

DK

DOĞAN
KİTAP

ANI

THE ÖZAL

BİR DAVANIN ÖYKÜSÜ

MEHMET ALİ BİRAND
SONER YALÇIN

12 BASKI

The Özal

Bir Davanın Öyküsü

THE ÖZAL
Bir Davanın Öyküsü

Yazan: M. Ali Birand - Soner Yalçın

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Mayıs 2001
12. baskı / Ocak 2012 / ISBN 978-605-111-282-4
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: DPN Design
Baskı: Şefik Basım / Turgut Özal Caddesi
No: 137 İkitelli - İSTANBUL
Tel: (212) 549 62 62
Sertifika no: 16119

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

The Özal

Bir Davanın Öyküsü

M. Ali Birand - Soner Yalçın

Gazeteci Abdi İpekçi'nin
anısına...

Önsöz

Bir kişinin anılarına ne derece güvenilir?

Zaman, kişiyi değiştirdiği gibi olaylara bakışı da değiştirebiliyor.

Çoğu araştırmacı anı-kitapları pek güvenilir bulmaz.

The Özal çalışmasına anı-kitap denebilir mi? Bu kitap, Özal'ın yaşam kesitlerinde ona yakın olmuş 66 tanığın anlatımından oluşmaktadır. Aynı olay birkaç tanığa sorulmuştur. Görülmüştür ki, farklı anlatımlar vardır. Her tanığın anlatımı, “gözleri bağlı kişilerin bir fili, dokunduğu yere göre tanımlamasına” uygun düşünüyordu.

Anlatıcılardan kimi kendini ön plana çıkarmak istemiş, kimi olayları süsleyerek anlatmıştır. Tabii çok nesnel olanları da vardı.

Bu kitap daha çok anlatıcıların Özal'ı ve olayları nasıl gördüğüyle ilgilidir. Her tanığın bir hikâyesi vardı ve her tanık Özal'ı tanıdığı kadarıyla anlattı. Bize düşen, parçaları birleştirip resmi (yani filin bütünü) tamamlamaktı.

Biz bu kitapta Özal'la ilgili ne bir söz söyledik, ne bir yorum ya da analiz yaptık. Sadece bir yol hikâyesinin kilometre taşlarını aktardık. Şoför koltuğuna oturmuş Özal'ın, “geçtiği keskin virajın öyküsünü”, yan koltukta oturanlara anlattırdık.

Anlatılan sıradan biri değildi kuşkusuz. Türkiye yakın tarihine, doğru ve yanlış damgalar vurmuş, tartışılmış ve hâlâ tartışılmaya devam edilen biri.

“Biri” sözcüğü özellikle yazıldı. Çünkü Özal’ı bir kimlikle anlatmak hayli zor. Bazen teknokrat kimliği siyasetçi Özal’ın karşısına çıkıyor. Bir bakıyorsunuz milliyetçi, sonra ümmetçi kimliği beliriyor. Daha sonra, aldığı bir kararla dünya insanı olduğunu gösteriyor.

Peki muhafazakâr mı, reformist mi? Bir anlatıya göre “Topal Devrimci”! Yine anlatıcılara göre özünde Özal dönem adamı. 60’lı yıllardaki Özal’la, 90’lı yıllardaki Özal arasındaki fark, hiç de 30 yıl değildi, bir asırdı! 60’lı yıllarda bürokratlar arasında Avrupa Birliği’ne en sert karşı çıkışı yapan, o değil miydi? Peki Avrupa Birliği’ne başvuru aşamasında en çok emek harcayan da yine o değil miydi?

Tabuları yıkan mı, yoksa dünya konjonktürüne uygun adımlar atan pragmatist bir politikacı mı? Hangisi gerçek Özal? Soruları çoğaltmak mümkün. İşte *The Özal* bu sorulara yanıt vermek için ortaya çıkarılmıştır. En iyi karar kuşkusuz okuyucunun.

Ancak biz sadece şunu ekleyebiliriz: Özal ne yapmak istediğini biliyor ve bunu uyguluyordu.

CNN Türk’te yayınlanan, *Özallı Yıllar* belgeseline başlar-ken belgeselin metnini de kitap yapmayı düşündük. Ancak röportajlar bitince anladık ki, tanıkların anlattığı birçok olayı ekrana yansıtamayacaktık. Zaman yeterli değildi. Olayların, anıların çöpe değil tarihe düşmesi için kitabı belgeselden apayrı yapmaya karar verdik.

Bu kitap, belgeselde duyamayacağınız olaylar, anılar ve anekdotlardan oluşuyor.

The Özal’da on bin sayfayı geçen konuşmaların bir özeti- ni okuyacaksınız. Ama gereksiz ayrıntılardan, tekrarlardan arındırılmış özünü okuyacaksınız.

Kitabı 66 tanığın anlatımı oluşturuyor. Bu isimler arasında Türkiye cumhurbaşkanlarından, ABD başkanına, başbakanından, genelkurmay başkanına kadar Özal’lı yılların yakın tanıkları var.

İsteriz ki bu kitap Türkiye tarihiyle ilgili çalışmalar yapanlara yardımcı olsun.

Bu çalışmada bizlere yardımcı olan herkese teşekkür ederiz.

Mehmet Ali Birand - Soner Yalçın

Çocukluğu, gençliği ve memurluğu

Cinlioğlu ailesi

Korkut Özal: Efendim, biz baba tarafından, Malatya'nın eski ailelerindendiriz. Bizim sülalemizin adı Cinlioğlu. Bizim kökümüz, Seyyid-i Battal'lara filan gider.

Baba tarafından bizim aile oranın köklü ailesi olmasına mukabil sağlık bakımından sorunları olan bir aile olmuş. Büyük dedem İbrahim uzun yaşamış. Fakat onun çocuğu, ki babamın dedesidir, 28 yaşında vefat etmiş. Babam bana şecereyi verdiği zaman gördüm, şaşırdım. Babam birkaç kardeşten, yaşayan tek kimse. Babamın annesi Pötürgeli. Babamı halası büyötmüş. Annesi de, babası da genç ölmüşler.

Annem, rahmetli, tahsiline mahalle mektebinde başlamış. Mahalle mektebinde Kuran-ı Kerim okumayı öğretmişler, biraz da dinî terbiye vermişler. Annemin okuduğu şeylerin bazıları hâlâ bende var. Çok yüklü bir programları varmış. Altı seneymiş ilkokul o zaman. Ve altı seneyi bitirdiği zaman onu öğretmen muavini yapmışlar, sonra da öğretmen olmuş. Çok genç yaşta annem öğretmenliğe başlamış, Malatya'da.

Babam medreseli. Babam, Malatya'da kalan son Osmanlı medresesinin en son icazetli mezunu. Yani dinî bir eğitim almış. Arapça'ya, Farsça'ya vâkıfu. Osmanlıca'yı da çok çok iyi bilirdi. Matematiği çok iyi bilirdi. Medresede çok güzel matematik kültürü almıştı. Hatırlıyorum, o çocukluk yılları

rında, ağabeyimle beni oturturlar, annem babam, bize zihni hesap yaptırırlandı. Yani en büyük eğlencemiz hesaptı: onlar bize bir sual sorar, biz hangimiz çabuk cevap vereceğiz diye yarışırđık. O bize çok güzel bir matematik ve düşünme kültürü verdi.

Efendim ağabeyim Turgut'la aramızda 1,5 yaş var. Birbirimize saygılı bir çocukluk geçirdik. Çocukluk yıllarımız, benim şuurla hatırladığım, Söğüt'te başlar. Söğüt'e babam Ziraat Bankası müdürü olarak atanmıştı. Annem de öğretmendi. Onları hayal meyal hatırlıyorum. Söğüt'te altı sene kaldık. Söğüt biliyorsunuz Osmanlı'nın başladığı yerdir. O bize büyük bir tarih şuuru verdi. Biz orada mesela Ertuğrul Gazi'nin türbesini sık sık ziyaret ederdik. Belli zamanlarda Osmanlı'nın o Domaniç Yaylası'ndan aşiretler gelir, orada törenler yapılırdı. İlkokula orada başladık. Ben ikinci sınıfı, o da üçüncü sınıfı bitirdiğimiz zaman babam Silifke'ye atandı. 1937 senesinde Söğüt'ten ayrıldık. Ağabeyim, orada ilkokulu bitirdi. Ben de son sınıfa geçtim. Oradan Mardin'e atandık. Mardin'de ortaokul vardı. Ortaokulu, ağabeyim 42'de bitirdi, ben de 43'te bitirdim. Lise yoktu Mardin'de. Mecbur olduk, babam oradan atanmasını istedi ve oradan Kayseri'ye gittik. İkimiz de Kayseri'de bitirdik liseyi. O 45'te, ben 46'da.

Rahmetli ağabeyim, cesur bir insandı. Çok atılgandı çocukluğunda. Silifke'de üç sene içinde üç kaza geçirdi. Birinci sene ağaçtan düştü. Ağacın uç dallarına kadar kayısı toplamaya çıktı. Dal kırıldı. Altta bir arkadaşımız vardı. Onun üzerine düştü dalla beraber. Orada çok vukuat olmadı. Yalnız bir tetanos aşısı gördüler. Biraz rahatsız oldu. İkinci kazada, maltızın üzerinde kaynar su varken, ağabeyim aceleyle maltızın yanından geçerken kaynar su olduğu gibi ayağına döküldü. Silifke'de Kalearkası diye bir yer var. Oraya pikniğe gidiliyor. Çamlık, ormanlık. Oraya gittik. Akşamüzeri dönüyoruz artık. Yaya gittik ama birkaç arkadaşımız da affedersiniz merkep filan getirmişler. Birisi ağabeyimlerin sınıfından bize kalmıştı, sınıfta kaldığı için bizimle okuyordu. Bu dediğim herhalde 1940 senesinin 1 Mayıs'ında oluyor. Ağabeyim ortaokula geçmişti. Biz ilkokul son sınıftaydık. Bana geldi, dedi ki, merkeple gidelim. Ben sordum, dedim, kaç atı-

yor mu? Atıyor, deyince ben binmem dedim. Ağabeyim ben binerim, dedi ve bindi. Onlar merkeple gittiler, biz yaya gittik. Silifke'ye gelince öğrendik. Ağabeyim eşekten düşmüş, sol dirseği bir sivri kayaya vurmuş, düştüğü zaman burası parçalanmış. Yani böyle kol sallanıyordu, etin üzerinde, mafsalsal kırılmıştı. Dediler bu kol kesilecek. Ve orada hayatının on dört ay süren büyük macerası başladı. O reddetti. Beni öldürün, dedi ben kolsuz yaşayamam. Yani ben olanları gayet iyi hatırlıyorum. Annem çok üzüldü. En son doktorlardan bir şey çıkmayınca bunu dediler, bir çıkıkçıya götürelim. Yani halk hekimlerine. O ara Silifke'de bulamadık. Mersin'e gittiler. Oradaki de bulunamamış, Adana'ya gittiler. Adana'da Beşir isminde birisi kolu yerine oturtmuş, bağlamış. Fakat ondan sonra bir açıldı ki kol yanlış kaynamış, yani, mafsalsal çalışmıyor. Doktorlara gidemiyorlar, doktor kesme tarafıslı kolu. Silifke'nin yaylaları var. O yaylalarda çok Yörük var. O Yörüklerin de halk hekimleri var. Hayvanların bacakları macakları kırıldı mı onları tamir ediyorlar ve dededen kalma bir şey... Hacı Dede diye birini bulmuşlar, bize getirdiler. Ağabeyimin kolunu muayene etti ve dedi ki ben bunu yaparım. Yalnız şunları, şunları, şunları hazırlayın.

Hacı Dede üç gün o kaynamış olan mafsalsal yumuşatacak şeyler bağladı. Alabalık bağladı, otlar bağladı. En son günde de bir kazan suyu fokur fokur kaynatarak orayı buhar banyosuna tuttu ve sonra o kaynayan yeri kırdı. Tekrar mafsalsal yerine oturttu ve sıkıca bağladı.

Kolu kurtuldu. Fakat onun o yüreğinde olan cesareti yine devam etti ve ben onu söyleyeyim mesela onun yaptığı bazı şeylere çok kimse cesaret edemez. Yani siyaset hayatında onlara geleceğiz, çok cesur olan bir insan yapabilir onları.

Tabii uzun bir tedavinin sonunda sol kolu oynuyordu tabii ama sağ kol gibi fonksiyon yapamıyordu. Hatta hiç unutmam, pehlivan fıkraları okumayı çok severdi. Yani bizim en büyük zevkimiz Koca Yusuf'ları, Aliço'ları, o Osmanlıların güzel pehlivan hikâyelerini okumaktı; o pehlivanlar arasında bir de Çolak Molla vardı. Onun da sol kolu, böyle bir kaza geçirmiş. Biz ağabeyime takılırdık, sen de Çolak Molla oldun diye.

Ağabeyim pilot olmak istiyordu. O zaman uçmak için asker olmak lazımdı. Sivil uçma yok. Tabii kolundaki arıza öyle bir yola gitmesine engel oldu. Askerî okullara kabulde engel yani o sağlık bakımından. Bir arkadaşım gitti, bir sene orada kaldı. Öyle şeyler anlattı ki bize, vazgeçtik gitmekten askerî okula, sivil olduk, yani.

Hafize Hoca

Hasan Celal Güzel: Efendim ben Gaziantepliyim, ama babam 1927'de, yani ben doğmadan çok önceki yıllarda Malatya'ya yerleşmiş... Buna ilaveten Özal ailesi ile evlerimizin arasında çok az bir mesafe vardı. Yani kapı komşu sayılırdık. Ailelerimiz görüşürlerdi. Babamın Demokrat Partili olması ayrıca siyasi yakınlık doğurmuştu. Ve gel zaman git zaman ben okula gidince Hafize Hoca bir de benim ilkokul öğretmenim oldu. Aileyi çok yakından tanıma fırsatını bulduk. Tabii hem Turgut Bey hem Korkut Bey bizden bir nesil daha büyüklerdi.

Biz daha çok Yusuf'u (Yusuf Bozkurt Özal) tanıdık. O bizden beş yaş büyüktü. Gazi İlkokulu'na o mezun olduktan sonra bizler gelmiştik. Hüsnü Doğan benim hayattaki en eski arkadaşlarımdan birisidir. Belki de en eskisidir. Onunla lise yıllarından beri birlikte olduk. Aileyle birlikteydi. Hafize Hoca onu çok severdi. Yeğenini oğullarından ayırt etmezdi.

O yıllardan şunu hatırlıyorum: Hafize Hoca daha ön plandaydı. Babalarını çok fazla tanıyamadık. Kendi halinde, içine dönük, sessiz sakin bir insandı. Ama Malatya'daki ortama göre oranın eliti arasında, entelektüeli arasında sayılabilirdi. Ama Hafize Hoca her zaman ön plandaydı. O kocaman sesiyle bağırarak konuşur. Tamamen dışa dönük. Bazen kavga ettiğini bile görürdük. Hatta bana bir tokadı da vardır, yaramazlık ettiğim için. Sonradan Başbakanlık müsteşarı olunca beni ziyarete gelmişti. Bak keşke iki tokat atsaydım başbakan olurdun, demişti. Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsın.

Çocuklar da annelerinin tesirindeydiler. Mutlaka babalarını da severlerdi, ama onları esas anneleri meşgul etmişti. Sonuna kadar da onun tesirinde kaldılar. Ölünceye kadar

hem Turgut Bey, hem Korkut Bey, hele hele Yusuf annelerini hem çok sevdiler, hem de adeta ondan korktular. Yalnız Turgut Bey'in eşiyle Hafize Hanım'ın, bu dedikodu mu oluyor bilmiyorum ama, arası çok fazla iyi değildi. Hatta bir defasında ben alıp onu evime götürmüştüm bir kızgınlık anında. O da haklı olarak oğlunun mürüvvetini görmek istiyordu ve bunu da sert bir biçimde uygulamaya çalışıyordu.

Hüsnü Doğan: Ben rahmetli Turgut Özal'la kuzenim. O benim halamın oğlu, ben onun dayısının oğluyum. Dolayısıyla onunla olan ilişkilerimiz çok eskiye gidiyor. Turgut Bey 1927 doğumlu, ben 1944 doğumluyum. Onu aşağı yukarı 5-6 yaşından beri; yani pratik olarak 1950 yılından beri hatırlıyorum. Ben ilkokulu Malatya'nın Tecde köyünde bitirdim. Annemin köyüdür. Ben Malatya'da doğdum ama 1948 yılında babam vefat edince köye gittik. 1956'da ilkokulu bitirinceye kadar köyde kaldım, 56'da Malatya'ya geldim tekrar. Malatya'ya geldiğimde Yusuf Özal son sınıftaydı. Halam, Yusuf, ben, Korkut Bey'in çocukları hep bir evde kalırdık. O dönemde bugünün meşhurlarından Hasan Celal de bizim lisedeydi. Yalnız ben fen bölümündeydim, Hasan edebiyat bölümündeydi. 62 yılında liseyi bitirdim. O zaman üniversite imtihanları merkezî sisteme henüz geçmemişti. En erken imtihanlardan birisi Ortadoğu Teknik Üniversitesi imtihanıydı. Ben Diyarbakır'da girdim. En erken de o belli oldu. Başka imtihana da hiç girmedim. Ve oraya girdim. Girdiğim sene Turgut Beylere Ankara'ya geldim.

"Bizim bahçede oynardık"

Recai Kutan: Ben, Malatya'da Sancaktar mahallesinde doğdum. Bizim evimizin tam karşısında, merhum Turgut Özal Bey'in dedesinin evi var idi. Yani, Hafize Hoca Hanım'ın baba evi. Turgut Bey babası memur olduğu için, umumiyetle yaz aylarının dışında Malatya dışında bulunurlardı. Hatırlayabildiğim kadarıyla rahmetli babası, banka müdürü olarak, bazen Mardin'de, bazen Silifke'de, bazen Söğüt'te ve en son olarak da Kayseri'de ve sonunda Malatya'da görev yapıyor idi. Dolayısıyla tatil ayları olunca, Hafize Hoca Hanım, çocuklarını alır, gelir, baba evine yerleşirdi.

Babaevi dedeleri olan Yusuf Ağa'nın eviydi. Bir geniş bahçenin etrafına sıralanmış, çeşitli ev bölümleri var idi. Burada dayıları oturur idi. Bir tarafta Yusuf Ağa hanımıyla oturur, öbür tarafta Turgut Bey'in dayıları olan, bunlardan bir tanesi, merhum Süleyman Efendi, onun ardından Hüsnü Doğan Bey'in babası olan, Malatya tabiriyle İsmail Efendi, bir de Asım Efendi. Bir büyük dayıları vardı Mahmut Efendi, o, o bölümün dışında, hemen bitişikte bir evde oturur idi. Biz üç oğlan kardeş idik. Rahmetli amcamla evlerimiz birbirine bitişik idi ve müşterek bir bahçemiz vardı. Aşağı yukarı üç dönümlük bir meyve bahçesi. Turgut Beylerin dede evinde bahçe olmadığı için umumiyetle bizim bahçede bir araya gelirdik. Biz yedi kişi, onlar iki kişi. Yusuf Bozkurt henüz küçüktü, aramıza katılamıyordu. Umumiyetle rahmetli Turgut Bey, benim ortanca ağabeyimle, yine ortanca amcazademle arkadaşlık ederdi. Çünkü okulda aynı sınıflara denk geliyordu. Ben Korkut Bey'le arkadaşlık ediyordum. Bizim ayrıca özelliğimiz şuydu. Biliyorsunuz, Hafize Hoca Hanım öğretmendi. Benim rahmetli babam da bir ilkokulun müdürüydü; o günün tabiriyle başöğretmendi. Malatya'ya gelip yerleştikten sonra Hafize Hoca Hanım babamın ilkokulunda görevine devam etti. Tabii bir komşu kızı olarak, öğretmenliğe heves edince, o zaman bekâr, gelir rahmetli babamdan ders almış, imtihana girmeden evvel. Dolayısıyla rahmetli annemle çok yakın ilişkisi olan bir hanımdı Hafize Hoca Hanım. Sonunda Mehmet Sıddık Efendi isimli bir zatla evleniyor. Bu Malatya'nın yerlisidir. Hafize Hoca Hanım'ın babası Çemişkezek'ten gelip Malatya'ya yerleşmişler.

Demokrat Partiliyiz

Korkut Özal: Biz DP'liyiz. Tabii unutmayın çok partili sistem kuruluncaya kadar siyasette bir ayrışım yoktu. Yani bir tercih yoktu. Bir parti vardı. CHP vardı. Fakat 27 sene iktidar olan o CHP'de ben siyasî bir kuruluştan ziyade, o zamanın şartlarının gerektirdiği oligarşik bir kuruluş görüyorum. Öyle bir demokratik yapı yoktu.

46 seçiminde artık DP kurulmuştu ve kesin olarak söyleyeyim biz ailece muhalefet olan DP'ye o zaman, büyük bir öl-

çüde yandaş olduk. Dolayısıyla biz aile olarak, ağabeyim, ben, annem, babam, yapı olarak CHP ile bütünleşemedik.

Recai Kutan: Tabii 1950'den önce Malatya'da aşağı yukarı bazı ailelerin dışında herkes CHP'liydi. Yani İsmet Paşacı idiler. Ancak ta baştan beri Hafize Hoca Hanım ve o arada Özal kardeşlerin, özellikle 1950'den sonra DP eğilimli olduklarını ve dolayısıyla daha lise çağlarında, gerek Turgut Bey'in gerek Korkut bey'in CHP'ye, daha doğrusu, tek parti dönemine, "Milli Şef" dönemine sempatiyle bakmadıklarını gayet yakından biliyorum. O arada biz de kardeşler olarak, CHP'ye, daha doğrusu tek parti dönemine sempatiyle bakmayan ailelendik.

Korkut Özal: Bizim üniversite yıllarıydı, bu dediğim yıllar, 46'lı yıllar. Ben o zaman 46 yılında üniversiteye başladım. Ağabeyim ikinci sınıftaydı. Biz okul hayatında muhafazakâr kısmı temsil ederdik. Okul siyasetindeki talebe siyasetinde çok aktif rol oynadık. Özellikle ben o siyasetin tam göbeğindeydim. 46'dan 51'e kadar.

Ağabeyimle bizim bir sene farkımız var. Onun fakültesi Elektrik, benimki İnşaat. Ben ilk sene siyasî bir nedenden dolayı yatılı olamadım. Çok iyi bir talebeydim. İftihar listesine geçiyordum. Ama kompozisyonda hükümeti tenkit ettim diye az daha sınıfta bırakıyorlardı beni.

Biz ilk defa İTÜ Talebe Birliği'ni kurduk; ben onun kuruluşunda bulundum, 1946'dır. Benim giriş yılımdır. Ondan sonra cemiyetleri kurduk. Fakülte cemiyetlerini, yani önce birlik kuruldu, sonra cemiyetler. Ben mesela İnşaat Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin kurucu başkanıyım. Ağabeyim önce ilgilenmiyordu, fakat sonra sosyal işlerde aktif oldu ve birliğin sosyal işler başkanlığını yaptı ağabeyim. Ve diyebilirim ki, biz talebe hareketlerini sonuna kadar götürdük. Ve umumiyetle muhafazakâr kadro yönetimi ele aldı.

Bizden sonra mesela Recai Kutan geldi, Mehmet Turgut geldi, İdris Yamantürk, yani bunlar o sıradan gelen o çizgiyi devam ettirdi.

Recai Kutan: Turgut Bey'in, İTÜ'ye girişinin hemen bir sene sonrasında Korkut Özal İTÜ'ye girdi. Ondan bir sene sonra ben İTÜ'ye girdim. Dolayısıyla bizim ilişkilerimiz, hem Malatya'da aynı mahalleden olmak üzere hakikaten çok yakın

bir ilişki iken, ondan sonra da İTÜ'de devam etti. Biz İstanbul Teknik Üniversitesi'nde aynı zamanda İTÜ talebe yurdunda kalıyorduk.

O zaman şöyle bir dernek vardı. Türk Kültür Ocağı diye bir dernek vardı. Bu şimdiki İstanbul Valiliği'nin hemen karşısında o dönemde İzzettin Han diye bir han vardı onun ikinci katında, iki odalı bir dernekti ve bu aşağı yukarı milliyetçi görüşlerin bütün tonlarının temsil edildiği bir dernekti.

Ben de, Korkut Bey de, zaman zaman Turgut Bey de bu Türk Kültür Ocağı'na devam ederdik. Biz o arada İTÜ Talebe Birliği'nde idik, ben yöneticilerden biriydim, Korkut Bey de aynı şekilde. O dönemde de talebeler arasında tabiri caizse bir gruplaşma olmuştu ve bizim temsil ettiğimiz görüş, o zaman İTÜ Talebe Birliği'nin yönetimini eline aldı.

O vakit bu çalışmalar sırasında rahmetli Turgut Bey de, aktif olarak kendisi karışmasa bile, seçim döneminde ve yönetim sırasında bize her yönüyle destek oluyordu. Turgut Bey İTÜ'de bulunduğu zaman, gerek Sayın Demirel'le, gerek Sayın Erbakan'la bir arada olabildiler. Muhtemelen iki yıl. Mesela ben İTÜ'ye girdiğim zaman Sayın Erbakan mezun olmuştu. Ancak Süleyman Bey henüz mezun değildi. Dolayısıyla ben bir yıl süre ile onu takip imkânı buldum. Ancak arada çok büyük bir sınıf farkımız olduğu için, o zaman böyle bir temasımız, yakınlığımız yoktu. O dönemde, rahmetli Turgut Bey, günün ölçülerine göre dindar sayılacak öğrencilerden biriydi ve cuma namazlarına giderdi.

Bu Türk Kültür Ocağı'nda bizim için büyük şans olan bazı fikir adamlarını yakından tanımak imkânımız oldu. Mesela bunlardan bir tanesi, etki altında kalmış olabileceği isimlerden bir tanesi, merhum Doç. Nurettin Topçu idi.

Onun dışında mesela, rahmetli Ali Fuat Başgil'le yakın temaslarımız oluyordu. Tabii o bir ordinaryüs profesör, biz talebe. Ancak talebe birliğinde yönetici olduğumuz için merhum Ali Fuat Başgil'i İTÜ'de zaman zaman konferansa getiriyorduk. O zaman Ali Fuat Başgil Bey bekardı. Erenköy'de bir köşkte otururdu ve bizi de davet ederdi. Büyük fikir adamlarını da, edebiyat adamlarını da yakından tanıma imkânı oldu. Mesela bunlardan bir tanesi, merhum Peyami Safa'dır. Onu yakından tanımak ve hatta aynı dernekte bir ara-

da olma imkânımız oldu. Derken Turgut Bey İTÜ'yü benden iki yıl önce bitirdi.

Korkut Özal: Hangi eylemlere katıldık. O yıllarda, Kıbrıs gündemdeydi bir, bir de Stalin daha sağdı o zaman; dolayısıyla biz komünizm meselesinde, Rusya'yla özdeşleştiği için çok şey yapıyorduk, yani o yıllarda.

Benim girdiğim yılın bir sene öncesinde *Tan* Matbaası olayı olmuştu; o çok önemli bir olay. Matbaayı tahrip etti talebeler. O *Tan* gazetesi sol eğilimli bir gazete olarak biliniyordu. Hatırlıyorum. Bizim güreşçilere haksızlık yapıldı mı gösteri yaptık. Yapanların konsolosluklarının önüne gidip, protesto ederdik. Fakat en büyük olayımız talebeliğimizde ağabeyimin, benim, onu hiç unutmam, Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreniydi. Onun ölümünden sonra İstanbul'da çok önemli olaylar oldu. Bütün İstanbul ayakta idi, yani o olayları biz organize ettik. Talebeler olarak. Yani orada çok vukuatlarımız oldu. Bir sürü arkadaşlarımız tutuklandı, içeri atıldı. Mezuniyeti kazanamayanlar oldu.

"Türkçe ezan okundu"

Recai Kutan: Biz bir gün akşam üstüne doğru İTÜ Talebe Yurdu'ndaydık. Radyoda anons edildi. Eski Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak vefat etti diye.

Dolayısıyla ben de dahil, Turgut Bey, kardeşi de büyük ölçüde üzüldük. Ancak biraz sonra İstanbul Radyosu'nda tam sanki düğün havaları gibi müzik yayınları yapılmaya başlandı. Bu durum talebede öyle bir organizasyon dahi olmadan büyük bir reaksiyon meydana getirdi. Herkes Taksim'e doğru Gümüşsuyu'ndan hareket etti. Aynı şekilde İstanbul Üniversitesi'nden de talebeler, bir süre sonra Taksim'de toplandılar ve grup halinde, Harbiye'deki İstanbul Radyosu'na doğru yürüyüşe geçildi.

Polis hemen tedbir aldı. Mesela Gökhan Evliyaoğlu, o dönemde benim Malatya lisesinden yakın arkadaşımıdır. Aynı dernekte de çalışıyorduk. Gökhan Evlioğlu da bizimle beraberdi. Gayet iyi hatırlıyorum. Kafasına şiddetli bir cop yediydi. Neredeyse düşüp bayılacak gibi. Ve bu hareket büyük ölçüde telin edildi. Ertesi gün Beyazıt Camii'nden cenazesinin

kalkması söz konusu idi. O zaman bütün İTÜ öğrencisi, yani bazı istisnalar hariç, hep Beyazıt Meydanı'nda toplandık. Tabii mahşeri bir kalabalık vardı. Bizim Beyazıt Camii'ne girmemiz kesin olarak mümkün değildi.

Ve o dönemde hatırlayacaksınız ezan Türkçe okunuyordu. Fakat minareye iki tane müezzın çıktı öğlen namazından önce ve "Allahu'ekber" diye Kuran diliyle ezan okumaya başladılar. Tabii meydandaki insanlar, fevkalade duygulandılar, heyecanlandılar ve bir süre sonra camiden tabut dışarı çıkarıldı. Omuzlarına aldılar ve ortalık karmakarışik oldu ve o zaman gene herhalde pek de müsaade edilmiyordu, böyle tekbirlerle cenazenin taşınması. Millet, herhalde tam bir duygu seli içerisinde, tekbirlerle yürüdük.

İlk dinî eğitim

Korkut Özal: Orada ağabeyim dinî hususta benden biraz daha ileriydi. Mesela şöyle diyeyim. İTÜ'de o zaman Yüksek Mühendis Mektebi'nden bir tane küçük bina kalmış, o zamanın insanları da bu mescit olsun demişler. Oraya birkaç defa gittik, sohbet de gittik, ağabeyimle de gittik, yalnız da gittiğimi hatırlıyorum. Orada Kemal Selçuk diye Konyalı ağabeylerden bir Sırn Ağabey vardı.

Onlar güzel dinî terbiye almışlar. Cuma geceleri, yani perşembeyi cumaya bağlayan geceler biz oraya birkaç defa gittik ve onlar orada çok da güzel Kuran okuyorlardı, hiç unutmuyorum. Bizi ilk defa onlarla tanıştıktan sonra Abdurrahman Şeref Hoca'yla tanıştırdılar. Güzelyazıcı'dır soyadı zannediyorum. Abdurrahman Şeref Hoca'nın evine sohbet de giderdik. Çok modern bir yaklaşımı vardı, mesela meşhur bestekârlardan Yesari Asım, bir iki defa o toplantılarda klasik Türk müziğinden, ayrıca kendi bestelerinden bize bir güzel dinletti. Böyle dinî sohbetler sırasında ağabeyim daha çok imanî, itikadî meselelerde orada Abdülaziz Efendi'yi yani Mehmet Zahit Kotku'dan evvelki o dergâhın postnişini olan zatı tanımış, ben tanımadım. Ve diğerleri de, geniş bir mühendis kütlesi onunla tanışmışlar ve şeyh efendi onların üzerinde muazzam yönlendirme yapmış.

Onları tanıyarak biz o dergâhla ilişkimizi çok sonraki yıllarda tekrar devam ettirdik, onlarla hoca-talebe münasebetine girdik.

Recai Kutan: Şimdi, bir kere o dönemde dinî bir eğitim olmadığı için aşağı yukarı herkesin kafasında bir sürü sorular meydana geliyordu. Dolayısıyla herkes bir arayış içerisindeydi. Acaba, ben gerçek anlamda bir din âlimi bulsam ve ondan bu meseleleri öğrensem diye. O dönemde İTÜ talebelerinin bir bölümü, Merhum Mehmet Zahit Kotku ile bir irtibat halindeydi; onun sohbetlerine devam ediyordu. Aslına bakarsanız o dönemde Zahit Kotku Bursa'daydı. Ondan evvel Abdülaziz Bekkine isimli gene Zahit Kotku'nun yakın arkadaşı, bir büyük din âlimi vardı. Onun Zeyrek'teki camisinde sohbetlerine gidilirdi. Belli ölçüde onun da etkisi olmuş olabilir. Asıl diyebildiğim kadarıyla Turgut Bey'in Mehmet Zahit Kotku ile meslek hayatı içinde daha sıkı bir irtibatı olduğunu tahmin ediyorum. Turgut Özal Elektrik İdaresi'ne girdi mühendis olduktan sonra, o dönemde ailesi gelip Malatya'ya yerleşmişti. Bir sene sonra, Korkut Bey de İTÜ'yü bitirdi. O Malatya'ya geldi, DSI'de göreve başladı. Ben ondan bir sene sonra Teknik Üniversite'yi bitirdim. Ben de Malatya'ya geldim ve DSI'de göreve başladım.

Süleyman Demirel'le tanışma

Süleyman Demirel: Ben 1949 yılında Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde çalışmaya başladım, mecburî hizmetim vardı, devlet okutmuştu, onu ödememiz için. Ve bir süre sonra ABD'ye gönderildim. 1950'nin eylülünde oradan döndüm. Döndüğüm zaman, birkaç ay sonra, Sayın Özal'ı, Elektrik İşleri İdaresi'nde görevde buldum. Kardeşimin sınıf arkadaşları, ama kardeşim İnşaat Fakültesi mezunudur. Merhum Özal Elektrik mezunuydu. Sonra 50'li yıllarda ben İnşaat bölümünde baraj projesi çizmekle meşguldim. Ve 51'den itibaren de Sayın Özal, o çizdiğimiz projelerin elektrik kısımlarının hesaplarını yaptı. 52 senesinde olduğunu sanıyorum. 51-52 arasında birkaç tane proje yaptık. Onların inşaat kısımlarını hep ben yaptım, elektrik kısımlarını Sayın Özal yaptı.

Recal Kutan: Şimdi bu Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde Sayın Demirel de vardı. Beraber çalışıyorlardı. Biz o dönemde Korkut Özal'la beraber Malatya DSİ'de, o şubeyi kurmakla ve o çevrenin projelerini geliştirmekle meşgulduk. Belli bir süre geçtikten sonra, 1957'de ben Diyarbakır'a DSİ bölge müdürü oldum. Korkut Bey Elazığ'a DSİ bölge müdürü oldu ve o dönemde 1955'te Sayın Demirel önce DSİ'ye Barajlar Dairesi başkanı, onun ardından da DSİ genel müdürü oldu.

O sıralar Turgut Bey de Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde daire başkanı, ardından da genel müdür muavini oldu. Hepimizin ağabey diye saydığı İbrahim Deriner isimli bir genel müdürleri var idi. Ancak Elektrik İşleri Etüt İdaresi'ndeki teknik hizmetlerin ağırlıklı olarak yürütücüsü rahmetli Turgut Bey'di.

Süleyman Demirel: Biz rahmetli Adnan Menderes'i bir plan fikrine imale ettik. Rahmetli Menderes plan fikrine yatkın değildi. Çok eleştiriliyordu. O bütçeyi kâfi görüyordu, plan fikrine onu biz imale ettik. Biz derken orada benim çok mesaim vardır. Benimle birlikte birçok kimse de plan fikrini savundu. Ama rahmetli Menderes bana inanırdı. Plan fikrini benimseyince on kişilik bir heyet kurdu. O on kişi içinde ben vardım; DSİ genel müdürü olarak. Merhum Özalda vardı; Elektrik İşleri Etüt İdaresi umum müdür yardımcısı olarak. Prof. Tinbergen o zaman angeje edilmiştir. Prof. Tinbergen geldi, fakat daha sonra Türkiye ihtilale gitti. İhtilal sonrasında Planlama Teşkilatı'nda biz, hem merhum Özal hem ben beraberce çalıştık, askerlik görevimiz dolayısıyla. Bu Tinbergen'le de beraberce çalıştık...

Korkut Özal: Turgut Özal'ın hayatında planlamaya girişte en önemli olaylardan birisi, Türkiye'nin yaşadığı 1958 krizidir. 58 yılında hükümet tıkanı. Türkiye'nin ihracatı, döviz dengeleri aksadı ve 1957 seçimlerinden hemen sonra oldu bu. Türkiye'nin Almanya'yla da yakın ilişkileri var. O zaman Almanya'da ünlü iktisatçı Ludwig Erhard başbakan yardımcısıydı, zannediyorum. O Fritz Bade adında bir iktisatçıyı, planlamayı, tarımı çok iyi bilen profesörünü Türkiye'ye gönderdi. Turgut Bey de Elektrik Etüt İdaresi'nden giden elemanlardan birisiydi ve onunla birlikte bir ekip çalışması yaparken Menderes'i de çok yakından tanıma imkânı buldu. Çünkü Menderes de buna ilgi gösteriyordu. Bu pro-

jenin bir nevi Türkiye'nin önünü açacak bir çözüm olacağına inanıyorlardı.

Nitekim Türkiye'nin önü onunla açıldı ama Menderes ihtilalle devrildikten sonra Türkiye planlı ekonomiye girdi. Devlet Planlama Teşkilatı o zaman kuruldu. Turgut Bey başından beri bu teşkilatın içinde olan bir insandır.

İlk ABD yolculuğu

Engin Güner: 1950 yıllarında ilk defa Amerika'ya gidiyorlar. Sanıyorum Elektrik Etüt İdaresi'nden iki üç arkadaş. Tabii o yıllarda Türkiye'de İngilizce bilenlerin sayısı son derece az. Kendileri de İngilizce biliyor, ama çat pat. Hiç bunun pratiğini yapmamışlar. İşte okulda öğrendikleri kadar. Uçağa biniyorlar. Bunu Amerikalıları her görüşünde anlatırdı. Uçakta bir hostes geliyor. Çok acele bir biçimde bir şeyler söylüyor, tabii hiçbir şey anlamıyorlar. Arkadaşları sadece "No" diyor. Hani başımızdan gitsin gibilerden. Fakat Özal çok pozitif bir insan olduğu için "Yes" diyor. O da anlamıyor ama "Yes" diyor. Ondan sonra kendisine bir sürü yiyecekler, içecekler geliyor. Öbürlerine hiçbir şey gelmiyor. Bunu çok gülererek anlatırdı.

Cengiz Çandar: Mühendis Turgut Özal diyor ki: "Benim içimden geçen bütün arkadaşların da sanırım içinden geçmişti, aynı anda. Biz bütün çocukluğumuz, gençliğimiz boyunca 'Bir Türk dünyaya bedeldir' fikriyle yetiştirildik. Bir birbirimize baktık, bir o gökdelenlere baktık. Biz, her birimiz bir dünyaya bedelsek niye bizim Anadolu'da her yer virane halinde de, bu her bir tanesi dünyaya bedel olmayan bu adamlar bunları nasıl dikiverdiler. Böyle bir şehir, böyle bir teknik uygarlık yarattılar."

Şimdi tabii, burda, az önce ifade etmeye çalıştığım ikinci unsur, Turgut Bey'in dünyaya açıklığı sanırım devreye giriyor. Turgut Özal çok meraklı bir adamdı, her şeyi merak ederdi. Ve o yüzden onun, için tabu kavramı yoktu.

Ayhan Hanım'la ilk evlilik

Recal Kutan: O dönemde Turgut Bey Malatya'dan bizim mahallenin hemen yakınında bir ailenin kızıyla evlendi. Biz-

den zannediyorum ki lisede iki sınıf aşağıda olan bir hanım kızdı. Ayhan Hanım isimli. Hacı Hasan Efendi diye tanınan bir zatin kızıydı. Onunla bir evliliği oldu. Ancak bu evlilik yürümedi. Belli bir süre sonra, zannediyorum iki sene sonra ayrıldılar, Rahmetli Turgut Bey'in annesiyle eşi arasında sıkışık kaldığını ben görmüşümdür. Bazen de anlaşmazlığı halletmeye çalışmışımıdır. Sonra Ayhan Hanım ailesiyle beraber İstanbul'a yerleşti ve lise mezunu iken bu sefer üniversiteye gitti. Eczacı oldu. Bilebildiğim kadar İstanbul'da halen eczacılık yapmaktadır.

Semra Özal: Aynı işyerinde çalışıyorduk, gayet resmî ve ciddi bir şekilde iş arkadaşlığımız vardı. Daha sonra ben o daireden ayrılıp İstanbul'a gelmeye karar verdiğim zaman, bir düğünde bana evlenme teklif etti. Ben cevap vermediğim halde, o evet kabul etmiş herhalde. Ertesi sabah geldiğim zaman bütün arkadaşları benim odamda buldum. Ellerinde çikolatalar ve likör vardı; nişanımızı tebrik ediyorlardı, şaşırıdım. Bir emrivaki oldu aşağı yukarı. Ve çok kısa bir zaman sonra da evlendik. Kafasına koyduğunu mutlaka yapan bir insandı, burada da onu gösterdi. Aslında iki ailenin de muhalefetine rağmen evlendik.

İki farklı kültür de vardı tabii; ben İstanbul'da doğup büyüdüm. Tabii o Malatya'da doğmuş. Aileler özellikle çok farklı kültüre ve anlayışa sahiplerdi. Benim babamın endişesi oydu zaten. O yüzden karşı çıkıyordu. Ama kısmetmiş, bir de o kafasına koyduğu işi bitiren bir insandı. Ama hiç pişman değilim. Çok mutlu olduk, zaman içinde, çok sevdiler, onu da çok sevdiler. Çok güzel bir hayatımız oldu. O beraber çalışma devrinden başlayan birlikteliğimiz ve çalışmamız, ömrünün sonuna kadar devam etti.

Cengiz Çandar: Onun için tabu ve dogma yoktu. O anlamda baktığınız zaman Turgut Bey'in din boyutunda dogma, kişilik özellikleri bakımından olabilecek bir şey değil... O yönüyle sadece Semra Hanım'a dünyalılığını bağlamak Turgut Bey'e haksızlık olur diye düşünüyorum. Kaldı ki Semra Hanım'la Turgut Bey tanışıp evlenmeye kalktıkları zaman Turgut Bey'in annesi Hafize Hanım tipik Cumhuriyet öğretmeni. Öyle dindar, tarikatçı falan değil. Anadolu'da bile başı açık ve o tarihte Anadolu ölçülerine göre bir hayli modern görüntülü bir hanım.

Turgut Bey'in kendisi de bir yandan tavuk yetiştiriyor, Yenimahalle'deki evinin altındaki bodrumda, bir yandan şarap testleri yapıyor. Yani Turgut Bey'in öyle içkiyle ilişkili bir dönemi de var. Yani Turgut Özal dindardı, gayet muhafazakâr bir aileden gelen tarikatçı bir geleneğe sahipken Semra Hanım'la tanıştı, ondan sonra dünyalı boyutu başladı demek kronolojik olarak da doğru değil, çünkü Turgut Özal'ın Semra Özal'la tanışıp evlenmeden önceki dönemi pek öyle dindar görüntüsü vermeyen bir dönem. Dünyalı tarafı Turgut Özal'ın her zaman açık duran bir yanıydı ve özellikle de 50'lı yılların başlarında Amerika'daki ikamet süresiyle bir hayli beslenmiş ve tekrar altını çizerek söyleyeyim, onun için o zapt edilmez, vazgeçilmez merak dürtüsünün de bir sonucuydu.

"Babamın yarısı annemdir"

Ahmet Özal: Vallahi rahmetli babam çok müşfik bir insandı çocuklarına karşı. Tabii bütün çevresine karşı da öyleydi. Biz çocuklar, kardeşler olarak babamdan çocukluğumuzda hiçbir tokat yediğimizi hatırlamam. Yani kesinlikle çocuklarına karşı çok müşfikti, çok toleranslı bir insandı.

Biz babamı cumartesi ve pazar günleri pek kolay kolay göremezdik. Çalışırdı, gece 11'den evvel pek eve geldiğini de hatırlamıyorum çocukken. Hatta hiç unutmuyorum bir gün ben daha ilkokula gitmiyorum; annem dedi ki: "Birazcık onunla meşgul ol, bugün maça götür." Beni bir gün maça götürdü, çocuktum 5-6 yaşında. Hiç alışık değil çocukla bir yere gitmeye. Sonra Kavaklıdere civarında bir arkadaşıyla konuşmaya dalarken beni kaybediyor, unutuyor tamamen. Eve geliyor, annem diyor ki: "Nerede Ahmet?.." "Aaaa Ahmet'i kaybettik yolda..." Allahtan oradaki bir dükkân sahibi tanıyor, annemle beraber herhalde orada dolaşıyormuşuz biz zaman zaman. Beni buluyor, evi arıyor ve eve getiriyor. Yani babam işiyle yirmi dört saat meşgul olan bir insandı, benim çocukluğumdan beri.

Dolayısıyla bir şeye konsantre olduğu zaman yanında top alsan duymazdı. Bir şey okuduğu zaman, bir şey düşündüğü zaman, bir şey yaşarken. Mümkün değildi. Çok çalışkan bir

insandı, çok müşfik bir insandı. Ve boş işlerle pek vakit kaybetmezdi. Hiç hatırlamıyorum. Öyle devamlı bir şey üretir, bir şey çalışır, bir şey konuşurdu. Türkiye ile ilgili konuşurdu.

Hiçbir zaman, "Ben mühendisim, oğlum sen de mühendis ol" dememiştir. "Üniversitede ne istiyorsan onu yap" demiş, bizi tamamen serbest bırakmıştır. Hiçbir konuda baskısı olmamıştır.

Annemle babam, ben onlara şöyle diyorum: "Tencere düşmüş kapağını bulmuş." Birbirlerinin çok iyi frekansını almış, lep demeden leblebiyi anlayan, birbirlerini yakın tanıyan insanlar.

Babamın geldiği noktada annemin çok katkısı vardır. Yani belki babamın yanısı annemdir. Bir Turgut Özal'ın, Anadolu'nun bağrından çıkmış bir insanın, genç mühendis, akli başında bir insan, en alttan geldiği bir noktada o verilen mücadelede annemin sağduyusunun çok önemi vardır.

Bizim dinimizde, inançlarımızda, çocuklarımıza buluş çağına girmeden önce gerekli dini bilgileri vermek anne ve babanın görevidir. Biz Ankara Yeşilyurt Sokak'ta otururken, yanımızda bir cami vardı. Caminin hocası Şaban Hoca vardı.

O, Şaban Hoca haftada bir iki gün biz çocukken gelir, gerekli dini bilgilerle ilgili dersler verirdi.

Aileler, akşam oturduklarında sohbetler olurdu. Biraz daha aklımız erdikten sonra, çok ender zamanlarda, zaman bulabildikçe babam, belki on beş-yirmi günde bir, ayda bir bazı Kuran ayetleriyle ilgili yorumlarını yapar, onları bize izah etmeye, anlatmaya çalışır, bazı hadis-i şeriflerden bilgiler verirdi.

Hasan Celal Güzel: Semra Hanım'la evlendikten sonra ben evlerine öğrenci olarak gittim. Hüsnü Doğan'la yakın münasebetim dolayısıyla. Korkut Beylerin Keçiören'de bir evi vardı. Korkut Bey, Turgut Bey, Doçent Dr. Necmettin Erbakan, Mehmet Turgut, Sadettin Bilgiç, zaman zaman Korkut Bey'in Keçiören'deki evinde toplanırlardı. O zaman AP'nin kuruluş dönemi idi.

Biz de birkaç defa o toplantılara böyle gençlik kesiminden falan iştirak etmiştik. Sonraları partide genel başkanlığa aday olacağımı söyleyince Turgut Bey bana, "Hatırlıyor musun, vaktiyle biz Sadettin Bey'i tutmuştuk, Süleyman Bey'i tutmamıştık. Fakat masonlar tesir etti. Süleyman Bey ka-

zandı” dedi. O zaman bir gazetenin adını söyledi. O gazete Süleyman Bey’in yanında çok fazla ağırlığını koymuştu. Onu biz yenememiştik. “Aynı şey olur” dedi. Ben, “Siz mâni olmazsanız bir şey olmaz Turgut Abi” dedim. Böyle yakınlaştığımız anlarda abi diye hitap ettiğim olurdu.

Demirel ve Özal asker arkadaşı

Süleyman Demirel: 1960’lı yıllarda bildiğiniz gibi Türkiye ihtilalle karşı karşıya kaldı. O ihtilal sonrasında, daha doğrusu Türkiye henüz ihtilale gitmemişken, Turgut Bey askere gitti. Ve Ordudonatım Okulu’nda askerlik yapmaya başladı. Ben hâlâ DSİ genel müdürüydüm. Ben de genel müdürlüğü bıraktım. Ve merhum Özal o okuldan mezun oldu, ben okula girdim, askerlik yapmak üzere, yedek subaylığı yapmak üzere. Aynı mahallede otururduk, birbirimizle Elektrik Etüt İdaresi’nden başlamış çok yakın dostluk, arkadaşlık münasebetlerimiz vardı. Ailece vardı, bütün zamanlarımızda çok kere beraber olmuşuzdur. Planlama Teşkilatı’nda beraberce altı ay askerlik yaptık, planlama işleri ile beraber.

Engin Güner: Özal’la tanışmam 1961 yılına kadar gider. O zaman ODTÜ’de bize matematik dersine gelirdi. Kendisini ilk orda tanımıştım. Tabii hocalığı dışında da ilişkimiz oluyordu. Benim ODTÜ Yurdu o zamanlar Bülten Sokak’taydı. Kendisi de Bülten Sokak’a çok yakın bir yerde oturuyordu. Bu bakımdan okul dışında da, okuldan eve birlikte yürürdük ve o sırada tabii ki dersler dışında konuşmalar olurdu. Özellikle 1960 sonrası bir dönem olduğu için siyasal konular ağırlıklıydı. Siyasî görüşleri tabii muhafazakâr ve sağ görüşlerdi. O zamanlarda ODTÜ’de hâkim olan görüş soldu. Bu bakımdan fikirleri bize oldukça değişik gelmekteydi. Ama görüşlerini o kadar ikna edici ve rasyonel bir şekilde anlatmaktaydı ki bundan etkilenmemek mümkün değildi.

ODTÜ’de matematik hocalığı yaptığı sırada benim en çok dikkatimi çeken hususlardan biri de o zaman onun part-taym çalışmasıydı. DPT’de askerliğini yapmaktaydı. Bu arada ODTÜ’de bize derse gelmekteydi; modern matematik dersine. Profesyonel bir hoca olmamasına rağmen konuya son derece hâkimdi ve rakamlar üzerinde adeta bir sihirbaz gibi

etkisi vardı. Üçlü dörtlü rakamları birbirleriyle çarpar, kafadan hesaplayabilirdi. Bu beni çok şaşırtmış ve etkilemişti.

“Özal’ın dersinde hep kopya çekerdik”

Emin Çölaşan: Turgut Özal’ı medyada en çok eleştiren, kendisiyle en çok mahkemelik olan, kendisi tarafından en çok mahkemeye verilen gazeteci, hiç kuşkusuz bendim. Onunla ilişkimiz bizim çok daha gerilere gidiyordu. Ama bir gazeteci-siyasetçi ilişkisi olarak değil, bir öğrenci-hoca ilişkisi olarak. 1960 yılında ben ODTÜ’ye girdim, İdari İlimler Fakültesi’ne ve hemen girer girmez çiçeği burnunda bir matematik hocamız oldu. Onun adı Turgut Özal’dı. O sırada ODTÜ Meclis’in arka bahçesinde, barakalarda eğitim veriyordu. Yeni kurulmuş bir üniversiteydi. Turgut Özal da hemen onun yanında yine Meclis binasında görev yapan DPT’de yedek subaylığını yapıyordu. Bizim matematik derslerimize kaputuyla gelirdi, böyle uzun asker kaputuyla gelirdi ve biz ona küçük asker derdik sınıfta. Kopya çekerdik, matematikten anlamazdım ben şahsen, sınıfımızdaki başka arkadaşlar gibi. Matematik hocamız bizi yakalardı, yakalamaya çalışırdı, olmazdı, uzun hikâyelerdir. En sonunda biz C aldık, yani geçer not aldık. Dışarıya soruları atardık, mühendislikte okuyan matematik bilen arkadaşlar da bize cevapları verirlerdi, barakaların pencerelerinden. Biz onları koynumuza sokup götürüp hocaya verirdik falan. En sonunda uyandı Turgut Bey.

“AP’yi birlikte kurduk”

Süleyman Demirel: Tabii ki birbirimizi çok iyi tanımışızdır ve bu esnada partiler kurulmaya başlandı. Bu partilerin kuruluşu ile çok yakından ilgili olduk. Bizim evimiz Buğday Sokak 10 numara, hemen hemen bir toplantı yeri idi. Oraya birçok arkadaşlarımız gelirdi, bizimle konuşurlardı. Turgut Özal da bu arkadaşlar grubunun içindeydi, hep beraber konuşurduk, birçok şeye beraber karar verirdik. Ve daha sonra ben, 1962’de askerliğim biter bitmez devlete dönmedim. Sayın Özal yine Elektrik İşleri İdaresi’nde çalışmaya devam etti. Ben siyasete atıldım. Ve Adalet Partisi genel başkan yar-

dımcısı seçildim. Kasım 1964'te yapılan genel başkanlık seçiminde de genel başkan oldum, hükümet kurduk.

Korkut Özal: 1961'de muhafazakâr cepheden cumhurbaşkanlığı için bir flaş isim çıktı: Ali Fuat Başgil. Ali Fuat Başgil, halkın tercihi, o yıllarda, o zor yıllarda, babayığitçe, anayasa ve özgürlükleri savunan bir insan, kendisi anayasa profesörü ve halkın gönlünde taht kurdu. Biz Köşk'e onu göndermek istiyoruz.

Bir gün Başgil geldi. Bankan Oteli vardı Ankara'da. Ağabeyimle beraber biz de gittik, karşıladık. O otele indi.

İsmail Dayı diye bir arkadaşımız var. Sonra milletvekili de oldu, ANAP'tan. Onunla ağabeyim beraber bir yerlere gitmişler. Meğer parti liderlerini görmeye gitmişler: AP'nin genel başkanı Ragıp Gümüşpala, Yeni Türkiye Partisi'nin Ekrem Alican, öbürü de Osman Bölükbaşı, ama üçünden de tam destek alamamışlar. Derken Başgil'i Milli Birlik Komitesi'nin üyeleri bulmuş, resmen tehdit etmişler. Siz çekilin, bizim adayımız Cemal Gürsel'dir. Yani ihtilalin başkan adayı. Ve neticede öyle bir tazyik görmüş ki, Hoca kayboldu. Biz o akşam bir yerde toplandık. Milletvekilleri de var. Ankara'da bir evde toplandık, Erdoğan Okçu'nun evi, Emine Işinsu Okçu'nun beyi. Zannediyorum Sağlık Sokak'tı. Yani Ankara'da Adakule'nin bir altındaki sokak. Geniş bir salon var. O salonda biz bir otuz kişi filan varız. Rahmetli ağabeyim de vardı, Sayın Erbakan da vardı, Sayın Demirel de vardı, Mehmet Turgut'un da olduğunu zannediyorum ve konuşuluyor. Hoca'yı bulup, kulisi tamamlamak istiyoruz, ertesi gün cumhurbaşkanı seçimi var. Fakat Hoca kayıp.

Bunun üzerine Erbakan İstanbul'a telefon etti. Orada bir arkadaşımıza dedi ki: "Git Hoca'nın Fener'deki evine bir bak bakalım." Gecenin saat 1'i mi, 2'si mi ne; o arkadaşımız da, o zaman transport öyle kolay bulunmuyor, nasıl yaptı bilmiyorum. O beklenirken konuşuldu. Derken telefon geldi. Yani telefonun geldiği zaman herhalde sabahın 2'si-3'ü olmuştu. Ali Fuat Hoca'nın senatörlükten istifa ettiği, politikayı bıraktığı çıktı meydana. Yani, adaylığı gitti. Bu haber gelince ben üç kişiye özellikle baktım. Biri ağabeyim, rahmetli onun rengi karardı. Yani kızdı bu olaya ama fazla renk vermedi.

Sayın Demirel bir koltukta oturuyordu. "Of, bu iş bitti"

dedi. Bir çaresizlik hali vardı. Erbakan, telefonun başında, o ne dedi biliyor musunuz? "Arkadaşlar sabaha kadar vaktimiz var, yeni bir aday bulalım" dedi.

AP'nin kurulma aşımında Turgut Bey her an sahnenin içindëydi ama durumu dolayısıyla bir aktif duruma gelemedi. 34 yılında, ben o zaman ODTÜ'de fultaym hocayım.

Saddettin Bilgiç bizim adayımızdı. Demirel son ana kadar çıkmadı. "Ben bir daha girmiyorum" dedi. Hatta inşaat işlerine girdi, bir firma kurdu. Morrison firmasının temsilciliğini aldı. Hatta hatırlıyorum, ben şahidiyim. Sadettin Bilgiç, Ragıp Gümüşpala rahmetli olunca onun yerine vekâleten genel başkanlığa bakıyordu ve tam genel başkanlık seçimine bir ay kala filan. İktisi de İspartalıdır, biliyorsunuz. Yani hem Sadettin Bey, hem de Demirel. Bilgiç Demirel'e sordu: "Ağam sen aday mısın?" O da "Yok, ben yokum" dedi. Yani biz buna şahidiz. Ağabeyimle. Biz Sadettin Bilgiç'i destekliyoruz tabii, ta kuruluşundan beri birlikte olduğumuz arkadaş. Fakat tam on beş gün kala, birdenbire Süleyman Bey aday olarak çıktı Sadettin'in karşısına.

Recai Kutan: 1960 ihtilali olduktan sonra, aşağı yukarı aynı dünya görüşünü paylaşan arkadaşlar, mutlaka siyasi bir yapılanmanın zaruretine inandılar. Ve o dönemde AP'nin kurulması kararlaştırıldı. Tabii hatırlayacaksınız. AP'nin o kuruluşu döneminde Sayın Demirel devrede yok idi. Bu İstanbul'dan daha çok buna öncülük eden, merhum Ali Fuat Başgil, Türkiye Yayınevi'nin sahibi Tahsin Demiray ve bu işte de en büyük oynayanlardan birisi Sayın Erbakan ve Ankara'dan da Turgut Özal, Mehmet Turgut ve arkadaşları, Sadettin Bilgiç, Faruk Sükan vs. şimdi o siyasi çalışmalar hakikaten bu ekip tarafından yürütüldü ve AP döneminde o anlayış içerisinde kuruldu ve Turgut Bey'in siyasete aktif olarak katıldığı dönem o dönemdir. Ve gene merhum Ali Fuat Başgil'in cumhurbaşkanlığı meselesinde de en aktif gayret içerisinde olanlardan birisi Turgut Özal'dır.

"Evlerinde on ay kaldım"

Hüsnü Doğan: Üniversiteye girdiğim sene Ankara'ya Turgut Beylere geldim. 62-63 öğretim yılını Turgut Beylerle,

Semra Hanımlarla geçirdim. Aşağı yukarı, bir dönem yani. On ay kadar kaldım. O zaman Ahmet ve Zeynep henüz küçüktü. Her biri beş altı yaşındaydı. İşte ilkokula gidiyorlardı. Ben Ortadoğu hazırlıktayken Turgut Bey de hem Elektrik İşleri Etüt İdaresi'nde genel müdür yardımcısıydı, hem de Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde ders veriyordu o sırada.

Ekrem Pakdemirli: Ben kendisini 1964'te Londra'da tanıdım. Londra'ya, Keban Barajı'nın finansmanı için gelmişti; gerekli parayı nasıl bulurum diye. 150 milyon dolar arıyordu. Biz o zaman rahmetli Özal'ın küçük kardeşi Yusuf Özal ile aynı binayı paylaşıyorduk. Tabii Turgut Özal'la 64 yılında tanıştıktan sonra, o sık sık gidip geldi ve İngiltere'de beraber olduk. Fevkalade geniş görüşlü, bağnaz olmayan ve çevresine önem veren bir insan olarak tanıdım. Mutlaka herkesin fikrini dinlerdi ve o dinlediği fikirlerden de beğendiklerini tasdik eder, böyle olması gerektiğini söylerdi.

"Erbakan için yardım istedi"

Sakıp Sabancı: Hiç unutmuyorum, sene 1965 civarı. Ben Odalar Birliği'nde başkan vekiliyim ve kadrolarımız içinde değerli dostumuz Erbakan da var. Sanayi Dairesi reisimiz. O günlerde genel sekreter ayrıldığına göre, Erbakan'ın genel sekreter olması isteniyor, bazı dostlar da bana telefon etmişti. Örnek Mehmet Turgut Bey, sanayi bakanımız olarak telefon etmişti, Sadettin Bilgiç Bey bana telefon etmişti. Hatırlıyorum. Bir de telefon Turgut Özal Bey'den geldi. Elektrik konusunda çalışıyordu. Buluştuk; bana bahsetti. Nihayet Erbakan'ın genel sekreter olması bir zaman sonra gerçekleşti. Erbakan'ın eğitimi, ekonomik, Almanya'daki eğitimden sonra mühendis olması, Türkiye'nin gelişmesinde hayırlı işler yapabileceği istikametinde duygularını aktardı bize, hakikaten de beraber beş... Sekiz sene çalıştık.

Oktay Ekşi: Turgut Özal'ı ben 1960'lı yılların sonunda gıyaben bilirdim. Çünkü o tarihte Devlet Planlama Teşkilatı'nın müsteşarlığına getirilmişti. Ben de Ankara'da *Yeni Gazete*'nin kadrosunda çalışıyordum. Özallar "Takunyalı Biraderler" olarak şöhret kazanmışlardı. Süleyman Bey Devlet Planlama Teşkilatı'nı esprisinden saptırabilmek için böyle

bir kadroya ihtiyaç duymuştu. Önce dejenere etmesi lazımdı, o teşkilatı. Buna da en uygun adam Turgut Özal'dı. Bu nedenle belli ki oraya getirildi.

"Nazmiye Hanım'la her gün beraberdik"

Semra Özal: Planlama'ya gelmeden önce zaten, Demirel onu kendisine danışman almıştı. Bir sene kadar onun danışmanlığını yaptıktan sonra DPT müsteşarı oldu. Bu arada biz zaten çok yakın oturuyorduk. Ve hemen hemen her gün beraber oluyorduk. Nazmiye Hanım'la ben gündüz, çeşitli yerlere giderdik. Toplantılara, çaylara, çocuk yuvasına, kreşe, çeşitli yerlere, alışverişe beraber giderdik. Akşamları beraber olurduk. Yani hemen hemen her gün beraber olurduk. Çok yakın dostluğumuz, arkadaşlığımız vardı. Amerikan Kültür Derneği'nde, Çocuksevenler Derneği'nde. O konularda çalışırdık, o konularda dolaşır, konuşurduk.

Hasan Celal Güzel: DPT'nin şimdiki Başbakanlık binası olarak kullanılan bölümünde bir odası vardı. O zaman Sayın Demirel'le sıkı bir temas içinde olduğunu biliyoruz.

Ekonominin bütün faaliyetlerini planla yapmayı düşünen gruba karşı, Sayın Demirel'in de başını çektiği ve Sayın Özal'ın yardım ettiği diğer bir grup, o zamanki AP'nin "Plan değil pılav" sloganının içinde kalmayarak, ama planını merkezi uygulamasına da çok sempatik bakmayan bir planlama anlayışı içine girdiler. Tabii önemli bir devlet adamı olan İsmet İnönü'den sonra birdenbire Planlama'nın yüzünü değiştiremezlerdi. Onun için bunu tercihen yapmayı planladılar. DPT müsteşarlığına Turgut Bey getirildi. Turgut Bey iki önemli birim kurmuştur. Birisi Teşvik ve Uygulama Dairesi'dir. Bir de bu kadar popüler olmayan bir kalkınma fonu kurdu. Ve proje değerlendirmelerine girdi. Bununla Türkiye'deki mühendislik müşavirlik hizmetlerini geliştirdi. Adalet Partisi'nin ilk dönemi veya Sayın Demirel'in ilk başbakanlık döneminde biz Avrupa Konsorsiyumu'nun tesiri altındaydık.

Buna mukabil Turgut Bey'in bir bakıma gayri resmî liderliğini yaptığı muhafazakâr bir grup da İran-İrak-Türkiye arasındaki münasebetlere daha fazla önem verirdi.

Sonradan acımasız bazı eleştiriciler rahmetli Özal'ı tama-

men Batı aleyhtarı olarak değerlendirdiler. Ve peşin ideolojik, İslamî varsayımlarla bu kanaatte olduğunu söylediler. Bence Batı aleyhtarı değildi. Aksine ABD'nin çok tesiri altında kalmıştı. İşte ABD'de bürokrasi olmadığını, piyasa ekonomisinin çok iyi işlediğini, bürokratik devlet anlayışının hâkim bulunmadığını, demokrasinin daha fazla olduğunu, sivil toplumun güçlü olduğunu filan söylediler. Ama gayet tabii Turgut Özal'ın devrelerini de ayırmak lazımdır. Turgut Özal'ın Planlama müsteşarlığı döneminde Ortak Pazar olarak bilinen çalışmalara hizmet ederken, bir taraftan da bu konuya çok fazla sempatik bakmadığını, aksine bizim Ortadoğu'da İslam ülkeleriyle yapılacak anlaşmaların daha ön planda olmasını istediğini söyleyebiliriz.

Sakıp Sabancı: Turgut Özal Bey Planlama'nın müsteşarı oldu. O zamana kadar yarabbi, ne formaliteler, inim inim inleyen insanlar, sanayiciler vardı; onlardan biri benim. Örneğin, herhangi bir konuda teşvik belgesi alınacak, sözde bu işler hızlı çalışacak. Komiteler kurulmuş, kanuna göre yedi tane bakanlık orada temsil edilecek. Hem de müsteşar seviyesinde. Bunun anlamı şu: işler çıkmayın, rötar üstüne rötar eklensin. Çünkü yedi müsteşar, sağlığı uyacak, mizacı uyacak da onlara gidilip mesele anlatılacak, gündeme giren işler neticelenecek. Bu çok çok zordu. Turgut Özal Planlama'ya gelince sanki bir rüya gördük, bir rüya gerçekleşti, bu yetkinin hepsini Planlama'ya bağladı ve yedi kişi yerine kendi takımıyla beraber karar veren dinamik bir kişi oldu. Çok sevdik, çok sevdik, çünkü inim inim inliyorduk.

Turgut Özal'ın rüzgârıyla akıllı düşünceler, fikirler geldiği zaman beni etkiliyordu, ben onu seviyor, takdir ediyordum. Bir gün ne zaman ki Planlama'da terhis olma durumları geldi, ziyaret ettim, dedim ki: "Allah aşkına müthiş birikimlerini gene Türkiye'ye kullanmak için Sabancı Holding'de lütfeder misin, hizmet kabul eder misin? Bizimle beraber el ele verip, istifade etmek, Türkiye'ye sunmak için var mısın?" dedim; "Düşüneyim sana bir cevap vereyim" dedi. Sonra tekrar bir araya geldik, Semra Hanım da vardı; "Ben" dedi, "Süleyman Abi'ne gideceğim". Hep Süleyman Bey'e, Süleyman Abi derdi. Süleyman Abi'siyle görüştü, Süleyman Abi'si ona, "Planlama'dan ayrıldıktan hemen sonra özel sektöre gitmek

yerine, bir de dış tecrübeler toplayabilmek için, Dünya Bankası gibi bir yere gidip, orda da inkişaf ettikten sonra özel sektöre gelmeyi düşünsen daha iyi olmaz mı?" dedi. Öyle dedi diye o da ona uydu; "Sakıp ben şimdi böyle bir yola girdim, hele bir Amerika'da Dünya Bankası'ndan çalışayım" dedi. Ben yine onu takip ediyordum. Ne zaman Amerika'ya, ne sebeple gidiyorsa onu ziyaret ediyordum.

"Özal beni kovdu"

Emin Çölaşan: 1965 yılında yine hemen DPT'ye girdim. 1967 yılında Turgut Özal DPT müsteşarı oldu. Yani benim en büyük amirim oldu ve beni DPT koridorlarında gördüğü ilk gün sorduğu soru şuydu: "Bana doğru söyle, kopya çekiyor muydun, çekmiyor muydun?" Çünkü biz hep inkâr ediyorduk kopya çektiğimizi. "Hocam, vallahi çekmiyordum." Hep böyle birkaç kez daha beni sordu. Benim sınıf arkadaşlarımı gördükçe soruyormuş, "Emin kopya çekiyor muydu?" diye; demek ki onun da kafasında bir kuşku vardı ve 1969 yılında ben arada askere gittim geldim iki yıl. Turgut Özal beni DPT'den kovdu.

Hüsnu Doğan: Turgut Bey'in ilk Planlama müsteşarlığı 67-71 dönemini kapsar. Yani 67 şubatından 71 nisanına kadar. 12 Mart'tan bir süre sonra görevi sona erdi. Turgut Bey o dönemde Planlama'yı bir nevi okul haline getirdi. Yani çeşitli meslekten insanları, iktisatçı olsun, mühendis olsun, diğer branşlardan olsun Planlama'nın çeşitli bölümlerinde yetiştirdi. Bunların bir kısmı yurtdışına gönderildi.

O okulda, bilahare politikaya giren tabii, çok kişiler vardı. Hepsisi Turgut Bey zamanında girmiş değiller, bir kısmı Turgut Bey'den önce, bir kısmı Turgut Bey'den sonra olmak üzere. Ama Turgut Bey'in bir ağırlığı vardı. Mesela yine o dönemde; mesela Yusuf Özal Planlama'daydı. Yıldırım Aktürk, daha sonra, Özal'dan sonra Planlama müsteşarı olan arkadaş Planlama'daydı. Daha sonra politikada yer alan arkadaşlarımızdan Metin Emiroğlu Planlama'daydı. Hasan Celal Güzel, Ekrem Pakdemirli, Vehbi Dinçerler, Kâzım Oksay Planlama'daydı. Hiçbir zaman bizim partiden olmadı ama, Hikmet Çetin dahil çok kişi Planlama'daydı.

İkinci bölüm

Amerika günleri

Projeler gelince çocuklar gibi sevinirdi

Vahit Erdem: 1967'de genç bir mühendis olarak Teknik Üniversite'den mezun olduğumda Özal Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarıydı. O zaman, bazı üniversitelere, rektörlere, hocalara yazı yazmış, her üniversiteden ikişer üçer kişi istemiş. Ben de o çerçevede istenenlerdendim. Hocalar vasıtasıyla tavsiye edilenlerden... Böylece Devlet Planlama Teşkilatı'na girdim, 1967'de. 1967'den itibaren, tabii uzman yardımcısı olarak başladım. Özal'la tanışmış oldum. Özal, o zaman planlamaya da bir vizyon getirmişti. Sanayi teşvik kanunu, Türkiye'nin sanayileşme hamlesi o zamanlar başladı.

Yıldırım Aktürk: 60'lı yıllarda Turgut Bey, 67'de zannediyorum işe başladığında Teşvik Uygulama Dairesi'ni kuruyor. O sırada DPT'nin oturmuş üç dairesi var: İktisadî Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon daireleri. Ama Turgut Bey, özel sektörü geliştirme hevesiyle kurduğu Teşvik Dairesi'ne, bir nevi kendisinin bebeği gibi bakıyor. Amerikan Sefareti'nin karşısında, şimdiki Sanayi Odası binasında oturuluyordu. Merkezden haftada bir veya iki kere gelirdi. Bugün ne proje geldi çocuklar diye, sanki dükkânına iş gelmiş gibi, iş sahibi gibi, heyecanla projeleri alır, karıştırır, bizi yönlendirir, böyle kalın kalın projeleri beş dakika içinde ana noktalarından, şurasına intikal edin diye işaretler giderdi.

İlk ekip İçişleri Bakanlığı'nda kuruluyor

Mehmet Keçeciler: İçişleri Bakanlığı personeliydim ben, İçişleri Bakanlığının açtığı bir sınavı kazanarak Fransa'ya gittim. Oradan gönderdiğim raporlar daha sonra içişleri bakanı olan Korkut Bey'in dikkatini çekmiş. Korkut Bey, ben Fransa'dan döndükten sonra özel müşavir olarak Bakanlık'a tayin etti. Ben Korkut Bey ile bir müddet beraber çalıştım, onun özel müşaviri sıfatıyla. O sırada Bakanlık'ta Hasan Celal Güzel, Abdülkadir Aksu, Saffet Arkan Bedük gibi İçişleri camiasından arkadaşlarımız da vardı. Korkut Bey ile birlikte çalışırken, Konya MSP teşkilatı, daha evvel ben Fransa'dayken talip olmuşlardı, ben reddetmiştim. Korkut Bey ile çalışmaya başlayınca, onu öğrenince yine onlar ısrar ettiler. Korkut Bey'in de iteklemesiyle ben Konya'dan belediye seçimlerine katıldım. Kazandım. Yüksek Seçim Kurulu iptal etti, bir yanlış müracaat vardı. Yeniden girdim. Daha yüksek bir oranla kazandım. 12 Eylül'e kadar Konya'da görev aldım.

Şark Tara: Şerif Egeli'yle Turgut Bey'in arası iyiydi. Şerif Enka'da çalışıyordu. Bir gün Şerif'e demiş ki Şark'la tanışmak isterim, çünkü o 1970'lerden beri Türkiye'yi dışa açmaya uğraşiyor. Bir akşam yemeğe davet etti. Hatta o akşam yine benden perhiz yemeği istedi.

Biz perhiz yemeği yaptık ama, Turgut Bey hem perhiz yemeğini yedi, hem normal yemeğini yedi. O şekilde çalıştık ve ondan sonra çok beraber olduk. Bizim ekonomik anlayışımız çok yakındı birbirine, belki sosyal anlayışımızda biraz farklılıklar vardı ama Turgut Bey'le bu hususta çok kolaydı. Bir defa Turgut Bey bir soru sorduktan sonra hiçbir şekilde lafınızı kesmez, sonuna kadar dinler ve muhakkak bir şeyler öğrenmek isterdi. Öğrendiğini de sonra hissederdim, aynı şeyi başka yerde kullanırdı. Bunun en klasiği de "Türk ekonomisini dünya ekonomisine entegre etmek" lafını bir gün laf arasında konuşuyorduk, ondan sonra hep kullandı. Onunla tanıştıktan sonra dostluğumuz uzun müddet devam etti.

Avrupa Birliği'ne karşıydı

Hikmet Çetin: Avrupa Birliği'ne karşıydı. Planlama anlayışı, ulusal plan yapma anlayışı da 70'li yıllarda kalmıştı. Yuna-

nistan'ın başvurusu yapılırken Türkiye onun yüzünden büyük bir fırsat kaçırdı.

Yıldırım Aktürk: Korkut Özal, Korkut Bey de Türkiye Petrol-leri genel müdürüydü. Başbakan Demirel de iki kardeşi yakından sever, takdir eder, değerlendirdi. Bir anlamda Turgut Bey bir abi-kardeş yaklaşımıyla, bir amir-memurdan öte, bir kadro oluşturdu etrafında. Kendisini seven gençler bir anlamda ondan istifade etmek için onun birikimlerinden, tecrübelerinden istifade etmek için böyle bir ortamda yer aldılar. Cuma günleri beraber yakındaki mescide gidilirdi, ufak bir kebabımız vardı, orda yemek yerdik. Bu ortamın, bu sohbetin de yararlı olduğunu düşünüyorum, bize verdiği moral açısından.

Gündüz Aktan: Ne derece doğru, ne derece dedikodu olduğu bilinmemekle birlikte, Bakanlık'ta anlatılan bir hikâye vardı. Bir gün, o zamanki başbakan Süleyman Demirel'in başkanlığında yapılan bir toplantıda, Dışişleri'nden bu konuya en fazla ağırlık veren, yani Türkiye'nin AT ile ilişkilerini en fazla savunan Tefik Saraçoğlu toplantıdan dışarı çıkınca, Turgut Özal, kendisinin yakasından tutarak, Türkiye'yi hiçbir zaman, ya Katolik birliği, ya Hıristiyan birliğine sokturmayacağını söylemiş. Şimdi, o dönemdeki Turgut Özal imajı Türkiye'de de, bizim bakanlığımızda da, bende de böyleydi.

“Takunyahılar” adı nereden geliyor?

Hasan Celal Güzel: Turgut Bey gece gündüz çalışır. Öyle giyimine falan çok itina etmez, genellikle gömleğinin kolu kıvrılmış, kravatı yana kaymış; ama akli tamamen projelerde olan bir DPT müsteşarıydı. Son derece sempatik, tonton bir kişiydi. Zaten hayatı boyunca da öyle olmuştur bana kalırsa. Bu orada onu bazen DPT'nin tuvaletinde, ayağında takunyasıyla abdest alırken görebilirdiniz. O yüzden de adımız “Takunyalı”ya çıkmıştı. Bizim tüm takıma, DPT'deki arkadaşlara, yani açıkçası o zaman Marksist olmayan herkese Takunyalı derlerdi. DPT uzmanı olduğumuzu söylediğimizde “Sen hangi takımdansın? Takunyalı mısın yoksa?” diye sorarlardı. Bu Turgut Bey'in abdest almasıyla alakalı bir hadisedir. Ama sonradan Teşvik ve Uygulama Dairesi kurulun-

ca Turgut Bey'in dışında da bu şekilde görüntüler ortaya çıktı. Bu belirli laikçi kesimleri çok rahatsız etti.

Recai Kutan: Turgut Bey'in alacağı çok önemli kararlarda mutlaka istişare ettiği üç yakın arkadaşı vardı. Umumiyetle biz, geceleri bu çalışmalarını yapardık. Bu üç istişare arkadaşı, birisi Yılmaz Ergenekon, birisi Korkut Özal, birisi de ben. Umumiyetle her gece 11 civarında bir telefon çalar. Hanım der ki, bu saatte telefon senin Turgut Ağabey'inden dir herhalde. Açarım, yüzde 90 ihtimalle Turgut Bey çıkar. Yahu yarın çok önemli bir karar verilecek. Ben öbür arkadaşlara da haber verdim. Bir araya gelsek de, şunları birlikte müzakere etsek, diye ve böylece çok başarılı bir DPT müsteşarlığı dönemi geçti ve o dönemde hatırlayacaksınız, o takıma bazı basın organlarının yakıştırdığı bir sıfat vardı: Takunyalılar.

Hasan Celal Güzel: Biz 10 ağustos 1970'te sonradan ekonomi tarihimizde çok dikkat edilmeyen önemli bir istikrar programı yaptık. 10 ağustosta Türk lirası yüzde 66 oranında devalüe edildi. Ve 1971'den sonraki ekonomik gelişmelerin olumlu olmasında bu 10 Ağustos Kararları'nın payı vardı. İşte o Turgut Özal'la Süleyman Demirel'in son yakın temasları diye biliyorum ben. Ondan sonra aralarına kara kedi girdi.

12 Mart'tan sonra kurulan 11'ler Hükümeti daha çok so la yakın bir hükümetti. Başında Sayın Nihat Erim vardı. Ama ekonomi politikası o zaman Dünya Bankası'nda parlak bir ekonomist olarak bilinen Atilla Karaosmanoğlu'na verilmişti.

Atilla Karaosmanoğlu genç, olduğundan da genç görünen, şimdi de öyledir, değerli bir ekonomistti. Ama o bizim ilk plancılar gibi merkezîyetçi bir planlamadan yanaydı. Kafa yapısı olarak da çizginin bir hayli solundaydı. Beraber çalıştığı grup da öyleydi.

Turgut Bey, her zaman yaptığı gibi kendi sorumluluğunu bilen bir bürokrat olarak 12 Martçı ekibe yani 11'ler Hükümeti'ne çok güzel, kalın bir ekonomi raporu hazırladı. Hepimizi görevlendirdi. Hepimiz gece gündüz çalıştık. 12 Mart'ın ilk haftasında bu raporu çıkarıp zamanın başbakanının ve Sayın Karaosmanoğlu'nun önüne koyduk. Ancak bu işe ya-

ramadı. Belki de pek de okunmadan Turgut Özal görevinden alındı. Bu ona çok tesir etmiştir.

Turgut Bey'in görevinden alınmasından sonra hepimizin kelleleri gitti. Hepimizi de tasfiye ettiler. Hatta masalarımızı, odalarımızı bile elimizden aldılar. Onu hiç unutamıyorum. Ve 1980'de AP azınlık hükümeti gelinceye kadar da aşağı yukarı bu trend devam etti.

"McNamara'dan teklif geldi"

Semra Özal: Turgut Bey daha önce Planlama müsteşarı olarak İsviçre'de bir toplantıya, uluslararası bir toplantıya davetliydi. O toplantıya gitmesi gerektiğine inandığı için uçağa gitmiş, bagajlarını vermiş, fakat polis kontrolünden kendini geçirmemişler. Geri gelmiş. Daha doğrusu ben Ankara'daydım, bu olay İstanbul'da oluyor.

Maalesef bu arada sanki bir kaçak, bir canı gibi bilemiyorum ne olduğunu, o gün ki şartlarda, Turgut Bey'i aramaya başlamışlar İstanbul'da. Ve benim ablamın evine gidip, ablamın, annemin evini aramışlar. Turgut Bey burada mı diye. Halbuki o arada Ankara'ya gelmişti Turgut Özal. Tabii ki bu olay onu fevkalade üzdü. Çünkü yapılan, böyle ev aramaya kadar gidecek korkunç bir şeydi bizim için. O da üzüldü, ben de çok üzüldüm. Ve o sırada Dünya Bankası Başkanı McNamara ile görüşüldü. McNamara kendisine demiş ki: "Hemen atla gel, bir konuşalım." Daha önceden tanıyordu. Eskiden ahbabıydı, arkadaşıydı. Hemen atla gel dedi ve gitti.

Rahmetli Sunay aradı beni, "Gelsin bir konuşalım, öyle bir yanlışlık olmuş, bunu hemen düzeltelim, kalsın çalışsın burada" diye. Fakat telefon etti. McNamara da hemen işe başla demiş. Benim müşavirim olarak başla. Bana sordu. Ne yapacaksın çocuklarla ben kalırsam? Çünkü o bir çantasını alıp gitmişti. Ben de kendisine başlayabilirsin, ben hallederim buradaki işleri dedim. Ve hakikaten çok zor günler geçirdim. Evde kullandığımız eski güzel eşyalarımızı da oraya götürmek istedim. Çünkü Dünya Bankası ödüyordu bizim nakliyemizi.

Orada kullandığımız halıları bile, neredeyse tarihi, anti-

ka halidir, çıkarılmaz diye bir sürü problem çıkardılar. Çok çok uğraştım. Ve neticede rahmetli Naim Talu da yardımcı oldu. Onların müsaadelerini aldık, yolladık. Ben de çocukları aldım ve Amerika'ya gittik. İki buçuk seneye yakın orada kaldık.

Recai Kutan: Amerika'ya giderken, beni vekil bıraktı. Tabii burada bir sürü işleri var. Karkoca öyle düşündüler herhalde. Dolayısıyla ben bu Ankara'daki işlerini hallettim; mesela bir evi vardı Yeşilyurt Sokak'ta. Ufak bir daireydi. Onun satışı, arabası vardı vs. O işleri umumî vekil olarak ben halletmişim.

Hikmet Çetin: 12 Mart yıllarından önce, yani 12 Mart dönemi öncesinde, çok da yıprandı DPT. Çünkü, birtakım dedikodulara neden oldu. Günlük işlere girdiğiniz için ister istemez özel sektörün projeleriyle, özel sektörün uygulamalarıyla karşı karşıya kalıyorsunuz ve günlük işlere girdi ve Planlama, plan yapma işlevinden büyük ölçüde uzaklaştı. İleriye bakış, tahminler yapma, projeksiyonlar yapma, Türkiye'nin geleceğini görme açısından gerek ekonomik, gerek sosyal, gerek kültürel açıdan bu geleceğe bakma işlevi bir noktada geriye kaldı. Ama 12 Mart müdahalesi burada da etkili oldu. Yeniden Planlama eski işlevine döndü. Yavaş yavaş Planlama'ya verilmiş olan, uygulamayla ilgili, örneğin projeleri teşvik etme, hatta kredi için onay verme, yabancı sermaye genişlemesine, girişlerine, yatırımlarına onay verme işlevleri, başka kuruluşlara, ilgili uygulamalı kuruluşlara terk edildi ve Planlama tekrar normal işlevine döndü.

"Amerika'daki evimiz çok güzeldi"

Semra Özal: Çok güzel üç katlı bir "townhouse"da oturduk. Güzel ufak bir bahçesi vardı. Evimiz çok güzel, iyi bir yerdeydi. Çocuklar, büyük kızımın oğlum orada liseyi bitirdiler. Oğlum orada üniversite sınavlarını kazandı, kaldı. En küçük Efe, çok küçüktü daha gittiği zaman, daha üç yaşının içindeydi. Orada onu bir özel yuvaya verdik. Döndüğü zaman Türkçe bilmiyordu hiç. Türkçe ne anlayabiliyordu, ne konuşabiliyordu. Tabii bize faydası oldu. Çocukların tahsili açısından faydası oldu.

Türklerin oturduğu yerlerde değil de, başka bir yerde, Virginia eyaletinde oturduk. Çok güzeldi Amerika günlerimiz. Şöyle güzel, rahmetli Turgut Bey'in işe gidiş geliş saati çok belliydi. Yani akşam altı oldu mu saat, bilirdim ki çıktı geliyor. Hemen sofrayı hazırlayıp bekleyebilirdik. Yani o kadar muntazamdı. Çünkü çocuklar hiç ömürlerinde öyle bir şey görmediler. Babalarını göremezlerdi hafta sonlarında bile. Amerika'daki hayatımızın en güzel tarafı, çocuklar babalarını daha çok görebildi.

Bizim en güzel günlerimiz orada geçmiştir. Ama hiçbir zaman orada kalmayı, yaşamayı düşünmedik. Hep kirada oturduk. Ev alabilirdik, almadık. Çünkü hep memleketimize döneceğiz diye, hatta ben çocuklara işte okulda her gün birçok şey söylerdim. Çocuklar açık bir şey alıp yemeyin içmeyin, işte biz Türk'üz. Biz tekrar döneceğiz, sakın biz Amerikalı diye... Ve günde o kadar çok söylemişim ki, bir gün Ahmet bana, "Ama anne Allah bile namazı beş vakit şey yapmış, sen elli beş kere söylüyorsun. Bunu öğrendik, yeter artık" dedi. O memleket hasreti başka bir şey.

Ben de oturmadım evde. Ben orada, Amerikan Türk Derneği'nin murakıplığını yaptım. Muhasebesini yaptım. Ve Emine Esenbel Hanımefendi benim tuttuğum defteri vitrine koymuş daha sonra. Çünkü Amerika maliyesine gittiği ilk seferde tasdik olmuş benim defterim. "Şimdiye kadar böyle bir şey olmadı" diye. Çok memnundu. Orada çalışıyordum. Ayrıca Dünya Bankası'nın Kadınlar Grubu vardı. Ve orada, o grupta çalıştım. Hatta dikiş, el işi bölümünde başkan oldum. Hiç boş vaktim yoktu. Yarım gün oraya, yarım gün buraya gidiyordum. Diğer saatler evde işlerimi yapıyordum.

Ahmet Özal: Dünya Bankası'nda çok önemli bir pozisyondaydı. McNamara'nın özel görevli danışmanı pozisyonundaydı; özellikle Afrika işlerine bakardı yanlış hatırlamıyorsam. Afrika'ya çok seyahatleri olurdu. O ülkelerle ilgili projelerde, Dünya Bankası ile ilgili. Fakat, ne kadar da Amerika'da yaşamış olsa, ne kadar da başka işlerle uğraşmış olsa, tahmin ediyorum 15-20 günde bir o zaman Sayın Süleyman Demirel'e, sanıyorum Sayın Ecevit'e, çok kimseye gelecek olan petrol kriziyle ilgili önlemler alınmasıyla ilgili mektuplar yazmıştır.

O orada yaşamıştır fiziken. Ama ruhu hiçbir zaman Amerika'da olmamıştır o 2-3 yıl içerisinde. Devamlı Türkiye'deydi. Devamlı yazar, çizer, konuşur, bir şeyler yapmaya çalışırdı. Kıpamadı.

Amerika'da bulunmayla beraber Amerika'nın birçok yerini gezdi. Birçok öğrenilmesi gereken şeyleri aldı. Ve zaman zaman hep şunları söylerdi: "Biz niye bunlara sahip olmamalıyız? Biz niye Türkiye'de bunlara sahip olmayalım?"

Hakikaten rahatsız oldum o büyüklüğü, o ihtişamı, o zenginliği görünce. Çünkü biz çok üstün bir ülkeyiz diye hep böyle yetiştik; öyle yetiştirildik. Bir Türk dünyaya bedeldir, diye yetiştirildik hepimiz. Ama dünyayı gidip görmek lazım.

Orada en çok bizim, babamla beraber sohbet yaptığımız yollardı. Otobanlar. Türkiye'de rahmetli iktidara geldiğinde, babam 27 km otoban vardı. Tabii Amerika 1940'larda, İkinci Dünya Savaşı sırasında bütün otobanlarını bitirmiş. Almanya 1930'larda bitirmiş falan. O otobanlar babamı çok etkilemişti. Çünkü iletişim ve iletişim, ulaşım, esas bir kalkınmanın temel prensiplerinden biri, şartıdır.

O yollar konusunda, çok dolaşırdık ve çok konuşurduk. Yollarda çok seyahat ettik babamla beraber, Amerika'nın çok yerine. Araba kullanmayı da çok seven bir insan olduğu için böyle sıkılma, yorulma da olmazdı. Bir yerden bir yere çok uzaktır Amerika'da. O hatırlıyorum ilk gittiğimiz evin karşısında bir, shopping centre tarzında diyeceğimiz bir yer var. Ama bugün, herhangi bir Migros kadar bir yer diyeceğim geliyor.

Bugünkü bazı Migros'lar, bazı Carrefour'lar, bazı şunlar bunlar, Metro'lar falan, bizim orada gördüğümüzün 10 misli, 20 misli daha büyük tabii ki o dönemde. Ki onlar bile; biz bakkaldan çıktık bir süpermarket gördük. Türkiye'de süpermarket yoktu o zaman. Çeşit, en çok etkileyen hadiselerden biri babamı, çeşit. Yani bir bölüme bakıyorsun, bir yoğurt bölümüne: 20 çeşit, 30 çeşit. Öbüründe 50 çeşit. Envai tür. E biz o zamanlar kalkmışız gelmişiz tüpgaz, sana yağı kuyruğundan, ampul bulunmaz bir Türkiye'den. Öyle bir şey görüyorsunuz. Tabii insan hem dünyayı görüyor hoşuna gidiyor, hem üzülyordu.

Tabii onların hepsi çok büyük etken oldu babamın da hayatında, tahmin ediyorum benim de hayatımda.

Yıldırım Aktürk: Turgut Bey Dünya Bankası'na geldi danışman olarak. Küçük bir odası, bir sekreteri vardı. Yani geniş bir staff ile değil kendisine verilmiş bir proje üzerinde çalışıyordu. Proje de şuydu; petrolde olduğu gibi diğer üreticiler de kulüplerini oluşturup dünya piyasalarını etkileyebilirler mi diye, geniş bir madencilik ve dünya tabii kaynakları üzerine bir araştırma yapıyordu. Ben Boston'da Harvard'daydım. Belki 6 ayda bir gelip Washington'da, evinde yemek yiyip, sohbet edip görüşlerimizi paylaşıyorduk.

"Dünya Bankası'nda tanıştık"

Erol Aksoy: 1972 yazında, Dünya Bankası'nda staj yapıyordum. Orada kafeteryada tanıştığımı hatırlıyorum. Oranın bir yemeği çok meşhurdur. Hep öğle vakti kafeteryaya inerdik. O gün de tesadüfen önümüzde kısa boylu, tombul, sempatik yüzlü birisi, benim önüm sıra yemeğini alırken Türkçe bir şeyler konuşulduğunu işittim. Ben "Siz Türk müsünüz?" dedim. "Evet, ben Türk'üm. Sen kimsin?" dedi. "Ben talebeyim" dedim. Harvard Business'ta okuyordum. Dünya Bankası'na bir staj için gitmiştim. "Gel, birlikte oturalım" dedi. Orada masada, yanındaki bir iki Türk'le beraber oturup konuşmuştuk. Sonradan anladığıma göre yurtdışında okuyan talebelere ilgisi çokmuş. Çok sorular sordu. Geçmişimi sordu, ne yapmak istediğimi sordu. Ben o zaman Amerika'da staj yapmak istiyordum. "Hayır, Türkiye'ye gel, Türkiye'de senin gibilere ihtiyaç var" demişti ve Dünya Bankası tanışıklığımızda öğrenmiştim ki DPT müsteşarıymış ve galiba 1971 senesinde Dünya Bankası'na gelmiş. Benim ilk Türkiye'ye gelmeme yardımcı oldu. Hatta o zaman elime üç tane mektup vermişti. Biri Rahmi Koç'a, öbürü Akbank başkanı Bülent Yazıcı'ya, biri de Tefvik Ercan'a. Üç dostuna beni tanıtan birer mektup vermişti. Ben de o mektuplarla Türkiye'ye dönüp, Rahmi Koç ve o iki kişiyle tanışmıştım. Böyle tanıştık.

"Adana'dan İstanbul'a gelmemizi istedi"

Sakıp Sabancı: Özal'a bak ben seni unutmuyorum. Sen de beni unutmuyorsun değil mi? Ne zaman terhis olacaksan

beraber çalışacağız, diyordum. Bir işaret geldi. Ben Amerika'ya gidiyorum, Londra'da uçak değiştim. Fakat akşam fazla yemek yemişim. Zehirlenmişim. Perişan bir haldeyim. Yarabbi bir baktım ki suratım mosmor, şişmişim, ama randevum var. Turgut Bey Washington'da beni karşıladı Semra Hanım'la birlikte, beni gördüler, ne oldu sana, nasıl bu hale geldin filan dediler. Bak dedim, ben böyleyim, perişanım, doğrudan doğruya bir otele gidelim, otel odasında konuşalım, ben yatayım orda; anlaştık. Orada anlaştık, bizimle beraber çalışmayı kabul etti. Ben de mutluluktan uçtum, beraberce geldik. Kaygılardan biri şu, Sakıp diyor, Adana'da çalışıyoruz ama bugün bu holding ve camiaı İstanbul'a taşıyalım. Bizde alışmışız yöreden ayrılmak yok. Gidilmez, bundan bir şeyler kaybederiz, kaygılar var, filan. Ama o kadar saygın bir insan, o kadar önemli bir insan böyle bir öneri veriyor ve akılcı yerleri var. Onun hatırı için Sabancı Holding'i ordan İstanbul'a taşındık. İstanbul'a da yerleştik, geliştik, şükürler olsun.

Genel koordinatördü. Bir küçük mütevazı ofisimiz vardı Fındıklı'da. Ben üst katta oturuyorum, aşağıda Turgut Özal Bey oturuyor. Ondan sonra dört beş kat daha var, küçük bir yerd. Arkadaşlarım vardı, orada genel koordinatör olarak vizyonumuzu açıyor, geleceği planlıyor. Onun zamanında birçok temeller attık. Turgut Özal Planlama'ya geldikten sonra o frenler azalmış, dinamik gidişat başladığı için bize de teşvik belgeleri verilmiş. Zannedilirdi ki bu teşvik belgeleri "ogus mogus goru gorus": Zengini zengin eder. Hazineden gider, biri cebi doldurur. Bu duygular, memlekette öyle yayılmış, öyle dans ediyordu ki, ancak Turgut Bey gibi güçlü, kararlı biri lazımdı. Onların önüne çıkabilsin diye.

Turgut Bey'le neden ayrıldık? Haklı ve haksız, nüansları farklı, işler söylenebilir. Temelinde ana mesele şuydu, Turgut Özal dayanamıyordu. Bir grubun içinde, üç-beş, on beş, yirmi fabrika, 1 milyar, 5 milyar, 10 milyar cirosu olan bir gruba gelmek, ona dayanamıyordu, o daha Türkiye ölçüsünde etkili olmak istiyordu ve bazı kişiler ona politikaya girerek, politikada giderek ileri kademelere gelerek etkili olmayı tavsiye ediyordu; nitekim başbakan oldu, cumhurbaşkanı oldu. Onları onun yüreğine koymuşlardı. Ondan son-

rası bahaneydi. Ben de bir kendimi politikada denemek istiyorum, orda da bir yere gitmek istiyorum, tecrübelerimi halkuma, milletime vermek istiyorum lafları vardı. Evet mesele buydu.

Dost başladık, dost ayrıldık. Alışverişlerimiz, evler evler apartman filan almıştı, onların borçları vardı, onları bir vadeye bağlamak gibi hep lojik, mantığı olan bir insan olduğu için, istekler böyleydi.

Semra Özal: Sakıp Bey'in çok ısrarları ile döndük. Sabancı Holding'e girdi. Biz Sakıp Beyleri çok severiz ailece. Rahmetli annesini, hepsini çok severiz. Onlar da bizi çok severler, aileden gibi görürler. Ve ilk Sakıp Bey teklif ettiğinde Turgut Bey dedi ki: "Sen de İstanbul'a geleceksin, gelip İstanbul'da merkezi kurmazsanız, zaten bu iş yürümez. Ben de gelmem." Ve o şartla bayağı zorlandılar, onu kabul etmek için. Ama şimdi tabii ki çok çok memnunlar o işten.

Geldik. Bir müddet çalıştık orada, ama Turgut Bey'in ideali başkaydı. Yani bir yerde değil de kendi işinin başında olmak istedi. Ve eski birkaç arkadaşı ile de demir-çelik fabrikaları vardı. Bir iki tane. Onlarla ortak oldu. Kendi işinin başında, kendi fabrikasında bulundu.

Bu çelik endüstrisinin ortağıydı. Orada dört ortaklıklar. Ayrıca bir fabrika daha vardı. Döküm yapan. Orada kendi işinin başında, fabrikada çalışıyordu. Taa işte 79 sonuna kadar. Ama tabii bu arada MESS'te başkanlık yaptı.

Asım Kocabıyık: 1971'de Turgut Bey Amerika'ya gitmek mecburiyetinde kaldı. Birkaç sene orada kaldı. Dünya Bankası'nda çalıştı. Döndü, Sabancılar da işe başladı. Bir gün bana telefon etti. Ben Turgut Bey'i tabii tanıyordum. Bir sanayici olarak Planlama başkanını elbet tanırdım. Fakat o beni tanımazdı. Dedi ki: "Ben Turgut Özal, Amerika'dan döndüm, orada bir projenizi gördüm Dünya Bankası'nın İFC bölümünde. O proje çok hoşuma gitti. Bu projede bir sıkıntınız olursa, İFC'den hem para hem ortaklık istiyorsanız bana söyleyin, dostlarım var orada. Size yardımcı olmak isterim."

Ben bu telefonundan mütehassis oldum. Kendisini ziyaret ettim. Aramızda bir dostluk bu vesileyle başladı.

Erol Aksoy: Sabancı Holding'den ayrıldığında bir müddet benim kiracıım oldu. Bizim Osmanbey'de bir apartmanımız

vardı. Zannederim kendi başına bir iş hayatına atılacaktı. Osmanbey'deki Erol Apartmanı'nın zannederim ikinci katında kiracı oldu. İthalat-ihracat yapacak bir şirket kuracağını söylemişti. Ben o zaman hâlâ yurtdışında çalışıyordum. Ya yüzde 10 ya yüzde 20, ufak bir ortak oldum. O şirket pek bir şey yapmadı. Ben yurtdışındaydım. Daha sonra kendisi politikaya girmeye karar verdiğinde o şirketi tasfiye etmeye karar verdiğini hatırlıyorum. Bacanağı Mehmet Yeğinmen şirketin asıl genel müdürlüğünü yapıyordu. Yaşar Tunagöl diye birisi vardı ama Mehmet'i tanıdım. Yaşar Tunagöl'ü tanımadım ve karşılaşmadım.

Üçüncü bölüm

Özal'ın çelik çekirdeği

MSP Özalların boşanmasına neden olacaktı

Ahmet Özal: Milli Selamet Partisi'ne İzmir adayı olduğu zaman, ben o yaz Türkiye'ye gelmiştim, denk gelmişti, tahmin ediyorum o kampanya dönemi. Ben bir 15-20 gün kadar, babamla beraber İzmir'de köyleri gezdim. Yani o konvoyun içerisinde bulundum. Tabii benim için o ilk defa hayatımda yaşadığım bir siyasi kampanyaydı. Ve büyük bir kültür şokuydu benim için. İnanılmaz şeyler yaşadım, o meydan mitinglerinde veya köy mitinglerinde. İnsanların tavırları, bir de o zamanlar Milli Selamet Partisi'ne karşı reaksiyonu olan belli gruplar da vardı, halkın içinde. Kavgalar, bağırışlar, çağırışlar...

Bazı kalabalık kasabalarda olaylar da oldu. Hatta bize şey demişlerdi... Korunmak için; sopaları gazete kâğıdına sarıp, gazete gibi görüntüleyip, elimizde gazete gözüken ama içinde sopa bulunan şeyler de yaptık o zamanlar.

Semra Özal: Siyaseti her zaman düşündü, istedi. Ancak siyasete girmek için insanın maddi olarak birikimi olması lazım diye düşünüyordu. Ve ABD dönüşü İstanbul'da da birkaç fabrikada birden çalışıp uğraşması o birikimi edinmek içindi. Gerçi ABD'de de bir miktar birikimimiz olmuştu. Ama AP'den girmek istiyordu. Süleyman Bey'le de bunu hep konuşuyordu kendisi. O 77 seçimlerinde gene oradan gireceğini bekliyordu. Fakat son anda ne oldu bilemiyorum. Ya uygun bir yer olmadı ya yeri beğenmedi, bilemiyorum, olmadı ondan sonra.

MSP adaylığı çok enteresandır. Yine Turgut Bey o sırada Londra'daydı. İş için gitmişti bir toplantıya. Ben evde radyodan duydum, İzmir'de MSP adayları arasında Turgut Özal. Bir isim mi benzerliği, yanlış mı derken, döndüğünde söyledim kendisine. Dedim ki böyle böyle. "Aaa! Yok olamaz, benim kaydım bile yok partide, nasıl olur?" dedi. Sonra kardeşiyle Korkut Özal'la konuştu. Onlar biz böyle uygun bulduk. Bizim tercihimize aykırı bir şey yapma dediler. Ben karşı çıktım orada. Dedim ki, yani senin böyle bir adaylık teklifine talebinin olmadığını açıkla, bundan vazgeçilsin. Ya da biz böyle bir şey yürütemeyiz beraber dedim. Ben burada yokum senin yanında dedim daha doğrusu.

Fakat o kadar ısrar etti ki kardeşi ve bazı arkadaşları. Çok da iyi bir insandı, çok da yumuşak, yufka yürekli bir insandı. Ve kardeşini, arkadaşlarını kırmamak için itiraz etmedi. Kabul etti. O zaman ben de ABD'ye gittim. Yani bana çok ters gelen bir olaydı çünkü. Ama Allah'tan olmadı, kazanamadı.

Protestoydu tabii, protestoydu. Yani seçilseydi belki daha başka neticeler olabilirdi.

Bülent Çapanoğlu: O zaman 1977'de seçimler sırasında Mehmet Zahit Kotku Efendi Teknik Üniversiteli bir profesör aracılığıyla, ki bu Erbakan Hoca'nın aynı zamanda çok yakın akrabasıdır, diyor ki: "Git Necmettin Bey'e söyle, Turgut Bey'i bir yerden milletvekili adayı yapsın." O da gidiyor hemen Ankara'ya Erbakan Hoca ile uzun boylu konuşuyorlar. O profesör beyin bana anlattığı, diyor ki: "Üç saat anlattık adama, üç saat sonra da bana dedi ki sen kefil olursan ben aday gösteririm." Yahu nasıl kefil olmam ben, Hoca Efendi söyledi, kalkmışım buraya gelmişim. Tabii kefilim dedim. Ve onun neticesinde 77 yılında İzmir'den MSP adayı olarak Turgut Bey seçimlere girdi. Ama benim bildiğim arada, Turgut Bey'in çok yakınlarından duyduğum, o anda Turgut Bey'e onlar teklif etmişler. O da, "Ben henüz hazır değilim siyasete girmeye. Beni bağışlayın" şeklinde mazeret bildirmiş. Ancak Hoca Efendi'nin böyle bir arzusu üzerine tabii ki reddetmeden kabul etti. Ve İzmir'den 1 000 oyla 77 seçimlerini kaybetti. Orada da Allah'ın bir hikmeti var, politikaya ısınma açısından tecrübe oldu. Ancak kazanmayınca 12 Eylül'den

sonra parti kurmasına vesile oldu. Kazansaydı, o zaman, tekrar parti kurması mümkün değildi, yasaklılar sınıfına giriyordu o zaman.

Tayıp Erdoğan benim ekibimden di

Korkut Özal: Mesela rahmetli ağabeyimin 1977'de MSP'den aday olması mevzuunda içerden de bir muhalefet gördüğünü biliyorum, ailesinden. Fakat o kendisi Şeyh'le danıştı, Mehmet Zahit Efendi'yle. 1977 seçiminde Mehmet Zahit Efendi ona tavsiye etmiş, git aday ol, demiş, siyaseti öğren. Turgut Bey İzmir'den MSP'den aday oldu. Fakat o seçim kampanyası var ki biz de çalıştık, ben İzmir'e gittim.

Erzurum'dan adaydım, gittim ona yardımcı olmaya çalıştım. O ona siyaset uskunu da açtı. O birikimi, o siyasetle buluşması, toplumlarla diyalog kurması ki o sahada hiçbir şey yoktu. O seçim adaylığı ona şey yaptı. O kazanamadı seçimi ama bana sorarsanız çok büyük bir siyasi derinliği oldu. Ve bu Mehmet Zahit Efendi'nin tavsiyesi üzerinedir, yani gidin, aday olun, halka kendinizi anlatın.

Yani ben bunu şöyle söyleyeyim, rahmetli Hoca Efendi (Mehmet Zahit Kotku) ülkeye sahip olunmasını şart koşuyordu. Yani ülke bizimdir, bize bir emanettir, ülkemize sahip olalım. Ve sahipliğini de şöyle nitelendiriyordu: Dünya devletleri arasında, bizim seçkin bir yerimiz olması lazım. Biz buna layığız. Ve bunun yolu da dediğim gibi dünya devletlerinin gittiği çizgide, nasıl gitmişlerse, mesela sanayi bunlardan birisidir. Mesela demokrasi mevzuunda da çok güzel bize öğütleri vardır. Mesela biz İslam'ın, demokrasiyle olan ilişkisinin, İslam'la demokrasi arasında bir mesele olmadığını biz oralarda öğrendik. Yani, İslam'ın gerçek uygulaması, demokrasiyle ters düşmüyor.

AP ile yollar nasıl ayrıldı?

Recai Kutan: Şimdi aslında biz hep AP'liydik. Aşağı yukarı 1968-1969 yıllarına kadar bütün gücümüzle AP'yi destekliyorduk. Ancak Erbakan Hoca'nın meşhur Odalar Birliği macerası sırasında biz arzu ettik ki Erbakan Hoca AP'ye girsin

ve politikaya orada devam etsin. Ancak o dönemde Erbakan'ın AP'ye girmesine rıza gösterilmedi. Dolayısıyla o vakit bir bağımsızlar hareketi başlatıldı ve böylece ister istemez yollar bir yönüyle ayrıldı. Aslında Sayın Demirel'le Sayın Erbakan'ın yolları ayrıldı ve böylece de siyasi partiler içinde farklı yerlerde kalındı. Biliyorsunuz, bizim o ilk kuruluş yıllarında beraber olduğumuz arkadaşlarımızın hepsi de neredeyse zaman içerisinde AP'den ayrıldılar.

Bunların içinde Mehmet Turgut var. Sadettin Bilgiç var, Faruk Sükan var. Ferruh Bozbeyli var, merhum Cihat Bilgehan var. Velhasıl epey, yani o zaman AP'nin muhafazakâr kanadı diye değerlendirilen arkadaşların hepsi de AP'den ayrıldılar. Fakat sonradan bunlar AP'ye büyük ölçüde tekrar döndüler. Biz, Millî Nizam, Millî Selamet çizgisinde hep devam ettik.

Hasan Celal Güzel: Özal'la Demirel'in ilişkisi çok ilgi çekicidir. Bu münasebete en yakından şahit olan kimselerden birisiyim ben de. Ben bu münasebet içinde hep barıştıncı, uzlaştıncı tavır almaya çalıştım. Bu münasebetler zaman zaman çok bozuldu biliyorsunuz. Bunda her ikisinin de sorumluluğu vardır. Objektif şekilde bakınca. Ama Turgut Bey Süleyman Bey'e kendisinden çok yaşça büyük olmamasına rağmen hep hürmet etti. O Teknik Üniversite'den gelen bir terbiyenin icabıydı. "Abi" diye hitap etti.

Aslında Süleyman Demirel'le Turgut Özal birbirinden biraz değişik dünyaların insanlarıydı. Aslında ikisi de sosyal yapı bakımından alırsanız Anadolu çocuklarıydı. Birisi hatla köylü çocuğuydu. Öbürü bir memur çocuğuydu. Fakat dünyaları epeyce değişti. Süleyman Bey, bana kalırsa, merkez sağ bir partinin tabanının değerlerini fark eden, bu değerlere çok fazla da inanmadığı halde, inanmış görünen ve bunun sayesinde oy almak için çalışan ve öyle davranan birisiydi. Mesela Süleyman Demirel bakımından Nurcuların oyları. Onların hiçbir bakımdan yakınında olmamasına rağmen önemliydi. Onun için onlarla hasbıhaller yapar, onların hoşuna gidecek şeyler söyleyebilir ve oylarını alırdı.

Halbuki Turgut Bey samimi bir şekilde, Nurcu olmamasına rağmen sivil bir toplum içinde, çeşitli tarikatların, cemaatlerin dinî topluluklarının da olabileceğini, bunun hiçbir

zararı olmadığını düşünüyordu ve kendisi de çok inanmış bir Müslümandı. Üstelik tarikat ehliydi. Nakşibendî tarikatına mensuptu. İskender Paşa kolundan merhum Mehmet Zahit Efendi Hazretleri'nin müridanıydı. Bana nasip olmadı ehli tarik olmak. Ama onun bu inancına çok saygı duyuyor ve değer veriyordum. Bu birbirinden galiba bir yaş farklı ve bir sene farklı mezuniyete sahip iki insanın çizgisinde bunlar çok önemli rol oynamıştır. Sayın Demirel de elbette, dine karşı bir çizgi görülmedi.

Ancak hiçbir zaman samimiyetle, bir Turgut Özal samimiyeti, bağlılığı içinde de olmadı. Dolayısıyla dünyalar değişti. Bu bakımdan Turgut Bey başlangıçtan itibaren kendisini bir Sadettin Bilgiç'e, bir Erbakan'a, bir Mehmet Turgut'a, bir Faruk Sükan'a falan daha yakın hissedebilmişti. Yani o zamanki itibarıyla AP'nin muhafazakâr ekibi diyebiliriz. Milliyetçi ekibi diyebilirsiniz. Milliyetçi daha çok söylenen bir laftı. Halbuki Süleyman Bey için de daha böyle, onu tahkir edici bir ifade kullanmak istemiyorum. Daha modern diyelim isterseniz, daha modern de demek pek hesabıma gelmiyor, çünkü Turgut Bey daha modern bir insandı, aslında. İyi tarif edebildim mi bilmem? Yani Anadolu'nun değerlerine birisi çok daha fazla bağlıydı. Birisi daha kopuk gibiydi. Onun farklılıklarını hep gördüler.

O yüzden de mesela İsmet Sezgin'le Sayın Demirel çok daha yakın olabilirler, anlaşabilirlerdi. Ama Turgut Özal'ı, takdir etmesine rağmen o ilk halkaya girmezdi bir türlü.

Dolayısıyla Turgut Bey'i bir bakıma Süleyman Bey MSP'ye, Sayın Erbakan'a itmiştir. Aksine MSP de Turgut Bey'i hep kendi camiasından kabul etmiştir.

Karısı pek sempatik bakmıyordu MSP'lilere de, Sayın Erbakan'a da; ama kendisinin çok büyük dostlukları, yakınlıkları vardı. Recai Bey şimdiki Sayın Recai Kutan FP genel başkanı çok yakın arkadaşındı. Bunun gibi birçok isim sayabilirim. Ve onların ısrarıyla İzmir'den aday oldu. Biz o zaman çok bozulduk. Hüsnü de, ben de. Gittik itiraz ettik. İzmir'den seçilmesinin mümkün olmadığını, adaylığı kabul etmemesini söyledik kendisine. Seçilmesi daha fazla garanti olan İstanbul gibi yerler varken İzmir'de Turgut Bey'in ne işi vardı? Nitekim son yıllara kadar MSP-Refah-Fazilet çizgisi

İzmir'den milletvekili çıkaramamıştır. O sırada hiç unutmam bir İzmir gazetesinde, galiba *Yeni Asır*'dı, "Beckenbauer Yeşildirek'e transfer oldu" diye bir manşet çıkmıştı Turgut Bey için. Yani Turgut Bey'in İzmir'de MSP'nin listesine çok büyük geldiği ifade edilmişti. Kızmasın MSP'liler ama. Nitekim az daha kazanıyordu. Hepimiz gayret gösterdik. Özellikle Hüsnü Doğan yanından hiç ayrılmadı, çok emek verdi. Tabii bürokrattı, bir dereceye kadar çalışabilirdi. Yıldırım Aktürk yanındaydı. Ve hırsıyla çalıştı. Evvela kahvelere gitti. Utanarak konuştu. Sanki bu büyük bir sıkıntıymış gibi geldi. Ben de bürokrasiden politikaya girince o tepkiyi göstermiştim, evvela. Ama sonradan alıştı ve sevdi. Halkla temas etmeye bayıldı, zaten halk adamıydı. Ama kaybedince de üzüldü, geldi. Bu arada karısının da epeyce tacizine maruz kaldı.

"Özal'ı Kayseri'den aday gösterecektim"

Süleyman Demirel: Şimdi Merkez Bankası çok önemli bir yerdi. Ve görüyorduk, Türkiye Kıbrıs dolayısıyla bir boyunduruğun altına gidiyordu, zorlanacaktı. Döviz meselelerini falan Sayın Özal 70 ile 74 arasında Amerika'da Dünya Bankası'nda çalıştığı için gayet iyi bilirdi. Merhum Özal hem benim arkadaşım, hem Sayın Erbakan'ın arkadaşısıydı. Sayın Erbakan da benim arkadaşım. Hep beraber biz arkadaşlık. Daha sonra yollarımız ayrılmıştır. Yani daha sonra benim ve Sayın Özal'ın yolları sayın Erbakan'la ayrılmıştır. Ama 1977 seçimlerinde Sayın Özal şeye yaklaştı, Erbakan'ın partisine yaklaştı. Biz seçimden sonra kendisine Merkez Bankası başkanlığını teklif ettik. Sayın Erbakan karşı çıktı.

Bunlar siyasette olur. Siyasette hangi zaman, hangi zemin şartları nasıl dikte eder o pek belli olmaz. Ben kendisini Kayseri'den milletvekili göstermek istedim. O daha önce İzmir'den Senato adaylığına angaje olmuş, Sayın Özal. Burada sanıyorum ki Korkut'un etkisi olacaktır. Gerek Turgut Özal gerek Korkut Özal, Bozkurt Özal'la münasebetleri hakkında da bilgim var ama ikisi hakkında yakın bilgim var. Çok yakındılar birbirlerine. Yani biz de yakındık, hepimiz yakındık. Birbirlerine çok da inanırlardı, yani aşağı yukarı

Korkut için Turgut'un söylediği; Turgut tabirini kullanıyorum, o günkü şey için kullanıyorum bunu, yani o gün birbirimize hitap tarzımız oydu. Onların bana hitabı "Ağabey"dir, benim onlara hitabım küçük isimleriyle. Yani birisinin söylediği öbürü için anayasa hükmündeydi ve sanıyorum o istikamete gitmiştir. Tabii İzmir de başarılı olamadılar, yani partileri başarılı olmadı kendisi de başarılı olmadı. Ben bunu büyütmedim, mesele de yapmadım. Zaten o seçimlerden, 77 seçimlerinden kısa bir süre sonra, yedi-sekiz ay sonra, bizim elimizden hükümet gitti ve tekrar bizim elimize hükümetin gelmesi 79 oldu. 79'da ben kendisini göreve davet ettim.

Özal'a ilk suikastı Semra Özal önlüyor

Semra Özal: Şimdi MESS'teyken bir ara, bu İstanbul-Ankara yolu üzerindeki caddelere "Turgut Özal'a ölüm" diye yazılar yazdı işçiler. Çelik fabrikada, çelik fabrikasında ilk defa bir şey yaptı rahmetli. Greve gidenler üç vardiya çalışıyorlar. Bunlara lokavt imzalattı, yaptırdı. Ve bu Kemal Türkler'in adamları fabrikanın kapısına gelmişler, içeridekileri çıkarmıyorlar, dışarıdan kimseyi içeri almıyorlar. Bize haber geldi. Rahmetli dedi ki. "Ben gidiyorum." O zaman, "Ben de gidiyorum, yalnız gidemezsin" dedim. Biz ikimiz arabaya bindik. Kendi kullanıyordu. Gittik fabrikanın kapısının önünde, birkaç işçi, işte demir zincirler filan ellerinde duruyorlar. Ben camı açtım, çekilin bakalım, açın kapıyı dedim. Açtılar. Girdik içeri biz. Daha sonra işte görüşmeler, şeyler, halloldu mesele. Fakat bir akşam yine ben bekliyordum Turgut'u. Balmumcu'daki evimiz, o zaman oralar da bomboştu. Şimdi dolmuş. Bahçe içinde bir ev. Bahçe kapısının dışında bir gölge gördüm. Bir araba sesi. Fakat ışısız, gölge. Bakım, iki kişi bahçe kapısında kaldırıma çöktüler. Hemen aradım fabrikayı. Çıkma, yahut ona göre haber vereyim diye. Çıkmış. Ondandan sonra bekledim. Yukarıdan onun arabasının döndüğünü görünce, ben kendim işte elime silahı aldım. Herkes biliyordu zaten onu, elime silahı aldım. Bir elimde de madenci feneri, dışarı çıktım. Beni tabii görünce, kaçtılar bunlar ışısız arabayla. Rahmetli geldi. Beni öyle görünce

“Ne oluyor?” dedi. Sen, dedim, içeri gir. Bir şey yok, olan bir şey yok. Sonra ben aşağıları filan dolaştım. Geldim dedim ki, böyle böyle. Çok kızdı: “Deli misin! Ya sana bir şey yapsalar, vursalar!” Dedim ben de onları vururdum. Ne yapalım karşılıklı olur bu iş. Korkunun ecele faydası yok.

Ahmet Özal: Babam silah taşımazdı. Hayatında hiç silah taşıdığını da görmédim. Babam çok tevekküllü bir insandı, Allah'a inancı çok yüksekti. “Allah ne derse o olur” der. İnancı bir insandı. Tabii bu tehditler ve bu olaylar yüzünden annemin rahat olabilmesi mümkün değildi. Annem, nasıl söyleyeyim, daha dünyalı kadındı. Hâlâ öyledir. Yıllardan beri de annem başında silahla yatan bir insandır. Yani evde bir tıkrtı, bir olay veya dışarıda bir hadise olduğu zaman annem tabancayı aldığı gibi dışarı çıkabilen bir insandı. O zamanlarda çok yapmıştır bunu. Yani annemin karşısına çıkmak istemem pek geceleyin, elinde silah varken. Çünkü tahmin ediyorum ki, birisi babama karşı bir tehdit unsuru olursa; hiç gözünün yaşına bakacağını sanmıyorum annemin o zamanlarda.

Özal'ın Merkez Bankası başkanı olmasını Erbakan istemiyor

Recal Kutan: İkinci MC kurulduğunda Süleyman Demirel Turgut Özal'ı Merkez Bankası başkanı yapmak istiyor, Erbakan Hoca karşı çıkıyor?

Evet, öyle bir hadise hatırlıyorum. O dönemde Merkez Bankası'nın başında yanılmıyorsam, acaba Osman Şıklar mı vardı tam hatırlamıyorum. Yani Erbakan Hoca'nın tasvip ettiği ve iyi çalıştığına inandığı bir zat var, şimdi ismini tam olarak hatırlayamıyorum. Necmettin Bey'in ilginç bir yapısı var. Yani mümkün mertebe kadrolarda bir değişiklik yapılmasını pek arzu etmiyor, sevmiyor. Turgut Bey'e karşı oluşu, onu tasvip etmeyişi değil, yani bu meselelerde, o kelime tam doğru mu bilmiyorum, bir miktar statükocu bir tavır var, Erbakan'ın. Yani o dönemde evet, Demirel'in Merkez Bankası'nın başına Turgut Bey'i getirme gibi bir teklifini hatırlıyorum.

Emin Çölaşan: Turgut Özal, bana sorarsanız, siyasi tabloda hiçbir zaman yerini bulamamış ya da kendisini olduğu

gibi gösterememiş bir insandır. MSP'den aday olmuştur, İzmir'den, kazanamamıştır. AP'ye yaklaşmıştır. Süleyman Demirel'e yaklaşmıştır. Merkez Bankası başkanı olmasını önermiştir, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan karşı çıkmıştır ve böylece iki tarafı da, üç tarafı da, idare eden, o günün koşullarında, bütün partileri, hemen hemen sağ partileri idare eden bir insan konumunda olmuştur. Ona yaklaşmıştır, olmamıştır, buna yaklaşmıştır, öbürü karşı çıkmıştır. Böyle bir ilişki içerisindedir. 12 Eylül'den sonra hepimiz biliyoruz işte, başbakan yardımcısı oldu, ekonomiden sorumlu...

Millî Kültür Vakfı başkanı Özal

Bülent Çapanoğlu: Hoca Efendi, Mehmet Zahit Kotku, talebelerle alakadar olunmasını, Anadolu'dan gelen talebelerin maddî imkânsızlıkları sebebiyle yanlış yollara gitmelerini önlemek için onlara kalacak yurt, ev, burs temin edilmesini ve bunlarla ilgilenilmesini tavsiye etmiştir. Mehmet Zahit Hoca Efendi'nin misyonunu Turgut Bey siyasetle aksiyona geçirmiştir. İşin özüdür, bu yanı. O misyon Turgut Bey eliyle siyasî aksiyona geçmiştir. Bugün Turgut Bey günahıyla sevabıyla gitmiştir. Ama yaptıkları ortadadır. Bu Hoca Efendi'nin, Mehmet Zahit Hoca Efendi'nin aksiyonudur.

Böyle bir kimsenin sizinle, gelip çay içmesi, sohbet etmesi bundan dolayıdır. Sohbetlerinde genellikle Turgut Bey merhum, İslam tarihinden, Osmanlı tarihinden kıssalar anlatırdı.

O kıssalar da bizim millî, manevî değerlere bağlı olarak yetişmemizi, memleketini seven insanlar olarak yetişmemizi sağlardı. Özellikle adalet duygusuna, millî gurur duygusuna çok önem verdiği kıssalar anlatırdı.

Bunun dışında Turgut Bey merhum bizimle memleketin günlük meselelerini konuşurdu. Hem de otorite olarak konuşurdu. Mesela 1979 yılında hazırladığı "Kalkınmada Yeni Görüş'ün Esasları" adlı raporu ilk defa, Aydınlar Ocağı'ndan önce nisan ayında Türkiye Millî Kültür Vakfı'nın salonlarında bizimle tartıştı. Ondan sonra müsteşar oldu, müsteşarlığından cumhurbaşkanıyken vefat edinceye ka-

dar o 30 sayfalık raporda ne yazdıysa onu tatbikle uğraştı.

Bununla da kalmazdı Turgut Bey bize her ortamda sahip çıkardı. Bilhassa talebelere yardım hem kendi fitratında, hasletinde vardı, hem de Mehmet Zahit Efendi'nin telkinleri doğrultusunda hareket ederdi. Şimdi mesela, bir seferinde Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nden 5 katlı bir apartman kiralayacağız, bölge müdürü bir türlü bunu imzalamıyor. Turgut Bey'in de öğrendik ki arkadaşımıyş. Rica ettik, gitti oturdu Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne "Ya arkadaş niye bu talebelere bu kira kontratını imzalamıyorsun? Ne istiyorsan getir altını imzalayacağım, ben kefilim" dedi. Ve imzaladı, o şekilde Millî Kültür Vakfı'nın üzerine geçti o yer. Biz devam ettik. Ondan sonra Erkam diye bir yer tutmuştuk. Orada da 100 kişi kadar Teknik Üniversite talebesi kalıyordu. Orada da yine mümkün olan maddî, manevî yardımı esirgememiştir. Bir seferinde Erkam'da, tabii 79'da sıkıyönetim vardı, müdahaleden sonra da kısa bir süre devam etti. Bu esnada bir talebe evi dahi dağıtıldı. Yani emniyetçe talebelerin bir arada kalmasına izin verilmedi.

Bizim evlere pek dokunan olmadı, artık bir vukuatımız olmadığı için mi bunu parantez içinde belirtmek isterim, bizimle kalan talebelere hiç kimse herhangi bir devlete karşı olayda bulunmamıştır. Bütün mesele mesleğini öğrensin, ilmini öğrensin hizmet etsin. Ha şimdi bizim, Erkam'ı bir seferinde polis rahatsız etmiş, tedirgin etmiş. Bunun üzerine ben gittim şeye, Ankara'ya. Turgut Bey'den rica ettim.

O zaman emniyet müdürü Şükrü Balcı'ydı galiba. Şükrü Balcı'ya telefon etti, dedi ki "Bak Bülent buraya gelmiş, o yurt bizim. Arkadaşlar rahatsız etmişler filan" dedi. Onun üzerine Şükrü Balcı, olmaz efendim biz hemen müdahale ederiz diyerek o müdahaleyi önlemişti. Bize hiçbir şekilde karışan görüşen olmadı. Ancak, vardır içerde adamlar herhalde ne olduğumuzu, neye hizmet ettiğimizi biliyorlar. Özellikle üzerinde durduğu, tekrar etmemizde fayda var...

Millî Kültür Vakfı'nın başkanı Turgut Bey sayesinde biri Erkam, diğeri Mehmet Ağa diye iki öğrenci evimiz vardı. Turgut Bey merhum bize Millî Kültür Vakfı aracılığıyla kiralamış olduğu gerek Ahmet Ağa evinde, gerekse diğer evlerimizde hafta sonlarında olsun, sair zamanlarda olsun gelir bizle

sohbetler yapardı. Bu sohbetlerde genellikle millî, manevî değerleri hatırlatacak, İslam tarihinden, Osmanlı tarihinden misaller verirdi. Bunun da ötesinde Türkiye'nin o günkü meseleleri hakkında gerek anarşi, gerek iktisadî, gerekse sosyal, siyasal meseleler hakkında bizimle hoca, muallim gibi, öğretmen gibi tartışmalar yapardı. Bunun da en barizlerinden, en önemli örneklerinden birisi şudur:

1979 yılında Başbakanlık müsteşarlığı görevine giderken biz annesinin evinde beraber olduk. "Ankara'ya gidiyorum, bundan sonraki vakıf çalışmalarında size belki Korkut Bey yardımcı olur" dedi. Çünkü Korkut Bey'le Zekâi Taş Bey de vardı o evde. "Ben Ankara'ya tüm görevlerimden istifa ederek, ancak bir tek Milli Kültür Vakfı başkanlığı üzerimde kalarak gidiyorum" şeklinde bir ifadesi oldu.

"Biz Özal'ı istemedik"

Süleyman Demirel: Kabiliyetini biliyordum, bilgisini ve vatanperverliğini biliyordum ve söylediğim gibi benim arkadaşım. Benim gördüğüm görevlerde de bana yardımcı oldu. Nitekim daha sonra araya birçok şeyler girdi, 1979'da biz yeniden Türkiye idaresini elimize aldığımız zaman, seçim sonrasında, hükümet kurduğumuz zaman, yani 14 ekim 1979'da, o zamanki seçimlerde Adalet Partisi yüzde 50'ye yakın oy alınca ülke sathında, Sayın Ecevit hükümeti bıraktı ve bizim ekseriyetimiz olmamasına rağmen benden hükümet kurmam istendi; bütün Türkiye bunu istedi, biz de bir azınlık hükümeti kurduk, çünkü buna destek vereceklerini, diğer iki parti, Milliyetçi Hareket Partisi'yle o zamanki Selamet Partisi, destek vereceklerini açıkça söylediler, biz mecbur olduk bir hükümet kurmaya. O zaman ben, Sayın Özal Amerika'da falan bulunduktan sonra gelmiş, serbest olarak çalışıyordu. Onu göreve davet ettim. Geldi. Kasım başıydı onu göreve davet ettiğimizde.

Hüsamettin Cindoruk: Özal'a itirazımız oldu bizim, İstanbul teşkilatı olarak. Sayın Demirel'e gittik, dedik ki: "Bizi rahatsız etti." Millî Selamet Partili bir başbakan müsteşarı. Bir de her şeye sahip çıkıyor, arkadaşlara randevu vermiyor, konuşmuyor, konuşsa bile işlerine sahip çıkmıyor. Demirel sa-

vundu, hatta bu üç kardeşin de çok zeki olduklarını söyledi. Ben onların siyasî yönlerine bakmıyorum, teknik yönlerine bakarım. Siz bana güvenin dedi.

Semra Özal: Süleyman Bey istedi. Kendisi istedi. Zaten devamlı gidip geliyordu. Görüşüyordu Ankara'da. Süleyman Bey'den böyle bir teklif gelince tabii hemen kabul etti. Çünkü ne kadar para kazanmak için özel sektörde çalışsa da hep aklı devletteydi. Ve devamlı da bu konuda çalışıyordu. Raporlar, dosyalar hazırlıyordu. Devamlı bunun içerisindeydi ve hemen kabul etti ve yeniden Ankara'ya geldik. Taşındık tekrar Ankara'ya.

Koltuksuz bakan: Özal

Yıldırım Aktürk: Teklif şöyle olmuş. Ankara'ya gel denilmiş Ekrem Ceyhun kanalıyla. Ekrem Ceyhun, devlet bakanı, yani bir görev verileceği belli. Dedi ki yolda: "Herhalde gene Planlama müsteşarlığı teklif edilecek, fena da olmaz. Bıraktığımız yerden devam edebiliriz." Turgut Bey dedi ki: "Yalnız Başbakanlık müsteşarlığını istemeyi de düşünüyorum. Çünkü kararname konusu, Kanunlar Kararlar Dairesi'nde kritik olduğu anlaşılıyor. Biz Planlama'da bir iş yapıyoruz, bir fikir geliştiriyoruz. Bunun tatbika konmasında bazen gecikmeler oluyor. Özellikle teşvikin, yabancı sermayenin dağılımlığını falan, tekrar toparlamak lazım." Bunları da kafasında proje olarak daha yolda geliştirmişti. Geldik, Başbakanlık'ta, eski Başbakanlık'taki küçük Bakanlar Kurulu odasında Necdet Seçkinöz ve Mehmet Gölhan vardı. Turgut Abi de üçüncü şahıs olarak girdi. Bir de ben varım. Ekrem Ceyhun işte sırayla sizi Beyefendi'ye götüreceğim dedi. Necdet Seçkinöz'e, "Bak enerji krizindeyiz, sen bu işlerden anlarsın, seni enerji müsteşarı yapmayı düşünüyorum zannediyorum" diye bir kopya verdi. Necdet Bey içeri girdi ve enerji müsteşarı olarak çıktı. Mehmet Gölhan'ın durumu daha belirgindi. "Sana sanayi teklif edilecek herhalde" dedi. Mehmet Gölhan girdi, sanayi müsteşarı olarak çıktı. Ekrem Ceyhun, Ekrem Abi derdik "Sen de Planlama'ya dönüyorsun herhalde" deyip alıp Turgut Bey'i içeri götürdü. Evet Planlama'ya geç otur demiş Süleyman Bey. Efendim ben Başbakanlık

müsteşarlığını da beraber götürmek istiyorum demiş. “Becerebilir misin?” deyince, evet deyip kısa bir görüşmeden sonra çıkıyor, “Oldu bu iş” diyor.

Hasan Celal Güzel: Aslında önce Merkez Bankası başkanlığı teklif edildi. Biz itiraz ettik. Kendisi de pek sempatik bakmıyordu. Daha önce aslında hep Merkez Bankası başkanı olmak isterdi. Ancak dediğim gibi, mevcut kişinin değişmesinin zorluğu, ayrıca hükümetten uzak kalmak Merkez Bankası'nı cazip kılmaktan uzaklaştırmıştı. O yüzden de DPT müsteşarlığını istiyordu. Ancak şu tecrübesini de söylüyordu. Eğer Başbakanlık müsteşarlığı elinde olmazsa 24 Ocak Kararları alınsa bile bunu uygulattıramazdı. Bunu savunuyordu. O yüzden de iki makama birden gelmesi mümkün olamayacağından Başbakanlık müsteşarlığını tercih ediyordu. Sayın Demirel ona önce Merkez Bankası'nı teklif etti. Kabul etmeyince DPT müsteşarlığına eskiden olduğu gibi tekrar gelmesini istedi.

Ancak Turgut Bey Başbakanlık müsteşarlığını istedi. Bir de şartı vardı. DPT müsteşarlığı ona bağlı olacaktı ve o bu müsteşarlara vekâlet edecekti. Böylece iki önemli müsteşarlığı uhdesinde bulundurmak istiyordu. Demirel önce bunun bürokrasiye fazla uygun olmadığını söyleyerek vermek istemedi. Ancak sonradan Turgut Bey'in başka türlü kabul etmeyeceğini anladığından, bir de onun argümanlarını makul bulduğu için olacak kabul etti. Tayini bu şekilde çıktı. Yalnız o sırada basından hatırlayacaksınız, bir “sandalyesiz bakan” lafı dolaştı. Bu da Sayın Demirel'in kurmaylarını çok rahatsız etti. Bilhassa Sayın İsmet Sezgin bundan fevkalade rahatsız oldu.

Vahit Erdem: Demirel başbakan oldu ve Özal'ı Başbakanlık müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı müsteşar vekili olarak göreve getirdi ve tüm ekonomiyi de Özal'a bağladı. Özal, kendisiyle çalışmamı söyledi. Peki, odam neresi olacak dedim, odan benim odam, ben neredeysem orada olacaksın dedi ve öylece çok yakın bir çalışma temposuna o zaman girdik beraber. Saat 9'da başlıyorduk, gece 11'e kadar. Türkiye'nin dövizini kalmamış biliyorsunuz. Garantisiz ticarî borçları var, borçları ödeyemez hale gelmiş. Bu haldeydi. Hem borçları erteleteceksiniz hem de yeni, taze para bulacaksınız

ki ekonomi yeniden, ekonominin çarkları dönmeye başlasın. Çok zor bir görevdi. Özal, 24 Ocak Kararları'nı hazırlayarak ve dış çevreleri ikna gücüyle, eğer bu olmazsa Türkiye ne borcunu ödeyebilir, ne sizin alacaklarınızı ödeyebilir, ne de Ortağoğu'daki Avrupa'yla olan ilişkilerindeki görevini yerine getirebilir argümanıyla Türkiye'nin borçlarını erteletti.

"Bizim askerleri topla"

Ekrem Pakdemirli: Özal kasım ayında buluştuğumuzda, "Eski askerleri toplayalım, Türkiye'nin meseleleri daha da büyüdü, maalesef 70'li yıllar ekonomiyi de berbat etti, sosyal yaşantıyı da berbat etti. Onun için bir araya gelmemiz lazım, ülkeye bir şeyler verebiliriz" dedi. Hüsnü Doğan, Yusuf Özal, Hasan Celal Güzel, bunlar eski askerlerdi. Yeni askerler de almak gerekiyordu. Yenilerine baktığımızda, Adnan Kahveci, Mehmet Keçeciler, "Prensler" dedikleri arkadaşlar. Böylelikle bir takım kuruldu. Orada önemli olan şeydu: Bir defa Türkiye'de ekonomik çöküntü vardı, çifte fiyatlar vardı, var olanlar bile yoktu. Tuz Türkiye'de üretiliyor, ama yoktu, çay Türkiye'de üretiliyor, ama yoktu, kuyruklar vardı. Kuyruğu olmayan bir mal yoktu neredeyse. Öyle olunca önce bunu engelleyen, yani arzı engelleyen noktaları ortadan kaldırmamız lazım diye oturduk, düşündük; Türkiye kesin bir karar vermeliydi. Türkiye ya karma ekonomi adı altında aşırı sola kayan bir ekonomik doktrinle yönetilecekti veya liberal tarafa kayan daha serbestiyetçi ve pazar ekonomisiyle yönetilecekti. Burada kararımız liberal, daha serbestiyeti olan bir pazar ekonomisiyle yönetilmesi oldu. Bununla ilgili yapmamız gereken şeyler vardı. Bunları bir listeledik ve kararname, tebliğler, kanun taslakları hazırladık.

Hasan Celal Güzel: Sanırım yaz aylarındaydı, çok sıcak bir ramazan geçiriyorduk. Rahmetli Özal hem orucunu tutuyordu, hem de özellikle ramazan olduğu için vakit namazlarını zamanında kılmaya çalışıyordu. Kendisi bildiğiniz gibi çok da iştahlı birisiydi ve her zaman bu konuda probleme girmiştir. Vefatında sanırım, takdiri ilahîye maruz kalmak şartıyla bu iştahının çok büyük rolü olmuştur. Efen-

dim, o zamanda sıkı yenmiş bir iftardan sonra namaz kılarlarken, secdeye vardığında fenalaştı. Kendisini Hacettepe'ye zor ulaştırdık. Çok önemli bir enfarktüs krizi geçirmişti. Birkaç gün yoğun bakımda kaldı. Biz de kapısında bekledik. Çok üzüldük. O zamana kadar günde iki paket sigara içiyordu. Kısa Marlboro'lar vardır, karton paketli. Ondan iki paket tüketiyordu. Ben de o zaman sigara çok içerdim. Şimdi gene çok içiyorum. Hâlâ maalesef kendisinin çok ikazına rağmen bırakamadım. Ama bir büyüğe olan saygı dolayısıyla da onun yanında içmemeye özellikle itina ederdik. Veyahut uzun süren toplantılarda göstermemeye çalışarak içerdik, ona dikkat ederek. Halbuki çok rahattı, böyle şeylere hiç aldırılmazdı. Bana sen hâlâ içiyor musun diye tutturmuştu. İlla sen de bırak falan diye. Hatta bir ara fazla uzatmamak için "Ben bıraktım efendim" dediğimi hatırlıyorum.

Özal kalp krizi geçiriyor

Vahit Erdem: Özal gündüz kurumlarda, bürokratlarla toplantı yapar, çeşitli konularda tartışır, eve gidince de birtakım iş çevrelerinden, yine bürokrasiden kişileri çağırıp onların fikirlerini alırdı. Evde de çalışırdı, gece 11, 12'lere kadar. Gene öyle bir sohbet esnasında fenalaştı, hemen yatağa yatırıldı. Baktık ki ciddi durum, Hacettepe Hastanesi'ne kaldırıldı. Yoğun bakıma aldılar. Hatta ikinci gün, şeyi çok sever, kirazı, herkes gittikten sonra "Yahu" dedi, "bana kiraz getirtir misin?" Getirttik, kiraz getirttik. Biraz kiraz yedi.

Fakat Allahtan atlattı kalp krizini. Herhangi bir baypas, vesaire ihtiyacı duyulmadan. İkinci veya üçüncü gün, üç gün daha hastanede yatlı ve ondan sonra Paris'e gitti.

İhsan Doğramacı, işte o arada hastanede yatarken geldi. Ziyaret etti, yanında bir de kalp doktoru vardı. Ama şu anda hatırımda değil. Ona biraz evvel bahsettiğim konuda defteri getirin, ben riski üzerime alıyorum diye yazı yazıp imzaladı. Doktora da, ona da verdi. Onlar ısrar ettiyse de kabul etmedi. Ertesi gün bir beyanatla yurtdışına çıktı.

Bülent Çapanoğlu: Doktorlar diyor ki, gidemezsin. O hastaneden kalkıyor, gideceğim diyor. O zaman kâğıt imzala di-

yorlar bize ki, ben kendi rızamla gideceğim. İstanbul'a gidiyor, Hoca Efendi'den duasını alıyor. O maneviyatla OECD'ye gidiyor ve hakikaten Türkiye iktisadi hayatında dönüm noktası olan, borçların ertelenmesini sağlıyor. Buna münhasır-değil, caminin yanında kalan birkaç talebe vardı. Ben onlardan duydum. Her dışarı çıkışında Turgut Bey muhakkak Hoca Efendi'den gelip dua alır, ondan sonra dışarı gidermiş.

Yıldırım Aktürk: Evet, nisanda kritik bir toplantı var, Paris'te OECD'de. EDRC denilen Economic Development Review Committee, yani Türkiye ekonomisinin gözden geçirildiği, sonunda da bir kitapçık hazırlanan bir toplantı var. Bir de Türkiye konsorsiyum toplantısı yapılacak; konsorsiyumda eğer bu ekonomi için iyi bir not veriliyorsa, geçerli bir not veriliyorsa, öbür tarafta da Türkiye'ye yardım için, konsorsiyuma üye ülkeler bir program ortaya çıkaracaklar. Onun için bu birinci toplantı çok kritik. Yani Türkiye'nin ekonomide ciddi bir zihin değişikliği getirdiğini gösteren bir çalışmayı ortaya koyması lazım. Ona Turgut Bey gayet ciddi ehemmiyet vererek hazırlıyoruz. Son dakikada bir kalp spazmıyla Hacettepe'ye yatınca ben gitmek mecburiyetinde kalıyorum. Maliye müsteşarının başkanlığında bir heyetle. Çok şükür başarılı oluyoruz ve ondan bir hafta sonra da konsorsiyum toplantısı yapılıyor ve 1 milyar dolar civarında, o yıl için bir yardım programı formüle ediliyor.

Turgut Bey fiili olarak toplantıya gelemedi. O sırada Amerika'ya ilk fırsatta kontrol için gitti. Bu arada bu birinci toplantı Paris'te yapıldı. Bunun arkasından sığağı sığağına borç erteleme, Paris Kulübü dediğimiz toplantılar var. Türkiye'nin birikmiş ve vadesi gelmiş faizlerini de ödemediği bazı borçları var. Bunların yeniden düzenlenmesi için bir toplantı. Asıl ona girmesi gerekiyordu. Önce girecek diye haber geldi. Sonra Paris'e geldi. Konsorsiyumun ufak bir odası vardı, OECD binasında, oraya doktor nezaretinde dışarıdan izleyin diye bir çözüm bulundu. İçeriye ben girmiştım, Rahmi Gümrükçüoğlu ile ve maliyeci arkadaşlarla. Sonradan İMF başkanı olan Camdesus o zaman Hazine genel müdürüydü ve Paris Kulübü'nün başkanıydı, Fransız. Onun başkanlığında toplantı yapılıyordu.

“Özal beni çağırđı”

Cevher Özden: 1979 yılında, aralık ayıydı zannediyorum. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Nuh Kuşçulu bir gün bana telefon ediyor. Diyor ki, Turgut Bey seninle görüşmek istiyor. Hay hay dedim, ne zaman gidebiliriz? Ne zaman istiyorsanız gidebiliriz dedim. Aradan 15 dakika geçti. İşte şu an, şu gün akşam gidiyoruz dedi. Peki dedim. Turgut Bey'in evine gittik. Gece saat 10. O zaman birinci katta oturuyordu. Kapıdan içeriye girdim. İçeride bir hayli kalabalık vardı. Turgut Bey de, o zaman o mobil telefonlar yeni çıkmıştı, bir mobil telefondan konuşuyordu bir odanın içinden, küçük bir odanın içinden.

Biz salondaydık, salonda kalabalık vardı. O zaman o şahısların kim olduğunu bilmiyordum. Ama Devlet Planlama Teşkilatı'nın şahısları olduğunu söylemişlerdi bana. Sonradan öğrendiğim zaman, orada o akşam bulunanlar; rahmetli Adnan Kahveci vardı, Yıldırım Aktürk vardı, Profesör Ekrem Pakdemirli vardı. İşte Hüsnü Doğan vardı. Daha buna benzer birçok üst düzey bürokratlar oradaydı ve beni dinliyorlardı. Turgut Bey bana dedi ki: “Yahu sen şu yaptığın sistemi bana bir anlat bakayım. Sen nasıl yapıyorsun bunları, bu işi götürüyorsun?”

Bir defa dedim, bir; ben halkla bire bir konuşuyorum. İki; halkın ihtiyacının ne olduğunu biliyorum, anlıyorum. Üç; buna materyal yetiştiriyorum; ama halkın parasını da riske etmek istemiyorum. Onun için... “Peki” dedi, “ne yapıyorsun sen?” “Büyük kuruluşların tahvilleriyle uğraşıyorum.” “Kimden alıyorsun?” “Koç, Sabancı” dedim. “Peki bunlar kendisi satamıyor mu?” “Nasıl satsın?” dedim, “yüzde 130 enflasyon var, yüzde 14 faizle tahvil, bu insan almaz. Yani parası olan insan buna yatırılmaz.”

“Peki ne yapıyor bunlar?” dedi. “Tahvili ihraç ediyorlar. Ertesi gün; satılmıştır, bitmiştir. Oysa kendileri bunu satın alıyor. Hem vergiden düşüyorlar, kendileri para kazanmış oluyor, kendi tahvillerini kendileri almış oluyor.” “Peki” dedi, “sen ne yapacaksın?” “Ben” dedim, “bunların 100 lirasını 70 liradan alıyorum. Dediğim gibi üzerine faiz ilave ediyorum, bunu halkla paylaşıyorum. Yüzde 5 puan, 6 puan gibi bir de

müesseseye kalıyor. Tabii bu bir detaylı bir iş, ama ben kısa kesiyorum.”

Dedi ki, hesabını yaptı ve şöyle kafasını gözlüklerini, “Ben sana demedim mi” dedi. “Bu iş yüzde 5 ile yüzde 8 arasındadır, Cevher’in payı. İşte, ikrar etti kendisi de.” Orada da tanışıyoruz. Dedi ki: “Biz bu piyasayı nasıl canlandırırız?” Yani eğer vakit olursa çok anıları var, onların hepsini anlatmak istiyorum size. Dedim ki, “Önce piyasayı canlandırmamız için önce millete güven vermemiz lazım. Bu güveni millete vermemiz lazım” dedim. Dedi ki: “Nasıl bir güven?” “Bir defa” dedim, “enflasyondan halkı kurtarmamız lazım.” “Evet onu düşünüyoruz” dedi. “Tabii ki bu zaman alacak” dedi. Ve aradan, 79’da konuşuyorduk biz aralık ayıydı galiba. 80 yılında 24 Ocak Kararları patladı. 24 Ocak Kararları patladıktan sonra bu arada önemli bir olay yaşandı.

Bunu müsaade ederseniz izah etmek istiyorum. Çünkü hem kamuoyu bilsin, hem adalet bilsin, hem de yargılanan üç tane banka genel müdürü kamuoyunda, hiç değilse vicdanında aklansın.

Hükümet onayıyla döviz kaçakçılığı

1980 şubat ayı. Kar yağıyor. Kapalıçarşı’da çalışan ve döviz kaçakçılığı yapan bir çocuk bana geliyor, itibarlı bir çocuk.

Bunun ismini vermiyorum, İsviçre’de iş görüyor. Bana geliyor, diyor ki: “Abi senin forsendan istifade ederek, biz Türkiye’ye yasal yollardan para getireceğiz. İsviçre’de UBS diye bir bankaya yatıracağız, senin hesabından hangi bankadan istiyorsan getireceğiz parayı. Sen bu parayı 2 günde alırsın. Ama biz parayı çevirebilmek için burada 2 saatte para bize lazım. Bunun için bize yardımcı olur musun?” Dedim ki: “Nedir bu?” Dedi ki: “Devletin 1 sente ihtiyacı var.” Evet var. “Ben” dedi, “devlete döviz getireceğim, günde 10 milyon dolar-15 milyon dolar.” Evet. “Sen” dedi, “buna katkıda bulunacaksın!” “Tamam da ne yapacaksın?” dedim. “Altın kaçırıcım” dedi. “Niye?” dedim. “Türkiye’de altın ucuz, dışarıda altın pahalı” dedi. “Ben” dedi, “bütün kuyumcular yoluyla Türkiye’nin 67 vilayetinde bu olayı organize ettim, bana altın topladılar.”

"Peki" dedim, "nasıl sevk edeceksin bunları dışarıya?" "Otobüslerle sevk ederim, kurye otobüsler" dedi. Evet. "Parayı orada yatıracağız" dedi. "SBS veya UBS'ye. Hangi bankaya istiyorsan oraya göndereceğiz" dedi. Dedim ki: "Bu çok büyük bir olay, ben bunun bir gün hesabını vereceğim. Ben bunu danışmam lazım bizim hükümete. İstiyor musun konuşmamı?" "Sen bilirsin, Abi. Konuş" dedi. "Ama benim ismimi verme!" dedi. O zaman, önce maliye bakanı, o zaman İsmet Sezgin Bey'di. Ankara'da onu arattım, İsmet Bey'i bulamadılar. Dediler ki: "Bursa'da konferansta." Çelik Palas'ta. "Bulun" dedim, sekretere, "İsmet Bey'i." "Efendim paneli varmış." "Söyleyin çok acil, Cevher Özden konuşmak istiyor." "Hayrola Cevher" dedi geldi telefona. Dedim, "Abi böyle böyle durum var. Ne diyorsun?" "Cevher, bir dakika durma, hemen başla!" Dedim ki: "Sayın Süleyman Bey'in de haberi olması lazım." "Hayır" dedi, "sen arama, o seni arayacak!"

Beş dakika geçmedi Süleyman Bey açtı telefonu. Dedi ki: "Cevher hayrola, İsmet bana bir şey ilettili?" "Evet Abi" dedim. Ben çünkü sayın başbakanım filan değil, ben samimi bir insanım. Onun için sayın başbakanım bana başka türlü geliyor, ben hitap edemiyorum öyle. "Evet Abi" dedim. "Böyle, ama" dedim, "ben bu işten bir tek kuruş almıyorum. Bunu memleketim için yapıyorum. Ben" dedim, "sizden müsaade istiyorum resmen." "Sen başla" dedi. "Resmen bana müracaat et, sonra istediğin vizeyi vereceğim" dedi. "Peki" dedim.

Çocuğa talimat verdim. "Git" dedim, "hemen 15 milyon dolar bana gönder." O arada Pamukbank Genel Müdürü Hüsnü Özcengi. Hüsnü Bey'i aradım. Hüsnü, "İlemen geliyorum sana" dedi. Geldi. Yazıhaneye geldi, konuşmaya başladık ve dedim ki böyle böyle bir hadisc var, ne diyorsun? "Tamam" dedi ve başladık biz.

O para gelmeye başladı. Yapı Kredi Bankası'na geliyor. Hüsnü Bey'e geliyor. Akbank'ın başka bir şubesine getiriyoruz. Fikri Bey vardı orada. On beş-yirmi gün ben böyle devam ettim. O arada da ben resmen hazineye müracaat ettim. Üç dört gün sonra hazineden bana cevap geliyor. Allah 117 sayılı Türk parasına muhalefetten falan filan, bize 10 yıl ceza kesiyor.

O zamanlar genel koordinatör Yılmaz Karakoyunlu'ydu.

Nasıl olmuş, karşımda oturuyor. Dedi ki böyle böyle, bir dakika dedim. Hemen Başbakanlık'ı aradım, buldum Süleyman Bey'i, dedim ki: "Efendim, böyle bir durum var. Sayın Kaya Erdem, Hazine genel sekreteri, Kaya Erdem tarafından bize böyle bir mektup geldi." "Ben, şimdi aldırırım" dedi. "Zannediyorum Kaya Bey iki gün sonra Londra'ya tayin oluyor."

Ve biz böyle başladık. On beş-yirmi gün sürdü bu. Yirmi gün sonra onlar kendi aralarında resmen, ama hiç gayri resmî bir şey yok. Orada para yatıyor, burada para alınıyor. Tabii bu 1983 yılında bir de baktık ki Hüsnü Özcengi ağır cezada, Halit Soydan ağır cezada, Erol Aksoy ağır cezada. Ne yaptı bu adamlar? Kaçakçılık mı yaptılar? Devletin haberi tahtında, ben şahidim, ben başlatım olayı.

Yani benim başlatmış olduğum bir olayı söylüyorum burada. Bir insan bunu inkâr eder mi? Ben inkâr ediyorum. Ama cebime 1 lira koymadım.

1980 haziranına girdik; haziran ayında faizlerin belirsizliği başladı; o arada bir kampanya başladı. Turgut Bey de faiz serbestisinden yana, yani rekabet çerçevesinde faizler olsun istiyor. Bankalar birbiriyle rekabet etsin, faizler öyle oluşsun, diyor. Ama bunun arkasından Bankalar Birliği toplanıyor. Merkez Bankası başkanı başkanlığında, Bankalar Birliği kendi aralarında bir karar alıyorlar.

Diyorlar ki faizleri bütün bankalar yüzde 30 veya yüzde 50 uygulayacak. Ama masa altından öbür bankalar yüzde 60-70'e kadar çıkıyor. Yani çifte standart uyguluyor. Haziran ayında böyle bir panik başladı. Panik başlayınca, benim de aşağı yukarı portföyüm o ara, tahvil sattım, satmış olduğum tahvillerle beraber, aşağı yukarı 30-40 milyar lira civarındaydı. Yani demek ki 30-40 milyar lira, 1 milyon dolar civarındaydı.

Faizler böyle 1 haziranda karambole gelince İsmet Sezgin'e telefon açtım. Dedim ki: "Abi müşkül durumdayım, sana gelmek istiyorum." "Gel Cevher'ciğim" dedi, "saat 6'da seni bekliyorum."

6'da maliyeye gittik. Maliye Bakanlığı bütün teşkilatıyla orada. Ertuğrul Kumcuoğlu o zaman müsteşar. Cengiz Bey diye akıllı bir adam vardı. Şu anda bilmiyorum nerede oldu-

ğunu. Diyorum ki: "Ben sermaye piyasasının kurulmasına hizmet ediyorum, ama bir panik başlayacak ve bu panikten dolayı da büyük bir yara alacağız." "Niye?" diyor bana Cengiz, "millete borcun var mı?" "Hayır, benim kimseye borcum yok." "Peki niye korkuyorsun?" "Ben taahhüt ettim, istediğiniz zaman bana tahvillerini iade et, ben tahvillerinin bedelini ödeyeceğim" diye. Bu bir haysiyet meselesidir, gurur meselesidir. Sonra benim idealim sermaye piyasasını kurmaktır. Ben 1964 yılından beri dipnotumda idealimiz sermaye piyasasını kurmak, tasarrufları sanayiye kanalize etmektir diye bu idealle yola çıktık. Binaenaleyh...

Ve İsmet Sezgin bana diyor ki, "Cevher'ciğim" diyor, "ilk defa maliye tam kadro bir özel sektörden bir adamı dinliyor. O da sensin" diyor. "Benim derdime lütfen çare bulun" dedim. O zaman telefon açtı. Turgut Bey'e dedi ki, "Sana Cevher Özden'i yolluyorum, bunları bir görüş" dedi. "Hay hay" dedi. Saat gece 10'du. Tekrar evine gittim. Oturdum. Yine aynı ekip oradaydı. Ben kendisine dedim ki: "Efendim bu faiz hadlerini ne zaman açıklayacaksınız? Açıklayacaksanız açıklayın. Evvelce çıkmış tahviller var yüzde 28 faizi, yüzde 17 faizi, yüzde 18 faizi makable teşmil edilecek. Yani geçmişe de uygulanacak demektir makable teşmil, Arapçası. Türkçesi de geçmişe uygulanacak demektir." Dedi ki: "Yok geçmişe uygulatmam." "Efendim o zaman beni mahvedersiniz" dedim. Dedi ki: "Senle bir pazarlık yaptım." "Efendim ben bunun pazarlığını bilmem. Siz ne koyacaksınız adını, faizin. Tabanını ne koyacaksınız, tavanını." Dedi ki: "Şu anda açıklamam onu 1 temmuzda açıklayacağım." "Ama ben 1 temmuza kadar bunu bilmem lazım." "Valla bilemem" dedi. "Ben sana şu anda bir şey söyleyemem. Ama" dedi, "senle bir pazarlığa girelim. Minimum noktası 28 olsun bunun" dedi, "28 ise, eskiye de 28'i uygulayın" dedi. "Efendim yapmayın, eskiye 28 uygulamayın. Çünkü ben eskiyi beş sene sırtında taşıyacağım" dedim.

Eğer yüzde 50 faiz vereceksem ben halka, ben yüzde 58'i faiz alacağım halka yüzde 50 vereceğim. Bu benim batışım demektir. Ve uzatmayalım, bana taviz vermedi. Yüzde 28 minimumu tuttu, maksimumu bana açıklamadı o gece. Ve ben döndüm oradan Ankara'dan İstanbul'a, bin bir sıkıntı-

larla döndüm. Ama şunu orada izledim. Dedim ki, yanımdaki arkadaşına, Yılmaz Karakoyunlu, genel koordinatörüm dü o zaman. "Yılmaz bu yüzde 50'den aşağı olmayacak. Minimum faiz yüzde 50 olacak, biz kendimizi ona göre planlayalım" dedim. Ve geldik biz kendimizi ona göre planladık.

Ama materyal bulamıyoruz, tahvil bulamıyoruz. Sıkıntımız burada. Anadolu Bankası, o zaman Anadolu Bankası'nın başında Erol Toksöz var. Anadolu Bankası'yla bir, Anadolu Bankası da devletin, görüşme yaptık. Dedik ki, arkadaş temmuz ayına da girdik. Temmuz ayında faizler açıklandı. Tavan yüzde 50. Ama serbest, faizler serbest. Yani kıran kırana rekabet. Fakat Bankalar Birliği, Merkez Bankası başkanının yanında toplanıyor, yüzde 50 minimum ve maksimum fiyatı belirliyor. Ondan sonra masa altından kim ne veriyorsa veriyor. Onu biz bilmiyoruz, tabii. Bu arada da mevduat sertifikalarını ihdas ediyorlar ve onun ihracatına başlıyorlar. Yani hamiline ait mevduat sertifikası. Niye? Yastık altındaki paralar dışarı çıksın diye.

Yani belli değil, artık. Hiçbir kaydı yok. Adam gidiyor, parasını veriyor, hamiline ait mevduat sertifikasını alıyor. Ahmet almış, Mehmet almış, hüviyet sormak yok. Hiçbir kaydı kuydu yok. Tıpkı bir bakkaldan peynir, zeytin alır gibi mevduat sertifikasını satın alıyor. Ki bu fevkalade güzel bir tatbikatti. 92'de bu tatbikatı kaldırdılar, yanlış yaptılar.

Ondan sonra biz tahvil bulamıyoruz, yani güvenceli tahvil bulamıyoruz. Mecburen Anadolu Bankası'ndan bir teklif geldi, ben sertifika veririm dediler. Biz başladık Anadolu Bankası'ndan sertifika almaya. Halka sertifika satmaya. İşte yüzde 50 ile sertifikayı alıyoruz, yüzde 50 faizle. Ama yine 100 lirasına 70 lira veriyoruz. Yahut 1 000 lirasına 700 lira veriyoruz. Onun diferansıyla faizinin getirdiği kârı hesap ediyoruz. Halka da ona göre bir faiz haddi uyguluyoruz. Banka 50 veriyorsa ben 55 veriyorum. Ve bankalar mütemadiyen bana geliyorlar.

12 Eylül darbesi oldu. Bizde hiçbir değişiklik olmadı. Bizler yine aynı şekilde devam ediyoruz.

24 Ocak Kararları'nın perde arkası

Hasan Celal Güzel: Turgut Bey Ankara'ya gelecek denildi. Gittik, karşıladık, beraber olduk. Yanında bir program getir-

mişti. Daktiloyla yazdırıldığı bir programdı bu. Ve 24 Ocak istikrar tedbirlerinin ana hatlarını ihtiva ediyordu. Bize de okudu; çok beğendik, çok etkisinde kaldık. Bu Türkiye'nin ilk defa tam manasıyla piyasa ekonomisine geçişinin bir modeliydi.

Ben de o zaman baklavacı dükkânı açmaya kalkmışım. 1978'de Diyarbakır'a adı konulmamış bir bölge valiliğince gidecek iken meşhur motel hükümeti kurulduktan sonra İçişleri Bakanlığı müsteşar muavinliği görevinden alındım ve kararnamemin çıkmak üzere olduğu ve halka da vali diye tanıtıldığı Diyarbakır iline 7. derecenin 3. kademesinden memur olarak tayin edildim. Gitmedim, üniversiteye döndüm, daha sonra da baklavacı dükkânı açmaya kalktım. Tam o sırada dükkânı da tutmuşken Yüksel Pasajı'nda, Turgut Bey beni çağırdı. Kendisinin müsteşarlık makamına oturduğu gündü. Bana bir kararname uzattı. Baktım Başbakanlık müsteşar yardımcısı olmuşum. "Bu nereden çıktı?" dedim. Bana sormadı bile. "Biz" dedi, "Süleyman Bey'le oturduk senin hakkında karar aldık. Herhalde bizi kıracak değilsin. Geç otur, yerin de hazır" dedi. Ben hemen gidip dükkânı geri verdim. Hatta baklava satmak için birtakım aleller falan almışım onlar da elimde kaldı hiç unutmam. O zaman süratli bir çalışmaya girdik. Turgut Bey'den sonra ben geldim. Sonra bana, "Hemen Yıldırım Aktürk'ü ara bul" dedi. O geldi. Sonra Hüsnü Doğan özel sektörde çalışıyordu. Onu getirdik. Diğer taraftan Maliye ekibini kurmak istedik. İsmet Sezgin değiştirmede. Evvela biz Kaya Erdem'in alınmasından yanaydık. Görevinden alınmasını istedik. İsmet Sezgin, benim Hazine genel sekreterim kimse alamaz dedi. O zaman boynumuzu büktük, tanışalım da çalışalım dedik. Ve çok sevdi Kaya Bey'i. Kaya Bey de bize uyum gösterdi. Ve o tarihten iki ay sonra bu defa İsmet Sezgin Kaya Erdem'i almak istediğinde çok büyük olaylar çıktı.

24 Ocak Kararları'nın hazırlıkları çok ilgi çekicidir. Dediğim gibi evvela Turgut Bey bunu kendisi hazırladı. Hem özel sektörde, hem dış tecrübesinde, hem de özellikle bürokrasi de DPT müsteşarı olarak edindiği tecrübelerden 24 Ocak Kararları'nın ilk planlamasını çıkardı ortaya. Mutlaka bunu yaparken her zaman yaptığı gibi özel sektör ve devletten is-

tişare ettiği kimseler olmuştur. Özellikle özel sektörden olduğunu sanıyorum. O zaman gelince ilk bizlere açtı söylediğim gibi, ben ilk yanında yer aldım. Kâzım Oksay Bey'i tanımadı, sonradan devlet bakanı olan. Onu Başbakanlık ikinci müsteşar muavinliğine getirdik; ama o ekonominin dışındaydı. Daha çok personel hareketleri gibi işlerle meşguldü. Yıldırım Aktürk'ü ikinci olarak getirdik. Üçüncü olarak Hüsnu Doğan'ı getirdik.

Vehbi Dinçerler'i aradık. Vehbi Bey de o zaman bir özel sektör firmasının genel müdürüydü Adana'da. O gelemedi. Sonradan ekibe, ANAP'tan sonra dahil oldu. Ve biz birkaç kişiyle kaldık. Bunun üzerine; Maliye'deki ekibi değiştirmek istedik. Maliye'de o zaman Kaya Erdem genel sekreterliğe bakıyordu, Hazine genel sekreteriydi. Ve 1977-78-79 çalışmalarında da o görevde bulunuyordu. Dolayısıyla Turgut Bey onun değişmesini istedi. Merkez Bankası başında da yanılmıyorsam İsmail Hakkı Aydınoğlu diye parlak bir bürokrat vardı. Ama o da bazı münakaşalara karışmıştı. Onun da gitmesini istiyorlardı. Böylece bu ekip gitsin dedik biz çıktık Süleyman Bey'e. Şart olarak bunu ileri sürdük. Süleyman Bey de pcki dedi. Ama Merkez Bankası başkanlığını alamadı. Dış Ticaret müsteşarlığını galiba aldı, birkaç çalışmadan sonra. Ama İsmet Sezgin ekibe kapandı. Ben bu ekiple çalışırım, yaparsanız bunlarla yaparsınız dedi. Biz iki hafta bekledik. Bu yüzden, bu kadro meselesi yüzünden tedbirler oldukça gecikti.

Onun üzerine Turgut Bey bana bir gün dedi ki, "Değiştiremedim, bunlarla çalışman gerek" dedi. Ve ilk defa Kaya Erdem'i, Tevfik Altınok'u, diğerlerini biz, Turgut Bey'in o zaman Yukarıyabancıyla Çankaya arasında bir sokakta evi vardı, oradaki evine davet ettik. Son derece kibar, terbiyeli insanlardı, geldiler. Biz ilk defa onları tanımış olduk. Daha çok Mülkiye takımı yine hâkimdi, Turgut Bey'in çok hoşlanmadığı. Turgut Bey onlara çok samimi davrandı. Biz de yakın arkadaşmış gibi davrandık. Onların o sıkılganlığı, endişesi, görevden alınma korkusu ortadan kalktı. Ve hemen kaynaştık. Ve çok yakın dostları olduk onların da. Yalnız Kaya Bey iki dirhem bir çekirdek lacilerini giyip gelirdi. Turgut Bey de yerde bağdaş kurup çalışırdı. Küçük de bir salon

vardı. Şimdi birkaç defa Kaya Bey yere bağdaş kurmayı denedi. Ama o kültürü yoktu Kaya Bey'in, pek bağdaş kurmuş değildi. Çok zorlanıyordu, ayağını filan uzatmak zorunda kalıyordu. Biz hemen oturup, camide oturur gibi ikimiz, üçümüz bağdaş falan kuruyorduk. Turgut Bey pantolonla da rahat etmediği için mavi ponponlu bir pijaması vardı. Hatta dizine rastgelen tarafında da para büyüklüğünde de bir delik vardı pijamasında. Hiç unutmuyorum. Sonunda ben o delikle oynayıp yırttım. Baktım ki değiştireceği yok. Bana çok kızdı, ama yeni bir pijama aldı. Çok tonton bir hali vardı. Ama karşı taraf tabii onu Başbakanlık müsteşarı ve sandalyesiz bir bakan olarak görüyordu.

Terleyip duruyorlardı. Bir müddet sonra onlar da kendilerini bıraktılar. Ceketler çıkıp savruldu, kravatlar gevşetildi; çaylar içerek biz ekonomi çalışmaya başladık. Çok değişik bir havaydı. Ve verimli oldu. Benim de evvela tuhafıma gitmişli, itiraf edeyim, bir Mülkiyeli olarak. Daha çok toplantı masalarında çalışmayı denemiş kimseler olarak. Ama o ortam hoş gitti. Yalnız Kaya Bey'e sandalyede ya da koltukta oturma izni verildi. O çünkü koltukta oturamadı. Tefvik Altınok falan oturmaya başlamıştı. Böyle bir ev çalışmalarına başladık. Turgut Bey hiçbir zaman makamını sevmeydi.

Başbakanlık'taki makamında oturmaktan hiç hoşlanmadı. Hele hele Başbakanlık müsteşarının masasında ve sandalyesinde oturmaktan nefret etti. Bir ara 24 Ocak tedbirlerinden sonra uygulamayı kontrol etmek üzere Ziraat Bankası'ndaki bir odada, bir ara Merkez Bankası'nda kendisine tahsis edilen bir yerde çalıştı. Genellikle de evinde çalıştı. Başbakan olunca da biliyorsunuz bu alışkanlığı devam etti.

Efendim, 24 Ocak'ta benim iki görevim vardı. Biri Turgut Bey'in ekonomistlerinden, kurmaylarından birisi olarak, kararlar üzerine çalışmak. Ama en az bunun kadar önemli başka birisi, zaman zaman bunu terk ediyordum çünkü ikincisi için, kararların hukukî çerçevesini hazırlamak ve kararların alınmasını sağlayıcı bütün hazırlıkları yapmak. Yani kararname hazırlamak. Bunlarla ilgili bakanların imzası konusu, başbakanla temas konuları, bütün bunlar sırtıma kalıyordu.

Bu yüzden sabahlara kadar orada oturuyordum. 24 Ocak

döneminde birkaç ay eve sadece yıkanmak için gittiğimi hatırlıyorum. Sabahlara kadar oturur orada uyuklardık. Hakikaten çok fazla işimiz oluyordu.

Hüsnü Doğan: Rahmetli, Rus Sefareti'nin yanında bir kira-lık evde oturuyordu. Çalışmalar çoğunlukla orada yapıldı. Ve çoğunlukla orada çalışıldı. Bütün işte ihtiyaç duyulan bürokratlar hep oraya davet edildi. Ve neticede ocak ayının 10'unda 15'inde program hazır hale gelmişti. Bir takım kendisinden, bir takım da ben de vardı. Bir iki arkadaş daha bilgi sahibiydiler o işlerden. Bütünü bakımından söylüyorum.

Tabii hepsinin başında Özal vardı. Özal her çalışmayla teker teker ilgileniyordu. Ondan sonra görevlendirme yapılıyor. 24 Ocak Kararları bir İMF programı değildi. Ona ait bir hatıramı nakledeyim. Zannediyorum ocak ayı başıydı. Tam tarihini hatırlamıyorum. Herhalde 80 yılının, diyelim ki ocağın 10'u, en geç 15'i. Dünya Bankası'ndan bir zat geldi. O Türkiye masasındaydı. O zaman İMF ve Dünya Bankası da çok eşit, büyük ağırlıklıydı. Çünkü Türkiye o zaman döviz ihtiyacı içinde, büyük miktarda program ve proje kredisine ihtiyacı vardı. Bunu da sağlayan yerlerin başında Dünya Bankası vardı. Şimdi Özal'ın müsteşar odasında oturuyoruz. Her zamanki gibi alçak bir yuvarlak masa etrafındayız.

Ortada Özal var. Dünya Bankası adamıyla ben karşı karşıyayım. Bu zat Hintli'ydi. İsmi de Adi Davar'dı. Hatırlıyorum onu; eskiden beri tanıdığım bir zattı. O hızlı Hintli İngilizcesiyle hızlı hızlı bizim neler yapmamız gerektiğini teker teker saydı işte. Şunu yapmamız lazım... Uzun uzun anlattı. Özal'a baktım, sabırla dinliyor, ama yavaş yavaş da geriliyordu falan. Sonunda dedi ki, "Mr Davar bitti mi?" dedi. "Bitti" dedi. Ondan sonra şunu söyledi Özal. Dedi ki, "Bak sizden bir ricam var. Lütfen bizim ne yapmamız gerektiğini uzun uzun anlatmak zorunda değilsiniz. Hele hele ne yapmamız lazım geldiğini ortalıkta hiç söylemeyin. Bize fayda yerine zarar verirsiniz. Yani siz söylemeyin, söylediğinizi de biz yapmış durumuna düşmeyelim. Bize ne yapacağımızı söylemeyin. Hele üstelik, belki bizim yapacaklarımız içinde sizin söylediklerinizden çok farklı şeyler var" dedi. Nitekim öyle oldu.

24 Ocak Programı hakikaten, doğrudan doğruya Özal'ın

başkanlığında, tamamen Türkiye'nin hazırladığı ve Türkiye'nin o günkü şartlarına bağlı olarak, filanca falanca istedi diye değil, Türkiye'nin şartlarına uygun olarak hazırlanmış ve ona göre de tatbik edilmiş bir programdır.

Onun da ayrı hikâyesi var. Çünkü o zaman Başbakanlık'ta kaloriferler çalışmıyordu. Ve mesela benim ilk bir ay tayinim de çıkmamıştı. Bu devlet için parasız çalıştım ilk bir ay. Benim 24 Ocak'ta çıktı kararım. Ben dışarıdan çalıştım yani. Ve kaloriferler çalışmıyordu. Paltomuzla oturduk o dönemde. Çok ilginçtir. Evde hiç olmazsa gaz sobası, bir şeyler yaktırıyorsunuz. Ve Özal'ın çalışma tarzı, daha samimi bir havada çalışmayı severdi.

24 Ocak hazırlığının içerisinde, başta tabii, ağırlık tabii Özal'da. Bizler ona yardım ettik. Öyle ifade edeyim. Orada Kaya Erdem'in büyük emeği geçmiştir. Tevfik Altınok, Tunç Bilget de vardı. Ekrem Pakdemirli, Yıldırım Aktürk, ben; tabii şimdi hatırlayamadım, bir yığın arkadaş da rol aldı o çalışmalarda.

Yıldırım'la ihracatı teşvik kararını hazırlıyoruz. Ben Refik Belendi Sokak'ta oturuyorum, Ayrancı'da, yukanda. Kalorifer çalışmıyor evde. Elektrikler de yok. Çünkü herkes elektrik fişini taktığı için, sobanın fişini takıyoruz, elektrik atıyor.

O zaman gittim 1 ton odun aldım. Evde salonda da bir delik buldum, oraya sobayı kurdum. Sıfırın altında 25-28 derece. O kadar da soğuk. Yıldırım'la oturduk evde, o karar yazdık. Onu hatırlıyorum. Herkesin çok hatırası var tabii; yokluklar, kıtlıklar döneminin klasik olayları.

Semra Özal: Bizim evde çalıştılar; günlerce, gecelerce diyeyim. Sekiz on kişi devamlı bizim evde çalıştılar, hazırladılar. Ve ben onlara sandviç yapıyordum, yemek. Bazen yemek, bazen sandviç. Bizim evde hazırlandı o.

Vallahi biz öyle alıştık galiba. Kalabalık ailede yetişmenin getirdiği bir şey. Bir de onun işini ne kadar sevdiğini, severek yaptığını ve memlekete faydalı olacak işler yaptığını bildiğim için, ben de devlet memurluğu yapmışım, çalışmışım. Bunun önemini biliyordum herhalde. Ve mümkün olduğu kadar onlara yardımcı olmaya çalışıyordum. Hiçbir zaman şikâyet etmedim bundan. Şikâyetçi olmadım. Olsaydım zaten Turgut Bey bu kadar rahat hareket edemezdi. Hep ben

ona yardımcı oldum. Ben onun hep özel sekreteriydim.

Vallahi şunu söyleyeyim. Soğukta çalışırlardı. Bazen palto-
larla, boyunlarında kaşkolle çalışırlardı. Evde de, Başba-
kanlık'ta da öyleydi. O soğukta, ben de üst üste giyinirdim.
Çok soğuk, kaloriferler yanmıyor, mazot yok. Hiçbir şey yok-
tu, biliyorsunuz? Ampul yok. Mesela bazı odalarda ampul
patladığı zaman yanan ampulü onların çalıştığı odaya, salo-
na getirip koyuyorduk. Ampul yoktu. Kibrit yoktu. Hiçbir
şey yoktu. O günleri öyle birlikte yaşadık.

Şerif Egeli: Bir gece beni Yeniköy'deki evine çağırdı. Evde
bir sürü çalışma arkadaşı vardı, tanımadığım o zaman daha.
Yerde, her taraf kâğıt doluydu. Kendisi de eşofmanıyla otur-
muş onların arasında bir şeyler yazıyordu. Bana "Otur" de-
di. "Şimdi" dedi, "Türkiye'nin mevcut dış ticaretini tamamı-
yla değiştirecek bazı kararlar alacağız, bunları beraber tartı-
şacağız" dedi. Sabah 3'e kadar tartıştık. 4 sırasında çıktı,
duşunu aldı. "Ben şimdi Ankara'ya gidiyorum" dedi. Ben de
ceketimi giydim eve gitmek üzere. Dedi ki, "Sen nereye gidi-
yorsun?" dedi. "Efendim eve gidiyorum" dedim. "Yok" dedi,
"bunlar gizli kararlar, bunlar bitinceye kadar hiçbir yere gi-
demezsin" dedi. Ben orada mecburî kaldım. Giderken de ba-
na dedi ki, "Bu güzel bir anıdır, bütün bu verdiğim vazifele-
ri çalış, yaz" dedi, "sonra Kahveci'yle tartışın" dedi. "Sonra
bana gönderin" dedi. "Efendim" dedim, "sizin evde kahveyi,
çayı Semra Hanım yapıyor, başka kahveci yok." "Yok yok,
Adnan Kahveci" dedi. Rahmetli Adnan Kahveci'yi o şekilde
tanıdım.

Emin Çölaşan: Aradan yıllar geçmişti ve ilk kez konuşuyor-
duk kendisiyle. "Hocam bir gün sizle görüşmek isterim" de-
dim. O sırada işte 24 Ocak Kararları hazırlanıyor. Daha biz
bilmiyoruz. Gazeteci olarak, ama bir şeyler olduğu belli.
Türkiye'de bir şeyler yapılacak. Gittim ben bir gün, bana
randevu verdi ve bana bütün 24 Ocak Kararları'nı olduğu
gibi anlattı. "Ama" dedi, "bunları yazmayacaksın, bana söz
veriyor musun?" "Söz veriyorum" dedim merakımdan. Büt-
tün hepsini anlattı bana. Ve ben gerçekten yazmadım. Hat-
ta, büroya gittiğim zaman, Ankara temsilcimiz vardı, Orhan
Tokatlı, biliyordu Turgut Bey'e gittiğimi. "Ne oldu?" dedi,
"anlat bana, bir şeyler var mı? Hepimiz bir şeyler bekliyo-

ruz.” “Valla Ağabey” dedim, “hiçbir şey anlatmadı. Yani yok.” Çünkü ona anlatsam, yazılacak, ben mahcup durumda kalacağım kendisine karşı ve sanıyorum o şekilde bana güvendi ve ondan sonra bir dostluk ilişkisi oluştu aramızda. Sonra 12 Eylül oldu.

Bu 24 Ocak Kararları tabii çok gizli. Belli bürokratlar arasında, ekip başı Turgut Özal, hazırlanıyor. Bunlar gece yarlarına, hatta sabahlara kadar toplantılar yapıyorlar. Biz onları tabii o zamanlar bilmiyoruz. Mesela bir bürokrat, Tevfik Altınok, hazineci; geceleri evine gitmeyince, karısına da söyleyemiyor tabii, böyle önemli kararlar alınacak, onların hazırlıkları yapıyor, diye. Evde büyük kavgalar falan çıkıyor. Komşular duruma müdahale etmek zorunda kalıyorlar, ne oluyor, ne bitiyor diye. Diğer bürokratların hepsi, aynı ilginç ya da komik olayları yaşıyorlar. Evlerde kavga gürültü çıkmaya başlıyor.

24 Ocak Kararları aslında tabii doğrudan doğruya Turgut Özal ve ekibi tarafından alınmış kararlar değildir, o kesin. Dış ülkelerin ve dış ekonomik kuruluşların çok büyük etkisi olmuştur. Yani bizi bir anlamda zorlamışlardır. Siz şu şu kararları almak zorundasınız diye. Hangileridir onlar. İMF'dir, Dünya Bankası'dır, OECD'dir. O zaman OECD önemliydi, şimdi önemini yitirdi. Artık tabii bir yanlış izlenimi burada ortadan kaldırmak gerekir. Yine başbakan Süleyman Demirel'dir ve başbakanın onayıyla çıkmış kararlardır bunlar. Yani hep kamuoyunda bu kararları Turgut Özal aldı, onun eseridir denilir iyisiyle ve kötüsüyle, ama değildir. Yani siyasî iradenin onayı olmadan Turgut Özal'ın, bir bürokrat olan Turgut Özal'ın o kararları alması doğal olarak söz konusu değildir. Ama Demirel Turgut Özal'a inisiyatif vermiştir ve Turgut Özal da o kararları ekip halinde alıp sonra götürüp başbakanın yani Demirel'in onayına sunmuştur. Hadise bundan ibarettir.

Generallerle ilk diyalog

Hasan Celal Güzel: Turgut Bey zamanın başbakanı Sayın Demirel'le görüştükten sonra bize asık bir suratla geldi. “Asker rahat durmuyor” dedi. “Birtakım sıkıntıları var ve bir

mektup yazıp göndermişler, adeta bir muhtıra. Bu bir müdahale öncesine benziyor” dedi. “Yalnız, eğer bunu hemen yaparlarsa (aklı onun daha çok ekonomik istikrar tedbirlerindedir), o zaman biz de bu tedbirleri alamayız. Böylece ekonomi daha kötüleşir. Türk ekonomisi iflas eder. Moratorium ilan etmek zorunda kalırız. Hülasa rezil olur gideriz” dedi. Çok üzüntülüydü. Onun üzerine yine aramızda konuşurken, “Peki bunu gidip, bir askerlere anlatalım” dedi.

Ben mutlaka sayın başbakanın haberinin olmasının gerektiğini söyledim. “Tamam” dedi. “Zaten onun izni dışında bir şey yaparsak yanlış bir şey olur” dedi. Gitti hemen Süleyman Bey’le konuştu. Süleyman Bey de, “Uygun olur. Git anlat ekonominin vaziyetini ona göre bu mektupları yazıp versinler” demiş. Bunun üzerine ben, Yıldırım Aktürk, o zamanlar Hüsnü Doğan da gelmişti galiba, Hüsnü Doğan da olacak. Hüsnü Doğan’la birlikte Genelkurmay Başkanlığı’na gittik. Bizi büyük bir salona aldılar. O zaman Evren Paşa genelkurmay başkanıydı bildiğiniz gibi. Kuvvet komutanları sonra MGK üyesi olmuşlardı ve bütün üst rütbeli generaller hazır bulunuyorlardı.

Sanırım 60 civarında üst rütbeli general vardı. Turgut Bey, “Ekonominin durumunu size anlatmak istiyorum” dedi ve “Ne yapılması gerektiğini de ana hatlarıyla söylemem lazım” dedi. İki buçuk saatlik bir brifing verdi. Sonunda, gayet esprili ve soğukkanlı bir şekilde şunu söylediğini çok iyi hatırlıyorum. Evren Paşa’ya dönerek, “Ekonominin bu halini bildikten sonra bazı şeyleri düşünmekte herhalde yarar var Paşam” dedi. Yani siz muhtıra veriyorsunuz, yarın da belki darbe yapacaksınız, sonra başınız belaya girer, ekonomi de elinizde kalır demek istedi. Sonra sözü Evren Paşa aldı. Çok güzel bir brifing olduğunu söyledi. Teşekkür etti. Sonra da Ulusu Paşa, deniz kuvvetleri komutanı olarak kalktı. Uzun uzun Turgut Bey’i methetti, beğendiğini söyledi.

Sanırım Turgut Bey o konuşmasından etkilenmiş olacak ki sonunda Turhan Feyzioğlu’nun devreden çıkması hadisesi sırasında Haydar Saltık Paşa’ya Ulusu Paşa’yı neden yapmıyorsunuz fikri belki de bundan ilham alınarak söylenmiş bir fikirdir. Ulusu Paşa çok nazik bir insandı. Sivillere daha

yakındı. Sizi dinleyebiliyordu. Ve klasik askerî üslubun dışında konuşabiliyordu. Adeta bir diplomat havası vardı. Zaten bu sebeple de bildiğiniz gibi Roma büyükelçiliğine tayini söz konusuydu.

Ve esasen Turgut Bey'in ben çok fazla heyecanlandığını, çok fazla endişeli olduğunu pek görmedim. Yani rahattı diyebilirim; ama işin başında biraz telaşla anlattı. Bir heyecanı vardı. Ama konusunu anlatmaya başlayınca, ekonominin durumunu, menfilikleri ve yapılması gerekenleri; onun içinden rahatlıkla kurtulduğunu, espriler yapmaya filan başladığını gördük. Asker de evvela bu tip bir brifinge muhatap olmanın verdiği bir şaşkınlık geçirdi.

Önce dikkatle, hatta biraz da eleştirel bir bakışla dinlediler. Ama sonradan yüz hatlarını da seyrediyordum. Yavaş yavaş yüz hatlarının yumuşadığını, ikna olmaya başladıklarını gördüm. Yine de birkaç genç general direk Turgut Bey'i muhatap alan bazı eleştirel sorular sordu. Hatta bazılarının ideolojik peşin hükümleri bile vardı. Ama Turgut Bey buna da soğukkanlılıkla cevap verdi. Hatta sert bir soruya çok daha sert bir karşılık verdiğini hatırlıyorum.

Tam olarak mealen söyleyemeyeceğim ama şöyle bir soruydu: bu şekildeki bir sistem devam ederse, özel sektör bu kadar korunursa, kamu sektörü bu kadar geri kalırsa o zaman tabii böyle olur diye bir şeydi. Gayet sakin bir şekilde Turgut Bey, "Ben tam tersini düşünüyorum Paşam. Yanılıyorsunuz, ondan olmuyor, bundan oluyor" diye cevap vermişti.

Aynılırken çok memnun aynıldı Turgut Bey. Gördüğüm kadarıyla paşalar da memnunlardı. Ve ben şu görüşteyim: bizim o görüşmemiz, Turgut Bey'in o brifingi 12 Eylül'ü ileriye almış bir brifingdir.

Kaya Erdem: Bu brifingde, panelde askerler, ordu üst kademesi çok geniş bilgi alma bakımından sualler sordular. Özellikle bu tedbirlerin alınmaması halinde karşılaşılabilecek, ülkenin karşılaşılabilecek sorunları çok detaylı öğrenmek istediler. Dikkatimi çeken konulardan birisi buydu. Bir de Özal'ın burada üzerinde önemle durduğu, kapalı olarak ortaya koyduğu bir husus da kendisinin Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarı olduğu dönemde hazırlanan ekonomik progra-

mın, finansman programının uygulaması oldukça iyi neticeler veriyordu. Bu 12 Mart 71 hadiseleri sonucunda yarım kaldı. Eğer biz bu hadiseler olmasaydı devam edebilseydik ülke bu günkü noktalara gelmeyebilirdi tarzında bir açıklamayı vurgulamak istedi, tabii bunu açık olarak, benim şimdi söylediğim anlamda değil fakat kapalı olarak, bu hadisenin üzerinde vurguladı. Benim için bu toplantıda ilgi çekici husus bu oluyor kanaatindeyim.

Tabii şuna varıldı; şu hadise ortaya çıktı. Türkiye çok ciddi bir döviz bunalımı ve ekonomik krizle karşı karşıya, hatta tarihinin en ciddi kriziyle karşı karşıya. Bu, bu program, bu tedbirler bir an evvel alınmadığı takdirde ülke çok daha ciddi durumla karşı karşıya gelecek. Gayet tabii her Türk vatan-dası, her sorumlu kimse bu şartlar altında böyle bir karara hayır diyemez, desteklemek zorunda; ki askerler, benim kanaatime göre biz, en az bizim kadar, Sayın Özal ve benim kadar bu programı destekler havasına girdikleri kanaatini edindim ben.

“Gece yarısı IMF merkezine telgraf çektik”

Hasan Celal Güzel: 24 ocak gecesi galiba bir perşembe gecesiydi. Bakanlar Kurulu geç vakit toplandı ve Turgut Bey de toplantıya iştirak etti. Biz de Turgut Bey'in odasında, yani Başbakanlık müsteşarının odası; hemen Bakanlar Kurulu'nun eski odasına bitişiktir, Hüsnü Doğan ve Yıldırım Ak-türk'le beraberdik. Sonradan bizim maliyeci ekibimiz de iştirak etti. Kaya Beyler de geldiler. Odada epeyce adam vardı. Ve birbiri arkasından son haline getirip, hukukî formata oturtup kararları içeriye gönderiyorduk. Kararlar bitmeden; zaten Süleyman Bey başlangıçta müsteşar iştirak etmeden, “Arkadaşlar bu kararlar alınacak. Bu çok önemlidir. Çok önemli bir değişiklik yapacak değiliz. Oturup konuşalım. Aylardır üzerinde çalışıyoruz. Allah aşkına bir problem çıkmasın” demiş.

Turgut Bey, “Onu da sen hallet” dedi. “Ben çok yorgunum” dedi ve çekip gitmek istedi. Tam giderken “Bir işimiz daha var Hasan, seninle gel Dışişleri Bakanlığı'na gidelim” dedi. “Ondan sonra sen gider Köşk'e anlatırsın” dedi. İkimiz

Başbakanlık'ın koridorlarından geçerek Dışişleri Bakanlığı'na geçtik. Saat 1,5 civarı falandı galiba. 24 saat, Dışişleri Bakanlığı'nın muhaberat kısmı vardır, açıktır. Zaten nöbetçi de memur vardır hep. Oradan İMF merkezine de operasyon tamamlandı, döviz bekliyoruz diye mesaj çekildi. Çünkü öyle büyük bir döviz sıkıntısı içindeydi ki Türkiye, geçirilecek bir günün bile çok önemli mahzurları olabilecekti ve biz zaten gerçekten de yanılmıyorsam ertesi gün parayı aldık.

Turgut Bey, "Ben artık vazifemi yaptım, ölsem de gam yemem. Sen artık git, ne yaparsan yap" dedi. Ben, "Bir de imzalamazsa Korutürk görürsünüz" dedim. Takıldım. "Artık ondan sonra da ben çeker giderim" dedi. Gitti yattı. Bunun üzerine Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri ile temasa geçtim ve Haluk Bayülken'di... Efendim Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri o tarihlerde Haluk Bayülken'di. Sayın Bayülken Hariciye'den gelmiş, son derece kibar bir insandı. "Yarın olmaz mı Sayın Güzel. Yani saat 1,5'ta ben cumhurbaşkanı nasıl uyandırırım, nasıl imzalatayım? Hem sonra sizin her söylediğinizi hemen imzalayacak mı?" dedi. "Efendim sabaha daha çok vakit var. Ben de bu kararları çok iyi biliyorum. Turgut Bey de, Sayın Başbakan Demirel de bana bu görevi verdiler. Ben geleyim size izah edeyim, anlatayım. Eminim ki çok kolay anlaşılır iki Mülkiyeli olarak" dedim ona. "Peki gel bakalım o zaman" dedi biraz da homurdanarak. Çünkü uyandırmıştık. Gündüzden haber vermeme rağmen vakit geçmişti tabii, herkes istirahate çekilmişti. Ben de aldım bir tomar kararnameyi, Cumhurbaşkanlığı'nın imzası eksik, Başbakan Sayın Demirel de imzalamış. Aldım kucağıma götürdüm. Bir saat kadar anlattım Bayülken'e Türkiye ekonomisinin durumunu. Bir bakıma tek kişiye tek kişilik briefing vermiş oldum. "Çok memnun oldum" dedi. "Ben şimdi sayın cumhurbaşkanı uyandırırım, ona imzalatır, size veririm" dedi. Evvela, "Ertesi sabah veririm, onu rahatsız etmeyelim" dedi. Bunları geçiyorum. Ben, "Efendim hiç olmaz; yarın sabah bunun yayımlanmış olması lazım ve matbaa da bekliyor" dedim. Sayın Korutürk'ü uyandırmış; şöyle yarım saat kadar sonra bana rahmetli Korutürk'ün imzaladığı kararnamelerle geldi. Ben de sevinerek aldım. Sabaha karşı bizzat

Başbakanlık Matbaası'na götürdüm Ulus'taki. Ve sabah 10'da filan elimizdeydi 24 Ocak Kararları.

Hüsnü Doğan: Bilahare 24 Ocak tedbirlerini görüşmek üzere 24 ocak perşembe günü saat 11'de Bakanlar Kurulu toplandı. Gece saat 11'e kadar toplantı sürdü. Bakanlar Kurulu'na Turgut Bey ve Kaya Bey girdi sadece. Ben de Başbakanlık müsteşarının odasında ekibi kurdum. Sadece o daktilo edecek ekibi vs.

O gün zannediyorum 14 karar çıktı. Ben o gece *Resmî Gazete*'ye gittim. İlk defa gidiyordum *Resmî Gazete*'ye. Dizgiden sonra onların teker teker kontrolünü de yaptım.

Tabii o bir dönüm noktasıdır Türkiye için, kabul etmek lazım. Büyük bir dönüm noktasıdır. Türkiye'nin çok cesurca aldığı bir kararlar manzumesidir. Tabii kabul etmek lazım o programın mimarı Turgut Bey'dir. Ama siyasi sorumlusu da Demirel'dir.

Kaya Erdem: 24 ocak 80 günü Sayın Özal'ın evinde, 1980 ithalat rejimini görüşmek üzere toplanmıştık. Bürokrasiden arkadaşlar da vardı. Toplantı devam ederken, Semra Hanım geldi. Sayın Özal'a Başbakanlık'ın kendisiyle görüşmek istediğini söyledi. Özal, "Siz devam edin, ben şimdi gelirim" dedi. On beş dakika sonra tekrar telefon çaldı. Özal karşıda, bana "Kaya, kararları Bakanlar Kurulu görüşmek üzere toplandı. Dosyaları al, hemen başbakana, Başbakanlık'a gel" dedi. Ben hemen hareket ettim, Başbakanlık koridorlarında, merdivenlerinde yukarı çıkıp Bakanlar Kurulu odasına girerken bir memur, bir sandalyeyle birlikte benimle beraber içeri girdi.

Bakanlar Kurulu toplanmıştı. Başbakanın solunda Özal oturuyordu. Sağına da bir sandalye koydular, ben oturdum ve toplantı başladı ve ilk işte konuşmayı Sayın Demirel yaptı ve Demirel "Arkadaşlar, ülkenin içinde bulunduğu çok ciddi ekonomik krizden kurtarmak üzere arkadaşlarımız bir program hazırladılar. Bu program, biz şimdi müzakere edeceğiz ve kararlar alacağız, ancak alacağımız kararlar çok önemli olduğu kadar gizlidir de. Bu bakımdan toplantılar bitinceye kadar devam edeceğiz, burada kalacağız ve yemekler de Bakanlar Kurulu toplantı salonunda yenilecektir" dedikten sonra kısa bir açıklama daha yaptı ve kamuoyunda 24

Ocak Kararları diye adlandırılan tedbirlerin müzakeresine başlandı. Bakanlar Kurulu'nda her alınan karar imzaya açılıyordu. Bakanlar imza ettikten sonra Cumhurbaşkanlığı'na gönderilip onaylanacak ve *Resmî Gazete*'de yayımlanabilecek bir hale getirecekti.

Kararlar için, en önemli karar, bu arada müzakere edilen Türk parasının kıymetini koruma kararı ve dolayısıyla devalüasyon kararıydı, çünkü büyük ölçüde yüzde 80'e varan bir devalüasyon yapılıyordu. Bu tartışıldı, kabul edildi. Sayın Özal'ın da telkinleriyle başbakan kabine üyelerine "Bu konu spekülasyona açık bir konudur, duyulabilir. Biz hemen bunu resmen, 7 ajansında, TRT'te ilan edelim ve bu suretle de, herhangi bir surette birtakım spekülasyonlara mâni olalım" dedi.

Saat 7'deki radyo haberlerinde bu devalüasyon kararları ilan edildi. Diğer toplantı, bundan sonra gece 12'ye kadar devam etti. Tamamlandığı zaman Sayın Demirel bakan arkadaşlara "Ülke için çok önemli kararlar aldınız. Memleketimize bu kararlar hayırlı olsun. Hepinize teşekkür ederim" dedi ve tarihî toplantıyı kapadı. Ancak Kamu İktisadi Teşebbüsleri zamlarından çok önemli, demir-çelik, kömür ve şekerle ait zam kararı henüz görüşülmemişti. Hemen Sayın Özal, Demirel'e "Aman efendim, bunlar kaldı. Bunları da tamamlayalım" dediği zaman Sayın Demirel "Aman, aman" dedi. "Bütün arkadaşlar çok yoruldu ve çok da stres altına girdiler. Bunu hiç sen merak etme. Yarın toplanır, bu kararları da alırız" diye sayın Özal'ı teskin etti.

Ekrem Ceyhan: Ben o zaman ekonomiden sorumlu devlet bakanlığı görevini yürütüyordum. Beni çağırdı, Turgut Bey'i çağırdı. Bu 24 Ocak Kararları'nın hazırlanmasını emretti. Ben, Turgut Bey, Hüsnü Doğan, Kaya Erdem bu 24 Ocak Kararları'nın hazırlanması çalışmalarını yürüttük. Sayın başbakana arz ettik. Sayın başbakan bu kararlar köylüme, memuruma, işçime neler getiriyor, neler götürüyor bunu bana açıkça anlatın dedi. Onun notunu hazırladık. Kendilerine arz ettik. 24 Ocak Kararları ile Türkiye ekonomisinin değişikliğe gideceğini, Türkiye'nin karma ekonomi düzeninden serbest piyasa ekonomisine geçeceğini, bu yolla kalkınma sağlanacağını, memurun, işçinin,

emeklinin, köylünün, esnafın ezilmeyeceğini anlattık kendilerine.

O da kabul etti ve Bakanlar Kurulu'na girdik. Bakanlar Kurulu'nda tek oturumda 24 Ocak Kararları'nın tamamını kabul ettik. Bir taraftan Bakanlar Kurulu kararnameleleri hazırlıyordu. Bitişik odada Sayın Turgut Özal, Hüsnü Doğan, Hasan Celal Güzel ile beraber oturuyorlardı. Ben kararnameleleri Turgut Bey'e veriyordum. O Hasan Celal Güzel'e veriyordu. O Köşk'e götürüyordu. İmzadan çıkınca doğru *Resmî Gazete*'ye götürüp bastırmak suretiyle en süratli bir şekilde 24 Ocak Kararları'nın hayata geçmesini sağladık.

Sayın Hayrettin Erkmen ani geçişin belki belli bir sarsıntı meydana getirebileceğini anlattılar. Sayın Demirel de böyle bir sarsıntının olmayacağını, kararların yetkinlikle uygulanabilecek düzeyde olduğunu ve halkımızın da buna hazır olduğunu ifade ettiler. Başka türlü de yoklukların, kıtlıkların, o tarihte biliyorsunuz vardı, ortadan kaldırılamayacağını anlattılar. Başka söz alan olmadı ve kararlar birer birer onaylandı, böylelikle yürürlüğe girdi.

Süleyman Demirel: Bakanlar Kurulu'ndan rahat çıkardım, şöyle rahat çıkardım. Bu kararlar Bakanlar Kurulu'na geldiği vakit, bunu tetkik edelim bakalım, üzerinde düşünelim bakalım, bakanlığımızın fikrini alalım falan diyen arkadaşlarımız oldu; yalnız hükümet tek parti hükümetiydi, ben de partinin başkanıydım, başbakan olmakla birlikte. Nihayet benim orda yapacağım, ağırlığımı koymaktı. Yani yarın konuşalım olmazdı. O kararların tümü bir gecede çıkmıştır. Böyle diyen arkadaşlarıma benim diyeceğim şudur, burda dairenize anlatılacak falan bir şey yoktur, bu karar bu gece alınacaktır. Bu şudur. Yani o kararların alınacağına o akşam itiraz eden olursa yerine yeni görevli gelirdi. Başka türlü hükümetler işlemez.

Kenan Evren: İlk intibamız olumlu oldu. Hakikaten öyle bir karara ihtiyacı vardı Türkiye'nin. Çünkü batağa gidiyordu. Hatta MGK'de değil de, zannediyorum Sıkıyönetim koordinasyon toplantılarının birisinde Sayın Demirel de izah verdi ve dedi ki, "Şimdi elektriği biz şuna mal ediyoruz (bir rakam verdi), onun daha aşağısında satıyoruz. E niye satalım? Kim ne kadar fazla sarf ediyorsa onun parasını versin. Bu ne

oluyor bunu subvanse etmekle? Çok sarf edenin, az sarf edenin parasını da onlara veriyoruz” dedi falan, bize birçok izahat verdi. Turgut Özal da geldi, aynı şeyleri söyledi. Ve ondan sonra Genelkurmay Başkanlığı odasına geçtik, orada çay içtik zannediyorum. Ondan sonra ayrıldı gitti. İlk tanışmamız böyle oldu. Yüz yüze tanışmamız.

24 Ocak ne ifade ediyordu ?

Cüneyt Ülsever: Bence 24 Ocak Kararları Türk insanının dünyayı kavramasında çok önemli bir adımdır. Bugün Anadolu'da Ankara'dan nimetlenmeden, Ankara'ya bağlı kalmadan palazlanan büyüyen bir müteşebbis sınıf vardır. Bu sınıf varlığını veya heyecanını tamamen rahmetli Özal'ın 24 Ocak Kararları'na ve şahsiyetine borçludur. 24 Ocak ekonominin önünde köstekleme görevi gören devleti büyük çapta ortadan çektikten sonra yani serbestiyeti, tabii ki mukayeseli konuşuyorum o döneme göre, arttırdıktan sonra, Anadolu insanında muazzam bir üretim, dünyaya mal satma ihtiyacı, dünyayla pazarlık gibi, o güne kadar hiç bilmediği, kavramadığı atılımlar yaratmıştır.

Yani o kadar garip bir gelişim yaşandı ki, Anadolu sermayesi İstanbul sermayesi karşısında boynu bükük gezerken birdenbire İstanbul'u atlayıp Avrupa'da, Rusya'da, İran'da, Ortadoğu'daki sermaye içinde kendini görmeye başladı.

Ertuğrul Özkök: 24 Ocak Kararları, aslında, Türkiye'de, geleceği gören ve geçmişin zararlarını gören bir siyasî ve ekonomik elitin, askerî elitin aldığı kararlardır. Elit kararlardır. Yani halkın desteği ile falan alınmış kararlar değildir. Ama dediğim gibi, Türkiye artık bir yere gidemiyordu. Ve Türkiye orada kendi açısından gecikme ile bu kararları aldı. Çok gecikmiş kararlar.

Gündüz Aktan: Özal, Türkiye'ye 24 Ocak Kararları'yla piyasa ekonomisini getirdi. Şimdi bizde büyük bir reform olarak kabul edildi ama dış dünyada daha büyük bir reform olarak kabul edildi. Çünkü o dönemde hatırlayacaksınız, Reagan'la Thatcher bunu savunuyorlardı ve rahmetli Özal da bunu, demin söylediğim gibi zaten fıkren Dünya Bankası'ndaki görevi sırasında geliştirmişti.

Hasan Celal Güzel: 24 Ocak Kararları, aslında eksik kararlardı. Çünkü sadece Bakanlar Kurulu kararnamelerine ve daha sonradan çıkardığımız tebliğlere dayanıyordu. Kanun yoktu 24 Ocak Kararları'nda. Dolayısıyla ancak kanunla düzenlenebilecek olan bazı konulara hiç girmemiştik. Mesela Turgut Bey hep vergi konusuna girmek istemişti. Ama vergi ancak kanunla konulabilir. O yüzden de Parlamento çalışmıyordu. TBMM'nin tüm yasama faaliyetleri durmuştu. Çok büyük bir anlaşmazlık vardı. Bir de cumhurbaşkanlığı seçimi geldi gündeme, sonradan 12 Eylülcülere, darbecilere gerekçe teşkil etti. O yüzden de biz Parlamento'dan kanun çıkaramayacağımız varsayımıyla 24 Ocak Kararları'nı hazırlamıştık. 24 Ocak Kararları 12 Eylül'den sonra da devam etmiştir; ama bu defa kanunlarla devam etmiştir. 12 Eylül'e kadar olan dönemde 24 Ocak'ta aldığımız belli başlı kararlarla buna bağlı ek kararnameler, tebliğler, sirküler gibi hukukî ve ekonomik metinlerdir.

Hüsnu Doğan: Bir kere içinde önemli bir devalüasyon kararı vardır. Dolar 47 lira 10 kuruştur. Dolar 70 liraya çıkmıştır. Herkesin beklediği dolar fiyatı 56 liraydı o zaman. Özal bunu yukarı çekti. Bir süre herhangi bir şekilde dolar kuruunda oynamadan götürmeyi hedefledi. Ve bu tuttu aşağı yukarı.

Bunun dışında Türkiye'nin dış borç ve vergi ödemeleriyle ilgili bir yığın kararlar vardır. Artı tüm KİT ürünleri fiyatları elden geçirilmiştir. Bu kararların bir kısmı 24 Ocak'ta alındı, bir kısmı da 24 Ocak'ı takip eden günlerde alındı. Artı kurumsal bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Efendim siyasî hatalardan dolayı fiyatlar öyle dibe vurmuştu ki; torbası gübresinden daha fiyatlı olmasına rağmen biz torba fiyatına gübre satıyorduk. Tabii bunları ekonominin o günkü şartlarıyla kaldırması mümkün değildi. Mesela gazete kâğıdını tonu 9 000 liradan satıyorlar, basınla ilişkileri iyi götürsünler diye. Gazete kâğıdı 40 000 liraya çıkarıldı. Çünkü bunların hepsi bütçeden büyük kalemler getiren, yani hükümetin kaynaklarından büyük paralar getiren kalemlerdi. Ve devletin bunların altından kalkması mümkün değildi. Onun için bunlar yapıldı. Ama, bunlar yapıldı kötü mü oldu? Hayır tam tersine; desteklenen fiyatları

da ona göre verildi, bilahare. Bu fiyat dengesizlikleri giderildi. Ve Türkiye'de yokluklar, kıtlıklar kayboldu.

Bunun dışında Özal'ın bizzat başkanlığını yaptığı Para Kredi Kurulu kuruldu. Yani devletin müesseseleri arasındaki yönetimi birleştirmek üzere. Koordinasyon Kurulu kuruldu. Bunun da başkanı Sayın Özal'dı. Ve bütün bu tedbirler alındıktan sonra da yurtdışında kuruluşlarla büyük pazarlıklar yapılırdı.

Kaya Erdem: 24 Ocak Kararları ülkede ilk defa yapısal bir değişiklik getiren ve bir ölçüde uygulamaya çalıştığımız bir istikrar programıdır. Daha çok serbest piyasa ekonomisine gidişi esas alan bir programdır. Dışa açılmayı ön plana çıkaran bir programdır. Özellikle Türkiye'nin geçmiş tarihine bakıldığında zaman, ekonomik krizlerin başlıca nedeninin döviz eksikliği olduğu görülür. Ödemeler dengesindeki sorunlar dolayısıyla Türkiye ekonomik krizlerle karşılaşmıştır. 80 öncesini incelediğimiz zaman bunu görürüz.

Hep belirli bir konuda tedbirler alınmış, döviz imkânları artmış fakat ondan sonra tekrar döviz krizine girilmiştir. İşte 24 Ocak Kararları'nın esprisi: Türkiye'nin ileride tekrar döviz darboğazıyla karşılaşmaması için, öyle tedbirler getirilsin ki döviz ileride sorun haline gelmesin. Onun için de dışa açılma, ihracat ön planda tutulan bir program olmuştur. Tabii bu program konulduğu zaman çok tenkit eden olmuştu. Haklı olarak, hatta profesörlerinden, işadamlarından; bürokratlar şunu söylemişlerdir: "Efendim Türkiye'de ihracatı teşvik edeceğiz ama elimizde stok yok ki bizim, ihraç edeceğimiz mallardan. Neyi teşvik ederek bu ihracatı artırmayı düşünüyorsunuz?"

Bu ihracatı teşvik konusuyla alakalı çok enteresan bir anım vardır. Hazine müsteşarıyım, Cumhuriyet Halk Partisi, Ecevit Hükümeti, başbakan olarak Ecevit var, maliye bakanı da Ziya Müezzinoğlu. Türkiye'de çok döviz krizi var, döviz ihtiyacımız had safhada. 1 milyon dolar bile Türkiye için önemli bir para. Dünya Bankası 100 milyon dolar para vermeyi düşünüyor. Yetkililer bana geldiler ve dediler ki, "Yalnız biz" dediler, "bunu ihracatı teşvik için vereceğiz. Sen de" dediler "yönetim kuruluna bizim sunmamız bakımından ihracatı nasıl teşvik edeceğinizi anlatın. Bir rapor, bir

yazı verin de biz bunu yönetim kurulumuza koyalım". Tabii bu yazıyı bizim bürokrasi içerisinde Devlet Planlama Teşkilatı'nın vermesi lazım. Ben bunu Devlet Planlama Teşkilatı'na anlattım.

Yazıyı bekliyorum. Bir an evvel de dövizi almamız lazım, yazı gelmiyor. Hikmet Çetin başbakan yardımcısı, kendisi arkadaşım, ona gittim: "Yahu böyle böyle... Devlet Planlama Teşkilatı'ndan böyle bir yazı bekliyoruz, hâlâ gelmedi, bizim için çok önemli, bir an evvel parayı almamız lazım." Telefon etti. O zamanki müsteşar, ben duyuyorum telefonda, ben o kapitalist kuruluşlara bir yazı vermem. 100 milyon gibi, o zaman için çok önemli bir konu, Dünya Bankası yetkilisini çağırdım. "Bu yazıyı" dedim, "Planlama yerine, Hazine müsteşarı olarak ben vereceğim, bir mahzuru var mı?" dedim. "Yok" dedi. "Siz verin, imzalayın. Bizim için burada sunulacak bir yazı lazım." Orda şu karşıma çıktı. Bizim ihracatı teşvikin nerelerde, nasıl yapılacağı konusunda dahi bürokrasi olarak bilgimiz yoktu.

Birçok ülkelerin aldığı teşvik kararlarına bakarak bir yazı hazırladık, Dünya Bankası'na gönderdik ve 100 milyon dolarlık yardımı alabildik. Yani 24 Ocak Kararları'nın esası buydu ve çok kısa bir zaman sonra bunun müspet neticelelerini de gördük. Yani 15 kalem olan ihraç malları ihracatı, belki 1 000 kaleme çıktı. Kısa bir zamanda Türliye ihracatı büyük bir patlama geçirdi.

Süleyman Demirel: 24 Ocak Kararları'nın altında kimin imzası var ondan başlayalım. Altında hükümetin imzası vardır. Hükümetler dururken memurlara mimarlık, sahiplik gibi unvanların verilmesi gayet yanlıştır. Onlar bence çok yanlıştı. Bir hükümette kararname isteyen, kanun isteyen herhangi bir tasarruf varsa tabii ki bu kararnameyi hazırlayanlar olacaktır. Ama hükümetler robot değildir. Meclisler de robot değildir. Yani kararnameleri, kanunları kim, hangi meclis kabul ediyorsa onundur; hangi hükümet kararname çıkarıyorsa o kararname onundur. Bunun hazırlanmasında bir kişinin mi rolü olur, hayır birçok kişinin rolü olur. Zaten bu çeşit kararları sadece Planlama Teşkilatı veya Başbakanlık Müsteşarlığı da hazırlamaz; bu çeşit kararlarda Maliye önemli rol oynar; Merkez Bankası önemli rol oynar, devletin ekonomiyle meşgul olan birçok önemli kuruluşları

vardır, bunların hepsi önemli rol oynar. Ve 24 Ocak Kararları kimindir diye sordunuz, bunun sahibi kimdir, bunu açıklıkla söylüyorum ki kimseyi incitmek de maksadım değildir, başka türlüünü de zaten kimse söyleyemez. Yani orta yerde kararname varsa kararname zaten hükümetindir. Hayır bu benimdir diyecek kimse de çıkmaz, olmaz böyle bir şey.

Hikmet Çetin: Azınlık hükümeti kurulduğunda, işte o 24 Ocak Kararları uygulanmaya konuldu. 24 Ocak Kararları, aslında tabii, askerî rejimle birlikte uygulanabildi, daha sıkı bir biçimde. Yani 12 Eylül olmasaydı, o kadar kolay uygulanmazdı. Çünkü demokrasi içinde toplumu bu kadar ezen, topluma bu kadar sıkıntı çektiren kararları uygulamak o kadar kolay olmazdı.

Türkiye bugün dünyada belki de özellikle, bizim içinde bulunduğumuz dünya ortamında, 20 yıldan fazladır, yüksek enflasyonu yaşayan tek ülke. Yani 24 Ocak Kararları da tam her şeyi çözemedi. Neden karşıydık biz? Çünkü Türkiye'nin vazgeçemeyeceği şeyler var. Bir kere bir, Türkiye büyümek zorunda. Türkiye yatırımlarından özveride bulunarak bir program uygulayamaz. Çünkü o zaman başka bedelleri çıkar. Türkiye'de her yıl, o zamanki hesaplara göre, şimdi daha da arttı. 400-500 bin kişi yeni iş arıyor. Bu insanlara iş bulabilmenin tek yolu yatırım yapmak. Böyle bir kararı uyguladığınız zaman, yatırımı yapmayacaksınız, kamu harcamalarından vazgeçeceksiniz. Memur maaşlarını artırmayacaksınız.

Tabii ki bunlar gerekli. Ama özveriyi dağıtmanız lazım bir toplumun değişik kesimleri arasında dağıtacaksınız, adilce dağıtacaksınız iki. Yani öyle şok kararlar demokrasi içinde kolay kolay uygulanamaz. Uygulayan ülkelerde de çok sorunlar çıkmıştır. İşte Türkiye'de olduğu gibi, bazen onun da etkisiyle, demokrasi ile refah kaldırılabilir.

Öyle bir dönem yaşandı. Ama 24 Ocak Kararları'ndan sonra, askerî hükümet de gelince, her şey unutuldu ve daha doğrusu tepkiler olmadı. Ne medyada, ne toplumda. İstendiği gibi uygulandı, ama sonuçta çok fazla olumlu olduğu söylenemez. Çünkü enflasyon devam etti. İşsizlik devam etti ve artarak devam etti ve yeniden işte aynı noktaya gelindi, aşağı yukarı bir uzun dönemden sonra.

Sakıp Sabancı: 24 Ocak Kararları bir deprem, bir reformdu. İlerici fikirlerdi ki, düşünen insanların yapabileceği işlerdi. Hiç unutmam, Planlama müsteşarı, ilk Adana'ya geldiğinde ben Sanayi Odası başkanıyım. Bir panelde hepimizi şaşırttı. Kim ne yapmak istiyorsa, Turgut Özal on misli daha büyüğünü istiyordu. Biz diyoruz ki öz kaynağımız yok, biz buna da yetişemeyiz, projelerimiz bu. On misli daha büyük, her konusunda ilerici adımlar atardı. 24 Ocak günlerini, şöyle bir hatırlayalım. Yağ yok, ramazan geldi, iş yok, kimse iş bulamıyor. Paltolar var, yakıt yok. Başbakanlık'ta yok. Benzin yok, gaz yok.

Rüşdü Saraçoğlu: Şimdi orada Amerika'da çalışanlar açısından bir Türkler bu konuyla ilgileniyordu, bir de Türkiye üzerinde çalışanlar. Onlarla konuştuğumuzda, hakikaten, Türkiye'de alınan bu kararlara, özellikle de devalüasyonun boyutlarını o zaman için çok ciddi bir şaşkınlıkla karşıladılar. Ben o 24 Ocak Kararlarını takiben yapılan İMF yönetim kurulu toplantısını dinleyici olarak izledim. Bütün icra direktörleri de Türkiye'nin aldığı bu kararların son derecede ciddi, son derecede önemli olduğu, böyle bir yaklaşımı Türkiye'den beklemediklerini ve bu yaklaşımı görmekten ne kadar mutlu olduklarını dile getirdiler.

Generallere ikinci brifing

Hasan Celal Güzel: Tabii iki brifingi beraber değerlendirsek. İkinci brifingi de söyleyeyim; 24 Ocak Kararları alındıktan sonra Turgut Bey dedi ki: "Bakın daha evvel gittik anlatlık. Onlar da dinlediler. Güzel bir diyalog oluştu. İster misiniz şimdi gidelim çocuklar?" O zaman Mahir Barutçu'yu da ilaveten almıştık yanımıza. Biz ne yaptık onu anlatalım. Zaten onlar da merak ediyorlardı. Kararlar alındıktan sonra biz de bir öğrenelim falan demişlerdi. Yani bir emreder gibi tavırları yoktu, rica eder gibi tavırları vardı. Bunun üzerine biz mart ayı içinde 24 Ocak Kararları'ndan sonra, pardon şubat ayının son haftasındaydı. Bende yazılıdır ama şu anda hazırlıksız geldim.

Gene bir ekip olarak gittik. Turgut Bey bu defa 24 Ocak Kararları'nı anlattı. Zaman zaman biz de bazı izahatlarda bulduk. O zaman çok büyük zevkle dinlediler. İlk toplantıla-

rındaki bazı ürkeklikler, endişeli havalar da ortadan kalkmıştı. Ve Turgut Bey sunuşu yaptıktan sonra alkışlandı. Böyle bir tepki meydana geldi. Tekrar sözcülüğünü yaptı Evren Paşa ve çok memnun olduğunu söyledi. Hatta bunları sıkı sıkı takip etmek lazım sakın taviz verilmesin diye de ilave etti. Oradan çıkarken ben şöyle bir şey söylediğimi hatırlıyorum Turgut Bey'e, "Efendim korkarım bunlar sizi fazla benimsediler. Eğer kafalarında da darbe fikri varsa, darbeyi yapacaklar ve ekonominin başına da sizi getirecekler" diye bir kehanette bulundum. Ben bunu düşünmeyecek kadar saf olduğunu zannetmiyorum rahmetli Turgut Bey'in. "Hadi canım bırak bunları, nereden çıkardın şimdi?" falan dedi ama onun da öyle düşündüğünü zannediyorum. Tabii bu bir beklenti değildi.

Yanlış anlaşılmasın; tüm bunların arkasında Turgut Bey'in bunları önceden sezip onlarla iyi münasebet kurup 12 Eylül'ü tahrik etmesi gibi bir sebep asla yoktur. Özal sivil ve demokrat yapılı bir insandı. Bazen demokrasi konusunda kendi iktidarında yanlış uygulamaları da olmuştur. Ben mesela bunlara karşı çıktığımı anımsıyorum. Ama asla askerî müdahaleden yana birisi değildi ve 27 Mayıs'a çok karşıydı. Her zaman onu anlatırdı. 12 Mart'ta zaten koltuğundan oldu. Onun en büyük ıstırabını çekenlerden birisi de oydu. Ve 12 Eylül'ü asla istemedi. Bu yüzden de bu ikinci brifing de hep zamanın başbakanı Süleyman Bey tarafından bilinen ve onun tarafından müsaade edilen brifinglerdir. Siyasî maksadı yoktu. Turgut Bey çok pragmatik bir şekilde 24 Ocak'a yönelmişti. Türk ekonomisini içinde bulunduğu durumdan kurtaracak, düze çıkaracaktı. Bunun için uğraşıyordu. Ve daha da uzun vadeli olarak piyasa ekonomisine geçişi nasıl kurarız? Bununla meşgul oluyordu. Onun ötesinde bu iki temasın dışında askerlerle hiçbir teması olmadı. Askerler gidip gelmediler, o da gidip gelmedi. Belki senin haberin yoktur ama kendisinin teması vardır diyemezsiniz. Çünkü o dönemde özellikle, çok yakınında bulunuyordum. Böyle bir teması olsaydı, mutlaka bilirdim.

"Korutürk dedi ki: 'Burada bir mektup var!'"

Süleyman Demirel: Benim Türk halkına taahhüdüm vardı. Yüz gün zarfında bu kuyrukları kaldıracaktım. Bu taahhü-

dü ben aralık ayında yaptydım ve martın 10'u itibariyle, 1980'in 10 martı itibariyle devletin radyo ve televizyonuna çıktım ve dedim ki bugünden itibaren Türkiye'de kuyruklar kalkmıştır. Mazot ihtiyacı varsa, kimin neye ihtiyacı varsa benden islesin. Başka türlü büyük hadiselerin içinden çıkılmazdı. Ve biz kuyruk meselesini 1980 martında çözdük, bitti; çünkü para bulduk, satın alma yaptık, mal getirdik; bunların hepsi çok sıkışık bir zamanda olmuştur. Yalnız 24 Ocak Kararları aslında 1 ocaktan önce ilan edilecekti, fakat dedik ki, 1 ocak bir geçsin, herkes ağız tadıyla bir yılbaşı yapsın, ondan sonra. Çünkü bunun içinde incitici şeyler vardı. Türkiye'de karaborsa ve çift fiyat vardı; bunları kaldıracak çok liberal kurallar kondu, başka da yolu yoktur onun. Tahtakale'de döviz 50-55 lirayken biz döviz 75 lira dedik. Birtakım malların fiyatlarını artırdık. Yani gerçek fiyatlarına götürdük. Karaborsa fiyatlarına değil, gerçek fiyatlarına götürdük. O tedbir odur, başka tedbir olmaz. Tam yani bunlar 24 Ocak Kararları'dır... Biz bunların hepsini tasarladık, 1 ocak 1980 günü merhum cumhurbaşkanı Korutürk beni davet etti, gittim dedi ki: "Burda bir mektup var, uyarı mektubu..." Ec? Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve komutanların imzasıyla cumhurbaşkanına verilmiş bir mektup. Bir hafta evvel verilmiş. Ben dedim ki biz hükümeti kurulu daha 10-15 gün oldu, bizim uyarılacak bir tarafımız yoktur. E bunun sizinle bir alakası yok da bunun sizin partilerle falan alakası var. Benim kendisine söylediğim şudur, ben daha 15 gün oldu hükümeti kurdum, güvenoyu aldım. Yani bu mektup aslında benim hükümetime müteveccihse ben bu hükümeti yürütemem. Yalnız Türkiye fevkalade zor ve sıkışık bir durumdadır. Benim şimdi yapacağım şey şudur, ben çare müessesesiyim. Yapacağım şey kumandanları çağıracağım, ben diyeceğim ki, bu mektubu ne için yazdınız? Ondan sonra konuşacağım tek tek onlarla, onların sıkıntılarını anlamaya çalışacağım. Ve kendilerini o sıkıntılardan çıkartmaya çalışacağım. Eğer ben bütün bunları yapamazsam hükümeti yürütemem dedim. Size gelir, buyurun emanetinizi derim.

Sonra ben bir hafta kadar komutanlarla oturdum. Toplantılar yaptım, görüşmeler yaptım, onlar bana dediler ki,

biz anarşi işinden çıkamıyoruz, çıkılmıyor. Tabii ki bu mektup size değildir. Ama Meclis işte bir olmalıdır, birlikte olmalıdır. Bu uyarı daha çok siyasetçileredir. Ve öylece siz ne istiyorsunuz onu bana söyleyin. Onlar istediklerini söylediler. Ve biz onları yapmaya koyulduk. Bu sebeple de bu uyarı mektubu sebebiyle de 24 Ocak Kararları epey gecikti. 24 Ocak Kararları içerisinde kuyrukları ortadan kaldırmayı, yoklukları ortadan kaldırmayı, ekonomiyi yeniden işler hale getirmeyi, artı liberasyona doğru önemli adımlar atmaya hedef aldık. Ama birincisi yapılamasaydı zaten ikincisi olmazdı. Kararlar söylediğim gibi martın ortasından itibaren netice vermiştir. Biz eylüle geldiğimizde Türkiye'de ekonomi meselesi çözülmüştü.

Ve biz bu halimizle dışarıdan para bulur hale geldik. Nitekim Atatürk Barajı için bile 4 milyar dolarlık kredi teklifi geldi. Ama onun dışında güncel işlerimizi yürütebilecek kâfi para bulabildik.

Müdahalenin niye olduğu askerlerin 12 Eylül sabahı neşretmiş olduğu beyannamede vardır. Yani bence Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek yok. O beyannamede, devletin çöküntüye gittiği ve kanın durdurulamadığı, anarşinin hakından gelinemediği ve yine o beyannamenin içinde şu yazılıdır ki; Türkiye geçen 30 yıl zarfında ekonomide önemli gelişmeler yapmıştır. Geçen 15 senenin içinde ekonomide çok önemli gelişmeler yapmıştır. Beyannamenin içinde yazılıdır. 12 Eylül beyannamesinde. Şimdi alınmış bulunan yani 24 Ocak Kararları'nın icra edilmesi lazımdır. Taahhüdü de o beyannamede vardır. Haa! Sayın Özal'ı niye başbakan yardımcısı yaptılar? Onun hakkında söylenecek birçok söz olabilir ama olabilir ki o gün bu darbeyi yapanların da Türkiye'deki ekonomik gidişatı sürdürebilmek için bu 24 Ocak'ta alınmış kararları uygulamaktan başka çare olmadığı kanaatinde oldukları kesindir. Öyledir ki beyannameye bunu yazmışlardır böyle. Öyle olunca da tabii ki Sayın Özal'ın, merhum Özal'ın, o kararların hazırlanmasında ve daha sonra uygulanmasında hizmeti geçen, Planlama Teşkilatı'nın da müsteşarı olarak hizmet görebileceği kanaatinde olmuşlardır.

Yıldırım Aktürk: 12 Eylül'e gelmeden önce programın geriye dönüşü olmayan bir noktaya, yahut başarı noktasına ge-

lişi temmuz civarındadır. 24 Ocak Kararları alınmıştır, ama teknik olarak şu olmuştur: bizim döviz gelirlerimizde herhangi bir artış olmadı ocağtan temmuza kadar. Ne için? Birdenbire böyle ihracat falan patlatamıyorsunuz, zaten kurallarını yeni koyuyorsunuz. Bütün yapılan şey, iki tane vananın yönünün değiştirilmesidir. Yani devlet çarkında ve yahut da fon akış çarkında iki tane vananın yeri değiştirilmiştir. Bunlar nedir? Döviz elinizde ne kadar kıt olursa olsun varsa; öncelikli olarak kamu yatırımını yerine özel sektörün işletme ihtiyacına verilecektir.

Temmuzda birdenbire bakıyorsunuz bu cep altı stokları diyebileceğimiz stoklar boşalmaya başlıyor ve satışlarda düşüş oluyor; yani piyasaya verdiğimiz malda bir düşüş oluyor. Oradan anlıyorsunuz ki eldeki stoklar eriyor ve psikolojik olarak iyi bir noktaya geldiniz. Yalnız temmuzdan itibaren özellikle fabrikalar çalışmıyor. Yani üretimde beklediğiniz artış bir taraftan da sağlayamıyorsunuz, iş banşını sağlayamıyorsunuz.

Ve sokaklarda anarşi devam ediyor. Ve bir noktada Eylül'den iki üç ay evvel bile ben Ekrem Ceyhun'un "Çocuklar hazırlanın, tasınızı tarağınızı toplayın yakında asker geliyor" dediğini hatırlıyorum. Yani bir sürpriz olmamıştır. Bizim de dış dünyaya anlattıklarımız budur; demişizdir ki, biz hükümet olarak elimizden geleni yaptık ama bundan sonrası vergi paketine bağlı ve parlamenter kararlara, kanunlara bağlı. Biz kararnemelerle yapılabilecek her şeyi yaptık. Ama Parlamento işletilmezse, bu tıkanıklığını aşamazsa programın da geleceği konusunda endişemiz var. Üç senelik bir stand-by anlaşması imzaladığımız halde. Parlamento maalescf cumhurbaşkanlığı seçimleri dolayısıyla tıkanmış. İşte 10 tur şeyine girmiş, fasit dairesine girmiş ve iş göremez halde. Ve bir noktada siyasî acz içinde bir bekleyiş var. Bu düğüm bir türlü çözülsün diye. Onun için 12 Eylül'ün olması bir sürpriz değil.

Dördüncü bölüm

İdam gömleğinden smokine

“İhtilal olacak evraklarınızı toparlayın”

Ekrem Pakdemirli: Temmuzun sonunda, yanılmıyorsam 29 temmuzdu, devlet bakanıydı o zaman, Ekrem Ceyhun beni çağırды, dedi ki: “İhtilal olacak. Evraklarını, eksik gedik bırakma.” Çünkü ihtilal olduktan sonra sorgu sual, mahkemesi var, bilmem nesi var. Ben tabii hayret ettim. Ekrem Bey’le münasebetimiz fevkalade medeniydi ve ağabey kardeş gibi. “Ağabey” dedim, “bu ihtilali yapacaklar, biliyorsak neden emekli etmiyoruz komutanları” dedim. “O yürek kimde var?” dedi. “Vallahi bilmiyorum” dedim. Yani orada oturan adamlar onun da mesuliyetini alacak.

Güldü, beni yolcu etti. Ben de geldim. Böyle kritik olabilecek olan evrakların fotokopilerini aldım. Arşive koydum da hani, yarın öbür gün sorarlarsa. O zaman gün 8 ağustostu, yani ihtilal günü 8 ağustostu. Olmadı. Meğer komutanlar sonra karar vermişler. Bu 30 Ağustos dolayısıyla komutanlar yer değiştiriyor idi. Sayın Ulusu açığa çıkıyordu, deniz kuvvetleri komutanı olarak. Yerine arkadaşı geliyordu. 8 ağustos kaydı ama, eylüle kaydı, bildiğiniz gibi o ihtilal lafları hep devam etti yani.

Hasan Celal Güzel: Ve 11 eylül sabahı ben tesadüfen ertesi gün darbe olacağını öğrenip kendisine haber verince çok üzüldü. Çok telaşlandı samimi bir şekilde, “Aman Süleyman Bey’e git söyle bir tedbir alınacaksa alınsın” dedi.

12 Eylül’den 15 gün önce darbenin alametleri iyice orta-

ya çıkmaya başlamıştı. Bir taraftan terör, şiddet olayları çok fazla arttı. Askerden homurtular çok yükselmeye başladı. Bu arada Konya-Kudüs mitingi hadisesi vardır. Çok ilgi çekici, bizde darbeler Kudüs mitinglerinden sonra yapılıyor galiba. "Böyle bir yavaş yavaş varsayımına gitmek durumunda kalacağım. O zamanın Konya belediye başkanı Mehmet Keçeciler benim çok yakın sınıf arkadaşım. Ve geldi bana, dedi ki: "Bu bizimkilere dinletemiyorum bir türlü, ille de miting yapmak istiyorlar. Halbuki beni oradaki general çağırdı, 'Sizi ikaz ediyorum. Yaptırmayın, başkanlık problem olur' dedi." Mehmet Keçeciler de biraz ürkektir. Hemen almış geldi bana: "Sen Allah aşkına ikna et. Bunlara söyle de yapmasınlar." Ben onları çok fazla da yakından tanıımıyordum. Ama Korkut Bey'e açtım, söyledim ve Korkut Bey'e gönderdim Mehmet Keçeciler'i. Dedim ki; siz Erbakan Hoca'ya söyleyin. Zaten bu havaları alıyoruz. Siz de mazeret, bahane teşkil etmeyin. Bahanelerden bir tanesi olmayın dedim. Korkut Bey, belki onunla da konuşmuşsunuzdur, 12 Eylül'den önce Sayın Erbakan'la görüşüğünü söyledi. Hatta o sırada Oğuzhan Asiltürk'le görüşüğünü, onun da ya bakmayın bu laflara. Hiçbir şey olmaz, darbe marbe neymiş, diye işi küçümsediğini söylemişlerdi. Sonunda Mehmet bana geldi. "Bunları vazgeçiremeyeceğim, ben katılmayayım falan diye düşünüyorum" dedi. Ben de, o yanlış olur, senin partin, katılman lazım. Katıl ama mümkün olduğu kadar kontrol altına almaya çalış. Bir taşkınlık olmasın filan tavsiyesinde bulundum. Gitti. Maalesef korktuğumuz da başımıza geldi.

11 eylül günü, sonradan önemli görevlere gelen bir yedek subay, bizim Mülkiyelilerden birisi, bir komutanın yaveriymiş. Hüseyin Erdem, MHP Ankara Büyükşehir Belediyesi başkan adayı.

Mülkiye'den beri takip ettiğim bir insandır, iyi yetişmiş bir insandır. Devlete hizmetleri olmuştur. O, o sırada yedek subaylığını Genelkurmay Başkanlığı'nda yapıyordu. Ve üst rütbeli bir generalin de yaveri durumundaydı. Meğer 24 saatir Genelkurmay Başkanlığı kimseyi dışarı bırakmıyor. İşte benim annem hasta diye bir bahane bulup, yumuşatıp amirini bir saatliğine izin almış. Telaşla bana geldi, hiç unutmam, "Abi bunlar ihtilal yapıyorlar" dedi. "Nereden çıkardın

bunu Hüseyin şimdi?" "Hiç öyle değil, hepsini biliyorum. Sen haberin olsun, seninle daha evvel hep konuşurduk. Bu politikacılar zamanında öğrenmiyoruz ki diye bahane ileri sürerler, işte zamanında öğrendiniz. Ben gidiyorum" dedi. Gitti. Ben de hemen koştum Turgut Bey'i buldum. Dedim ki efendim böyle benim çok güvendiğim, kesinlikle yalan söylemeyecek bir yerden öğrendim bunu ben, dedim. Bunlar tüm izinleri kaldırmışlar, hareket planlarını yapmışlar, yarın yönetime bu sabaha karşı el koyuyorlarmış dedim. Turgut Bey inandı.

Biraz evvel söylediğim gibi çok üzüldü. Sivil bir yönetimin bitmesinden dolayı üzüntülerini belirtti. Aslında terörden, şiddetten o da şikâyetçiydi ama bunun demokratik bir şekilde sivil bir yönetimle yapılması gerektiği kanaatindeydi benim gibi. Bunun üzerine dedi ki, "Ben de söylerim ama sen git Süleyman Bey'e söyle bari bunu. Başbakanı anlat. Çok önemli" dedi. Saat 11 civarı idi. O zaman Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmıştı. Ve Bakanlar Kurulu'nun toplantısının yapıldığı Başbakanlık eski binası dediğimiz şimdiki bina olarak da kullanılıyor yine aynı bina. 50 metre-100 metre ötesinden bomba sesleri geliyordu. Ben sonradan söylemişimdir, kimse kızmasın, alınmasın ama, bu pek terörist işi falan değildi. Galiba 12 Eylül'ü planlayanların bunlarla da ilgili bir marifeti olsa gerektir. Ben o şekilde hükmetmişimdir hep. Yani bu işte biraz da haklı görünmeye çalışmak da vardı. Aslında buna fazla bir çaba göstermeye de lüzum yoktu. Çünkü o zaman gerçekten birçok aksaklıklar vardı. Ben Süleyman Bey'i çıkarken yakaladım kapıda. "Sayın başbakanım" dedim, "çok önemli bir konu var, bilgi, hemen arz etmem lazım size" dedim. Yanında bir AP heyeti vardı. 20-30 kişi, önlerinde kendisi. Aceleyle gidiyorlardı. "Sen Ekrem'e anlat. O bana getirir anlatır. Veyahut sen bana eve gel. Ben şimdi Güniz Sokak'a gidiyorum" dedi. Dinlemedi beni. Ben de Ekrem Ceyhun Bey'e gittim. Devlet bakanı yani. Benim de çok yakın dostumdu. 24 Ocak konusunda. Ona anlattım. Dedi ki, "Biz de bazı duyurular aldık. Sorduk. Bir büyük arama yapacaklarmış bu akşam, bu teröristleri arayacaklarmış. Onun için bu birlik hareketlerini yapmışlar" dedi. Dedim ki: "Bu bahaneymiş,

ben iyi yerden öğrendim. Katiyen böyle değil. Zaten hep şüpheleniyoruz.” “Peki ne yapalım?” dedi. “Ne yapalım var mı? Yani bunu daha önce öğreniriz diye hep şikâyet etmez miydik? Hemen bu komutanları emekliye ayırın” dedim. Hem en kararnameleeri sevk edin. “Yani yapabilirlerse gene yapabilirler. Ellerinde, imkân” dedi. “Yapsınlar ama tarih önünde doğrusunu yapmış olursunuz. Onlar da yanlış duruma düşerler” dedim. Epeyce konuştum Ekrem Bey’le. “Başbakana git anlat” dedi gene. Bana postaladı işi. Ben o akşam başbakana ulaşmak için uğraşım.

Bir yandan da bütün evrakımı temizledim. Ve çok cmin bir şekilde, akşam gece geç vakitte gittim, yatım. Sabah da tam beklediğim gibi 7,5’te kapı çalındı. Bir hava, bir de kara albayı beni götürmeye geldi. Ben bir teskin edici ilaç alıp yatmışım. Dolayısıyla geceki hadiseleri takip etmemişim. Gece nihayet Süleyman Bey gece yarısından itibaren o zaman Ankara valisi olan Vecdi Gönül’ün de kendisine verdiği bilgilerle ikna olmuş. Turgut Bey de daha pratik bir şey yapmış. Amerikan radyolarını dinlemiş. Onlar zaten daha evvelden vermeye başlamışlar. Our boys’un yaptıklarını. O bakımdan da bir problem olmamış, öğrenmiş. Neticede onu da iki albay almaya gelmiş. Benden iki dakika önce gelmişti. Saat 8,5 civarındaydı. Hayatımın en kötü hatırasıdır o. İstihkâm renklerine boyanmış koskoca bir N bilmem kaç tankı topunu Bakanlar Kurulu’nun toplandığı salona çevirmişti. Adeta pencereleerin camından içeriye topun namlusu girecek gibiydi. Başbakanlık’ın koridorlarında genç, orta yaşlı insanların koşuşturduğu, çay içtiği, evrak taşıdığı koridorlarda gene istihkâm elbiseleri giymiş Mehmetçikler ellerinde otomatik silahlarla koşturuyorlardı. Komutlarla. Çok fena oldum. Doğru Turgut Bey’in odasına gittik, albaylarla. Orada bir hava kurmay albayı, Başbakanlık’a verilmiş gayet ki har bir insandı. Kurtuluş Albay’dı, hatta adı da öyleydi. Bizi karşıladı. Turgut Bey ilk defa olarak, tayin edildiği günden sonra ilk defa olarak o gün masasında oturuyordu. Sanki masanın kendisinin olduğunu söyler gibiydi. Biz konuşurken saat 9,5 civarında Genelkurmay’la devamlı irtibatla olan albaylar bir telefon konuşması yaptılar yanımızda. “Tamam komutanım o şekilde verelim” dedi. “Ne veriyorsu-

nuz?" dedi Turgut Bey irkilerek. Tüm tasarruf mevduatlarına el koyacaklarmış. Böyle bir karar çıkıyormuş. Turgut Bey "Amann" diye zıpladı yerinden. O zamana kadar çok fazla ciddi tepki göstermeyen Turgut Bey sanki ihtilal o sırada yapılmış gibi bir tepki göstermişti. Albay çok şaşırıldı. "Niye bu kadar tepki gösterdiniz efendim?" dedi. "Bu Türkiye'ye yapılacak en büyük kötülüktür. Siz bu mevduatlara niye el koyuyorsunuz, para dışarıya kaçmasın diye değil mi?" dedi. "Halbuki siz bunu yaparsanız, bu bildiriyle yayınlarsanız esas para o zaman kaçmaya başlar. Ne yapar yapar dışarı kaçırlar" dedi. "Ekonomi de tabii dengesinden çıkar. Sakın böyle işler yapmayın. Allah aşkına bize de sorun" filan dedi. Sonra bana gene albay geldi, "Haydi bakalım Sayın Güzel, işte devlet! Çarkı çevirin" dedi. Benim de aklıma sanki başka bir şey yokmuş gibi dedim ki, "Cumhuriyetin ilanından beri *Resmî Gazete*'nin çıkması hiç kalmamıştı (işte bürokrat kafası biraz), müsaade ederseniz işçileri alalım, *Resmî Gazete*'yi çıkaralım" dedim. Dünden gelen kararlar filan var. "Karar marar mı kaldı?" dedi Turgut Bey. "Ne diye çıkartacaksın *Resmî Gazete*'yi?" dedi. "Efendim işte bu MGK kararlarını falan yazarız" dedim. Hukukî, gayri hukukî ortada bir karar var.

12 Eylül gecesi Özalların evinde neler oldu?

Semra Özal: 11 Eylülde benim yeğenim sünnet oldu bizde. Geldi, o gece bizde kaldılar. Ben zaten gece uyumam, dolaşırım. Yine dolaşıyordum, onlara bakıyordum. Ne yapıyor çocuk, filan. Dolaştım herkes uyudu. Ben de yalmaya hazırlanıyordum. Saat sanırım dört civarı yahut dört buçuğa geliyordu. Dört civarıydı. Tevfik Bey telefon etti. Dedi ki, haberiniz var mı, böyle böyle. Dedim, hayırlı olsun. Zaten kaç gündür hep konuşuluyordu bu oldu olacak, oldu olacak. Hayırlı olsun, dedim. Sonra gittim mutfakta çay koydum, bir çay demledim. O arada dolaşırken, kardeşim uyandı: "Ne oldu abla, niye yatmıyorsun?" Dedim ki böyle böyle. O da hayırlı olsun dedi ama tabii bir tedirgin olduk. Turgut da ondan önce haziranda bir büyük enfarktüs geçirmişti. Hacıtepe'de bir hafta yoğun bakımda yattı. On-

dan sonra Cleveland'e gittik, orada yattı hastanede. Yani devamlı ilaç alıyor ve kritik bir devrede. Ona da nasıl söyleyeceğimizi düşünüyorduk. Derken biz kardeşimle böyle koğuşurken mutfakta duymuş, kalktı. "Ne oluyor?" dedi. "Bir şey yok" dedim. "Kaç gündür konuşulan, beklenen şey oldu" dedim. "Hayırlı olsun, gel bakalım, sen bir yüzünü gözünü yıka, bir çay içelim" dedim. "Peki" dedi. Ondan sonra işte çay içtik, kahvaltı ettik. O gitti, tıraş oldu, giyin-di, hazırlandı, ben de çantasına ilaçlarını filan koydum. Küçük bir çanta...

İlk gelip alınan oydu daha önce de. O sırada zaten daha bunları yapmadan önce bir telefon geldi. Genelkurmay'dan. Bir amiral ama şimdi ismini hatırlayamıyorum, kimdi. Buyrun dedim. "Turgut Bey evde mi?" dedi. Evde, dedim. Bekliyor, sizi bekliyor dedim. Dedi ki şimdiye kadar kimi aradıysak, ya yok, ya hasta, ya da... İlk defa siz böyle söylediniz. Dedim, hayırlı olsun memleket için. Hazır bekliyor dedim. Saat yedi civarıydı zannediyorum.

Aklıma 27 Mayıs geliyor, gayet tabii. Onu da yaşadık çünkü biz. Yediydi. İşte, yediyi biraz geçiyordu. Büyük bir araba geldi. Ve içinden otomatik silahlarla, askerler indi eve. Orada ben çok rahatsız oldum doğrusu. Geldiler, Turgut zaten hazırды, kapıdaydı. Gittiler. Bir subay vardı başlarında. Dedim ki; nerede olduğunu bana bildirirseniz çok memnun olurum. Nereye götürdüğünüzü bilelim dedim. Hiç merak etmeyin hanımefendi dedi. Başbakanlığa götürüyoruz dedi. Peki dedim, gittiler. Çok kötü oldum ben.

Daha sonra saat zannediyorum üçe geliyordu, üç civarı Turgut aradı. Merak etme buradayım. Birazdan geliyorum eve dedi. Tabii çok rahatladım. Daha sonra eve geldi. İşte kendisine Evren Paşa'nın görev teklif ettiğini, Konsey üyeleri ile görüşmelerini anlattı. Ne yapayım, dedi. Karar veremedim, bildireceğim kendilerine dedi. Onun üzerine işte Süleyman Bey'le görüşmek istediğini söyledi, görüştü. Aslında tabii bana kalsa oradan hiçbir görev kabul etmeden ayrılmasını isterdim. Ama Süleyman Bey'in de dediği gibi memlekette hizmet, dedi. Orada veya burada olmaz. Mademki bu 24 Ocak Kararları'nda ekonomik tedbirlerin devamını istiyorlar, çalışman lazım, kalman lazım. Kal dedi. Kendisi de biz baş-

lattık bu işi, sonuna kadar götürmeliyiz dedi. O yüzden kabul etti o görevi de. Yalnız orada Kaya Bey'i istedi.

12 Eylül günü Başbakanlık'ta neler oldu?

Hasan Celal Güzel: Bir anekdotum da şu. Ertesi gün Genelkurmay'dan çağırdılar, birkaç tane kanun çıkarmışlar. Kanun dediğiniz de dört tane adamın ağzından çıkan laf. Onlara da 1 diye numara vermişler. 1-2 diye. Bütün tüyle-
rim dimdik oldu. O zaman bir tuğgeneral vardı. Benim böyle çok tepki gösterdiğimi görünce (aynı Turgut Bey'in tasarruf mevduatlarına gösterdiği tepkiyi gösterdim), "Niye bu kadar üzüldünüz?" dedi. Efendim bizim devletle ilgili hukukçuların, kamu yöneticilerinin çok büyük bir problemi vardır. 27 Mayıs'ta çıkan kanunlar problemidir bu. Çünkü Cumhuriyet'in başlangıcından beri kanunlar 1-2 diye numara almış, sonra 2. Cumhuriyet gibi olmuş, tekrar 1-2 diye almış. Şimdi biz mesela 201 sayılı kanun desc birisi, hemen birisi atılır, "Hangi kanun; eski kanun mu, yeni kanun mu?" der. "Şimdi biz bunu ne yapacağız?" dedim, "3. kanun mu diyeceğiz?" dedim. Sonra gitmiş tartışmışlar ve böylece o 1-2 kanunu da yedirerek; sonradan biz kanun numaralarına devam ettik. Sanki çok büyük bir marifetmiş gibi; ama epeyce hukukçulara faydamız oldu.

12 Eylül sabahı Turgut Bey saat 10.30'da Genelkurmay'a çağırıldı. Telefon geldi. Kenan Evren Paşa'nın kendisiyle görüşmeyi rica ettiği söylendi. Bu rica lafı biraz bizi rahatlattı. Sürçülisan oldu. Bir kere daha söyleyeyim. 12 Eylül sabahı saat 10.30'da Turgut Bey Genelkurmay Başkanlığı'ndan arandı, özel kalem vasıtasıyla. Devlet Başkanı Kenan Evren Paşa'nın, kendisiyle görüşmek istediğini; bunun için ricada bulunduğu söylediler.

Bu ricada bulunma lafı bizi çok rahatlattı. Çünkü bu bir darbeydi. Belli olmazdı. İşin içinde Merkez Komutanlığı'na gitmek de vardı. Nitekim Süleyman Bey'in ve diğer liderlerin götürüldüğünü öğrenmiştik. Ben dedim ki, "Bakan, sayın müsteşarım size benim aylarca önce söylediğim iş gerçekleşiyor. Haberiniz olsun" dedim. "Orada size, bakanlık, başbakanlık yardımcılığını falan teklif edecekler" dedim. Gitti. Sa-

at 12 civarında geldi. Çok heyecanlanmıştı. Heyecanla geldi. Orada olan biteni anlattı. İlk intiba şuydu: "Yahu işin içinde Turhan Feyzioğlu varmış Hasan" dedi bana.

"Ama ben Turhan Bey'i aslında severim. Fakat, bunların işin içinde olduğu, Turhan Feyzioğlu'nun başbakan olduğu bir hükümette ben görev alamam. Bunu açık açık söyledim" dedi. "Orada Turhan Bey vardı. Onun yanında söyleyemedim ama işi yokuşa sürdüm" dedi. "Niye yaptınız?" dedim. "Başbakan yardımcılığı istedim, devlet bakanlığı, ticaret bakanlığı, maliye bakanlığı istedim" dedi. "Bunlar tek kişide birleşirse, ancak ekonomiyi devam ettirebiliriz. Yoksa bu tedbirlerle devam ettüremeyiz, dedim" dedi. Ben dedim ki, "Efendim hiç öyle üç dört tane bakanlığı tek kişiye verirler mi? Bu Başbakanlık müsteşarı olup da DPT müsteşarlığına vekâlet etmeye benzer mi? Haklılar vermezler. Başbakan yardımcısı, devlet bakanı olabilirsiniz en fazla" dedim. "Hele maliye bakanlığı katiyen vermezler" dedim.

Dedi ki, "Başka çarem yoktu. Hem bu tedbirleri yürütmek bakımından bu lazımdı. Hem de" dedi, "açıkçası Turhan Feyzioğlu'nu görünce, canım sıkıldı benim o yüzden istemedim" dedi. "Yalnız ben reddedip odadan çıktuktan sonra arkamdan MGK (o zamanki kurumlar bunlar, ihtilal kurumları) Genel Sekreteri Haydar Saltık Paşa koştu. Turgut Bey niye istemediniz biz sizle çok çalışmak istiyorduk diye söyleyince. 'Yahu nereden buldunuz Paşam?' dedim" dedi. "Ben de pek hoşlanmıyorum" demiş Haydar Saltık Paşa. Bunlar Turgut Bey'in naklettikleri, ama baştan beri bizimle beraber bu işlerin planlanmasında demiş. Onun üzerine peki siz ne tavsiye edersiniz deyince demiş ki Feyzioğlu'yla falan olmaz, bütün partileri kapatacaksınız. Bütün liderleri alıp götürüyorsunuz. Parlamento'yu feshediyorsunuz. Ondan sonra Feyzioğlu'na, eski bir politikacıya bunu veriyorsunuz. Kime verelim deyince biraz düşündüm, aklıma Ulusu Paşa geldi dedi Turgut Bey. Ulusu Paşa olabilir demiş hem o şimdi şu anda asker de değil. Sizden birisi de değil, emekliye ayrılmış bir kuvvet komutanı. Büyükelçiliğe tayin edilmiş. Sivil de sayılır. Onu getirin. Turhan Feyzioğlu'nu getireceğiniz demiş. Bu tabii Turgut Bey'in militarist bir eğiliminden meydana gelmiyordu. Turgut Bey Turhan Feyzioğlu'nu ve arkadaşlarını çok yakından biliyordu.

Aslında bir antipatisi de yoktu. Ama bu şekildeki bir politik ekiple bizim programımızın da devam ettirilemeyeceğinin de farkındaydı. Karşı çıkmasının esas sebebi buydu.

Örtülü ödeneğin kasasından ne çıktı?

Ekrem Ceyhun: Efendim 12 eylülün, yani 11 eylül akşamı daha doğrusu, ben hanıma dedim ki sen şu radyoyu benim yalağımın başına koy, lazım olur belki. Radyoyu koydu ama sabaha karşı telefon çaldı. Telefonda rahmetli Doğan Kasaroğlu beni arıyor; bir gün önce de Doğan Kasaroğlu kaybolmuştu zaten, PTT genel müdürü yok, TRT genel müdürü yok, hiçbiri yok yani, "Abi" dedi, "ihtilal oldu" dedi. "Peki" dedim, "aşağıdan mı, yukarıdan mı?" "En tepeden oldu" dedi. Peki Allah hayırlı etsin dedim; karıma dedim ki ihtilal olmuş, ben yattım.

Ertesi sabah giyindim, bavulumu da hazırladım, bekliyorum ki gelip bizi götürecekler. Gelen giden olmadı. Biraz sonra telefon çaldı, telefonda rahmetli Turgut Bey. "Ekrem" dedi, "örtülü ödeneğin teslimini istiyorlar". "Peki Abi" dedim, "ama dışarı çıkmak yasak, bir araba gönder ben geleyim." Bir araba ile bir albay geldi, ben evden çıktım, arabaya bindim, gittim. Kasayı açtırmadan önce memuruma dedim ki: "Bu kasada ne kadar para olacak?" Dedi ki: "141 200 lira, ayrıca 2 000 dolar." Açtım kasayı saydım: 141 200 lira, 2 000 de dolar. Teslim ettim kendilerine, "Örtülü ödeneğin tamamı bu mu?" dediler. "Kasadakiler bu dedim, bankadakilerin de çeki şurada, bu kadar da bankada para var" dedim.

Bankada 5-6 milyon dolar civarında bir şey vardı. Teşekkür ettiler. Başbakanlık müsteşarlığı görevini üstlenen bir hava albayı kahve ikram etti. Beni getiren bir kara albayı idi, bir deniz albayı da tekrar eve geri getirdi. Bizim evin karşısında da Fransız Askeri Ataşeliği var. Askeri ataşe hemen bir faks geçiyor Fransa'ya, onu biz sonradan elde ettik. İşte Devlet Bakanı Ekrem Ceyhun'u götürdüler diye, dönüşte de tabii tekrar evine getirdiler diye faksı geçiyor. Böylelikle biz 24 Ocak örtülü ödenek meselesini tatlıca halletmiş olduk.

Hüsnü Doğan: Öğleye doğru bizi de Başbakanlık'a çağırdılar. Başbakanlık'a gittim. Haa orada ilginç bir olay var; sizin

belki hoşunuza gider. Şimdi Özal'ın odasında oturuyoruz. Kanunlar Kararlar Dairesi Başkanı Burhanettin Bey'le beraberiz. bir arkadaş daha vardı. Genç bir hukukçu odaya girdi. Şimdi Genelkurmay'dan tebliğler geliyor. Bu genç hukukçu arkadaş Burhanettin Bey'e şunu sordu. "Bunu hangi sıraya koyacağım?" dedi. Şimdi bunu şunun için soruyor; biliyorsunuz *Rcsnî Gazete*'deki yayınların bir sırası var. Mesela önce Anayasa. Sonra Meclis kararı, sonra kanun, sonra kararname vs. Taa ilanlara kadar gider. Yani bu kategoride hangi sıraya geleceğim, tebliğ çünkü adı gelen şeyin. Tebliğ. Oğlum dedi sorduğun şeye bak, dedi. Bu ihtilal dedi, bunu en başa koyacaksın, dedi. Onun için 12 Eylül gününe ait enteresan bir hatıramdır bu.

"Ağabeyime dedim ki..."

Korkut Özal: Ben atladım, ağabeyime gittim. Ağabeyim dedi ki, yahu bana şey teklif ettiler, dedi, maliyeyi teklif ettiler askerler, maliye işlerini, ekonomi, maliye bakanlığı anladığım. Peki dedim başbakan kim oluyor? Turhan Feyzioğlu'nun ismini verdiler.

Yanlış olur yahu dedim. Böyle askerî dönemde bir politikacının başbakanlık yapması da yanlış, bir şey yapılması da mümkün değil. Sen de orada bir şey yapamazsın, yani bir politikacıyla bunu götürmek mümkün değil ve netice, şey yeni emekli olmuştu Bülend Ulusu Paşa, deniz kuvvetleri kumandanlığından, iyi de bilinen bir insan, birden o isim geldi. Yani onun başbakanlığını neden düşünmüyorlar? Kendi aralarından birisidir. Nitekim onu herhalde götürdü, Evren Paşa'yla konuştu kendisi.

Süleyman Demirel: Kendisine görev teklif edildiğini söyledi bana. Ben, bu görevi kabul et ve bu Türkiye'nin tuttuğu yolda selamete çıkması sağlansın, ülke zarar görmesin, dedim. Ben Gelibolu'dan kendisi ile konuştum. Beni Gelibolu'dan aradı. Ülke zarar görmesin ve Türkiye bizim için her şeyden önemlidir. Siyasi şartları, vs. hiç önemseme, böyle bir görev veriyorlarsa kabul et, dedim. Sonra ben Gelibolu'dan geldim. O görevi kabul etti, başbakan yardımcılığı görevini. Ekonomik meseleler müstecna olmak üzere, Gelibolu'dan

geldim, yeniden konuştuk, telefonda konuştuk. Ve merhum Vehbi Koç beni ziyarete geldi. Dedi ki: "Sayın Evren beni çağdırdı ona gidiyorum. Bir diyeceğin var mı?" "Var" dedim, "iki şey diyeceğim. Bunlardan bir tanesi Sayın Özal'ı tutmaya devam etsinler, bir tanesi de bir an evvel orduyu bu siyaset içinden çıkarsınlar. Türkiye'ye yapılabilecek en büyük iyilik orduyu siyaset içinden çıkarmaktır. Siyasete giren ordunun zaafa uğradığı, daha sonra parçalandığı tarihte sabittir. Siyasete giren ordunun hiçbiri güçle çıkmamıştır bu işin içinden. Benim fikirlerim budur, söyleyebileceksen söyle" dedim. O da gitti söyledi bunları. Daha sonra benimle merhum Özal'ın telefon görüşmesi yapmasını hoş karşılamadılar. Ondan sonra da konuşmadık.

"Demek ki sizi asmayacaklar Abi"

Yıldırım Aktürk: Arabayla Genelkurmay'a gelince ilk testimizi Genelkurmay'ın kapısı açılıp da bizi içeriye alırlarken hissediyoruz. Oradaki subay "Sayın bakana yolu açın" diyor. Ben de Turgut Abi'ye dönüyorum, "Demek ki, asmayacaklar sizi Abi" diyorum. Yani böyle bir espri, hani sultanın önüne götürmüşler bunu asın, bunu da hapsedin demiş, böyle bir espri ile giriyoruz.

İlk girişte, yukarıya Genelkurmay'ın bir odasına alınıyoruz. Turgut Bey ayrı bir odaya geçiyor. Odada Merkez Bankası'ndan Tanju Polatkan var, Maliye'den bir arkadaşı var. Yani bankacılık sistemi ile ilgili piyasaları rahatlatmak için ne yapmalı diye soruluyor. Halbuki daha evvel, biz gelmeden evvel mevduat çekilişini donduralım, yasaklayalım gibi bir noktaya gelinmiş. Biz bunun kesinlikle yanlış olacağını, tam tersine sistemi rahatlatmak için, kim istiyorsa parasını alabileceği psikolojisinin yayılması gerektiğini işaret ediyoruz. Ve böylece yazılmış olan bir karar değiştiriliyor. İşte bankaların güvenliği ile ilgili, kendilerinin sorumluluğunda güvenlik elemanları tutması falan diye bir ufak çalışma yapıyor.

Turgut Bey'den akşam aldığımız bilgi: Evren Paşa kendisine Feyzioğlu'nu başbakan yapmayı düşündüklerini, Turgut Bey'le de ekonomiden sorumlu olarak çalışmayı düşündüklerini işaret ediyor. İlk anda bir reaksiyon göstermiyor

Turgut Bey. Yalnız diyor ki: "Ben başbakan yardımcısı olacaksam, bu konuda işi toparlamam için Maliye'yi de beraber götürmek isterim." Yani hani daha evvel Planlama'yla başbakanlık demişti ya müsteşarlıkta. Burada da maliye bakanlığı da benim uhdem de olsun, yani bir bakan tayinine gerek yok diye konuya giriyor.

Ondan sonra Feyzioğlu başbakan adayınız diyorlar. Turgut Bey diyor ki, "Ben siyaseten yanlış görüyorum bunu. Çünkü bütün liderler, bir noktada siyaset dışına itilmişken, yüzde 3 bir noktada vatandaşın teveccühünü almış bir partinin başkanını başbakan yapmak sizi zor durumda bırakır" diyor. "Ben şahsen uygun mütalaa etmiyorum" diyor. Ve olmayacağını hissettirerek oradan ayrılıyor. Ayrılırken de, öyleyse ben yokuma yakın bir mesaj veriyor. Bize anlattığına göre merdivene geldiğinde Saltık Paşa arkasından gelip "Sizinle çalışacağız. Bir çözüm bulacağız" diye teminat verircesine rahatlatıyor kendisini. Akşam bize değerlendirirken de, "Turhan Feyzioğlu'nun olamayacağını söyledim. Zannediyorum yeniden gözden geçirecekler" diyor. Ertesi günü gittiğinde, Saltık Paşa'yla önce kısa bir görüşme yapıyor. "Siz olsanız, hem iyi çalışırsınız, hem de bir askerın olmasında yarar var bu dönemde. En iyi de siz yaparsınız, bu meselelere de en yakın siz vâkıfınız" diyor Saltık Paşa. Çok yoğun görevler üstlendiğini bu işin planlamasından tutun da operasyonuna kadar... Onun için böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını söylüyor. Onun üzerine Bülend Ulusu Paşa'nın Roma'dan çağırılması gündeme geliyor. İşte Maliye'nin de ayrılması daha isabetli olur deyince de Turgut Bey, Kaya Bey'in ismini veriyor. O zaman onu da çağıralım, onu da Londra'dan deniyor.

"Yüzbaşı 'Bakan bey' deyince anladım bakan olduğumu"

Kaya Erdem: 12 Eylül kararlarını Londra'da malî müşavir-ken radyo ve televizyonlardan ve basından öğrendim. 10 gün ya da bir hafta geçirdikten sonra idi, bir pazar günü. Londra büyükelçisi sabah beni aradı. Kendisine Evren Paşa'nın telefon ettiğini, Evren Paşa'nın ilk uçakla Ankara'ya gelmemi istediğini, bakanlık konusunda benimle görüşmek arzu ettiği-

ni bildirdi. Bir iki saat sonra da uçak Türkiye'ye hareket edecekti. Demek ki iki saatlik bir zamanımız vardı. Londra'ya geleli iki ay olmuştu. O sırada, o sabah ben bu konuşmayı yaptığım sırada aşağıdan telefon ettiler.

Eşyalarınız geldi kamyonla ne yapalım dediler. Onları bir depoya koyun dedim. Acele biz uçağa bindik ve ben kafamda böyle bir bakanlık söz konusu olur ise nasıl davranmam lazım geldiği konusunda hazırlık yapıyorum. Tabii bir askerî yönetim, reddetmek nasıl olur gibi birtakım mazeretler ileri sürmeyi de kafamda düşünmüyor değildim. Bu şekilde akşam geç saat, dokuz, dokuz buçukta İstanbul Havameydanı'na geldik.

Beni bir yüzbaşı karşıladı ve şeref salonuna beraber giderken bugün Ankara'ya gönderdiğimiz üçüncü bakan siz oluyorsunuz dedi. Ben birden şaşırıdım fakat kendisine de soramıyorum. Bakan olmuşuz, ne bakanı, nasıl olmuş, kabine kim, nasıl, kimlerden kuruluyor, bunları da merak ediyorum. Şeref salonuna aldılar, sonra ne istiyorsunuz dedikleri zaman bir akşam gazetesi varsa, rica ediyorum, bir görmek istiyorum dedim. İşte maliye bakanı olduğumuzu öğrendik. Ankara'ya hareket ettim. Ankara'ya geldiğim zaman Sayın Özal'la hemen telefonla görüştük.

Aman dedi, Kaya hemen dedi, gel seninle konuşalım dedi, eve. Örfi idare var dedim, şimdi 12'de yasaklar giriyor, şimdi gelmem doğru olmaz. Yahu sen dedi artık bakansın ne yasak, senin için yasak olur mu diye bir espriyle cevap verdi ve biz hakikaten Özal'a gittik. Uzun bir görüşme yaptık. Hadiseleri anlattı, bakanlığın nereden çıktığını, nasıl olduğunu, o konularda görüştük ve ertesi gününden itibaren de göreve başlamış olduk.

Emin Çölaşan: Tabii Turgut Özal'ın Turgut Özal olduğu dönem 12 Eylül sonrasıdır. Burada bir tartışma vardır. İsmi konseye kim verdi? Yani onun ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olmasını kim sağladı. Benim yorumuma göre şöyle, birtakım kimseler ismini vermiş olabilir Turgut Bey'in ama Turgut Özal daha 12 Eylül öncesinde, yani 24 Ocak Kararları öncesinde ve sonrasında askerlere yoğun bir biçimde brifingler veriyor. O komutanlar katılıyorlar. Örneğin Bülend Ulusu katılıyor. Hatta Bülend Ulusu, Turgut Özal'ın suyu bitince kürsüde, gidiyor, sürahiden su dolduruyor falan, bar-

dağına koyuyor. Yani askerler 12 Eylül olmadan önce Turgut Özal'ı biliyorlar. 12 Eylül olduğu anda ekonomi kime teslim edilecek. Çünkü sadece Türk kamuoyu değil burada, bir de dışarı var. Yani, İMF'si, Dünya Bankası falan var, öbür kuruluşlar var. Avrupa ülkeleri var. Yani bir ekonomik programı siz uygulamaya koymuşsunuz, Avrupa'ya karşı da sorumlusunuz, çünkü onlardan kredi alıyorsunuz, onlara bağımlısınız. Dolayısıyla bu programı uygulayan kişiyi getirmeyi uygun görüyorlar. Evren falan da uygun görüyor bunu. Tabii Turgut Özal'ın gerçek kimliği, gerçek niteliği falan o zamanlar bilinmiyor. Örneğin ailesi bilinmiyor. Aile daha devreye girmemiş, aile arka planda ve bu şekilde otomatik olarak, birtakım da telkinlerin etkisiyle, yani efendim, Turgut Özal'ı yapalım, bu işin başına getirelim telkinlerinin de etkisiyle Turgut Özal'a bu görev veriliyor. Tabii Turgut Bey de çok şaşırıyor. Yani götürüldüğü zaman Başbakanlık'a korkuyla gidiyor. Eyvah başımıza bir bela mı gelecek diye.

Emre Kongar: Turgut Özal esas olarak Türkiye'de sahneye 12 Eylül darbesi ile birlikte çıkmıştır ve 12 Eylül dönemi başbakan yardımcısıdır. Dolayısıyla 12 Eylül'le ilgili değerlendirmelerden Özal'ı soyutlamak mümkün değildir. Yani, 12 Eylül'ü baskıcı bir yönetim veya faşist bir yönetim diye suçlayıp, Özal'ı bundan soyutlayarak; son derece liberal, sanki bu işlerden hiç haberi yokmuş veya bunlarla ilişkisi yokmuş gibi bir değerlendirme, tarihi saptırmak veya en azından yanlış yorumlamak olur.

"Biz başbakan olarak Feyzioğlu'nu düşündük"

Kenan Evren: 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra Bakanlar Kurulu'nu tespit etmeye başladık. Daha evvelen bir çalışmamız vardı bizim. Ve başbakan olarak da Turhan Feyzioğlu'nu düşünmüştük. Turhan Feyzioğlu'nu çağırdık, kendisiyle görüştük. O pek taraftar değildi. Ama bizim ricamız üzerine kabul etti başbakanlığı. Kendisine o zaman sorduk, bakan kimleri yapalım diye sorduğumuzda kendisine, o bazı isimler verdi. Ve bir ara dedi ki "Ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına Turgut Özal'ı getirelim" dedi. "Çünkü bugüne kadar bütün dış kredi teminlerinde, borçların ertelenmesin-

de çok çalışmaları oldu. Ve dış ilişkileri de bu bakımdan olumlu bir safhaya getirdi. O yüzden onu başbakan yardımcısı yapalım” dedi. O teklif etti, biz de kabul ettik onu. Ama sonradan Feyzioğlu “Bu işten beni affedin” dedi. Bülend Ulusu’yu başbakan yaptık. Ve Turgut Özal’ı yerinde bıraktık. Çünkü ekonomi hakikaten bir yola girmiş. O yola girmişken yeni bir kararla bunu altüst etmenin doğru olmayacağını düşündük. Hatta ben 16 eylülde bir basın toplantısı yaptım; yerli ve yabancı basın mensuplarının bulunduğu bir basın toplantısı. Orada bana sordular, “Bu alınan kararları uygulayacak mısınız?” dediler. Ben o zaman demiştim ki evet biz bu kararları uygulayacağız. Önümüze bazen engeller çıkacaktır. Onu aşmaya çalışacağız. Ve bu kararların doğruluğuna inanıyoruz. Onu tatbik edecek olan da Turgut Özal’dı. Onun üzerine onu bıraktık orada.

Korkut Özal: 25 eylül. Rahmetli Hoca Efendi de (Mehmet Zahir Kotku) hacca gidiyor ve rahatsız. Onun kanser olduğu biliniyor. Ve yakın bir yerde de öleceğini biliyoruz. Yani bir gideyim, göreyim dedim. İşte o yolculuk sırasında trafik kazası geçirdim ben. Bolu’ya yaklaşıyorduk. Çok kötü bir kaza oldu. Ben hurdahaş oldum yani. Orada, beni hemen Bolu’ya aldılar. Bolu’da hastanede yatarken, orada bizim arkadaşlar geldiler, başımda kaldılar.

Beni Ankara Trafik Hastanesi’ne naklettiler ve orada ameliyata aldılar. Turgut Bey o eski başbakan yardımcılığını götürüyordu. Ve ben orada belki ameliyat da dahil ekim ayının Cumhuriyet Bayramı’na yakın zamanına kadar oradaydım. Yani bir ay kadar kaldım hastanede. Tutukluluğum sonra oldu.

Şimdi, aslında normal prosedür, böyle hasta olan, ameliyat durumunda olan birisinin bulunduğu yerde, hastanede tutuklanması lazım.

Turgut Bey ziyaretime her zaman geldi. Yani o vazifeyi hiç ihmal etmezdi. Cumartesi günleri beni ziyaret günüydü. Geldi. Bir iki saat kalırdı.

12 Eylül’ün “dışsal” nedenleri

Mehmet Barlas: 12 Eylül Özal’ı niye kabul etti? Şimdi başından itmek istemediler. Ama Özal onları galiba o iki bri-

fiŋde müthiş etkilemişti. Birincisi o, yani bu adam ekonomiye çok hâkim olma yolunda. İkincisi diş etkenler, yani Kenan Evren ve 12 Eylöl'ü yapan generaller takımı, gökten inmedi ki. Onları bir Şey indirdi. Ne indirdi? Bakıyorsunuz 1979, 1 Şubat günü Humeyni İnan'a girmiş. Aynı senenin ağustos ayında Afganistan'a Sovyetler Birliği girmiş. Kasım ayında Jaruzelski darbe yapmış, ertesine de İnan-İrak Savaşı patlayacak. Böyle bir ortamda Türkiye'nin bölünmüşlüğü falan ve ekonomik iflas etmişliği Batı'nın işine gelen bir durum değil. Bir de Türkiye ile Yunanistan arasında kopukluk vardı, 1974'te Kıbrıs Savaşında Türkiye'yi protesto etmek için Yunanistan, NATO'nun askeri kanadından ekilmiişti. İnan düşmüş, Afganistan düşmüş, Güneydoğu Asya sallanıyor.

Ortadoğu'ya gelmiş sorun, Sovyet tehdidi. Türkiye ile de Yunanistan'ın arası açık. O ember kırılmış. Avrupa'da da hiç olmasa sağlam olması lazım. 12 Eylöl biraz da, bununla yürüdü. 12 Eylöl yapıldı, Kenan Evren'in ve askeri teşkilatın ilk icraatı, Rogers denilen planı kabul ettiler. Neydi o plan? Yunanistan'ın NATO askeri bünyesine dönmesini Türkiye pazarlıksız kabul etti. 12 Eylöl belki Afganistan'ın işgali, belki Humeyni'nin gelmesinin bir yan ürünüdür. 12 Eylöl aynı zamanda Türkiye benzeri ülkelerin artık bu sallapati halden, anarşik ortamdan çıkmasını istediler.

Tıpkı İkinci Dünya Savaşı sonrası gibi, Truman Planı nasıl Türkiye ve Yunanistan'a yardım yapıp Sovyetler karşısında direnmesini sağladıysa 1979'daki büyükler de, Amerika ve İngiltere'nin bulunduğu G7 denen büyükler de, Türkiye'nin artık bu disiplinsiz ve müflis halinden kurtulmasını istediler ve dediler ki köprü kredisi açıyoruz. İşte Paris Kulübü denen kulüp oluşturuldu, bu lkeler Türkiye'nin borçlarını ertelemeyi kabul etmeye başladılar. Bunun karşılığında Türkiye'ye denildi ki, artık sen bırak bu 1930'lardan kalma köhnemiş devletçiliğini, korumacılığını, Türk parasını koruma kanunu denen dövizi suç sayan mevzuatı.

Gel dediler sana yardım edelim. Bir de askeri darbe arkadan geldi gelecek zaten. Hem ekonomiyi raya oturt, hem de siyasi sistemini disipline edip Türkiye'yi Afganistan'a, İnan'a benzemekten çıkar artık, dediler. zal bir yandan da bunun

sözcüsüydü. Çünkü Paris Kulübü'ndeki tüm pazarlıklara o katılmıştı. Amerika ile, Dünya Bankası ile, İMF ile en iyi diyaloglar onundu. Bunların sözcüsü olan *Euromoney*, *Wall Street Journal*, *Economics* gibi dergilerde hep Özal'ın adı çıkıyordu. Bir yerde 12 Eylül Özal'ı kabul etti; ama bir yerde yitirildi gibi. İç ve dış şartlar, hem ekonomiye hâkim olması hem dışardaki o rüzgânı yansıtması 12 Eylül'ün Özal'ı kabul etmesine sebep oldu.

Neticede Özal'ın alternatifi olan isimler o şekilde tasfiye oldu. Bunlardan birisi Turhan Feyzioğlu'ydu. Bir tanesi Adnan Başer Kafaoğlu'ydu. Bankerler skandalı sonrasında o rövanşını aldı, yeniden Özal'dan sonra o ekonomiye geçti.

Kenan Evren: Ben bir ara dedim ki bazı konuşmalarında, 24 Ocak Kararları alındığında Başbakan Demirel ile arada bir konuşuyoruz, daha 12 Eylül Harekâtı yapılmadı, ondan evvelki safhada başbakanla konuşuyoruz, bana diyor ki biz bu kararları aldık ama eğer bazı kanunları çıkaramazsak belediyeler kanununu, vergi kanununu... Bunları çıkaramazsak bunu biz yürütemeyiz dedi. Şimdi 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra bizim ilk işimiz bu vergi kanunlarını çıkartmak oldu. Geceli gündüzlü çalışarak hemen bu vergi kanunlarını çıkardık. Ve o zaman ben konuşmalarında demiştim ki eğer 12 Eylül olmasaydı, 24 Ocak Kararları'nının muvaffak olması mümkün değildi. Çünkü başbakan şikâyet ediyordu, çıkaramıyorum ben bu kanunları, Meclis'te köstekliyorlar diyordu. Zaten çoğunluk da yoktu, o partinin Meclis'te çoğunluğu da yoktu. Dışardan destekli olarak görev yapıyordu biliyorsunuz Adalet Partisi. O yüzden bundan kinaye olarak diyorlar ki biz 12 Eylül'ü bunun için yaptık. Hayır öyle bir şey yok. Bizim 12 Eylül'e karar vermemizin yegâne sebebi Türkiye'nin içinde bulunduğu terör ve anarşi ortamı idi. Onu ortadan kaldırmak için yaptık. Bu arada tabii birçok şey de el attık.

"Demirel kızınca keli kızarır"

Hasan Celal Güzel: Bir anekdot daha. 1982 Anayasası'nın kabulünden bir müddet önce bir ara ümide kapıldı Sayın Demirel. Anayasa referandumda reddedilir diye düşündü.

Halbuki bunun mümkün olmadığını kendisine söylüyorduk. Ekrem Ceyhun'un da olduğu bir görüşmemizde bana ne tahmin ediyorsun, nasıl çıkar sonuç diye sordu. Ben de yüzde 70-80 gibi bir oranla herhalde kabul edilir deyince çok kızdı. "Yahu sen kimden yanasın? Hiç böyle saçma şey olur mu? Ya reddedilecektir yahut da yüzde 51-52 oy alacaktır filan; katiyen 60'i geçmeyecektir göreceksiniz" dedi. "Sen ne diyorsun Ekrem?" dedi, döndü Ekrem Bey'e. Ekrem Bey ben de kabul edileceğini zannediyorum ama o kadar yüksek puan düşünmüyorum filan dedi. Bana tepkiyi görünce herhalde. Ben de birkaç gün sonra yüzde 92 çıkınca hem biraz takılayım, hem teselli edeyim filan diye kendisini ziyarete gittim. Süleyman Bey kızınca keli kızarrır. Halk tabiriyle söyleyeyim. O kafasının ortasındaki boşluk kıpkırmızı olur. Tam olarak hepsini okuyup okumadığını bilmiyorum ama kitaplığın üzerinde bazen tozlanmış şekilde de olsa İngilizce-Türkçe demokrasi hakkında yayınlanmış kitaplar vardı. Beni görünce, ben de takıldım biraz, o kitapları aldı birden sınırlı bir şekilde yerlere atmaya başladı. Koca koca kitapları halının üzerine pat diye vuruyordu.

Bütün kitapları attı masanın üzerinden. Sonra bana, "Yarın sen gel de beraber bunu Güniz Sokak'ta evin önünde üzerine gaz döküp yakalım. Bunlar yalan söylüyor" dedi. Ben işte elimden geldiği kadar teselli ettim. Herhalde onların yalan söylediğine çok inanmış ki 1997 28 şubatından sonra onların söylediğinin tam tersini yaptı.

Recal Kutan: Demirel o dönemde, tutuklu olunca, temasımız olmadı ama, 10 aydan sonra çıkınca, sadece geçmiş olsun anlamında bir görüşmemiz oldu. Ondandan sonra da zaman zaman bir araya geldik. Yani onun dışında özel bir temasımızı hatırlamıyorum.

Mehmet Keçeciler: Rahmetli Kahveci ile ilgili bir anımı anlatabayım. Biz aynı odada otururduk. Tek telefonumuz var. Ben daha çok meşgul olduğum için, telefon çalınca o alır, "Alo ben Kahveci" derdi. Ben de Konyalıları telefon numaramı vermiştim, işte Başbakanlık'tan şu numarayı arayacaksınız demiştim. Bizim direkt numaramız yoktu, santrale girerler santraldan bağlanırdı telefonlar. Konyalılar kızarlardı, "Affedersiniz biz kahveciyi aramadık" deyip kapatırlardı.

Sonra bana dönüp derlerdi ki: “Yahu Ağabey ayıp, Başbakanlık’ın telefonu diye bize Başbakanlık’ın kahvecisinin telefonunu vermişsin.” “Yahu o kahveci Başbakanlık’ın kahvecisi değil, adamın soyadı Kahveci” derdim. Onlar da yanlış bağlandılar diye habire kapıyorlarmış telefonu. Rahmetli Kahveciye dedim ki: “Yahu kardeşim ben Kahveci deme, ben Adnan Kahveci de.” Ama bir türlü dedirtmedim, alışmış dili.

Zeynel Abidin Erdem: Şurada bir parantez koymak istiyorum: Özal Demirel mutfağında büyümüş, Demirel’le beraber gelişmiş ve Demirel’in ilkeleri içinde yoğun bir kültür almış bir insan olduğu halde daha sonra araya girip Özal’ın yerinde rol oynayacak kişiler, Özal’la Demirel arasını bozarak Özal’ın Demirel’den ayrılmasına ve gelecekte yeni parti, yeni sistem, yeni vizyon kurmasına sebep olmuşlardır. Oysaki birlikte hareket etme ilkesine Özal daima sadık kalmıştır.

Bu parantezi kapatıyorum. 17 Eylül 80 tarihinde ekonomi bakanı olan Özal, ekonominin dizginlerini eline almıştır. Ve 24 Ocak Kararları’nı uygulamak için Sayın Evren tarafından da desteklenince daha da kuvvetlenmiştir. Bu ona uluslararası arenaya çıkma ve konuşma, talep etme ve vaat etme imkânları sağlamıştır. İlk seyahati Batı’ya olur. Batılı ülkelerin desteğini alır.

Oktay Ekşi: Turgut Özal’ın 12 Eylül öncesi bir Amerika Birleşik Devletleri gezisi vardır ki benim kafamdaki o gezi ve o gezideki ilişkiler, yönlendirmeler açıklanmış hususlar da değildir. Ben de çok bilgi sahibi değilim. Ama o dönemin, bence bilinmesi gereken, açıklanması gereken ve Turgut Özal’ın daha sonra aldığı görevlerle bağlantılarının araştırılması gereken bir dönem olduğuna kaniyim. Tıpkı 1982 yılında hükümetten ayrıldıktan sonra, belirli bir süre yine geri çekilip, tekrar Amerika’ya gidip, sonra siyasî hayata girmesi ve aldığı rollerin değerlendirilmesi gereği gibi.

12 Eylül’ün kabinesinde neler tartışıldı ?

Ali Bozer: İlk kabine toplantısında ben yoktum; daha sonra girdim kabineye. Fakat bizim kabine toplantıları fevkalade hararelli geçiyordu. Çünkü birçok değişikliklere gidiyorduk. Bunlardan bir tanesini söyleyeyim. En önemli deği-

şikliklerden bir tanesi, mal beyanının kaldırılmasıydı. Bu çok önemliydi. Mal beyanının kaldırılmasını müspet karşılırsınız veya menfi karşılırsınız, o başka iş. Ama mal beyanının kaldırılması bizatihi bir olaydı. Kabinede birçok arkadaşlarımız buna karşı direniş gösterdiler. Neden mal beyanı kalktı? Bunu ifade etmek isterim. Esas sebeplerinden bir tanesi, o zaman, '1980'deki bakanlar, başbakanlar, Türkiye'nin beş sente muhtaç olduğu teşhisini koydular. Başka bir deyimle, döviz yoktu. Dış ticaret dengesi açık veriyordu. Ama biliniyordu ki Türklerin dışarıda parası var. Yurtdışında paraları var. Bunun Türkiye'ye getirilmesi gerekiyordu.

Temel fikir Özal'ındı. Ama kabinedeki arkadaşlarımızın önemli bir kısmı da bu fikri desteklediler. Bu karar aldık ve mal beyanını kaldırdık. Ondan sonra önemli bir karar şudur: ihracatı daha daha souple bir hale getirdik. Birdenbire Türkiye'de öncmlü düzye döviz artışlarının olduğunu müşahade ettik. Yani beş sente muhtaç olan Türkiye, bu ve benzeri tedbirlerle dövize kavuştu. Neden? Çünkü Türklerin paralarının önemli bir kısmı dışarıda yatıyordu.

Yani ben şunu burada belirtmek isterim; ben genelde Özal'ın fikirlerini paylaşıyordum. Özal bağımsız çalışmaya alışmış bir kimseydi. Hatta Bakanlar Kurulu toplantısına da çoğu zaman geç gelirdi. Ama konulara vâkıf olarak gelirdi. Onun not almasına ihtiyaç yoktu. Fevkalade kuvvetli bir hafızası vardı. Vizyonunun yanında hafızası da kuvvetliydi. Fakat bu onun bir anlamda çalışma düzeninin bir ifadesiydi. Ama sorunlar üzerine ciddi bir şekilde eğiliyordu.

Önemli hatıralarımdan bir tanesi toprak reformu konusundadır. Askeri yönetim zamanında da toprak reformunun çıkarılmasına taraftar olan bir grup arkadaşlar vardı Bakanlar Kurulu'nda. Toprak reformunun bir netice vermeyeceğini, zamanla zaten toprağın parçalanacağını ve maksadın hâsıl olacağını, hatta belki ileride bunları birleştirmek zaruretinin doğacağını düşünen arkadaşlar da vardı. En hararetli tartışmalar bu konuda oldu. Ve bu konudaki tartışmalar hatta biraz alışılmış nezaket kurallarını da aşmıştır diyebilirim. Benim bu konuda hatırımda kalan hususlardan bir tanesi buydu. İkinci bir önemli mesele, İktisadi Devlet Teşekküllerinin yeni bir statüye kavuşturulması meselesiydi. Ya-

ni bunları birer anonim şirket yapma veya özel hukukun kuruluşları şekline inkişap ettirme meselesiydi. Burada farklı görüşler vardı. Yalnız Bakanlar Kurulu düzeyinde değildi bu. Bu aynı zamanda İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin üst düzey yöneticileri bakımından da öyleydi. Evvela, bir model benimsenmek istendi. O modele karşı çıkıldı. O modele karşı çıkanlardan biri de bendim. Bir tanesi de Adnan Başer Kafaoglu arkadaşımızdı. Hep tartışıldı. Sonra beni görevlendirdiler. Benim koordinasyonum altında bir heyet teşkil ettik. O zaman, özelleştirme için bir tasarı hazırladık. O proje kanunlaştu da. Fakat askerî idare dönemi bittikten sonra o kanun ANAP iktidarı tarafından değiştirildi. Tam anlamıyla takip edilmedi.

Hüsnu Doğan: Tabii şunu belirtmem lazım, 12 Eylül'den sonraki dönem için Özal'ın unvanı her ne kadar yükseldi, başbakan yardımcısı oldu ama, Özal ekonomide Demirel döneminde etkili olduğu kadar etkili olamadı. Çünkü burada müdahaleler çok daha fazlaydı. Çünkü askerî yönetime akıl veren, onlara öyle değil böyle yapın diyen çok insanlar vardı. Onlar da bize göre yeterince hızlı davranamıyorlardı. Bu bakımdan şu değerlendirmeyi net olarak yapabilirim: Özal'ın müsteşarlıkta, ekonomide yaptığı etki başbakan yardımcılığı dönemine göre daha fazladır, daha etkilidir. Zaten, 24 Ocak Kararları da oraya aittir. Tedbirlerin çok önemli bir kısmı da, kabul etmek lazım ki, Demirel dönemine aittir.

"Özal biraz disiplinliydiniz"

Kenan Evren: Dış göreve gidecek olan heyet evvela Başbakanlık'ta kurulan bir heyetin süzgecinden geçiyor. Orada azaltılıyor, ondan sonra benim önüme geliyor, ben de azaltıyorum. Bakanlar eğer resmî görevler ve resmî konuşmalar için gidiyorsa eşlerini göndermiyordum. Eğer dışarıdan bir davet olmuşsa, o zaman zaten eşleriyle beraber çağırıyorlar, o zaman onlar da gidiyorlardı. Ama bazı işlerin halli için gidiyorlarsa o zaman eşlerine izin vermiyordum. Kısa bir süre önce Özal bir kalp krizi geçirmiş, onu bana söylediler. Kalp krizi geçirmiş, şişman da kendisi, onun için eşi yanında olsun da hani bir şey olursa yanında eşi vardır hemen müda-

hele edebilir. Ondan dolayı müsaade ettim. Yoksa başka sebepten dolayı değil.

Biraz disiplinsizdi Özal. Yani Ekonomi Yüksek Kurulu vardı Başbakanlık'ta kurulmuş; birçok kararlar orada alınıyordu. Ve Özal illa kendi dediğinin yapılmasını isteyen bir tutum içerisindeydi. Bana bunu başbakan olarak Sayın Ulusu hep söylerdi. Ben hep söylemişimdir, yine söylemeye devam ediyorum, Özal çok çalışkan, ama çok atak, eteğini çekecek birisine ihtiyaç var. Ve dikkat ederseniz 12 Eylül dönemindeki başbakan yardımcılığı döneminde çok muvaffak oldu. Neden? Çünkü eteği çekiliyordu hep. O kurulda başbakan ve ben bazı şeylere mâni oluyorduk. Bundan dolayı iki defa istifa etti. İkisinde de istifasını kabul etmedim ben. Sonra üçüncü de biliyorsunuz maliye bakanıyla birlikte ikisi ayrıldı gitti. Onun için, kendine buyruk, kafasına eseni yapmak isteyen bir tip. Cesur kararları var, ama bazen kötü neticeler veriyor, banker olayında olduğu gibi.

Demirel'le Özal'ın arası ne zaman bozuldu?

Hasan Celal Güzel: Ben o sırada evvela Turgut Bey'in teşvi-kiyle sık sık Süleyman Bey Güniz Sokak'a döndükten sonra kendisini ziyarete gittim. Hem bir vefa borcu olarak gördüm bunu, hem de Süleyman Bey'le Turgut Bey arasında bir bağ kurmaya çalıştım. Ama bir müddet sonra herhalde hem başbakandan hem de daha çok Evren Paşa'dan ve Konsey üyelerinden, Genel Sekreterlik'ten Turgut Bey'e bu konuda bir tavır konulmuş. İşte Süleyman Bey'le ilgilenmeyin artık falan gibisinden.

Süleyman Bey'le Konsey üyelerinin arası gittikçe sertleşiyordu. Bunun üzerine Süleyman Bey, alakayı tamamen kesti. Ve bu defa bana, yani demek ki 1,5-2 ay kadar sonra, sen de Süleyman Bey'e fazla gidip gelmesen iyi olur filan demeye başladı. Ben o zaman üzüldüm. Dedim ki: "Efendim siz daha evvel teşvik etmemiş miydiniz?" "Canım biliyorum ama adamların biraz gözüne batıyor, iyi olmuyor. Burada önemli olan işimizi yapmak" falan gibi şeyler söyledi.

Ben hiç aldırmadım ve her hafta gitmeye devam ettim. Ve nihayetinde bu yüzden de görevimden alındım. Hiç unut-

mam 12 şubat 1981'de, 5 ay sonra 12 Eylül'den, beni çok sıkıntılı bir haletiruhiye içinde başbakan çağırıldı. Evvela halimi hatırlı sordu; ben o sırada bir rahatsızlık geçirmiştim onunla ilgilendi. Sonra da dedi ki, "Hani hatırlıyor musun? Ben gerekirse sana söylerim demiştim. Şimdi zamanı geldi" dedi. Ben dedim ki, oh çok memnun oldum kurtuluyorum artık bu işten falan dedim. Kızdım, tepki gösterdim. Ama dedim ki, öğrenmek istiyorum sebebi nedir? Ben bu işi bilmiyorum muym, yapamıyor muym? "Yok, tabii sen şöyle aslan- sın şöyle kaplansın" dedi, Ulusu. Peki bir hatam mı var? "Katiyen yok, her bakımdan iyisin." En sonunda dedi ki, "Biz bir konsey hükümetiyiz. Biz de normal dönemlerdeki başbakan değiliz. Bu benim ihtiyarımla olmuyor. Ben sana söylemişim Süleyman Bey'e çok gidip gelme demiştim. Sen her hafta gittin geldin. Onu da tespit ettiler. O yüzden görevinden alınıyorsun" dedi. Çok enteresandır; ben bazen Süleyman Bey'e, şahsi hiçbir problemim yoktur, ama 28 şubat döneminde fazla yüklendim. Bunun farkındayım. Katiyen aklımdan tahkır etmek, tezyif etmek geçmemiştir. Ancak Süleyman Bey'in bir zamanlar demokrasi havarisi geçinirken çok kısa bir süre sonra tam tersine değişik bir müdahalede müdahalecilerin yanında olmasını içime sindiremedim. Ben görevimden onu ziyarete gitmekte ısrar ettiğim için alındığım halde, sonradan Süleyman Bey tam tersine bir tavır içine girmişti.

"Sizi tanıyamıyorum" diye bitirdim mektubu. İşte o günlerde bana her pazar akşamı saat 18-21 arasında otomatik randevu vermişti. Sadece ikimiz bir araya geliyorduk, üç saat konuşuyorduk. İşte 1980'in 81'in ortalarında ben Turgut Bey'i ziyaret edip görevimden alındıktan sonra. Turgut Bey'e de biraz kırgındım doğrusu, çünkü pek orali olmamıştı.

Üzüntülerini bildirdi ama onunla yetindi. Ona dedim ki, "Siz mutlaka politikaya gireceksiniz, buna isteğiniz de var, hem artık mecbursunuz. Yaptığınız iş, 24 Ocak'tan beri yarı politik bir iştir. Bu durumda asker tarafından, müdahaleciler tarafından getirilmiş bir başbakan yardımcısı olmanın menfi puanlarını silmeniz lazım. O yüzden şunu da size söyleyeyim: bunlar bir bahane yapıp mutlaka sizi de görevinizden alacaklardır. Onlar sizi görevinizden almadan si-

zin ayrılmanızı tavsiye ederim” dedim. Buna çok yakından ilgi gösterdi. Bu minval üzere bir saat kadar kendisiyle tartışık konuştuk.

“Yani, durup dururken nasıl ayrılalım?” dedi. “Bir şey çıkar efendim” dedim. “Mutlaka onlar size dayatma yaparlar, siz zaten zaman zaman karşı çıktınız onlar gerilediler. Bu defa gerilemezler. O zaman siz ayrılırsınız. Yani siz istifa eden bir başbakan yardımcısı, bir politikacı adayı olun” dedim.

“12 Eylül döneminde. Yoksa 12 Eylül’ün attığı birisi olmayın” dedim. Buna riayet etti. Banker hadisesinden sonra istifa etti gitti ve bence bu ayrıntı çok faydalı oldu.

Efendim, Sayın Demirel bu konuşmalarımızın ilk döneminde Turgut Bey’i muhakkak sorar, ona selam gönderir. Eşini çocuklarını sorar. Zaten bu konuda vefalı bir devlet adamı sayılabilir. Hep sorar soruşturur. Hastaları açar, hatırını sorar, öyle bir mizacı vardır. Fakat bir müddet sonra, ikisinin arasının bozulmaya başladığını hissettim. Ve arada çok laf götürüp getiren vardı. Ben tam tersine her ikisine de gidip birbirleri hakkında söyledikleri müspet şeyleri söylüyordum. Genellikle yapılanın tersini yapıyordum. Ama gördüğüm kadarıyla şu olmuştu: AP son azınlık hükümeti bakanları özellikle Turgut Bey’i açıkça hatta benim orada olmama aldırmadan tenkit etmeye kalkıyorlardı.

Tabii bu tenkit çok ağır olduğu zaman ben müdahale ediyordum. Hatta birkaç defa orayı terk ettiğimi hatırlıyorum. Kiskanmışlardı. Kendileri bakanlıktan gitmişti. Halbuki kendilerinin bürokrat olarak kabul ettiği aslında onların çok üstünde yetkisi ve pozisyonu olan bir müsteşar da başlarına bakan gelmişti. Bundan hoşnut değillerdi. Dolayısıyla devamlı olarak Turgut Bey’i, hele benim yokluğumda, çekiştir-diğine eminim birçoğunun.

Bu tabii Süleyman Bey’de yavaş yavaş bir soğukluk meydana getirdi. Turgut Bey de gerek Konsey yönetimi ikaz ettiği için, gerek Demirel’in evinin çok yakından dinlenildiğini bildiği için, bir müddet sonra telefonla konuşmaz oldu. Hatta biraz evvel söylediğim gibi bana da görüşmememi tavsiye eder hale geldi. Bir soğukluk esmeye başladı. Hele Turgut Bey, politikaya girmeye karar verdikten sonra bu soğukluk daha çok kendisini gösterdi.

Bir müddet sonra da bilirsiniz o meşhur benim "Tapulu arazime cv yaptırمام, apartman yaptırمام" lafı ortaya çıktı. Bu soğukluk gittikçe büyüyor, keskinleşiyordu. Diğer taraftan başta Semra Hanım olmak üzere Turgut Bey'in yakınlarının da bu münasebette Süleyman Bey'in aleyhinde tavır aldığını görüyordum. Onlarda da bu şekilde bir kışkırtma vardı.

Kardeş Özal nasıl petrolcü oldu?

Korkut Özal: 1982 senesinde, ben petrolcüyüm biliyorsunuz, uzun yıllar Türkiye Petrolleri'nin genel müdürlüğünü yaptım. Benim tanıdığım bir nakliyeciyi arkadaş o yıllarda Irak'la bir iş kurmuş. Oraya ham petrol ve sonra petrol ürünleri taşıma durumunda. Ve onlar rafineri kurunca, yıkılan (Irak-İran Savaşında bütün rafineriler yıkıldı. Dolayısıyla petrol ürünlerini dışarda, rafine ettirip taşımaya mecbur oldular, ama hızla da rafineri kurdular), Bayci diye bir yerde, Türkiye'ye yakın. O rafineriden çıkan bazı ürünleri pazarlayamadılar ellerinde kaldı. Rafineri de habire o ürün çıkınca çalışamaz hale geliyor, koyacak yer yok. Bize geldiler, Türkiye'ye, "Bu ürünü ne yapalım?" diye, bizim arkadaş vasıtasıyla. Biz o zaman onlara dedik, bu devletin yapacağı bir iş, gidin, Türkiye'de Tüpraş karşılıyor buna. Adamlar geldiler bize dediler, yahu bunu siz bir şey yapın. Onun üzerine biz tuttuk onunla... Dedik peki bunu bize ucuz bir şey verirseniz biz bunu taşımayı ve pazarlamayı göze alırız.

Türkiye'yle alakası yok, transit ticaret yapıyoruz. Ve bir iş kurduk o arkadaşımızla. Bu 1982'de oldu. Yani Turgut Bey Amerika'da tedavi görüyor. Ve anlaşmayı 1982'de imzaladık. Ve o anlaşmaya göre 1983'ün ilk ayında şubatta filan ilk partiyi vermemiz lazım. Müşteri aldık, uzun bir bağ kurduk. Onlar bize akreditif açtılar falan filan. Fakat bizim depo bulmada sıkıntı çekmemiz o işi uzattı ve dolayısıyla ilk göndermemizi biz şubatta yapabildik. Ve ondan sonra o iş gelişti. Benim o işte çok gayretim oldu. Yani inanılmaz bir şey yaptık. Hatta BP'nin bir genç başkan yardımcısı ta Londra'dan geldi, yani bunu nasıl başardınız, diye. Zor bir işti. Çünkü ağır bir ürünü dağlardan geçiriyorsunuz; 1 300 kilometre-

den getirip burada depoluyorsunuz ve dışarı satıyorsunuz ve 5 000 tane tırn çalıştığı bir iş haline geldi.

İşte o firma, Turgut Bey başbakan olduğu zaman o firma bayağı büyük firmaydı. "Özba" diye ismini koyduk. Benim, Özal'ın Öz'ü Bayraktar'ın da Ba'sı. Ve o şirket, Turgut Bey'le alakası olmayan, ta evvelden başlayan bir iştir.

Merkez Bankası'yla, ben o zaman Hak Yatırım Şirketi'nin genel müdürü olarak dedim ki, faizin dışında da sistemler var. Yani bu sistemler dünyada yayılıyor. Şimdi biliyorsunuz, büyük bankaların bile faizsiz çalışan pencereleri var. Kâra ve zarara katılım esasına göre. Bunu geliştirelim. Ve Merkez Bankası'yla uzun müzakere yaptık.

Yani o müzakerelere 82'nin bir yerinde başladık. 83'ün sonunda bitti ve o Türkiye dünyanın en güzel regülasyonunu çıkardı o konuşmalar sonunda. Fakat nasip Turgut Bey'eymiş. Turgut Bey geldi, tam onun imzasına o ara yetişti. Yoksa 1,5 senedir konuşulan bir şey. Çok kimise bilmiyor yani, onu.

Kastelli batışının perde arkasını anlatıyor

Cevher Özden: Biz işimize devam ediyoruz. Hiçbir engelimiz yok. O arada bizim muvaffakiyetimizi gören birçok insanlar, bazı üçkâğıtçılar, bankerliğe, piyasada türemeye başladı. Yüzde 10 faiz veriyoruz, yüzde 12 faiz veriyoruz falan. Bunlar tefeci sınıfında veyahut da dolandırıcı, tokatçı sınıfında olan insanlar. Bizimle ilgisi yok. Çünkü biz yaptığımız işte şahsımızın bir tek kuruluşluk imzası yok. Yani ben kendi adıma bir tek kuruluş para toplamıyorum, ne senedimi, ne çekimi veriyorum. A bankasının sertifikasını veriyorum. Haa, diyeceksin ki bana, sertifikayı gidip bankadan alamaz mı adam? Alamıyor, neden? Çünkü banka benim vermiş olduğum menfaati ona veremiyor. Satamadığı için banka da, ben daha menfaatli alıyorum. Ve halka ben veriyorum. O arada öyle bir durum oluştu ki ben devletten de itibarlı bir konuma geldim. İşimiz yürüyor. 81 yılında büyük bir patlama oldu.

Şimdi düşünebiliyor musunuz? Türkiye'nin en büyük holdinglerine, Türkiye'nin en büyük holdinglerinin bankalarına, Türkiye'nin devletinin bankalarına, devletinin tahville-

rine halk güvenmiyor. Ama bütün bunları Banker Kastelli'nin taahhüdü altında alıyor. Böyle bir olay dünya yaşamamıştır. Bir daha da yaşamaz zaten, mümkün değildir. Şimdi bu olay karşısında portföy kabarıyor, halk bilinçleniyor, halkın tasarrufları enflasyon karşısında direniyor, erimiyor, yükseliyor.

Yani belki enflasyonla başa baş gelmiyor ama hiç değilse yüzde 137 enflasyon, yüzde 10 faiz değil, yüzde 80-90 enflasyon, yüzde 50-60'a varan faizle uyguluyor. Yani arada bir enflasyon ağır basıyor, yukarı. Bu şekilde devam ederken biz 81 yılına girdik. 81 yılında işimiz daha da hızlandı. 81'i aştık, geldik 82'ye.

O ara 81'in kasım ayında, 15 kasımında bir kanun yayınlıyorlar. Bundan böyle bankalar bankerlere sertifika sata-mayacak diye. Ve ben hemen telaşa düşüyorum. Çünkü o ara müşteri portföyümüzdeki müşteri sayısı 300 000'i bulmuş. Portföyümüzdeki toplanan tasarruf mevduatı efendim 150 milyarı bulmuş. Yani yaklaşık 1,5 milyar dolara gelmiş. Böyle bir ortamda ne yapabilirim ben? Eğer ben materyal bulamazsam işimi yürütemem. İşimi götüremediğim takdirde herkesin elindeki sertifikalar, tahviller, elinde kalacak. Ama ben taahhüt etmişim, bana dönecekler. E ben o ağır yükü kaldıramam. Çünkü ben haysiyetine, gururuna, onuruna düşkün bir insanım.

Ve Turgut Bey'i aradım 1981'in kasım ayında. Amerika'ya gittiğini söylediler bana. O sıralarda Adnan Başer Kafaoğlu da, Cumhurbaşkanlığı baş danışmanıydı. Sayın Adnan Başer Kafaoğlu'nu buldum. Kendisine bir merhabam vardı. Benim samimiyetim yoktu ama artık ben komple bir adamım. Herkesle samimiyet kurabilecek bir pozisyondayım.

Dedim ki: "Abi, böyle böyle bir olay var. Eğer bu kategoriye ben de dahilsem lütfen bana söyleyin. Çünkü ben bu ülkede bir katalizör vazifesi görüyorum. Benim idealim sermaye piyasası kurmak, benim idealim halkın tasarruflarını sanayiye kanalize etmek. Benim idcalım Türkiye'de gerçek manada bir menkul kıymetler borsasının kurulmasıdır." "Sen merak etme" dedi, "sana öyle bir enstrümanlar getireceğiz ki, sen bu ülkenin jeneratörüsün." Aynı bu tabirle, "Jeneratörüsün, sen devam et!" dedi.

Peki ama materyali nerden bulacağız? "Sen bulursun, korkma!" dedi. Biz orada banka genel müdürleriyle görüşüyoruz. Erol Aksoy'la, Hüsnü Bey'le, Yapı Kredi Bankası'nın genel müdürü ile falan, onlar da diyorlar ki bana, "Yahu Cevher, bize kesin talimat ver. Eğer böyle bir şey yaparsan döviz pozisyonlarınızı kapatırız. Yani size zarar veririz" diyorlar.

Peki ne yapacağız? Bu defa başladık bankalardan kredi, para almış gibi yapıyoruz. Yani böyle bir aldatma yapıyoruz. Kredi ile para almış görünüyoruz, o kredi ile almış olduğumuz parayı gidiyoruz mevduat sertifikası alıyoruz. Gidiyoruz bu defa mevduat sertifikalarını halka pazarlıyoruz. Yani eskiden banka genel müdürleri benim kapıda kuyruktu, benim sertifikamı sat diye yalvarırken, bu defa biz banka müdürlerine yalvarır olduk. Biz onları istismar etmedik, onlar da bizi istismar etmedi ama, bir nebze olsun ağırlaştık. Tabii kolay değildi olay.

Bu vaziyet karşısında 82'nin ocak ayına geldik. 82'nin ocak ayında İzmir'de bir konferans veriyorum, Büyük Efes Oteli'nde. Günü hafızamda değil, günü. Bu arada bir sual sordu bana, Merkez Bankası Başkanı Cafer Sadıklar. Dedi ki, "Cevher Bey, öyle bir karar çıktı. Sizi mevduat sertifikasından mahrum ederlerse, sen ne yaparsın?" dedi. Ben de dedim, toplarım bütün mevduat sahiplerini arkama Ankara'ya giderim. Derdimi anlatırım. Çünkü beni başlatmıyacağı. Başlattı, devam edecek. Ben sokaktaki banker değilim. 81'in aralığında bütün bankerler dökülüyor. Bir meydana ben kaldım, sokak bankerlerinin hepsi gitti.

Sonra 81 yılında bu yaprak dökümü olunca 82 yılında, ben İzmir'den döndüm konferanstan. Ve büyük sıkıntı başladı. O zaman küçük bankalara yöneldim. İşte İstanbul Bankası'na o zaman yöneldim. Efendime söyleyeyim Hisar Bank'a o zaman yöneldim. Odibank vardı ona yöneldim, İşçi Kredi Bankası vardı, ona yöneldim. Bugünkü İktisat Bankası o zaman Denizli Bankası'ydı o vardı. Ve bunların sertifikalarıyla çarkı döndürmeye çalışıyoruz. Ocak ayının 15'i mi, 20'si mi neydi. Bir telefon aldım. Ankara'dan Merkez Bankası Başkanı Osman Şıklar'dan. "Cevherciğim" dedi, "sayın devlet başkanım emrediyorlar, her akşam reklam yayınlıyorsunuz. Bunları haftada 2'ye veya 3'e düşürün!"

Dedim ki: "Osman Bey, ne yapıyorsunuz canım? Bu, bankerlerin sapır sapır döküldüğü bir dönemde Banker Kastelli böyle bir uygulamaya geçerse Banker Kastelli de sarsılıyor diyecek. Bu demektir ki, 300 000 kişi sokağa dökülecek. Bu demektir ki, 150-160 milyar lira portföyü olan Banker Kastelli de sarsılmaya başlayacak."

"Fakat devlet başkanı böyle emrediyor" dedi. O zaman TRT vardı, TRT'ye de para peşin veriliyordu. Benim de ajan-sım Cenajans Nail Keçeli'ydi. Nail'e telefon açtım. Dedim ki, "Merkez Bankası başkanı böyle söylüyor. Tahkikat yapalım" dedim. Yaptılar ve indirildi.

Şubat oldu, şubatta bir telefon daha. Dedi ki: "Cevherci-ğim sayın devlet başkanım diyor ki, işte ilanlarını her gece 2 yayınlıyorsun, 1'e düşür! Ve 3 gün olsun." Dedim ki: "Sayın devlet başkanına söyle istiyorsa Banker Kastelli'yi kapata-yım, devlete teslim edeyim." Bu arada atladığım bir nokta var onu da eklemek istiyorum çok özellikle. Müsaade eder misiniz bana?

Bir nisan günü yine telefonla konuşuyorum, Merkez Ban-kası başkanıyla. Dedim ki: "Sayın başkan, bir duyum alıyo-rum. Bankalar Birliği toplanacak ve beni saf dışı bırakacak-lar. Eğer böyle bir uygulama yaparsanız ben doludizgin gidiyorum, beni şimdiden uyarın. Çünkü ne bankalar yara alsın, ne ben yara alayım, ne gelecekteki sermaye piyasası yara alsın, ne de siz yara alın. Bunun sonu kötü olur." Gel-mişim 200 milyara, yani portföy 200 milyar. Ki o zamanki 200 milyar, yaklaşık 1 milyon dolar, yani. Ne 1 milyon dola-rı, daha fazla.

Ve bana aynen şunu söylüyor Osman Bey. "Sen merak etme, senin hakkında bir karar hazırlayacağım" diyor. Ve hakikaten de karar aldılar hakkımda.

"Özal köprüyü satma fikrini benden aldı"

1982'nin nisan ayında Maçka'ya taşındım. Maçka'da evimde oturuyorum. Cumartesi günü, Bu Turgut Bey'in ya-nında iki kişi var. Biri Adnan Kahveci, biri Ertuğrul Akbay gazeteci. Şimdi Ertuğrul Akbay sağ, aynen ona sorabilirsiniz bunu. Telefonu açtım. Cumartesi günü oturuyorum evde.

"Yahu Abi, nasılsın, iyi misin?" falan dedi Adnan Kahveci. Allah rahmet eylesin! Turgut Bey'e de Allah gani gani rahmet eylesin. "İyiyim Adnan, ama biraz sıkıntılıyım" dedim. "Geçer Abi, merak etme sen dayanırsın bu şeylere" dedi. Ondan sonra da, dedi, patron seninle görüşmek istiyor. Aldı telefonu Turgut Bey'e eline, "Cevher naber?" dedi. "Efendim çok sıkıntıdayım" dedim. "Bak Cevher sana bir şey söyleyeyim, sen yürekli adamsın, sen dürüst adamsın, yenersin her şeyi merak etme!" dedi. "Yahu Cevher ben ikinci bir köprü yapmak istiyorum Boğaz'a bana para lazım. Ne yaparız buna?" Dedim ki: "Abi köprü karayollarının değil mi? Evet. Devlet kuruluşu değil mi? Evet. E sen buna ancak tahvil çıkarabilirsin, Hazine garantisi altında Karayolları'na tahvil çıkarabilirsin, tahvil satabilirsin." "Peki" dedi. "Ne kadar satabilirsin bana?" "Ne kadar istiyorsunuz?" dedim. 10 milyar. O günkü para 10 milyar büyük para. "Bir haftada veririm sana 10 milyar lirayı" dedim. "Yahu ciddi mi söylüyorsun?" "Ciddi söylüyorum, bir haftada veririm sana o parayı" dedim. Bir haftada verdim o parayı.

"Peki" dedi, "Atatürk Barajı işine başlayacağız ona" dedi, "500 milyar lazım." "Tabii iç finansmandan bahsediyorsunuz, değil mi?" dedim. "Evet" dedi. "Tamam" dedim, "O da DSİ'ye ait, Devlet Su İşleri. Tahvil çıkarsın 500 milyardan alıp satayım." "Ne kadar zamanda bana parayı verirsin?" "Üç ayda veririm" dedim. "Yahu nasıl güveniyorsun buna?" "Üç ayda veririm dedim mi, veririm!" dedim.

Ve güldü, kahkaha attı. "Yahu amma da cesaretli konuşuyorsun Cevher" dedi. "Helal olsun, sana!" "Efendim" dedim, "dürüst oldunuz mu, halka hizmet sundunuz mu, halkı arkanıza aldınız mı, korkmayın." "Doğru söylüyorsun" dedi, "yalnız sana bir şey söyleyeyim. Sana bir oyun oynayacaklar. Haberin olsun!" dedi. "Ne demek o?" dedim. "Kim oynayacak bana, oyunu?" "Bankalar" dedi.

Dedim "Nasıl oyun oynayacaklar?" "Valla" dedi, "Evren Paşa'yla!" Evren Paşa bunları yalanlasın, çünkü Evren Paşa mert bir insan, mert bir asker. Belki bunlar dedikodudur. Ama değil, birinci ağızdan dinliyorum ben bunları, Turgut Bey'den dinliyorum, Allah rahmet eylesin! Nasıl oyun oynayacaklar? "İstersen seni banka yapayım" dedi, "gel müraca-

at et." "İyi ama" dedim, "ben banka nasıl olabilirim ki? Banka olmam için mevduat toplamam lazım benim. Ben mevduat toplamıyorum, aracılık yapıyorum" dedim. Benim yapmış olduğum aracılık da, o zaman bir gazete bir klasman yaptı, bir mevduat sıralaması yaptı, klasmanda beni 5. sıraya koydu. 1. Ziraat Bankası, 2. İş Bankası, 3. Halk Bankası, 4. Yapı Kredi, 5. Banker Kastelli mevduat sıralamasında. Dedim ki: "Ben faizle para toplamıyorum ki!"

"Biliyorum senin ne iş yaptığını, bana söyleme" dedi. Ben, dedim, "Abi siz bana bunu nasıl söylersiniz? Çünkü beni banka yaptığınız takdirde ben batarım. Para bende değil ki. Ben aldığım parayı ya bankaya vermişim ya sanayiciye vermişim, aldığım faizleri tasarrufçuyla paylaşıyorum. Oradan ufak tefek ikram kendime alıyorum. Ben banka olmam" dedim.

"Valla ben seni ikaz etmiş olayım, dikkat et" dedi. Soğuk sular başımdan aşağı döküldü. Şimdi, kamuoyuna nasıl yansıdı olay? Banker Kastelli'yi Turgut Bey batırdı.

Yalan, yalan, yalan. Külliyen yalan. Banker Kastelli'nin batmasına birinci sebep kendisi, neden ben? Çünkü o Banker Kastelli Bankalar Birliği'ne kafa tutmalıydı. Çünkü Banker Kastelli, o gün, devletin de üzerine çıkmıştı. Halk tarafından öyle bir seviliyordu ki, o kadar itibar görüyordu ki. Paniğe gerek yoktu.

16 haziran 1982 çarşamba. Hisarbank ve Odibank kampanya başlattı. 1 hazirandan beri devam ediyor. Gelin görüşelim, masa altından, her ne kadar Bankalar Birliği faizleri fikse ediyorsa da, güdümlü bir liberal politika ekonomisi uyguluyorsa da, başka bankalar el altından para veriyorlardı. Ama yüreklilik gösterdi Hisarbank ve Odibank, iki arkadaş Kozanoğlu ve Çavuşoğlu, onu açıkça ilan ettiler. Hodri meydan dediler bankalara. Tabii bundan sarsıldık biz. Paraya ihtiyacımız var. Neden paraya ihtiyacımız var?

Tasarruf sahibi geliyor bana ya sertifikasını iade etmek istiyor veyahut da tahvilini iade etmek istiyor. Ben de ona o garantiyi vermişim. İstedğin an sertifikayı iade edersen, ana parayı alırsın. Eğer günlükse günlük işlemiş faizini alırsın. Eğer aylıksa şu faizi sana uyguladım, eğer yıllıksa şu faizi sana uyguladım. Anaparasını sonra veririm. Bunu daha önce

yapmıştım, bunu uygulamaya mecburum. Aksi halde gümbür gümbür gümbürderim.

16 haziranda genel müdür muavini içeri girdi, bana dedi ki: "Efendim biraz paraya ihtiyacımız var!" "Ne kadar paraya ihtiyacınız var?" "Bana 10 milyar para temin edin, ben günde 250 milyon 250 milyon çekeyim." "Tamam" dedim. Yapı Kredi Bankası'nda o sırada kredim var, 25 milyar lira. Halit Soydan'a telefon açtım. Dedim ki: "Halit böyle bir olay var. Bana 10 milyar ayırır mısınız?"

"Cevher" dedi, "vallahı param yok." "Param yok" dedi. "Ne olacak?" dedim. "Merkez Bankası'ndan para alırsan bana" dedi, "Ben de sana para veririm. Ama isterken 10 milyar da benim için iste" dedi. Açtık Osman Şıklar'a, kulakları çınlasın, son derece haysiyetli bir insandır. Ve ona saygım hâlâ devam etmektedir. Ama adam çaresiz kalmıştır. Dedim ki efendim, böyle böyle bir durum var.

Millet hücum ediyor bankalara, bize de hücum ediyorlar. "Ne kadar para lazım sana?" dedi. Dedim, "Benim 25 milyar liralık otorize kredim var Yapı Kredi Bankası'nda ama 10 milyar para lazım" dedim. "Ama Yapı Kredi Bankası'nda para yok. Halit Bey diyor ki, eğer Merkez Bankası'ndan para alabilirsen, 25 milyar işte de Cevher onu ikimiz yarı yarıya bölüşelim."

"Tamam" dedi, "Halit beni arasın." "Ha başkanım bir şey daha söyleyeceğim" dedim, "18 haziran cuma Bankalar Birliği'nin toplantısı var. Öyle duyumlar alıyorum ve de üst düzeyden alıyorum duyumları, zannediyorum ki sayın devlet başkanımın kulağına üfleyenler var. Bankalar Birliği bir karar alacak ve beni saf dışı bırakacaklar. Benim sertifika satmamı yasaklayacaklar. Eğer böyle bir olay olursa 530 bin kişi sokağa dökülecek, bu 530 bin kişinin şu anda 300 milyarın üzerinde portföyü var. Bu portföy 9 tane bankanın sırtına yüklenecek. Bu 9 tane bankanın sırtına yüklendiği takdirde bankalar size müracaat edecekler. Ya bu bankalar batacak, ya Merkez Bankası bunları finanse edecek. Olay çok kritik, buna sakın müsaade etmeyin" dedim.

Eğer böyle bir şey olursa, Bankalar Birliği böyle bir karar alırsa; çok kaba bir tabir kullandım. Barut fıçısı gibiyim, anahtarları başınıza atarım ve giderim, dedim. Böyle bir şey

söylenir mi? Söylenmez. Büyük hata; soğukkanlı olmam lazım. Ama yaradılış bu, fevri. Çünkü idealistim, korkum yok, açığım yok.

Kimc hesap versem yani bir çöp bulamazlar bende, kusur diye. Ve neticede “Sen merak etme” dedi, “ben senin arkandayım”. 18 haziran cuma 1982, ilk telefon Hüsnü Özyeğin'den; saat 12'yi 10 geçiyor. Filibe Köftecisi'nden köfte aldım. Yoğurt, köfte, ekmek yiyorum ama stres içindeyim, telefon: “Yahu Cevher haberin var mı? Bankalar Birliği karar aldı.” “Ne diyorsun, mümkün değil.” Arkadan Erol Aksoy, arkadan Halit Soydan. Benim çok yakın arkadaşım vardı, aynı zamanda benim müşterim, benim borsa bankerliği firmam vardı. Birisi Banker Kastelli, birisi Mentaş, bir de Bintaş. Mentaş'ta yönetim kurulu başkanı olan, bugün Türkiye'de, özel sektörde üçüncü sırayı işgal eden bir kuruluşun, genel koordinatörüdür o. Ve o kuruluşun da bugün üçüncü sıraya girmesine etkili olan en büyük adamdır. Ona çok güvenirdim ve çok inanırdım, onu çağırdım. Dedim ki gelsene, ismini vermeyeceğim. Geldi. Genel koordinatör Yılmaz Karakoyunlu idi. Onu yanıma aldım. Genel müdürüm Ertan Özdemir, yine Devlet Planlama Teşkilatı Finansman Müdürü Ahmet, soyadını unuttum. Yani üst düzey bürokratlardan oluşmuş bir kurmay heyetim var. Bu kurmay heyetimle o kadar samimiyim, abi kardeş gibiyim ki, fakat o arkadaşımı hep birinci planda tutuyorum.

Çok akıllı bir insan ve de onunla beraber çalışacağım. Tabii es geçtik 79'da, Yapı Kredi Bankası benimdi, ama istemedim arkadaşımı diye, o olayı geçiyorum. Onu çağırdım, dedim ki: “Ne yapacağız?” Ve benim halimden anladı. “Ben” dedim, “müşterinin karşısına çıkıp da senin parayı ödycemem kardeşim” diyemem.

Dedi ki, “Hele bir bu akşam bugün geçsin” falan. Akşam oldu biz eve gittik, buluştuk onunla tekrar. Ama ben her cuma günü İsviçre'ye giderim çocuklarımın yanına, Pazar günü dönerim. O hafta da karım geliyor, yani 17 haziran perşembe günü karım İsviçre'den geliyor, 18 haziran cuma günü Bankalar Birliği bu kararı alıyor. 19 haziran cumartesi günü, oğlum Frankfurt Şubesi'nin müdürüydü, İstanbul'a geliyor. Karısıyla beraber. Yalnız burada bir mana var. Hani

kaçtı diyordlardı ya. Kaçtı diyenlere hitap ediyorum. Kaçacak olan adam perşembe günü İsviçre'den karısını getirir mi? Cumartesi günü oğlunu Frankfurt'tan getirir mi? Bu adam tedbir almaz mı? Cebine para koymaz mı? Cuma akşamı eve gidiñce bir kuruş para almadım yanına. Cumartesi günü o arkadaşla beraber oturduk. Dedi ki arkadaş: "Sen yarın İsviçre'ye git, çocuklarının yanına, sağlıklı düşün ve salı günü dönersin." Bunu karım, ben, üçümüz konuşuyoruz. Karım itiraz ediyor, "Yapma" diyor, "sakın ha! Bak sana söyleyeyim, seni kıskananlar arkandan kaçtı diyecekler ve seni en yakınların vuracak" "Yok yahu" dedim, "kaçsam ne olacak? Benim kimseye borcum yok ki!

Her hafta ben gitmiyor muyum İsviçre'ye. Cumartesi günü biletleri alıyorum. Başar Ulusoy'un şirketi Turol'dan, işte Başar Ulusoy orada. Pazar günü de gitmeden evvel Allah rahmet eylesin Şükrü Balcı'ya gittim. "Yahu Abi ben İsviçre'ye gideceğim. Salı günü döneceğim. Kulağna herhangi bir şey gelmesin! Ben sana söylüyorum bunu." "Git, yahu" diyor. O ara Yılmaz Karakoyunlu'yu arıyorum. Genel koordinatörüm, yalnız burada bir parantez açayım, o biraz evvel ismini vermediğim arkadaşımınla konuşmam Yılmaz Karakoyunlu ve ekibini alınganlığa sevk etti.

Pazar günü Yılmaz'ı arıyorum. Diyorum ki: "Yılmaz, ben bugün 4 buçuk uçağıyla İsviçre'ye gidiyorum. Pazartesi günü saat 9 buçukta yazahanede ol, sana talimatım var." "Peki patron, emredersin" diyor. Vc ben İsviçre'ye uçuyorum. Pazartesi günü saat 9 buçukta telefonu açıyorum İsviçre'den Yılmaz'a. "Nedir durum?" diyorum. "Hiçbir anormallik yok" diyor. "Anormallik yok ama Yılmaz, ben bu işi yürütemeyeceğim, Turgut Bey'i bul, kendisine söyle, tasfiyemi iste" diyorum.

Üç gün sonra arıyor Adnan Kahveci, "Geleyim de seni alayım" dedi. "Ben kamuoyunu bilirim, kamuoyu seni çok seviyor, seni gelip alayım." Dedim ki: "Bana müsaade et seni gelip alayım." Oturduk aşağıya, karım falan. Dedi ki karım: "Beni dinlemedin" bundan sonra senin işine karışmayacağım, kararını kendin ver!" Çocuklarım da o zaman küçük tabii. En büyük oğlum da 22 yaşında, dedi ki, "Baba, katiyen gitme" dedi. "Kaldırsınlar tevkif kararını öyle git." Tabii duygusal davranıyor çocuklar.

Ötekileri zaten küçüktü. Velhasılıkelam biz İsviçre'de kalakaldık. Şimdi çıkış yolları arıyoruz. Aradan sekiz dokuz gün geçti. Yıldırım Aktürk bana haber salıyor. Diyor ki: "Cevher beni arasın." Açıyor telefonu "Bak Cevher Bey" diyor, "bir tek kuruş kimseye borcun yok, açığın yok. Eğer bu mallarını devlet tasfiye ederse içeri girersin. Bütün malvarlığın mahv olur. Gel tasfiyeni kendin yap!"

Ben de diyorum ki tevkif kararını kaldırın, "Yahu gel kardeşim, seni havaalanından alacağız, kelepçe vurmuyacağız, 24 saat duracaksın. Ondan sonra serbest kalacaksın, birader. Niye anlamıyorsun? Çünkü sen kimseyi dolandırmadın. Zaten sende kimsenin parası yoktu." Velhasılıkelam biz yine gelmedik. İki şeyi kaçırdık, hem Yıldırım Aktürk'ün hem Adnan Kahveci'nin teklifini kaçırdık.

Oysa rahmetli Özal'ın benim olayımla, uzaktan yakından, hiçbir ilgisi yoktur. Yoktur. Kaya Erdem'in yoktur. Beni tasfiyeye zorlayan Bankalar Birliği'dir. Bankalar Birliği'nin başında Cahit Kocaömer vardı. İş Bankası'nın genel müdürü bunu ikrar etmektedir. Evet Kastelli'ye biz bu oyunu yaptık, demiştir. Kenan Paşa da sağdır. Bunu Kenan Paşa'nın emrettiği söylenmektedir. Bana en azından böyle intikal etmiştir olay.

Askerlerin ekonomiye bakışı değişiyor

Ali Bozer: En büyük olay Kastelli'nin Türkiye'yi terk etmesiyle oldu. Bunu ifade etmek istiyorum. Turgut Özal son derece mütessirdi. Kaya Erdem arkadaşımız da aynı şekilde. Biraz moral takviyesi mecburiyeti duyduk. Ondan sonra, bir heyet teşkil edildi. Onun başındaydım. Ve bu işi en az zararla halletmek için bazı mevzuat değişiklikleri yapmak gerekiyordu. Bu maksatla üniversite öğretim üyesi arkadaşlarımızdan oluşan ve Yargıtay üyesi arkadaşlarımızdan oluşan bir heyet teşkil ettik. İcra iflas kanunlarında ve diğer kanunlarda bazı değişiklikler yaptık. Evvela bu borcun ne olduğunu, envanterini çıkarmaya çalıştık. Ve netice itibarıyla, o zaman Kaya Bey maliye bakanıydı, Sayın Özal başbakan yardımcısıydı. Bu, Sayın Ulusu Hükümeti'nde cereyan eden bir olaydır. Özellikle devlet başkanlığı düzeyinde Özal ile sürtüş-

me oldu. Hatırlarsınız, Adnan Başer Kafaoglu maliye bakanlığına getirildi.

Kenan Evren: Efendim banker olayı daha evvelden başlamış, bizim zamanımızda değil, bankerler açılmış, ikaz ediyoruz, diyoruz ki bunun sonu nasıl olacak? Herkes parasını oraya yatırmaya başladı. Dediler ki, merak etmeyin, dönen bir çarktır bu falan, ama sonunda bazı bankerler iflas etti. Ondan sonra Kastelli olayı çıktı. Kastelli olayı muazzam bir olaydı. Biz o olayı kolaylıkla hallettik ama 12 Eylül'ün verdiği yetkiye dayanarak hallettik. Daha o gece basına yasak koyduk, bu konuyla ilgili hiçbir haber yazılmayacak diye. O bir gece içerisinde gerekli kanunları çıkardık, sorumluların bütün mallarına vs. el koyulabileceğine dair. Ve onun kassası açıldı, evraklara el kondu, Hazine garantili çok şeysi vardı. O akıllılık yapmış, Kastelli, hep Hazine bonusu almış, onun için pek sıkıntı çekilmedi. Diğer Kastelli'den hariç olan bankerlerse, onlar sağdan soldan toplanmış kişiler, onların paraları da, zannediyorum yüzde 50'sini mi ne başbakan ödemiştir onu.

Evet ben istedim. Çünkü Kaya Erdem'in bir beyanatu oldu. Kastelli olayı çıkmadan evvel, diğer banker olayları başladığında bir beyanat verdi. "Bu para yatıranlar bize sordu da mı yatırdı? Kumar oynadılar ve kumarda kaybettiler" deyince herkes bankerlere hücum etti ve o kriz başladı. E bir de arkasından Kastelli olayı çıkınca maliye bakanı artık burada duramam dedi ve istifasını verdi. Özal vermedi ama, o maliye bakanının kendisinin istediği bir insan olmasını istiyordu. Ve o yüzden o kendisi istifa etti gitti.

Yıldırım Aktürk: Temmuz bankacılığı denen bir olay var. 1980 yılının temmuzunda faizlerin bir noktada daha serbest bırakılması rejimine geçiş. Paris toplantılarında Türkiye'nin imtihan edildiği ve programının bir noktada kitap haline getirildiği toplantıda bana çok ciddi olarak kur politikasını sordular. Kamu fiyatları ve genelde mal fiyatları; piyasadaki stratejimizi sordular. Peki faiz, bankacılık konusunda ne yapıyorsunuz dediler. Biz de hiçbir şey yapmamıştık. Orada kendime göre epey kıvrak bir şekilde bunu cevaplamaya gayret ettim; şöyle ki Türkiye'de bir çifte fiyatlar düzeni vardı; yani karaborsa, fabrikadan alıyorsunuz, onu neredeyse

üç misli fiyata piyasada satar durumdasınız. Bir rant ekonomisi var. İthalat aynı şekilde; elinize bir döviz geçirdiyseniz ondan elde ettiğiniz fırsatı çok güzel değerlendirebiliyorsunuz. Bu karaborsa ile resmî fiyatlar arasındaki fark kapanmadıkça bir de faizleri serbest bırakırsanız bu fonları en rahat şekilde kullanabilecek kesim, kaçakçı kesimi kârlı çıkar. O yüzden piyasaları dengeleyemezsiniz. Biz öncelikle bu mal fiyatlarını serbest bıraktık kamuda. Dövizini de bir noktada daha kullanılır hale getirdik, dünya fiyatlarıyla Türk lirasının değerini ayarlayarak. Bunların bir noktada oturmasını bekleyeceğiz. Bu yerli yerine oturdukça da paranın fiyatlanmasına da bilahare gireceğiz demiştim.

Benim raporlama adetim yoktur genellikle, yani Turgut Bey'in ağabey yaklaşımından da kaynaklanan bir şey bu herhalde yani fazla da bürokrat olmadığım için, böyle dosyalar, raporlar arz ettiğim olmamıştır hiç dış görüşmeler ile ilgili olarak. Şifahî olarak kendisine, evinde, Adnan Kahveci'nin de olduğu bir ortamda bilgi verdim. Salonda üçümüz ayaktayız. Ben dedim, "Ağabey bak sana ciddi bir şey söyleyeyim. Ben orada epey güzel savundum yaptığımız işleri ama bana faizi de sordular. Açıkça onlara şöyle anlattım: bu işe de girmek lazım, yani faizle paranın fiyatı ve ekonomi, bu üçü sacayağı gibi, üç ayak üzerinde duruyor. Diğerlerini belirlemekle ve kısır bir bankacılıkla olmuyor. Yüzde 10 ile mevduat topluyorsunuz, yüzde 20 ile kredi veriyorsunuz. Enflasyon yüzde 100. Böyle saçmalık olmaz, ikramiyelerle filan yürüyor. Yani bankacılık sisteminin körelmiş olması da burdan. Arada bir de bankerler falan da ortaya çıkıyor". Bunun üzerine benim çenemi okşayıp, "Sana bunları Harvard'da mı öğrettiler?" falan diye alaycı bir tavır ile neredeyse küçümseyerek... O anda benim hissettiğim, işte takunya lılığ tıttı. Hiç bu konuya el atmayacak, yani teorik olarak doğru olsa bile. Yani bu onun zihninde yazmıyor. Onun dünyasında bu çözüm yok. Ben de biraz küskün bir halde "peki ne halin varsa, bunu bırakalım noktalayalım" dedik. Bu nisan sonu, mayıs başı bir görüşme. Haziranın 15'inde, bana telefonla diyor ki: "Devlet Yatırım Bankası'na gelsene." "Ne var" dedim, "yani nasıl bir hazırlık yapayım?" "Hazırlık yapmana gerek yok" dedi, "ben Merkez Bankacılarına söyle-

dim, bir şey hazırladılar, gel bir bak olmuş mu?" Meğerse bana "Hadi canım sen de" demesine rağmen, o gerekli talimatları vermiş ve Merkez Bankası'na bir faiz kararname hazırlatmış. Önümüze koydular, yani hakikaten yavaş yavaş piyasa düzeninde reel faiz olmasa bile enflasyonun düşeceğine göre, kısa dönemde giderek azalan bir faiz rejimine geçmek için kapılar aralanıyor, bankalara serbestsin deniliyor. Ben teşekkür ediyorum, yani hakikaten önerimi dikkate aldığı için ve 1 temmuzda o ilk kararname yayınlanıyor. Buna biz 1 Temmuz Bankacılığı diyoruz. Fakat bir anda işte Kastelli kaçmış. Acz içine düşmüş diye haberler geliyor. Bundan birkaç gün önce, halk arasında "sıkışıyor" diye söylemler çıktığı halde, işte Kastelli'den parasını almak isteyen diyelim ki bir teyze bir bakıyor ki parayı aldığı kuyruktan daha uzun yatırma kuyruğu var. Burdan alıp oraya yatırıyor yine de, yani orada da öyle bir turnike sistemiyle psikolojik olarak "bu sefer de bir şey olmaz" diye vatandaşın devam ettiği bir çark kurulmuş. Herkes de hayalından memnun. Bankaya teslim etse bir şey alamayacak, burada biraz daha karşılığını alıyor diye düşünüyor. Kastelli kaçmış, onun üzerine de özellikle İlhan Öztrak (devlet bakanı) "Onu yaka paça getireceğiz, vatandaşın hakkını alacağız" diyor. Kastelli'nin dört tane müdürü var. Bunları Ankara'ya getiriyoruz. Bir tanesi Yılmaz Karakoyunlu. Diğer üçü de profesyonel, genel müdür muavini seviyesinde Maliye'den ayrılmış, yetişmiş arkadaşlar. Çok iyi maaşla da orada mali müşavirlik yapıyorlar. Biz de konuyu bilmediğimiz için ben Turgut Bey izin verirse bu işi öğrenelim, resmini çıkaralım diyorum. Tabii başka yapacak kimse de yok. Adnan Kahveci'yi de yanıma alıyorum, Bakanlar Kurulu odasında yanıma oturtuyorum, diyorum ki: "Uzun bir sohbet yapacağız ve gerekli yerlerde de ben sana ayrıca ikaz yapacağım, sen not olarak al, tam ne olduğunu anlayalım bu resmin." Zannediyorum üç saat kadar böyle dostluk içerisinde görüşüp, nasıl oluyor, sistem nasıl çalışıyor, bunu anlamaya çalışıyoruz. Fakat yine de aldığım resimden çok rahatsızlık duyar bir endişe içinde değilim. Ertesi gün, Evren Paşa yukarıdaki bir görüşmede, "Birisini görevlendirin, İstanbul'a gitsin işe el koysun" diyor. Maliye'deki arkadaşların bu noktada biraz pasif kaldığı

düşünülerek herhalde, onun dışında biri olsun diye. “Yıldırım gitsin” diyor Sayın Ulusu da. Bana “İstanbul’a git bu işin resmini çıkar” diyorlar. İstanbul’a geliyorum, Şükrü Balcı’ya öncelikle. Tabii havasından geçilmiyor. Bizi de böyle bir genç olarak karşısında görüyor, pek kıpırdamaya da niyeti yok. Ben hemen diyorum: “Devlet Bakanı Sayın Öztrak’a bağlayın”. İlhan Bey’e diyorum: “Siz talimatı verin emniyet müdürüne.” Bunun üzerine Şükrü Bey toparlanıyor. Kastel Han’a gidiyoruz, büroya bir nevi el koyuyoruz. Bu dört müdür de yanımızda. Girip oradaki bütün kayıtların, sanıyorum beş altı saatlik bir mesaiyle resmini çıkarıp bir rapor hazırlıyoruz. Bu arada kapıda basın var. Ben hakikaten orada çıkan resimden sonra çıkıyorum, bir noktada kamuoyunu yatıştırmak için, vatandaşımız müsterih olsun, ben burada incelediğim hesaplarda büyük ölçüde şu açıdan tatmin oldum. Herkesin alacağı güzel bir hesap düzeniyle yerli yerine bazı bankalarımızdan hatta daha güzel bir şekilde kayıtlara geçilmiş. Yılmaz Karakoyunlu’ya ve müdürlerine, “Kendisiyle de temas halindesinizdir herhalde veya o sizi arayacaktır, dönsün işinin başına, gelsin, çünkü bir sürü Kastel İnşaat daireler satmış, scnetlere falan bağlanmış. Bir valiz dolusu kıymetli evrak da var. Bunların tahsilatıyla, bu çarkın dönmesiyle en iyi bu detayı da kendisi bilir. İşinin başındaysa bu şey daha rahat çözülür. Bizim amacımız kendisinin derisini yüzmeğe değil, vatandaşın parasını teslim etmektir. Bu masaya ne kadar yardımcı olursa o kadar yararlı olur. Hatta gerekirse benimle de görüşürün” diyorum. Ben o gün Turgut Bey’in evindeyken beni büyük oğlum arıyor “Baba seni Cevher Özden” aradı diye. Ben önce ismi filan hatırlamakta güçlük çekiyorum. Turgut Ağabey diyor: “Git bakalım eve belki bir daha arar.” Hakikaten akşam eve döndüğümde bir kere daha arıyor. Ben ikna metoduyla “Senin için, şahsın için iyi olan, dönmendir; hem ismini de kurtarırsın, vatandaşa verdiğin sözlerin altında da kalmazsın. Bu işi yürütürken de seni işte öyle hapislerde falan da çürütmek istemiyoruz” diyorum. Cevher Özden de, “Yok bana, isme dönük özel bir yasa çıkarın ki bu işler yürürken kılına dokunulmayacaktır şeklinde” diyor. Özcl af istiyor, ben de buna devletin gücünün yetmeyeceğini söylüyorum.

Bizim kendi aramızda kullandığımız bir anahtar söz vardır: kuşanmış gezmek. Bundan kasıt şudur: cebinde tarihsiz bir istifa mektubuyla gezmek. Biz bunu neredeyse işe başladıktan kısa bir süre sonra yaptık. Hemen hemen bütün arkadaşların, bu yakın kadro içindeki arkadaşların usulü buydu. Onun için de öyle bir rahatlık içindeydik. Yani bir şey oldu mu hemen üzerine tarihini yazıp istifayı sunacak. Bu işten kaçmak anlamında değil de yani, işe psikolojik olarak daha rahat yaklaşmak açısından. Turgut Bey de o gün kuşanmış geziyordu anlaşılın. Başbakan yardımcısından başbakanın odasına geçmek için bir ara kapı vardır. Oradan Bülend Paşa'nın yanına geçli. Bülend Paşa Konsey'den imişti. Dönünce de hemen sıcağı sıcağına anlattı. Yani ilk dinleyenlerden biri benim. Bülend Paşa demiş ki: "Kaya Bey'i görevden alıyoruz." Bu işte bir noktada Maliye'nin dahil var diye düşünülüyor. Turgut Bey "Yadırgamadım" demiş. "Bunu saygıyla karşılıyorum" demiş. İkincisi cümlesi diyor Kafaoglu'nu onun yerine getiriyorlar. Yani getiriyoruz değil getiriyorlar. Bülend Paşa da bir noktada zaten kendisinin dışında bir karar olarak zaten Adnan Başer Kafaoglu yukarıda Konsey'in bir nevi ekonomi müşaviri olarak çalışıyor bürosunda. Onu yerine getiriyorlar. Bunu da bir noktada anlayışla karşıladım diyor yani kendi kafamda. Beklemediğim bir şey de değil. Nasıl olsa buradan götürdüğümüz bir şeyleri de yukarıda tartışıp ondan sonra netice alıyorduk. Bundan sonra söylediği cümle ilginçti. Kafaoglu geliyor, işine de kimseyi karıştırmayacakmış. Halbuki diyor başta ben görevlendirilirken tarifim başbakan yardımcısı olarak Maliye'yi ben uhdemde götürürüm, hadi olmadı Kaya Bey'le götürerim. Bana bağımlı, aynı tertibin içinde olacak düşüncesinden vazgeçiliyor demek ki, Kafaoglu işine de kimseyi karıştırmayacak. Onun üzerine mesajı aldım diyor, izninizle ben de ayrılıyorum diyor. Bülend Paşa da "aman ne olursun kal" şeklinde bir girişimde de bulunmuyor. Buradan da ona hazırlıklı olduğunu hissediyor. Ve istifasını veriyor. Ankara'da durmak istemiyor. Evren Paşa da görüşmek ister falan diye, bir an evvel çıkayım bu ortamdan diye. Adnan "Ben de geleyim" diyor, yalnız bırakmamak için. Onlar yola koyuluyor, araç telefonu var mı bilmiyorum o zaman veya yolda

emniyet kanalıyla mı, Evren Paşa'nın kendisiyle görüşmek istediği yolda ulaştırıldığı halde, bu haberi gecikmeli almış gibi davranıp Side'ye gitmiş oluyor.

Kuzeninın yazdığı mektup kafasını karıştırıyor

Hüsni Doğan: O son istifası zannediyorum üçüncü istifa-
dır. O Kastelli olayı dolayısıyla olan istifa üçüncü istifaydı.
Ve son noktayı orada koymuştur. Orada ilginç bir olay; ben
mayıs sonu veya haziran başında elime kalem kâğıdı aldım,
Özal'a mektup yazdım. Bunu da şunun için söylüyorum, in-
san her gün gördüğü insana mektup yazar mı? Ama yazılı
düşünceler daha disiplinli, daha dikkat çekici olur. Onun
için orada verdiğim fikir şuydu, özet olarak: Türkiye en geç
1,5-2 sene içinde tekrar demokrasiye dönmek zorunda. Her
halükârda siyasî partiler kurulacak. Muhakkak sizin bir
parti kurmanız lazım ve onun da hazırlığını şimdiden yap-
manız lazım. Bununla ilgili bir yığın tavsiyelerimi ihtiva eden
birkaç sayfalık bir rapor niteliğinde bir mektuptan ziyade ra-
por diyebilirim.

Hatta bunu kendisine elimle götürdüm. Kendisi okudu.
Hayırlısı olsun dedi. Aşağı yukarı parti fikrimiz, zannediyorum
ilk defa orada kendisiyle net olarak, bir görüştü.

Ve şu tavsiyeyi de yaptım ona o zaman. Daha Kastelli
Olayı çıkmadan; hükümette fazla kalmaması gerektiğini ifa-
de ettim. Çünkü o günkü ortamda benim değerlendirmem;
Özal'ın daha fazla kalması kendisine kan kaybettiriyordu.
Çünkü yapılan iyi şeyler askerî yönetime, kötü şeyler de
Özal'a çıkıyordu. İşte benim o mektubu yazmamdan aşağı
yukarı 40-42 gün sonra Özal mecburî bir olay karşısında istifa
etti. Kastelli olayı işte biliyorsunuz. Askerler Maliye Ba-
kanı Kaya Erdem'in istifasını istediler, o istifa etti.

Özal da artık daha fazla götüremeyeceğini anlayınca istifa
etti. İstifa günü evine gittik. Ben, Yıldırım ve Ekrem. Tabii
üzgündü. Araba hazır, biraz sonra Side'ye hareket edecekti.
Konuştuk bir yığın şeyi. Ben kendisine şunu sordum: "Peki
biz kalacak mıyız?" "Sizin kalmanız lazım" dedi. Çünkü ben
o konuda hakikaten rahatsız hissettim. Çünkü orada belki
ayrılmamız gerekti bizim de, çünkü götüremiyordu, zor olu-

yordu. Ama şunu kabul etmek lazım ki, Özal'ın ayrılışından sonra da askeri yönetimde, bizler yerimizde kaldık. Yani ben de, Ekrem de, Yıldırım da, yerimizde kaldık. İşlerimizde epey problem oldu ama, yine de güzel işler yapabildik o dönemde.

Özal'ın istifasının gerçek nedeni

Kaya Erdem: Tabii bu hadisede haklı olarak birtakım sorumluların tespiti ve hatta bunun için bir sorumlu bulmak Konsey yönünden lazımdı. Bu durumda benim istifam söz konusu olduğu için istifamı kabul ettiklerini bana söyledi Bülend Ulusu. "Sizin talebinizi kabul ettiler" dedi. Ben teşekkür ettim ve Özal'a geldim. Bir hafta evvel yani resmen ilanından bir hafta evvel, benim istifa ettiğimi, bana istifamın kabul edildiğini bildirdiler.

Turgut Bey, benim istifamdan sonra kendisi de ayrıldı. Ayrılmasının nedeni, Kafaoğlu'nun benim yerime maliye bakanı yapılmasıdır. Özal bir başkasının, bu işe karışmasını istemiyordu. Her konuda tam yetkili olarak Kafaoğlu maliye bakanı yapıldığı için Özal bu şartlar altında yalnız dış ilişkiler ve mahdut bazı komite ve kuruluşların, Para Kredi Kurulu, Ekonomik Kurul gibi bunların başkanlığı dışında, ekonomiye direkt, iyi bir iş birliğini, arzu ettiği fikirleri gerçekleştirebilecek bir imkâna sahip olmadığını anladığı için istifa etti.

Onu da istifaya zorladılar.

Emin Çölaşan: Bazı zamanlarda askerlerle anlaşmazlığa düşüyor, istifa girişimleri oluyor, fakat bunlar kabul edilmiyor. Çünkü Turgut Bey ağırlığı olduğunu görüyor. Yani asker ona bağımlı, onu hissediyor. Onun yerini dolduracak ikinci bir adam yok. Yani bu programın, ekonomik programın emanet edileceği ikinci bir insan yok. Turgut Özal tabii zeki bir adam, bunu görüyor ve dolayısıyla birtakım konularda istifa tehditlerinde bulunuyor, ama askerin otoritesi o dönemde yüzde 100 olduğu için, hayır istifa etmeyeceksin dedikleri zaman da istifasını geri almak zorunda kalıyor. Onun da zaten benim tahminime göre niyeti istifa etmek fiilan değil, orada bir güç gösterisi yapmak askerlere karşı.

Mustafa Taşar: 12 Eylül'den 15-20 gün önce Devlet Planlama Teşkilatı'ndaki arkadaşlar Planlama'ya gelip gelmeyece-

ğimi sordular. Ben, olabilir, dedim. Ankara'ya geldim. Müracaat ettik. bir müddet sonra tayinim çıktı. DPT'de işe başladım. Benim tayinime imzayı atan ve başlamam için startı veren rahmetli Özal'dı. İşe başladığımdan 11 gün sonra ihtilal oldu. İhtilalden hemen sonra bildiğiniz gibi Sayın Özal başbakan yardımcısı oldu. Ve başbakan yardımcısı olduktan hemen bir müddet sonra da Konya'da Meram Bağları'nda bir demir tüccarı, ben şimdi ismini hatırlayamıyorum. Oraya yemeğe davet etti Sayın Özal'ı. Biz de ekip olarak hep beraber gittik. Ben yemek yenecek salona biraz geç gittiğim için her yer doluydu; yer sofraları yapılmıştı, Özal da yer sofralarından birisindeydi. Yer aranırken Özal eliyle işaret etti. "Gel" dedi, "burada yer var." Hemen yanı başındaki boşluğu gösterdi ve yanına ben de çömeldim, oturdum. Ev sahibi mükellef bir sofraya hazırlamıştı, kuzu ikram ediyorlardı. Ev sahipleri Özal'a mümkün olduğu kadar fazla ihtimam gösterdiklerinden kuzunun butundan, şurasından burasından, en iyisi olduklarını zannettikleri yerlerinden et veriyorlardı. Ve baktım Sayın Özal etleri çiğnemekte zorlanıyor. Ben de Gaziantepliyim, koyunun sırtında iki tarafında bulunan et en yumuşak ettir. O etten bir parça kopardım, Sayın Özal'ın tabağına bırakıverdim. Şöyle bir baktı, aldı, çiğnedi, lokum gibi et. Gözünün ucuyla şöyle bir bakıverince ben anladım ki bir daha istiyor. bir parça daha verdim. İkinci parçayı verdiğimde, "Yahu sen bu işi biliyorsun. Nerelisin sen?" dedi. "Kimsin sen?" dedi. "Ben" dedim, "efendim şu 10-15 gün önce işe başlattığınız Mustafa Taşar'ım." "Nerelisin sen?" dedi. "Gaziantepliyim" dedim. "Çok iyi" dedi. Elin geri kalan bölümünü de bıraktım oraya; böylece bir yemek sohbetiyle tanışmamız oldu. Ondan sonra, bildiğiniz gibi, Maliye Bakanı Sayın Kaya Erdem'in istifasıyla sonuçlanan olayda Sayın Kafaoglu'nun getirilmesini kabul etmeyerek kendisi de istifa etti. Çünkü, Konsey'e, ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığını kabul ederken şartı maliye bakanlığının da kendisine bağlı bir isimde olmasıydı. Çünkü ekonominin bir bütün olduğunu, parça parça yönetilemeyeceğini biliyordu. Onlar da kabul etmişlerdi.

İstifa ettiği günün akşamı, dedi ki bize: "Eğer ben Ankara'da durursam, Kenan Paşa beni çağırır ikna eder, bu gö-

revde kalmaya devam durumunda kalabilirim. Onun için benim telsiz olmayan bir arabayla hemen Ankara'yı terk etmem lazım. Beni bulamamaları lazım. Üzerinden 24 saat geçerse, bir daha beni bulamazlarsa mesele biter."

O zaman DPT'den Gümrük Teşkilatı'ndan aldığımız bir araç vardı. Üzerinde telsiz de yoktu. Müsteşara bir yedek araba olarak alınmıştı o. O arabayı tahsis ettik. Onunla Sıde'ye gitti.

Beşinci bölüm

ANAP “izinle” kuruluyor

“Parti amblemini deve yapacaktık”

Kaya Erdem: Side'ye o benden bir gün, iki gün evvel gitmişti. Hanım İzmir'deydi. Onu aldım arabayla. Biz de Side'ye gittik. Tabii Side'de çok enteresan oldu beraberliğimiz. Side'de beraber iki ay kaldık. Bu dönemde parti kurma şekilleri kafasında olgunlaştı kanaatindeyim. Side o zamanlar çok enteresan bir yerdi. Sahil boyunda çadır ve barakalarda Türkiye'nin muhtelif ileri gelenleri, tatil yapan vatandaşlar vardı.

Biz her gün sahil boyunda yürürdük. Çadır ve barakalardaki vatandaşlarla konuşurduk. Onların büyük ekseriyeti bize parti kurun, sizi biz destekliyoruz diye teşvik ediyorlardı. Bu bakımdan, orada, parti kurulursa ismi ne olsun, ne yapalım gibi uzun uzun, boş vaktimiz de vardı, bu tartışmaları yaptık.

İsmi tam çıkmadı, değişik isimler söylendi fakat. Tam hatırlamıyorum ama mesela parti amblemi olarak deve resmi de düşünülmüdü değil. Fakat daha çok Anadolu fikri öne çıktı; Anadolu'yu söylersek, Trakya dışarda kalmış olur denildi ve sonunda Anavatan Partisi üzerinde mutabakat sağlandı. Side'deki o iki aylık beraberlikten sonra, Özal Amerika'ya gitti.

Side de tabii enteresandı. Basın oradaydı. Devamlı bizimle beraber kalıyorlardı. Hatta *Hürriyet* gazetesinden rahmetli Yavuz Gökmen çocuklarıyla beraber gelmişti. Diğer gaze-

teciler de oradaydı. Bütün gün, işte, programla alakalı, parti kurulmalarıyla alakalı, konuşmalar yapıyordu. Birçok arkadaşlar geldi o arada, yani biz oradayken. Adnan Kahveci oradaydı. O da hanımı ile beraber tatil yaptı. Bir ay kadar bizimle beraber kaldı. Diğer arkadaşlar geldi. Vahit Erdem geldi, üç dört gün kaldı gitti. Enteresan oldu.

Keçeciler geldi. Bir iki gün kaldı. Turgut Bey'in kaldığı sitenin yanında Turtel diye bir otel vardı orada, 15 gün orada kaldım. Bir 10 gün daha uzattık. Fakat malî olanaklar biraz daha fazla orada kalmamıza imkân vermedi. Bu sefer gitmeye kalktım, Ankara'ya dönüyorum dedim. Turgut Bey aman dedi olur mu ya, burada beraber çok iyiydik, gitme. Burada bir boş daire var. O boş daireye bir yatak koyalım, siz orada kalın. Zaten bütün gün sabahtan akşama kadar evde ve sitenin gazinosunda oturuyoruz, yemek yiyoruz. Orada geçiyor bütün günümüz. Bu evi tanzim edelim. Siz Ankara'ya gitmeyin. Olur mu olur, hadi bakalım. Hatta hiç unutmam Özal dairenin perdelerini, elektrik şeylerini kendi eliyle hazırlamak suretiyle bizim orada beraber kalmamızı sağlamaya çalıştı ve çok da memnun kaldı. Orada bu suretle 1,5 ay daha fazla kalma imkânına sahip olduk. Bu beraberliğimiz ilcrideki birçok ekonomik karar için bize ışık tuttu veya tartışma imkânını çok rahat bir ortamda bulduk ve ben orada Sayın Özal'ın niçin tek başına parti kurmayı arzu ettiğinin gerçeklerini de kendi kafamda buldum.

Side'den Amerika'ya gitti, kilo verdi. Bir ölçüde Türkiye'den ayrılmasının o ortamda yararlı olacağını düşündü zannediyorum. Çünkü Konsey'le birtakım rahatsızlıklar vardı veya yapılan işler hakkında Özal'ı tenkit eder havasında birtakım olaylar basında yer almaya başlamıştı. Hatta birtakım soruşturmalar söz konusu ediliyordu. Bu nedenle bir müddet buradan uzaklaşmada yarar gördüğü kanaatindeyim. Oğlu filan oradaydı. Bu bakımdan bir Amerika seyahali yaptı. Onun ötesindeki düşüncülerin ne olduğu hakkında bir kanaatim, fikrim yok.

Hüsnü Doğan: O çalışmalarını umumiyetle Ankara'da yaptım ben. Belli bir yerden sonra zannediyorum ekim veya kasımdan sonra Keçeciler'i de aramıza aldık. Yani Sayın Özal, ben, Keçeciler parti hazırlığında beraber olduk ve ta 20 ma-

yıs 1983'te parti kuruluncaya kadar da bu çalışmalarımız devam etti.

Mehmet Keçeciler: Sabahleyin erken kalkardı, saat 8-9'da kalkardı. Biraz yüzdükten sonra, yürüyerek ileride kahvele-
rin olduğu yer vardı, orada bir çay içerdik, tekrar geri döner-
dik. Sonra kahvaltı yapardık, istirahate çekilirdi Turgut Bey.
Öğleden sonra tekrar yine girerdik denize, ikindiye doğru
tekrar girerdik. Bu arada, o kaldığımız yazlık tatil sitesinin
bir yerinde briç oynardık, briçe meraklıydı. Rahmetli çok
üfürükçüydü briç oynarken. Karşısına da benden başka
kimse geçmezdi, çünkü kimse onunla eş olmak istemezdi.
Yeterli puanı olmadan, bir sürü yerlere gidip bir hayli batın-
yordu. Hoşça vakit geçiriyor, bir yandan da fikri hazırlık ya-
pıyorduk. Sesli düşünüyorduk. Parti nasıl kurulur, kurulur-
ken nelere dikkat etmek gerekir. Bu meseleleri kendisiyle
cnine boyuna görüştük. Kendisini çok teşvik ettim, "Hiç en-
dişe etmeyin" dedim, "tüzüğünüzü de ben yazarm, progra-
mı hazırlarız, sadece siz bize malî imkân bulun" dedim. O ne
kadara mal olur diye sualler tevcih ederdi. "Bizim kuracağı-
mız parti, sizin isminizin üzerine kurulacak bir partidir. Bi-
zim çok fazla masrafımız olmaz, endişe etmeyin" gibilerden
kolaylaştırıcı, zorlaştırmayıcı tavsiye tarzında şeyler söyle-
dim. Hatta hiç unutmam, kendisi başbakan yardımcılığı dö-
neminde, hep yazılı okurdu ve ben yazardım konuşmalarını,
Adnan Bey de İngilizce konuşmalarını yazardı. Neticede, hep
yazılı konuşurdu.

"Bülend Ulusu ile birlikte parti kursun istendi"

Semra Özal: Hep var bir politika yapmak. Yani hep aklın-
da, her zaman, yıllar yılı düşündüğü şey, politikaya girmek,
politika yapmak. Bunu da istemesinin tek sebebi düşündü-
ğü şeylerin, hazırladığı projelerin ancak kendi elinde yetki
olursa yapılabileceğine, başarılabilceğine inandığı içindi.
Ama o istifa ettiği zaman, o gün hiçbir partiden filan konuş-
madık. Hiç böyle bir şey olmadı. Biraz gidip dinlenelim, bir
kendimize gelelimdi, lüm konuşmamız.

Ben ona şunu söyledim. Hep sen politikayı istiyorsun, se-
viyorsun, bunu yapacaksın. Tamam. Ben sevmiyorum, iste-

miyorum. Ama sen bunu istediğin gibi yapacaksın, yanımdayım. Yanında olacağım her zaman. Ancak zamanını çok iyi seçmememiz lazım. Çünkü bu kadar yıl bekledin bunun için. Bu kadar yıl bekledikten sonra bu işe girdiğin zaman başaflılı olmalısın. Olacağın zamanı, yani zemin-zaman meselesi bu. Bunu çok iyi ayarlamak lazım diyordum kendisine. O da evet diyordu. Şimdi bu kadar baskı geldikten sonra dedi ki, gel bakalım, dolaşalım bir arabayla beraber. Şöyle Türkiye'nin muhtelif yerlerine gidelim. Bir de yollarda görelim insanları. Ve kendi arabamızla bir hayli seyahat etlik, karayolu ile. Karadeniz'e, Doğu'ya, her tarafa. Bülend Ulusu ile birleşin falan diyenler de vardı. Tabii şimdi esas zorluk orada başladı. O sırada Bülend Ulusu'ya bir parti kurdurup, yine onu başbakan yapıp. Rahmetli Sunalp ile rahmetli Turgut Beyi de onun yardımcısı yapmaktı, tüm Konsey'in hesabı. O zaman ben itiraz ettim. Dedim ki, sen başbakan yardımcısı olacaksan peki niye istifa ettin? O zaman istifa etmeyeydin, kalsaydın. Mademki istifa etmeye, bir parti kurmaya kararlısın, bu düşündüklerini yapabilmek için. O zaman partiyi kurarsın, kendin başına geçersin. İşte tabii etraftan baskılar gelmeye başladı. Senin partini kapatırlar, sana iktidar vermezler, sana müsaade etmezler daha doğrusu. Ben de o zaman dedim ki, bu Şarık Tara, Yıldırım Aktürk filan vardı, birkaç kişi daha... O zaman ben onlara en son dedim ki; bakın bu, başbakan yardımcılığından niye ayrıldı? Bülend Bey fevkalade beyefendi bir insan. Çok da sevdiğimiz, saydığımız bir insan. Ancak başbakan yardımcısı olarak bu düşündüklerini yapamadığı için ayrıldı. Bütün bunları yapmak istiyorsa yetkinin elinde olması lazım. Bunun için bir parti kursun. Kuralım partiyi, elimizden geldiği kadar da çalışırız. Müsaade ederlerse kurmamıza tabii, o da vardı o sırada. Kazanırsa istediklerini yapar, kazanamazsa dedim bir daha politika lafı duymak istemiyorum. Bu işten tamamen vazgeçer, otururuz. Demek ki, olamayacak dersin, oturursun dedim. Bunun dışında yokum ben senin yanında dedim. Hatta bir gece en son İsviçre'de bir oteldeydik. Sabaha kadar Şarık Beyler falan oturduk, münakaşa ettik. Onlar bana çok kızıyorlardı. Sen yanlış düşünüyorsun. Bırak memlekete... Canım da memlekete hizmet tamam ama aynı

hizmeti orada da yapabilirdi. Yapamayacağı için ayrıldı. O zaman bırakın kursun, bir deneyelim. Neticede gitti, Evren Paşa'yla görüştü. Parti kurma müsaadesi aldı.

“Özal'ın adı altın kaçakçılığına karıştırılacaktı”

Ekrem Pakdemirli: Sayın Ulusu, Turgut Bey'in yokluğunda beni ve Yıldırım Aktürk'ü yanından ayırmaz oldu. Yani Bakanlar Kurulu'na sokardı. Hatta oylamalara iştirak ettirirdi. Sonra sanayi bakanı bir gün itiraz etti. Dedi ki, “Efendim burada bürokratlar, iki arkadaşımız, tamam, iyi, düzgün, severiz kendilerini ama, hükümet üyesi gibi de oylatmasanız nasıl olur?” dedi. Ondan sonra Ulusu da “Peki, oylarını bundan sonra istemeyeceğim” dedi, ama göz göze geliyor idik. Eğer yanlışa, böyle hareketlerle biz fikrimizi ifade ediyorduk. Orada Ulusu bizi çağırırdı ve uzun uzun konuştu. Yani “Turgut Bey'in aleyhine bir lobi var” dedi, doğrudur. “Güneyden bir altın kaçakçılığı olmuş da Turgut Özal'ın adı da karıştırılmış. Dosyalar var. İşte bu dosyaları açtırmaya çalışıyorlar yukarıya” dedi. Bunlardan bir şey çıkmaz ama yıpratır insanı. Şimdi Allah biliyor ya ben Millî Güvenlik Konseyi'nin çok çabuk kendisini yok edeceğini düşünememiştim. Bir geçiş dönemine ihtiyacımız var diyorduk. Ulusu da bizim fikirlere fevkalade yakındı.

O geçiş dönemini nasıl geçireceğiz. Millî Güvenlik Konseyi kendisini hemen yok edip de demokrasiye geçemez dedik. Eskiden de öyle olmuştu. Yani 60 İhtilali var... 71 var. Ulusu da diyor ki bize, yukarıyı bastırıyor, ben parti kurayım diye. Ne yapacağız, yani bu parti, tamam bunların dediğini yaparsam ben Özal olmadan yapmam diyor.

Ben önce Antalya'ya gittim. Yanımda dört büyük işadamı götürdüm. Denize açıldık. Orada partinin nasıl kurulacağını konuşuyoruz. Partiye bir kaynak lazım. O kaynağı mobilize ediyoruz... Yani işadamları. Yani onların isimlerini şimdi vermesek, olur... Ondan sonra, orada partinin mutlaka kurulması gerektiğine karar verdik. Kaynaklarını işte, şu şu şu işadamları bize destek olacak. Orada kendilerine miktarlarını da söylediler. Geriye döndük. Bizi Ulusu her gün kabul ediyor, işleri görüşüyoruz. Ekonomide aksaklık olmasın,

aman işte tekrar kuyruk olmasın. Tekrar çifte fiyatlar hortlamasın, tekrar ihracat sendelemesin. İhracatta büyük bir hamle yapalım falan. İşte böyle sıkıntısını aktarıyor, bir daha gittik Antalya'ya.

Sayın Ulusu'ya parti kurdurmak istiyor yukarı. Zaten, yukarı diyor ki ben bir şey söylediğim zaman Anayasa'ya aykırıysa, Anayasa'nın o maddesi değişmiştir, diyor. Rahmetli Özal dedi ki, biz dedi, beraber olursak, Batı'ya askerî idarenin devamı resmini veririz. Bu fevkalade yanlış olur. Yoksa Ulusu fevkalade iyi bir bir insan. Yani bizim askerlerin içinde böyle, canı gönülden kucaklayabileceğimiz, her şeyimizle beraber paylaşabileceğimiz insan. Ben kendisini çok seviyorum, diyor. Ama Batı'ya vereceğimiz resim yanlış olur. Bu konuşmalardan sonra rahmetli Özal ben tek başıma devam edeyim dedi. Yalnız, dört partiden de, ayrı eğilimden insanları alalım; bu insanları barıştıralım, birleştirelim. Hatta özel bir tabiri vardı. Siyaset tarlasını biz sürelim, derin çizgileri yok edelim, üstünden böyle bir baskı da geçirelim. Yeni bir tarla, yeni bir siyaset alanı, yeni bir anlayış getirelim, derdi. Böyle kesin karar alınca Ulusu parti kurmaktan vazgeçti. Götürdü evrakları geri verdi. Biz bunları yaşadık yani. Ondan sonra şeyi buldular, malum Turgut Sunalp Paşa'yı buldular ve ona kurdurdular.

“Özal parti kurmaya önceleri karşıydı”

Mehmet Keçeciler: Turgut Bey'i siyasete ısındırmak için çok çabalarım oldu. Vc kendisinc devamlı siyasete girmesini telkin ettim. Şöyle bir anım var, onu izleyicilerle paylaşmak isterim. Bir gün, Enis Koruyürek'te bir evi vardı, orda çalışırdık. Bir pazar günü yine çalışıyoruz, evrakları götürdüm ben ona. Gelen vatandaşlara da Adnan Bey, Turgut Bey'in ekonomi müşaviri, ben ise siyasî müşaviriyim derdim. “Bak Mehmet böyle söyleyip durma, siyasete girmem” dedi. “Bu memlekette siyaset adam yeme makinesidir” dedi. “Bak İsmet Paşa'ya. Ömrünün sonunda CHP'li olarak ölmedi. Ondan istifa etti, halbuki o İsmet Paşa ki partisinde millî şef ilan edilmişti” dedi. “Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu'ya bak, idam edilerek öldürüldüler. Bu

memleketin siyaseti onları idam etti" dedi. "Bugünkü liderlere bak, Demirel'e, Ecevit'e, Türkeş'e, hepsi içerdeler, hepsi gözaltında, gözetim altında veya hapisteler. Dolayısıyla bu memlekette siyaset adam yeme makinesidir. Ben siyasete girmem. Bana dediler ki vatanında yokluk var, kıtlık var, kuyruk var, bunları ancak sen kaldırırsın. Ben geldim nöbetimi tuttum. Biliyorsun kalbimde üç damarım tıkalı, benim sağlığım da müsait değil. Ben torun seveceğim, askerlerle beraber ayrılacağım ve köşeme çekileceğim, torunlarımla meşgul olacağım. Beni siyasete itip durma, 77'de bir dedim o siyasetti, hem ekşi hem tadı bozuk. Ben siyaset yapmam bu memlekette. Siyaset adam yeme makinesidir. Ben düzeni kurdum. Nasıl yokluklardan kurtulacağımızın, kıtlıklardan kurtulacağımızın usullerini koydum. Kararlarını aldım. Türkiye inanıyorum ki, bundan sonra bu kararlardan vazgeçmez. Geçmez zaten, başka alternatifi de yok bu kararların. Dolayısıyla ben yapacağımı yaptım, memleketime nöbetimi tuttum" dedi. Ben de kendisine aynen şöyle dedim: "Eğer bu memlekette siyasetçinin böyle bir kaderi varsa, bunu değiştirme noktasında size hiç mi sorumluluk düşmez? Sizin sahip olduğunuz bilgiye, tecrübeye sahip birini yetiştirmek için bizim en az 10-15 sene beklememiz lazım. Sizin önünüz açık. Ve sizin koyduğunuz program Türkiye'nin kurtuluş reçetesidir. Dolayısıyla siz ayrıldıktan sonra, siyasi kadroları terk ettikten sonra, gelen siyasiler sizin koyduğunuz bu düzeni yine bozacaklardır. Ve o zaman siz sorumluluk duyarsınız, vebal hissedersiniz. Önü açık olan bir tek siz varsınız. Eski siyasilerce yasak geliyor. Görünen o. Siz mutlaka siyaset yapmalısınız. Ve koyduğunuz bu programı iyice yerleştirmelisiniz ki, Türkiye'nin önü açılsın, Türkiye bir daha kıtlıklara, karanlıklara düşmesin." "Yok yok" dedi, "bir daha rica ediyorum bana siyaset edip durma." "Siz bilirsiniz" dedim "ama yanlış düşünüyorsunuz." Nitekim ayrıldı.

Side'ye gidip oturdu, bir ay geçmedi, bir gün telefon etti: "Yahu Mehmet, hani senin şu parti kurma işin vardı ya. Buraya bir gelebilir misin, bir onu görüşelim." "Hay hay" dedim. O sırada maliye bakanı ve yeni kadro, 24 Ocak Kararlarını birer birer değiştirmeye başlamıştı. Oturduğu yerde küplere biniyordu. Ben gittim yanına, diyor ki: "Böyle yanlış karar

alınır mı, niye söylemiyorlar, niye yapmıyorsunuz orda, niye mâni olmuyorsunuz bu yanlış kararların alınmasına?" "Bilmiyoruz efendim, biz Planlama'dayız, müsteşara da sormuyorlar." Zaten onlara kızıyordu, Yıldırım Bey'e kızıyordu, Ekrem Pakdemirli'ye kızıyordu, niye gidip başbakana söylemıyorsunuz diyordu. "Söylüyoruz efendim" diyordu onlar da. Buna rağmen bu kararlar alınmaya devam ediyordu. Ve 24 Ocak Kararları'ndan yavaş yavaş uzaklaşmaya başladığını hissedince, dedi ki: "Mehmet ben siyasete girerim ama bir şartla, Amerika'ya gidip sağlığını bir daha gözden geçirmem lazım. Bana üç damarın tıkanıldığını söyleyen doktorla bir daha görüşmem lazım. Sağlık bakımından bir problem olmayacaksa siyasete devam ederim. Bir parti kuralım." Nasıl kurulur diye ben orada 15 gün kaldım. Yanımızda Adnan Kahveci vardı. Kaya Erdem Bey vardı, Semra Hanım vardı.

Özal'ın ABD'deki kilo verme öyküsü

Asım Kocabıyık: Side'ye gitti. Orada bir müddet kaldı. Südü Arabistan'a gitti. Sonra Amerika'ya gitti. Aralık ayında Amerika'daydı. Ben de 1978'den beri Amerika'ya gidiyorum. Sağlık sebebiyle. Baypas geçirmiştım 78'de. Doktorlar var orada tanıdığım, orada arkadaşlar var. O arkadaşlardan üç Türk doktoru bana dediler ki: "Turgut Özal'ı tanıyor musun?" "Tanıyorum" dedim. "Onu" dediler, "biz resimden teşhis ettük. Bazı rahatsızlıkları var. Buraya getirebilir misin? Bizim laboratuvarımıza koyup onu bir ciddi testten geçirmek istiyoruz. Çekaptan geçirmek istiyoruz." Dedim ki: "Turgut Bey Washington'da oğlunun yanında. Ben telefon edeyim, sizin arzunuzu söyleyeyim." Telefon ettim, dedim ki: "Üç Türk hekimi sizin buraya gelmenizi, resimler üzerinde yaptıkları teşhisi denemek istiyorlar. Onun için lütfen gelirmisiniz?" "Kimmiş onlar?" dedi. "İsmi ver" dedi. Dedim: "Müsaade ederseniz onlar kendileri arayacaklar." Aradılar, bu üç doktor. Biri İsmet Karacan'dı. Tanındı o hadiseden sonra, ikincisi onun özel doktorluğunu yapan Cengiz Aslan. Üçüncüsü de Sabri Derman. O da bir tıp profesörünün oğluydu. Orada beraberlerdi. Bunlar çağrdılar. Ben tarihi hiç unutmuyorum. 15 aralık 1982'de Turgut Bey Houston'a

geldi. Ben de Houston'a gittim, orada o tarihte hazır oldum. Tanıştırdım.

Cengiz Aslan: Semra Hanım'la el ele tutuşmuş bir vaziyette indi, havaalanında biz karşıladık. Elinde bir küçük uçak çantası. Küçük uçak çantasının içinde de birkaç günlük için alınmış pijama, bir gün kalıp dönecek, o şekilde planlamışlar. Houston'a geldiler. Ben ilk muayenesini yaptım. İlk tanışmam öyle oldu kendisiyle. İlk muayenesini yaptığımda, yüksek tansiyon olduğunu, bacaklarında ödem olduğunu ve geçirilmiş bir enfarktüs hikâyesi olduğunu öğrendim. Mutlaka kilo vermesi gerektiğini söyledim. Hele başbakan yardımcılığından istüfa ettikten sonra kendisinin bir 8-10 kilo aldığını belirtince mutlaka bu kiloları doktor nezaretinde vermesi gerektiğini söyledim ve müsaade ederseniz, dedim, bir gün sonra, işte buranın çok önemli kalp doktorları, kalp cerrahları var. O sırada tanıdığımız herkes tarafından tanınan Antony Gotto, Doktor Debeki, Muhammet Attar gibi, gayet tanınmış kalp cerrahları ve kalp doktorları vardı.

Kendisine randevu aldık ve ertesi gün götürdük. Burada da bizim söylediğimiz ciddiyet; belirttiler ve derhal bir zayıflama programına geçilmesi gerek, dediler. Tanışmamız tamamen böyle bir tesadüfle başladı. O zaman şöyle dedi. Ben ileride bir parti kuracağım, başbakanlığa hazırlanıyorum. Benim, dediğiniz gibi bu kondisyonda bu işleri götürmem zor. Ben ciddiye aldım, burada iki üç ay kalacağım, sağlığımy epey bir derleyeceğim, toparlayacağım, diye karar verdi. Sonra orada aşağı yukarı üç aya yakın kaldı ve üç aylık bu sürede ben devlet adamı niteliğini bilmediğim, kalbi sevgiyle dolu, pırl pırl, çok insancıl, çok mütevazı, Turgut Ağabeyim ile arkadaşlık yapmaya başladım. Daha çok eşim, eşine refakat ediyordu. Çünkü her yere ulaşım araba ileydi. Bir müddet sonra kendisi bir araba kiraladı. Hem bir taraftan egzersizlerini yapıyor, perhiz programlarını yapıyor, kilo vermeye devam ediyor. Hem de devamlı, benim boş kaldığım saatlerde kompüter dükkânlarına götürmemi istiyordu.

Bizim yakınlığımız çabuk ilerledi. Akşamları bazen yemeğe gidiyorduk. Eşimle daha önce konuşmuşlar. Eşime demiş ki, dönünce ben parti kuracağım, başbakan olacağım, büyük bir ihtimalle, benim orada devamlı bir doktora ihtiyacım

var. Cengiz de artık dönsün, Türkiye'den bu kadar uzak kalmasın, dönsün. Her şey onun bıraktığı gibi değil, çok şey değişti. Daha da değişecek. Döndüğünde ben onun özel doktorun olmasını istiyorum, demiş. O da, bizim için şerefli, gibi, nezaket sözleri söylemiş. Akşam karşılaştığımızda, Semra Abla'yla Turgut Ağabey'le bir masaya oturduğumuzda bana kendilerinin eşimle konuştuğunu böyle bir karar aldıklarını söyledi. Gene aynı sözleri söyledi, dönünce başbakan olacağım, işte böyle böyle sen de dönersin, artık boşver, yeteri kadar kalmışsın, sen de benim doktorum olacaksın. Ben evet demeye bile fırsat bulamadım.

Sadece ağzımdan, efendim, ben burada mikroşiroji yaptım, işte küçük, gözle görünmeyen ipliklerle, işte 1 milimetrelilik damarları dikmek gibi birtakım işlerle uğraştım. Birtakım, böyle, çok ince detaylı işlerle uğraştım. Ben sizin genel tıbbi sıkıntılarınıza yardım edecek durumda değilim. Yok canım, dedi. Sen orada benim danışmanım, arkadaşım olacaksın. Sağlıkla ilgili sorularına, fikirlerime cevap vereceksin, dedi. Böylece gene, bu konuyu konuştuk, aynı şekilde.

Ben o zaman bir muziplik yaptım, ya başbakan olamazsanız, demek cesaretini gösterdim. O zaman seninle, dedi, Ortaköy Şifa Yurdu'nu alır, Amerikalıların yaptığına benzer çok güzel bir hastane yapar, Türkiye'de bir örnek kurarız, dedi. Nasıl, dedi, Hilton Oteli kurulduğunda Sirkeci'den üst standartta otel bilinmiyordu. Hilton Oteli kurulunca herkes bir beş yıldızlı otelin, adam gibi bir otelin nasıl olacağını anladı ve ona benzer şeyler üretilmeye başladı, dedi. Biz de öyle bir örnekleme yaparız. Kenan Evren kendisini veto edeydi, birlikte bir hastane açmanın projelerini de o sırada yapmış olduk.

Derken 83'ün birinci ayında, Turgut Bey, epey kilo vermiş, oldukça egzersiz yapmış ve oldukça sağlıklı bir durumdaydı. Genel çekaplarda da her şey çok iyi gösteriyor. O durumda Türkiye'ye döndü. Ben de üç dört ay sonra hazırlayacağım bazı yazılar vardı. Onları hallettikten sonra ben de Türkiye'ye döndüm. Ve Türkiye'ye döner dönmez karşılıklı yemek daveti oldu. Onun bir parti kurma hazırlıkları içerisinde oldum. Sadıklar Apartmanı'nda parti çalışmalarını yapıyordu. Önce kuruluşu iştirak etmek isteyip istemediğimi

sordu. Ben dedim, kesin olarak siyaset yapmak istemiyorum. Doktor olmaya kararlıyım. Öyle üç yaşında çocukken doktor olacağım diye başladım. Bu kararında değişiklik yapmak istemiyorum.

Ben doktor olacağım, ben siyaset yapmak istemiyorum efendim, nasıl istersen, dedi ve ondan sonra bizim rutin muayencelerimiz başladı. Biz aşağı yukarı birkaç kardiyalog arkadaş ve kalp cerrahıyla birlikte iki ayda bir, bazen ayda bir, tansiyonunu, kalbini, elektrosunu, rutin muayenelerini bir şikâyeti olmadan devam ettiriyorduk. Seçimlere iştirak etti.

"Partinin adı Amerika'ya geldiğinde belli değildi"

Ahmet Özal: Amerika'da ben Washington tarafındaydım. O, Texas'a Houston tarafına gitti. Orada hem çekap yaptırdı hem de çok müthiş bir zayıflama döneminden geçti. Yaklaşık, ne bileyim 20 kilonun üzerinde kilo verdi babam.

Washington'a dönünce adeta ben babamı tanıyamadım, gözlerime inanamadım. Yani yarısı kadar olmuştu babam gi'tiği halinin. Çok sağlıklıydı, çok enerjikti.

Partiyi kuracağını orada söyledi. Hatta partinin ismini de biliyorum dedi. Partinin ismini de öyle kurdum kafamda dedi. Nedir, dedim. Söylemem şu anda dedi. O zamandan parti ismini kafasına koymuştu zaten.

Hatta annemle babamın şu konuşması oldu. Annem dedi ki: "Sen, başka birilerinin yanında şu düşüncelerini uygulayabilecek misin Türkiye için?" "Çok zor" dedi babam, "yani, işin başında olmazsan bunları uygulamak kolay değildir, cesaret isteyen bir iştir. Herkes de riske atmaz kendini" dedi. "O zaman, ya kendin kur, bu işin başında ol ya da hiç girmeyelim bu işe" dediğini hatırlarım annemin. Amerika'da da, Türkiye'de de bu çok uzun tartışıldı. Hatta babamın en yakın arkadaşları parti kurmasının yanlış olacağını, kapatılacağını, askerlerden kurulan, Sunalp Paşa'nın partisinin içinde yer alması gerektiğini söylemelerine rağmen, "Türkiye için yapmak istediklerini sen başta olmazsan yaptırabilecek misin o partiyle? Yaptıracaksan yap, ama yaptırabileceğine inanmıyorsan kendi partini kur" diye annemin ısrar ettiğini bilirim. Babam 56 yaşındaydı siyasete girdiğinde, 56 yaş si-

yaset için çok geç bir yaştır. Emekliliğin geldiği bir yaş. Ben babama dedim "Kalbinde rahatsızlığın var. Baypas durumu oldu ondan sonra, iki defa kriz geçirmiş, kilo var. Şimdi 56 yaşındasın, sonra Anadolu'nun yollarına çıkacaksın, köy köy gizeceksin, transformasyon diye anlatacağsın, elektrik, yol, su getireceğim diyeceksin 35 000 köye. Alay edecek bu insanlar. Kimse getirememiş Cumhuriyet tarihi boyunca. Nasıl bu işe kalktın?" Bana aynen şunu söylemişti o zaman: "Oğlum, ben siyaseti hiç sevmedim. Esasında siyasetçi değil, bürokrat olarak hizmet etmeyi hep tercih ettim. 30 küsur yılda bu hizmeti verdim Türkiye'ye. Ancak öyle bir yerde ki Türkiye, ben de öyle bir noktadayım ki; benim bilgi birikimlerim, o zamanki nüfusumuzu hatırlamıyorum, bütün Türkiye'deki insanların önünü açacak, değiştirecek olduğuna inanıyorum. Eğer bugün ben bu inandığım şeyleri yerine getirmezsem yarın öbür gün öbür dünyada Allah bana bunun hesabını sorar." Ve inancından dolayı girmiştir. 56 yaşında mantıklı bir iş değildi o, belki.

"Turgut Bey 'Bana bira' deyince şaşırđım"

Rüşdü Saraçoğlu: Özal'la tanışmama vesile olan kimse, Ahmet Özal. 1980 yılında ben İMF'de araştırma bölümünde çalışırken, 24 Ocak Kararları alınmıştı. Özal'ın aldığı kararları, İMF'de çalışan bir ekonomist olarak takip ediyorduk. Gayet olumlu ve Türkiye'den hiç beklenmedik kararlar alınmaktaydı. İMF ile ilişkiler birdenbire düzelme yoluna girdi. Açıkçası o zamanki bilgimiz çerçevesinde, sene 1980, takunyalılarından olarak tanıdığımız Turgut Özal'ın bu tür kararları nasıl aldığını da, orada çalışan Türkler olarak, kendi aramızda biraz şaşkınlıkla seyrediyorduk.

Asıl kendisiyle ilişkimiz, istifa ettikten sonra başbakan yardımcılığından, ABD'ye geldiğinde Washington'da oldu. Washington'a geldiğinden, Ahmet benim arabamı ödünç aldı, babasını gezdirebilmek için. Benim o tarihte 76 model bir Buick arabam vardı. Makam arabasına biraz benzeyen bir araba. Turgut Bey'i onunla gezdirdi. Evine gitti. Ben de bir akşam, bizim eve, arkadaşımın babası olarak ve Türkiye'de ilginç işler yapmış bir insan olarak yemeğe davet ettim. Ga-

yet samimi, ufak bir yemektir. Dünya Bankası'ndan Kemal Derviş'le hanımı vardı. Turgut Özal, Semra Özal, Ahmet Özal, eşi Elvan bizim evde ve bir barbekü yaptık ve ben bir şeye çok şaşıtm. Semra Hanım'a ne içersiniz diye sorduğumda viski dedi. Turgut Bey'e ne içersiniz, diye sorduğumda, soğuk bir bira, dedi. Ben çok hayret ettim. Turgut Bey'in bira, Semra Hanım'ın viski istemesine ve kendisiyle orada bir süre konuştuk hem bizim evde o gece, hem daha sonra. Oldukça berrak bir ekonomik anlayışı olduğunu gördüm, bana göre ve bu diyaloğumuz devam etti.

Özal ABD'de kımılerle görüştü?

Emin Çölaşan: Turgut Özal, işte bir süre sonra işte artık seçimlerin yapılacağı belli oluyor. Parti kurmaya niyetleniyor. Tabii bu arada Amerika'ya gidiyor. Bunu kamuoyu anımsayacaktır. Amerika'da kilo veriyor ve Amerika'da birtakım kişilerle de görüşmeler yapıyor ve onlardan siyaset dersleri alıyor. Çünkü bir siyasetçi değil henüz. Başbakan yardımcısı ama siyasî herhangi bir fonksiyonu yok, bir parti başkanı değil, bir partinin mensubu değil. Dolayısıyla, Türkiye'ye geldiği zaman artık bir partinin başında olma ihtiyacında. Kafasında bu fikirler yavaş yavaş oluşmaya başlıyor ve Konsey'in vetosunu atlatabilirse partisini kuracak. Yine anımsayalım, Konsey'in veto etme yetkisi var. Yani Konsey istemediği kişileri, onaylamadığı kişileri veto edebiliyor. Tabii Turgut Özal da veto yemekten korkuyor. Çünkü birtakım yakın arkadaşları da veto ediliyor nitekim en sonunda işin. Amerika'yı devreye sokuyor. Tabii Amerika'nın has bir adamı Turgut Özal. Kenan Evren'e Amerikalılar geliyorlar, heyet filan geliyor. Diyorlar ki aman bu bizim iyi dostumuzdur, iyi adamımızdır ve uyguladığı programla Türkiye'ye büyük yararlar sağlamıştır, bunu lütfen veto etmeyin ve veto edilmiyor ve ANAP'ın kurulması o sayede gerçekleşiyor.

Oktay Ekşi: Turgut Özal'ın Türkiye'de önemli konuma gelmesi öncesinde belirli bazı olaylar var. Bunlardan birisi kendisinin Amerika Birleşik Devletleri'ne gidişi ve kalışı. Gerçi daha önceki yıllarda da var, yani 1971'de 12 Mart'tan sonra da gitme teşebbüsü, geri dönüşü, gitmesine izin verilmeme-

si ve sonra özel sektörde çalışmaya başlaması gibi. Yani devlet sektörünün kamu sektörünün dışında kaldığı dönemlerde elbette yapmaya mecbur olduğu bazı şeyler vardı. O çerçevede başka örnekler de gösterilebilir. Ama önemli sonuçlarla bir araya getirdiğiniz zaman Turgut Özal'ın hayalindeki olayları belirli bir süre Amerika Birleşik Devletleri'nde kalmışlık görüyorsunuz hep.

Yani 12 Eylül'den önce bu var. Siyasî hayata girmesinden önce; yani 1982 yılında istifa edip hükümetten ayrıldı; sonra siyasî partilerin kurulmasına izin verilmesi aşamasına katılan dönemde yine böyle bir durum var. Bu sadece tesadüf müdür? Turgut Özal'ın yakınlıklarına, ilişkisine, mantalitesine bakılınca bunu sadece tesadüf gibi düşünmek bana biraz saflık gibi geliyor.

“Özal’la bende komünizm fobisi vardı”

Mükerrem Taşçıoğlu: Kalktık gittik karşılamaya. Şeref salonundan girmesi konusunda Hüseyin Kocabıyık'ın dahli olmuştur, bir nevi iltimas yaptırarak diyelim. Çünkü hiçbir resmî sıfatı, siyasî sıfatı olmayan, siyasete niyeti olan bir kimse. Gönlümüz elvermedi. Herkes buradan girerken o niye başka yerden girsin diye, onu, oradan girişini gayet iyi hatırlıyorum. Sarıldık öpüştük. Mektepten o kadar tanışmamız var. Yeniköy'deki evine geçiyor. Bana dedi ki, Hüseyin'le beraber siz eve gelin de biraz konuşalım. Gittik. Ev de o esnada bir tadilat görüyor. Semra Hanımefendi nezaret ediyor.

Kalabalık, hayhuyun içerisinde bir küçük daire. Orada bir ara kenara çekti beni, dedi ki “Ben parti kurmaya karar verdim, gelir misin?” Benim siyasî faaliyetlerimden ilham almış olacak ki böyle bir teklifle beni partisine sokup, orada kabil-i istifade bir kimse olduğumu düşünmüş olacak. Tereddüt etmeden, “Gelirim” dedim. “Yahu” dedi, “bir şey sormuyorsun, nasıl bir parti kuracağım, programı nedir?” “Sormaya lüzum yok” dedim, “birbirimizi iyi tanıyoruz. Hangi saflarda ne gibi düşünceler olabileceği. Bizim gençlik yıllarımızda bir komünizm fobisi vardı, ondan olmadığını biliyorum” dedim. Böyle bir kısa konuşmadan sonra, “Gel o zaman” dedi. Kendi aramızda bir seremoni yaptık, kucaklaş-

tık, hiç unutmuyorum. Ondan sonra Şişli'de kuruluş çalışmalarına başladı. Hem İstanbul'da yürütüyordu, hem Ankara'da yürütüyordu.

Asım Kocabıyık: 1983 senesinin mart ayında. Şişli'de bir dairesi vardı, orayı merkez yaptı. Bütün hazırlıklara başladı. Çok aleyhinde, politikaya girmemesi için telkinler vardı. Hatta ben bir tanesini hatırlıyorum, şimdi ismi aklıma gelmedi. Bir tanesi emekli amiraldi. Dedi ki: "Vermezler o iktidarı Turgut Bey'e." "Gel" dedim, "şunu bir anlat." Anlattı. Turgut Bey fikrini değiştirmede. Hazırlıklarını yaptı, ondan sonra partisini kurdu.

Efendim, 1981 senesinde Demirel'le Turgut Bey'in barışması için kendimce bir plan hazırladım. Turgut Bey'in çok sevdiği, saygı gösterdiği bir partiliyi, eski, bakanlık yapmış bir partiliyi yanıma alarak Demirel'den randevu istedim. Sekiz buçukta sabah randevu verdi. Gittik, sekiz buçuk olmasına rağmen, Demirel'in etrafı dolu. Süleyman Demirel genellikle böyle dolu olan zamanlarda sizi karşıdaki odasına, Güniz Sokak'ta karşıdaki odasına davet eder sizi. Dinler sizi, söyleyeceğini söyler, notunu alır falan. Biz oraya gittik. Bekliyoruz, sekiz buçuk, dokuz buçuk, saat on; çağırıyor bizi. Tahmin ettim ki, niye geldiğimizi anladı, niyeti de yoktu. Onun için biz Demirel'e bahsedemeden Hasan Dinçer' le beraber geri döndük.

"Nazmiye Hanım omzumda ağladı"

Semra Özal: Parti kuruluşunda, rahmetli parti kuracağı zaman haber yolladı Süleyman Bey'e. "Ağabey bana yardımcı ol, bazı kimseleri bana ver. Ben partiyi daha sağlam kurayım. Daha iyi, güçlü olalım" diye. Ve Süleyman Bey'den o zaman gelen haber, tam bilmiyorum. Parti kurmasın, ben kuracağım, kurarsam onu alırım, diye bir cevap geldi. O zaman Turgut Bey dedi ki, ben tek kişi değilim, benim grubum var. Yani bu grubumla olabilecek mi? Hayır tek alırım deyince, orada koptu.

Mesela benim Nazmiye Hanım'la kopmuş bir şeyim yoktur. Yani aramızda bir şey olmadı hiçbir zaman. Hatta o Hamzakoy'dan filan geldiği zaman evde ben karşıladım, kapıda biliyorsunuz. Benim omzumda ağladı. Hiçbir zaman

kopmadı. Fakat ben her gün gidiyordum. O sırada yasakladılar, benim her gün gidip gelmemi.

.Tabii bize bir haber geldi. Gelmiş rahmetliye. Bu kadar sık gidip gelmesin, bu kadar sık görüşmesi doğru değil diye. Ve hatta demişler ki bu devam ederse kan bağı olan kişilerin dışındaki ziyaretçileri yasaklarız. Ondan sonra ben gide-medim. Ama aramızda bizim Nazmiye Hanım'la en ufak bir şey olmamıştır. Yani her zamanki sevgimiz, saygımız devam etmiştir bizim.

“Özal, Demirel'den dört kişi istedi”

Hüsnu Doğan: Yani partiyi kuracağız, Süleyman Bey'le yahut Süleyman Bey'in etrafındaki insanlarla ilişkimiz ne olacak? Tabii bu önemli bir adımdır. O yüzden de şöyle yaptık. Dört kişilik bir liste yaptık. Bu dört kişilik liste şu kişilerden meydana geliyordu: Necdet Seçkinöz, Sayın Mehmet Gölhan, bunlar Özal'ın taydaşlarıydı. İki de benim taydaşımı koyduk. Onlar da Mehmet Dülger ile Atilla Peynircioğlu'ydu. Bunlar Demirel'in özel müşavirleriydi. Benim Planlama'dan arkadaşlarımdır. Hâlâ da öyledir. Bu dört kişiye müsaade vermesi için Ekrem Ceyhun aracı oldu.

Sayın Ekrem Ceyhun'a bu dört isim verildi. Denildi ki beyefendiye bu dört kişiyi bildirin. Kendisinin onayı olmadan bunlar kabul etmezler. O günü gayet iyi hatırlıyorum. Ekrem Ceyhun Güniz Sokak'a gitti. Demirel'le görüştü. Bize haber getirdi. Aynen gelen haber şu: “Ekrem” demiş, “Turgut'a söyle parti marti kurmasın. Zaman zemin müsait değil. Ben bu dört arkadaşı vermiyorum, Hasan Celal'i de vermiyorum.” Hasan Celal'i biz kendisinden izin istemedik; çünkü Hasan Celal Turgut Bey'in çok yakından tanıdığı benim kırk yıllık arkadaşım.

Bunu derken de Sayın Demirel harıl harıl Büyük Türkiye Partisi'ni kurduyordu o zaman. Hakikaten o dört kişi gelmedi. Hasan Bey bilahare biz iktidara geldikten sonra 6 kısım seçimlerinde kazandıktan sonra Özal onu Başbakanlık müsteşarı yaptı.

Hasan Celal Güzel: Elbette Sayın Demirel'le mukayese edildiğinde, ben Sayın Özal'ı çok daha fazla seviyordum, onun

çok daha fazla yakınındaydım. Çocukluğumdan beri aileler tanışıyordu. İkisinin yanındaki değerim münakaşa bile edilemezdi; elbette Turgut Bey çok daha öndeydi. Ona daha çok şükranım vardı. Daha yakın ilişkilerim vardı. Ve Turgut Bey beni çağırıyor.

Evvela 1982'nin sonunda çağırıyor. Sonra bir de 1983'ün ilkbaharında kendisi ile görüşmelerimiz oldu. Bunları yazmıştım ama şu anda tam tarihlerini hatırlayamayacağım. Ve bana ilk görüşmede muhakkak beraber olmak istediğini söyledi. Başbakanlık Divanı'nda yer almamı teklif etti. Genel başkan yardımcısı olmamı teklif etti. Ve ben olmadan olmayacağını filan söyledi. Güzel şeyler söyledi. İltifatlar etti.

Belki o sırada biraz aramızın soğukluğunun da tesiri olmuştur. İnsanlar ne de olsa hissiyatlarının tesiri altında kalırlar. Ama daha çok şundan; ben kendisini çok sevdiğimi, takdir ettiğimi, başarısını istediğimi, inandığımı söyledim. Ama 12 Eylül dönemine karşı olduğumu, kesinlikle onlara karşı tavır alan bir politika izlemek istediğimi, o yüzden de kendisinin yanında yer alamayacağımı söyledim. Bu bakımdan onu kırmamak için, açıkça ben Süleyman Bey'le çalışıyorum demedim ama, Süleyman Bey'in bu mücadelesini de tasvip ettiğimi kendisine söyledim. O çok zeki adamdı, anlamıştı. Buna rağmen dayanamadı, birkaç ay sonra gene çağırıyor. Bu defa eğer gelirsem teşkilat başkanlığı vereceğini, partinin ikinci adamı olacağımı ve mutlaka başarılı olacağımızı filan söyledi. Ve dedi ki: "Ben konuşurken, arkadaşlarla, Ekrem Ceyhun'la, Mehmet Dülger'le Atilla Peynircioğlu'nu istedim bu partiye. Ekrem, Atilla'yı vermeyiz diye cevap getirdi. Bu da beni çok kırdı. Sanki sen onun adamıymışsın gibi söyledi." Ben de, "Ben kimsenin adamı değilim ama bu mücadeleyi Süleyman Bey en iyi yapıyor" dedim. Bana biraz kırıldı. Münasebetlerimiz kesildi, ben Süleyman Bey'in yanında yer aldım ve Büyük Türkiye Partisi'nin teşkilatlanmasında büyük rol oynadım. O zaman benim yanımda, benimle beraber bu partinin, ANAP'a girmemiş arkadaşlarım vardı. Mesela ikisini kamuoyu çok yakından tanır: Abdülkadir Aksu ve Saffet Arkan Bedük. Onlar da gitmediler. Başka arkadaşlar, uzun uzun isim saymayayım size, mese-la İsmail Köse de gitmedi. Şimdi MHP grup başkan vekili. Ve

biz bir grup kişi, 12 Eylül'ün müsaade ettiği partilerle beraber olmayız gerckçesiyle girmedik.

Özal-Cındoruk gizli görüşmesi

Hüsamettin Cındoruk: Araya ihtilal girdi. İhtilal girince mesafe açıldı. Ne Özal bizi aradı, ne biz onu aradık. Sayın Demirel ile Hamzakoy'dan sonra tamamen irtibatını kopardı. Askerlerle birlikte hareket etti. Aradan geçen süreç, 83 yılında, siyasi hayata başlamasıyla tekrar bizi yan yana getirdi. O bir parti kurma hazırlığı içindeydi. Biz sayın Demirel'in tavsiyesi içinde bir parti oluşturuyorduk. Büyük Türkiye Partisi aşağı yukarı, çok iyi örgütlenmiş, hazır, Adalet Partisi'nin iskeleti üzerine kurulmuş bir partiydi. Büyük bir başarı bekliyorduk neticede.

Bir gün Demirel dedi ki Güniz Sokak'ta bana, "Bu Turgut da bir parti kurmaya çalışıyormuş. Sayın Mehmet Gönen de. Onlarla bir konuş da bak bakalım, başka parti falan olmasın, onlar da katılsınlar buraya" dedi. Gönen hemen kabul etti, parti kurucuları arasında yerini aldı. Ben İstanbul'a geldim. Boğaz'da bir evi vardı o zaman Turgut Bey'in. Evine gittim. Turgut Bey eşi ile birlikte o evdeydi. Turgut Bey'e Sayın Demirel'in adına geldiğimi söyledim. "Sayın Demirel böyle bir şey ifade ediyor ve talep ediyor. Siz de haklı olarak bir parti kurma çalışması içindesiniz. Ama Büyük Türkiye Partisi ciddi biçimde yerleşti ve benim gördüğüm kadarıyla da iktidara koşuyor. Gelin birlikte olalım" dedim. Durdu dedi ki: "Sizin partiyi kapatacaklar. Ben askerlerin icazetini aldım, Kenan Paşa'yla konuştum, generallerle de konuştum, partiyi onların izni ve talebiyle kuruyorum. Sizin partiyi kapatacakları için benim size katılmam mümkün değil. Ama siz istiyorsanız gelin bizim partiye katılın." Dedim ki: "Sizin parti ne partisi?" İsmi söylemedi o zaman, sakladı haklı olarak. "Buluruz ona bir isim" dedi. "O partiye arkadaşlarınızla gelin. Tabii gayret gösteririz. Süleyman Bey'in yasağının kalkması için uğraşınız. İleriki günlerde bu da olur" dedi. "Genel başkan kim olacak?" dedim. "Tabii ki ben olacağım" deyince, ben dedim ki: "Genel başkan konusunda ben iddialı değilim ama partinin genel başkanını tabanda seçeceğiz, kurulda seçeceğiz." "O olmaz" dedi. Sonra durdu durdu dedi ki, "Zaten

siz katılsanız bile veto etmeyeceklerini garanti edemem" dedi. "Yani sizin adaylıklarınızı da, kuruculuklarınızı da veto edebilirler." İkna edemedim kısacası Turgut Bey'i. Benim gördüğüm bir muvazaa partisi kuruyordu. Tam manasıyla askerlerle bir muvazaa partisi kuruyordu. Ve çok önemli bir şey söylüyordu; Büyük Türkiye Partisi'nin kapatılacağını. Kalktım Ankara'ya gittim, Sayın Demirel'e bunu söylediğim zaman Demirel biraz sert bir biçimde karşıladı o anda ve içerledi, "Nereden biliyormuş bunu?" dedi. "Böyle söylüyor, benim gördüğüm bir muvazaa partisi kuruyor ve kendisine bu ifade edilmiş. Anladığım kadarıyla üç dört partiye izin verecekler. Onların dışındaki partileri kapatacaklar." "Anayasa var" dedi. "Anayasa var da askerlik de var, Konsey de var. Ben ciddi buldum söylediklerini" dedim. "O zaman" dedi, "Ankara'ya bu gelecek. Geldiği zaman Ekrem Ceyhun ile bir konuşsun" dedi. Hakikaten, sonra Ekrem Ceyhun kendisiyle sabaha kadar konuştu. Ona da benzer şeyler söylemiş. Ve yollarımız ayrıldı. Biz partiyi kurduk. Kısa zamanda öyle hızlı gelişti ki, örgüt yarışı karşılaştı, eski milletvekilleri, senatörler katıldı. 11. günde dediği çıktı, parti kapatıldı.

Ekrem Ceyhun: O temasını daha çok Hüsamettin Cindoruk Bey ile ve Sadettin Bilgiç Bey'le yaptı. Benimle temasında bir parti kurmayı düşündüğünü ifade etti ve arkadaşları bana gelerek Adalet Partisi'nin bu partiyi desteklemelerini istediler. Ben de kendilerine dedim ki bu zaten tabiaten kendiliğinden olacaktır ama bizim Adalet Partisi olarak sizi açıklan desteklememiz söz konusu olamaz çünkü biz daha önceki ihtilal döneminde CHP artı ordu eşittir iktidar dedik. Şimdi Anavatan artı ordu eşittir iktidara gidiyor, sonuç oraya gidiyor dedik, biz Adalet Partisi olarak sizi desteklersek Adalet Partisi artı ordu eşittir iktidar formülü uygulanmaya konmuş olur, bu kendi kendimizi inkardır böyle bir şey olmaz dedim. Ama tabanda zaten halk sizi en yakın olarak görecektir çünkü başınızdaki kişi Sayın Demirel'in en yakını olan bir insandır ve size oyunu verecektir.

Nitekim benim dediğim oldu ve Anavatan tek başına iktidar oldu. Ankara'ya dönmeden önce Sayın Cindoruk ile konuşup konuşmadığından haberim yok benim. Ankara'da benimle konuştuğu doğru.

Ben bir parti kurmak istiyorum bunu lütfen abiye anlat dedi. Ben de gittim Sayın Demirel'e Turgut Bey'in bir parti kurmayı düşündüğünü söyledim o da hayırlı ve uğurlu olsun dedi. Ben de gittim kendisine hayırlı ve uğurlu olması dileklerini ilettim.

Bir kere gittim, yarım saat kadar konuştuk Turgut Bey'le. Hangi partiyi nasıl kuracağını anlattı, hatta bana dedi ki ben dört eğilimin dördünü de bu partinin içine almayı planlıyorum. İyi yaparsın dedim, doğru yaparsın dedim. Hiç olmazsa ortaklık sükunet bulur. Yani dört eğilim kendi içinde çatışır, dışarda bir kavga filan olmaz. Dolayısıyla 80 öncesi hareketleri meydana gelmemiş olur dedim. Ve bu partiyi nasıl kuracağını anlattı. Sağda bir parti olarak düşündüğünü söyledi ve o tarihte bana dedi ki, ben yani bir iktidar olmayı filan düşünmüyorum ama Meclis'e küçük bir muhalefet grubu olarak girsem bu bana yeter. Ben de dedim ki yanlış düşünüyorsun. Benim tahminim böyle bir partiyi kurduğun zaman sen tek başına iktidar olarak Meclis'e gireceksin. Sonuçta benim dediğim çıktı. Ben bu konuşmaları gelip sayın başkanımıza anlattım.

Süleyman Demirel: İsim de değil, izin de değil, parti kurma meselesinde. Benden yardım istedi. Ben o yardımı niye verecektim? Yardım vermedim parti kurmasına, çünkü benim siyasî hayatım sona ermiş değildi ki. Kaldı ki benim davamı sürdüren arkadaşlarım vardı. Bu arkadaşlarım da parti kurmaya hazırlanıyorlardı ve benim direktifimle hazırlanıyorlardı. Ben onlara destek verdim. O Büyük Türkiye Partisi idi. Büyük Türkiye Partisi kuruldu fakat on gün sonra kapatıldı. Biz onun arkasındaydık. Biz onun arkasında iken başka bir yere nasıl destek verecektik? Vermedik doğrudur.

Kutan: "Özal beni ANAP'a çağırdı"

Recai Kutan: O dönemde Turgut Bey de böyle bir siyasî oluşumun içerisine gireceğini ifade etti. Tabii bu camiaya karşı bir vefa borcum var. Ben bu camiayı terk edemem görüşünü kendisine ifade ettim ve yasak kalktıktan sonra da RP'ye katıldım. Tabii Turgut Bey benim ANAP içinde yer almamı canı gönülden arzu ediyor idi. Ancak ben düşünmedim, ANAP'a katılmayı ve dediğim gibi nihayet bir tarafta ko-

ca bir camia var, onlara karşı sorumluluklarımız var. Dolayısıyla ben o parti içerisinde, hem kuruluşunda, hem yönetiminde aktif olarak rol aldım.

Mustafa Taşar: Sayın Mehmet Perçin ve Sayın Mehmet Keçeciler her ikisi de beni aradılar, Sayın Özal için Sayın Evren'den, Konsey üyelerinden ve genel sekreterden randevu alındığını ama onu bu randevulara götüreceği birisinin olması gerektiğini, benim bu ziyaretlerde beraber bulunup bulunamayacağımı sordular. "Memnuniyetle" dedim, "bulunurum." Ve o zaman bir Murat 131 arabam vardı. 937 plakalı, hiç unutmuyorum, mavi bir, lacivert bir Murat'tı. Onunla birlikte Sayın Özal'ı aldım. Ankara Oteli'nden sabah. İlk ziyaretimiz Sayın Kenan Evren'e.

Arabayla Ankara Oteli'nden alıp, Sayın Evren ile tüm diğer komutanları ziyaret ettik. Bu ziyaretlerimizde Sayın Evren dahil odalarında karşıladılar önce Sayın Özal'ı. Ama çıkarken merdivene dek uğurladılar. Ve ben, her arabaya binişimizde ziyaretten sonra ikinci ziyarete giderken, "Ne oldu efendim, müspet mi?" diye soruyordum. O da, "Evet, bana verdikleri cevap, eğer siz partiyi kuracaksanız, sizin kuracağınız partiye bizim bir şey dememiz söz konusu değil cevabını hem Sayın Evren'den hem diğer dört komutandan, hem genel sekreterden aldık" dedi. Ankara Oteli'ne döndük. Ankara Oteli'nde Ekrem Pakdemirli, Nurettin Soykan; şu anda bizim Malatya il başkanımız, Ekrem Pakdemirli milletvekiliyiz, Sayın Keçeciler vardı. Hep beraber olayı değerlendirdik; ne yapılacağını düşündük ve sonunda karar verdik ki bu parti kurulacak. Bir izin de çıkmış. Bu söylediğim, komutanları ziyaret ettiğimiz tarih 1982'nin eylül ayı. Eylülün 28'i falan olması lazım; tam hatırlamıyorum kaldığıyla.

Ondan sonra çalışmalar devam etmeye başladı. Çalışmaların sonucunda öyle bir gün geldi ki siyaset serbest bırakılacak noktaya geldiğinde Anavatan Partisi'nin kuruluşu için düğmeye basıldı. Ve 20 Mayıs 1983 tarihinde başta Özal olmak üzere toplam 37 arkadaşımızla birlikte ANAP'ı kurduk.

"MHP'den, MSP'den adam alma' dedim"

Kenan Evren: Ben ona birkaç defa sordum, istifa etti dedim ya, o istifa ettiğinde kendisine sordum, "Politikaya mı

atılmak istiyorsun?" dedim, "Hayır efendim" dedi. "Söyle bileyim, eğer politikaya atılmak istiyorsan izin vereyim" dedim, "Hayır istemiyorum" dedi. Ama sonradan, işte bu banker olayından sonra Amerika'ya gitti, zayıfladı. Orada bazı bilgiler mi aldı, Amerikalılarla temas mı etti bilemiyorum, o tarafını bilemem ben, sonra geldi, parti kurmak için bana geldi. "Efendim ben bir parti kurmak istiyorum" dedi. "Özal, ben sana daha evvel sormuştum, sen hayır demiştin" dedim, "bak şimdi kuruyorsun" dedim. "Çok ısrar ediyorlar, o yüzden bu işe karar verdim eğer müsaade ederseniz" dedi. Müsaade alışının sebebi: veto edebiliyorduk, öyle bir hakkımız vardı. Onun üzerine kendisine dedim ki: "Özal sana itimat etmeseydik biz, sana başbakan yardımcılığını vermezdik. Sen iki sene başbakan yardımcılığı yaptın. Ama senin bir geçmişin var. Vaktiyle bir seçimde İzmir'den Millî Selamet Partisi'nden adaylığını koymuşsun." "Efendim o bir hataydı" dedi. "Sonra anladım ben hatamı" dedi. "Eğer kurduğun partide göstereceğin adaylar MHP tandanslı, MSP tandanslı kişiler olursa bil ki hepsini veto ederiz" dedim. "Katiyen yapmayacağım" dedi. "Peki o zaman kur" dedik.

"Alexander Haig, Henry Kissinger gibi Amerikalıların ricası oldu mu?" sorusuna gelince, bunu bana çok sordular. Nereden çıkmış bu laf anlamadım yani. Katiyen hiçbir kişi bana gelip de bunu veto etmeyin dememiştir. Haig benim çok iyi dostumdur. Geldi 12 Eylül'den sonra, dedi ki: "Siz geç bile kaldınız." Ama gelip de aman bunu veto etmeyin diye söyleyecek, mümkün değil bu. Hiçbir dış etki bu konuda bize gelmedi. Bunu uyduruyorlar. Ben kaç yerde söyledim: Ne Kissinger'dan geldi, ne Haig'den geldi. Hiç böyle bir şey yoktu. Ha, o sıralarda Haig dışişleri bakanı olarak bir seyahate geldi, beni ziyarete geldi. Bundan esinlenerek uyduruyorlar. Uydurma bizde çok var. Yani medyanın bazı kanatları, böyle şeylerden esinlendi. Adam gelmiş, niye gelmiş acaba? Gelse gelse bundan gelmiştir deyip, hemen böyle bir haberi üretiveriyorlar.

Şarik Tara: Bir defa Turgut Bey'le, bir iş dolayısıyla, müstecarlıktan veya başbakan yardımcılığından ayrıldıktan sonra Kuvvet'te buluştuk ve oradan Zürih'e uçtuk. Özel uçakla uçuyorduk. Bana dedi ki, "Şarik, gece rüyamda gördüm",

aynen böyle, "Cenab-ı Allah benden yeni bir parti kurmamı istiyor, ne dersin?" dedi. "Valla iyi olur" dedim ve ilk olarak partiyi kurayım lafını uçakta duydum ondan, belki de ilk duyan benim. Ondan sonra şöyle bir şey vardı, asıl Bülend Bey bütün sağı birleştirmek istiyordu ve hiç değilse bir zaman için parti başkanlığı yapmak istiyordu; ama buna razı olmadı ve Bülend Bey de onun yüzünden parti başkanlığından vazgeçti. Çünkü biliyordu ki şayet yanına Turgut Bey'i, hatta Süleyman Bey'i almazsa bu işte muvaffak olamaz ve Bülend Bey'in bu fikri doğru çıktı. Onu da anlatayım. Ben bir gün Bülend Bey'e rastladım. Hayırlısı olsun falan dedim. "Yahu" dedi, "bu şekilde olmaz, benim hem Turgut Bey'den, hem Süleyman Bey'den destek almam lazım. Şayet bu destek olursa ben muvaffak olurum" dedi. Turgut Bey, reddetmedi. Belki bunu istemeyen daha çok Süleyman Bey'di.

Özal gizlice Bülend Ulusu'yla buluşuyor

Yıldırım Aktürk: Kaya Erdem'in evinde, Semra Hanım da var hatta. Ben hâlâ DPT müsteşarıyım, Ekrem Pakdemirli Teşvik Dairesi'nde. Şöyle bir psikoloji hissediyoruz, Turgut Bey yavaş yavaş, "Ben ayrıldıktan sonra ekonomide başarısız olunuyor" mesajıyla ortaya çıkmak istiyor, yani kamuoyuna gidip de, bir konferans vereceği zamanlarda. Ben de orada açıkça diyorum ki: "Ağabey bak bir yerde yanlış yapıyorsun." "Nerede yanlışım?" diyor. "Bizi işin içinde bıraktın, e bize de bir şeyler öğrettin herhalde. Biz varken de işler kötüye gitmeyecek herhalde. Sen eğer bir siyasi platform oluşturacaksan, bir tema ortaya çıkaracaksan, 'Ben gittikten sonra ortalık tufan yerine döndü, yangın yerine döndü' deme. Tersine, 'Ben ne kadar güzel işler yapıyordum, bunun devamı için tekrar gelmek istiyorum' de. 'Arkadaşlar da bir sene kadar bensiz de götürdüler' de. Bunun ben daha sağlıklı olacağını düşünüyorum. Yani yapılanları boşa alma, yüzde 100'lerden yüzde 25'lere indirmişiz enflasyonu çünkü. Gel yaklaşımın bu olsun. Sonra Ulusu'yu kendine rakip olarak görme. Ben formüle ettim, ben ayrıldıktan sonra da devam ediyorlar diye onun meyvesini paylaşarak sahip çıkacak bir yaklaşım sergile. Onu muhalifmiş gibi karşına alıp

da karşı kutupmuş gibi hareketini de yanlış görüyorum siyaset olarak.”

Burada yani Semra Hanım da zannediyorum biraz devreğe girdi, yani biraz tatsız bir hava oldu. Ben o son söylediğim cümleyi yani siz bizi bu işin içinde bıraktıkça da o beklediğiniz şey de olmaz yani ekonomi de kötüye gitmez. Bunu zaten beklememek de lazımdı diyorum. Pek sıcak da olmadı yani oradaki görüşmemiz. Böyle buz gibi bir hava esiyor, öyle ayrılıyoruz. Ondan sonra yine Adnan Kahveci kanalıyla Hüsnü'ye yöneliyor; Hüsnü pek ona yanaşmıyor. Ben diyorum ki yani en güzel formül bir dönem ikinci adam olarak götürmek. Ulusu olursa; biz Ulusu ile çalıştık. Ve Ulu-su'nun kendisine has bir kadrosu yok, yani partileşmesi esnasında. Rahatlıkla ikinci adam olursun. Sonra 1. veya 2. Kongre'de rahatlıkla parti başkanı da olunur. Ama senin de ilk başta parti teşkilatlıydı, bilmem senin hiç üzerinde durmak istemediğin İçişleri gibi geniş kadrolaşma gerektiren bakanlıklarla uğraşmana gerek olmaz. Ekonomiye ağırlık veririz. En güzel yaklaşım bu. Bir taraftan da şöyle bir endişesi var. Yani hakkında bir dosya hazırlanmış. Eğer aksi bir durum olursa, önünün kesileceği gibi bir endişesi de var. Neyle ilgili? İhracatla ilgili olabilir, daha evvel yapılmış işlerle ilgili olabilir. Turgut Bey'in bir anlamda önünü kesmek için veya onu veto etmek için bir malzemenin Konsey katında da oluşturulduğu, gerekirse kullanılacak şekilde olduğu hissediliyor.

Bir gün nasıl oldu detay olarak hatırlamıyorum ama Turgut Ağabey, “Peki canım hadi bizi bir Ulusu Paşa ile görüştür bakalım” dedi. “Ama sen de gel” dedi. “Sen de bulun” dedi. Ben koşa koşa geldim Bülend Paşa'ya dedim, “Size Turgut Bey'den sıcak bir mesaj getirdim. Bu konuda görüşmek üzere bir araya gelebilir miyiz diyor” dedim. O da “Memnuniyetle” dedi. Zannediyorum pazartesi günüydü. Nisanın da sonuna yakın. “Cumartesi öğlen bana, Konut'a yemeğe gelin” dedi. “Sen de gel ama” dedi. Biz cumartesi günü geliyoruz. Yemek zamanı geliyor. Birinci yemeği yemişiz, zeytinyağlı fasulye, detayını bile hatırlıyorum. “Zeytinyağlı fasulye çok güzel olmuş” falan diye konuya giriyor. “Paşam” diyor, “sizinle çok güzel, verimli çalışmalarımız oldu teşekkür ede-

riz, bize güvendidiniz, biz de memlekete sizin vasitanızla hizmet etme fırsatı bulduk. Hakikaten çok da iyi şeyler yaptık, yani ekonominin bir yerde burnunu çevirdik. İşte bu hizmetlerin devamı için de bir arayış içindeyiz.” “Efendim” diyor, “ben bir parti çalışmalarını içerisine girdim. Size, müsaade ederseniz, iki ana prensibimi, görüşümü arz edeyim. Ondan sonra bir arada olabilir miyiz, yakınlaşabilir miyiz onu tespit edelim. Birincisi, ben bir parti kuruluşunu bir şirket kuruluşuna benzetirim. Bir müteşebbüs heyet olur gençlikle, dar bir kadro olur yani bu işten hakikaten anlayan, katkıda bulunabilecek kişiler. Beş altı kişilik bir grup da olabilir bu. Bütün hazırlık çalışmalarını yaparlar, hatta seçimlere de gidilebilir bu mantıkla. Parti başkanlığı çok kritik bir şey değildir. Yeter ki fikri yapı yerli yerine oturmuş olsun ve harmoni olsun. Başkanlık konusu, seçimlerden sonraki kongrelerden birisinde tariflenebilir. O anlamda başkanlığı ben tali bir mesele olarak görüyorum. Hatta eş ağırlıklı bir heyet diyebilirim bu kurucular heyetine. İkinci prensibim, demokrasiye geçiş dönemi olarak gördüğüm bu yıllarda zirvede herhangi bir şekilde bir üniforma çağrışımı yapılmasını dış dünya açısından isabetli bulmuyorum. Lütfen yanlış anlamayın. Sizin en medenî asker olduğunuzu, üniformanızı çıkararak yıllar olduğunu, her şeyi göz önüne alarak yine de emekli Silahlı Kuvvetler mensubu olduğunuzu işaret etmeden geçemiyorum. Zirvede bir üniforma çağrışımı olmazsa biz sivil rejime geçiyoruz intibamı daha sağlıklı verebiliriz. İkinci görüş de bu. Yine tekrar ediyorum, sizinle çalışmak bizim için büyük bir zevktir, inşallah yine fırsatlar doğar.”

Bunun üzerine Ulusu Paşa “Vah vah Turgutçuğum” diyor “biz her konuda anlaşırız da yalnız çok geç” diyor. “Niçin Paşam?” diyor Turgut Bey. Şöyle cevap veriyor Ulusu Paşa: “Ben geçen perşembe havaalanında Evren Paşa’yı uğurlarken Üruğ Paşa beni gagaladı şeref salonunda. Yürütemiyorsun bu işi, olmuyor, gecikiyorsunuz falan diye. Her zaman diyorum iki karpuz bir koltuğa sığmaz, benim asıl görevim başbakanlık, ben başbakanlık görevimi aksatmadan yapabildiğim kadar yapıyorum, işte bu kadar oluyor. Olmuyorsa lütfen görevi iade edeyim, ben başbakanlığımı yapayım izniniz olursa dedim” diyor. “Evren Paşa da hiç ses çıkarmadan

merdivenleri çıktı gitti" diyor. "Benim yorumum; ben görevi iade ettim. Şu anda uhdemde değil, o yüzden sizinle de görüşecek bir durumum kalmadı" diyor.

'Bunun üzerine bakıyorum Turgut Ağabey telaşlanıyor neredeyse yani kafasında kerhen gelmek, yani "oraya gideyim de konuşayım"ın ötesinde, o da demek ki zihninde o resmi oturtmuş bertımsemiş ve olursa daha iyi olacağını da bir noktada kabullenmiş. "Bir oluru yok mu Paşam" diyor.

Sayın Ulusu diyor ki: "Bugünün ve yarının güçlü adamı Ürüğ Paşa orada, makamında oturuyor, istersen burada olduğunu hissettirmeden randevu al, git görüş." Hemen sekreterini çağırıyor, randevu alınıyor. Saat 3'te gelsin deniyor, biz de yemeğimizi bitiriyoruz, kahvemizi içiyoruz, kalkıyoruz, Sayın Ulusu'nun ne kadar dikkatli bir kişiliği olduğunu işaret etmek için. Kapıda bizi uğurlarken, öperken diyor ki, "Elini çabuk tut Turgutçuğum, Ürüğ Paşa Sunalp'i tezgâhlıyor, İstanbul'dan çağırdı" diyor. Bunu da yemekte filan söylemedi, daha fazla bir dedikoduya mahal vermedi, çıkarken bunu da bir not olarak söylüyor. Biz ufak bir arabaya binip geliyoruz Meclis'in Genel Sekreterliği'nin bulunduğu bölüme. Ben dışarıda arabanın içinde bekliyorum. Tam bir saat. Turgut Bey giriyor Paşa'nın yanına, Mehter yürüyüşü ile çıkmış, geliyor, bayağı da rahat adımlarla, vücut lisanı olumlu. Oturur oturmaz arabaya "Ağabey ne oldu?" diyorum, "İyi iyi" diyor.

"Güneş Taner korktu, önce kurucu olmadı"

Semra Özal: Sadıklar Apartmanı'nda rahmetli Ferruh İlter ile birlikte o daireyi bulduk. Turgut Bey gene seyahatteydi. Ferruh Bey'le konuştum ben. Onunla gittik, orayı bulduk. İşte çok harap bir daireydi aslında. Oranın tamirini yaptım. Eşyasını, şusunu busunu, her şeyini... Turgut Bey geldi, hazırdı daire. Orada başladık, çeşitli kimselerle...

Kimler var, ilk başlangıçta? Hiç kimse yok. Ferruh İlter Bey, Allah rahmet eylesin, o bana yardımcı oluyordu. Ve ben orada hem sekreterlik hem kayıt yapıyordum, hem geleni karşılıyordum. Her şey benim üzerimdeydi o zaman, ilk zamanlar. Çünkü görüşmeye gelenler bile çekinerek geliyorlar-

dı. Kurucu olsun diye rica ettiğimiz insanlar vardı çok. Mesela bir tanesi, İbrahim Özdemir, müteahhit kendisi, mühendis. Son kayıt günüydü. Gelmiş, kaydını yapacağım onun. Bir evrak eksik. Dedim ki bunu bugün getir. Ben, dedi, getiremem dedi, Karadeniz'de kendisi. Bunu, dedi, gidip oradan alamam filan. Ben dedim ki, ben de, herhalde çok yorgun ve sinirli bir zamanıma denk geldi, alamazsan da olamazsın dedim. Git bu gece, atla git, al gel yarına falan. Neyse onu aldı, geldi. Tabii şimdi en sevdiğim arkadaşım, ahbabım. Çok iyi görüşüyoruz. Hiç kimse kurucu olmak istemiyordu. Emekli valiler bile bize gelmek istemedi. Çünkü diyorlardı ki, yani siz nasılsa kapatılacaksınız. Yani müsaade edildi, ama bu kurucular da silinecek, gidince yukarıya. Otuz kişi altına düşünce otomatikleşen giremiyorsunuz seçime. Hiç kimsenin ümidi yoktu.

Mesela Güneş Taner o zaman bankadaydı. O da cesaret edemedi. Tabii genç yani, istikbalinden korktu. İyi bir işi var, şeysi var. Kurucu olmadı, sonradan geldi. Ama rahmetli onu çok severdi ve onunla, çok emeği vardır. Her gece hemen hemen onunla oturur, konuşur, sohbet eder, anlatır, şey yapardı. En çok onunla meşgul olmuştur.

Erol Aksoy: Gelelim parti kurmaya. Ben o zamanlar Çukurova'nın sahibi olduğu Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası'nda genel müdürdüm. Bilahare ismi İnterbank oldu. O zamanlar genel müdürdüm. 1983'lerde veya 1982'de kendisi parti kurmaya karar verdiğinde ben bir nezaket ziyareti yapmışım. Herhalde Şişli'de bir apartmandı.

Hangi apartman olduğunu hatırlamıyorum, galiba Sadıklar'dı. Onun işte bir katında kendisini ziyaret ettim. Gayet içten, "Parti kuracağınızı öğrendim, elimden ne gibi yardım gelebilir?" şeklinde biraz da nezaketen basit bir soru sordum. "Gel seni kurucu yapalım" deyince yerimde kalıverdim. "Efendim onu demek istememişim" dedim ama bir kere yakalanmışım. "Yok yok, sen kurucu olursun" dedi. Dedim, "Benim politikayla hiçbir ilişkim yok, anlamam, sevmem de, politikacılarımdan da pek hoşlanmam. Beni bunun dışında tutun" dedim. Kendisi çok ısrar etti, sonunda tabii Amerika'da talebe iken elime mektup verip, Türkiye'de önemli insanları tanıştıırıp, Rahmi Koç Bey'i tanıştıırıp ilk işimi sağla-

makta aracı olduğu için ona borcum olduğunu hissettim. Çok ısrar etti, hemen hemen kimseye söylemedim, söyleyemedim de. O bakımdan benim geçmişim de çok değişikti. Kendisi hakkında hep DPT'den gelen takunyalı, muhafazakâr, hatta MSP'den aday olup seçilemediği söylentilerini biliyordum; ama ben onun din ile işi, kendi şahsı görüşünü, kültürünü çok iyi ayırdığını, din konusunun yalnızca kendisiyle Allah arasında olduğunu da görüyordum; kaldı ki benim babam Türk, annem Yunan geçmişli olduğu için Turgut Özal'ın dedikleri o takunyalı ve Konyalı imajına ne geçmişim ne tipim uyuyordu, ama buna rağmen ısrar etti ve kabul etmek zorunda kaldım. Nedenlerini de kendime şöyle özetledim: O zamanlar Turgut Bey'in kuracağı partinin yüzde 10 bile alacağı tahmin edilmiyordu. Meclis'e bir veya iki milletvekili sokarsa o bile yeter şeklinde başladık. İyi ekonomide iyi politika olacağını düşündüğüm için kurucu oldum.

O zamanlar biz Sadıklar Apartmanı'nda arada sırada birlikte oluyorduk. Benim Kanlıca'da bir yazlığım vardı. Turgut Bey, Ekrem Pakdemirli, Yıldırım Aktürk, Kaya Erdem, Bedrettin Dalan hemen hemen ekonomi kısmına çalışan bir grup olarak çalışırdık. O zamanlar Türk Parasını Koruma Kanunu'ndan başlayın, ithalatta gümrüklerin azalması, hangi sektörlerin kartel olduğu, hangi sektörlerin ithalat duvarının arkasına saklanıp Türkiye'de fiyatları yüksek tuttuklarına çalışırdık. Zannedirim Ankara'da da Kaya Bey'in evinde de çalışmalarımız olmuştu.

Bizim bankadan Nebahat Hanım diye kambiyoju çok iyi bilen bir arkadaşımız vardı. Bilahare genel müdür yardımcısı ve yönetim kurulu üyesi oldu. Benim ve Nebahat'ın spesifik banka tecrübesi ve pratik tecrübemiz olduğu için hemen hemen o kanunun ilk değişimlerini bizler yaptık diyebilirim. Bu yaptığımız çalışmalarda Türk Parasını Koruma Kanunu gibi bir işe yaramayan kanunları değiştirmek ve rahatlatmak istedik. Bir de 100 dolar-200 dolarları ararken, insanlar bir telefonuyla Cenevre'deki bir kardeş Türkiye'deki kardeşine 5-10 milyon dolarlık transferi aynen yapıyordu. O bakımdan bu kanunlar 100 dolar-200 dolarları ve cebinde Marlboro olan zavallıları hapse atıyor, hatta Marlboro mafyasına para kazandırıyor, öte yandan 5-10 milyon doları

transfer yapan, hiç kanun yokmuş gibi serbestçe transferini yapıyordu. Bu kanunlarla beraber zannediyorum, 5-10 milyon dolara kadar sermaye transferi serbest oldu.

Hüsnü Doğan: Çalışmaları genellikle öncelikle benim evde yaptık. Kendisiyle zaman zaman buluşurduk, kendisi de gelirdi. Burada İstanbul'da. Daha sonra; Ankara'da bu Güvenlik Caddesi, Esenlik Sokak 11/9. Hem orada kalırdı, hem çalışma büromuzdu. Daha sonra İstanbul'da Sadıklar Apartmanı'nın altıncı katında yerimiz vardı. İstanbul çalışmalarımızı orada götürdük son güne kadar. Tabii bir parti kuruluşundaki ana hükümleri ifade etmemiz lazım. Tabii asıl mesele; askerlerin kime müsaade edip etmeme meselesiydi. Kilit nokta buydu. Yoksa parti kuruluşundaki kriterler belliydi. Nedir bu? Partinin programı, tüzüğü olacak, 30 kişi kurucusu olacak.

Parti programını ben yazdım. Tüzüğü Keçeciler yazdı. Programını Özal'ın 1979 nisanında Aydınlar Ocağı'nda düzenlediği bir seminer vardı. Özal orada "Yeni Ekonomik Düzen" hakkında bir tebliğ vermişti. O tebliği esas aldım. Tabii bir parti programına çevirdim. Bazı yerlerini farklı yazdık, bazı yerlerini değiştirdik.

Kendisiyle mutabık kaldıktan sonra parti programı ortaya çıktı. ANAP'ın parti programı bugün aynıdır kelime kelime. Hiçbir şey de değişmedi. Çalışmalarımızı hep Ankara-İstanbul'da gidip gelerek yaptık. Tabii kritik konu dediğim gibi; Özal'a parti kurma müsaadesinin bir nevi verilmesiydi. Özal bunu yumuşak bir şekilde askerlerle halletti o zaman. 37 kişi parti kurucusu oldu.

"Adamın kahvecisi İngilizce konuşuyor"

Bedrettin Dalan: Sadıklar apartmanına ben Turgut Özal tarafından çağrıldım. Turgut Özal ile yeni parti kurulurken, Sadıklar Apartmanı'nda herkesin tanıştığı gibi ben de tanıştım. Bana kurucu üyelik teklif ettiğinde memnuniyetle kabul ettim. Orada enteresan bir anımız daha var. Adnan o zaman daimi duruyor onun yanında, işle gelen giden misafirleri ağırlıyor. Bir ara Özal bana döndü "Ne içersin?" dedi, ben "Bir çay içerim" dedim. Adnan'a döndü, "Kahveci bir çay

söyler misin?" dedi. Kahveci baktım Turgut ile İngilizce konuşuyor. Eve döndüm hanıma dedim ki, "Yahu adam müthiş. Kahvecisi bile İngilizce konuşuyor" dedim. Sonradan Adnan Kahveci olduğunu öğrendim. Böyle esprili bir başlangıç olmuştu. Turgut Bey ile tanıştığımızda ülke meselelerini 3-3,5 saat konuşmuştuk. Çözümler konusunda aşağı yukarı bir mutabakat hasıl olmuştu. Ve kendisiyle o görüşmenin sonunda öyle uzun bir maceraya çıktık ki başlangıçtan partinin kuruluşuna kadar, kuruluşundan iktidara gelişine kadar, amatör bir zihniyetle hizmet edelim işte, iktidara gelsin sonra ben siyasetten ayrılırım diye düşündüm. Fabrikam vardı, işim vardı, üniversite üyeliğim vardı. Ama siyaset bizi girdikten sonra bırakmadı. Merkezî seçimler, 5 kasım 1983 seçimlerinde siyasetten kurtulduk ama yerel yönetim seçimlerinden kurtulamadık.

Hüseyin Aksoy: Efendim yıl 1983, tahmin ediyorum şubat ayı sonlarıydı. Rahmetli Özalı ziyarete gittim. Ziyaretim esnasında bana dedi ki: "Biraz yardımcı olabilir misin?" "Memnuniyetle" dedim. Sadıklar Apartmanı altıncı kattaki ofisinde; ilk tanışmamız öyle başladı. Tabii o zaman askerî bir rejim de vardı. Yeni parti kurma çalışmalarına başlamış. Semra Hanım da orada. Adnan Kahveci orada. Akgün Albayrak orada. Yani esas temeli onlar oluşturuyordu esasında.

Semra Hanım orada çay kahve ile başladı, servis yapıyordu resmen, çay kahveler getiriyordu misafirlere, ikram ediyordu. Bir taraftan tefrişleri yapıyordu. Öyle aile ortamı içerisinde biz çalışmaya başladık. Daha henüz partinin adı yok, amblemi yok, hiçbir şeyi yok.

Sadıklar Apartmanı'nda aramız çok, çünkü partinin kuruluşu orada başladı. İnsanların çoğunu tanımiyorsunuz. Mesela, birisi gelmiş, biz arka odada tutuyoruz, bekletiyoruz Tabii gelen giden de çok. Adam geldi sinirli bir şekilde: "Yahu ben devlet bakanlığı yapmış biriyim, beni nasıl bekletirsiniz?" Allah Allah kimmiş falan dedim. Mehmet Alınsoy'muş.

Yine bir gün, kapı çaldı, kapıyı hafif araladım, birisi kapıda, ittiriyor, ben de arkadan ittiriyorum girmesin diye. "Randevunuz var mı?" "Yok, randevum yok" falan diyor. Tabii randevusu olmayanı almak da istemiyoruz. O ittiriyor, ben

ittiriyorum filan. Ondan sonra bağırdı: "Turgut Ağabey, bu beni içeriye almıyor." Ne oluyor filan diye geldiler, gel içeri dediler. Dalan'dı mesela.

Cahit Aral şeyde çalışıyordu, Taciroğlu'nda. Hatta oradan kaşar filan getirirdi, biz de simitlerin arasına koyardık. Simit kaşar filan öyle hatıralarımız olurdu.

Cuma günü akşam Sayın Hüsnü Doğan ve Sayın Mehmet Keçeciler, Ankara'dan gelirdi. Sayın Hüsnü Doğan herhalde o zaman Yabancı Sermaye Dairesi'nin başkanıydı. Cuma akşamı gelirlerdi. Onlar da orada bütün gece kalırlardı. Turgut Bey de bir hedef belirliyordu onlara. Bu dokümanlar çerçevesine ANAP'ın programı belirlendi.

Ve bir şey daha var. Ben daha sonra gördüm onu ve kendisi de anlatmıştı. 1973 senesinde Turgut Bey Dünya Bankası'nda iken Semra Hanım'ın daktilo ettiği ve Süleyman Bey'e gönderdiği on sayfalık bir mektup var. Siz bu üçünü dördünü toplayın, ANAP'ın programı ortaya çıkar. ANAP'ın programı öyle çıktı. Tabii program yazılıyor, efendim tüzük hazırlanıyor.

Bu partinin bir adı olması lazım. Turgut Bey o zaman işte sağ-sol mefhumunu kaldırmış, Türkiye'yi doğusuyla batısıyla, güneyiyle kuzeyiyle bir bütün olarak düşünüyordu ve bu bütünlüğü işte, Türkiye haritasını petek haline getirdi ve çalışkanlığın sembolü olarak da arıyı tespit etti. Bunların çizimini de, o da rahmetli oldu, Turgut Bey'in ilk damadı Sait Gönenç Bey'in babası rahmetli Selahattin Gönenç yaptı; o zaman Hereke Halı Fabrikası'nın müdürüydü. Yani partinin amblemini o hazırladı. Ve gayet gizli bir şekilde götürüyoruz bunu, kimseye göstermiyoruz. Çünkü diğer partiler de böyle bir arı lafı filan ediyorlar, duyuyoruz. Neticede partinin kuruluş dilekçesi İçişleri Bakanlığı'na verildiği zaman arıyı ilk önce Turgut Bey kapmıştı.

Parasal yardımlara da çok dikkat ederdi kendisi. Bu parasal yardımlar da milletin söylediği gibi öyle değildi ve halkın kendisinden gelen hadiseler vardı. Dernek başkanları, ticaret odası, esnaftan şuradan buradan haberler geliyordu. O zaman bize söylerdiler: "Git Hüseyin şuradan al." Ve o zaman bir sınırlama vardı parti yardımlarının. Tahmin ediyorum 5 milyonun üzerinde kabul olmuyordu. Esas halktan yardım vardı. Büyük

şirketler tereddüt gösteriyordu. Mesela o günkü şartlar içerisinde ekonomik krizde olan büyük işadamlarından mümkün olduğu kadar kaçardı. Onu biliyorum. Yani onlardan bir destek alınmasını istemezdi. Çünkü yarın beni rahatsız etmesin gibilerinden. Onlara da çok özen gösteren bir insandı.

Mükerrem Taşçıoğlu: Biz hemen hemen her gün oradaydık. Temaslar yapıyordu. Bunlar daha ziyade il bazında ağırlıklı ama, siyasette az çok isim yapmış, başarılı olduğu hissini vermiş veya başarılı kimselerin partiye celbiyle ilgili, bir de tabii böyle bir teşebbüse kendiliğinden girmek isteyip de girmesini onun tartması gereken kimseler. Ben tabii eski gençlik kollarından birçok sima tanıdığım için, benden büyüklere tanıdığım; bitaraf bir gözle iyi tanıdığım için yardımım oldu. Sorardı gittikten sonra. "Ne diyorsun, alalım mı?" gibilerinden. Bazen sorar, bazen sormaz. Biz de aklımızın erdiği kadarıyla kendi fikrimizi aksettirdik.

Sınav demeyelim de bir nevi mülakat. Karşılıklı oturup konuşuyorlar. Ne soruyor? İşte ne yapıyorsun? Neyle meşgulsün? Fikriyatından, niyetinden, kendisini bu işlere ne kadar verebileceğinden tutun da, malî durumu, hali vakti filan söz konusu oluyordu. Ayrıca bunların muhitleri; ne getirebilirler? Bu çok mühim, yani ne götürebilirleri de hesap ediyor kendi kendine. Bunun adına sınav deyin, ne dersiniz deyin, ama bir nevi mülakat. Karşılıklı görüşmeler yaparak notlar alır. Sonunda bir 37 kişilik liste hazırladı.

Özal'ın Demirel'e sınırlandırıldığı olay

Yıldırım Aktürk: Rifat Diker'in bir dairesi vardı bu işlere tahsis ettiği, Turgut Bey'in siyasî çalışmalarını yaptığı; partileşme henüz olmamış. Orada bir gün ben Ekrem Pakdemirli'yle beraber oturuyorum. Ekrem Ceyhun geldi. Biz de salonda olduğumuz için geçtiler mutfakta konuştular. Yarım saat kadar konuştular, sonra Ekrem Ceyhun'u uğurladı, geldi yanımıza. "Ne oldu ağabey?" dedik, "Yediği naneye bak" dedi açıkça Süleyman Bey için. "Mesaj göndermiş Ekrem ile" dedi, "Yedi kişiyi alsın gelsin, bizim partimiz hazır." Ben halbuki oturalım işte beraberce bu kadrolaşmayı falan konuşalım, ortak çözeelim diye bir arayış içindeyim. Ben Ekrem'e dedim ki siz beni

paratoner istiyorsunuz, ben olmazsam partinizin kapatılacağını biliyorsunuz, onun için bu gayri ciddi teklifi de duymamış olayım diye reddettim” dedi. Bu da Süleyman Bey ile son yakınlaşmayı deneme girişimidir.

Mesut Yılmaz: 1983 yılının nisan ayında bir gün sabah, Leyla Yeniay Köseoğlu beni telefonla aradı ve Turgut Özal’ın benimle görüşmek istediğini söyledi. Aynı gün Sadıklar Apartmanı’nda buluştuk. Özal bana orada bir parti kurmayı düşündüğünü, bu partinin ana ilkerlerini anlattı. Bunlar benim 1968’den beri Turgut Özal’ın çeşitli vesilelerle, çeşitli sıfatlarla dile getirdiğini yakından izlediğim, benimsediğim fikirlerdir.

O tarihte böyle bir parti kurma fikrinde olduğunu söyleyince ben böyle bir partinin Türkiye’de çok fazla seçim şansı olmayacağını ama böyle bir partiye Türk siyasetinin kesinlikle ihtiyaç duyduğunu söyledim ve bu partide görev yapmaya hazır olduğumu ifade ettim. Ertesi günden başlayarak Sadıklar Apartmanı’nda sürekli parti kuruluş çalışmalarına iştirak ettim.

Önce Adnan Kahveci’yle birlikte çalışıyorduk. Daha sonra Adnan Kahveci’nin veto edilmesi üzerine partide genel başkan yardımcılığını da üstlendim ve ANAP kariyerim öyle başladı.

Ben işle o tarihte Bedrettin Dalan’ı, Adnan Kahveci’yi, Güneş Taner’i, Ali Tanrıyar’ı, Metin Emiroğlu’nu, bu arkadaşları o Sadıklar Apartmanı’ndaki hazırlık çalışmalarını sırasında tanıdım. Daha sonra mayıs ayında, parti kuruluşu için Ankara’da bir araya geldiğimizde kuruculardan bir kısmını ilk defa Ankara’da tanıdım.

“Özal benim soyadımdan yararlanmak istedi”

Rüşdü Saraçoğlu: Siyasî parti kurma çalışmalarına başladığı dönemde beni Ankara’ya davet etti. Geldim. Partiye kurucu üye olmam için. Ben de kendisine söyledim. “Ben” dedim, “siyasetle ilgili değilim. Siyasete de girmek istemiyorum bu aşamada, onun için teşekkür ederim.” “Niye?” dedi. “O zaman hiç olmazsa kurucu üye ol.” O zaman da biliyorsunuz, askerlerin vetosu söz konusu. Turgut Bey’in beni istemcsindeki sebeplerden bir tanesi de benim ismimdi. Yani Saraçoğlu ismi. Veto edilmesi düşük ihtimalde bir isim. Ben de kendisine söyle-

dim, yani, siyasetle ilgim olmadığını. "Peki" dedi. Yani sonunda fazla da ısrar etmedi. Ben tekrar Amerika'ya döndüm. Seçimlere doğru beni tekrar aradı telefonla. Milletvekili aday ol diyc. Dedim ki: "Efendim, ben size söylemiştim, ben siyasete girmeyi düşünmüyorum. Ben şu anda burada işimden memnunum." Valla, açık söyleyeyim kurucu olmayı kabul etmediğim zaman, ANAP'ın lüzüğünü filan o zaman ben okumadım. Zaten girmemekte kararlıydım. Onun için içeriğini o tarihte bilmiyordum. Sadece kendisinin özgürlükleri artırmaya yönelik düşünceleri olduğunu biliyordum, ama diğer taraftan da bu eskiden gelen dinci imajı beni korkutuyordu.

Yani böyle bir ikilemim vardı. Ben kendisine açtım bu konuyu, söyledim. Söylediğim zaman bana yanıt veremeyeceğim bir cümle söyledi. "Ben" dedi, "dinci olsam ailem böyle olur mu? Ben Türkiye'de şeriat devleti getirmeyi düşünsem" dedi, "bcnim ailem böyle olur mu?"

Bence haklı, gayet sade ama haklı bir argümandı. Beni milletvekili aday olmaya ikna etmeye çalıştığında ben gene teşekkür ettim kendisine, olmadım. "Seçimleri kazanırsak ama" dedi, "geleceksin Türkiye'ye teknik olarak çalışmak üzere." Ben de o zaman Türkiye'de babamdan, diğer çeşitli arkadaşlardan konuşuyoruz. Herkesin söylediği, en ufak bir şansı yok. Ben de dedim ki, "Siz" dedim, "seçimleri kazanırsanız ben gelirim" dedim. Türkiye'deki seçim sonuçlarını bizim evde izledik. Ahmet filan da vardı. Ve seçimleri kazandı.

Şerif Egeli: Turgut Bey benim de kurucu üye olmamı istiyordu. Ben de çok arzu ediyordum bunu. Fakat o sırada çalıştığım şirketin patronu (Şarık Tara) bir otomobil kazası geçirdiği için, aşağı yukarı altı aylık bir tedaviye ihtiyacı vardı, yurtdışında. Benim şirketten ayrılmamı istemiyordu. Turgut Bey'in de çok yakını olan bir insandı ve kendisine telefonla rica ederek benim girmememi istedi. Bu yüzden Turgut Bey hatta bana küstü de birkaç günlük. Girmedim politikaya fakat hep ANAP'lı oldum.

"Benim ekibim Turgut Bey'e intikal etti"

Korkut Özal: Bizim ekibimiz tamamen Turgut Bey'e intikal etti ve onu beğenerek, severck aldı. Çünkü hazır bir ekip, ye-

tişmiş. İşte Mehmet Keçeciler'den tutun, benim o zaman da-
madım olan Abdülbahrî Koşay'a kadar birçoğu en yakın yar-
dımcıları oldu, onun. İşte Hüsnü Doğan, Yıldırım Aktürk,
bunlar bizim ekibimizdi o zaman, Hasan Celal Güzel. İşte o
zaman başladığında müsteşar olarak bu ekibi aldı, benim si-
yasî arkadaşlarımdı. Ve onlarla işi yürüttü ve sonuna kadar
da onlarla beraber oldu.

Ve o başladığı insanlar, yavaş yavaş etrafından eksildi.
Yani mesela bir Eymen Topbaş vardı. İstanbul il başkanı,
benim çok yakın arkadaşım. Eymen kanserden, Allah rah-
met cylesin, gitti. Ben Eymen'in ağlayarak geldiğini biliyo-
rum, "Korkut Ağabey" dedi, "Turgut Ağabey artık bizi hesa-
ba almıyor. Yani bizi defterden sildi" gibi, ki en candan arka-
daşlarımdan biriydi.

Konsey'in vetosuna takılan ANAP'lı general

Mustafa Taşar: Şimdi bu gelişmeler devam ederken aynı
zamanda sıkı bir çalışmamız da devam ediyordu parti daha
kurulmadan.

Generallere ihtiyaç duyduğumuzdan, yani şöyle iki gene-
ral bize müracaat etmiş. ANAP kurucusu olmak için, çeşitli
arkadaşların vasıtasıyla benim anladığım. Veya Özal'a tavsi-
yede bulunmuşlar. Özal'ın bulunduğu karargâha onları gö-
türmek görevi, kâtibi ben olduğum için bana düşüyordu. Bu
tür görüşmelerde belirli bir noktadan onları alıp oraya götür-
rüyordum. Her iki generali de ben Sayın Özal'a götürdüm.
Sayın Özal da onları dinledi, isimlerini aldı ve Sayın Kenan
Evren'e bir görüşmesinde sordu: "Bu generallerden partimi-
ze kurucu olarak almak istiyoruz, ne dersiniz?" Oradan ali-
nan cevap: "Sayın Tenekeci için bir şey demeyiz, ama Danış-
tay kararı ile döndüğü için orduya Alparslan Demirel'i alır-
sanız kesinlikle veto ederiz." O zaman biz Alparslan Demirel'i
almadık.

Semra Özal: Partiyi kurma arifesinde, bir de bazı kimseler
tarafından, mesela bunlardan biri rahmetli Kemal Ilıcak'tı,
sakıncalar öne sürüldü: "Aman Abi, hakkında dosyalar var-
mış, onları çıkaracaklar." Onlara şöyle dedi, "Kimin elinde
ne varsa çıkarırsın, benim öyle korkacak hiçbir şeyim yok. Hiç

öyle şeylerden de korkmam, aldırmam, kimin elinde ne varsa çıkarsın ortaya” dedi. Ama tabii hiçbir şey olmadığı için çıkmadı. Her zaman insanlara gözdağı vermek için bir şeyler uyduruyorlar.

ANAP'ta amblem operasyonu

Mustafa Taşar: Partiyi kurduk. Kuruluştan önceki bir iki noktayı açıklamak istiyorum. 20 mayısta parti kuracağız; amblemimiz belli. Çok az sayıda insan biliyor. Partinin ismi belli, çok az sayıda insan biliyor. Ve partiye bina bulunacak, partiye yer lazım. Herkes geziyor. Zannediyorum o tarihlerde Halil Şıvgın ile Muzaffer Atılgan gezerlerken gözlerine Kennedy Caddesi'ndeki bizim ilk parti kurduğumuz bina boş olarak çarpıyor. Soruyorlar burası kimin? İşte bir işadınının. Peki boş mu? Hayır Avrupa Birliği'ne kiralanmış. Gelip Özal'a söylüyorlar. Diyorlar ki burada bir boş bina var. Parti kurmaya da elverişli bir bina. Ama bu bina Onur İnşaat'ın. Sahipleri onlar ve Avrupa Birliği'ne kiralamışlar. Bana Onur İnşaat'ı bağlayın diyor. Telefonla konuşuyor Sayın Özal. Diyor ki; “Bu bina senin mi? Avrupa Birliği'ne kiraya mı verdin?” “Vermek üzereyiz” diyor. Yani söz verdik ama daha mukavele yapılmadı. “O zaman ben el koydum bu binaya” diyor. O da emriniz olur diyor ve orası bizim ilk binamız oluyor. Şimdi bina olunca hemen içcrisinin döşenmesi lazım. O tarihlerde bu işlemlerimizi Barlas Doğu arkadaşımız organize ediyor. Ben hep işin üzerindeyim tabii. Ve tabla yazılması lazım. Ertesi gün kuruyoruz. Ayın 20'sinde. Sadece “partisi” bölümünü yazdırdık tabelacıya, geri taraf boş.

Dedik ki, şu kadar harf boş bırakacaksın. Anavatan kelimesinin sığacağı kadar yer boş bırakılacak, geri tarafına partisi yazılacak, çünkü zaman kazanmamız lazım. Ve sen dedim burada olacaksın akşam, sabah biz 8'de kuruluş dilekçesini vermeye gittiğimiz ana kadar gece belirli bir saatten sonra geri kalan bölümünü sana söyleyeceğiz, yazacaksın. Tamam dedi. Ve ertesi gün partinin kuruluşunda, kurban kesilmesinde herkese görevler verildi ve bir şey daha yapıldı. Partiler arasında elbette rekabet var. Bir öğrendik ki bizim aramız, ANAP'ın amblemi anı, Büyük Türkiye Partisi'nin de

amblemi olmuş. Onlar da arını seçmişler. İstihbarat yaptık. O zaman, nasıl bunun önüne geçeceğiz? Şimdi, kim önce dilekçeyi verirse onun amblemi meşru hale geliyor hukuken. O zaman dedik ki askerler erken uyanır. İçişleri Bakanı Sayın Selahattin Çetiner, mesai saat 9'da başlıyor olmasına rağmen. Büyük Türkiye Partililer saat 9'da randevu almışlar. Biz Paşa'ya telefon edelim, 8,5'ta bizi kabul edebilir mi? Sebebini söylemiyoruz.

Selahattin Paşa'ya, o zaman telefon açtı Özal. "Paşam, yarın sabah 8,5'ta sizi ziyaret edebilir miyiz?" O da, buyrun hay hay dedi. Ve o işi de halletmiş olduk. O arada ertesi gün Anıtkabir'e gidilmesi gerekiyor. Anıtkabir'e gitmek için de Kolordu Komutanlığı'ndan bir Anıtkabir'e giriş belgesi alınıyor, bir izin alınıyor. Bir kâğıt veriliyor sizce. O kâğıtları da elde ettik. Tamam yaptık. Ve saat 8,5'ta kurucu arkadaşlarımız dört kişiyi de yanına alarak Sayın Özal İçişleri bakanına kuruluş belgemizi, tüzüğümüzü, amblemimizi teslim etti.

Ve böylece biz Büyük Türkiye Partisi'nin seçmiş olduğu arı ambleminin sahibi olduk. Bir şey yapamadılar, sonra değiştirdiler, bir başka amblem yaptılar. An yapamadılar. Döndük geldik hemen onun arkasından. Partide kurbanımızı kestik. Yukarıya çıktık, tabela asacağız. Daha isminden kimsenin haberi yok. Saat 8,5'ta Anavatan olduğunu öğrendi herkes. Tabelacıyı gece bırakmıştık yukarıda odada yazmaya; gece saat 3'ten sonra Anavatan harflerini yazdı. Tabela daha ıslak, hep beraber onu getirdik, balkona astık güzel şekilde. Ve ilk kurucular kurulu toplantısını yapacağız. 37 kurucu var Özal'la birlikte.

Ben defteri aldım, kontrol ediyorum. Kim var? Tanıdıklarım var çoğu; ama tanımadıklarım var. Mehmet Altınsoy gelemeyeceğini söyledi. İçeride dolayısıyla 36 kişi olması lazım. Sayıyorum içerisi 37. Olamaz. Mehmet Altınsoy'u da tanımıyorum. İsmi var kendisi yoksa, bir kişi fazla. O fazla kişi kim?

Tanıdıklarına işaret koydum. Köşede bir zat oturuyor. Gittim ona. "Efendim isminizi rica edebilir miyim?" dedim. Sakallı bir kişiydi bu, top sakal. Kafasını çevirdi. "Mesut Yılmaz" dedi. Peki, dedim, ona da bir check koydum. Yabancı o da değil. Yabancıyı en sonunda Özal'ın yanında çok koyu sohbete

dalmuş birisi olarak yakaladım. Sendikacı bir arkadaş, Adana'dan. Oturmuş Adana'nın sorunlarını anlatıyor. Bizim genel başkan da bunu dinliyor. Dedim, efendim arkadaşın adını sorabilir miyim? Sordum, hiç listede olan birisi değil. Enver Çineliler, şu anda Adana'da muhtar. Sendikacıydı o zaman. Dedim ki, kardeşim toplantı başlayacak. Sen Adana'ya dön, biz Adana'da teşkilat kurarken seni ararız. Nitckim gittiğimizde onu aradık. Tüm daktilomuzu falan da sendikadan o getirdi. Onlarla kurduk onu. Toplantı başladı, toplantımıza hemen ilk başkanlık divanı oluşturuldu ve süratle göreve başladık. Çünkü ağustos 20'ye kadar, zannediyorum teşkilatların çoğunu kurmuş olmamız lazım ki seçime girebilelim.

Partinin adı sır gibi saklanıyor

Barlas Doğu: 19 Mayıs gecesi hummalı bir çalışma var. Elektrik direği boyanıyor, bayrak direği boyanıyor, kapılar yapılıyor, halılar döşeniyor. Ama üst tarafta bir salon var, o salona tabelacıyı koymuştum. Üzerinden kilitledim, ayrıntısını, suyunu, gece kullanacağı malzemeleri koydum. "Partisi" yazısı yazıldı, baş tarafına ne gelecek bilmiyoruz. Zannediyorum "Beş altı harflik bir yer bırak" dediler bana. Tabelacıyı oraya kilitledik. Gazeteci arkadaşlarımız, partinin ismi ne olacak diye ağaçlara çıkıyorlar. Ağaçlardan resim çekmeye çalışıyorlar, cama taş atıyorlar, camı kırıp işte bir olay olsun da oradan çıksınlar diye bekliyorlar. Gazeteciler ağaçlarda. Kennedy 144'ün üst katında. Zannediyorum Recep Bulut adında bir tabelacı vardı. Gece Halil Şıvgın bir dosya içerisinde Anavatan ibaresini getirdi. Hemen onu yazdık tabii. Ama bütün gazeteci arkadaşlarımızın ısrarına rağmen, o gün Anavatan'ı sabahtan önce söyleyemediler. Çünkü çok önemli bir sır gibi sakladık. Ertesi gün tabela bitmişti. Tabela asılırken daha boyaları tam kurumamıştı. O önemli bir anıdır. O balkonda kurucular. Ben tabelayı asıyorum birlikte. Anavatan Partisi tabelası üst balkona boydan boya asılıyor. O gece tabelacı arkadaşımız sabaha kadar uyumadı, yazdı ve bir manada zorunlu olarak odadan çıkmadı. Çünkü atölyesinde yazdırmaya cesaret edemedik, ola ki biri duyar, bizden önce ismini kullanır, amblemi kullanır diye.

Hüsnü Doğan: Şimdi kurucular heyeti, parti kuruluncaya kadar birbirini tanımadı. Veyahut kuruluştan üç gün öncesine kadar diyelim. Üç dört gün öncesine kadar. Çünkü o günlerde riskli bir ortam vardı. Hadiselerin kontrol altında gitmesini temin etmek bakımından şöyle yaptık: kuruculara ben bir numara veriyordum; şu numaranın karşısını imzala diyordum, ismini yazmıyorduk.

Şimdi o dönemin şartları gereği olarak kurucuların daha başlangıç safhasında birbirlerini tanımalarını, dönemin taşıdığı riskler bakımından uygun görmedik.

Çünkü bu insanlar şu veya bu şekilde, caydırılabilir, korkutulabilir. Kurucu bulmakta zorluk çektik, yani 37 kişiyi de öyle kolay bulmadık yani. Öyle söyleyeyim. O zamanın şartlarında ona cesaret edenler gelip kurucu oldu. Ve kurucuları, parti kuruluşundan üç dört gün önce İstanbul'da Sadıklar Apartmanı'nda bir araya getirdik, tanıştılar. Bizi hepsi tanıyordu zaten. Ondan sonra parti programı okundu. Parti programı üzerinde arkadaşların fikirleri alındı. Hayırlı olsun denildi. Ha şunu da ifade edeyim. Parti ismini ve amblesini de arkadaşlara söylemedik. 19 Mayıs 20 Mayıs bağlayan gece ben evde artık dokümanları son defa elden geçiriyordum. Hatırlıyorum saat 2'ye 20 vardı, gece İbrahim Özdemir aradı beni. "Evet İbrahim ne var?" dedim. "Abi" dedi, "arkadaşlar, kurucular burada toplandık. Partimizin adı ne?" dedi. Dedim, "İbrahim, sabaha bir şey kalmamış şurada, saat kaç ki, iki-üç saat daha sabredin, öğreneceksiniz" dedim. Orada söylemedim yani. Enteresan bir şey.

Barlas Doğu: Turgut Bey, benim mimar olduğumu anladıktan sonra bana şu görevi verdi: "Bir genel merkez arıyoruz, bir parti kuruyoruz. Genel merkezi tefriş edeceksiniz, hazırlayacaksınız." Ama bunun için de üç-dört gün süre var. Ben hemen çevremi hareketlendirdim. Kennedy 144 adresindeki ilk genel merkezimizin boş bir bina olduğunu gördüm. Sonra eşi dostu toparladım. Aynacıdan, avizeciden, aklınıza bir dekorasyon için ne geliyorsa, bütün ekibi kendi ofisimde, kendi imkânlarımla, herhangi bir maddiyat düşünmeksizin, sanki ben işi almışım gibi başladık. Kâğıtları birbirine ekleyerek, uzunca, sayfalarca bir liste oluştu. Bu listenin içinde çay kaşığı, üç telefon hattı falan; o tarihte üç

telefon hattı çok önemli bir konu, Türkiye'de bir binaya üç telefonu birden bağlayacaksınız. Kapıda duracak güvenliğe kadar, çay servisi yapacak personele kadar, dolu bir liste. Herkes görevlendi, herkes büyük bir heyecanla, benim çevremde, yakınımıdaki arkadaşlarım. Rahmetli Özal benden bir de 37 sandalyeli bir salon istedi. Niye olduğunu da bilmiyoruz. Sonra o çalışan arkadaşlar içerisinde, zannediyorum 36 kişi bir parti kurabiliyordu, bir kişi de garanti olsun, bir yanlışlık olmasın diye. 37 arkadaşımız uzunca bir masanın etrafında toparlandılar.

Turgut Bey'in tutucu yönünden bahsederken, ben bir mimar endişemi, meslek endişemi dile getireceğim ve hiçbir yerde anlatılmamış bir anıyı size aktarmak istiyorum. Bina yı dekore ettim. Turgut Bey'in odası fevkalade modern çizgilere sahip olarak dekore edilmiş şekilde. Ve bütün başkan yardımcılarının, parti mensuplarının odasına da birer Atatürk resmi koydum. Ama Turgut Bey'in oturduğu makamın arkasına çok özel, Atatürk'ün mareşal üniformalı, çizmeli, kırbaçlı, attan inmiş bir pozisyonu vardır, o tabloyu özel olarak koydum. Diğerleri hepsi sivil Atatürk'tü. Bunu yaparken amacım Turgut Bey'in gerici olmadığı, aksine çağdaş, ilerici olduğu, Turgut Bey'in TSK ile arasında herhangi bir sürtüşme olmadığı imajını vermektir. Burada ben hedefi tam 12'den vurmuşum. O odada ilk defa Mehmet Ali Kışlalı Bey, Turgut Bey ile bir söyleşi yaptı. Benim hazırladığım dekor içerisinde, mareşal üniformalı Atatürk resmi önünde ve çok modern bir dekorasyon içinde. Ben orada hedefimi vurmuşum. Yazı şöyle başlıyor, ertesi gün, *Hürriyet* gazetesinde. Turgut Bey'i tanıtıyorlar, yeni parti lideri olarak: "Çok çağdaş bir görünümde, mareşal üniformalı Atatürk resmi önünde, kendinden çok emin, çok modern bir dekor içinde...", ondan sonra anlatıyor.

"SODEP'in seçime girmesini Calp istemedi"

Kenan Evren: Parti kurmasına müsaade ettik. Diyeceksiniz ki niye izin verdin? Şimdi, 12 Eylül'den sonra sol kesime büyük bir darbe vuruldu. Terör olaylarından dolayı. Sağ çok kuvvetli. Eğer bir parti sağda, bir parti solda kurduurmaya

kalkarsak, sağ çok büyük bir çoğunlukla iktidara gelir. Anayasa'yı da değiştirir. Halbuki bu Anayasa'ya bir 10 sene daha ihtiyacı var Türkiye'nin. O bakımdan sağda iki parti olsun istedik. Biri Turgut Sunalp'in partisi, öbürü de Turgut Özal'ın partisi. Peki solda niye müsaade etmedik iki partiye? Solda eğer iki partiye müsaade etseydik, yani Erdal İnönü'ye de müsaade etseydik, korkarım iki parti de yüzde 10 barajının altında kalacak, Meclis'e giremeyecekti. Ondan çekindiğimiz için Necdet Calp'ın kurduğu Halkçı Parti'ye müsaade ettik. Zaten Halkçı Parti teşkilatlandı, ondan sonra SHP (SODEP) çıktı. Böyle olunca bana Necdet Calp geldi, "Sayın cumhurbaşkanım, eğer ona müsaade edecekseniz, ben bu partiyi bırakırım" dedi. Bir hayli emek vermiş, teşkilatını kurmuş. O da çekiniyordu, yani iki parti olursa ikisi de barajı aşamaz diye. Bunun üzerine biz ikinci sol partiyi, İnönü'nün partisini veto ettik. Yani esas sebep budur.

"Kurucuları odaya kapatalım' dendi"

Semra Özal: Evet son gece enteresandı. Yedi kişi veto edildi ve son gece dediler ki bir kişi daha silinecek. Yarın, siz giremiyorsunuz. Veya birisini istifa ettirecekler. Tabii o gün son gün, işte Ycniay Hanım da vardı yani. Bir iki arkadaş daha zannediyorum. Ne yapalım? Bu kurucuları alıp hepsini, bir yere mi gidelim, kapatalım? İstifa etmesin kimse. Böyle bir durum olmasın. Böyle garip garip şeyler konuşuldu. Sonra neticede rahmetli dedi ki; böyle şey olmaz, dedi. Yukarıdan silerlerse de ne yapalım kader deriz, dedi. Son dakika böyle bir şey olacağını, ümit etmiyorum, tahmin etmiyorum, dedi. Öyle o son geceyi biraz tedirgin geçirdik. Allah biliyor. Ama sabahleyin neyse 30 kişi kabul edilmiş geldi. Ve partimiz tasdik olundu.

Mükerrem Taşçıoğlu: Bizimkinden 7 kişi silindi. O 7 kişinin silindiği toplantıyı çok iyi hatırlıyorum. Böyle bir masa etrafında oturduk. Biliyoruz ki tasdikten liste gelecek, silinmişler belli olacak, işte bir nevi sınav heyecanı diyelim, o kadar emeklerle, niyetlerle, nimetlerle başladığınız bir kurul orada noktalanabilir. Özel kalem görevini yapan arkadaş geldi, kulağına, rahmetli Özal'ın kulağına bir şeyler söyledi. Kalktı bu

kendi odasına geçti, tabii biz silindiğini bilmiyoruz da giden çok kötü dönüyor. Suratı asık bir şekilde 7 arkadaşın şu veya bu nedenle silindiğini orada öğrendik. O konseyin o günkü icraatı, 30 kişiye indik. Bir kişi daha inse, 30 kişinin altında kuramıyorsunuz partiyi, o zamanın mevzuatı onu icap ettiriyor. Bu sefer başka korku aldı bizi. O günün atmosferi içinde, korkarak yahut başka endişelerle içimizden bir kişi vazgeçiverirse yerine de yenisini koyamıyorsunuz, verilmiş liste, parti tehlikeye girer. Hatta yarın şaka, yarın ciddi dedik ki: "Birbirimize aman dikkat edelim." Tabii Allah'a çok şükür, arkadaşlar niyetli, en ufak bir fire dahi verilmedi.

Kenan Evren: Efendim, ben Özal'ın parti kurmasına izin vermişim. Ondan sonra partilerin aday listeleri geldi elimize. Bir Kurban Bayramı'ydı sanıyorum. Bayram olmasına rağmen biz, Konsey üyeleri, bir araya geldik ve adayları birer birer gözden geçirmeye başladık. MİT'ten alınan bilgiler, Sıkıyönetim'den alınan bilgiler, Emniyet'ten alınan bilgiler; bunların hepsini değerlendirdik. Ondan sonra veto edilenleri işaret etmeye başladık. Özal hakkında böyle bir şey yoktu ki.

Tarikatçı diye bir şey gelmedi bize. Hatta sonradan ben "Özal'ın bir tarikat mensubu olduğunu bilseydim parti kurdurmazdım" dedim. Ama o an için öyle bir bilgi yoktu. Yalnız MSP'den aday olduğuna dair bilgim vardı.

Oktay Ekşi: Bu tür boğuşmalar arasında yaşamaya çalışıyorduk. Buna karşılık Anavatan Partisi, göstermelik budamalar bir kenara konmak kaydıyla söylüyorum, hiç böyle bir sıkıntı içinde değildi.

Amerika Birleşik Devletleri kaynaklı olanlar başta olmak üzere, koruyucu meleklerin hemen devreye girdiklerini, aman ha bir şey olmasın bu partiye, dokunulmasın şeklinde müdahalede bulduklarını iyi anımsıyorum. İsim vermeye kalkacak olursam zorlanırım ama arşivlere bakarak son derece somut örnekler söyleyebilirim bu konuda.

Alexander Haig'in gelişi o tarihlere rastlıyordu diye hatırlıyorum. Ama acaba daha kurulmasından önceki dönemin müdahaleleri arasına mı giriyor o, yoksa koruma amaçlı müdahaleler arasına mı giriyor onu şimdi şu anda anımsayamıyorum. Ama Alexander Haig bu konuda çok belirgin bir şekilde ön plandaydı.

Erol Aksoy: Veto olunca tabii şok olduk. Ben, ailem; üstelik ben bir bankada çalışan genel müdürdüm. O zaman maalesef bugünkü İnterbank değildi. Türkiye'nin en kârlı bankalarından biriydi ve ben de o zamanın parasına göre en yüksek maaşı alan bir çalışandım ve iyi bir bankanın iyi bir genel müdürlüğünden bu şekilde bir parti kurucusu olmak çok cesaret isteyen bir şeydi. O zaman Mehmet Emin Karamehmet Bey patronumdu. Ona da haber vermeden aday olmuşum. Bilahare ona haber verdim, çok olgunlukla karşıladığı için çok müteşekkirdim ona. Tabii ki neden veto olduğunu da hiçbir zaman söylemediler. Bizden kısa bir süre sonra Sayın İnönü de veto oldu, Sayın İnönü de veto olunca veto olanlar birdenbire daha da kıymetli kişiler haline dönüştü ve ben böylece ben 7 vatan hainliğinden 7 İnönü ailesi seviyesine, Türkiye'ye en büyük hizmet etmiş bir ailenin saflarına geçtim. Çok uzun zaman sonra Show TV'nin sahibi olduğum bir gün, Sayın Kenan Evren şirketimize gelmişti, bir röportaj için. Yanına oturdum, "Hoş geldiniz" dedim. Beni tanıyıp tanımadığını bilmiyorum. "Paşam" dedim, "beni 1983'te veto etmiştiniz, o zaman hiç açıklama olmazdı. Şimdi çok uzun seneler geçti. Acaba şimdi lütfedip de söylemeniz, ben de merakımı gidersem veya benden sonraki eşime, çocuklarıma bir şey söylesem." "Valla, ne bileyim, önüme bir liste getirdiler, imzaladım gitti" dedi. "Boş ver yahu" dedi, "mühim değil" dedi. O zaman benim ve ailemin o kadar seneler uykularımızı kaçırın bir olayın bu kadar basit bir şekilde algılandığına şaşırırım. Al sana bir Türkiye daha, veto böyle oldu.

Hüsnü Doğan: 7 haziran vetolar günüydü. Vetolar geldi. ANAP'tan 7 kurucuyu veto etmişlerdi. Bu veto edilenler arasında biri de bendim. Toplantı halindeydik. Liste geldi. Tabii yapılacak bir şey yoktu. Turgut Bey de çok üzüldü, ben de çok üzüldüm. Ama yapacak bir şey yoktu. Tabii ondan sonraki bir ay biraz moralsiz çalıştım ama, kendimi toparladım.

"Vetoyu ailenize anlatmanız zordu"

Ekrem Pakdemirli: Bizim kurucu olmamamızın iki sebebi var. Birincisi, Planlama'dayız, önemli bir yerdeyiz. Yukardan

izin almak lazım. Hatırlarsanız onlar istifaları engelleyen bir deklarasyon yayınlamışlardı. Yani bizden izin almadan kimse, istifa edemez diye. Turgut Bey bizim istifamızı götürdü. Benim, Yıldırım Aktürk'ün, Hüsnü Doğan'ın, Mehmet Keççiler'in. Orada, DPT'de çalışan arkadaşları kabul etmiyoruz, dediler. Bunları kabul etmiyoruz, demişler. Biz heyecanla bekliyoruz. Ben İzmir'e gideceğim, toparlayacağım her şeyimi. Özal dedi ki Evren kabul etmiyor, Millî Güvenlik Konseyi. Adı Konsey. Seni kabul etmiyor. Adnan Kahveci istifa edip gitmişti. Adnan'da bir problem çıkmadı. Hüsnü'yü kabul etmiyor dedi. Ama Hüsnü diretti. Ben dedi. İstifa edeceğim, kurucu da olacağım dedi. O kurucu oldu. Üniversitede benim esas kadrom tabii. Yani büyük bir dalaşmaya girmeyelim dedim. Çünkü orada şunu da ilan etmişlerdi yani. Veto edecekler. Vetoyu yedikten sonra da anlatamazsın, yakınlarına çocuklarına, ailene. Niye veto? Yani yamukluğun mu vardı? Bir terslik mi vardı? Yani devlet idaresindeyken birinin damgalanması fevkalade kötü. Biz ondan olamadık. Biz istifa dilekçelerimizi aldık geriye.

ANAP neler yapacağını belirliyor

Mehmet Keççiler: Ve her şeyden evvel o zaman televizyon ve radyoda, bizim bir iki dakikalık zamanımız vardı, onların metinlerini yazıyordum. Ve kuruculardan birisinin, genel başkanlardan birisinin adıyla radyo ve televizyonda çıkarıyorduk onları. Ayrıca iş başına geldiğimizde ne yapacağımıza karar veriyorduk. Mesela ben idarî reform çalışmaları, bürokrasi ile, kırtasiye ile mücadele programları hazırlamıştım, bakanlıkların birleştirilmesi programını hazırlamıştım. Bunu biz seçim beyannamemizde de yazdık. Dedik ki, bakanlıklar vatandaşa hizmet içindir. Dolayısıyla vatandaşın kendi içersindeki bölümlere göre bakanlık kuralım. İşçinin bir bakanlığı olsun, Çalışma Bakanlığı ayrı, Sosyal Güvenlik Bakanlığı ayrı olmaz. Bunları birleştirelim, işçi bir bakanlıkta işlerini bitirsin. Çünkü o bakanlıklar iyi iş oldu mu benim diyor, kötü oldu mu hayır benim değil diyor. Neticede koordinasyona yatkın bir millet değiliz. Hele koalisyon halinde idare edilirken, Çalışma Bakanlığı bir partiye düşüyor, Sos-

yıl Güvenlik başka bir partiye düşüyor, bunlar çekişiyor. Onun için Türkiye’de büyük ihtilaflar çıkıyor. O bakımdan işçinin bir bakanlığı olsun dedik. Mesela sanayici ve tüccar birbirinden ayrı şey değildir dedik. Sanayici üretecek, ürettiğini salamazsa bir işe yaramaz. Tüccar, üretim olmazsa bir işe yaramaz. Sanayici ve tüccarın bir bakanlığı olmalıdır. Eskiden Sanayi Bakanlığı ayrı, Ticaret Bakanlığı ayrıydı. Bu ikisini birleştirdik, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı haline getirdik. Çiftçinin bir bakanlığı olmalıdır dedik. Mesela Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığını birleştirdik. Hepsi ayrıydı bugünkü gibi, biz onları birleştirdik.

Bayındırlık ve İmar Bakanlığı vardı. Ayrı ayrıydı. Bayındırlık kelimesinin karşısına bakarsanız, imarı, imarın sözlük anlamına bakarsanız, bayındırlık kelimesini görürsünüz. Aynı iş için bizim iki tane bakanlığımız vardı. Gerçi görevleri biraz farklı gibi gözükse de, biz Bayındırlık Bakanlığını birleştirdik, Bayındırlık ve İmar Bakanlığı yaptık. Onlar tuttu. Birçoğu bizim birleştirdiğimiz gibi kaldı. Bazıları da olmadı. Mesela Gençlik ve Spor’u birleştirmişti Millî Eğitim ile O ayrıldı. Tarım Orman Köy İşleri... Orada mühendisler arasında bir ihtilaf var. Ziraat mühendisleri, orman mühendisleri, veterinerler bir arada olmaktan çok sıkıntı çekiyorlar. Nasıl oluyorsa bilemiyorum. Onlar ayrıldılar. Köy İşleri ilk ayrıldılar. Sonra Orman Bakanlığı ayrıldı. Bilahare bu bakanlıklardan bir kısmı ayrıldı ama biz bunları dediğim gibi, toplumun çeşitli kesimlerinin, her kesimin tek bir bakanlığı olmalıdır. Birden çok bakanlık işlerin, işin bölünmesinde zorluk vermektedir. Çoğunu birleştirdik ve bizim birleştirdiğimiz gibi kaldı. Hükümet olduk. Başlangıçta ilk veto edilen bendim. Ben kurucu üyeleri falan tamamladık. Bir Konsey kararı çıktı; “Eski belediye başkanları, il başkanları da, aynen milletvekili ve senatörler gibi, konseyden izin almadıkça parti üyesi olamazlar” dediler. Onun üzerine Turgut Bey benim için Kenan Paşa’ya sordu. Kenan Paşa “Şimdilik dursun” deyince ben yine Planlama’da memur olarak kalmaya devam ettim.

Şarik Tara: Ben Vural Arkan’ı, kurucu olarak götürmedim. Vural Arkan’la kendisi bir yerde tanışmışlar. Vural zaten politikaya girmek istiyordu. Vural bizim idarî meclisimiz-

deydi ve kurucularından biriydi ve benim tanıdığım dünyanın en zeki, en akıllı adamlarından, dürüst adamlarından, çalışkan adamlarından bir tanesiydi. Vural maliye bakanı olarak çok muvaffak oldu ve Vural'ın ayrılmasında Vural'ın kabahati yoktur. Daha çok başkalarının kabahati vardır ve yazık olmuştur.

Mehmet Keçecifer: İlk mitingi Kınkkale'de yaptık. 300-500 kadar dinleyicimiz var. O zaman takdimcimiz de yok. Aldı mikrofonu beş dakika konuştu ama kulaklarının arkasına kadar kızardı. Bıraktı, geldi içeriye, "Tamam çok güzel konuştunuz" dedim. "Ben iyi konuşamadım" dedi. "Yok çok güzel konuştunuz" dedim. "Yahu sen nerden buluyorsun o kadar lafı?" Önden ben konuşuyorum ya, yarım saat filan konuşuyorum. Dedim, "Beyefendi böyle başlar, ilk başlangıç için fevkaladesiniz. Gayet iyi" dedim. "Sen gitmesen, ayrılсан memuriyetten?" dedi. "Yok" dedim, "ben yanınızda olursam olmaz" dedim. "Artık bundan sonra çıkıp devamlı konuşacaksınız. Hiç endişe etmeyin" dedim. Ve oradan başladı, Türk siyasetinin sayılı hatiplerinden biri oldu.

Hüsnü Doğan: Ve ağustostan itibaren artık, iktidara geldiğimiz takdirde neler yapacağımızı, programımızda olmasına rağmen bir seçim beyannamesine dökmeye başladık. O önemli bir aşamadır. O çalışmayı ağırlıklı olarak. Özal'la ben, ikimiz yaptık. Ve eylül-ekim ayında son şeklini verdik.

1983 seçim beyannamesi ANAP iktidara geldiğinde aynen hükümet programı olarak Meclis'te okundu. Bu da Türkiye'de ilk defa oldu. Hatta muhalefet niye tenkit etti o zaman anlamadım; şöyle tenkit ettiler, "Yahu hiç seçim beyannamesi ile hükümet programı bir olur mu?" diye tenkit ettiler bizi. O gaflette bulundular. Tabii cevabını da aldılar; yani aksinin olmaması lazım diye cevabını da aldılar.

"Özal mason mu?" soruları

Mustafa Taşar: İlk mitingimiz Erzurum'dan başladı. Çünkü geçmiş tarihe, şöyle bir siyasi tarihe baktık ki sağ kanatta kurulmuş partiler mitinglerini hep Erzurum'dan başlatmıştır. Demokratik Parti, Adalet Partisi de hemen hemen bu şekilde olmuş. Dedik ki Anadolu'nun bağrından çıkan bir

parti olarak Erzurum'da başlayalım bu işe. Erzurum'da mitingi düzenlemeye ben gittim ve Erzurum'un o soğuk kış gününde binlerce insan Erzurum meydanını doldurdu. Ve ilk mitingimizi orada yaparak moral depoladık.

Çok enteresan; amblemimiz, bizim ilk amblemimiz arı kovanının içindeki peteklerin şekliyle yapılmıştı. Yani altıgen, petekler altıgendir biliyorsunuz. O altıgen şeklin içinde bugünkü amblemimiz vardı. Ama her gittiğimiz yerde, anlaşıl-maz bir şekilde, "Özal mason mu? ANAP'ı masonlar mı kurdu?" soruları soruluyor. Nereden çıktı bu dedik. Yani, işte altıgen işaret var. Oturduk biz Başkanlık Divanı'nda bunları tartışmaya başladık. Yani adam masonsa mason bize ne? Bi-zi ilgilendiren bir şey değil. Herkesin fikrine, fikriyatına, bu-lunduğu kuruluşa bizim saygımız var. Fakat biz de oy alaca-ğız. O tarihlerde dedi ki biz bunu şimdi bu işaret mason işa-reti miydi, değil miydi, bunu anlatmakla vakit kaybedeceğimize kurucular kurulunda bir amblem değişikliği kararı ala-lım. Ne yapalım? Altıgeni kaldıralım, amblem ortada dursun.

Tamam mı, tamam. Hemen bir yazı bir karar aldık. ANAP'ın amblemi şu şekilde değiştirilmiştir diye. İçişleri Ba-kanlığı'na tekrar gönderdik. Ondan sonra amblemimiz o ol-du. Yani sadece dışındaki altıgeni boşaltmış olduk. Millet o tarihlerde bu konularda fevkalade hassastı. Biz de o hassa-siyete dikkat etmek zorundaydık. Ve milletin arzusu istika-metinde gereğini yaptık. ANAP işaretine gelince, rahmetli Özal bir konuşmasında, belki de Erzurum'da, tam hatırla-mıyorum, ANAP işaretini yapıverdi. Sonra bazı arkadaşlar, hatta o zaman Zenger bizim ses düzenimize ve propaganda çalışmalarımıza yardımcı oluyordu. O da zannediyorum bu işaretin tekrar kullanılmasını söyledi.

Ve bu işaret fevkalade tuttu. Her yerde, gittiğimizde bin-lerce insan, sokaktan geçerken, otobüsle giderken bizlerden herhangi birilerini gördüklerinde, Özal'ı gördüklerinde, ANAP'ın amblemini gördüklerinde bu işareti yapmaya başla-dılar. Bu hâlâ devam ediyor.

Seçim propagandası için Malatya'dan Elazığ'a, oradan da Bingöl'e, Tunceli'ye falan, dolaşacağız. Özal kullanıyor yine arabayı. Son sürat gidiyoruz Malatya'nın o ana caddesin-den. Trafik polisi durdurdu hepimizi. Konvoyu durdurdu.

Adama diyoruz ki Özal bilmem ne... Yok, dedi kardeşim süratle gidemezsiniz, ceza. Bütün arabaların ruhsatını topladım, hemen bir pratiklik yaptım. bir adamı nöbetçi bıraktım. Al dedim sana ruhsatları. İstedğin cezayı yaz, biz gidiyoruz. Trafik polisine ruhsatları bıraktık bir arkadaşla birlikte. O cezaları yazdı. Sonra bize geldi cezalar. Biz yolumuza devam ettik.

ANAP selamı ilk nerede yapıldı?

Erkal Zenger: Demirel'le biz daima iyi bir diyalog içindeydik. Tabii Demirel'in yanına ben gidiyordum 80'den sonra, o yasaklıyken. Büyük Türkiye Partisi kurulmuştu ve Demirel tam benimle anlaşmak üzereydi, parayı falan da getirdiler bana, avans verecekti. "Yahu durun, bir şu ajansı dinleyelim" dedi. Bir ajansında yine onun kurduğu o zaman Büyük Türkiye Partisi veto olmuş. Onun veto olduğunu duyunca yine parayı aldılar hemen, kaldırdılar ortadan. Sayın Demirel dedi ki, "Zenger kardeşim bizden sana umut yok. Sen git Turgut'a" dedi. İzin verdi yani Turgut'a gitmeme.

Evren Paşa'nın Anayasa'ya evet mitinglerini mecburen seslendiriyorduk. Yani, görevlendirdiler; siz seslendireceksiniz diyec. Biz de seslendiriyorduk. Özal'la Bülend Ulusu'nun basın toplantılarında tanıştık. Sonra aday olunca, yani siyasete girmeye karar verince beni çağırdı, Aşağıyabancı'daki evinde. Söyledim. İşte miting falan oluyordu Halil Şıvgın, Mehmet Keçeciler. Hayır, dedim. Biz otobüslere bineceğiz, halkın ayağına gideceğiz dedim. Türkiye'de aynı zamanda o propaganda da bir sistem değişikliği yaparak başladık.

ANAP selamı da... İlk konuşmasını Erzincan Üzümlü'de yaptı. Erzurum'a geldi, Erzurum'da öyle çok büyük bir coşku yoktu. Elazığ'a geldik. Elazığ'da yer yerinden oynuyordu. Gaztecilere de o durağan seyahatlerden sonra bir coşku geldi. Efendim bir işaret yapsanız falan dediler. Ben de dedim ki: iki elinizi başınızın üstüne kaldırmıştınız onu bir daha yapalım, dedim. Bu nedir, diye sordular. Bu dedim birlik, beraberliği simgeliyor. ANAP selamı da öyle geldi.

Bir, Karadeniz'de küçük bir kasabaya girdik. Oranın da pazarıydı. Fakat ben otobüsün üzerinde ne kadar çırpınıyor-

sam, hiç kimse dönüp bakmıyordu. Böyle tuhaf, sanki insanlar dondurulmuş gibiydi. Sonra Semra Özal çağırdı. Dedi ki, "Zenger şurada bir kadın var, bağırip çağırıyor şuna bir bak" dedi. Gittim kadın böyle iriyarı, 1.75 boyunda, kocaman bir kadın. Burunlar filan böyle, heybelli bir kadın. Dedim ki: "Hanımefendi ben yardımcı olabilir miyim?" Kadın dedi ki: "Hanımefendi senin anandır." Dedim. "Doğru bildiniz, benim anam çok hanımefendi kadındı, Allah rahmet eylesin. Ne istiyorsunuz?" "Şuna, bir çift lafım var" dedi. Özal'ın da Allah canını alıyor. Yukarıda hiç konuşmak istemiyor. Çünkü aşağıda hiç kimse şey, aşağıda herkes sırtını dönmüş pazar yerinde oturuyor.

Kadına dedim ki: "Gel yukarı çıkalım, benim arkamda dur. Sayın Özal konuşmasını bitirince, sizi çıkarayım yukarı." Özal baktı, yanımda bu kadın, tipi tip. Kadının bir göğüsleri var ikisi de kavun gibi, koskoca, iriyarı, heybetli bir kadın. "Gelsin" dedi. Konuşmasını bıraktı. Kadın şöyle Özal'a bir sarıldı. Özal'ın boyu zaten kısa, kafası şurada kayboldu. Özal'ın iki yanağından öptü, aldı mikrofonu, döndü aşağıdaki adamlara, "Ula, karı kılıklı herifler! Ula, avrat yürekli herifler! Cenderme dolaştı, o herifi izlemeye giden herkesc vereceğim falakayı dedi. Aha ben, beni de yıksınlar falakaya da göreyim" dedi.

Kadın adamlara küfrettikçe, kötü söz söyledikçe adamlar, hem gülüyor, hem alkışlıyor, hem meydana toplanıyor. Biraz sonra meydana coşkulu bir kalabalık oluştu. Kadın ama hepsine veriyor hakareti: "Ulan siz adam mısınız? Siz kapiya bağladığım köpekten daha şahsiyetsizsiniz. Cendermeden korktunuz!" Bir alkış. Sonra mikrofonu Özal'a şöyle yaptı, "Al şimdi, ne diyeceksen de onu" dedi.

Mehmet Barlas: Özal, toplumu, medyatik toplumu, Türkiye'de ilk hisseden politikacıydı. Eli Acıman'ın Manajans'ı vardı o sırada. Selim Egeli onunla çalışıyordu. İşte aradı Özal, partiyi kurduk, şimdi propagandaya başlayacağız. Bana yardım et, dedi. Gitik Man Ajans'ın stüdyosuna. Sizinle karşılıklı oturduğumuz gibi karşıma oturdu. Ben ona sorular sordum, o cevaplar verdi. Zor sorular sordum, cevaplarını verdi. Sonra bazılarını benim çıkartıp sadece Özal konuşma yaparmış gibi, onlar kaset haline getirildi, çoğaltıp köyle-

re dağıtıldı. Türkiye'de ilk defa video kasetiyle köylerde reklam yapan Özal'dır. O çalışmayı beraber yaptık.

MDP'nin Kastelli'den İsteği

Cevher Özden: Ya ağustostu, ya eylül. MDP'den o zaman İmren Aykut geldi bana. Daha evvel MDP'nin Kadıköy teşkilatı geldi. "Seni Kadıköy'den belediye başkan adayı göstermek istiyoruz" dediler. Dedim: "Kardeşim benim başımda bin tane bela var. Sizin aleyhinizde olur, lehinizde olmaz. Hem ben, belediye başkanlığı falan yapamam." Onlar gitti, aradan on gün falan geçti. Eşimin bir arkadaşı vardı. İsmi bilmiyorum. Fakat kocasının adı Tufan'dı. Tufan dedi ki: "Abi İmren Aykut diye bir hanım var, MDP'den İstanbul adaydır, bu senle konuşmak istiyor." "Buyursun, konuşsun" dedim. Geldi bana evde dedi ki: "İstanbul'da kürsüye çık, Özal'ın aleyhinde konuş!" "Ne konuşacağım?" dedim, "Metni siz mi vereceksiniz? Bilmiyorum hiçbir şey. Özal'ın bu devlete, bu millete hizmetinden başka hiçbir şey bilmiyorum. Bana katkısı var, eksisi yok. Nereden çıkartıyorsunuz bunları?" dedim, "Kendinize hayal ürünü senaryolar üretiyorsunuz." Yani böyle çok kişi bana geldi ve Özal'ın aleyhinde konuşmamı istedi. Hiçbir zaman konuşmadım. Çünkü ben hep gerçeği konuşurum, yalan konuşmam. Ben kalkıp da onu nasıl karalarım?

Ünlü 4 kasım konuşmasını kim istedi?

Kenan Evren: 4 kasım konuşmasını Turgut Sunalp istedi ben size açıkça söyleyeyim. Çünkü ikide birde geliyor bana bilgi veriyor, diyor ki: "Bizim parti hakkında hiçbir şey söylemiyorsunuz." "Nasıl söyleyeyim" diyorum, "ben devlet başkanıyım, cumhurbaşkanıyım." "Ama hiç olmazsa bir şey söylemeniz de bizi destekler tarzda bir konuşmanız olsa da biz de ondan biraz destek alsak" falan diyor. Bir, iki, üç, mecbur kaldım öyle bir konuşma yapmaya. Dikkat ederse- nize o üstü kapalı bir konuşmadır. Bir de Özal'ın bazı konuşmaları oldu, ona sinirlendim. Seçim sırasında yaptığı konuşmalar. Sanki bütün kararları kendi almış gibi -ben onları

hep radyodan, televizyondan dinliyorum-, "işte bunu böyle yaptım, şunu şöyle yaptım" gibi. Sonra o seçimi kazanıp da ben başbakanlığı verdiğimde ona, geldi bana, dedim, "Bak o konuşmayı yapmamın bir sebci de buydu" dedim. "Niye söylüyorsun bunu, sen mi yaptın bunu?" dedim. "Bilmiyor musun hep kararlar Başbakanlık'ta alınıyor sonra bana geliyordu?" dedim. "Benim onayım olmadan herhangi bir şey yapabiliyor muydunuz?" dedim. "Ben öyle söylemedim" dedi. "Ben size bir kaset vereyim bakın ben öyle bir şey söylemedim" dedi. Ben onu da seyretmedim zaten sonunda. Olan olmuş artık. Kazanmış zaten. İşte o iki sebcten dolayı o konuşmayı yaptım.

Mustafa Taşar: Kasımın 4'ü. Ve Sayın Kenan Evren o meşhur konuşmasını yaptı. Yani bir anlamda MDP'ye oy verin anlamına gelecek bir konuşma. Ben o tarihlerde 31 yaşında bir gencim; gazeteciler Kenan Evren'in bu söylemini bana aktardılar. Ve bu size karşı bir harekettir dediler. Özal odada istirahat ediyordu. Çıktım yanına. Dedim: "Sayın Evren böyle bir konuşma yaptı. Basına bu konuda ne dememiz gerekiyor. Bunu bir istişare edelim de hepimiz aynı şeyi söyleyelim." O, "Bize söylememiştir. Niye üzerinize alınıyorsunuz ki?" dedi.

Aynı 5'inci günü tüm Türkiye'deki teşkilatlarımıza bir genelge gönderdim. Aldığımız karar gereği. İktidar olacağımız kesindir, ayın 4'ündeki konuşmaya, bir başka konuşmaya takılmayın. Sizlerden teşkilat olarak ricamız iktidarı aldığımızı anladığınız andan itibaren taşkınlıklarda bulunmamanız.

Özellikle de Anadolu'da davul zurna çaldırmamanız. Yani sevinç gösterilerinde bulunmamanız. Çünkü daha ihtilal etkisini yitirmemiş; hâlâ Konsey görevde. "Kapattım!" dedi mi bitti. Ve 212 milletvekili, yüzde 45,5 oyla 6 aylık gibi kısa bir sürede ANAP milletin gönlünde taht kurdu ve iktidar oldu. Ve bekliyoruz ki çağırılınsın Sayın Özal ve görev tevdi edilsin.

Barlas Doğu: Bir gün bir arkadaşımızın, Ceylanların, ofisindeyiz. Zülküf Ceylan, Mehmet Sağdıç, Necat Erseven ve ben oturuyoruz. O gün, Ceylanlar zannediyorum cihet-i askeriyeye iş yapıyorlar, oradan da duyumları var. O duyumlar bize bir manada kulaktan kulağa geliyor: ANAP kapatılacak deniyor. Kapatılacak ama yöneticiler ne olacak? O tarih-

te bir de Büyük Türkiye Partisi sıkıntısı yaşanmış, onları da görmüşüz, biliyoruz. İşte Karpuzkaldıran'lar, Zincirbozan'lar, hep yaşanmış onlar. BTP'nin önü kesildi, ANAP'ın önünü haydi haydi kesecekler. İstanbul ilçe başkanlığı yapan bir dostum var. İmren Aykut o tarihte onların yakını ve Danışma Meclisi'nden geldiği için popüleritesi olan bir hanımefendi. Geceler saatlerce telefonlarda dostlar arasında konuşmalar oluyor. Bu MDP'li arkadaş bana "Yahu Barlas seni akıllı adam bilirdik, sen ne yaptın, nereye gidiyorsun?" diyor. Ünal Sabuncu da dostum, MDP'nin de Ankara il başkanı. Onlar tabii uçuyorlar, ayakları yerden kesilmiş, onlar kazandılar diye. "Sen derhal ANAP'ı bırak, Ünal sana il yönetiminde yer verecek, bak İmren Hanım da öyle söylüyor, oturuyoruz, konuşuyoruz, sana yazık oluyor. Madem siyaset yapacaktın, niye gittin ANAP gibi bir partide kendini buldun?" falan. Böyle moral bozucu durumlarımız var.

Hüsnü Doğan: 4 kasımda Sayın Evren bir konuşma yaptı. Bazıları sayın Evren'in konuşmasının bize oy kazandırdığı görüşündedir. Ben aksi görüşteyim. Bana kalırsa o konuşma bizden 3 puan falan götürdü. Yani o 3 puanı biz alsaydık, 45 yerinc 48 alsaydık dediğim bu 230-240 arasındaki yere otururduk. Biz 212 milletvekili çıkardık biliyorsunuz. Aslında vetolar dolayısıyla, 212'ydi. Bingöl boş kaldığı için, TBMM 400 üzerine 399'la toplandı. Çünkü vetolardan dolayı Bingöl'ün hepsini almamıza rağmen 3 kişi yerine 2 kişimiz olduğu için Meclis bir eksikle toplandı.

Mesut Yılmaz: 6 kasım seçimlerinde aldığımız sonuçtan bir miktar daha iyisini alabileceğimiz şeklindeydi. Yurt gezilerinde aldığımız gözlemler hep bizi bu beklentiye yönlendirmişti. Sanıyorum Sayın Kenan Evren'in seçimlerden iki gün önce yaptığı radyo-televizyon konuşması, etkiledi.

Belki büyük şehirlerde bize bir miktar oy kaymasına neden olmuştur ama ülke ölçeğinde bakıldığında bize önemli ölçüde oy kaybettirdi. Rahmetli Özal da bu kanaatle seçimlerden sonra yaptığımız değerlendirmede, özellikle Doğu Anadolu'da ve İç Anadolu'da bunun oylarımızı olumsuz etkilediğini ifade etti. Ben de bu görüşe katılıyorum.

Korkut Özal: Bir fikri geliştireceği zaman, beni bulursa onu anlatırdı veya "Böyle bir şey düşünüyorum, ne diyorsun?"

derdi. Ben de ona hemen cevap verebilirim vermişimdir. Veremezsem, bir mühlet isteyip ona götürmüşümdür. Verdiğim şey isabetli olmuşsa, ki çoğunda kabul ettiğini biliyorum. Uygulamıştır, yani. Yani böyle bir şey. İsterseniz şöyle diyeyim.

Ben ona siyaset planlaması yapıyordum. Siyaseti biraz daha iyi bildiğimi zannediyorum. O benim alanım. Mesela tipik bir şey söyleyeyim. Evren Paşa seçimden, o 6 kasım 1983 seçiminden üç dört gün evvel bir konuşma yapmış, buna sakın rey vermeyin, diye. Hatırlıyorsunuz bunu. Şimdi birdenbire Çanakkale'ye filan gidecekti o ara ve dedim artık buna cevap verme. Buna cevap sen veremezsin. Buna cevap seçmen verecek. Yani buna cevap vermenin yeri de yok. Çünkü eş değilsiniz.

Seçim gecesi Özalların evinde neler yaşanıyor?

Semra Özal: Evet biz İstanbul'da oylarımızı kullandık. Oylarınızı kullandık akşamüstü, arabayla hareket ettik. İkimiz vardık. Hareket ettik, çeşitli yerlerde durarak, restoranda, işte benzincide, şurada burada. Şey takip etmeye başladık, radyodan verilen neticeleri. Bolu'ya geldik. Bolu'ya geldiğimiz zaman dedi ki, "Bu iş tamam" dedi rahmetli. Çünkü şimdiye kadar açılan sandıktaki neticeler neyse öyle gider. Üç aşağı beş yukarı oynar, ama netice değişmez. "Bu iş tamam" dedi. Ankara'ya yaklaştık, zaten belli olmuştu aşağı yukarı. Doğru biz partiye gittik. Saat iki buçuktu. Korkunç bir kalabalık, yerli yabancı televizyonlar, basın, müthiş bir kalabalık vardı. Oraya gittik. O kendisi bu televizyonlarla, yabancı basınla mülakat yaptı. Ondan sonra, "Sakin olun" dedi partililere. "Hiç tezahürata filan gerek yok. Oturun bekleyin neticeyi. Daha" dedi, "kesin bir şey yok." Sonra biz kalktık eve geldik. Ankara'da bir yer kiralamış oturuyorduk. Oraya geldik, dedi ki: "Hiç tezahürat istemiyorum. Ses, gürültü istemiyorum. Herkes çekilsin evine gitsin." Geldik oturduk. Sessiz sedasız ama Güneş Taner'e söyledim. Dedim ki, "Güneş bu kadar eziyet çektik, bu neticeyi aldık, git bir şampanya bul da patlatalım bu gece. Bari o kadarlık şeyimiz olsun" dedim. Gitti Güneş. O zaman bir milyon, iki

milyon, ne olursa olsun dedim. Al, bul. Gitti Güneş. Bütün dolaşmış Ankara'yı, otelleri, restoranları bulamamış. Geldi ve çok üzüldük, ben üzüldüm daha doğrusu. Onun üzerine Güneş dedi ki, "Dur bakayım, benim sefarette bir arkadaşım var. Bir de onu arayayım" dedi. Sonra buldu geldi. O arkadaşından. Dedim ki patlat bütün tavanlara mavanlara her tarafa sıçrasın, bu gecenin hatırası kalsın dedim. Öyle bir kendi aramızda, kendi kendimize bir kutlamamız olmuştu.

Güneş Taner: Saat on buçuk gibi çıkan neticelerde bizim iktidarı aldığımız belli oldu. O zaman kutlayalım. Nasıl kutlayacağız? Semra Hanım dedi ki, "Güneş bir yerden bir şampanya bul" dedi. "Peki efendim bir bakayım" dedim. Ankara'ya nereye telefon ediyorsam edeyim hiçbir yerde şampanya yok. İşte köpüklü şarap var, şu var bu var. Vallahi şimdi Semra Hanım'a da şampanya bulamadık falan diyemiyoruz. Sonunda bir diplomat arkadaşımı aradım. Dedim ki: "Yahu bak böyle böyle biz seçimleri kazandık." "A ne kadar güzel kutlarım" falan filan.

"Yahu" dedim, "bize bir şampanya bulabilir mısın?" "Tamam" dedi, "ben ayarlayayım" dedi. O bize bir kasa şampanya buldu. Dolayısıyla diplomatiği bu şekilde kullanarak bir şişe şampanya aldık, eve getirdik. Şimdi kutlayacağız, şişeyi açacağız, o sırada Rahmetli arkada odada, şampanya açtığımız sırada daha gelmemiş. Şampanya sesini duydu ve küstü. Semra Hanım dedi ki: "Eyvah Turgut Bey küstü." "Yahu nasıl küstü?" Odadan çıkmıyor dışarı. Şimdi ben kapıya gittim, "Turgut Abi gel" dedim. "Ben" dedi, "istemiyorum, siz kendi kendinize kutlayın" dedi. "Yahu abi olur mu?" İşte şuydu buydu. Yalvarıyorum, yakarıyorum. Geri geldim. Semra Hanım'a: "Allahınızı severseniz, git çıkmıyor." Biz tabii o aceleyle, heyecanla şampanyayı o daha yanımıza gelmeden pat diye patlattığımız için ona birazcık alınmış. Ondan sonra neyse içeri geldi, "Ne yapıyorsunuz siz böyle?" dedi. "Nereden buldunuz bu şampanyayı?" dedi. İşte anlattık nereden bulduğumuzu... O sırada ben tabii şampanyaları şişeyle, heyecanla sallıyorum. Çıkarttığım zaman da şampanyalar taa evin tavanına vuruyor. "Bak" dedi, "tavanı rezil ettin" dedi. "Şimdi ev sahibi ne diyecek, sen bunları yapıyorsun." Öyle bir eğlencemiz vardır.

Şimdi ben size daha matrak bir şey söyleyeyim, o zaman-

lar biliyorsunuz sadece TRT var. TRT'den yayın yapıyor. TRT'nin de tam neticeleri vereceğinden emin değiliz. Onun için ben bir taraftan BBC'yi dinliyorum. BBC'deki haberler de, TRT'den daha ileride geliyor. İşte landslide dedikleri şekilde geliyorlar diye. Şimdi derken TRT'yi açıklık, fakat evin televizyonunun anteni yok. Şimdi ben arkadaki antenin üzerine, işte cebimdeki dolmakalemle külüstür bir anten yaptım. O anteni götürdüm, camın kenarına tutuyorum. Ondan sonra Ahmet dedi ki, "Tamam çok güzel" dedi. Dedim ki: "Yahu koyacak yer yok." "Tamam sen hiçbir yere kıvılda, öyle dur." Aynen filmlerde olduğu gibi, dedim ki: "Ben seyredemiyorum." "Sen seyretme" dedi, "ben sana buradan söyleyim." Düşünebiliyor musunuz; ben televizyonun arkasında elinde dolmakaleme bağlı bir kabloyla böyle duruyorum; o da öbür tarafta oturmuş bakıyor ve yorum yapıyor: "Burayı da ben demedim mi aldık. Buranın da hepsini biz aldık."

Korkut Özal: Nitekim o seçim gecesi biz beraberdik. Biz Ankara'ya beraber geldik. Ben kullandım arabayı, o da yanımda oturuyordu. Düzce'de seçim neticelerini aldık. Dedim: "Tek başına iktidarsın, şu anda görünüyor." Fakat ilk şey, Evren'le durumu nasıl düzelleceği. Ben o zaman çok yakın arkadaşlarımı çağırdım ve onlarla bir istişare yaptım. Dedim: "Ne yapılması doğru olur?" Ve kararımız şu oldu: randevu alsın.

Ve Evren Paşa'ya yakınlık göstereyim ve köprüyü kursun. Çünkü devletin üstünde böyle bir kopukluk, devleti perişan eder, milleti perişan eder ve kendisine geldim dedim ki: "Randevu alacaksın." "Evren öyle sert konuşmuş ki, o konuşmanın metnini okudunuz mu? Yani dışlıyor tamamen." "Sen" dedim, "unut onu. O bitti. Seçim oldu. Halk seni tercih etti. Şimdi onu bir kuyuya düşürdü. Oradan senin çıkarman lazım, yani Türkiye'nin selameti için" dedim, aynen öyle söyledim. "Kucaklayacaksın" dedim. "Bir gösteri yapacaksın. Bu Türkiye için lazım." Hatırlarsanız o sahne meşhurdur. Yani onu biz kendisine telkin ettik. Siyaset planlamasıdır bu ve başarılı olduğunu düşünüyorum bunun. Millet'in gönlünü rahatlatmış yani.

Mehmet Keçeciler: Seçim gecesini diyorum işte. O gece seçimleri kazandıktan sonra, Güvenlik Caddesi'ndeki bir ko-

nutta kalırdı o zaman Turgut Bey. Oradan alıp, partiye getirdik, Kennedy Caddesi'ne. Orada basın toplantısı yaptık, seçimleri kazandığımızı söyledik. Havayı yumuşatıcı bir demec verdik. Ve ncticede, havayı sertleştirmemek için, davul zurna tutmuştu bizim arkadaşlar, onları filan da kaldırttı. Daha mutevazı hır kutlama yaptık. Yabancı basın çok ilgi gösteriyordu. Turgut Bey onlarla tek tek konuştu. Gece bir hayli geç vakte kadar yabancı basınla mülakatlar yapıldı. Sonra eve bıraktık.

Şarik Tara: Seçim günü tabii heyecanlı bir gündü. Bizim kompütür merkezinde oyların yüzde 15-20'sini bildikten sonra yüzde 98 ihtimalle doğrusunu çıkarabilirsiniz. Her seçimde öğle yemeğine bize gelirdi. Otururduk, seçimleri tahmin ederdik. O gün geldi, öğle yemeğini yedi. Yedikten sonra arabaya bindi, hatta kendisi kullanarak Ankara'ya gitti. Arabayı da kullanmasını severdi ve gece Ankara'dan haberler geliyordu. 230 gibi rakamlar. Halbuki bizim kompütür 211'i gösteriyordu, vilayet vilayet. Açtım telefonu, yatmış, "Kaldırın" dedim, geç de değildi, tersine hep yatardı. O gün herhalde çok yorgundu. Uykudan kaldırdım... Onların hesabı 213 civarında... Yine dedi, "Biz hesap ettik, 220 küsur." "Peki sen hesap ettiysen tamamdır, ama bil ki öyle değil" dedim.

Ahmet Özal: Seçim günü Amerika'daydım. Türkiye'de değildim. Telefonla, kısa dalga radyodan dinledik ncticeleri bütün Türk arkadaşlarla orada, Dünya Bankası ve İMF'de çalışan arkadaşlarla. O arkadaşlarımızdan daha sonra Türkiye'ye gelip görev alanlar vardı. Rüşdü Saraçoğlu var. Rüşdü o zamanlar İMF'deydi. Aynı katta, hatta, aynı bölümde değil ama aynı katta. Dokuzuncu katta beraber çalışırdık Rüşdü'yle. Orada tanışmıştık. Benden büyüktü yaşı, benden daha önce çalışıyordu İMF'de. Ondan sonra, Ahmet Söylemezoglu vardı. O zamanlar Dünya Bankası'ndaydı veya doktorasını yapıyordu, Bülent Şemiler yoktu, O New York'taydı o dönemde. Bülent Gültekin, o da oradaydı.

Özal bahse tutuşuyor

Kaya Erdem: Özal'la beraberdik evinde onun. Bire doğru, ikiye doğru, TRT'den ve diğer televizyonlardan televizyoncu-

lar geldiler, kendisinden beyanat aldılar. Yakındı evimiz Özal'a. Ayrılırken, "Yahu Kaya" dedi, "işte sen ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak ekonomide ne yapmamız lazım geldiğini çok iyi biliyorsun, hemen çalışmalara başla". Yani biz, 7 kasım 1983 tarihinden itibaren çalışmalara başladık.

Özal'la çok yakın bir beraberliğimiz var, hatta seçim beyannamemize ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığını kuracağımızı ve ekonomiyi tek elden yöneteceğimize ait kısmı zaten bir ölçüde buna göre koyduk ve şöyle bir anı da var. Amerika dönüşü, bizim evde kaldı Turgut Özal, hanımıyla beraber bir hafta. Geceleri muhtelif yerlere gittikten ve dönüşünden sonra, konuşurken, işte parti kurar eğer iktidar olursak ne olur filan gibi hayallerini tartışıyorduk veya konuşuyorduk. Hatta bir ara Sayın Özal, bizim hanıma, Sevil'e, "Yahu Sevil" dedi, "bakalım ben başbakan oldum, hükümet kurdum, Kaya'yı hangi bakan olmasını istersin?"

Sevil, "Turizm ve kültür bakanı olsun" dedi. Özal hayretle, "Nereden çıktı bu?" dedi. "Valla" dedi, "maliye bakanlığından, para işlerinden çok sıkıntı çektik. Rahat bir bakanlık olsun işte turizm bakanlığı, oteller açarız, rahat bir bakanlık yaparız, benim tercihim bu." "Ama" dedi, Özal, "bak" dedi, kültür bakanlığı, turizm bakanlığı, artistlerle filan, kocan onlarla temas edecek hatta onlarla bir arada olacak, bundan kıskanmaz mısın?" "Yok ben her şeye razıyım, ekonomiyle alakalı işlerde olmasın" diye böyle bir konuşmamızda geçmişti. Çok zaman sonra kabine ilan edilip başbakan yardımcısı olduğumuzda benim hanım, Sevil, Özal'a, "Yahu hani bizi kültür bakanı yapacaktın, ne oldu, bak gitmişsin başbakan yardımcısı yapmışsın" dediği zaman, "Sen buna inanmış mıydın?" dedi. Yani kültür bakanı olacağına. "Yok, inanmamıştım ama iyi de olurdu" diye bir konuşma geçti.

Evren'i öpme kıtımın fikri?

Semra Özal: Çok büyük bir ekseriyetle aldığı halde, yüzde 45-46 gibi bir şey. Ama hiç ses seda çıkmadı kaç gün. O bekleyiş tabii, bir de devamlı etraftan, işte verilmeyecek iktidar, size o kadar kazansanız da. Kapatılacaksınız. Hepiniz gide-

ceksiniz. Çeşitli şeyler söyleniyor. O sinir bozucu bekleme günlerinden sonra, ben bir gün dedim ki, "Ara, bir randevu işte bakalım. Evren Paşa'dan bir randevu iste. Git konuş. Bilelim veriyorlar mı vermiyorlar mı? Biz de ona göre kararımızı veririz. Ne yapacağımızı biliriz" dedim. Ve neticede aradı, randevu istedi.. Hemen geldi cevap. Belki 10-15 dakika sonraydı. Hemen cevap geldi. Randevu verildi, işte meşhur hikâye... Sarılma, öpüşme faslı...

Erol Aksoy: Turgut Bey çok soğukkanlıydı ve o zaman meşhur askerlerin toplanıp bu seçimi onaylayıp onaylamayacakları, daha doğrusu, belki yanlış terimler de kullanıyor olabilirim. Bir seçim tabii onaya kalmış bir şey değil ama düşünün o zaman onaylanıp onaylamayacakları konuşulduğuna göre o biçim bir demokrasimiz vardı. Epeyce eksikti ve geçiştii yeniden demokrasiye ama hatırlayacaksınız bir ses seda çıkmamıştı, adını tam bilemeyeceğim Milli Güvenlik Konseyi'ydi galiba. Milli Güvenlik Konseyi bir gün mü, iki gün mü bir şey söylemedi. Bir şeyler yapmaları lazımdı ama yapmadılar galiba. Sonunda zannediyorum Turgut Bey olgun davrandı, hani ben seni yendim, sen benim aleyhimde böyle televizyonda konuştun, ben öyle yaptım böyle yaptım tutumuna geçip, paşalarda bir reaksiyon olmasını istemedi. O ilk karşılaşmalarında Turgut Bey Kenan Paşa'nın elini bir çekip, bir öpüverdi, Kenan Bey kurtulamadı ve seçimi kazandığımız o öpüşmeyle noktalandı.

Güneş Taner: Hatırlar mısınız bilmiyorum? Seçimler bitti, biz kazandık. Aradan üç gün geçti ama hâlâ Evren Özal'ı Köşk'e çağırıp da kendisi hükümeti kurmak için görev vermiyor. Onun üzerine biz kendi aramızda konuştuk. "Yahu" dedik, "acaba vermeyecek mi?" Çünkü her kafadan bir ses çıkıyor. Bunlar kuvvetle muhtemel. Yani size kalkıp dese ki, siz bugün koalisyon kuracaksınız kardeşim, bundan başka bir şey yapamazsınız. Dolayısıyla bu düşünce içerisinde Semra Hanım burada etkilidir. Semra Hanım dedi ki, "Turgut" dedi, "sen git Evren'e randevu iste. Sen git" dedi. Ondan sonra Evren'den randevu istendi.

Gitti. Biz evde bekliyoruz dört gözle nasıl geçecek? Evren "Vermiyorum kardeşim" diyebilir. Başka bir şey de diyebilir. Ondan sonra yaklaşık bir saat sonra geri geldi. Kapıdan, yü-

zünde muazzam bir gülücükle, girdi gülerek. Nasıl geçti dedik. "Çok iyi geçti, şaheser geçti." "Nasıl oldu?" dedik. "Nedir bu farklılık?" "Bir kere" dedi, "tam kapıda karşıladı" dedi. "Böyle tokalaşırken" dedi, "birdenbire elini çektim. İki yanağından bir öptüm. Şaşırdı kaldı ve eridi" dedi. Yani o insanı yönü çok önemliydi.

Hüsnu Doğan: O dönemde Kıbrıs konusunda da çok önemli bir karar alındı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kararı verildi, ilan edildi. Biz seçimi kazandıktan sonra olmuştur o. Özal o dönemi sertleşme değil, yumuşaklıkla halletti. Çok iyi hatırlayacağımız gibi. Hatta onu burada göstermeniz yararlı olur. Arşivlerden bulabilirsiniz. Özal, Evren'i ziyaret etti. Gazetecilerin önünde Evren'i kendisine çekip yanaklarından öptü. Buzları eritmeye çalıştı.

"Özal bana başbakan yardımcılığını önerdi"

Bedrettin Dalan: Kurucu üyeydim. Zaten doğal olarak milletvekilliğine liste başı giriyordum. Onun arkasından bir de hükümet kurulurken başbakan yardımcılığı teklif etmişti dışarıdan. Uçakta teklif etti. Ben de seçime girmemiş bir kişi olarak bunu kabul edemem. Mümkün değil dedim. Turgut Bey'den hiçbir şekilde bu tarz koltukları istemedim. Rahmetli kendisi teklif etmiştir. Onun ötesinde bana en çok güvendiği günü gayet iyi hatırlıyorum. Seçimi kazanmıştık ve o sıralarda da Kuzey Kıbrıs bağımsızlığını ilan etmişti. Ve Kenan Paşa bir yuvarlak masa toplantısı teklif etti. Bu bizim tarafımızdan iktidarın verilmeyeceği şeklinde yorumlandı ANAP kanadında ve herkesi bir telaş kapladı. O gün Yeniköy'deydik. İstanbul'da. Birçok kurucu üye vardı ve bunlardan birçoğu kazanmıştı seçimi. Milletvekili olmuştu artık ama yemin etmemişlerdi daha, içlerinde milletvekili olmayan bir tek bendim. "Dalán kalk gidiyoruz..." dedi. Yanına tek beni aldı. Ankara'da kurucu üyeler, işte genel başkan yardımcılarını yuvarlak masaya gitmek üzere bize katılmak istedi. Hepsine nazik bir şekilde hayır dedi. Biz Köşk'e çıktık. Köşk'e çıkarken bana bir şey sordu. Ne düşünüyorsun dedi. Bunu derken benden fikir bekliyordu. "Bak Turgut Ağabey" dedim, "eğer bu toplantı bize iktidarı tek başımıza kazandı-

ğımız halde iktidarı vermemek için yapıyorsa yapacağın tek şey milletten aldığın emaneti millete vermektir. Bu ağır bir yükümlülük getirdi. Bu yükümlülük altında milletin tek başına verdiği mührü, sen, kalkıp da diğer partilerle paylaşırsan millete karşı ihanet içinde olmuş olursun. Böyle bir şeye girme (milli koalisyona) mührü teslim et ve dön" dedim. "Ben de aynısını düşünüyorum" dedi. Girdik Köşk'c, toplantı yapıldı, tabii olay bambaşka bir şey çıktı.

Toplantıda bütün o günkü parti liderleri Calp, Sunalp ve Turgut Ağabey... Kenan Paşa, "Kuzey Kıbrıs'la bir Türk cumhuriyeti ilan edilmiştir" dedi. Zannediyorum o günkü dışişleri bakanı İter Türkmen'di. Bunun mini partiler arası konsensus sağlanması ve tek birlik olunması konusunda telkinde bulundu. Bizim düşündüğümüz o milli koalisyon falan boşmuş. Ama tabii o günün şartlarında çok zor saatler geçirdiğimizi hatırlıyorum. E tabii böyle bir yere giderken parti kurucuları arasında tek beni alması ve bu konuda fikrimi alması doğrusu benim de hoşuma gitmişti.

10 veya 12 kasımdı zannediyorum. Seçimler kazanılmış ama daha yemin edilmemişti. Kuzey Kıbrıs'ın ilan edilmesinden bir gün sonraydı. Dolayısıyla çok kritik bir gündür o. O kritik saatleri teke tek beraber yaşadık. Sonra o gün Ankara'dan döndük, İstanbul'a gelirken de o kadar rahat ve o kadar karşılıklı sevgi ve güvenimiz vardı ki, uçakta bana başbakan yardımcılığı teklif etti. Yanımda hatırladığım kadarıyla Can Arcayürek vardı. Ben dedim ki: "Ağabey, ben sadece sana destek vermek için siyasete girdim. Başbakan yardımcılığı falan benim için hiç önemli değil. Kaldı ki seçilmemişim. Bu doğru olmaz, hem seni hem beni yıpratır." Ve orada noktalandık Ankara siyasetini.

Kenan Evren: Çünkü Anayasa öyle. Evvela 10 gün içerisinde seçim neticeleri bitecek. Ondan sonra Meclis toplanacak. Meclis başkanını seçecek. Meclis Divanı kurulacak, ondan sonra hükümet kurulacak. Ben bunu o zaman da izah ettim. Ben ona başbakanlığı vermişim, niye bekleyeyim. Ama anayasal zorunluluktan dolayı bekliyoruz. Çünkü Meclis göreve başlamadan nasıl bir insana başbakanlık verebilirsiniz? Programı okuyacak. Kime karşı? Meclis yok ortada. Onun için Meclis'in başkanının seçilmesi lazım, Meclis Diva-

nı kurulması lazım. Ondan sonra hükümet kurulacak ve programını okuyacak. İşte bir 20 gün mü, 25 gün mü ne bir zaman geçti. Gecikmenin sebebi budur. Asıl hükümeti kurunca sorun çıktı. O Nakşibendi şeyhi, Adıyaman Menzîr'de, oraya otobüslerle gidip hasta olanlar, çocuk sahibi olmak isteyenler vs. akın akın geliyorlar. Ve ayaklarını yıkadığı suyu içiriyormuş, bana intikal eden bilgilerden. Dediler ki: "Efendim biz bunu buradan şey edelim, mecburi ikamete tabi tutalım." "Peki" dedim, Gökçeada'ya mı ne yolladılar, ya Gökçeada ya Bozcaada. Onun arkasından seçim oldu, işte "Bunu bir affetsek" falan dedi. "Eyvah" dedim, "biz galiba bir hata yaptık." "Nereden çıkardın?" dedim, "beş sene müddetle oraya gönderildi." "Hiç olmazsa Çanakkale'ye gönderilsin" dedi. "Hayır, orada kalacak" dedim.

Efendim bir de bu şey konusunda, emrivaki yapıldı falan dediler, ANAP Hükümeti kurulmadan KKTC'nin ilanı...

Fena mı oldu? Emrivaki yapmışsak bile iyi ki yapmışız. Denктаş hem Londra'da bir beyanat verdi, "Bizim cumhuriyeti ilan etmemizden başka çaremiz kalmadı" diye. Kıbrıs'a gelince de kıyametler koptu tabii, Türk tarafında. Orada da bir konuşma yaptı. E biz Türkiye olarak nasıl bunun karşısında olurduk ki? Onun için, onların aldığı bu kararı da onaylamak zorunda kaldık. Mecburduk zaten onaylamaya.

Denктаş kendiliğinden buna karar verdi. Hatta hem Bangladeş, hem Pakistan bunların ikisi de tanıyacaktı. Ama crtesi günü Amerika hemen bu iki ülkeye baskı yaparak geri aldırdı kararlarını. Onun için böyle bir şey yok. Emrivaki karşısında kaldık.

Evren oyunu kime verdi?

Kenan Evren: Ben oyumu Turgut Sunalp'e verdim. Sonuçlar valla sürpriz değil de, biz arkadaşlarla sonra aşağıda Meclis'te bir araya geldik. Dedik ki böyle tecelli etti, belki böylesi daha hayırlı oldu. Yani aramızdaki yegâne konuşma budur. Ha efendim biz o gece toplanmışız Köşk'te, karar almışız, Turgut Özal'a bu iktidarı vermeyecekmışız, bu işi tekrar askıya alacakmışız falan gibi bazı dedikodular çıktı, hepsi yalan. İşte dedim ya uydurmalar çok oluyor bizde diye. Pe-

ki o gün ne yaptık biz, seçim günü? Bütçeyi konuştuk, çünkü aralık geliyor, bütçenin çıkması lazım. Yeni gelen hükûmete bütçe çıkmış olarak teslim etmemiz lazım. O bütçenin son şeklini konuştuk. Ve onu karara bağladık o gece. İşte orada bizim çalışmamızı değerlendirmişler, “Niye acaba yukarıda bunlar bir araya geldiler?” diye.

Öpüşme konusuna gelince. Efendim yani benim öpüşme âdetim yoktu. Cumhurbaşkanı zaten pek öpüşmez, ben onu da pek tasvip etmiyorum zaten. Geldi, ben de onu kutladım, “Hayırlı olsun” dedim, geldi çekti beni, e ben de iteyim mi, mecburî öpüşme sahnesi oldu. Zaten bunu farkına da vardı basın, hem televizyonda hem yazılı basında çıktı. Sonradan öğreniyorum ki tavsiyede bulunmuşlar Özal'a, git öp diye.

Altıncı bölüm

Dünya konjonktürüne uyum

Demirel kardeşlerin Özal ziyareti

Süleyman Demirel: Şimdi bu seçim bittikten sonra ben kardeşlerimi gönderdim. Hayırlı olsun diye. Neden gönderdim onu da söyleyeyim. Birisi bu seçimi kazanacaktı. Bu kadar bize yakın bir insan, bizimle beraber, benim müsteşarlığımı yapmış senelerce, nihayetinde devlete benim getirdiğim birisinin, bu seçimleri kazanmasından ben niye rahatsız olayım. Ben memnuniyet duydum. Kardeşlerimi gönderdim, dedim, gidin başarı dileyin. Ve gittiler başarı dilediler. Ama ondan sonra hiçbir münasebetimiz olmadı. Direkt olmadı, endirekt olmadı. Ben zaten endirekt temasları sevmem. Zaten olamazdı da, çünkü kendisinin o günkü şartlar içerisinde birtakım hassas durumları vardı. O günlerde ülke idaresini askerler bırakmıştı, ama yine de birtakım hassasiyetler vardı. Ben onun durumunu güçleştirmek istemezdim. Nasıl olsa bir gün gelir bu meseleler bir çözüme kavuşurdu, sabretmek lazımdı, biz onu yaptık. Şimdi bakın şu var. Bu var, yani iktidar gayrikabili taksimdir, yani bölüşülemez. Ve iktidarı elinde tutanların ortak kabul ermesi mümkün değildir ve ortak gibi gördüklerine karşı da sempatik olmaları mümkün değildir. Biz yasaklıyız, eğer biz yasaklı olmasak orada sen oturamazsın. Eğer biz yasaklı olmasaydık zaten siz orada oturamazdınız. Böyle hislerin içinde olan kişilerin karşılarına sempati duymaları mümkün değildir. Geçmişte ne kadar iyi olursa olsun aranız.

“Necdet Üruğ’un hatası var”

Oktay Eksi: Turgut Özal’ın büyük bir çoğunlukla tek başına iktidara gelmiş olması asker için bir ölçüde sürpriz teşkil edebilir. Ama aslında politikayı bilmeden, siyaset mühendisliğine soyununca başlarına ne geldiğini o saygıdeğer generaller bu vesileyle gördüler. Ondan sonra eğer aynı hevesle ortaya çıkanlar olursa bu olay sanıyorum ki onlara ders teşkil edecek kadar önemli içeriğe, niteliğe de sahip.

Bunda da, sözünü ettiğim siyaset mühendisliğine soyunan Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ’un çok önemli rolü vardır.

Kesip biçip istedikleri gibi, oyunu sahneye koyarak sonuç alacaklarını düşünmüşlerdi.

Hüsamet’in Cindoruk: Zincirbozan’a gittiğimiz zaman tabii bir önemli kızgınlık anı yaşadık. Kırgınlık ve kızgınlık. Çünkü verilen söz asker sözü. Anayasa’ya göre açık bir şekilde bizim parti kurmamızı engelleyecek hiçbir hüküm yok. İkincisi, Anayasa Mahkemesi ancak partileri kapatabilir. Teminatlar var. Kenan Evren, arkadaşları bir kararname ile kapattılar. Daha da çirkin şeyler söyledi. Bizi kapattıktan sonra Zincirbozan’a, Çorum’da, Yozgat’ta, Konya’da aleyhimize çok ağır şeyler söyledi. Yani ağır tabirini seçerek kullanıyorum, çirkin dememek için. Olmadık iftiralar yaptı. Bizim aklımızı başımıza almamızı söyledi. Bizim kapatılmamızdan kırgınlık ve kızgınlık duyan seçmenler, gittiler daha az asker olan Turgut Özal’a oy verdiler. Turgut Bey birdenbire beklediği bir oranda, yüzde 45’lerde oy aldı.

Sayın Demirel Zincirbozan’da Turgut Özal ile ilgili fazla konuşmamıştır. Hafife alınmıştır tabiiyle. Kızgındır. Ama benim gördüğüm, Sayın Demirel’in husumet okları daha çok Kenan Evren’e doğruydu. Darbecilere ve darbeye. Benim için de aynı şey söz konusu. Biz orada Turgut Özal’ı piyon gibi gördük. Turgut Özal olmasaydı, Turgut Sunalp vardı, Necdet Calp vardı. Ama esas hatayı, suçu, kusuru, demokratik rejime muhalefeti yapan, Konsey’di.

Süleyman Bey kolayca “Hata yaptım” demez biliyorsunuz. Genelde insanlar da hata yapmadım derler, ama içlerinden hata yaptıklarını kabul etmişlerdir. Ama tabii 80’deki hata acaba 83’teki sonucu verir miydi? O hatayı yapmasaydı Turgut Bey ne olurdu? O senaryoları görmek

için, filmi geri çevirmek lazım. Benim yorumum şu: eğer Turgut Özal Başbakanlık müsteşarı, Planlama müsteşarı olmasaydı, ekonomiden sorumlu bir bakan gibi hareket etmeseydi, herhalde ihtilalcilerin seçeceği başbakan yardımcısı olmazdı. Yine bendeki izlenim, bunda hissi davranmış olabilirim, ihtilalden önce, Turgut Bey'in ekonomi konusunda askerlere bir teminat verdiğini tahmin ediyorum. Öyle duyularım da var.

Turgut Bey Dünya Bankası ve çevresinden güç aldı mı? Milletlerarası bankalardaki görevleri de çok önemli görevler değildi. Onun için Turgut Bey'in oralardan bir güç aldığını sanmıyorum. Amerikalılar ile temas kurmuş olabilir. Gitti geldi biliyorsunuz. İMF vs. de en azından olumlu görüş belirtmiş olabilir ama tavsiye ettiğini sanmıyorum. Çünkü o zaman Kaya Erdem'i yanına alma şartını koştur biliyorsunuz. Kaya Erdem yurtdışında daha çok ismi duyulmuş bir maliyeciydi biliyorsunuz, hazineciydi. O nedenle Kaya Erdem'i yanına almış olduğunu zannediyorum. Çünkü askerlere bile Kaya Erdem'i şart koşmuştu. Maliye bakanı olarak da geldi koydu biliyorsunuz. Kaya Erdem daha milletlerarası finans çevrelerinin tanıdığı bir bürokrattı. Ben Turgut Bey'in daha ziyade iç dinamiklerden hareket ettiğini düşünüyorum. Basın patronları vs'yi de Turgut Bey ayarlamış gözüküyordu. Benim burda en çok üzerinde durduğum anı şu: Demirel, Ecevit, Erbakan, Türkeş gibi dört genel başkan, yasaklı olmalarına rağmen bir araya gelmediler. Dikkat ederseniz, o günlerde herkes kendi önünü açmaya çalıştı. Ecevit ise tam tersini yaptı, kendi partisini kurdu ama küçük bir parti kurdu. Kendi CHP ile olan irtibatlarını kesti. Ve bu demokrasinin yasaklamadığı ama askerlerin yasakladığı dört liderin kendi aralarında oturup konuşmaları mümkün olmadı biliyorsunuz. Oradan bir güç birliği çıkmadı yani bir halk cephesi kuramadılar. Bölündüler, ayrı ayrı kulvarlarda gittiler.

"Milletvekili olmak istemedim"

Güneş Taner: Şimdi, o zaman bir iki tane sıkıntı vardı. Birincisi, o günkü dönemlerde ben genç bir adamım. Otuz iki

yaşlarındayım. Çok iyi bir işim var. Yeni para kazanmaya başlamışım ve tüm bunları bırakacaksınız, milletvekili olacaksınız. Sade o milletvekili maaşıyla geçinmek mümkün değil. Yani şu bakımdan geçinmek mümkün değil; aileme yaşattığım hayalü devam ettirmem, o şekilde devam ettirmem mümkün değil. Biraz daha birikimim olması lazım. Onun için, söyledim kendisine. Çok kızdı bana. Dedi ki, "Sen bunu mutlaka yapmalısın. Ben vereceğim" dedi. "Efendim" dedim, "olmaz." "Nasıl olmaz kardeşim?" dedi, "Ben senin ağabeyimim." Dedim: "İşte o zaman olmaz. Çünkü ben seninle devamlı kavga ediyorum. Eğer o zaman sen bu parayı bana verirsen, o zaman kavga ettiğimiz zaman, 'Midendeki parayı ben veriyorum, sen nasıl bana bunu söylüyorsun?' dersin. O zaman" dedim, "birbirimizin yüzüne bakamayız." O da sonra bunu kabul etti.

Hüseyin Aksoy: Biz de 1983'ün sonunda 31 aralıkta Ankara'ya gittik. Ocak 1984 itibariyle Başbakanlık Konutu'nda göreve başladık. Göreve başladığım zamana, bizim çalışma ofisimiz Başbakanlık Konutu'ndaydı; daha önce dışişleri bakanının lojmanıydı. Yanındaki esas Hariciye Köşkü de 1980'de Sayın Bülend Ulusu zamanında Başbakanlık Konutu'na çevrilmiş. Biz bu sefer lojmanda, beraber, tüm kompleks olarak orada göreve başladık.

Kabine oluşturuluyor

Yıldırım Aktürk: Seçimden evvel seçim kampanyasının, siyasi çalışmaların, bütün daktilo, fotokopi işlerinin yapıldığı yer bir ay boyunca İsmail Özdağlar'ın bürosu oldu. Hasan Celal Güzel, Mehmet Keçeciler, Adnan Kahveci, Hüsnü Doğan ve ben bir çalışma grubu oluşturduk... İşte devlet teşkilatındaki küçülme, Bakanlar Kurulu'nu 23 kişiye indiren, Hazine Müsteşarlığı'nı kuran, çeşitli bakanlıkları birleştiren bir çalışma hazırlandı. Onun son değerlendirmesinde, bir gün Turgut Ağabey de geldi, ona da takdim edildi, ondan sonra bana döndü, "Ne düşünüyorsun Yıldırım?" dedi. "Enerji Bakanlığı ayrı bir bakanlık olabilirdi" dedim. İlk Bakanlar Kurulu'nu enerji bakansız gönderdi onaya. Evren Paşa ertesi sabah, "Bir de enerji bakanı koysun" diye ricada

bulundu. Onun üzerine son dakikada Bakan Büyükbaş'ı ilave etti. O arada bize dedi ki: "Prensip olarak ben bakanları tayin ederken işin uzmanı olmayan, menajerlik ve siyasi yönetim yapabilecek kişileri seçeceğim. Yani bir öğretmeni milli eğitim bakanı yapmayacağım. Tarımdan anlayan bir kişiyi tarım bakanı yapmayacağım. Bir doktoru sağlık bakanı yapmayacağım. Hiçbir şekilde birini ihtisasıyla ilişkili bir işe vermeyeceğim. Çünkü öyle olunca kendisi kalkıp bir memuriyetten geliyorsa o anlamda bir bakanlık yapmaya kalkıyor. O kadar da bir birikimi olmamış olabiliyor teknik olarak. Halbuki benim istediğim diğeri." Bu kuralın istisnası da şöyledir: Cemal Büyükbaş. İlk kabineye bakan. Diğer bakanların hepsi ayrı konulardan bakan olmuşlardır.

Hasan Celal ile Mehmet Keçeciler bu personel yapılanmasını falan daha iyi bildikleri için, bu yapılanma, yer değiştirilmesi, bir araya getirilmesi filan gibi, onlar o bölüm üzerinde çalışıyorlardı. Hazine'nin belki biraz teşkilatlanması için biz daha ağırlıktaydık.

Kaya Erdem: Anayasa gereğince hükümet, bir buçuk veya iki ay sonra ancak kurulabiliyordu. Konsey'in hükümetin devri için bir zamanlaması vardı. Bir buçuk aylık bir zamanımız vardı. İşte bu zamanı değerlendirmek üzere ben derhal çalışmalara başladım. Hazine müsteşarlığı ve maliye bakanlığı yapmış olmam dolayısıyla bürokratik uzman kadroyu çok yakından taniyordum. Bu husus bana programın süratle hazırlanmasında ve başarılı olmasında büyük bir etken olmuştur.

Bizim evde toplanıyoruz. Politikacılardan çok kimse yok, bürokrasiden daha çok gelirlerdi. Hatta şunu anlatayım. Ben evde bu toplantıları yaparken, Özal da kendi evinde bakanlıkların yeniden düzenlenmesi için yapılan çalışmaların koordine ediyordu. Arada bir ben de iştirak ediyordum. Ayrıca Bakalar Kurulu'nun teşkili için çalışmalar yapıyor, milletvekilleri ile basınla bütün gün uğraşıyordu, yoğun bir çalışma temposu vardı. Her gece geç saatlerde de olsa bizim eve geliyordu. O gün yine, yapılan işleri ben kendisine sundum. Konuyu tartışıyorduk ve karara bağlıyorduk.

Biz 13 aralık 1983'te kabinenin ilanına kadar geçen dönemde, ekonomik reformla alakalı, yapısal değişikliklerle ala-

kalı kanun gücündeki kararnameleri, Bakanlar Kurulu kararlarını, bakanlık tebliğlerini ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilecek kanun tasarılarını büyük ölçüde hazırlamıştık ve Özal'la şu konuda mutabık kaldık: bunları hazır haldē tutalım, hükümetin güvenoyu aldığıının ertesi günü *Resmî Gazete*'de neşredelim. Hakikaten, hükümet güvenoyu aldıktan sonra, btı kararlar, peş peşe, *Resmî Gazete*'de neşredilmek suretiyle yürürlüğe girdi. Hatta bazen *Resmî Gazete* o kadar kalın oluyordu ki 200-250 sayfayı buluyordu.

Kamuoyu bu kararları takip edemez hale geldi. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk ettiğimiz kanunlar için de bir takvim yaptık. Bunları süratle kanunlaştırmak suretiyle, ekonomide düşündüğümüz yapısal değişikliklerin yüzde 70'ini ilk dört ayda gerçekleştirmiş olduk.

Tabii şu var. Türkiye'nin en ciddi sorunu, istikrarlı bir büyümeyi yapamıyor. Yani bir sene yüzde 8 büyüyor, bir sene yüzde eksiye iniyor, 1'e iniyor. İstikrar yok büyümesinde. İkincisi ödemeler dengesinde, döviz yönünden sıkıntılarla karşılaşılıyor. Bir rahatlığımız yok döviz yönünden ve bu sıkıntılar Türkiye'yi ekonomik yönden darboğaza sokuyor. Krize götürüyor ekonomiyi. İşte, aldığımız, yaptığımız yapısal değişikliğin diğer ikinci bir özelliği döviz sıkıntısını yok edecek bir program yapmak. Tabii, dışa açılmayı esas alan bir program. serbestiyeti getiren, ithalatta kotaları kaldıran, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nda değişiklik yaparak kambiyo rejimini büyük ölçüde değiştiren bir programı ve bence kambiyo rejiminde yapılan değişiklik bir reformun ötesinde devrim vafında bir değişikliktir.

3 000 sayfalık bir kambiyo rejimi vardı. Tam serbestiyel geldi. İsteyen istediği parayı cebinde tutabilir, yurtdışından getirebilir; yurtdışından Türk parası, yabancı para getirdiği zaman niçin getirdin diye hapse atılmaz. Bütün bu rahatlıklar kambiyo rejiminin düzeltilmesiyle mümkün oldu.

Bizim evde bu çalışmalar yapılırken özellikle kambiyo mevzuatında uzmanı olan çok iyi bir arkadaşım vardı, onu bizim eve çağırdık. Kendisine düşündüğümüzü anlattık. Biz böyle böyle bir serbestiyet getiriyoruz, onun için sen Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nu ve mevzuatını bu 3 000 sayfadan bir 15 sayfaya indir, 15 sayfalık bir şekle sok, dedik. Bü-

tün şu serbestiyetleri sağlayacak şekli istiyoruz dedim. Aman efendim batarız dedi, mümkün değil, yapamayız, dövizimiz yetmez. Ya sen karışma, sen bunu hazırla. Hazırlamayı reddediyor. Ha bak dedim o zaman şunu yapalım: Sen kafana göre kalmasını istediğin kuralları da içeren 50 sayfalık bir metni hazırla, bir de bizim söylediğimizi hazırla. Belki senin söylediğini ilk yıl uygularız, bir sene sonra da ikinci adımda, kendi düşündüğümüzü uygularız diye ikna ettim. Peki dedi. İki metin hazırladı. Biz tabii kendi düşündüğümüz fikre göre olanı yürürlüğe koyduk. Gerçekten uzmanların dahi kabul edemeyeceği kadar geniş bir düzenleme idi. Bunun dışında yapılan hepimizin yine çok iyi bildiği, katma değer vergisi, büyük bir reformdu. Sermaye piyasasının genişletilerek borsaların kurulması da önemli bir adımdı. Bankalar kanununda yapılan değişiklik, finansal kiralama gibi konular, sübvansiyonların azaltılması gibi bir sürü serbestiyet, serbest piyasa ekonomisinin gereklerini getiren kararlar, hepsi bu esri içerisinde alınmış birtakım kararlardır. Fakat bütün bunların esası, yukarıda size söylediğim gibi istikrarlı bir büyümeyi ve ödemeler dengesinde döviz yönünden bir sıkışıklığı önlemeyi esas alan, geniş kapsamlı, kendi içinde tutarlı, bir radikal programdı.

Kenan Evren: Şimdi tabii seçimi kazanınca, hazırlık yapmaya başlamışlar. Bu hazırlıklardan birisi de Hazine'yi Maliye Bakanlığı'ndan ayırmak. Ondan sonra Kültür Bakanlığıyla Millî Eğitim Bakanlığı'nı birleştirmek falan gibi şeyler. Ben bir şeye karşı çıktım, Hazine'nin ayrılmasına. Dedim ki: "Maliye ile birlikte olması" lazım. Ama çok ısrar etti, dedi ki. "Bu birçok ülkelerde böyledir," "Peki" dedim. Sorumlu onlar, hükümet kurulmuş artık, ekonomiden sorumlu olan cumhurbaşkanı değil ki, mevcut hükümettir. Ona o zaman "Peki" dedim.

"Dışişleri bakanlığına kimi vereceksiniz?" dedim. Çünkü biliyorum seçilen bakanlar arasında Dışişleri'nden gelmiş kimse yok. "İhsan Doğramacı'yı düşünüyorum" dedi. Dedim "İhsan Doğramacı YÖK başkanı, ben seçtim onu, sana vermem" dedim. "Niçin istiyorsun onu?" dedim. "Efendim yedi lisanı var, dışarıda da tanınmış bir isim." "Ama" dedim, "benim için üniversiteler de mühim." "Halefoğlu var" dedim,

“Moskova büyükelçiliğinden emekli oldu, Halefoğlu’nu yap” dedim. “Peki” dedi, bir şey demedi ve Halefoğlu’nu benim isteğim üzerine dışarıdan bakan yaptı. Sonra bir ara seçimde o partiden aday gösterildi. Ankara’dan milletvekili olarak seçildi ve dışişleri bakanı olarak devam etti. Son seçimlerde de “Artık ben yapamayacağım, bana müsaade edin” dedi, ben de “Tamam” dedim.

Mesut Yılmaz: İlk hükümet bir acemiler hükümetiydi. Bizim içimizde, sanıyorum daha önce siyasi sorumluluk taşımış kimse yoktu. Rahmetli Özal dışında hiçbirimizin, bırakınız bakanlık tecrübesini, milletvekilliği tecrübemiz dahi yoktu, hiçbir siyasi tecrübemiz yoktu. Ama rahmetli Özal, ne yapacağını, nasıl yapacağını, kimin ne yapacağını, aşağı yukarı hepsini daha önce kafasında tasarlamıştı. Diyebilirim ki hükümet tipik bir Özal Hükümet’iydi.

Onun fikirlerini uygulamayı, onun daha önce dile getirdiği görüşleri hayata geçirmeyi kendisine misyon olarak benimsemiş bir hükümetti. 1987 yılına kadar da aynı bu heyecanla, bu ruhla çalışmaya devam etti. 1987’den itibaren, bilhassa referandum sonrasında eski siyasilerin siyasete dönüşünü müteakip bu ruh yavaş yavaş kayboldu.

Mükerrem Taşçıoğlu: İlk kabine toplantısında, bize beş on tane klasörle geldi. Bunlar hep Bakanlar Kurulu kararlarıydı, imzalamamız gereken kararlardı. Biz dedik ki efendim, daha bakanlığa gitmedik, müsaade edin sonra imzalayalım; yok, dedi, siz oraya giderseniz bürokratlar ağlar, sizin aklınızı çeler, benim işim bozulur, burada imzalayın, sonra gidin. Hiç mübalağa yok burada, 30’a yakın karamameyi biz o gün imzaladık.

Oltan Sungurlu: Kendimi yirmi sene hazırlamışım, öyle düşünüyordum. Ama Parlamento’ya geldiğimde gördüm ki daha çok eksiklerimiz var. Yani biz kendimizi hazır hissetmemize, yirmi sene taşrada o istikamette hazırlık görmemize rağmen, Parlamento’ya gelirken çok daha iyi hazırlık yapmak lazım geldiğini tespit ettim. O ilk günlerde fevkalade heyecanlıydık. Hepimiz Turgut Özal’a teslimdik. Onu çok seviyorduk, sayıyorduk ve beğeniyorduk. Bize göre çok farklı bir insandı ve söylediği her şeye güveniyorduk. Zaten ANAP’ın fikirlerini, düşüncelerini daha ilk günden benimsediğimiz için de Turgut Özal’ın yanındaydık.

Eski politikacılar bize habire Bülend Ulusu'yu Meclis başkanı seçmemiz gerektiğini telkin ediyorlardı. Bülend Ulusu'yu seviyorduk, beğeniyorduk, ama biz bir yeni ekiptik ve öyle bir etkinin altında kalmak istemiyorduk.

Zeki Yavuztürk: Benim savunma bakanlığı meselem çok kişiye şaşırtmıştır, ben kendim de şaşırmışumdır. Çünkü bizim esas mesleğimiz savunma bakanlığı ile ilgili değil, ben mühendisim. Benim savunma bakanlığım, biz Meclis'te otururken ilan edildi, saat 3 filan, herkes hayret etti tabii... Benim beyaz bir pardösüm vardı, devamlı giydiğim, dediler bakanlığa gidip bir görelim; şimdi öyle bakanlığa, beyaz pardösüyle tamamen spor bir giyimle gitmek nasıl olur, nasıl kaçır filan diye düşünürken kalktık gittik. Baktık ki hazırlık filan yapılmış. Karşılama yapılıyor, karşılama yapıldı. Sonra ben Sayın Bayülken'den devralmışım. Çıktık konuştuk, o da işte tebrik etti filan... Gerçekten gerek iç basınımızda gerekse dış basında olayları dikkatle takip ettim. Hani bir mühendisler kabinesi, işte mühendislerin bakan olması filan söz konusu ediliyordu.

Turgut Bey, herkesle konuştuktan sonra bana dönerek "Zeki" dedi, "sen bunu hiç tahmin etmedin değil mi?" dedi. Gerçekten de bir sürpriz oldu. Yalnız hatırlarlarsınız genellikle hiç kimse kendi konusunda bakan olmadı. Mesela çok yakın dostlarımız, onlar da mühendistiler, kimisi milli eğitim bakanı oldu, kimisi sosyal konularda oldu, hatta sağlık bakanı olan rahmetli Mehmet Aydın da başka şey bekliyordu.

Mükerrem Taşçıoğlu: Kültür ve turizm bakanı yaptı beni. Parti merkezine çağırdılar. Kalktık gittik. Sordum ben, Galatasaray'dan yetişmemizin, dışarıda bulunmamızın şuyundan buyundan, ucundan da olsa bir şeyimiz var. Turizmde yok. "Nereden aklınıza geldi de bizi hiç bilmediğimiz bir konunun başına getirdiniz?" "Senin" dedi, "çok az bir memuriyetin var, dört sene kadar, o da Ulaştırma Bakanlığı'nda geçmiş." Aklından geçiyor ki ulaştırma bakanı yapar, inşaat mühendisi olduğun için bayındırlık bakanı yapar, yapmam dedi: "Çünkü sen on sene, on beş sene evvel Ulaştırma Bakanlığı'nda çalıştın, o günün şartları değişti, yeni bir dünya var. Yeni ufuklar var. Sen şimdi orada kalkıp bu işi ben bilirim diyeceksin, ben orada Planlama Dairesi başkanıydım ve

kendi eski, belki de demode olmuş fikirlerini empoze etmeye çalışacaksın. Bir de yahu adam burada dört sene daire başkanlığı yapmış, bana sorduğu suale bak diye düşünürler diye sormayacaksın bilmediğini, o da yanlış. Ne yapayım, sen” dedi, “mühendislikte kaç ders okudun?” “48 ders” dedim. “Bu da 49. ders” dedi. “Oku, çalış, sev, aşkla çalış” dedi.

Dikkat avizelerde dinleme cihazı var!

Cüneyt Canver: Seçildikten sonra önce Meclis'i tanımaya çalıştım. Ama hiçbir zaman Meclis dışarıdan görüldüğü gibi değildi. Orada insanların düşüncelerini özgürce ifade edebilecekleri bir ortam yoktu. Daha ziyade egemen ideolojinin etkilediği bir kurumdu. Aykırı sesler istenmiyordu. Nitekim ilk kez kürsüye çıkıp özellikle eski siyasilere af istediğimde, “12 Eylül öncesinde hangimiz suç işlemedi ki? Bu defteri kapatalım ve yeni bir özgürlük ortamı yaratalım, demokrasiye geçiyoruz, eski siyasileri de affedelim, onlar için yapabileceğimiz tek şey, TBMM önünde cenaze töreni düzenlemek olmasın” dediğimde MDP ve ANAP sıraları ayağa kalkmıştı. Özellikle MDP ayağa kalktı, “Biz suç işlemedik 12 Eylül öncesi, sen işledinse haddini bil” dediler. O zaman anladım ki her ne kadar Meclis kurulmuş dahi olsa, askerlerin o dayanılmaz ağırlığı hissediliyordu. Bizim grupta da benzer bir durum yaşandı. İleri geri bir konuşmam esnasında, biraz onların beklentilerinin dışında bir konuşma sırasında, hiç unutmuyorum Reşit Ülker yerinden kalkıp, “Sayın Canver, siz biliyor musunuz, buradaki avizelerde alıcılar var ve Millî Güvenlik Konseyi üyeleri bizi dinliyorlar! Siz nasıl böyle konuşursunuz?” türünden laflar ettiğini biliyorum. Yani bu yeni demokrasiye geçişimiz son derece nazikti. Her an askerlerin yeniden darbe yapıp vazgeçeceklerini, Parlamento'yu kapatacaklarını varsayıyorlardı. Askerlerin atış menzili içersindeydi Meclis. Sonra sonra uzaklaştıkça, birçok insanın bildiği gibi, demokratikleşmenin temel koşulu önce darbeleri yargılamak ve sorgulamak olduğu nihayet Meclis tarafından anlaşılınca, Meclis bir soluk aldı. O sırada tabii ben Turgut Özal'ı başbakan olarak tanıyorum, kimsceye yüz vermeyen, her

yaptığından emin, grubu bir tek işaretine bağlı bir kişilikti Turgut Özal.

Hasan Celal Güzel ANAP'a oy vermedi

Hasan Celal Güzel: Ben seçimlerde tak takçıydım. Yapılan seçimlerde de ANAP'a oy vermedim. Tak tak yaptım. Ve böylece tepkimi 1983'te ortaya koydum. Halen şu anda doğru yaptığıma inanıyorum. Daha sonra kendisini telefonla tebrik ettim. İlle de görüşmek için çağırdı. Gittim, bana "Başbakanlık müsteşarı yahut, DPT` müsteşarı olur musun?" dedi. Ben de espri yaptım, "İkisini birden olurum" dedim. Yani Süleyman Bey'e kendisinin koştuğu şartı söyledim. Güldü. "Yok canım artık şartlar değişti, sen bir tanesini ol" dedi. Sonra da Başbakanlık müsteşarlığı diye tutturdu. Planlama'yı istemedi. Çünkü; "Başbakanlık müsteşarı bulamadım. Planlama müsteşarı bulabilirim" dedi. Ben reddettim o zaman. Ve çocuğum çok hastaydı, onun tedavisiyle meşgul olmak için yurtdışına gideceğimi, Amerika'ya gideceğimi söyledim. İşte, biz meşgul oluruz filan dedi. Daha sonra Süleyman Bey çağırdı, dedi ki, "Biz bir mücadele götürdük. İnsan büyüklerine sormaz mı? Başbakanlık müsteşarlığı devletin en yüksek makamıdır. Herkese nasip olmaz. Bu yaşta sana nasip oluyor. Bence sen kabul et" falan dedi. "Hem biz de iyi olur" dedi.

Ben dedim ki, "Efendim ben bu demokratik mücadeleyi, sizinle beraber devam ettirmek istiyordum. Onun için istemedim" dedim. "Canım, gene politikaya girmek istediğin zaman ayrılırsın Başbakanlık müsteşarlığından benimle politikaya devam edersin" dedi. "İşte o olmaz" dedim ben. "Turgut Bey benim çok yakınım. Onunla beraber olacağım, Başbakanlık müsteşarı olacağım, en yakınında bulunacağım, ondan sonra adama bir bakıma ihanet edip gidip sizinle politika yapacağım. Artık burada bitiyor bu iş" dedim. Ve orada bitti gerçekten. Sonradan gene de Turgut Bey'le aradaki teması ben yerine getirdim.

Güneş Taner: O her zaman için devleti bir binanın yöneticisi gibi görürdü. Oysa Türkiye'de genel anlayış, devlet sanki Türkiye'nin sahibidir. Devleti meydana getiren masa

ve iskemledir. Devleti devlet yapan orada masa ve iskemlede oturan insanlardır. Şimdi bu insanlar maalesef o noktaya geldikleri zaman iki kavramı birbirlerine karıştırıyorlar. Ve bu karıştırma neticesinde devlet böyle istiyor zannıyla millete bir yerde işkence yapmaya başlıyorlar ve milleti bastırıyorlar.

İşte Özal bunu hissedcn bir insandı. Kendi etrafına topladığı insanlar da bu görüşü paylaşan insanlardı. Bir başka deyişle milletin devletin önünde olması gerektiğine inanan ve bu yönde siyasi kavga veren ve bu kavgayı verirken de, kim ne dermiş, nasıl düşünürmüş, ne yaparmış bundan hiçbir şekilde çekinmeyen bir insandı.

Hüsnü Doğan: 13 aralık günü Sayın Evren, Özal'ın kurduğu hükümeti onayladı. Bu hükümetle Meclis dışından iki kişi vardı. Birisi tarım, orman ve köy işleri olarak ben vardım. dış işleri bakanı olarak Sayın Vahit Halefoğlu vardı.

Tabii bu da ilginçtir. Parti kurucusu olarak veto edilen bir insanın Türkiye'nin büyük bakanlıklarından birinin başına getirilmesi de ayrı bir olaydı.

Çok hızlı gittik. Buna ek bir değerlendirme yapacağım: ben vaktimin yarısını o ilk dönemde bakanlığımı yönetmek için kullanırken yarısını da Özal'la diğer işlerde beraber çalışarak kullandım. Ben sadece bakanlığı yönetmedim; öbür işlerde de hepsinde aşağı yukarı beraber oldum. Fakat şunu gördüm: çok hızlı gidiyoruz. Mesela ekim ayı gelmişti. 1984 ekim ayı, demek ki hükümet olmamızdan 10 ay geçmişti. Hâlâ arkadaşlarımız arasında tereddütler var. Toplumda birtakım sıkıntılar var. Biz büyük reformlar, önemli değişiklikler yapıyoruz, ama bu tam anlatılamıyor, izah edilemiyor. Bir Bakanlar Kurulu toplantısında ekim ayında. Ben elimi kaldırdım. "Sayın başbakan bir maruzatım var" dedim. "Söyle Hüsnü" dedi. "Efendim biraz yavaş gide-meyiz mi?" dedim. Dediğimi anlamadı önce. "Ne oldu Hüsnü, senin de mi gözün korktu?" dedi bana. Ben de dedim ki, "Hayır efendim, isterseniz daha hızlı giderim ama yaptıklarımızı anlatamıyoruz. Sıkıntımız var" dedim. Bunun üzerine çok güzel bir cevap verdi. Dedi ki: "Hüsnü, haklısın ama Türkiye bu vakti bir daha bulamaz. Biz yapalım." Ve devam ettik. Tabii ağırlığımızın önemli bir kısmı ilk iki yılda veyahut

da üç yılda tamamlanmıştır diyelim. Ondan sonra bunun hızı azalmıştır.

İyi ki Türkiye o dönemi yaşadı. O dönemde tabii altyapıda yani önce ekonomik altyapı diye işin esasını düzenleyen hususlarda büyük değişiklikler yapıldı. Bakanlar Kurulu'nun yapısında, ekonomik yapıda, meselelere bakış tarzında, bürokrasinin azaltılmasında vs. hayli hızlı gidildi. Bunun dışında fiziki altyapıda önemli işler başlatıldı. Enerji projeleri, telekomünikasyon projeleri, yol projeleri, barajlar vs. İran-İrak Savaşı var. O dönemi Özal iyi kullandı. Ve o dönemde, İran-İrak Savaşı sırasında ilk önce Karakaya Barajı bitirildi. Karakaya'da büyük problem yoktu, Karakaya enerji barajı çünkü biliyorsunuz. Karakaya'yı çok hızlı bitirdik. Bizden evvel 7 senede işin sadece yüzde 15'i ve daha azı yapılmıştı. Biz 14 ayda işin geri kalanını bitirdik.

83'ten sonraki dönemin kısa bir değerlendirmesini yapmak istiyorum. Biz bu dönemde fiziki altyapıda çok önemli değişimler yaptık. Türkiye'nin dış ticaretinde, turizmde çok önemli değişimler oldu. Bütün köylere elektrik götürüldü. Çok yere su götürüldü, yol yapıldı. İlk defa telefon götürüldü. Tabii, özellikle elektriğin gitmesiyle çok büyük gelişim oldu. Elektrik benim tabiriye göre bir medeniyet paketidir. Elektrik gidince oraya her şey gider. Radyo, televizyon, çamaşır makinesi gider. Artık ayranı, yağlı bile makinede yapmaya başlarsınız. Bunların hepsini yaşadık. Tabii biz bunların hepsini, olması gerekenleri de yaptık. Fakat oy alarak bunlar bize döndü mü? Hayır dönmedi. Niye dönmedi? Şunun için dönmedi: biz bunların hepsini götürdük ama çiftçinin veyahut da köylünün cebine bunları geri ödeyecek parayı koyamadık.

Özal'ın İmajı Değişiyor

Semra Özal: Turgut Bey makamdan ziyade evde çalışmayı seviyordu. Ve devamlı birilerini, birçok insanı çağırırdı. Şimdi zaten Başbakanlık Konutu, bilemiyorum içini bilir misiniz? Konut'ta öyle grubu çağırıp da kalabalık şekilde çalışacak yer yok. Oturmak için bile bir tek yer vardı. İşte hep oturup kalktığımız, misafir, her şey aynı yerde. Orada çalışacak

yer yoktu. O yüzden yan tarafı kendisi istedi. Çünkü onun, gece sabaha kadar çalışır, saati dakikası belli olmaz. Grup grup insanları çağırır çalıştırır. Mesela bir grubu çağırır filanca raporu hazırlayın der. Onları bir odaya oturtur. Bir başka grubu çağırır kendisi konuşma yapar. Öyle bir yere ihtiyacı olduğu için işledi onu.

Bu icraatın içinden çalışmalarını, televizyon konuşmaları filan başlayacağı zaman imaj değişikliği yapıldı. Bir kere gözlüklerinden başladık. Gözlükleri çok siyah, kalın çerçeveli-ydi. Biliyorsunuz. Dedim ki, çok sert ifade veriyor. Bir kere bunları değiştirelim. Gözlüklerinden başladık. Sonra işte saçını biraz azalttık. Kıyafetlerini zaten hep ben alırdım. Ve o sırada moda olmadan mendilli kravat takımları ben ona almaya, yapmaya başladım. Ve ondan sonra da moda oldu zaten. Böyle değişiklikler yaptık.

Ekrem Pakdemirli: Köprünün fiyatını tespit etme mesela Başbakanlık Konutu'nda oldu. Mutfağın yanındaki odadaydık. O tartışmalara Ahmet Özal da geldi. Gene bayağı böyle sert tartışmalar var, rakam üzerinde anlaşamıyoruz. Sonuçta orada rakam olarak Turgut Bey'in verdiği rakamda karar kıldık.

Yani hükümetin ilk 6 ayında tabii çok radikal tedbirler geldi. Yani bir yapı değişti. Bakanlıklar değişti, yetkiler değişti. Ondan sonra ihracat yönünden büyük hamleler oldu, yani Türkiye ödemeler dengesini mutlaka düzelterektedir dendi. İhracatçıya epey destek çıktı. Büyük ihracat firmaları yaratalım, dendi. İşte Uzakdoğu'da şeyler vardı. Ben o zaman, dış ticarete ben baktığım için oradaki bütün modelleri toparlayıp gelmişim. Yani memura para verildi, işçiye para verildi. Neden? Çünkü dediğim gibi 8 senede Türkiye'nin milli geliri ikiye katlandı.

Özal için, ailesi için birçok şeyler söylerler. Hanımefendi, alışılmamış bir yaşam tarzı, yani başbakana alışılmamış bir yaşam tarzı sergiledi ama bir gün yani üzüldü. Biz gene bir tenkit getirdik Yıldırım Aktürk'le, hanımefendiyle ilgili. Eşine, gözleri doldu, "Eşine söz geçiremeyen ilk erkek ben miyim?" dedi. Ondan sonra onu da bıraktık. Yani böyle konuşmasından sonra, biz bir daha Yıldırım'la beraber hanımefendiyle ilgili, onun davranışlarıyla ilgili hiçbir tenkit getirme-

dik. Çünkü kabullendi, söz geçiremiyorum dedi, kabullendi. Ve basında tabii Turgut Bey'i yıpratmak için çok şeyler söylendi. Ailesi ile ilgili söylendi. Bunların yüzde 99,9999'u yalandı yani. Şimdi de zaten belli oluyor yani. Çocuklarının varlığı belli, hanımının varlığı belli. Her şey ortada. Türkiye'de zaten bunlar gizli kalmaz yani.

"Behice Boran'ın cenazesi kıyameti kopardı"

Mehmet Keçeciler: Bu ekonomik program ile ilgili çok sert tepkiler geliyordu bize. Hükümet de bu tepkilere hiç aldırış etmeden karar veriyordu. Açıp bakarsanız *Resmî Gazete*'yi göreceksiniz, hükümetin fiyat kararları *Resmî Gazete*'de yayımlanırdı. 1984 yılının 25 martında biz belediye seçimlerini yaptık. Zannediyorum ya 20 mart tarihli ya 21 mart tarihli *Resmî Gazete*'de, bakarsanız göreceksiniz, bizim hükümetimiz hem köprüye zam yaptı, hem çimentoya zam yaptı. Ben Özal'a dedim ki, "Yani beyefendi böyle zam yapılır mı seçime 3-5 gün kala, siz ne biçim siyasetçisiniz?" falan... "O iş ayrı o iş ayrı, Mehmet" dedi. "Ben hiçbir zaman vatandaşına seçilmeden evvel 'efendim ekonomiyi siyasete karıştıracağım' demedim. Ekonomiyi bilhassa siyasetin üzerinde tutacağım. Ekonomiyi bildiğim gibi, ekonomi ilminin gereklerini yerine getirerek uygulayacağım diye söyledim" dedi. "İyi ama ben bunu teşkilata nasıl anlatacağım? Bizi çok sıkıntıya sokuyorsunuz" dedim. Bütün teşkilatlar geliyordu, ateş püskürüyorlardı bana. Biz de diyorduk ki, bu iş başka, o iş başka. Teşkilattakiler yok hayır ayrı değil diyorlardı, alışmamışlar böyle bir şeye. Yeni teşkilatlanıyoruz tabii. Bir hayli zorluk çektim ben. Yani ekonomik programımızı, hükümetin aldığı bu kararları uygulamakta bir hayli zorluk çektik. Ben partide teşkilatlarla hükümet arasında pestil olduğumu biliyorum.

Ben iyi hatırlıyorum, bazı eski solcu aydınlara vatandaşlık haklarının iade edilmesi sorunu vardı. Bu arada yurtdışında Behice Boran öldü, onun cenazesinin Meclis'ten törenle kaldırılması gerekti. Kıyameti kopardı basın bizim başımıza. Ve teşkilatlarımızı da ayağa kaldırdı. Bizim teşkilatların yapısı genelde merkez sağ yapıdır. Ve o teşkilatlar beni

ateşe tuttular: "Nasıl olur da siz Behice Boran gibi bir kimseyi Meclis'te ay-yıldızlı bayrağımıza sarar, onunla birlikte defnedersiniz?" Yahu ölmüş adamın arkasından bir şey olmaz. Bunlardan bir şey çıkmaz diyordu Turgut Bey. Biz de öyle söylüyorduk. Yatıştırıyordum. Bayağı zorluk çektim ben. Yani biz o konuda adım atmadık değil. O güne göre, o günün şartlarına göre, çok reformist, cesur sayılabilecek adımlar attık. Belki bugün için bize şey gelebilir, "Yahu bu da iş mi? Eski bir milletvekilinin cenazesi nasıl kalkıyorsa, bu da öyle kalkar" diyebilirsiniz. Ama biz bu ülkenin yönetiminin tamamını Sıkıyönetim'den teslim almıştık.

"Eyalet sistemini getiremedik"

Ekrem Pakdemirli: Özal'la gayet rahat tartışırdık. Sonunda birimizin fikri kabul edilirdi ve ona hepimiz de bağlı olurduk. Mesela Türk parası mevzuatı çerçevesinde yurtdışına çıkma iki yılda birdi. Oysa demokratik ülkelerde bu yok, hem demokrasi, hem cumhuriyetiz diyoruz, hem döviz dengemizi düzeltiyoruz diyoruz, hem de arkadaşlar iki senede bir çıkacak, şu kadar dolar alacak, diyoruz. Onun yerine serbest olsun. Şimdi serbest olsun. Peki ne kadar? İşte iki bin dolar götürübilisin, bir de bankada dövizini varsa oradan da bin dolar alsın. Şimdi ben daha pratikten gelme bir kimseyim. Hemen gözümün bunun ticaretini yapacak olanlar geldi. Nasıl ticaretini yapacak? Bir defa çıkacak dövizini götürcek. Ondan sonra tekrar Türkiye'ye döviz olarak getirecek bunu. Getirirken ihraç malı diye getirecek, yani ihraç parası diye getirecek, oradan vergi iadesini alacak. Dedim ki ben, biz bunu böyle yaparsak, her gün yurtdışına çıkışlar olacak. Bunun bir rantı var. O rantı iş edinecek insanlar. Bilhassa dedim, bu Güneydoğu'da olacak dedim ve dediğim oldu. Böyle olursa dedim, yılda bir milyon insan çıkar yurtdışına, 3 milyar dolar eder dedim.

Biz kaldıramayız, sonra bir yerde tökezleriz. Çünkü zaten bizim o zaman 1 milyar 900 milyon dolar dövizimiz var yani, rezervimiz var. Bunun rantı var dedim. Adnan Kahveci, ondan sonra şey, hepsi Turgut Bey'den yana oldular. Serbestleştirelim. Peki serbestleşsin. Ben Hazine'nin başındayım.

Her gün de kontrol ediyorum. Benim dediğim oldu. Güneydoğu'dan adamlar vızır vızır çıkıyorlar. Döviz diyor. Bankada döviz yok. Buradan, Ankara'dan şubelere döviz takviyesi yapıyor. Ondan sonra toplandık. Bak dedim, benim söylediğim çıktı. Şimdi, burada bu rant için adamlar dışarı çıkıyor. Ne yapacağız? İMF'ye taahhütte bulunmuşuz, çifte kur yapmıyoruz. Yani diyemiyoruz ki yurtdışına çıkanlar 115 bin lira diyemiyoruz. Kurumuz 110 ise 110. Sadece bozma ve banka komisyonları hariç. O zaman rahmetli Adnan Kahveci, biz hep bir şey fonundan bahsediyorduk, bu inşaat, yani toplu konut fonundan bahsediyorduk. Efendim dedi, her çıkışta dedi, toplu konuta bir para alsak, dedi. Katlı kuru meydana getirmez, ama yurtdışına gidip de onun ticaretini engelleyecek bir seviyeye getirebiliriz. O zaman o durur. Fikri çok beğendik. O zaman o toplu konuta bir fon yatırma, yurtdışına çıkmak için fon yatırma ile erozyonu durdurduk. Yani o kadar çok cin fikirler oluyordu ki her toplantıda parlak fikirler oluyordu. Ondan sonra onları tartışıyorduk.

Mesela bir tanesi, eyalet sistemini getirsek de şu valiler, ondan sonra şeyler, yönetimde biraz daha liberalleşse, ondan sonra Türkiye o noktada değil dedik yani. Eyalet fikrini daha öteye götüremedik mesela. Halbuki Türkiye çok büyük tabii, Ankara'dan yönetilme yerine bölgelerden yönetilme çok daha iyi ama, Türkiye'nin jeopolitik durumu, etnik yapısı falan kaldırmaz diye en sonunda kanaat getirildi ve o eyalet fikri mesela masada kaldı.

Bir "prens"ın Türkiye günlüğü

Rüşdü Saraçoğlu: Ekonomiye ilişkin mesela "İMF'yle yapılacak olan stand-by anlaşması hangi çerçevelere oturabilir? İMF nelerde ısrarcı olur? Nasıl bir para programı yapılabilir?" gibi konularda da tartışıyorduk. Ben İMF'den gelen birisi olarak İMF'nin teknik yaklaşımlarını bildiğim için, bu teknik yaklaşımları onlara anlattım.

Onların, Kaya Bey'in ve Turgut Bey'le birlikte hükümete girmesi muhtemel diğer kimselerin İMF'ye yönelmeyi düşündükleri birtakım taleplere karşı İMF'nin görüşünün ne olabileceğini söylüyordum. Öyle bir çalışmalar zinciri yaptık.

Bunların içinde ağırlıklı olanlardan bir tanesi, faizlerin serbest bırakılmasıyla ilgili çalışmaydı.

Bir diğeri de kambiyo rejiminde getirilmesi düşünülen çalışmalarla ilgiliydi. Özellikle onların üzerinde durduk. Ben tabii mevzuatı, Türkiye'nin mevzuatını o zaman bilmiyordum. Kambiyo rejiminin çok karmaşık, aşağı yukarı binlerce sayfadan oluştuğundan haberdardım. Fakat Kaya Bey'in evinde bir gün şöyle bir enteresan olay oldu. O zaman banka kambiyo genel müdürü Sayın Aytekin Tece Bey idi; toplantıda Turgut Bey de var, Kaya Bey de var. Aytekin Bey geldi içeriye. Yeni kambiyo rejimini hazırlamışlar. Turgut Bey'e takdim etti. Turgut Bey aldı. "Aytekin Bey" dedi, "bu çok uzun olmuş" dedi. "Ben" dedi, "sizden rica etmiştim. Lütfen 50 sayfayı geçmesin diye." Aytekin Bey, işte efendim, çok şey yaptık, falan, yok, yok dedi. "Lütfen 50 sayfayı geçmesin" dedi. Bir iki gün geçti, Aytekin Bey gene geldi. Dosya biraz daha incelmış. Ama Turgut Bey gene okumadan önce son sayfayı çevirdi. "Aytekin Bey" dedi, "bakın 65 sayfa. Ben 50 sayfalık bir sınır istiyorum." Aytekin de dayanamadı. "Efendim" dedi, "siz bizi işsiz mi bırakmak istiyorsunuz?" Turgut Bey de "Sizin gibi değerli bir bürokrat hiç işsiz kalır mı Aytekin Bey?" dedi. "Bu devlet her zaman sizin gibi bürokratlara ihtiyaç duyacaktır. Ama lütfen" dedi, "bunu 50 sayfaya indirin." Aytekin Bey tekrar aldı gitti. Ertesi günü akşam üzeri geldi. Turgut Bey dokümanı eline aldı ve kahkahalarla gülmeye başladı. Gülmeye başlamasının sebebi, sonunda gitmişler Merkez Bankası'nda küçük puntuyla yazan bir daktilo bulmuşlar. Aynı dokümanı küçük puntuyla yazınca 50 sayfaya sığmış.

Onun üzerine Turgut Bey, ona o sefer itiraz etmedi. Dedi ki, "Ben şartı böyle koymuştum. Onlar akıllı davrandılar, küçük puntuyla yazılı bir şekilde getirdiler" dedi. Ondan sonra ben gittim, geldim ve Turgut Bey, İMF'den benim Türkiye'ye gönderilmem için izin istedi. Ben İMF'den önce izin alarak, Merkez Bankası'na Araştırma, Planlama ve Eğitim genel müdürü olarak geldim. Ondan sonra da oldukça yakın, Turgut Bey'le çalıştık.

Şarkı Tara: A, bakın reformlar iş dünyasını uzun vadede çok iyi etkiledi, ama iş dünyası kapalı ekonomiyi de sever.

Çünkü kapalı ekonomi rahat bir ekonomidir. İstedığınız gibi fiyatlarınızı dikte edebilirsiniz, ithalata mâni olursunuz, ekonominin esaslı olan rekabet unsurunu kaldırırsınız. Halbuki rekabet olmadan, ekonomi olmaz. Uzun dönemde bizi Avrupa'yla rekabet edebilecek hale getirdi. Türkiye'nin dışa açılma politikası.

Şerif Egeli: Vergi iadesi kararı çok cesur bir karardı. Çünkü o vergi iadesi kararı verilmeseydi hiçbir şekilde dış tecrübesi olmayan Türk sanayicisi, rahat Türk pazarını bırakıp dışarıya gitmeyecekti. O vergi iadesi bir havuç gibi oldu insanların önünde ve o havucun peşinde koşarak bütün fabrikalarımız ihracatçı haline geldi. Aynı zamanda yine ihraç mamulü üretebilmek için hammadde ithalini gümrüksüz olarak serbest bıraktı. Bu da o zamanki düşünceye göre, çok aykırı bir fikirdi. Çünkü herkes büyük bir kaçakçılık olacağından korkuyordu. Hiçbiri olmadı. İnsanlar getirdikleri hammaddeyi ürün haline getirip sattılar. İhracatçı sermaye şirketlerinin kurulmasını çok destekledi Turgut Bey. Çünkü Japonya'da bu misali görmüştü, o modeli görmüştü, bu modelin çok etkileyici olacağını tahmin ediyordu ve etkili de oldu. Çünkü o zaman biz bütün ihracatçı sermaye şirketleri, hiç tecrübesi olmayan, yalnız lisan bilen, yeni üniversite mezunu genç elemanları aldık. Hepsinin eline bir çanta verip, satın dedik. Bu insanlar hiç tecrübeleri olmadığı için çok rahat sattılar. Tecrübeli insan o kadar rahat satamaz, korkabilir ve Türkiye ilk defa dünyada değişik bir pazarlama taktiği kullandı. Normal olarak bir mal üretilir, ondan sonra pazarlaması yapılır. Halbuki biz önce gidip sattık bu malları, sonra Türkiye'deki sanayiciye gelip sattığımız malları üretmek için uğraştık; yani ilk defa Türkiye olmayan bir malını satmış oldu ve o mallar ondan sonra üretildi, o taahhütler yerine getirildi; çünkü bizim çok çabuk ihracatçı olmamız lazımdı.

"Bir gün beni Konut'a çağırdı"

Vahit Erdem: Seçimlerden üç ay sonra bir gün Konut'a çağırdı beni, Başbakanlık Konutu'na. Dedim ki: "Efendim, beni unuttunuz zannetmiştim, üç aydır görüşemedik." Dedi,

"İşte yeni başbakan olduk, işler yoğun, siyasi konular ön plandaydı, şimdi icraata başlıyoruz. Seni Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi başkanı olarak tayin edeceğim" dedi. "Kenan Paşa'yla da görüştük, mutabık kaldık" dedi. Ben sükütu hayale uğradım. "Herkes beni müsteşar olarak bekliyordu, bir yere. Başbakanlık veya bakanlıklara. Sizin yakın çalışma arkadaşınız olarak" deyince, dedi ki: "Geçmiş Başbakanlık müsteşarlarının, mesela dedi bayındırlık bakanlarının müsteşarlarının isimlerini sayabilir misin?" Ben şöyle durdum, pek aklıma gelen olmadı.

"Seni öyle bir göreve getiriyorum ki" dedi, "eğer başarılı olursan, burada seni Türkiye tanıyacak. Dünya tanıyacak." Ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi başkanı olarak tayin oldum.

Şimdi bir gün Özal arabasına aldı beni. Toplu Konut gayet iyi gidiyor. Özelleştirmenin dediğim gibi altyapısı hazırlandı. Kamu Ortaklığı Fonu gayet iyi gidiyor. Projeler hızlı bir şekilde, barajlar, otoyollar, Ankara içme suyu hızlı bir şekilde sonuçlandırılıyor. Arabasına aldı, dedi ki: "Seni Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın başına getireceğim." Daha o zaman Savunma Sanayii Müsteşarlığı diye bir şey yok. Yine bir kanun çıktı. Adı da Savunma Sanayii Geliştirme Destekleme İdaresi Başkanlığı'ydı. Dedim ki: "Efendim ben bu konuda size tavsiyelerde bulunuyordum, şu akadaşları oraya getirin diye. Ben" dedim, "yeni burayı düzene soktum. Şimdi yeniden, sıfırdan bir kurumu ele almak, hakikaten yoruldum. Göze almakta zorluk çekiyorum." "Yok, yok" dedi, "bu konuyu da Evren Paşa'yla görüştük. Bunlar iyi gitti, aynı modeli orada da uygulayacağız" dedi. Savunma Sanayii'nin başına geçtik.

"Mülkiyelilere kızardı"

Hasan Celal Güzel: Bir gün otururken, ben vardım, Mesut Yılmaz vardı, Mehmet Keçeciler vardı, derken Veysel Atasoy geldi. Sözü bıraktı, gözleri daldı. Sonra döndü, "Yahu biz çok yanlış yapmışız" dedi. "Nedir efendim?" dedim. "Biz hep mülkiyelilerden kaçarken niye mülkiyelilerin eline düştük. Devleti sana bıraktık" dedi bana döndü. Ben Başbakanlık müsteşarıyım o zaman. Galiba bu 1984'lerde falan oldu. "İş-

te hükümet sözcüm, kabinedeki sağ kolum Mesut Yılmaz, partiyi de Mehmet Keçeciler'e bıraktık. İşte önemli bir bakan, Veysel Atasoy, o da mülkiyeli" dedi. "Yani bir partiyi de, ANAP iktidarını da götürdük mülkiyelilerce verdik" dedi. Ama ben şaka yaptığını zannettim, bayağı kızarak söyledi bunu. Sonra ben dedim ki: "Efendim bizim mülkiyeliliğimiz mi kaldı? Biz biraz mühendisleşmiş mülkiyelileriz. Yani proje fikrini pratik zihniyeti bir parça benimsemiş, alışmış mülkiyelileriz."

Musa Öztürk: Maalesef acı ama gerçek. 1983 senesinde biz Başbakanlık'ı teslim aldığımızda pek sağlıklı bir güvenlik yoktu. Biliyorsunuz bunlar teçhizatla olan, teknolojiyle olan işler. Benim bildiğim kadarıyla o tarihte 1976 model iki tane araba vardı. Ne arabası? Yakın takip arabası. Alman malı Ford olması lazım. Biri yeşildi, biri beyazdı. 17 sene geçti aradan. Yani, başbakanın yakın takip arabası öyleydi. Artı daha acısı, başbakanın altına bile yedek olarak bir araba vermişlerdi. Yani öyle güvenlik, falan filan diye hiçbir şey, doğru dürüst sağlıklı bir şekilde yoktu. Biz geldik, bu işleri modern ve çağdaş ülkeler nasıl yapıyorsa öyle yapalım dedik. Ona anlatınca bu meseleleri, neyi istiyorsanız hepsini hazırlayın, getirin dedi. Ondan sonra o arabalar, cipler, efendime söyleyeyim, modern alet ve cihazların hepsi ondan sonra kurulmaya ve yapılmaya başlandı. Bu işler de tabiri caizse adam gibi olmaya başladı. Eskiden hatırla gönülle birtakım adamlar getirmişler. Bu iş bir disiplin işi. Nitekim gittiğimizde Amerika'sına veya Fransa, İngiltere'sine, Çin'e, hatta Japonya'ya gittiğimizde bu işleri adamların başlı başına bir sektör olarak kabullendiklerini, bu işe çok önem verdiklerini gördük ve haklılığımız meydana çıktı. Ondan sonra da bu işe dört elle sarıldık.

Mesut Yılmaz: 1983 yılında biz hükümete geldiğimiz zaman Avrupa Konseyi'yle Türkiye arasında bir kriz yaşanıyor. Avrupa Konseyi Türkiye'nin üyeliğini daha önce askıya almıştı. O tarihte de Türkiye'nin üyelikten düşürülmesi konusunda Konsey'e sunulmuş tasarılar vardı. Bunların oylaması yapılacaktı. Biz yeni bir hükümetiz, dışişleri konusunda, diplomasi konusunda hiçbir tecrübemiz yok, siyasi tecrübemiz de yok. Bize hem Dışişleri'nin hem de Meclis'teki

bazı eski diplomatların önerdikleri husus Konsey toplantılarına katılmamak, bu şekilde kararın alınmasını engellemekti. Eğer biz katılmazsak Türkiye konusu gündeme gelmeyecekti. Böyle bir oylama olmayacaktı. Dolayısıyla Türkiye açısından herhangi bir risk, Konsey'den çıkarılma riski olmayacaktı. Rahmetli Özal orada benim çok takdir ettiğim bir kararlılıkla Konsey'e gideceğini, Türk delegasyonunun Konsey'e gidileceğini, bu oylamanın yapılacağını, istiyorlarsa Türkiye'yi Konsey'den çıkartmalarını söyledi. Biz delegasyonu Konsey'e yolladık. Oylama yapıldı. Ama Türkiye'yi çıkaracak çoğunluğu sağlayamadılar.

“Özal'ın yaptığı taklitçi ekonomi”

Hüsamettin Cindoruk: Tabii onlar reform diyorlardı, devrim değil de reform diyorlardı. Siyasette reform sonsuz, reform süreçtir, zaten siyasetin amacı bu. Eğer gerici bir siyasî akım değilseniz, reform yapacaksınız. Bence 24 Ocak Kararları reformdur. 24 Ocak Kararları, ekonomide liberalleşmenin ilk belirtilerini ortaya koymuştur. Özal onu devam ettirdi. Kendisinin üç sene süren başbakan yardımcılığı sürecinde de ekonomiyi o götürdü Kaya Erdem ile beraber. Liberalleşme sürdü. Tabii sonra dünyada devrim oldu. Sosyalizmin ortadan kalkışı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, küreselleşme denilen -benim bir türlü inanmadığım- ama varlığı inkâr edilmeyecek yenileşme olayları ortaya çıktı. Ve dünyada ekonomik modeller teke doğru gitti. O arada da tabii liberalleşme hızlandı. Burada zamanın getirdiği bazı ihtiyaçlar, zorunluluklar var. 24 Ocak'tan başlayan, 80'den başlayan, süreç hâlâ da sürüyor. Ama Turgut Özal'ın yaptığı birtakım cesur işler de vardı. Onlardan bazıları, bugün sonuç da vermiştir. Durmuş kalkınmayı tekrar başlattı. Ben şuna reform veya devrim dedim. Türkiye'de yeni bir teknolojik park ortaya koyabilseydi Özal, Türkiye'yi teknoloji üretebilen bir ülke yapabilseydi, bilgi üretebilen bir ülke yapabilseydi, o bir reform olurdu. Türkiye'de şimdi bunu kim yaparsa reformist olur bence. Ama şimdi ortada olan taklitçi bir ekonomidir. Daha doğrusu mecburcu bir ekonomidir. Yapılan işler doğru da olsa benim gördüğüm kadıyla yapanlara reformist sıfatı vermez.

Mehmet Barlas: Şimdi bugün yaşayan genç kuşaklara, o dönemi hatırlamayan genç kuşaklara anlatabileceğimiz şu var. 1983'ten önce Türkiye'de ne vardı, 83'ten sonra Türkiye'de ne var? Bunu bir hatırlamak lazım! Çok önemli. Niye Özal'ı destekledik?.. Ya da ben şahsen gazeteci olarak, hiç değmez gibi görünen bu büyük kavgaya neden girdim?..

Mesela tek kanallı siyah-beyaz televizyon vardı 83'ten önce. Renkli televizyon yoktu, yasaktı. Devlet Planlama Teşkilatı izin vermiyordu, renkli televizyon israfur diye. Çok kanallı televizyon yoktu. Sadece TRT'nin siyah-beyaz tek kanalı vardı, o da günde 8 saat ya da 10 saat yayın yapardı. Özal'la renkli televizyon geldi.

Türkiye'de 1984'ten önce otomatik telefon yoktu. Mesela şehirlerarası aramak isterseniz, santrale yazdırırdınız, beklersiniz 1 saat-2 saat. Ankara-İstanbul konuşacaksınız. Çok acele ederdiniz. Acele acele 5 misli artar mesela, 1 saat bekleyeceğinize yarım saat beklerdiniz. Özal'la birlikte otomatik telefon, dijital santral kavramı geldi. Özal'dan önce Türkiye'de karayolu kavramı yoktu. Özal'ın cumhurbaşkanlığından ayrıldığı gün, vefat ettiği gün Türkiye'deki karayolu miktarı 1 500 kilometreye ulaşmıştı.

Türkiye'de Özal'dan önce kamunun yaptığı herhangi bir yatırımın ne kadar sürede ve kaçta biteceği hiç bilinmezdi. Yani, barajlar kralı Demirel bir baraja başlardı, biterdi; ama mesela programda 4 seneyse 12 senede biterdi. Özal zamanında her şeyin öncesi belli olmaya başladı. Atatürk Barajı 2 senede finansmanı sağlandığı için tribünlere takılır hale geldi. Baktığınız zaman Özal'dan önce döviz suçları vardı, döviz bulundurmamak yasaktı. Özal'dan önce 1 dolar bulundurmamak yasaktı. Özal'dan önce sigara, içki bunların hepsi suç maddesiydi, yabancı Marlboro, yollarda gezerdiniz "Marlboro... Marlboro..." diye kaçak sigara satanlar görürdünüz. Üzerinde viski bulunduğu için Eczacıbaşı'nın kardeşi veya arabasında bilmem ne bulunduğu için Lale Oraloğlu gözaltına alınıp hapselere girmişti.

Evinde viski bulundurmamak suçtu, evinde yabancı sigara bulundurmamak suçtu. Özal'dan sonra bunlar legalize edildi. Devlet bunlardan vergi almaya başladı. Bütün Türkiye'de 1983 yılına kadar toplam turistik kapasite 60 000 yataktı.

Özal vefat ettiği gün 550 000 yatağa ulaşmıştık. Yani sadece Rodos Adası'nda 60 000 vardı, bütün Türkiye'de de 60 000'di.

Bütün bu rakamlara baktığınız zaman, Türkiye'nin havayolları tekeldi. Ve Türk Havayolları Londra, Paris, Ankara, İstanbul arasında çalışırdı. Özal'ın öldüğü gün Türkiye'de özel sektörün havacılık şirketlerinin koltuk kapasitesi Türk Havayolları'nın iki misline ulaşmıştı. Ve şu anda Türk Havayolları dahil Türk uçakları dünyanın her yerine, Sydney'den, Japonya'dan, Los Angeles'tan, Chicago'ya kadar her yere uçuyor.

Yani Türkiye'de Özal gelmeden önce bir yabancı araba ithal etmek, imkânsız denecek kadar zordu. Hepimiz yerli sanayinin korumacılık kisvesi altında imal ettiği geri vites takılmayan, işte direksiyonunu ancak genç birilerinin döndürebildiği, aldığınızda 2 000 kilometrede amortisörünü değiştirdiğiniz üç marka bilebilirdiniz. Yabancı otomobil ithal etmek imkânsız gibiydi. Özal gümrükleri sıfırlayarak Türk vatandaşına tercih imkânı tanıdı. Buzdolabında tanıdı, çamaşır makinesinde tanıdı, bulaşık makinesinde tanıdı, otomobilde tanıdı.

Özal'dan önce bir Türk şirketinin dışardan borç alması mümkün değildi. Özal 1979 yılında 32 sayılı kararla Türk parasını konvertibiliteye sokunca Türkiye'deki pahalı kredinin yerine, çıkıp dışardan finansman bulmaya başladılar. Yani, Özal'dan önceki Türkiye diyelim ki Sovyetler Birliği'ydi, Bulgaristan'dı. Özal'dan sonraki Türkiye diyelim ki, Fransa'ydı, İtalya'ydı. Böyle bir radikal değişiklik oldu, ekonomik hayatta. Özal'dan önce 141, 142, 143 vardı. Yani insanlar düşüncelerinden ötürü, çok ağır suç işlediklerinden ötürü, çok ağır hapis cezalarına girerlerdi. Türkiye'de Özal'dan önce, Türkiye yargıçlarını kimse yargılayamazdı.

Özal, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını kabul ettiği için şu anda Türk yargıçları haksız karar verdikleri zaman Strasbourg'daki İnsan Hakları Mahkemesi'nde yargılanıyor. Bütün bunlar Özal'la geldi.

Cem Karaca'nın yurda dönmesini Turgut Yılmaz sağlıyor

Cem Karaca: 85 senesinde Turgut Bey Hannover Fuarı'nı ziyaret etmek üzere Almanya'ya geldi. Benim çok sevdiğim

dostum, geçtiğim yıllarda kaybeltiğimiz değerli gazeteci kardeşim Mehmet, bana Mesut Yılmaz Beyefendi'nin de yakın arkadaşı olduğu için dedi ki: "Yahu Cem sana bir randevu ayarlasam görüşür müsün?" "Tabii" dedim, "niye görüşmeyeyim?"

Otelin lobisinde kalıyorum. Sayın başbakan teşrif buyurdular. Geldiler. Ve bu arada bu ziyaret çok da hoşuma gitti; çünkü o dönem Bavyera'nın adalet bakanı Franz Josef Strauss adında son derece yabancı düşmanı, böyle Nazizm kırıntuları değil de bayağı Nazizm tortusu bir zat idi. Zat-ı naşerif demem daha doğru. Onu bir iki saat bekletmişti. Bu da hoşuma gitti ayrıca. Derken işte, aldılar beni böyle arka kapılardan falan götürdüler. Sayın Turgut Yılmaz, Mesut Bey'in kardeşi aldı beni yukarıya çıkardı. Ben odasına girdim, işte hoş bir suit, hoş bir daire. "Ben" dedim, "ülkeme dönmek istiyorum" Ancak bu aramızda geçen sıcak konuşma, ki çok sıcak bir konuşmaydı. Turgut Bey (Özal) döndü Mesut Bey'e "Yahu bu hadise ne zaman cereyan etti?" dedi. Mesut Bey, askerler zamanında dedi. Rahmetlinin canının sıkıldığı zaman çenesini böyle bir ileri pöttürme jesti vardır, mimiği vardır, o mimiğini gerçekleştirdi. Hay Allah filan gibilerden.

Yani şimdi emir demiri keser vaziyeti var. Daha da henüz 85 olmuş, ama parlamenter demokrasi eğri böğrü dahi olsa tam olarak oturmanuş. "Neyse evladım sen başvuru, başvurunu yap, yasalar neyse onu yerine getiririz" dedi. Hatta çok da hoş bir şey oldu, içeri girdim eşi saygıdeğer Semra Hanım'a, "Bak, Cem Karaca, hani şarkıcı var ya" dedi. Yani beni onore eder bir şekilde sundu, takdim etti saygıdeğer eşlerine. Saygıdeğer eşleri de her zamanki mütebessim tavrıyla, "Tanıyorum tanıyorum Turgut" dedi.

87 yılında ya devlet başa kuzgun leşe deyip atlayıp Türkiye'ye geldim. Bir gün telefon çaldı evde. Allah rahmet eylesin, sevgili Adnan Kahveci telefon etti. Dedi ki, "Ben Harbiye Orduevi'ne Turgut Bey'in yanına gidiyorum. O, seni de görmek istedi" dedi. "Geçerken seni alayım mı? Ben Yeşilköy'ün oralarda bir yerdeyim. Geçerken seni alayım mı?" Ben de Bakırköy'de oturuyorum. Bakırköylüyüm. "Tamam efendim" dedim. Bindik arabaya. Harbiye Orduevi'ne girdik. Şimdi, Harbiye Orduevi'nin kesin kuralları var. Uzun saçlı

insan giremez. Benim saçlar da böyle. Harbiye Orduevi'nden içeri girdik. Şimdi, kimse bir şey söyleyemiyor. Başbakan davet etmiş. Çıktık başbakanın yanına. O zaman, o dönem başbakanı rahmetli Turgut Bey. Rahmetli Adnan Bey'le beraber yanına çıktık. Oturduk, sohbet ettik ve "Oğlum herhangi bir şeye ihtiyacın var mı?" dedi. Yani isteseydim ben o anda bilmem kaç yüz milyon lira kredi alabilirdim. Ama işte bir baba göreneği, ana göreneği, gelenek. Ya da ne bileyim, aldığımız terbiye doğrultusunda böyle bir şeyi kendisine zikretmek gereğini bile duymadım. "İyiyim Allaha şükür, sağ olun, teşekkür ederim" dedim. Sohbet ettik.

Semra Özal: Almanya'da yalnız geldi kaldığımız otele. Yani "Onunla konuştuktan onun tehlikeli bir insan olmadığını gördüm" dedi. "Söylediklerinin çoğunu zaten biz de yapıyoruz, düşünüyoruz" dedi. "Bu tehlikeli değil" dedi. Onu da öyle getirttik. Sonra konserine gittik beraber onun.

Can Pulak: Cem Karaca, Biz Hannover Fuarı'nda Almanya'dayız. Cem Karaca başbakanla görüşmek istedi. Polisler izin vermediler. Beni görmüş orada. "Can Bey" dedi, "sizden bir ricam var. Ben başbakanla görüşmek istiyorum, kendisiyle." "Hay hay" dedim, "Cem Bey, iletelim" dedim. Hatta saygısızlık olmasın diye konusunu bile sormadım. Gittim, "Cem Karaca sizinle konuşmak istiyor" dedim. Cevabına ben bile şaştım. "Aa! Burada mı? Çabuk çağır gelsin" dedi. Geldi Cem Karaca, oturttu yanına. Cem kendisine anlatmaya çalıştı. Türkiye'den kaçmak zorunda kaldığını, Türkiye'de arandığını filan söyledi. Cem'in şöyle bir eline dokundu. Dedi ki, "Memleketine döneceksin. Hiç kimse hasretle yaşamamalı. Herkes, bazı şeyler yapmış olabilir. Bunun suç olup olmadığına karar bile verilmedi daha. Memleketine dön. Eğer suçluysan cezayı çek. Suçlu değilsen hemen serbest kal. Hiç buralarda da sürünme. Ben sana bu teminatı veriyorum" dedi.

Özal'ın Evren'i sınırlendirdiği teklif

Hüsnü Doğan: Tabii 83'te biz normal şartlarda iktidara gelmedik. 83'teki olay askerinin, askerî yönetimin kerhen izin verdiği bir partinin iktidara gelmesiydi. Tabii milletvekillerinin-

de de ürkeklik vardı. Hatta daha ilerisi şunu söyleyeyim. 83'ten sonra ilk bir iki yıl içinde bazı milli bayramlarda Bakanlar Kurulu olarak 19 Mayıs Stadyumu'na giderdik. Bizim arabalarımız paşalarınkinden sonra yer alırdı, bakan arabaları. Tabii önce bu durumda biraz zor oldu. Özal bize itidal tavsiye etti. Bunların hepsinin halledileceğini söyledi, zaman lazım dedi. Özal başbakan olarak yedinci sıradaydı. Cumhurbaşkanı vardı, Meclis başkanı vardı, Konsey üyeleri vardı. Başbakanın sırası ondan sonra geliyordu.

Kenan Evren: Protokol tartışması değil, tartışma değil, o bana teklif getirdi. Orada zaten bir şimşek çaktı kafamda. Dedi ki: "Efendim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın protokoldeki yerini değiştirelim, biraz öne alalım." "Nereden çıktı bu Özal?" dedim. "Hıristiyanlarda, Batı'da böyle, papaz önde geliyor" falan dedi. "Senelerdir bu böyle uygulanmış" dedim, "eğer bu protokol listesine bir el atacak olursanız herkes bir öne geçmek ister. Kimse kendinden evvelki bir şeyin arkasında durmak istemez, hep öne geçmek ister" dedim. O yüzden kabul etmiyorum dedim ve etmedim.

Özal'a İsyan eden 11 milletvekili

Kaya Erdem: Hükümet kurulmadan önce bizim evde yapılan çalışmalar yürürken, tabii maliye bakanı olacak olan arkadaşın da belirlenmesi lazımdı ki, bu toplantılara iştirak etmesinde yarar vardı. Ben bunu sayın Özal'a anlattım. Özal tamam dedi. Çok iyi olur, işte seninle beraber çalışmalara iştirak etsin ve düşündüğü maliye bakanı olarak da Vural Arıkan'ı söyledi. Bana da ne diyorsun dedi. Ben uygun olur, bu konuları bilen bir arkadaş dedim ve kendisine hemen sen çağır maliye bakanı olacağını söyle ve toplantılara iştirak etmesini iste dedi. Ben hemen itiraz ettim.

Sayın Özal dedim. Bir bakanın görevlendirilmesini başbakanın söylemesi daha doğru olur dediğimde, yok yok dedi. Kaya, sen ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısısın. Maliye bakanıyla, bakanlığıyla çok yakın bir işbirliği içinde çalışman lazım. Bu bakımdan senin diğer bakanlardan farklı olduğunu bilmesi lazım. Onun için sen çağır ve kendisine tebliğ et dedi. Sayın Vural Arıkan'ı çağırdım. Sayın Özal'ın

bilgisi dahilinde beraber çalışacağımızı Maliye'yle ilgili düşündüğümüz şu hususların olduğunu, bunların hazırlanmasını, eğer bunların dışında da kendisinin önereceği hususlar varsa onu da tartışabileceğimizi kendisine söyledim. Ve Vuƒal Arkan da bu toplantılara girdi.

Ondan sonraki dönemlerde de ben ekonomik kararlar konusunda Sayın Vural Arkan'dan daima yardım gördüm. Özellikle biz katma değer vergisinin bir an evvel yürürlüğe girmesini istiyorduk. Maliye Bakanlığı buna karşı idi. Ben bunu maliye bakanlığım esnasında da çok iyi biliyordum. Vural Arkan bu tepkiyi azalttı ve Maliye Bakanlığı'nın kabul etmesini sağladı. Ben bu bakımdan Vural Arkan'ın ekonomik, yapısal değişiklikle alakalı programımıza çok büyük katkıları olduğu kanaatindeyim. Ancak, onun dışında, gümrükler kısmı da Vural Arkan'a bağlıydı. Gümrüklerde olan bazı hadiseler kırgınlıklara neden oldu ve hadise istifaya kadar gitti.

Mükerrem Taşçıoğlu: Çok dürüst bir arkadaşı. Prensip sahibi bir arkadaşı. İŖte o hudutta bilmem ne hadiseleri filan oldu, azledilmek zorunda kaldı ama rahmetle andığımız, iyi andığımız bir dürüst arkadaşı. Yani ne hırsızdı, ne arsızdı, ne uğursuzdu, böyle bir şey yoktu.

Barlas Doğu: O günlerde Şemdinli ve Eruh'ta çok önemli karakollarımız saldırıya uğradı. Çok dikkatle izlediğimiz bu olaylar grupta konuşulmuyor. Bir grup arkadaş kendi aramızda konuşuyoruz, "Yahu ne oluyor, Türkiye'de bir şeyler oluyor, TSK'ye karşı bir saldırı var, askerimiz, polisimiz şehit oluyor, iyi de Bakanlar Kurulu toplanmıyor, bir şey söylemiyor." Aradan 20-25 gün geçti, bu konuda bir Bakanlar Kurulu toplantısı yapılsın istiyoruz. Hatta bir Meclis araştırması yapılsın istiyoruz ama tık yok. Kendi arkadaşlarımızla bunu rahmetli Özal'a duyurmaya çalışıyoruz, önemsenmiyor. İŖte o tarihte zannediyorum 11 arkadaşımız isyan etti; bu basına yansıdı. O zamanki maliye ve gümrük bakanı Vural Arkan çok çağdaş bir beydi. Ve bu deklarasyondan sonra Turgut Bey, grup toplantısında çok sert bir konuşma yaptı. Bu konuşmanın akabinde Vural Arkan'ın azli istendi. İlk defa partide bir bakan azledilmiştir. İstifa etsin istenmiştir ama kendisi etmemiştir. Azledildi. Ama diğer arkadaşlarımız

da parti içersinde bir dağılıma uğradılar. Ben kendisiyle o tarihte görüşmek istedim. Çok kızmıştı. “Şimdi sırası değil, seninle konuşmak istemiyorum” demişti.

Kenan Evren: Eruh ve Şemdinli’de saldırı olduğunda Sayın Özal Marmaris civarındaki tatildeydi. Atlayıp hemen gitmesi lazımdı. Onu yapmadı. Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ hemen atladı gitti, sonra ben gittim o bölgelere. Biraz hafiften aldı. İşte dedim ya geniş yürekli. “Bir şey olmaz. Türkiye artık o noktaya gelmiş ki artık geriye dönmez.” İşte bu gibi olaylar, yavaş yavaş tavizler birike birike bu Hizbullah’lar çıktı işte ortaya.

Naim Süleymanoğlu nasıl kaçırıldı?

Naim Süleymanoğlu: Bulgaristan’da 1984 yılında bildiğiniz gibi 2 milyona yakın Türk soydaşlarımızın isimlerini değiştirmişlerdi. 85 yılında benim de ismimi değiştirdiler. Avustralya’da yapılan 86 Dünya Kupası’na katıldım. Ben üçüncü defa katılmıştım kupaya ve dünyada ilk defa üç defa üst üste kazanan sporcu olmuştum. Avustralya televizyonları, işte ismimin değiştiğini ama kendi isteğimle değiştirdiğimi söylüyorlardı. Aynı akşam yani müsabaka gecesi kokteyl yapılmıştı. Ben takımdan ayrıldıktan sonra Avustralya televizyonları bas bas bağırılmaya başladı. Ertesi gün gazeteler de yazmaya başladılar. İşte Bulgar takımından Naim Süleymanoğlu (Bulgarlar adımlı, Naum Salamanov olarak ismimi değiştirmişlerdi), takımdan ayrıldı. Artık bütün basın bunu öğrenmiş ve yazmışlardı. Ama tam olarak ne için ayrıldığımı kimse bilmiyordu. Ve ben de tam olarak basının önüne çıkmaya cesaret edemiyordum. Biliyorsunuz daha önce Avustralya’dan bir Rus diplomatı, Ruslar geri almışlardı. O açıdan tedirgindim, korkuyordum. Eğer beni yakalarlarsa, geri gönderirlerse, bırakın spor hayatımı, hayatım da bitmişti.

Benim daha önceden de kurduğum bağlantı vardı. 85 yılında bizim Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş bir abimiz Avustralya’ya gitmiş yerleşmiş. Orada da Türklerin derneklerinin başkanlığını yapmış, aktif bir abimiz. Tabii orada ben o akşam takımdan ayrıldıktan sonra, yarım saat sonra, beni

tanımadığım insanlara devretti. Çünkü Bulgarların onu tanıdığını söyledi. Artık benim evimde kalamazsın, benim evimi de biliyorlar. Daha sonra benim tanımadığım, bilmediğim insanlar tarafından üç gün evlerinde saklandım. Ve ikinci gün elçiliğe müracaat ettik. Türk Büyükelçiliği, ismimin Bulgar olduğunu şöyleyerek zorluk çıkardı. Halbuki bütün gazeteler daha önce Türk ismi taşıdığımı, ismimin değiştirildiğini yazıyordu. Televizyonlar da bunu söylüyordu. Ama Büyükelçilik, ben tanımıyorum, bunun isminin ne olduğunu bilmiyorum, kabul edemem gibisinden laflar sarf etmişti. Ama Türkiye'den herhalde daha sonra gelen bir baskıyla Avustralya Hükümeti'yle işbirliği yapıp pasaportlarımı, bütün biletlerimi ayarlamıştım.

Yani açık söylemek gerekirse korku vardı. Neden vardı korku? Çünkü yaşadığım rejim bizi öyle yetiştirmişti. Biz yurtdışına çıkıyorduk ama dışarda ne olduğunu tam olarak göremiyorduk. Haber alamıyordunuz televizyondan olsun, basından olsun. O açıdan arkadaş bana, bu arabadan çık karşı arabaya geç; seni bekliyorlar, oraya git dediğinde; ben dedim ki; adamları tanımıyorum, nereye gidiyorum. Yok, merak etme, dedi. Onlar bizim arkadaşlarımız, dedi. Onlar sana bakacaklar, dedi. Ben bundan sonra sana sahip çıkamam, çünkü benim evimi de biliyorlar, ailemi de biliyorlar. Ben de kendimi korumak zorundayım, ben bir tereddüt ettim. Hatta çok iyi hatırlıyorum, yağmur yağıyordu dışarıda. Gece saat 10. Artık yapılacak bir şey yoktu. Arka kapıyı açıp, karşıki arabaya binip şarıldık birbirimize. İşte oradan hareket ettik. Daha sonra da televizyonlardan seyrediyorum devamlı. Avustralya Televizyonu işte "Şampiyon kayboldu, nerede olduğu belli değil" diyordu. Teröristler tarafından kaçırıldığımı söylüyorlardı. Her an evi basıp, sanki biz bir suç işlemişiz gibi bekliyorlardı. Arkadaş devamlı, işte rahat ol. Burada demokrasi var, hiç kimse bir şey yapamaz. Alamazlar, gelseler bile hiçbir şey olmaz. Sen en kısa zamanda Türkiye'ye geleceksin, diye beni rahatlatmaya çalışıyordu. Türkiye'ye gelene kadar tabii ki rahat değildim. Çünkü arkanızda aileniz var ve yakalandığınız takdirde ne olacağını ben bile tahmin edemezdim. Yani sporu bırakırım. Bir de öbür tarafı, benim Türkiye'ye geldiğimi düşünün, ama gene aileniz

orada. Kardeşim okuyor, abim var, annem babam çalışıyordu. Bunların ne olacağını tam olarak, benim ne olacağımı bilemiyordum. Ama tabii ki Türkiye'nin o dönemde, Turgut Bey'in çok kararlı olması; bütün dünya basının da bunu devamlı yazması, gündeme getirmesi; benim de daha sonraki müsabakalarda başarılı olmama benim ailemin en kısa zamanda Türkiye'ye gelmesine sebep oldu.

Türkiye için pek hoş şeyler duymuyorduk o dönemde. İşte ekonomisi geri olduğu devamlı gazetelerde yazılıyordu. Eğitim durumunun da çok düşük olduğunu... Ben de Türkiye'ye hiç gelmediğim için, müsabakalar yapılıyordu ama biz tabii ki Türk olduğumuz için buraya göndermiyorlardı. Bulgarlar Turgut Bey'den Türkiye'nin bilgisayarı diye bahsediyorlardı.

Can Pulak: Merhum Özal, müthiş organizasyon gücü kuvvetli olan bir yapıya sahipti. Bu, Naim'in ülkeye getirilişini organize etti ve o organizasyonda da bana önemli bir görev verdi; "Can, Londra'ya gideceksin, Naim'i alıp geleceksin, yanında Selim Egeli de olacak. Birlikte onu Londra'da sefaretten alacaksınız. Benim özel uçağı alın gidin ve onu buraya sessizce getireceksiniz. Ertesi gün, basın toplantısı yapacağım ve siz uçağınız Ankara'ya indiğinde doğruca Başbakanlık'a geleceksiniz ve kapıları açıp, Naim Süleymanoğlu'nu salona getireceksiniz. O sırada salonda bulunan gazetecilerin hiçbirisinin bu olaydan haberi olmayacak" dedi. Ben şaşkırdım, yani böyle bir görevi anlayamadım önce. "Sana çok güveniyorum, sen bunu başaracaksın" dedi. "Git, Naim'i al, tereyağından kıl çeker gibi getir. İyi akşamlar" dedi, çıktı. Biz, dediği gibi özel uçağa atladık, Londra'ya gittik. Naim Süleymanoğlu sefarette. Sefaretin etrafı gazeteciler tarafından çevrilmiş, Bulgar ajanları tarafından çevrilmiş, tehditler savuruyorlardı ve ne olursa olsun Naim'i mutlaka bizim elimizden almak istiyorlardı. O sırada Naim'i sefaretten çıkartıp havaalanına götürmek büyük bir problemdi.

Çünkü çıkışında suikast olabilirdi, İngiliz polisi o konularda duyum almıştı, bize de haber vermişti. Biz oturduk orada bir senaryo yaptık. Sefaretin ahçısı Naim gibi kısa boyluydu, ona bir pardösü giydirdik ve dört araba hazırladık ve onu, belli etmeyecek şekilde pardösüyle sararak arabaya

oturttuk ve dört arabayı peş peşe hareket ettirdik. O arabaların arkasında sefaretin önünde bekleyen dünyanın sayılı gazetelerinin mensupları 200'e yakın gazeteciyle Bulgar ajanı oldukları tespit edilen 16 kişi arabalara doluşup sefaretin önünden ayrıldılar. Biz de elimizi kolumuzu sallayarak asıl Naim Süleymanoğlu'nu çıkardık, aldık, doğruca havaalanına götürdük ve uçakla Türkiye'ye...

Merhum Özal'la konuştuğumuz gibi, Başbakanlık salonuna getirdik. Naim öldürülmekten çok korkuyordu ve o meşhur Bulgar ajanlarının bastonla adam vurdukları ve bunun duyulduğu, yazıldığı dönemlerdi. O nedenle iyice gözünü de korkutmuşlardı, Naim'in. Beni mutlak vururlar, diyordu. Fakat biz onu teskin ediyorduk, hiç merak etme, seni ülkemize götüreceğiz. Başbakan seni bekliyor. Bütün dünya seni arıyor, merak ediyor, Türkiye'de ortaya çıkacaksın, dedik. Aldık onu Türkiye'ye sağ salım getirdik... Merhum Özal, Naim'i görür görmez, memleketine hoş geldin, dedi ve sarıldı, öptü.

"Özal'a sigara yasağını kaldırmasını söyledim"

Şank Tara: Turgut Bey başbakandı. Evinde oturuyoruz. Sabah saat 4'e doğru. Zaten Turgut Bey geç vakte kadar oturmasını seven bir insandı. Cebimden sigara paketini çıkardım, dedim ki. "Şu anda ben bunu içtiğim için hapse kadar gidebilirim. Halbuki Türkiye'de bunu herkes içiyor. Onun için bunu serbest bırakın" dedim, "ithalatını; 500 TL ödüyoruz, bunun değeri 100 TL. Aradaki 400 TL'yi başkaları kazanıyor, gayri meşru şekilde." Hatta dedim ki: "Aradaki 400 TL'den bir fon kurarsınız." Nitekim konut fonu öyle kuruldu. Reaksiyonu şöyle Turgut Bey'in: açtı telefonu, "Yarın" dedi *Resmî Gazete* üç saat geç yayınlansın"; genç açtı telefonu "Adnan Kahveci gelsin" dedi. Gece saat 4'te zannedersen Adnan Kahveci geldi, uykulu. Dedi ki: "Sigaranın serbest ithali için bir tebliğ yaz." Kahveci içeri gitti, başla biraz da itiraz etti. Yazdı, okudu, iki-üç şeyi çizdi ve tebliğ ertesi gün yayımlandı ve ondan sonra karaborsa kalktı. Çünkü açtı ondan sonra. Zaten her şeyin saydam olması lazım. Böyle kararları çabuk alırdı Turgut Bey.

Musa Öztürk: Hükümetin ilk yıllarında Asala problemi vardı, ama bu kısa zamanda, 84'te-85'te bitti. Bana kalırsa o hadiseye de biraz ekonomik bakmak lazım. Fransızlarla yapılan anlaşmalara bir bakın. O tarihlerde Fransızlarla bir hayli tenkil menkil oldu. Birilerini sağ olsun Yüce Divan'a verdiler. PTT baş müdürü. Türksat projesi neden verildi? Hadise ekonomiktir. Dünyadaki hadiselere önce ekonomik hadiseler olarak bakmak lazım.

Şu Türksat ihalesinin verilmesini biraz daha detaylı açmalıyım, biraz da devlet sırrı işte o kadarla kalalım. Ondan sonra o hadise kaldı mı? Asala hadisesi bitmiştir Türkiye'de. Kime verilmiş, ne maksatla verilmiş? Yani hadiselere dünyada biliyorsunuz, rahmetli Turgut Özal hadiselere şöyle bakardı, bence. Bence doğrusu da odur. Bir diplomat gibi müzakereci. Önce hadiseyi bir müzakere eder. Ondan sonra da bir işadamı, tüccar gibi pazarlık ederdi. Şimdi çağdaş devlet adamlarının bence öyle olması lazım.

"Hüsnü Özyeğin'i teklif ettim"

Bedrettin Dalan: Ben İstanbul il başkanı olarak üç dört ay daha devam ettim siyasete iktidara geldikten sonra. Yerel seçimlere, yani İstanbul belediye başkanlığına benim bir adayım vardı. Çok akıllı bir insandı. Hâlâ da arkadaşım. Şu anda bir banka sahibi. O zaman da bir bankada genç müdür. Ve de Harvard mezunu. Hem inşaat mühendisi hem de ekonomist. Yani bütün özellikleri var.

Benim adayım Hüsnü Özyeğin'di; ben onu tavsiye ettim. Aralarında zamanında bir kişisel terslikler olmuş. Rahmetli onu istemedi. Biz de o ayarda başka birini bulamadık. O zaman kendisinin başka adayı çıktı ortaya. O kişi de benim eski arkadaşım ama sağlığı müsait değildi her şeyden evvel. Bir de başka bir kanattandı siyaset olarak, Eymen Topbaşı. Ben de onu istemedim. Onun üzerine sen ol dedi bana. Yani sonunda ihale benim üstüme kaldı. Benim belediye başkanı adaylığım böyledir. Ve o günleri hatırlarsınız, seçimlere çok az kala ANAP'ın belediye başkanı adayı ilan edildi. O da bendim. İşte belediye başkanı olduk.

Hiçbir farklılığımız yok. Turgut Özal ile bizim aramızda

enterasan bir ruhsal birlik vardır. Yani karakter yönünden. Hemen hemen kopyası gibiyimdir. Bir kere aldığımız eğitim Teknik Üniversite Elektrik Fakültesi'nden. İkimiz de aynı okuldan mezunuz. Ben ondan 14 sene sonra mezun oldum ama hocalarımız, hepsi hemen hemen aynı, artı işi ele alış tarzımız çok benzer. O cesur, ben de cesurumdur en az onun kadar. İşe hızlı girer, hırslı bitiririz. Dolayısıyla birçok faktörümüz çok benzer. Artı, o yetki verir inandığı insanlara, ben de öyleyimdir. Dolayısıyla İstanbul belediye başkanlığı sırasında hemen hemen hiçbir karışma olamamıştır. Taksim'e cami yapılması hadisesi dışında. Yani onda da çok üstelemesi olmamıştır. Orası da Taksim Anıtı'yla çok yakın olduğu için yer olarak uygun değildi. Nitekim uygun olmadığı bugün de ortaya çıktı. Turgut Bey ile bizim aramızda, 5 yıl İstanbul belediye başkanlığı sırasında hemen hemen hiçbir sürtüşmemiz olmadı. Hatta bir ara bazı yıkımlar konusunda dikkat et kendini iyi koru diye de arada sırada tembih ederdi. Fakat 87'nin 11 kasımından sonra aramızda biraz farklılıklar ortaya çıktı. Ve onu bir türlü kapatamadık. Yazık ki kapatamadık. Eğer kapatsaydım çok mükemmel olurdu.

“Özal meşvereti severdi”

Gündüz Aktan: Şöyle, küçük sarı kâğıtlar vardı. Onlar karton gibiydi. Bunu üzerine önemi sınırlı, kolay konularda talimat alınır yani, bizim aldığımız talimat böyleydi. Konuyu baştan yazardık. Arkasına, şu aşağıdaki üç şıktan bir tanesi olabilir, derdik, a, b, c olarak adlandırırđık. Başbakanı yakalamak son derece zor bir iş. Bir yerde yakalarsınız, eline verirsiniz o kâğıdı. O alışmıştır, artık. Böyle bakar, okur. Bunun yararı şu, yanındaki hiç kimse c'nin, a'nın, b'nin ne olduğunu bilmiyor, konunun ne olduğunu bilmiyor, o biliyor, biz biliyoruz. Ondan sonra karar yazıya dökülür. Talimat yerine getirilir. İlgili bakanlığa gönderilir, ondan sonra o iş takip edilirdi. Böyle çok kararlar alınmıştır.

Toplantılarda görüyorduk. İşte, herkes fikrini söylüyordu masanın etrafında. Bir müddet sonra hemen karara geçiyordu. Ben ondan sonra senelerce, başka liderlerin ve bakanların benzer toplantılarına katıldım. Toplantılara girersiniz, iki

saat, üç saat konuşulur. Hiçbir karar alınmadan çıkılır gidilir. Bir daha toplantı yapmak bakanlarla, başbakanlarla çok zor iştir, yani bunların takvimi son derece doludur. Tekrar toplantı yaparsınız üç ay sonra. Tekrar konuşulur, konuşulur, gidilir. Şimdi Özal'da böyle bir şey yoktu. Özal hemen konuştuktan sonra şimdi ne yapacağız? Karar, karar. Söylenir, işte burası şöyle, burası böyle, alır kararını, onları yolda düzeltiriz. Şimdi denebilir ki bu çok da Batılı bir teknik değil. Olabilir, ama Batı'da karar alabilmek için, karar alınmasına yardımcı bulunan, oraya katkıda bulunan dünya kadar araştırma kuruluşu var. Think-tank var, merkez var. Onların bürokrasisinin belli bir bölümü de son derece bilimsel çalışabiliyor. Bizde böyle bir şey yok. O zaman mecbursunuz, elinizdeki verilerin üzerine kararınızı oturtmaya. Ya karar almayacaksınız ya da böyle yapacaksınız. Bazı kolay teknikler de geliştirmiştik.

Amir-memur ilişkisi olarak, denebilir ki arkadaş ilişkisi vardı. Yani, amirlik yapmazdı. Kimseye kızmazdı, bağırılmazdı. Beraber çalıştığım üç yıl içerisinde birisine biraz kızdığına şahit oldum. O da sesini yükseltmeden. Gayet yumuşak olarak, sınırlanmadı; anlıyorsunuz değil mi. Böyle bir karşıya saygısızlık yok. Yanında fikir söylemek, dünyanın en kolay işiydi. Hani birilerini dinlerken duyarsınız. Derler ki, hoşuna gitmiyordu ama ben bunu kendisine söyledim. Biz maalesef böyle bir şey söyleyemeyeceğiz. Yani övünecek hiçbir şey yok. Çünkü her şeyi çok rahat söylüyorduk. En olmaz fikirleri, en ters fikirleri, gayet normal karşılardı. Ya onlardan dolayı sen de bunu niye söylüyorsun? Beni desteklemiyorsun!.. Böyle bir şey söz konusu değildi. Bir başka yönü, biz Dışişleri'nden geliyoruz. İç politikayla hiçbir ilişkimiz yok. Üç yıl içerisinde iç politikaya ilişkin en ufak bir talebi olmadı bizden. Mitinglerini takip ederdik. Mitinglerini takip etmemizin sebebi şu, birisi Ankara'da durur, telefonun başında, ötekisi mitinge gider. Ani bir şey olacaksa temas edip, haber vermek içindi. Yoksa hiçbir parti toplantısına, hiçbir parti toplantısında yapılan konuşmaya katkımız olmadı, fikir vermedik, sorulmadı bize. Dolayısıyla o bakımdan çok disiplinliydi.

Dediğim gibi zamana hâkim değildi fakat, konuşmayı ve dinlemeyi severdi. Hani meşveret diye bir şey var ya İslam

geleneğinde, oturup karşılıklı tartışma. O böyle durumlarda, biraz kaçardı ucu. Şimdi güzel konuşuluyor ama ondan sonraki toplantılar var falan filan. Yani oralarda zamana uymak zordu. Kimse de onu ikaz etmezdi. İkaz edilse ona aldıracağından değil. Yani şöyle düşünüyorlardı. Çok yoruluyor bu adam, sürekli karar alıyor. Şu konuşma onun dinlenmesi ve uluslararası seyahatler, geziler de dinlenmesiydi onun. Yani o bakımdan seyahat etmekten hoşlanıyordu. Çünkü Türkiye'de olduğu zaman daha fazla yoruluyordu. Dinlenmek için bir resmî ziyaret onun için son derece ilginç oluyordu.

"Birlikte kumarhaneyi gezdik"

Can Pulak: Biz bir tarihte Side'ye gittik. Side'de merhum Özal'ın küçük bir evi vardı. Orada bir iki gün kalmayı düşünüyordu. "Gitmişken de Side'yi gezelim" dedi. Bana bir talimat verdi:

"Bu Side'deki otellerin bir listesini çıkarttır, şunları bir dolaşalım, hem o tesislerin sahiplerini yüreklendiririz, hem turistlerin nabzını tutarız, hem de güzel bir gün olur" dedi.

Ben o dönemde Side kaymakamlığı yapan görevli arkadaşım otellerin listesini hazırlamasını ve getirmesini rica ettim. Yarım saat sonra liste ile beraber geldi. Orada 4 tane-5 tane otel görünüyordu o listede. "Kaymakam bey, burada en az 20-30 tane otel var. Bu çok az olmadı mı? Niye diğerlerini koymadınız?" diye sordum. "Efendim" dedi, "yani, bazılarını koymak istemedim. Çünkü onlar sayın başbakanın girmemesi gereken oteller." "Ne gibi?" dedim. "Oyun oynuyorlar, kadınlar var, kızlar var, yani bizim idare bakımından uygun görmediğimiz oteller" dedi. "Peki, iyi etmişsiniz" dedim. "Hay hay" dedim, "teşekkür ederim." Aldım listeyi, başbakanı götürdüm. Tabii o da Side'de evi olduğu için, Side'yi de iyi tanıdığı için sordu. "Bütün oteller bunlar mı?" dedi. "Değil efendim, daha varmış ama, uygunsuz otellermiş, oraya girmenizde fayda görmüyor kaymakam bey" dedim. "O bakımdan onları eklemedik." "Ekleyin kardeşim" dedi. "Neden korkacağız?" dedi. "Eğer böyle uygunsuz otel varsa, uygunsuzunu da görelim de, düzeltilecek tarafları varsa düzeltilmesi

talimatını verelim" dedi. "Peki efendim" dedik. Kaymakam beyc söyledik. Kaymakam bey de listeleri yazdı ve listenin ortasından bir oteli işaretledi.

"Bu otelden başlayalım" dedi. "Nerede bu otelin yeri?" Önumüze eskortlar düştü. Gittik otele, hakikaten çok güzel bir otel. Altında 40 tane dükkân var. İçerisi turist kaynıyor. Dükkânlarda terziler elbiseler dikiyorlar, kuyumcular mücevherat satıyorlar. Hatıra eşyalar, tekstil tişörtler, gömlekler, pantolonlar, müthiş bir hareket var. Şaşırdık hepimiz, merhum Özal şaşırdı.

"Bu nasıl bir yer?" dedi. "İş hanı olarak mı kullanılıyor?" "Hayır efendim" dedi kaymakam. "Efendim" dedi, "bunun üstünü de otel olarak kullanıyorlar ama oyun oynanıyor şimdi" dedi. "İlk müsaade buraya verildi" dedi. "A öyle mi, görelim" dedi. Girdik içeriye, hakikaten çok güzel salonlar. Kırmızı çuhalarla kaplanmış, güzel masalar konulmuş. 10 dolara kadar oynayan bölüm, hiç unutmuyorum, hatta paralar küçük gelmişti 50 dolara kadar oynayan bölüm, 100 dolara kadar oynayan bölüm, 100 doların üzerinde oynayan bölüm diye de ayrılmıştı. Döndü, merhum Özal, baktı, orada oyun oynuyor, turistler. Nereli olduklarını sordu. İsraililer. Döndü bana dedi ki, "Bu tutuculuk, bu muhafazakarlık var ya, bize çok zarar veriyor" dedi. "Bak" dedi, "şu oteli görmekle kötü mü ettik?" dedi. "Yani kaymakam burayı görmeyelim, demiş. Sen de etkilenmişsin. Bana görmeyelim, dedin. Eğer ben burayı görmeseydim, çok üzülürdüm. Ve ben şimdi burada görüyorum ki yabancılar var. Kumar böyle oynanacaksa, yabancılar gelecekse buraya ve bu oyunlar Türk toplumu etkilemeyecekse, benim insanıma zarar vermeyecekse, adam ila oynuyorum, kumarı, diyorsa, gelsin oynasın."

Yine böyle bir anımı anlatayım size. Ankaragücü Kulübü'nün futboldan sorumlu asbaşkanıydım. Aris takımıyla oynuyoruz, Yunanistan'ın ama gittik, çok da güzel mücadele ettik. Başaramadık, iyi bir sonuç alamadık, geldik. Gelince o akşam dedi ki: "Deviremediniz şu Aris'i" dedi. "Efendim", saha çim" dedim. "Bizim arkadaşlar çimde oynamaya alışmamışlar" dedim. "Adamlar bir kayıyorlar, topu bizimkilerin ayağından hemen alıyorlar. Bizimkiler şaşıyor, topu alıyorlar o sırada" dedim. "Çimde oynamakla oynamamak arasın-

da fark var herhalde” dedim. “Herhalde değil” dedi. “Doğru tespit etmişsin” dedi. “Bu çok önemli bir fark” dedi. “Biz bu sahaları çim yapmadıkça hiçbir takımımız başarı sağlayamaz’ve biz Avrupa’da sesimizi çıkaramayız” dedi. “Bak” dedi, “ilk yapacak olduğumuz şey, bağla bana gençlik ve spor bakanını” dedi. Merhum Özal, böyle konuşmadan sonra hemen kararını alıp, uygulamaya geçen insandı.

Bağladık. Bakana talimat verdi. “İki ay içinde birinci ligde oynayan takımların sahalarını İstanbul, Ankara, İzmir’den başlayarak, hemen çimlendirin” dedi. Herhalde karşıdan bakan, “Efendim acaba, nasıl oluyor, çimi nereden buluruz?” mu dedi. “Avrupalı nereden buluyorsa oradan bulun” dedi. Nitekim ilk çim uygulaması rulolar halinde dışarıdan gelmiştir.

Özal Çetin Altan’la nasıl tanıştı

Bir başka anı. Çetin Altan’ın bir yazısını okumuş, çok etkilenmişti. O yazının başlığını size söyleyemeyeceğim, hatırlayamayacağım çünkü. Telefonu açtı, “Bana Çetin Altan’ı bağlayın” dedi. Açtı telefonu, “Çetin Bey” dedi, “Sizi bir başbakan olarak aramıyorum, bir insan olarak arıyorum. Güzelliklerden anlayan, iyiliklerden anlayan bir insan olarak arıyorum. Bugünkü yazınızdan çok etkilendim. İnsani açıdan o kadar dokunaklı ve güzel bir yazıydı ki sizi kutlamak için aradım. Eğer, Ankara’ya yolunuz düşerse beklerim, sizinle görüşmek isterim, çok memnun ve mutlu olurum” dedi. Çetin Altan da bundan çok etkilendi. O da memnun oldu. Ve sanıyorum on gün içerisinde bir İstanbul seyahatinde karşı karşıya geldiler, Harbiye Orduevi’nde, oturdular, yemek yediler, sohbet ettiler.

Çıkarken Çetin Ağabey, “Olamaz böyle bir şey, muhteşem bir insan. Çok sevdim” dedi. Hakikaten o sevgisini sanıyorum günümüze kadar da devam ettirdi. Merhum Özal da Çetin Altan’ı çok, ama çok seviyordu. Merhum Özal’ın birisini sevmesi için ayrı siyasî fikre sahip olması hiç gerekmeyen bir şeydi. Karşıt siyasî görüşlerden müthiş dostları vardı. Sanatçı dostları vardı, şair dostları vardı, politikacı dostları vardı. Bunlarla oturur, sık sık konuşurdu.

Bir defa "Hızına ve temposuna yaklaşılamayan bir insandı" demiştim, size. Bir gün, Harbiye Orduevi'nde kalıyoruz. En üst katta kendisinin odası. Asansörün dibinde de koruma müdürüyle ben oturuyorum. İki saat sonra, hizmetinde bulunan bir asker, "Efendim, başbakan içeride yok" dedi. "Mümkün değil, evladım" dedik, "burada asansör, başka asansör yok. Buradan başka bir yere gidemeyiz. Bir yere gitse, başka bir yere gitse buradan geçerdi, görürdük biz." "Val-la yok efendim" dedi. Bunun üzerine ben, telaşla yerimden kalktım, içeri girdim, aradım ortalığı, gerçekten yok.

Hemen koruma müdürümüze haber verdim. Geldi, Sevgili Musa Öztürk, o da baktı, aradık, yok. Perişan olduk. Sanki yer yarılmış, başbakan içine düşmüştü. Ne yapacağız diye düşünürken, birdenbire odadan çıkar çıkmaz, hemen sağdaki bir servis asansörü gördüm. Acaba buradan çıkmış olabilir mi, diye düşündük. Bindik asansöre. Alt kata kadar indik. Ve fark ettik ki merhum Özal kaçtı. Hakikaten üzerine bir kırmızı tişört giymiş. Bir blucin çıkmış. O servis aracının oradan bu kıyafetlerle, kafasında da bir kasket, kimse tanımamış, çıkmış oradan bir taksiye binmiş.

Taksiyle Gümüşsuyu'na kadar gelmiş. Belki beni takip ediyorlardır, diye oradan taksi değiştirerek Kadıköy'e gitmiş. Kadıköy çarşısının içine girmiş. Oradaki manavları geziyor. Elinde bir kesekâğıdı kabak çekirdeği, halkla sohbet ediyor, akşama doğru yakalandı. Ve hepimizin yüreğine bir su serpildi. Perişan olduk. Polis kazan biz kepçe, İstanbul'un altını üstüne getirdik, bulamadık, kendisini. Çok da muzipliği severdi. Güldü. Dedi ki, "İşte böyle beni bulamazsınız" dedi. "Bir de beni koruyorsunuz, değil mi?" dedi. "Siz öyle sanın" dedi. Güldü. Bir başka anım da şu. Kendisi protokolden sık sık kaçmak isterdi. Yani gazetecileri atlatmayı da çok severdi. Bir de onlar görmeden, rahat hareket etmek isterdi. Burada da bana görev verirdi. Yine Harbiye Orduevi'ndeyken, günlerden bir gün, "Benim makam arabama bin. Koruma müdürü sana kapıyı açsın. Oradan çık, git İstanbul'da bir iki saat dolaş. Gazeteciler de senin arkana takılırlar. Ben de rahatça çıkar giderim" dedi. "Peki" dedim. İndim aşağıya. Hakikaten bindim arabaya.

Musa Öztürk kapıyı açtı. O da öne geçti. Gazeteyi yüzü-

me, böyle kapattım. Ve oradan hareket ettik. Yeşilköy'e kadar gittik. Sokakların aralarında dolaşık, tam iki saat. Ve tekrar otele döndük. O sırada merhum Özal, eşini de yanına alarak eş ve dostunun ziyareline gitmişti. Ertesi gün gazeteyi açtığımızda basında şu haberler vardı. "Özal'ın garip gezisi. Başbakan Özal, dün gece arabasına binerek, Yeşilköy'ün ara sokaklarında iki saat dolaşmış, arabadan hiç inmeyerek Harbiye Orduevi'ne dönmüştür" diye...

Başka da bunun dışında size söyleyebilecek olduğum şey, mesela dinî inançları konusunda bir şey sormadınız. Mesela, kimine göre o yobaz düşünceliydi. Kimine göre takunyalıydı. Oysa bunların hiçbirisi değildi merhum Özal. Çok ileri düşünceli, Batılı bir adamdı. Dinî akideleri kuvvetliydi, inancı güçlüydü. Cumaları kaçırmazdı. Namaza giderdi, oruç tutardı. Boş kaldıkça namaz kılmaya çalışırdı. Ama hiçbir zaman yanındaki kimseye "Sen niye kılmıyorsun?" demezdi. Mesela bunlardan bir tanesi bendim. Giderdik her cuma namazına ben caminin dışında beklerdim. Bir gün onun değil ama beraber çalışma arkadaşlarından birinin dikkatini çekmiş, o da gitmiş söylemiş: "Efendim Can Pulak hiç gelmiyor, namaz kılmıyor." Ondan sonra, "Ona sorsaydın" demiş.

"İşadamlarına yol gösterirdi"

Şerif Egeli: Çok büyük vizyonu vardı. Herkesten daha fazla görebilirdi, ne yapılacağını ve hep bunu konuşurdu etrafındaki insanlarla ve bir sürü insan da ondan aldıkları feyizler bu işleri yapmaya kalkarlardı. Becerebilenler yapabildi, birçoğu da bunu yapamadı efendim, çünkü fazla geldi yapmak istedikleri işler.

Mesela Hasan Ata'ya, "Sen tekstille ilgilen, tekstille ilgilenirsen büyürsün" dedi. 1986 yılında Turgut Bey Türk taşımacılarını çağırıp, kendilerine demiş ki, "Avrupa'da ilerde, Sovyetler'in zayıflamasından, eğer yıkım olursa problem çıkacak, onun için şimdiden, Avrupa'ya gidecek alternatif bir yol bulmanız lazım. Onun için kamyonlarınızı karadan denize taşımanız lazım" diye bir tavsiyede bulunmuş. Diyorlar ki bak, bütün dedikleri oldu. Bosna-Hersek'ler, Yugoslavya, Ko-

sova savaşları, şimdi gidemiyoruz. O sayede biz ro-ro'ları koyduk, hem daha ucuza hem daha hızlı, hem kamyonlarımızı yıpratmadan bugün denizden ulaşıyoruz Avrupa'ya diye.

Yani Turgut Bey bunu 1986 yılında görüp bu tavsiyeleri yapmış mesela.

Oltan Sungurlu: Mesela ben bakan olduğum 1986 günü hiç bakanlık beklemiyordum. Belki partide bir görev alabilirim, diye düşünüyordum. Çünkü bakanlarımızın aleyhinde bir şey düşünmek, adeta partiye, ülkeye ihanet gibi bir duygu içindeydim.

Neden bekliyorduk, hangi sebeple bekliyorduk bilmiyorum. Ara seçimden sonraydı, herhalde onun için, evet ara seçimden sonraydı. Parti halen Gaziosmanpaşa'daydı, oraya gittik. Giderken gazeteci arkadaşlarla gittik, giderken sohbet ettik. Sonra dönerken yine onlarla döndük. Orda merkez kararda belki ben başkanlık divanında görev alabilirim, diye düşünüyordum. Öyle bir görev bana çıkmadı. Döndük. Hiç kabine filan söz konusu değildi. Aklımın köşesinden geçmiyordu. "Bir şey duyarsan bize bildir" dediler bir iki arkadaş. "Olur" dedim odama geçtim, telefon geldi. Bir gazeteci arkadaş dedi ki: "Adalet bakanı oldun." Ben önce şaka yapabilirler diye düşündüm; adalet bakanlığı hele hiç beklemiyordum. Yani orada bir politika, bir icraat, günlük bir şey görmiyordum. Çok durgun bir bakanlık. Arkadaşlar oraya "Demirperde" diyordular, hiç kimse girip çıkmıyordu. Öyle bir grupta da adı "Demirperde" idi. Sonra bir arkadaş daha telefon açtı. O da gazeteci kökenliydi. O da "Adalet Bakanı oldun" deyince inandım.

Güneş Taner: O dönemde ben Rahmetli Özal'la küstüm. Bozuştuk. Sebebi: hükümet kuruldu kendisi geçti, ondan sonra ekonomik program uygulanmaya başladı. Ben o sırada partide genel başkan yardımcısıydım. Ve hatırlayacağınız gibi çok büyük yatırımlar başladı. Ben o yüzden dedim ki; bir dakika bizim burada bir yanlımız var. Bizim hep anlattığımız neydi; önce enflasyonu düşüreceğiz ondan sonra yatırımlara gideceğiz. Halbuki borçla biz bu işe giriyoruz, e bu işi rayından çıkartır.

Onun üzerine Özal enteresan bir şey söyledi. "Bak İran ile Irak arasındaki savaştan dolayı" dedi, "Avrupa bir pazarını

kaybetti. Türkiye'nin geçmişten yani 77'li yıllardan garantisiz ticarî borçları var ve bu borç batağına düşme durumunu fazla artık önemsemiyor. Bu imkânlarda bizim özellikle proje kredilerini çok büyük imkânlarla yakalayabilmemiz var. Bunları alalım ve onlar bu işi daha fark etmeden biz altyapıyı yapalım. Yoksa bu iş çok uzun sürer" dedi. Ben de dedim ki: "Efendim uzun sürer ama yani bu yumurta mı, tavuk mu misali, biz bu enflasyonu düşürmeden... Bizim burada taahhüdümüz var. Bunu yaparsak biz bir türlü sağlıklı bir baza kavuşamayacağız." Bu konuda çok büyük bir tartışmamız oldu. Sonunda ben küstüm. Ayrıldım. Tabii bunun ikinci kısmı da var.

84'ün sonuna doğru basınla çekişmeye başladı. Ben onun da karşısındaydım. Diyordum ki: "Yahu Abi, senin en büyük özelliğin, kimseyle kavga etmemek, biz bunu söyleyerek geldik. Şimdi biz tek başımıza iktidara geldik diye bunlarla çekişmeye başlamak doğru değil. Yani bunu tolere etmek lazım. Bu senin en büyük özelliğin. Halbuki sen çekişmeyle gidiyorsun. Yapma!" Ona da reaksiyon gösterdi. O zaman ben küstüm, Ankara'ya gitmekten vazgeçtim. 86 senesinin sonbaharında bir gün Semra Hanım aradı, dedi ki: "Ankara'ya gelip Turgut'la görüşmeni istiyorum." "Niye" dedim, "görüşecek mişim?" "Bir şey yok. Yok" dedi, "sizin konuşmanız lazım. Sana ihtiyacı var." Dedim: "Bana ihtiyacı varsa kendisi arasın." Halbuki konuşmuyoruz bu sıralarda. "Yok aramaz, sen mullak gel" dedi, "ben senden rica ediyorum."

Biz onunla beraber Ankara'ya gittik, oturduk. Şimdi Başbakanlık Konutu'nda odasında oturuyor, içeri girdiğimde elinde gazete okuyor. Semra Hanım kalktı, biz öpüştük falan. "Bak Turgut", dedi, "Güneş gelmiş" dedi. "E gelmişse gelmiş bana ne?" dedi. Şimdi zaten ben oraya zar zor gelmişim. O da böyle söyledi. Ben hemen bunun üzerine dedim ki hanıma, "Hadi kalk gidelim" dedim. Semra Hanım, "Gel buraya otur" dedi. "Otur da, sana bir kahve içireceğim" dedi. Neyse oturduk oraya, şimdi rahmetli gazeteyi okuyor. Ben de aldım bir gazete, ben de karşı karşıya bir gazete aldım. İkimiz birbirimize bakmadan gazete okuyoruz. Şimdi Semra Hanım dedi ki, "Turgut ben Güneş'le konuşmak istiyorum diyordun, konuş" dedi. "Konuşacak bir şey yok. O gazete okuyor"

dedi. Semra Hanım dedi ki, "Bak, Turgut Abin burada konuş onunla" dedi. Dedim: "Gazetesini bitirsin ondan sonra." Onun üzerine Semra Hanım aniden fırladı. İkimizin elinden gazeteleri çaktı. "Siz kavga edeceğinize çocuklar gibi, bırakın konuşun birbirinizle" dedi. Onun üzerine rahmetli, "Peki" dedi. "Bak Güneş, şimdi sana bir şey söyleyeceğim" dedi. "Benim de hatalarım olmuş olabilir, ama sen çok büyük hata yapıyorsun" dedi. Dedim: "Efendim siz başbakansınız, icraatın başındasınız. Ben nasıl hata yapmış olabilirim?" "Hayır" dedi, "benle kavga ediyorsun. Kavga etmeden bana yumuşak yumuşak söylesen biz bunları yapardık" dedi.

Onun üzerine, "Bak" dedi, "senin hemen buraya Ankara'ya gelmeni istiyorum." "Hayrola" dedim. "Yahu bu basın meselesi, bunu da düzeltmemiz lazım" dedi. "Bir de, bu koordinasyonu iyi sağlayamıyoruz. Sen, dedi, gel burada başla!" dedi. "Peki efendim. Yalnız benim bir şartım var" dedim. "Ben" dedim, "devlete memur olarak çalışmam" dedim. "Tamam" dedi, "sen benim özel danışmanım olarak çalışırsın" dedi. "Benim bir şartım var" dedi. "Nedir o?" dedim. "Karını ve çocuklarını da Ankara'ya getireceksin" dedi. Yahu olur mu, çocukların okulu var, ev falan. "Yoo, sen benimle üç gün sonra kavga edersin. Çeker kaçır gidersin" dedi. "Bu şartım" dedi, "şart." Peki... Onun üzerine biz işi gücü bıraktık. Hemen istifa ettik.

Çocukları aldık, bavulları koyduk, Ankara'ya geldik, yerleştik.

Mehmet Ağar: Damat Asım Ekren'in kaçırılmak istenmesi (Zeynep Özal'la evlenmemesi için) dedikodusu zaman zaman speküle ediliyor bazı gazetelerde filan da. Yazılmış zamanında, yeri gelmişken cevap vereyim. Ben o dönemlerde görevli olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeydim. Dolayısıyla Zeynep-Asım'ın evlilik öncesi birtakım problemleri olduğuna dair olan bilgileri gelince gazetelerden filan aldım ben. Hiç, o dönemde İstanbul'da da değilim.

İstanbul emniyet müdür muavini görevindeydim, ben o sırada. Ve Amerika'da bir mesleki kurs için uzunca bir süre. Amerika'da kalmış idik. Nitekim biz geldik. Ondan sonra, bir iki gün içinde de rahmetli Turgut Bey'in gönlünü etmişler herhalde. Bir iki gün içinde evlendiklerini öğrendik. Resmî

nikâh oldu. Dolayısıyla uzak yakın konuyla ilgili en ufak bir ilişkimiz olmadı. Ancak bu nikâhtan sonra bir talimat geldi bize. Turgut Bey herhalde çok kızmış idi. "Zeynep'in kırmızı pasaportunu, bulun, neredeyse istetin, alın ve Ankara'ya gönderin" şeklinde ve biz o talimatı yerine getirmiştik.

Zeynep Hanım'dan o zaman, pasaportu alıp Başbakanlık'a göndermiştim. Onu hatırlıyorum. Bunun haricindeki hepsi spekülasyon. Bizim konuyla ilgili en ufak bir ilgimiz olmamıştır ve bu konuyla ilgili de bizim bulunduğumuz dönemde de, aileden gelen, gerek Sayın Turgut Özal, Semra Özal'dan gelen hiçbir talep, arzu veya Turgut Bey'den gelen hiçbir talimat olmamıştır.

"Boronkayların kızının Müslüman olmasını istedi"

Bilgin Yazıcıoğlu: Biz Efe'ye ilk Boronkayların kızını istedik, bilahare olmadı. Gittik, oraya. Ben gittim, ondan sonra Fevzi İşbaşı Bey Semra Hanım, Zeynep, Asım, yani bir aile olarak başka kimseyi almadılar. Gittik orda kızı istedik. İşte usulüne göre söyledik, yalnız ondan öncesi var entresan o, bendedir. Kendisi rahmetli, İslam kurallara önem verirdi. "Kız önce Müslüman olacak" dedi. İstanbul müftüsünün önünde, Zeynep'in evinde, Kelime-i Şahadet getirerek, başına başörtü bağlayarak, Müslüman oldu.

Bu tedbiri önceden düşünerek aldık. Efe'nin nikâhını, imam mı, haham mı, papaz mı kıyacak? Çünkü kızı bir diyorlar yok Macaristanlı, babası şu filan, halbuki böyle bir şey yok, dedikodu. Ama onu kafaya takmış. Onu da tahakkuk ettirdik. İlk defa gördüm renkli kenarları, ihtida belgesi diye, böyle kızın resmi yapışık. İstanbul müftüsünün imzasıyla, işte şu tarihte şöyle şöyle yapılan, dinî merasimle Müslümanlığa geçmiştir, filan... Sibel Boronkay mıydı ismi neydi?..

Kız başka dinden olsa ne olurdu. Hayır, o kendisinin isteği, kendisinin isteği, onu ben bilemem. Herkesin bir dünya görüşü var. Benim şahsen kızım, oğlum olsa, böyle bir durum olsa, ben kendi iradesine bırakırım. Onun bilceği bir meseledir. Tasvip ediyorum, etmiyorum, değil, benim için, yani yapılsa da olur, yapılmasa da olur. Ama kişilerin

erkekle kızın kendi şahsî iradeleri insan olarak uyum sağlıyorsa gerisi bence teferruattır.

Araplara toprak satışı

Kaya Toperi: Arapların Türkiye'de karşılıklı ilkesi aranmaksızın, gayrimenkul almalarına izin veren bir yasa çıktı. Ve bundan Araplar çok memnun oldu. Hatta Kuveyt Dışişleri Bakanı Şeyh Sabah el-Ahmed Boğaz'da bir yalı dahi aldı, çok daha iyi oldu.

Çünkü şunu düşündük, yani bu adam aldığı bu gayrimenkulü sırtına koyup götürecektir değil. Buraya bir Arap geldiği vakit o bölgede, o mahallede bir defa bakkal, kasap, taksici iş yapacak. Herkese yeni bir iş olanağı çıkacak. Sonra Türkiye'de bir insanın malı olduğu vakit dışarıda da o ülkenin bir nevi korucusu haline geliyorlar. İşte Yunanistan'a bak. Yunanistan bugün birçok ülke insanına değil satmak, hediye ediyor. Ve böyle bir yaklaşımla bu işe girilmişti.

Fakat maalesef daha sonra biliyorsun, Anayasa Mahkemesi bu yasayı iptal etti. Ve hatta bazılarının davaları da devam etti sonra. O vakitler benim önerim Araplara, 49 yıl süreli kiralama yoluna gitmeleriydi. Ki birçok Arap da o şekilde kiralamak suretiyle Türkiye'de gayrimenkul edindiler. Fakat maalesef bu yarım kaldı.

Mümtaz Soysal galiba Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Tabii herkesin görüşüne de saygı göstermek lazım. Fakal Özal bayağı bu konuda hevesliydi, çok da sevinmişti. Hakikaten gerek Arap Emirlikleri'nden gerek Kuveyt'ten Araplar gelip İstanbul'da, Yalova'da ev alıyor, villa alıyorlar. Biz de bir yandan sağlık turizmimizi geliştirelim istiyoruz. Arap turisti, çünkü bugün geliyor. Ben yeni Bodrum'dan geldim, üç kuruş harcıyor gelen İngiliz turist. Arap turisti geldiği vakit tonla para harcıyor. Büyük bir kayıp olmuştur Türkiye için kanımca.

Korkut Özal: Orada yapmak istediği şeydu, aslında. Yani benim toprağımı alıp bir yere götürecektir kimse yok. O benim toprağım. Yani Türkiye'ye sermayenin gelmesi önemli Avrupa'ya bugün açılırsak, herkes gelip her yere yerleşecek, yani. Yeni bir dünya anlayışı. Onu yapmak istedi ve Arap ser-

mayesi değil yalnız o. Fakat onu zannediyorum, Danıştay bozdu, mütekabiliyet olmadıkça bunu yapamazsınız diye bir kural getirdi.

• Yani Türkler de orada aynı şekilde mal sahibi olmak... Nitekim ben şimdi bakıyorum, Arabistan buna açtı kapıyı. Yani dışarıdaki insanlara yer sahibi olabilme imkânı getiriyor. Onlar da fark ettiler. Bizimki o zaman böyle bir spekülâtif bir şey oldu. Ben, dışındaydım, yani takip etmedim. Yani böyle bir şeyi öncelikli görmedim.

Ben şunu savundum, onu size söyleyeyim. Türkiye eğer liberal, rekabete dayalı bir ekonomiye doğru açılıyorsa bunu bütün boyutlarıyla yapmalı. Yani bu yarım yapılacak bir şey değil. Yani hem tutucu, hem liberal olamazsınız. Ya tutucu olacaksınız ya liberal. Hem tutucu hem liberal oldunuz mu, gaza ve frene aynı anda basmış olursunuz. En kötüsü o. Ya gaza basın ya frene basın, öyle. Bunu savundum. Onu söyleyeyim.

Mesela Yunanistan'la vizelerin kaldırılmasını savundum ben. Yani kaldırın dedim bakalım ne olacak? Hakikaten çok şaşırtıcı bir şey oldu. Yunanlılar akın akın Türkiye'ye gelmeye başladı. Türkiye'den gitmiş çoğu onların. Ben iyi biliyorum. Orayla uzun yıllar önce bir proje geliştirmiştik. Bunun üzerine Yunanlılar zorladılar o işi. Baktılar Türkiye'ye günde 30-40 otobüs kalkıyor.

“Ben neden Özalıcı oldum?”

Özden Sanberk: Tabii çok samimi bir insandı. Bir de insan olarak çok sevgi dolu bir kişiliği vardı. Sesini yükselttiğini ben hiç görmedim. En kızdığı zamanlarda söylediği, “kardeşim”le başladığı zaman herkes anlardı ki bir parça bir şeyle sinirlenmiş. Zannediyorum ki Türkiye'nin tarihi büyüklüğünü her zaman kendi eylemlerinde de yaşadı. Örneğin Cezayir'i biz 1950'li yıllarda incitmişiz. O zaman Fransa lehinde Birleşmiş Milletler'de oy kullandık. Bunun o toplum üzerinde, Cezayirîliler üzerinde yarattığı travmayı gidermenin aslında kolay bir yolu vardı. Biz bir hata yaptık, ben bunu kabul ediyorum, sizden özür dilerim şeklindeki bir hareketi ancak belli bir ruhsal huzura kavuşan bir insanın yapacağı

bir şey hem de kendine güvenen bir insanın yapacağı bir şey. Aslında önemli bir karakteri de bence cesaretiydi. Ama Özal'ın cesaretinin kaynağını ben zannedirim ki biliyorum, yani bir kere çok inançlı bir insandı ve samimi inançlı bir insandı. Ama bence ondan da önemlisi bilgili bir insandı. Eğer etrafımıza bakarsak, cesur insanların çok bilgili insanlar olduklarını görürüz. Bunların başında da Atatürk gelir. Cesareti tabii birçok şeyden kaynaklanıyordu, ama en başında bilgisinden kaynaklanıyordu.

Ertuğrul Özkök: Ben 83, 84, 85 yıllarında Özal'a çok karşı bir tutum içindeydim. Hatta böyle bayağı kızgınlık içindeydim. Faruk Bildirici geçen gün benim bir yazımı okumuş, *Yeni Gündem* dergisinde yayımlanmış, iki sayfa bir yazı, bir Özal portresi yazmışım, felaket bir şeydi, yani Özal'a resmen düşmanca yazılmış bir porteydi o. Ve o zaman o çevreden de çok olumlu tepkiler almıştım. Fakat Özal benim gözümde ne zaman Özal oldu, ilk defa ne zaman ben onu fark ettim? 1980'lerin ortalarında bir gün Almanya'dan Cezayir'e gidiyordu resmî ziyaret için. Uçaktan inince ilk defa açık açık "Ben Cezayir halkından Türk halkı adına çok özür diliyorum" dedi. "1958'lerde, Türkiye'nin Cezayir'in Bağımsızlık Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler'de çekimser kalıp bir anlamda Fransa'yı desteklemesi tutumunu biz yapmamalıydık, yanlış bizim oradaki tavrımız, özür diliyorum" dedi. O zaman benim dikkatimi çekti. Çünkü Türk Devleti'nin hiç alışık olmadığı bir şeydi bu. Devlet geleneğimizde olmayan bir şeydir. Yanlış bile itiraf etmek, devletin çok yüksek çıkarlarına karşı bir şey diye düşünürüz. Tabii 83'ten sonraki o ekonomik zihniyet, o ekonomik devrimler falan yavaş yavaş benim kafamda da bireye önem veren, bizim tamamen toplumcu bir kafa yapısından, kolektif bir kafa yapısından ve dolayısıyla kolektivizmin bütün hastalıklarını barındıran kafa yapımızdan ilk defa bireyi ön plana çıkaran, bireysel özgürlükleri ön plana çıkaran kafa yapısına doğru götüren reformlarından sonra ben Özalcı oldum. Ve ölene kadar da Özalcı kalacağım.

Zeynel Abidin Erdem: İşadamlarını topladı. Bu işadamları arasında hatta sınıf arkadaşları var. Dedi ki: "Sıkıntılarınız olabilir, hanginiz krediye talipseniz yüksek sesle söyleyin, ayağa kalkın." Üç işadamı ayağa kalkar; diğerleri bu işin altından

çıkamayacağıını düşünürler. Kalkmayanlardan bir tanesini konsorsiyuma zorla sokar ve o insan daha sonra Ankara-İstanbul arasındaki otoyolun belli parçalarını tek başına yapar.

Özal'ın vizyonu genişti. Özal'ın birtakım işlere karar vermesi daha evvelden 50 yıllık tecrübesine dayanan hesaplara bağlıydı. Özal tecrübeli bir insan olması dolayısıyla gelecekteki büyümenin matematiksel hacmini karşıdaki insanlara düzgün anlatan bir insandı.

Bizim şöyle bir anımız oldu. Kazakistan'da ciddi bir kömür projesine giriyordum. Japonlarla biz bir konsorsiyum kurduk. Sayın Nazarbayev'e bizi tanıştırdı ve empoze etti. Alma-Ata'nın 607 km kuzeyindeki bir bölgede çok büyük bir sahayı yasal olarak, kâğıt kalem üzerinde imzaladık, bize verdi.

Ancak helikopterle ben gidip, yeri görüp döndükten sonra kendisine bu işin altından kalkamayacağıını ve iflas edeceğimi söyledim. Eğer bu yatırımlarımı, söylediklerimi taşıyacakları makine parkı sonuç itibarıyla yol uzunluğu dolayısıyla yetişmezse, yok oluruz dedim.

Tabii Özal çok büyük bir tepki gösterdi. Ve çok büyük bir para kazanacağımızı, çok zenginleyeceğimizi, çok düzgün bir konuma geçeceğimizi, gerektiği takdirde devlet kredisi sağlayacağını söyledi. Uluslararası kredileri dolayısıyla Japonlarla birlikte sana kredi vereceğim demişti. Ancak oiz tabii korkak bezirgan olduğumuz için onu yapmadık ve Japonlara iki yıl sonra işi devrettik. Şu anda Japonlar parayı koyacak yer bulamıyorlar ve çok düzgün bir sonuç aldılar.

Sakıp Sabancı: Prensip olarak babam rahmetliden geldiği için bizim camiamıza, devletten almazık, devlete satmazık, bu prensibimiz bozulmadan devam ediyor. Biz televizyon kurmayız, biz gazete çıkarmayız. Kendimize mahsus problemlerimiz vardır. Onun için yap-işlet-devret gibi işlerde de hiç talip olmadık. Ama ilkesi muhteşem. Fukaralığı bölüşmek yerine, varma, üretme, varı çoğaltma ve onu bölüştürmenin yolu, kaynak fukara olduğuna göre, bu ilerici fikirlerdi. Yap-işlet-devret. Bir gün beni aradı, yani dedi bu özelleştirmede rötarlıyız. Meksika'da, telefon konusunda güzel bir iş yaptılar adamlarını göndersen, dünya konjonktürü de mükemmel, biz de bir an evvel bu telefonları özel sektör havasına getirsek. İncelemeler yaptık, hakikaten Meksika'da

mükemmel yapılmış iş. Burada yapamaz ama özelleştirme kötüdür, birilerini zengin etmeden başka bir iş yaramaz, Allah korusun özelleştirmeden, devlet satacak, biri alacak gibi işlerden dolayı, bir yere varamadık. Sonra seneler geçti biz özelleştirme trenine bu konuda bindik. İki firma 500 milyon vererek 2 telefon aldı, Turgut Özal'ın dediği zamanda bu iş yapılırdı, o 500 milyonlar 10 kat fazla olurdu. Konjonktür çok iyiydi, aynı şekilde çimento fabrikalarını Turgut Özal satıyordu. Belçikalılara ve Fransızlara. Birileri karşı çıktı, üst mahkemelere götürdüler ve bozdular, sonra aynı çimento fabrikaları Belçikalılara çok daha ucuz fiyata satıldı.

Asil Çelik diye bir olay vardı, konjonktürdeki daralmalardan dolayı. Koç Holding satıyor, devlet alıyor, bu ters geliyor, hepimiz tersini istiyoruz. Ters nedir? Devlet satıyor, özel sektör alıyor, parmağı taşın altında adamlar olan organizasyonlar istiyorum. Ama düzenlemeler, olaylar öyle olmuş ki, mecburiyetler olmuş ki Asil Çelik'i ya kapatacak Koç Holding veya devlet alacak, almak zorunda olduğu için beni arıyor. Diyor ki gel sen bu Asil Çelik'i alsan, çok hayırlı bir iş yaparsın. Valla ilerici laftı, ama benim önceliklerim ve o günkü sıkıntılı günler, o günkü kaygan zemin, o problemler perişan hale getirdiği için ortalığı, Koç Holding de o gün devlete satmak zorunda kalıyor, altını çizelim, zorunda kalıyor, o zorunluluk bana da geliyor, ben de alamazdım dedim. Ama bunun başka bir numunesi daha var, nedir o, bir başka gün beni arıyor, Amerika'da senin gibi Tramp diye bir adam var, Tramp Plaza otelini satıyor.

New York'ta Türk'ün imajı be. Türkiye'nin turizmi ve inkişafı için şahane bu Plaza otelini alsan, beni arıyor, beni bunun için mi çağırdın, ben otelci değilim ki, o zaman Hilton bilmem ne bağında yok. Ama diğer Türk'ün imajı için senin gibi bir adam onu alacak.

Gelen giden diyecek ki bu kimin, yeni sahip Türk, Sabancı önemli değil, makul bir fiyat Tramp satıyor, sen alıyon dedi bana. Fırsat olmadı.

İlk kongre, ilk kavga

Mustafa Taşar: 85 kongresi çok gürültülü geçti. 85 kongresi basın tarafından 3'e ayrılmış görünümde gösterildi. Milli-

ycetçilerin başı Mustafa Taşar, muhafazakârların başı Mehmet Keçeciler, liberallerin başı Mesut Yılmaz. Şimdi ilk kongrede milliyetçiler diye nitelendirdikleri bizlerin karşısında Mehmet Keçeciler ve Mesut Yılmaz birlikte hareket ettiler, biz ayrı hareket ettik. 85'ten sonra yapılan kongrede Kutsal İttifak diye yazdılar biliyorsunuz; bu sefer Sayın Keçeciler ile ben beraber oldum, Sayın Yılmaz karşı kampta kaldı. Ondan sonraki kongrede Sayın Yılmaz'la ben beraber oldum, Keçeciler tek kaldı. Şimdi de hep beraberiz. Sayın Yılmaz genel başkan, ben genç başkan yardımcısıyım, Sayın Keçeciler de devlet bakanı. Ama tüm bu tecrübelerin yaşanması gerekiyordu. Ben söz sahibi olayım, bu işi daha iyi yaparım diye partide rekabet ortamı vardı. Zaten bizim partinin felsefesi rekabeti hızlandırmak ve bu rekabetten iyi neticeler çıkarabilmektir. Özal daima bu gruplaşmaları teşvik etmiştir. Bir zaman birisine güç vermiş, onu yükseltmiştir. Yani onun taktiği şudur: herkes birbiriyle hasım olsun, ama hepsi birden benimle hısım olsun. Yani hepsinin idaresi bende olsun, hepsi benim sözümünden çıkmasın ama birbirleriyle çok beraber olurlarsa yarın benim başıma iş açabilirler endişesi ile hareket ediyordu.

Mehmet Keçeciler: Korkut Bey yasaklıydı. Yasaklı olduğu müddetçe de partiye yaklaşması noktasında, hem parti içerisinde -Semra Hanım'dan kaynaklanan- hem de partinin dışarısında -askerlerden kaynaklanan- birtakım hassasiyetler vardı. O bakımdan Korkut Bey kardeşine ancak çok önemli konularda yardım etmiştir. Görüşlerini sadece söylemiştir. Yani mesela bu üç partinin seçimlere koyulması noktasında, mesela yasakların kaldırılması noktasında, onun hiç değilse referanduma götürülmesi için çaba harcanması noktasında telkinleri olmuştur. Çok faydalı telkinleri olmuştur. Yani Korkut Bey siyaseti iyi bilen bir insandı.

Ben Semra Hanım'a saygıda hiç kusur etmedim. İlişkilerimizde daima bir mesafe buldurdum. Şimdi de rahmetli Özal'in vediasıdır. Bu mesela üzerinde çok fazla konuşmak istemiyorum. Bu sorunun muhatabı ben değilim, Semra Hanım'dır. Ben kendilerine hürmette, rahmetlinin eşi olduğu için hürmette asla kusur etmedim. Turgut Bey'in siyasete devam edebilmesi için, veya başlangıçta siyasete giriş vizesi

alabilmesi için Semra Hanım'ın bu tür davranışlarının rolü olduğu kanaati kendisinc telkin edildi basın tarafından. O da buna fazlasıyla inandı galiba. O bakımdan çevresinide bizim gibi düşünen insanların fazla bulunmasına tahammülü yoktu. Ama bana karşı herhangi bir şey olmadı. Çünkü biz Turgut Bey ile o kadar iç içe idik... Turgut Bey benim kendisi için, parti için çok faydalı bir eleman olduğuma o kadar inanmıştı ki, ben de onun Türkiye için çok faydalı bir kişi olduğuna o kadar inanmıştım ki, aramızda çok sıkı bir bağ vardı ve biz beraber çalışırdık, Semra Hanım'a rağmen çalışırdık. Ama ben hiçbir zaman Konut tarafına fazla geçmezdim, resmî yerlerde çalışırdık.

Semra Özal: Keçeciler muhafazakâr bir insandır. Yani, istediğim istemediğim değil, istemesem olmazdı, ama fikirlerimizin aynı olması mümkün değil. Ama kendisi çok saygılı bir insandır, aramızda hiçbir zaman bu saygı şeyi aşılmamıştır. Benim hayat görüşüm farklıdır. Örneğin ben çok istedim Bülent Ersoy'un sahne yasağının kalkmasını. Yani onun Almanya'da falan ziyan olmasına hiç gönlüm elvermedi. Sonra, bir gün, bir arkadaşıma Bülent Ersoy'u çağirttim Konut'a. Turgut Bey, Bülent Ersoy'dan bir şarkı istedi. "Bunu ben Safiye Ayla'dan da kaç kere istedim, söyleyemedi" dedi. Çok ağır bir şarkı, şimdi ismini bile hatırlamıyorum şarkının. Bülent zaten heyecanlı, eli ayağı titriyordu zavallının. Ama hemen orada hiçbir şeysiz mırıldanmaya başladı. Çok şaşırıldı rahmetli. Daha sonra bütün muhalefete rağmen yasağını kaldırdık. Ondan sonra bizim vakfın yemeği vardı öğlenleyin, Bülent Ersoy geldi Ankara'ya. Rahmetli de geldi. Bülent Ersoy, onun istediği o şarkıyı yere çökerek, bir tek kanunla okudu. Çok hoşuna gitmişti. "İyi ki kaldırdık yasağını" dedi.

Özel televizyon kurma fikri Ahmet'in fikridir. Cem Uzan ile Amerika'dan arkadaşı Ahmet, üniversitede okurken. Orada konuşmuşlar, kararlaştırmışlar. İlk geldiler, Türkiye'de kurmaya. Zaten, olması gereken bir şeydir bu dedi rahmetli ve destek oldu.

Erkal Zenger: Turgut Özal yumuşaktı. Yani insan vasfı çok iyiydi. Sertliği de, mesela en kızdığı zaman söylediği en sert kelime "kardeşim"di. Mesela Afyon'a gidiyorduk, valiye böyle

yaptı. Vali dedi ki bana: "Bir şeye mi kızdı bu?" Afyon ekimi mi, bilmem haşhaş ekimi mi ne, orada yasaklansın filan diyordu. Bir alkaloit fabrikası işi vardı. Valiye "Yoo" dedim, "yok, bir şey demedi". "Kardeşim bu nasıl iş?" demiş valiye. "Kardeşim bu nasıl iş" demişse, siz bavulunuzu hazırlayın merkez valiliğine dedim. İki üç gün sonra valiyi aldılar. Yani en kızdığı zaman, "Kardeşim bu nasıl iş?" dedi mi birisine, bir bakana falan, yedi sekiz gün kendine gelemezdi. Sertliği öyleydi yani.

Başbakanlık Konutu'nda günler nasıl geçiyordu ?

Hüseyin Aksoy: Konut'ta Semra Hanım tabii ilk başta yemekleri yapardı. Ve bakınız bu işin bilinmeyen bir yüzü: Konut'ta dışarıdan getirttiği kendi yemeğinin parasını Turgut Bey kendi verirdi, Semra Hanım servislerini hazırlardı. Ve o koskoca Hariciye Köşkü'nün ikinci katında küçücük bir mutfak vardı. O mutfakta yemek yerlerdi.

Gece saat 3'e kadar çalışırdı. 2'ye 3'e kadar çalışırdı. İşte programına göre; sabahleyin 8.30-9.00 gibi başlıyorsa yahut bazen çok daha erken, seyahatlere gideceğimiz zaman veyahut mesela Sayın Evren bir seyahate çıkacaktır. Başbakan olarak uğurlayacaktır. Erkenden kalkar, kalkmak zorunda. Mesela 3'te yatsa, yine 6'da 6.30'da kalkmak zorunda, başbakan olarak. Yani en geç 9'da kalkardı. Ve artık gece 2'ye, 3'e kadar çalışırdı. Çalışma siste ni de malum.

Fazla personelimiz yoktu. Yani orada garsonlar, bahçıvanların dışında... Zaten Semra Hanım'ın sekreteri, Turgut Bey'in sekreteri olarak da ben görevliyim. Benim yanımda da başta bir kişi çalışıyordu. Ondan sonra iki kişiye çıkardık. Çok az bir personel ile çalıştık. Ve bu az personelin çalışması bana büyük bir yük getirdi. Telefonlara dahi bakıyorduk. Ve tabii Turgut Bey de Başbakanlık Konutu'nda çalıştığı için devamlı bütün kurumlardan, kuruluşlardan, bakanlıklardan, Meclis'ten, Başbakanlık'tan bütün dosyalar, evraklar da bize geliyor.

Sık gelenler kimlerdi, mesela bunların içerisinde en fazla Güneş Taner gelirdi. Adnan Kahveci de gelirdi. Hasan Celal Güzel bürokrasi için gelirdi. Bakanlar gelirdi. Milletvekilleri gelirdi.

Tabii sinirlendiği zaman “Bak kardeşim, iki gözüm” derdi. O da sinirlenme derecesine göre. “İki gözüm” demeye başladığı zaman daha çok sinirlendiğinin bir ifadesidir. Zaten en çok bağırduğu insan başta ben gelirim. Bana kızardı. Ondan sonra Semra Hanım’a kızardı.

Mesela bazen beni çok azarlardı. Ben de dışarı çıkardım. Daha aradan bir dakika geçmeden tamamen ilgisiz başka bir konuda beni çağırır, sohbet ederdi. Sanki daha önce bana hiç kızmamış gibi. O güler yüzüyle, o samimiyeti ile görünce biz de o sinirliliği unutturduk. Görevimize aynı şevk ve heyecanla devam ederdik.

Kaya Erdem: Özal’la anlaşmak kolaydı. Bakın ben kendisiyle olan bir anımı anlatayım. Bir gün Başbakanlık’a gittim. Oturuyoruz. Dışişleri’nde büyükelçi seviyesinde bir arkadaş geldi. “Kaya” dedi, “bu benim yeni aldığım danışman” dedi. Elini sıktım, daha evvel zaten tanıdığım bir kimseydi. Bir müddet sonra arkadaş bir iki imzayı attıktan sonra çıktı dışarıya. “Kaya” dedi, “bu arkadaş için bana diğer arkadaşlar, ‘Bu solcuyu, komünisti niçin yanına aldın?’ diye takıldılar, tenkil ediyorlar” dedi. Ben güldüm, “Ne cevap verdin?” dedim. “Onlara, ‘Bir de solcu bulunsun aramızda’ dedim” dedi. Bu çok enteresandır. Sayın Özal, efendim, sol kökenliydi, sağdı, özellikle bir kimse bilgisi bakımından ondan yararlanabilecekse bu konularda, üzerinde fazla durmazdı. Ama şunu yapabilir belki, arada çok az bir fark var ise, o farkı bu anlayışı ölçüsünde bir tercih sebebi olarak kullanabilir. Ne zamana kadar bu anlayışla devam etmiştir, kanaatimce ameliyat sonrasında kadar devam etmiştir. Özellikle 88 yılından sonra cumhurbaşkanı olma kararını vermesinden sonra, bu anlayışı tamamen değişmiştir.

Özal’ın en sevdiği fıkra

Kaya Toperi: En çok sevdiği hikâye yahut fıkra neydi? Biz aramızda fıkra anlatırken aramızda o da dinlerdi bazen.

Ben bir tane anlatayım demişti. İki Alman gece yarısı işten çıkıyorlar. Her taraf kapalı, bütün lokantalar falan. Aç da karınları. Bir bakıyorlar, bir lahmacuncu görüyorlar. Giriyorlar. “Bize iki tane bira, iki tane hamburger ver” diyorlar.

“Bizde bira olmaz rakı var. Hamburger yok lahmacun var.” “Peki” diyorlar; lahmacun rakı geliyor. Birinci rakı geliyor, içiyorlar, kravat gevşiyor. İkinci rakıyı içiyorlar, ceket çıkıyor. Üçüncüyü içince elini koyuyor arkadaşının eline, “Hans” diyor “ne olacak bu Almanya'nın hali?” En sevdiği fıkrası buydu rahmetlinin.

Bedrettin Dalan: Anlaşmazlık 86'nın ikinci yarısında 11 kasımında ortaya çıktı ve o günün gazetelerinde tam sayfa olarak yer aldı; “Turgut Özal'a Dalan kazan kaldırdı” diye. Olayı bütün gazeteler, *Hürriyet*, *Milliyet* hepsi tam sayfa vermiştir. Belki ANAP'ın tarihinde Turgut Özal'a o günkü gazetecilerin tabiriyle kafa tutan ilk adamdık. Turgut Özal'ın en sevdiği adam olarak ve benim de en sevdiğim ağabeyim olarak böyle bir çatışma ortaya çıktı.

Farklılığımız kişisel sevgi eksikliği falan değildi. Ben hâlâ çok severim onu. Onun da beni çok sevdiğini biliyorum.

Ama yani özellikle Atatürk'ün görüşleri düşünceleri açısından da farklı görüşlerimiz vardı. Duyduğum kadarıyla rahmetli ölmeden önce Atatürk'ün *Nutuk*'unu çok iyi okumuş, yeni baştan Atatürk'ü keşfetmişti. Şunu gerçekten çok isterim. Keşke o *Nutuk*'ü siyasete girmeden okusaydı, aynı konularda bu kadar benzer insanlar hiç kavga etmeseydi iki ağabey-kardeş. Ben Turgut Bey ile ters düştüğüm için içimde hep bir acı vardır. Anam babam da mezarından kalksa temel prensiplerde yine kavga ederim o ayrı.

Ahmet Özal: Babamla ilgili çok anım var ama hepsi burada anlatılmaz tabii. Bir defa babamla beraber biz arabaya bindik, babam arabayı kullanıyor, ben yanında oturuyorum. Yeniköy'den geçerken, öndeki araba -babam o zaman başbakanı- yanlış korna mı çaldı, polisi mi kızdırdı, tam hatırlamıyorum, polis babam yapıyor zannetti. Genç bir polis arkadaş babama, “Çek kenara” dedi. Babamdaki ilk reaksiyon şu oldu: “Yahu benim ehliyetim nerede?” dedi. Ehliyetini aramaya başladı. Efe de o zamanlar daha gençti, 17 yaşında falan. “Baba sen merak etme, beni tanırsan polisler beni idare ederim” dedi. Öyle komik bir hadisede biz sağa çektik arabayı. Şimdi polis geliyor arabaya, babam da ehliyetini buldu, hep yanında taşırdı ehliyeti. Polis molis, koruma da yok. Geldi, fakat polis de yukarı mı bakıyordu, havaya mı

bakıyor, yani şoföre bakmıyor, geldi "Ehliyet, ruhsat" dedi. Babam ehliyeti, ruhsatı uzattı. Polis aldı baktı, bir ehliyete bakıyor, bir babama, bir ehliyete bakıyor, bir babama. Dondu kaldı. Hemen hazır ola geçti, "Emredin sayın başbakanım" diye nasıl bağırıyor adam. Babam dedi ki, "Bağırma bağırma evladım, varsa bir cezam yaz" dedi, "ama ne olur bağırma, sen hiç üzme kendini" dedi. Adam konuşamaz halde. Bunun gibi çok esprili şeyler yaşadık babamla. Nasıl, adamcağız tür tür titriyor. Babam da o kadar yumuşak ki, "Oğlum, evladım" diye konuşuyor polise, "varsa cezam yaz" diyor. Öyle çok yumuşak, çok toleranslı, ehliyetini verdi, ruhsatını verdi, hiç ağzını açıp bir şey söylemedi, tam tersi babam zavallı polisi teselli etmeye çalışıyor, "Yanlış bir şey yapmadın oğlum" gibilerden.

Babaannem hayattaydı, o var, Korkut Amcam var, Yusuf Amcam var, babam var, babaannem söyleniyor babama bir şeyden dolayı. O zaman da babam başbakan. İşte onu da şöyle yapmadın da, bunu da böyle yapmadın da. Babam da dinliyor. Korkut Amcam dedi ki, "Yahu yeter anne yahu, amma ağabeyimi sıkıştırıyorsun, o başbakan" dedi. Babaannem, "Ben başbakan falan anlamam, o benim oğlum, istersem bağırırım, istersem döverim onu" dedi. Öyle bir kadındı, sert bir kadındı, ama çok iyi talebeler yetiştirmiş bir kadındı.

Ali Bozer: Fakat hukuku gerektiği oranda dikkate almamıştır. Tabii onu ben de hiç tasvip etmiyorum. "Anayasa'yı bir kere ihlal etmekle bir şey olmaz" demiştir. Bu da nereden ileri geliyor diye tahlile tabi tutacaksanız, galiba -ben de hukukçuyum, biz hukukçular daha çok şekle itibar ediyoruz, mühendisler daha dinamik sanırım- bu ilk nazarda mühendislerin hukukun onlara engel teşkil ettiği izlenimini veriyor. Halbuki aslında hukuk işi biraz işi ağırlatır ama, o işin teminatıdır. Burada Özal bir hukukçu olarak değil bir mühendis olarak davranıyordu.

Barlas Doğu: Evet, bana hediye ettiği silah var. Bu silahı çok değerli bir anı olarak saklıyorum. O da silaha meraklıydı, iyi de silah kullanırdı. Biz Güneş Taner ile bu konuda Parlamento içinde hobisini belirten birkaç milletvekilinden birisiydik. Ve sıkça poligona gider, ateş ederdik. Turgut Bey de bize katılırdı. Çok da iyi silah kullanırdı. Bir hobi birliği-

miz de orda vardı. Ben kendisine dedim ki, yeni milletvekili olduğumuzda: "Efendim ben çok merak ediyorum, sizin hobileriniz nelerdir?" Yani liderime hobileriyle yaklaşmak istiyorum. Ben birçok hobileri olan bir milletvekiliydim. Turgüt Bey'in de silaha olan merakını biliyorum en azından. Dedi ki: "Benim hobiyile uğraşacak çok vaktim yok." Ama dedim ki: "Mutlaka bir şey yapıyorsunuzdur." "A bak ne yapıyorum" dedi, "torunlarımla elektronik oyunları oynuyorum" dedi.

"Bir gece yarısı telefon etti"

Cem Duna: Gece yarısı telefonla "Köşk'e gel, seninle konuşacağım" dedi. Ben de çıktım. "Ben" dedi, "seni TRT'ye genel müdür adayı olarak göstermek istiyorum seçici kurula, ne dersin?" dedi. Ben, dedim: "Aman yapmayın böyle bir şey, yani bir süre sonra büyükelçi olarak dış görevime gideceğim ve mesleğimden ayrılmak istemiyorum. Mesleğim benim için çok kutsal. Hakikaten çok seviyorum mesleğimi." "Siz" dedi, "hariciyeciler, hariciyeyi sadece yegâne yapabilecek meslek olarak görürsünüz, halbuki Türkiye'de ya da dünyada öyle meslekler vardır ki en az dışişleri memuru olmak kadar tatmin edici ve Türkiye'ye bir artı değer getirecek mesleklerdir" dedi. "Ben senin TRT'de çok başarılı olacağını düşünüyorum" dedi. "Dolayısıyla" dedi, "TRT genel müdürlüğüne adaylığını göstereceğim" dedi. Zannediyorum Sayın Özal'la o zamanki tartışmam, yanında beraber olduğum dört yıl içindeki en ciddi tartışmamdı. Aklıma gelen her nevi itirazda bulundum kendisine, niye olamayacağını, istemediğimi, başaramayacağımı ve en sonunda dedim ki: "Kaldı ki" dedim, "ben sizin danışmanınızım, oysa ki TRT Genel Müdürlüğü tarafsız olması gereken bir kuruluştur. Ben böyle bir görevi tarafsız hale getirebilmek için en fazla aramızdaki dostluk üzerinden taviz verebileceğim." "Aa" dedi, "ben seni esasında onun için gönderiyorum oraya" dedi. "Çünkü ben senin dünya görüşünün doğru bir dünya görüşü olduğuna inanıyorum. Bana hiçbir şekilde danışmadan bildiğin gibi yürüteceksin bu görevi."

O koz da elimden alındı. Arkasından, "Siz böyle düşünün-

yor olabilirsiniz, ama neticede buna karar verecek olan cumhurbaşkanıdır ve Sayın Kenan Evren'in aynı itirazdan dolayı benim adaylığımı müspet bakmayacağını düşünüyorum" dedim. "A" dedi, "ben onunla zaten görüştüm" dedi. Ondan sonra yapılacak bir şey kalmamıştı zaten. Sonra TRT'deki görevime başladım.

İşte sağcılar solcu olduğumu, solcular sağcı olduğumu iddia ediyordu. Hakkımda çıkan yazıların haddi hesabı yoktu. Sol gazetelere baktığımızda, kesinlikle kapitalizmin emrinde olduğumu söylüyordu, sağ basına baktığımızda da ne idüğü belirsiz, milliyetçi olmayan bir kişi olarak tanımlanıyordum. Bu öyle bir noktaya geldi ki, özellikle personel politikasında siyasetçilerden gelen talepleri katiiyen karşılamıyordum, yani. Sadece profesyonelizm üzerine kurulu bir şey. Bu da tabii belli bir reaksiyonu beraberinde getiriyor. Nitekim bir gün bir geldim, özel kalemde, TRT'de, önemli bir ANAP'lı grup benim milliyetçi çizgiye gelmem konusunda ciddi bir talepleri olduğunu, görüşmek istediklerini... Ben de kendilerini içeri aldım. Bir hayli kalabalıklardı, rakamları hatırlamıyorum.

Göz ameliyatını neden Amerika'da oldu?

Cengiz Aslan: Biz de araştırdık işte, şimdi dünyada katarakt ameliyatında neler yapılıyor, diye. Almanya'da, Amerika'da, Japonya'da iki üç yerde lens takılıyor. Katarakt ameliyatında, gözlük takmaya da lüzum kalmıyor, diye gördük. Biz de "Türkiye'de bu yapılıyor mu?" diye baktık. Almanya'da zannedersen, ihtisas görmüş bir arkadaş, Bursa'da bir ameliyattan 4-5 tane yaptığını veya 5-10 tane yaptığını duyduk, ama Türkiye'de böyle bir ameliyat göz kliniklerinde o sırada yapılmıyordu. Çünkü o bir teknik imkândı. Ona göre lens olması lazım, birçok çeşitte, işte ona göre bir sistemin kurulması lazım. Türkiye'de o sırada geleneksel tipte ameliyat yapıp, gözlük veriliyordu. Böylece Houston'da hem bir kalp "çekap"ında olmak, hem de bu katarakt ameliyatını olmak üzere Houston'a gittik. Orada bir katarakt ameliyatı geçirdi. Arkadan 1,5 sene sonra bir seçim gezisi esnasında, bir yerden gözünün karardığını hissettiğini söyledi.

Benim oftalmoskopa yaptığım ilk muayenede göz dibinde kanama tespit ettim, yani göz içinde kanama tespit ettim. Ondan sonra Prof. Önal Bengisu'dan konsültasyon istirham ettik. O geldi. Harbiye Orduevi'nde ayakta ilk muayeneleri yaptıktan sonra bunun bir vitröz kanaması olduğunu, ameliyat edilmesinin gerektiğini ve Türkiye'de ameliyatının rutin olmadığını söyledi.

Çünkü bunun için o sırada sonradan yaparız, yapıyor falan gibi şeyler söylendiği işte, endolaser, işte mikroultrasonik aspiratör falan gibi birtakım aletlerin edevatların bulunmadığını, bunun için göz lensi takılan yere gidip orada ameliyat olmasını önerdi. Önal Bengisu tavsiye etti ve biz onun üzerine oraya gittik ve bir katarakt ameliyatı oldu ve aynı gün otele geldi. Benim o seyahatte en çok dikkatimi çeken zamandı o sırada, yani mevsim, şey o sırada mevsimin çok kurak geçiyor olmasıydı.

Turgut Bey ikide bir bana, Türkiye'ye telefon aç, deyip Başbakanlık'ı bağlatıyordu. Oradan istediği bazı kimseler oluyordu ve yağmur miktarını soruyordu. Bu çok garibime gidiyordu. Günde 6-7 kere veyahut bazen 3-4 kere yağmur miktarını takip ediyordu. Üç dört gün sonra, benim garibime gitti. "Efendim, ben anlayamadım, siz ikide bir Türkiye'ye açıyor-sunuz kimseyi sormuyorsunuz, yağmuru soruyorsunuz, sonra kapatıyorsunuz" dedim. "Oğlum" dedi, "eğer yağmur şu kadar miktarı geçmezse, Türkiye'deki enflasyon bu kadar olur" dedi. "Hububat yetişmez, işte şu olmaz, bu olmaz, barajların elektriği düşer ve enflasyon şu kadar olur" dedi. "Ben bütün bunları yağmurla takip ediyorum" dedi. "Yağmur miktarı kâfi derecede olursa, bunların hiçbiri olmayacak, onu biliyorum" dedi. Böyle bir enteresan bakış açısı vardı olaylara. O katarakt ameliyatında en çok o dikkatimi çekmişti. Çok kurak bir seneydi, ikide bir "Yağmur?.. Yağmur?.." diye soruyor başka bir şey sormuyordu Türkiye hakkında.

Semra Özal'ın "rica"sı

Cüneyt Ülsever: Bir sohbetinde adını veremeyeceğim bir işadami dikkati çekmeyince, gözlerimle gördüm, Semra Hanım Turgut Bey'e "Ya sorsana, işleri nasıl gidiyor?" diye aracılık

etti diyeyim. Turgut Bey de dönüp “Ya hakikaten senin otele bitmesine ne kadar süre kaldı?” diye sorduğunda, işadami, “10 milyon dolar kaldı” diye bir cevap vermişti. Bu anlamda galiba Semra Hanım yönlendiriyor veya dikkatini çekiyor belirli konulara diyebilirim. Ama daha açık, berrak olan, hangi gömleği giymesi lazım, hangi pantolon daha yakışır, yoruldu, şunu ye bunu yeme diye, birazcık anaç bir tavırla. Ama Turgut Bey’de de teslimiyet var bu konularda. Nasıl olursa Semra bu konulara dikkat eder, o beni korur, savunur diye o anlarda çok büyük bir etkisi vardı.

Bir genel görüşüm de çocuklar üzerinde Turgut Bey’e oranla Semra Hanım hem zihni yapılarının gelişmesinde, hem de o gün itibariyle aldıkları tavırlarda daha çok etkiliydi.

Yani Turgut Bey’le çocuklar arasındaki mesafe biraz uzaktı. Yani bu sevgisizlik anlamında demiyorum da, yetiştirme, terbiye edilme, hayata hazırlanma veya o günkü sıkıntıları paylaşmada Turgut Bey daha uzak duruyordu. Veya çocuklar Semra Hanım’dan daha fazla etkileniyorlardı. Belki bunun mesela, bir siyasî maliyeti bile olmuş olabilir Turgut Bey’e.

Canver nasıl Özalcı oldu?

Cüneyt Canver: Ben Turgut Özal ile bir Fransa gezisi esnasında tanıştım, tam olarak tanıştım, tabii ki tanışıyorum, ama onu yakından tanıma fırsatını buldum. Partiyi temsilen Paris’e gitmiştik, üç günlük bir geziydi. O sırada Turgut Özal’ın ne yaptığını gözlemeye başladım. Sabah 8’de kalkıyordu, kahvaltısını yapıyordu, doğru dürüst lisan bilmeyen, Champs-Élysées’de bayan peşinde koşan sözde işadamlarına iş bağlamaya çalışıyordu. Oysa bizim genel görüşümüz, başbakanlar bağladıkları bu işlerden rüşvet de alırlardı. Ama bunun böyle olmadığını orada yaşayarak öğreniyordunuz. Özal’ın o tavırları bende olumlu bir izlenim bırakmıştı. Ve dönünce Turgut Özal’ın yaptığı iyi şeyler olabileceğini düşünmeye başladım. Zaman içinde, Özal’ı insan olarak çok sevdim, yakınlaştım, şakalaştım...

Engin Güner: Teknolojiye çok büyük bir merakı vardı. Bu konuda sık sık anlattığı bir olay şudur. İlk hükûmete gelir

gelmez yapmaya çalıştığı işlerden, biri daha önceden denediği, fakat başarılı olamadığı, teknolojik gelişmelerin, bilgisayar gibi elektronik aletlerin, Türkiye'ye ithalinde kolaylıklar getirmektir ki bunlar yayılsın ve herkes öğrensin diye. Bunu iktidara geldiğinde ilk yapmış olduğu işlerden biri olarak iftiharla anlatırdı. Bunlara da çok büyük önem vermekteydi. Çünkü insanlara yatırım yapan ülkelerin, XXI. yüzyılda kazanaacağına inanmaktaydı. Bilgisayarlarla kendisi programlar düzenleyebilecek bir seviyeye gelmişti. Büyük bir sabırla ben nasıl öğrendiğinin yakın şahidiydim. Beni de sık sık yanına oturtur ve öğrenmemi isterdi. Ben biraz da açıkçası sıkılırdım bu çalışmalarından ve sessizce yanından ayrılırdım. Başka işlerim için, tabii o bunları fark ederdi ama hiç bozmadı. Büyük bir sabırla bilgisayarı en ufak noktalara kadar öğrendi. Anlamadığı bir nokta olduğunda hemen yakınlarına, Yusuf Özal'a telefon ederdi. Kayınbiraderini arardı. Başka uzman gençler getirirdi. Onlarla program yaparlardı. Yunanistan'la ekonomik açıdan mukayese ederdi. Seçim sonuçları analiz eden programları vardı, kendi geliştirdiği programları vardı. Öyle ki bunları tatil için gittiği Okluk Koyu'na bile taşırdı. O da bayağı bir tutku halindeydi ve son zamanlarda yanılmıyorsa bir anda altı bilgisayarla birlikte çalışmaktaydı.

Evren, Dinçerler'i istemiyor

Kenan Evren: Milli eğitim bakanı vardı, Vehbi Dinçerler, ilk milli eğitim bakanı oydu. İşte 19 Mayıs gösterileri olacak. Tamim yapmış, dizden aşağıda olacak diye. Stadyumda seyrediyorum. Çağırdım onu "Nereden çıktı bu?" dedim. "Biz böyle bir emir vermedik efendim" dedi. "Vermediyseniz bunu nasıl yaparlar?" dedim. Kızdım, sinirlendim. Ve maalesef Vehbi Dinçerler de aşırı dincilere taviz veren bir tutum içerisindeydi. Sonradan zaten ben onu milli eğitim bakanlığından aldım, Özal ile konuşarak. Ve sonra devlet bakanı yaptı onu o. Ben de kendisine dedim "Milli eğitim bakanlığından aldın, niye devlet bakanı yaptın?" "Efendim, dışarıda kalırsa daha zararlı olur, o yüzden Bakanlar Kurulu'nda tutmak daha yararlı olacak" dedi. "Peki öyleyse" dedim.

Mehmet Keçeciler: 1984 mahallî idarî seçimleri için, Af-

yon'un Başmakçı kasabasının önünden geçiyoruz. Bizi zorla içeriye soktular. O kasaba da çok tavukçu bir yer, çok tavuk ve yumurta üreten bir yer. Adamların tek istedikleri üç dört tane teleks. Teleks bağlanamamış. Turgut Bey başladı onlara konuşmaya, dedi ki: "Arabanızda giderken telefonunuzla konuşacaksınız, dünyanın her yeriyle konuşabileceksiniz. Elinizde cep telefonları olacak." Bu arada ben tabii Turgut Bey'i takdim edip aşağıya indim. Aşağıda vatandaşın arasında dolaşırdım. Turgut Bey anlatıyor bunları, vatandaş da diyor ki, "Yahu adam iyi bunları anlatıyor da çok bilimkurgu filmi seyretmiş. Bunlar olur mu? Vazgeçtik" diyorlardı. "Afyon ile konuşsak ona razıyız" diyorlardı. "Biz Afyon ile konuşamıyoruz, bize bir tane iki tane teleks vereceğim deyiverse rahatlayacağız." Turgut Bey diyordu ki, "Teleksin lafı mı olur, ben size cep telefonu vereceğim, araç telefonu vereceğim, dünyanın her yeriyle konuşacaksınız, dünyanın her tarafına faks çekeceksiniz" falan. Faks lafı daha duyulmamış o zaman, kimse bilmiyor. Neticede bize inanmıyorlardı. Bizim programımızı bilimkurgu anlatırmışız gibi dinliyorlardı. Turgut Özal'ın anlattığı bu telekomünikasyon devrimini hiç olmayacak bir şey gibi görüyorlardı. Bunlar *Uzay Yolu* gibi filmlerde seyredilir diyorlardı. Böyle elinde telefonla hem gideceksin, hem konuşacaksın. O zaman biz manyetolu telefonda idik. Otomatik telefona geçtik, sonra çok süratli bir şekilde araç telefonuna geçtik. Cep telefonuna geçmek üzereyken, işte uzaya uydu fırlattık, ne yaptınız diye bize hesap sordular. Rahmetli Özal bunu kafasına koymuştu. Ulaştırma, haberleşme olmadan kalkınma olmaz diyordu.

Yıldırım Akbulut: Yabancı bir elçilikte bir resepsiyon vardı. Hangisi olduğunu bilemiyorum. Öğle saatlerindeydi. Oraya kalmıştım. Şoför bir ara geldi, dedi ki: "Efendim, işleri bakanı oldunuz." "Nereden biliyorsun?" dedim. "Radyodan dinledim" dedi. Yine, tereddüt ettim. Tabii biz ayrıldık, geldik, yerimize, baktık ki doğru, işleri bakanı olmuşuz. Hemen cumhurbaşkanına gittik, beni takdim etti ve böylece göreve başladım.

Özal en çok parayı Kamer Genç'ten kazandı

Bilgin Yazıcıoğlu: Özal yaşasaydı, iyiydi, bir abonem vardı, o da Kamer Genç'ti. Onla hemen hemen maaşının yüzde

25'i, 30'u icra yoluyla bize geliyordu. Yani biz onun şirket ortağı, maaş ortağıydık.

Süleyman Demirel'i dava ettik. Sayın Demirel, "gaflet, dalâlet, ihanet" şeklinde bir beyanda bulundu. Olay şu: Kuzey Irak'ta Kürt aşiretleri var iki tane, birisiyle Özal görüşmüş, önerilerde bulunmuş, sözde federasyon olun demiş, filan. Barzani olabilir veya öteki olabilir. Demirel bunu söyleyince bu işe bayağı üzüldü, alındı; dava edildi ve ben bu davayı Özal'ın ölümünden sonra bitirdim. O zaman Yaşar Topçu'ydu avukatı Demirel'in. Şimdi ANAP'ta olan arkadaşımız, meslektaşımız.

Cüneyt Ülsever: Turgut Bey'in böyle bir zekâsı vardı. İnanılmaz bir şekilde rakamlara hükmeden bir beyni vardı. Bir seferinde Kalkınma Bankası genel müdürüyle Merkez Bankası genel başkanının verdiği rakamların, hiç eline kâğıt kalem almadan birbirine uymadığını bildirdi ve haklı çıktı. Kendi kafasından ya bu böyleyse, bunun böyle olmaması lazım diye. Öyle bir beyin ve pragmatik bir beyin sanırım çok çabuk, sünger gibi gördüğünü ve yaşadığını özüksüyordu. Amerika'ya gidişinin bunda katkısı olmamış demek mümkün değil. Belki en fazla katkı bizzat vazettiği bir sistemin yaşadığı ortamı görmek olmuştur.

"Özal Atatürk'ü sevmiyordu"

Oktay Ekşi: Turgut Özal gerçeğin yarısını söylemeye, işine gelen kısmıyla işleri yürütmeye istidadı olan bir kişiliğe sahipti. O yüzden askerler tarafından pek makbul telakki edildiğini düşünmedim. Bir de Turgut Özal'ın özellikle 1987'den sonra, irticaya verdiği tavizlerin askeri kesimde haklı ve ciddi bir tepki yarattığına kaniyim. Onun sevilmemesinin veya benim öyle algılamamın nedenlerinden birinin de bu olduğuna inanıyorum.

Zaman zaman bakıyorum plante edilmiş birisiydi diye düşünüyorum. Türk siyasî hayatındaki gelişmeler onu oraya getirmiş gibi de gördüğüm oluyor. İlim Yayma Cemiyeti, imam-hatip liselerinin kurulmasında ve yayılmasında aktif rol oynamıştır Türkiye'deki laik sistemin en acımasız karşıları orada toplanmıştır. 1940'lı yıllardan beri var olan ve la-

ik Cumhuriyet'i olabildiği kadar sınırlama konusunda elinden geleni yapan insanların geniş çapta yer aldığı bir cemiyettir. İlim Yayma Cemiyeti'nin yöneticilerinden Rıza diye aklıma gelen bir zatın, 1980'li yıllarda Turgut Özal henüz başbakanken bir mülakatta söylediği ilginç bir söz var. Diyor ki: "Kendisini siyasi hayata biz soktuk." "Burada başbakan olarak Türkiye'yi idare ediyor olması, bu konuda ne kadar isabetli bir karar verdiğimizizi gösteriyor" ifadesi. Öyle baktığımız zaman Turgut Özal'ın siyasi hayatında laik Cumhuriyet'i mümkün olduğu kadar süratle yıkma misyonunu üstlenmişlerden biri olduğunu görmek kolaydır.

Turgut Özal'ın yaşamı sırasında, özellikle ABD ile kurduğu ilişkiler, ABD'nin o meşhur "yeşil kuşak" teorisinin pek hararetli bir savunucusu olması, yeşil kuşak teorisinin ılımlı İslamiyete öncelik tanınması. Türkiye'yi ılımlı İslamiyeti benimsemiş bir ülke olarak görmek istemesi ABD'nin ve o dünyanın bizdeki özellikle "ikinci cumhuriyetçiler" in akıl hocalarından Graham Fuller'in bu konudaki gayretleri ve yayınları, bu konudaki bütün bunlar bir araya getirildiği zaman Turgut Özal'ın bu özelemlerin misyoneri olarak görev yaptığını savunmak mümkündür.

Atatürk'ü sevmediğine kesinlikle kanıyım. Atatürk'ten nefret ettiğini herhalde yakınları daha kolaylıkla söyleyebilir. Ben bunun bire bir somut örneğine sahip değilim. Ama Atatürk'ün 50. ölüm yıldönümü dolayısıyla yaptığı bir şey var ki çok dikkati çekecek öncemdedir. Hemen burada bir şey söyleyeyim. 10 kasım 1988 tarihinde Ankara'da o gece eşini alarak bir gece kulübünde dans etmeye gitti başbakan. Atatürk'ün ölüm yıldönümünde eğer Ankara'nın bir gece kulübüne gidip eşiyile dans ediyorsa onun bu hareketinin özel bir anlamı olmak gerekir. Bu, Ata'dan nefret etmeyen bir adamın yapacağı şeyse öyle kabul edilsin. Ama sadece bu olay dahi onun Ata'ya nasıl baktığını, anlatmaya yeter.

Rüşvet alan ANAP'lı bakan

Mükerrem Taşçıoğlu: İsmail Özdağlar meselesi bir talihsizliktir, tabii minimize etmek istemiyorum işi, bir gençlik hatası gibi bir şey ama çok ağır bir hata, bir suç, onu da ödedi.

Yani araba yarışlarında da bazen bir araba çarpıyor, etrafına da zarar veriyor. Çabuk keşfedilmiştir. Rahmetli Adnan Kahveci'nin de gayretiyle ortaya çıkarıldı ve acımadan öyle soruşturma kurullarına, falanlara filanlara gerek kalmadan, karar verildi ve infaz edildi.

Güneş Taner: Bakan hatırlar mısınız Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir siyasi parti kendi adamını mahkemeye vermez. İsmail Özdağlar olayında, hadiseyi gördü, çok rahat örtbas edilebilecek bir hadiseydi. Çünkü ortada öyle bilinen, kâğıtta yapılan bir şey yoktu. Ama olayı duyar duymaz, ki ben de olayı yakından bilen insanlardan biriyim... Adnan Kahveci'ye o zamanki armatörlerden bir tanesi müracaat eder ve bakanın kendisinden rüşvet istediğini söyler. Adnan Kahveci de, rahmetli, bu konulara meraklıydı. Dedektüflük huyu vardı biraz. O bu işi biraz kurcalar. Ve neticede bunun böyle olabileceği hakkında kanaat getirir. Tesadüfen o sıralarda bir başka armatör de bana buna benzer bir konuda bir serzenişte bulundu. Dedi ki: "Anlamıyorum ama galiba burada yanlış bir şey var. Öyle böyle bir şey hissediyorum." Ben de onun üzerine rahmetliyle konuştum. Dedi ki: "Yahu gariptir. Bak Adnan'a da böyle böyle söylemiş. Şu meseleyi biraz şey yapalım." Daha sonra kendisiyle konuştuğunda bu olayı ortaya çıkardı. Ve ondan sonra da bilindiği gibi Yüce Divan'a hiç çekinmeden verildi. Şimdi Yüce Divan'a verilmesi için tabii Meclis'ten geçmesi gerekirdi. Meclis'ten gayet güzel geçti. Yüce Divan'a verildi ve Yüce Divan'da ceza gördü.

Hüseyin Aksoy: İsmail Özdağlar meselesinde bir gün Adnan Bey, Konut'a geldi. Adnan Bey ile konuştular. Sonra çıktılar. Bana bir tane küçük, gazetecilerin kullandığı teybi verdi, bunu sakla dediler. Biz de biraz ketum bir insan olduğumuz için sakla dedi, ben artık onu saklamakla yükümlüyüm. İçersinde ne vardır ne yoktur, merak etmem de. Uzun süre o teyp ile kaseti sakladım ben ve olaylar çıkınca, İsmail Özdağlar'ın kasedinin o teyp olduğunu anladım. Tabii zaman içerisinde onu istediler, biz de verdik. Teyp bende ama, teybin içeriğinin ne olduğunu bilmediğim için İsmail Özdağlar hadisesi ortaya çıkınca "Aaa" dedik, "demek ki o teyp, o teypmiş". İsmail Özdağlar daha önce çok gelenlerden birisiydi. Yani hakikaten İsmail Özdağlar Konut'a çok gelirdi.

Erkal Zenger: Özal bir gün dedi ki bana, Düsseldorf'ta böyle MİT gibi kuruluşlara servis yapan bir fuar varmış: "Buna, seni göndereceğim". Ben dedim ki: "Polisten kimse gitmiyor mu?" "Yok, yok gitmiyor. Sen git kimseye bir şey deme. Bak bakalım, neler var böyle, ufak tefek şeyler. Bunlar çünkü bir şeyler yapıyorlar." Gittim dolaştım bir iki cihaz aldım. Bir de böyle verici olarak çalışan dolmakalemler vardı. Üstünü götürdüm, Turgut Özal imzasını kazıttırdım. Özal bunu dört bakanına hediye etti. Şüphelendiği dört kişiye verdi.

Sonradan o arkadaş "Mucit Macit" diye ünlenmişti. Koyduk, oradan dinliyorlardı bunları ve arkasından o bildiğiniz sayın bakanın şeysiyle ilgili, mahkemeye verilip hapis yalmasıyla ilgili skandal çıktı.

Özal'ın telefonu dinleniyor

Erkal Zenger: Cumhurbaşkanına bir kırmızı hat var, başbakanın evinden. Yani bunlar direkt gelir, hiçbir yere uğramaz. PTT'den falan geçmez. Direkt bir hattan gelir geçer. Özal bir gün dedi ki: "Buradan konuştuğuların dinleniyor. Çünkü ben bir şey söylüyorum bir müddet sonra olan olaylardan anlıyorum ki burada bir işler oluyor." Cihaz getirdik. Başbakanlık Konutu'ndaki, evindeki çalışma odasına koyduk, masanın altına. Bir tane de Başbakanlık binasındaki masasının altına koyduk. Yani telefon hattı ona geliyor. Özal evden konuştuğu zaman bu bir yüksek sinyal haline dijital dönüşüyor. Dijital bir cihazdı o. Sen oradan dinlediğin zaman sadece onu duyuyorsun. Başbakanlık Konutu'na geldiği zaman da tekrar, normal konuşmaya çeviriyor öbür cihaz. Bir gün beni çağırdılar. Başbakanlık'tan, dediler ki: "Abi bu telefon bozuldu." Allah Allah!.. Kaldırıyorum telefonu, tabii kimse bilmediği için telefon oradan, telefonu açtıkları zaman sadece bir sesler geliyor. "Aaaa" dedim ben."Ne oldu Abi?" "Bir şey yok" dedim. "Benim bir işim var" dedim. Atladım arabaya son sürat. Anladım yani ki yukarıdaki filtreyi çıkarmış birisi. Açtım masanın altını baktım, benim koyduğum cihazı almışlar. Gayet güzel de, iyi bir elektronikçi şeysiyle onu birbirine tekrar pabuç takmışlar. Biz pabuç deriz. Birbirine takmış.

Konut'a o iki üç gün kim girmiş araştırdık. Mesela çamaşır makinesi tamircisi gelebilir bilmem ne. Kapıda hepsi yazılır, kâğıtla gelir şunlar bunlar. Ve öyle birisi de gelmemiş. O'arada dediler ki: "Yarın Sezen Aksu Tunus heyetine konser verecek burada, ses düzeni kurulacak." "Peki" dedim, kurdum. Ben de, dedim ya Düsseldorf'tan geldim, oradan da bir dijital eko almıştım. Daha dijital sistemler bütün dünyaya ilk defa çıkıyordu. Eskiden bantlı eko oluyordu. Çocuklara dedim ki, ekibe: "Siz kurun. Sonra geleceğim ben ekoyu ayarlayacağım." Teknisyenler de bilmiyor. Neyse çocuk telefon etti: "Abi, Sezen Aksu erken geldi provaya." "Siz" dedim, "eski ekoyla yapın provayı ben gelirim" dedim. "Dijitale ayarlanız." "Yok yok" dedi, "burada bir abi vardı. Yardım etti. İngilizcesi iyiymiş" dedi. Dedim: "Abi nasıl etti yardım?" Neyse geldim Köşk'e baktım, hakikaten dijital eko ayarlanmış, çünkü İngilizce kitapçığından bakmış adam düzeltilmiş.

Yani dijital konusunda bilgisi olması lazım. "Kim?" dedim, ben şüphelendim, "Kim yaptı?" "Ahçının yardımcısı var" dedi. Ertesi gün gittim ahçının yardımcısına sordum. "Ben" dedi, "efendim İngiltere'de daha evvel bir otelde çalışıyordum. Babamın da televizyoncu dükkânında." Dedim: "Kardeşim babanın televizyoncu dükkânında, bu teknoloji daha Düsseldorf Fuarı'na yeni geldi. Sen bunu nasıl öğrendin? Sen ahçı mıydın? Elektronik okudun mu?" "Yok yok" dedi, "ben İngilizcem çok iyi, meraklıyım" filan. Ben ertesi gün söyledim Turgut Bey'e. Ahçının yanına da indim. Bana bir sandviç yapın diye girdim mutfağa. Çocuğu sordum. "Abi, o dün akşamki çocuk askere gitti" dediler. "O şimdi asker" yazıyorlar ya hani. O şimdi asker!

Türkiye Jaguar olayını konuşuyor

Cengiz Aslan: Jaguar olayı, naiflikten doğmuş bir talihsizlikti, yani bunlara çok üzüldü. Bunlarla vakit kaybetmek istemiyordu. Bazı şikâyetler olduğu zaman, şikâyet bazında kavgaya girirsek, yapacağımız şeylerde geri kalırız, biz şu kavgalarla uğraşmayalım yapacağımız şeyleri daha fazla yapalım. Bunlar için zaman sarf edelim, gibi, bize itirazları olurdu.

Can Pulak: 1986'dan sonra yavaş yavaş kayıpların meydana gelmesini doğal olarak karşılamak lazım. Çünkü tek başına iktidara gelen bir siyasî parti ve onun lideri; Türkiye'de istediği reformları rahatça yapabilmıştır. O reformları yaparken buna memnun olanlar olduğu gibi, buna üzülenler, buna kızanlar da olmuştur. Elbette ki bunları değerlendirmek lazım. O kızgın kesim bu erozyonun başlamasına sebebiyet vermiştir. Yani o yavaş yavaş gerilemeyi böyle değerlendirmek lazım.

Ha, gerilemenin sürat kazanması, hızlanması nasıl olmuştur? Bir Jaguar olayı gerçekten Turgut Bey'i çok üzümüştür. Ama, kalkıp kamuoyunda bir şey söyleyememiştir. Nihayetinde kızıdır, evladıdır. Onun aleyhine bir baba olarak konuşmak istememiş olabilir. Ama yakından tanık durumundayım ki, o olay merhum Özal'ı çok derinden yaralamıştır.

Emin Çölaşan: Jaguar olayları yaşadık, Zeynep'in işte bu davulcu Asım'la ilişkilerini yaşadık. Onların ticari ilişkilerini yaşadık. Ahmet Özal köşeyi döndü. Efe Özal aynı şekilde. Efe Özal hayali ihracatçılarla halvet oldu. Onların bürolarından yararlandı. Onlarla işbirliği yaptı. Yani burada saysak sabaha kadar bitmez olaylar. Sadece Özal ailesi değil, ne yazık ki burada üzülenek söylüyorum, pek çok ANAP'lı da bu arada köşeyi döndü. O boşluktan yararlandı. Birtakım yeni felsefeler getirildi Türkiye'ye, işte "benim memurum işini bilir", köşeyi dön de nasıl dönersen dön. Yani liberal ekonomi altında Türk toplumunun bütün manevî değerleri altüst edildi. Tahrip edildi. Yolsuzluklara çanak tutuldu ve devleti yok etme politikası da açıkça güdüldü. Ben burada bir örnek vermek istiyorum; Turgut Özal mesela Maliye Bakanlığı Tefiş Kurulu'nu, ki Türkiye'nin yolsuzluklara karşı, en önemli kuruluşlarından biridir, onu kaldırmak için girişimde bulundu. Ama maliye bakanı Vural Arıkan'dı, o zaman mesela karşı çıktı. Böyle bir şey olmaz yer yerinden oynar. Yani böyle bir sürü olay yaşadık.

Semra Özal: Basının bir kâğıt hikâyesi vardır. Kâğıt ithalatı vardır; mürekkep, bilmem ne ithalatı vardır. Onların vergi şeyleri vardır. Medyayla arasının açılması bu yüzdendir, rahmetlinin, Jaguar filan değil.

Aslında Jaguar olayı diye bir şey yok. Bunları bazı sanatçılara reklam diye vermişler. Bizimkilere de teklif edince Zeynep demiş ki, bizim arabamızı alın, üstünü de biz verelim ama maliyetine verin. Tamamen öyle bir anlaşma yapılmıştı. Maliyetine alacaklarını, hediyeye filan değil. Ama dediğim gibi o sırada medya o kadar aleyhimizdeydi ki o maliyetini bile kabul etmediler, hediyeye diye çıkardılar.

Mehmet Barlas: İnsanlar eğer iktidarda olan bir kişiye yaklaşırlarsa her kapı açılıyor. Yani ihale almaktan, çeşitli banka kredilerine, teşviklerine, biliyoruz bunları. Semra Hanım vasıtasıyla bir yol da açıldı. Semra Hanım iyi niyetle Papatyalar diye bir örgüt kurdu. Semra Hanım mesela köy köy, kent kent dolaşıp binlerce kişiyi evlendirmek için böyle bir örgüt kurdu, ayrıca Türk kadınına yardım etmek için. Şimdi birdenbire baktık, Türkiye'de devletle iş yapan kim varsa hepsinin karısı papatya oldu. Yani Semra Hanım'ın etrafında birdenbire papatyalar oluştu.

Ne işi var o papatyaların. Hayatlarında bugüne kadar durmuşlar. İmam nikâhlı kadınlarla erkeklere hiç ilgi duymamışlar. Ama başbakanın karısı böyle bir işe girdiği anda hepsi papatya oldu.

Kimisi bağış yapar, kimisi şey eder. Ve böylece galiba Semra Hanım'a hediyeler de yapmaya başladılar. "Ay rüyamda sizi gördüm" falan gibi. Turgut Özal'ı Semra Özal galiba, o çevreye itti. Oysa Özal'ın o çevreye bakış açısı onların önünü açayım, çalışsınlar, zengin olsunlar, rekabet etsinler şeklindeydi. Yani Koçlar daha zengin olsun, Sabancılar daha zengin olsun. Ama dünyayla rekabet edelim. Kalitesini falan artırarak.

Burada başka bir şey, çember oluştu. Devletle iş yapmak falan çok makbul hale gelmeye başladı. Liberal ekonomik politikasına rağmen. Ama bu çok doğaldı. Özal öldü, papatya olan kadınlar, Süleyman Demirel'in hanımının ya da Mesut Yılmaz'ın hanımının çevresinde dolaşmaya başladılar.

Hüseyin Aksoy: Turgut Bey ile Semra Hanım bir bütündü. Ve bazı insanlar, Semra Hanım'a yaklaşmak isteyenler vardı. Onu ayrı tutarlardı, Turgut Bey'i ayrı tutarlardı. Ben de o zaman dedim ki siz hiçbir zaman için bu ikiliyi ayırmayın, yani ikisi bir bütündür, birbirlerinin tamamlayıcısıdır.

Mükerrem Taşçıoğlu: Jaguar olayı ANAP'a zarar verdi. Çok müsamahakâr adardı. Yani o kusurlarda onun şahsi menfaati konu değil, aklıma gelmez, göz yumardı. Yahut işte bir lafı vardı, yani şimdi alınmasın kızımız ama, herkesin çocuğu var, siz hepiniz her zaman hâkim misiniz diye açıktan yakındığı beyanatları var. Benim de var, herkesin var. Bir devir işte efendim, lale devri, papatya devri filan, birtakım hareketle yapıldı, o devrin içerisinde, bugünün özellikle, gözlüğüyle bakıldığında, pek hazmedilecek şekilde hareketler olmadığı neticesine varılıyor. Şimdi, yeri geldi söyleyeyim, bu hayali ihracat.

Dedikodular ayyuka çıkmış, gruptaki arkadaşlar söylüyorlar, yahu diyorlar, bunun bir açıklaması olsun, cevap veremiyoruz. Ben grup başkan vekiliyim. Kendisine arz etim, yahu bunu açıklayın yahu. Şimdi belki bir başbakanın bugün, söyleyeceğim ne söylediğini, öyle bir açıklama yapması doğru değildir, ama şöyle bir savunmanın içerisine girdi. O müsamahasıyla ilgili fikir vermek bakımından, sualinize iyi cevap vermek bakımından söylüyorum, "Yahu bana hayali ihracat dosyalarını getirdiler, tetkik ettirdim" dedi, "bütün hepsi hakikat olsa bu isnatların, ithamların, bir milyar dolar" dedi. Şimdi bir başbakan böyle konuşmaz ama söylüyor adam. Ben aynen ifade ediyorum. Ben 2,5 milyar dolarlık ihracatımızı 12,5 milyar dolara çıkardım, şu başladığımız devirden bugüne kadar, belki 87 civarındaydık. 10 milyar dolar ihracatını artırdım. 2,5 milyar doların üzerine 1,5 milyar dolar koyuyorduk, sadece akaryakıt karşılıyorduk. Bugün 12,5 milyar dolardayız. Turizmi, işçi gelirlerini saymıyor. Şimdi özel sektörde olsanız 10 milyar dolar bir kazanç sağlayan kimsese yüzde 10 komisyon verseniz bir milyar dolar dedi. Beni netice ilgilendirir dedi.

Özellikle bir başbakan bunu söyleyemez. İster kabul edin ister etmeyin, ekonomik neticeleri kafaya koymuştu. O neticelerin çoğunu da gerçekleştirdi. Bu arada tabii bu söylediğim neviden yanlış bulabileceğimiz beyanlar olduğu gibi yanlış hareketlere de müsamahalı baktı. Kul kusursuz olmaz deyip geçeceğiz. Demin dediğim gibi terazinin kefelerine bakacağız.

Papatyalar vakası

Semra Özal: Ben vakıf kurduğum zaman, ilk gezici otobüsü yaptığım zaman, o otobüsün parasını Hasbahçe'den çıkardık. O yaptığımız davetle çıkardık. Kolay bir iş değildi. O aynı geceyi bizden belki iki ay yani çok kısa bir zaman önce bir başka dernek yaptı. Ve onlar göklere çıkarıldı ki, onlar böyle bir amaç için kullanmadılar o parayı.

Kimdi onlar söylemek istemiyorum. Ama bakarsanız gazetelerde görürsünüz. Onlar göklere çıkarıldı ve böyle bir amaç için kullanılmadı o para. Biz otobüsü getirdik, gösterdik; gezici bir klinik gönderiyoruz Anadolu'ya; ayrıca 40 tane karavan yaptım.

O gecede, eski Osmanlı devrindeki o sarayın bahçesi ne ise İstanbul'da aynı şeyi yaşattılar, yaptılar, dekorları her şeyi ile, kıyafetleri ile. Biz değil, biz normal giyindik, ama öyle bir gece oldu orda.

Yedinci bölüm

Ölümün soğuk nefesi

Özal öleceğini düşündü

Güneş Taner: Daha evvel bir kalp spazmı geçirmişti. Ama tabii kiloluydu, yüksek tansiyonu vardı. Hatta çok sıkıştığı zaman, baskı altına girdiği zaman alnı kızarırdı. Biz o zaman tansiyonunun yükseldiğini ve rahatsızlık çektiğini görürdük. Daha sonra yapılan tahlillerde damarlarının tıkalı olabileceği ihtimali ortaya çıkınca, Houston'a gitme ihtiyacı duydu.

Ameliyata gidiyor. Daha doğrusu önce Houston'a anjiyo olmaya gitti. Anjiyodan çıktı, çıkar çıkmaz ameliyat olmasına karar verildi. Ve tabii bu Türkiye'de duyuldu. Ameliyata hazırlanacak, ben de derhal uçağa atladım Amerika'ya gittim. Yaklaşık 2,5 ay kaldık Houston'da. Ben de 2,5 ay kendisiyle beraber orada bulundum.

Fevkalade munisti. Tahmin ediyorum, ölebileceğini düşündü. Yani son defa ailesini görüyormuş gibi fevkalade sessiz, sakın bir şekilde girdi. Fakat, ameliyattan çıkınca kendine geldiği anda, muazzam bir yaşama, azim ve hırsı gösterdi; kalkayım, işime döneyim ve yepyeni bir insan olarak hareket edeyim diye çok dinamik bir yapı gösterdi.

Hüseyin Aksoy: Bizler için o dönem, siyasî yaşamın içerisinde en kötü yıllarımızdan biridir. Tahmin ediyorum biz ocak sonu Amerika'ya gittik. Houston'a giderken Turgut Bey'le aynı kan grubunda olan korumalar falan da götürüldü. Houston'a gittik, dediler ki ameliyat olacak. Yani ben de

ameliyat olacağını bilmiyordum, şok oldum ben ameliyat olacak denince. Niye şok oldunuz dersiniz, şimdi biz, tabii daha önceki yıllarda efendim, bir siyaset adamı otobüste oluyor, trende oluyor, vapurda oluyor, uçakta oluyor, denizde oluyorsunuz, dağ başında oluyorsunuz, seyahatte oluyorsunuz. Yani dedim ki oralarda bir yerlerde olsaydı ve ben de mesela o ilaçları zamanında vermeseydim, bir şey gelseydi başına kendimi affedemezdim. Ama ameliyat konusunda pek tereddüdüm yoktu. Çünkü hakikaten Amerika'da ehil insanların elindeydi.

Cengiz Aslan: Önce, kalp ameliyatına gittik. Kalp ameliyatında olabilecek olan bütün her şeyi anlattık kendisine, işte depresyona girebileceğini, birtakım aksilikler olup kalbinin çalıştırılmama ihtimalini, birtakım risklerin olduğunu, beyne pıhtı atma riskinin olduğunu falan çok açık bir şekilde anlattık. Amerikan tıbbı öyle, olabilecek riskler ameliyattan önce hastaya çok realist bir şekilde anlatılır. Hepsi anlatıldı.

Kendisinin yapacağı işlerin çok olduğunu, Allah'ın izniyle bu ameliyatı atlatacağını ve depresyon olup olmayacağını, yani ruhi bakımdan bir probleme girip girmeyeceğini birlikte göreceğimizi ve kendisinin de bunu kontrol edeceğini söyledik. Ameliyata girmeden dedi ki, "Bu narkoz tüpüyle falan duracakmışım bir müddet, sen kâğıt kalem hazır et, istediğim zaman bana ver. Ben sana ameliyat sonrası intibalarımı yazacağım" dedi.

Özal'ın vasiyeti var mıydı?

Semra Özal: Hayır hayır, hiç öyle bir vasiyeti olmadı. Daha doğrusu o ameliyatta ölümü falan düşünmedi ki vasiyeti olsun. Ama hep gençleri yetiştirmeye çalışırdı. Dediğim gibi mesela Güneş'le çok meşgul olurdu. Güneş Taner'le, hemen hemen her gece beraber olurdu. Ahmet Özal'la sabahlara kadar konuşurdu ve Ahmet'e vasiyeti vardı. Bizim Ahmet hiç istemedi. Amerika'dan gelmeyi de istemedi. Çok iyiydi işi. Ahmet'e dedi ki, "Yani sen istesen de, istemesen de bir gün seni zorlayacaklar, bu işe gireceksin. Onun için gel benimle biraz dolaş" dedi. "Seçim gezilerinde. Biraz bu işi gör yakından" dedi. O hep "İstemiyorum ben politika" diyordu. Ama

ona rağmen Ahmet'le devamlı konuşurdu. Yani sabahlara kadar ona birçok şey anlatır, karşılıklı konuşurlar, ekonomik meselelerde münakaşalarını yaparlar, çeşitli şeylerde. Onu hazırladı, hatta Ahmet'le bir gün yine ben konuştum. Dedim ki, "Oğlum istemiyorum diyorsun ama bak baban da diyor ki bir gün baskıyla seni getirecekler. Eğer böyle bir şey olursa bir insan bir karar verirken bilerek karar vermeli, gel bizimle bir seçim gezisini beraber yaşa bir kampanyayı. Orada belki beğeneceksin, sana ısrar ettikleri zaman isteyerek peki diyeceksin veyahut göreceksin, hayır asla ben bu işi yapmam dersene, o zaman diyeceksin ki ben bunu yakından gördüm, ben bu işi yapmamam. Bilerek karar ver. İlle bizimle gez" dedim Ahmet'e. Sonra bazı şeylerde gezdi babasıyla. Birçok şeyi gördü ama babasının vasiyeti olduğu için girdi politikaya.

Hüseyin Aksoy: Semra Hanım var, ben varım, Cengiz Aslan var, Musa Öztürk Bey var. El sallaya sallaya onu aldılar ameliyata. Sabahın erken saatinde başlıyor. Saat 7'de aldılar herhalde. Çok erken saatte göreve başlıyorlar Amerika'da. Ameliyatta ben bulunmadım. Ameliyat ile ilgili Musa Bey'in çok güzel anısı var. Açarken, keserken filan... Bir ara medyada da filan çıktı, silahını çekti, bilmem ne yaptı. Kolay bir hadise değil yani...

Ameliyathanede neler oldu?

Cengiz Aslan: Musa var, evel. Hatta Musa, göğsünü açarken şöyle bir davrandı, yani kendisini korumakla mükellef olduğu bir insanın göğsünü açarken şöyle Musa'nın bir davrandığını gördüm.

"Ne yapıyorsun Musa?" diye takıldım. "Yahu gücüme gitti Ağabey" dedi. "Bu" dedi, "bunu nasıl yaparlar başbakanıma diye gücüme gitti Ağabey" dedi, hiç unutmuyorum...

İkimiz de güvenlik nedeniyle içerideydik. Onlar, birtakım kuralları uyguluyorlar, yani yabancı devlet adamlarını ağırlayan Secret Service diye bir servisleri var onların, o servisin kurallarını uyguluyorlar.

Musa Öztürk: Ameliyata biz de girdik tabii. Yani doktor üniformalarını giydim, gömleklerini onunla birlikte A'dan

Z'ye kadar. Sanıyorum 3 saat 35 dakika filan sürdü ameliyatı, operasyonu, rahmetlinin. Başından sonuna kadar ne yapıldı, ne oldu, hoş ben doktor değilim ama, bir nazariye olarak ne olduğunun hepsini gördüm.

Giriş sebebimiz şu tabii. Diğer bütün ileri ülkelerde bu tür operasyonlara mutlaka polis giriyor. Giriyor, çünkü orada, bütün insafların oraya giren, ameliyata giren hocaların özgeçmişini var bizde. Kimdir, nedir, ne maksadı vardır? Yani bir yanlışlık olursa diyecceksin ki: "Sen doktor musun?" Ama en azından bir yanlış ameliyat olur, tabii bu hassasiyeti ben bilemem ama, neticesinde, bir otopsi neticesinde Allah göstermesin bir şey olsa **kimin** ne yaptığı bilinmesi bakımından. Yani en azından gözlemci olarak girmekte fayda var.

Şimdi ameliyatta ne oldu, tabii medyadan arkadaşlar da bekliyorlar. Sanıyorum Ardan Zentürk'tü, o tarihte *Sabah* 'la yazıyor. Bizim Güneş Bey, Güneş Taner, tutmuş, bir hayali senaryo yazmış, demiş ki bunlar nasıl olsa haber bekliyor, efendime söyleyeyim, bizim Musa ameliyata girdi, tam bıçağı vurunca, güya kan fışkırmış, halbuki hiç böyle bir hadise yok. Efendime söyleyeyim, o arkadaş da onu olduğu gibi, atlatma haber diyorlar ya sizde, o da onu olduğu gibi yazmış. Ertesi gün gazetelerde çıktı. Hoş bir anekdot olarak hatıralarda kaldı tabii. Yani öyle bir şey yok işin aslında. Biliyorsunuz o bıçaklar filan hepsi şualı. Sureti katiyetle kan filan çıkmaz, göğsü yarmalarına rağmen.

Biliyorsunuz o günlerde çok tenkit konusu oldu. Efendime söyleyeyim, Türkiye'de bu operasyon yapılmış da, suyuşmuş da, buymuş da. Allah rahmet eylesin, galiba vefat etti, Gülhane'in başhekimini kastettiler, o tarihte Necali Gölhan Paşa'ydı. Bir duyduk ki bizden üç gün önce Cleveland'a o da gelmiş baypas ameliyatı olmuş. Bahsettiği yerde, Gülhane'de bu tip ameliyatları yapıyorlar, yüksek ihtisasta yapıyorlar. Doğru yapıyorlardı, yani bizim doktorların bilgisizliği filan değildi hadise. Alet edevat yoktu. Ve ameliyat oluyordu. Yanılmıyorsam, 100 kişiden herhalde 15-20 kişisi ancak 87'li yıllara kadar sağ kalabiliyordu.

Can Pulak: Bizler, ondan çok daha heyecanlıydık. Onu teselli etmeye çalışıyorduk. Moral vermeye çalışıyorduk. Efendim iyi olacak, sağlığınıza kavuşacaksınız filan."Bu telaşınız

nedir? Yani ameliyat siz mi oluyorsunuz ben mi oluyorum?" dedi. Ve gülererek, bir dışçıye gider gibi büyük bir moralle ameliyathaneye girdi. Biz, görevlilerin hepsi şaşırarak kaldık.

Bir dışçıye giderken korku taşıyan insan tabiatı, orada adeta kalp gibi hassas bir ameliyatla dalga geçiyordu. Ve gülümseyerek girdi ameliyata. Çok da başarılı bir ameliyat olmuştu. Ameliyattan çıktıktan sonra da, cşi odaya girdi. Kalem kâğıt işareti yaptı. Hemen bir kalem kâğıt kendisine verildi. Eşine, onu çok sevdiğini yazdı. Böyle bir anımız var.

Cengiz Aslan: Ameliyattan çıktıktan sonra, yoğun bakım odasında uyandı ve benden kâğıt kalem işareti yaptı. Eli kolu hareket ediyordu. Hiçbir şeyim yok, hiçbir değişiklik yok, kendimi gayet iyi hissediyorum, diye yazdı ilk önce kâğıda. Semra Hanım biraz arkada duruyordu, yoğun bakım odasının biraz arkasında duruyordu. Daha yeni uyanıyordu. Hemen kâğıt kalem istedi, hemen "Semra nerede? Nasıl?" dedi. Yazarken. Ben hemen telefona gittim. Baktım hanımefendi orada, kendisini istediğini söyledim.

Geldi, konuştular, daha doğrusu Semra Hanım konuştu, o da gözüyle işaretle, kafasıyla cevap verdi. Sonra "Ne istiyorsun?" dedi. Genç yazdı, "Müzik dinlemek istiyorum" dedi. Ondan sonra Semra Hanım'la birlikte sorduk: "Neyi dinlemek istiyorsun?" O sıralarda çok meşhur olmuş, çok sevdiği bir şarkı vardı, "Yunus Gibi" diye. O, "Yunus Gibi'yi dinlemek istiyorum" dedi. Ona "Yunus Gibi" kasedini dinlettik.

Hüseyin Aksoy: Turgut Bey'in çok sevdiği bir şarkı vardı: "Yunus Gibi". Çok hislenir, çok duygulanırdı o şarkıyı dinlerken. Ve Semra Hanım da istemezdi. Kasetler filan da bendeydi. Otel ile hastane arasında devamlı mekik dokuyoruz. Bir gün Semra Hanım, Faruk Tınaz'ın "Yunus Gibi" adlı şarkısını dinlerken görmüş. Ve tabii onun ihalesi de benim üzerimde kaldı. Nasıl bir azarladı beni. Geçtim odama ağladım, yani neredeyse çekip gideceğim. Geri dönecek kadar oldum.

"Valla askerler seni yakar"

Güneş Taner: Ameliyat oldu yoğun bakımda. Yoğun bakımdan çıkardılar, özel bir odada kimseye göstermiyorlar.

Ben de her gün basınla beraberim. O sırada basında birdenbire bir şaya dolaştı: Özal öldü. Hiç kimseyle görüştürmüyorlar. Nedir falan? Bunun üzerine, illa görüştürmek lazım. Peki bunu nasıl yapayım? Ben döndüm, dedim ki; şimdi siz bunu söylüyorsunuz, bu doğru değil. Oysa, dedim, Özal'ın yapacakları var. Bir tanesi dedim meşhur 141-142. Şimdi 141 ve 142. maddelerin kaldırılması meselesini hep aramızda tartışınız. Gazetecilere dedim ki, arkadaşlar ben yanından geliyorum. Ne söyledi? Peki ne diyor? 141-142'yi kaldıracamız deyince basın bir anda kendine geldi. Yani böyle bir şeyi Özal'dan başkası yapamaz. Demek ki yaşıyor. Neyse aradan üç dört gün geçti. Özal artık insanları görmeye başladı ve ilk defa o zaman telefonla, uydu aracılığıyla Türkiye'yle konuşacağız. Hüsnü Doğan da var. Bir arada oturduk, konuşuyoruz.

Hangi sualler gelebilir? Ne cevaplar verebiliriz diye. Konuşluk konuşluk konuşluk. Ben de işte ondan sonra, süt dökmüş kedi gibi duruyorum. Tabii, o gazete kupürlerini görmediği için bilmiyor. "Bir şey daha gelebilir" dedim. "Ne?" dedi. "141-142'yi değiştireceğinizi söyledim" dedim. "Ne? Yahı bunu nasıl söyledin?" dedi. Vallahi efendim söyledim. Yani işte böyle bir durumdu."Ha" dedi. Dedim, "Bu suali şimdi size soracaklar" dedim. "Vallahi size bir şey söyleycyim mi, oğlum senin işin zor" dedi. "Şimdi sen milletvekili de değilsin, dokunulmazlığın yok, bu askerler seni yakalar hapse atarlar" dedi. "İyi o zaman" dedim, "bir an evvel yapın kaldırın da bari hapiste fazla kalmayayım."

Ondan sonra Türkiye'den, kim sordu, *Yeni Asır*'dan rahmetli Muammer Bostancı dedi ki: "Efendim sizin danışmanınız dedi ki 141-142 kaldırılacak." Şimdi ben böyle tir tir titriyorum. Ya erken derse, ya hayır derse falan."Evet, dedi, 141 ve 142'nin kaldırılma zamanı gelmiştir" dedi. Ondan sonra bitti. "Nasıl" dedi, "seni kurtardım iyi mi?" dedi. "Vallahi efendim Allah razı olsun sizden. Hapse girmekten kurtulduk."

Özal'ın hastanedeki ziyaretçileri

Zeynel Abidin Erdem: Protokol yetkililerinden bir tanesi koşa koşa Semra Hanım'ın odasının kapısını çaldı. Ve dedi ki,

"Almanya cumhurbaşkanı şu anda alt katta, çekap için burada bulunmaktadır. Sayın Özal'ın burada bulunduğunu öğrenince, kendisini de ziyaret etme imkânı olmadığı için, sizi ziyaret etmeye gelecek" dedi. Hakikaten beş dakika sonra Almanya cumhurbaşkanı Semra Hanım'ın odasına geldi. Çok sevgi dolu bir kucaklaşma ve Sayın Özal'ın kardeşi gibi olduğunu, çok sevdiğini, Ortadoğu'da önemli bir kişiliğe sahip olduğunu ve bu kişiliğiyle Türkiye'yi bir noktaya taşıdığını anlatarak geçmiş olsun dileklerini kendisine iletmemizi istedi. Tabii hepimizin elini tek tek sıktı, herkes kendini takdim etti. Ve sayın cumhurbaşkanı, "Böyle bir kardeşimi göremedim ama eşini ve çocuklarını görmek, benim için onu görmüş olmaktır" dedi ve odayı terk etti, gitti. Özal uluslararası standartlarda sevilen ve bilinen bir adamdı.

Can Pulak: Sanıyorum ameliyatın dördüncü veya beşinci günüydü. Her gün olduğu gibi yine odasına girdim. Çok morali ve keyfi yerindeydi."Merhaba Can!" dedi. "Merhaba efendim." "Yahu şu Bakanlar Kurulu'nu bir toplayiver. Onlara bir konuşma yapmak istiyorum." "Anlayamadım efendim nasıl?" dedim. "Bakanlar Kurulu'nu bir toplayiver, onlarla bir konuşma yapmak istiyorum." Şaşırmışım. "Bir bakayım efendim" dedim. Dışarıya çıktım. Acaba ameliyattan sonra insanlar böyle mi oluyorlar? Bu kalp ameliyatından sonra? Buna benzer şeyler duymuştum çünkü. Allah Allah dedim filan. Şaşırmışım. Döndüm dolaştım, oralarda düşünüyorum. Bunun ne manaya geldiğini çözmeye çalışıyorum, kimseyle de konuşamıyorum. Kırmızı lamba yandı. Girdim içeriye. "Ne yaptın hallettin mi?" dedi. "Neyi efendim?" dedim. "Topladın mı Bakanlar Kurulu'nu?" dedi. "Efendim ben Bakanlar Kurulu'nu nasıl toplayayım?" dedim. "Kardeşim" dedi, "telefon et Hasan Celal Güzel'e. Söyle o toplansın Bakanlar Kurulu'nu orada, ben de buradan onlara konuşma yapacağım." "Peki efendim hayhay" dedim. Yine çıktım dışarıya. Şimdi bunu görevlilere söylesem onlar bana şaşabilirler acaba bir şey mi oldu? Çünkü Houston o tarihlerde çok sıcaktı. Ne yapayım, ne edeyim, nasıl bunu araştırayım? Houston'da yaşayan bir arkadaşım vardı, çocukluk arkadaşım. Ona telefon ettim. Dedim ki: "Kardeşim ben Türkiye'deki bütün arkadaşlarımı özledim. Ah, şöyle

bir sistem olsa da, onları karşıma getirebilsem ve onlarla konuşabilsem. “E konuş telefon var” dedi arkadaşım. “Hayır hayır öyle değil. Yani görebilsem, böyle TV gibi ekranda görebilsem.” “E kolay” dedi, “video konferans diye bir sistem var” dedi. Heyecanlandım. “Nasıl bir sistem bu?” dedim. “Atlanta’da bunların merkezi, çağırırısın, ücreti vardır, verirsin. Türkiye’de bir kamera kurarlar. Bir kamera tesisatı da oteledeki, hastanedeki odaya kurarlar. Ve böylelikle karşılıklı konuşma sağlanmış olur” dedi. “Aa çok enteresan, peki leşekkür ederim” dedim ama arkadaşım muzip bir çocuk olduğu için ona tam güvenemedim. O dönemde Amerikalı bir doktorla evli olan yine yakın bir arkadaşımı aradım. Ona sordum. Dedim böyle böyle. Yani çok özlüyorum. Üç haftadır da buradayım. Yani ne yapacağım acaba? Nasıl o insanlarla görüşebilirim. O da aynı yolu tavsiye edince aman sen bana bunun telefonlarını bul dedim. Bulduk telefonlarını ve ilk video konferansla tanışmamız böyle oldu. Ankara’ya Hasan Celal Güzel Bey’e telefon ettim. “Hasan Bey” dedim, “Bakanlar Kurulu’nu toplamanızı istiyor sayın başbakanımız. O, buradan size video konferans yoluyla hitap edecek” dedim. “E, nasıl oluyor o Can Bey?” dedi. Dedim, “Sanıyorum Türkiye’de pek bilenin olacağını düşünemiyorum; çünkü ben de burada öğrendim bunu. PTT genel müdürü ile konuşursak belki bize bir yol gösterir” dedim. Sonra Hasan Bey konuşmuş onunla. O da gerekli mekanizmalarla konuşmuş. Yurtdışı mekanizmalarla konuşmuş. Yurtdışı mekanizmalarla. Sonuçta bu görüşme sağlanmış oldu. Ben bunu merhum Özal’la hatıralarımın her döneminde andım. Çünkü müthiş şaşırtıcı bir şeydi o dönemde, böyle Bakanlar Kurulu’nu TV ekranına getirip onlara oradan konuşma yapmak. Ve Bakanlar Kurulu’nu ekran karşısına toplamak. O çok şaşırtmıştı. Sadece beni değil, olayı izleyen gazetecileri de çok şaşırtmıştı.

“Koca kafalı Hüsnü” lafı nasıl doğdu?

Hüsnü Doğan: 1987 yılında şubatın sonuna doğru, meşhur Houston’da kalp ameliyatını geçirdi. Ben de martı sanıyorum, Amerika’ya gittim, kendisini ziyaret etmek için. O za-

manlarda da tarım ve köy işleri bakanıyım. Gittim, işte birkaç gün otelde birlikte olduk. Ben orada, otelde olmadığım zamanda da etrafta bazı yerler gezdim. Bir hafta kaldım, cuma günü döneceğim. Sabahleyin, 10 civarıydı tahmin ediyorum, otele gittim, "Ağabey" dedim, "ben bugün dönüyorum". Ertesi gün de meşhur o video konferansı var. "Dur yahu gitme biraz daha kal" dedi. Öyle dcyince tabii, "Peki Ağabey" dedim, ve biletimi iki üç gün sonrasına aldurdım.

İşte Hüsnü Doğan'ın kafası büyüktür, 60 numara şapka giyer lafını o meşhur toplantıda söyledi.

Kalp ameliyatı Özal'ı değiştirdi mi?

Güneş Taner: Değişti mi ameliyattan sonra? Biraz değişti, yani biraz değiştiden kastım, hadiselere reaksiyon verişinde, Amerikalıların dcyimiyle, fitili biraz kısalttı. Eskiden çok daha toleranslıydı. Şimdi daha çabuk reaksiyon verebilir hale gelmişti.

Kaya Erdem: Özal'da ben birtakım değişiklikleri ameliyattan sonra gördüm. Bu daha çok, belki karakter, davranış biçimlerinde daha çok, davranış biçimlerinde bir değişiklik olduğu kanaatine vardım. Özellikle Özal her şeye rağmen tenkitlere açık bir kimse idi. İtirazlar halinde ısrarcı olmazdı. Özellikle ekonomik mevzularda kendisine itiraz ettiğimizde olmuyor dediğimiz zaman fazla üzerinde durmaz, kabul ederdi. Ama ameliyattan sonra, daha çok ısrarcı oldu. Bu tekliflerine karşı çıkan bürokrasideki üst düzey görevlileri değiştirme yoluna kadar gidecek reaksiyonlar göstermeye başladığını hissettim.

Bunların nedeni ameliyat mıdır, yoksa başka nedenler midir, onlar üzerinde bir fikir yürütemeyeceğim. Yalnız mesela çok iyi hatırlarım, ekonomide çok istediği bazı kararlar olurdu, yapılsın istediği. Bana şunu söylemişti: "Yahu Kaya, arkadaşlara söyle de, şu konuyu bir daha incelesinler, reddediyorlar, kabul etmiyorlar ama sen söyle, şuna bir olur bulamaz mısınız?" Bizim için çok önemli diye ısrarcı olduğu bazı kararlar olurdu. Bunlardan, bazen reddettiğim zaman, ikinci defa hatırlanmıyor dediğim zaman, gülerek bana, "Yahu senin de bürokratlığın tuttu hadi bildiğiniz gibi yapın" der, güler geçerdi.

Ama ameliyattan sonraki davranışları bu şekil olmadı. Daha ısrarcı olduğunu görüyordum.

Ekrem Pakdemirli: Birçok psikiyatriste danıştım, birçok ameliyat geçiren arkadaşlara sordum. Sonradan değişmesi şurada oldu rahmetlinin, tartışma götürmez oldu. Bir gün hatta bana sert çıktı, "Yahu" dedi, "benim bir başbakan olduğumu bir gün hissettirmediniz yahu, hep itiraz ediyorsunuz" dedi. Halbuki bizim itirazımız en iyiyi bulma, fikirleri kristalleştirme amacıyla yapıyordu. Ve yüzü kızarmaya başladı. Ondan sonra ben de mesela böyle tartışma yapmayalım dedim. Biz bir şey söylüyorduk, o da bir şey söylüyordu. Kabul etmiyorsa etmiyordu, yani. Benim fikrimi kabul etmiyorsa, onun fikriyle gidiyorduk. Kalp ameliyatından sonra kızgınlığı esnasında, yani biraz canı sıkıldığı zaman yüzüne kan vuruyor idi. Ben korkuyordum mesela, çok kendisini seven bir insan olarak. Ya bir şey oluverir maazallah, diye.

Londra'daki sıcak dakikalar

Cem Duna: 1987 ocağında ameliyat oldu rahmetli Özal. Şubat ayı içinde Houston'da nekahet süresi boyunca birlikteydik. Bu süre içinde Yunanistan'ın Taşoz Adası'nın güneyinde petrol arama ruhsatı verdiği ve burada kazı çalışmalarına başladığına dair bilgiler bize, Houston'a ulaşmaya başlamıştı ve biz de kendisini bilgilendiriyorduk. Ancak esas kriz, Houston'dan ayrılıp Londra'ya geldiğimiz sırada patladı. Çünkü, kendisi Türkiye'de olmadığı bir sırada gelişmeler olayı bir kriz boyutuna götürdüğünde biz de Londra'da, kaldığımız otelde krizin tam ortasına düştük tabiri caizse. Yalnız kriz büyüdükçe Özal doğrudan doğruya krizin yönetimini Londra'da kendisi üstüne aldı.

Onun yerine Hasan Celal Güzel vekâlet ediyordu o dönem içinde, Türkiye'de olduğu dönem içinde ve kendisiyle sürekli bir koordinasyon halinde ve Genelkurmay'la çok yakın bir koordinasyon halinde. Krizin ağırlık noktası bir anda Ankara'dan Londra'ya kaydı ve bu dönem içinde benim değerlerime göre, benim yargılarıma göre Türkiye'yi büyük bir ustalıkla bu krizden sükûnetle çıkarmayı başardı. Bunu

yaparken bir taraftan Yunanistan'ı ciddi bir biçimde köşeye sıkıştırıyor, öbür taraftan da yine Yunanistan'a bir çıkış yolu gösteriyordu.

BBC ile yaptığı bir röportajı hatırlıyorum bu bağlamda ve söylediği şeydu: Eğer bize dokunurlarsa biz de onlara gerekli cevabı veririz anafikrini işliyordu. Bu bir anlamda çıkış yolunu da beraberinde getiriyordu. Yani bizim Taşoz civarında yapacağımız askerî tatbikatı güvence altına almış oluyordu. Dolayısıyla bugün geriye dönüp baktığımda bir gerçek kriz yönetimi ustalığını o dönem içinde, yani 1987 mart ayında sergilediğini ve Türkiye ile Yunanistan'ı bir facianın eşiğinden döndürmüş olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.

Can Pulak: Odada üç kişiydik. Merhum Özal'ın telefonla Papandreu ile yaptığı beş dakikalık bir görüşme sonucu muhtemelen bir savaşa dönebilecek olan bir krizi yatıştırdığını, önlediğini gördüm.

Odada, benden başka Güneş Taner vardı, Cem Duna vardı, yanlış hatırlamıyorsam. Ve sonuca hepimiz şaşırarak kaldık. Çok dostane bir konuşma yaptı. İnsanların kaderlerinin, milyonlarca insanın kaderlerinin bu görüşmeye bağlı olduğunu, alınacak olan yanlış bir kararın iki ülkenin harbe girebileceğini, bunun sonuçlarının her iki ülkeye de çok büyük zararları dokunabileceğini, ama karşılıklı konuşarak krizi çözebileceklerini söyledi.

Karşıdan da buna benzer ifadeler gelmiş. Nasıl sizin için ciddi bir sorunsu bu, bizim için de ciddi bir sorun. Elbette ki karşılıklı konuşarak halletmekte büyük fayda var. Şimdilik bunu dondurarak düşünebiliriz gibi. İkinci konuşma oldu aynı gün. Zannediyorum akşam vakitleriydi yine. O konuşma bölümünde hiç birimiz odada yoktuk. Beş dakika sonra bitti mi diye baktığımızda, içeri girdiğimizde Turgut Bey gülümsüyordu. "Kriz bitmiştir, geçmiş olsun arkadaşlar" dedi ve gerçekten kriz bitti.

"Ne yapıyorsun Hasan?"

Hasan Celal Güzel: Atılan manşeti biliyorsun değil mi? İşte "Ne yapıyorsun Hasan, bizi savaşa mı sokacaksın?" diye. Öyle bir şey yok. Özal'ın kontrolü dışında değildi hadise.

Merhum Özal'ın baypas olmasından önce ameliyatını eşi dışında bahsettiği iki kişiden birisiydim. Diğeri de Hüsnü Doğan'dı. Bana giderken, "Bak Hasan, Mehmet Keçeciler çok kabiliyetli ve sevdiğimiz bir insandır. Partiyi ona teslim ediyorum. Ama bazen pasif davranır. Bizi bu Hüsamettin Cindoruk'un karşısında suskun düşürür. Ben seninle temas halinde olurum, gereğini yap" dedi. İkinci olarak da, "Kaya Erdem'i çok sevdiğimi biliyorsun, tecrübeli bir devlet adamıdır. Ama o da pasif olabilir. Onun için senin yurtdışılığına ihtiyacımız var. Sen, gerekli yerlerde dümeni eline alırsın. Onun için bunu sana söylüyorum. Diğerlerinc söylemedim. Gelince bildireceğim" deyip gitti. O sırada Ege'de Yunanlılar bir blöf yapmıştı. Bunun blöf olduğunu hem bizim istihbarat kaynakları, hem de bizim istihbarat kaynaklarıyla işbirliği yapan dış istihbarat kaynakları teyit ediyordu. Yunan idaresi çoğunlukla yaptığı gibi iç politikaya dönük bir blöf yapmıştı. Ve bize gerçekten yetkisini aşan bir şekilde hücum etmişti. Bu arada biz de Hora'yı yola çıkarmalıydık bizim kanaatimize göre ve onların bu blöflerini görmeliydik. Yunanistan bunu savaş sebebi olarak da ilan ediyordu. Ama hiçbir hazırlığın olmadığını da öğrenmiştik. Hemen MGK'yi olağanüstü toplantıya çağırdım. Ve Evren Paşa başkanlığında yapılan toplantıda bizim hazırlıklı olmamız gerektiğini, eğer bu sefer Yunanistan tarafından çıkarılan Ege krizinde sonuna kadar dayanabilirsek hem savaş olma ihtimalinin çok zayıf olduğunu hem de Ege konusunda iddialarında da geri adım atmalarının muhakkak olduğunu savundum.

Evren Paşa da benim görüşümdeydi. Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ Paşa'nın bazı tereddütleri vardı. Silahlı Kuvvetler'in hazır olmadığını, özellikle telsiz ve haberleşme sisteminde Ege'de boşluk bulunduğunu, bunları tamamlamamız gerektiğini söylüyordu. Toplantıya gitmeden evvel de Turgut Bey'i Amerika'dan aramış ve böyle düşündüğümüzü kendisine iletmıştim. Tam Turgut Bey'in düşünce sistemine uygundu. Cesur ve atak bir politikaydı. O da bu görüşte olduğunu söyledi. Ve bizi destekledi.

Bir kriz masası kuruldu Başbakanlık'ta. O zaman dışişleri bakanı Vahit Halefoğlu idi. Ben de onun daimî vekiliydim. Vahit Bey yurtdışındaydı. Ben de dışişleri bakanı vekili-

li sıfatıyla, hem de hükümet sözcüsü olduğum için “kriz masası”nın başına geldim. Ve birkaç gün hiç ayrılmadan Dışişleri’nde ve Başbakanlık’ta krizi yönetmeye gayret ettim. Kaya Erdem Bey de bu gibi konulardan çok fazla hoşnut değildi. O da İstanbul’da bir ekonomi toplantısına iştirak etmişti. Dolayısıyla iş benim üzerime kaldı, onu anlatmak istiyorum. Çünkü sonradan bir gazetede bu yanlış şekilde yayınlandı ve istismar edildi. Ben saat başı neredeyse, Turgut Bey’le görüşüyordum. O da zaten merak içinde bilgi alıyordu ve Hora da yoluna devam ediyordu. Hora artık bizim açık deniz kabul ettiğimiz sulara yaklaşmıştı. Açık denize girecekti. Orası artık bizim sınırimızdı diye düşünüyorduk. Halbuki Yunanlılar da orayı kendi denizi olarak ilan ettiği için... O meşhur biliyorsunuz tezi. O yüzden bize karşı savaş ilan edecek ve Hora’yı vuracaklardı. Bizim Deniz Kuvvetleri’mizden de bir birlik Hora’nın yanındaydı. Ve çğer Yunanistan böyle bir çatışmaya girse biz de cevap verecektik. Çok elektrikli dakikalar, saatler yaşanıyordu. O sırada Turgut Bey de Türkiye’ye dönmek üzereydi ve Londra’ya doğru hareket etmişti. Londra’ya geldikten sonra öğrendik ki Dışişleri’ndeki müşavirlerinden bir kısmı ve Güneş Taner gibi bazı yakınlarını onunla görüşmüşler. Bir problem olabileceğini, bundan zarar göreceğimizi ve geri çekilmemiz gerektiğini kendisine telkin etmişler. Ve Londra’dan aradığı sırada Turgut Bey değişmişti. Bana, “Yahu böyle yapıyoruz ama başımıza iş açmaya başlayacağız” demeye başladı.

O zaman Halefoğlu da dönmüştü. Biz ikimiz sonuna kadar geldiğimizi, Yunanlıların hiçbir tahkimatının olmadığını, Amerikalıların onları desteklemediğini, hatta bize alttan alta destek verip siz de gereken cevabı verin diye telkinlerde bulduklarını söyledik. Tabii bu bir tuzığa düşme de sayılabilir ama, bizim yüzde 100 kararımız bu istikametteydi. Dışişleri Bakanlığı’nın bütün ileri gelenleri de böyle düşünüyorlardı.

Asker de artık ikna edilmişti. Yalnız o sırada bir hata yapıldı. Genel Kurmay Genel Sekreterliği’nden bir tuğgencral bizim kendisine böyle bir talimatımız olmamasına rağmen bir bildiri yayınladı. Bildiride, asarız keseriz, biz çok aslan milletiz, biz çok büyük orduyuz gibi ifadeler vardı. Ben de

çok kızdım bildiriye. Açtım Necdet Üruğ Paşa'yı buldum: "Efendim bu nereden çıktı? Biz böyle bir bildiri vermedik size. Biliyorsunuz böyle anlarda krizi yönetmek tamamen sivil hükümetin takdiridir. Sizin böyle bir yetkiniz yok. Lütfen bu zata söyleyin bir daha böyle bildiriler yayınlamasın." Tabii şimdi aksi bildiriler yayınlamak da yanlış olacaktı; bu defa sanki zaaf içinde olduğumuz sanılacaktı. Onun için biz o bildirin üzerine yattık. Ama bildiriye dışarıdan öğrenir öğrenmez Yunan taraftan basın da bunu allayıp pullamış. Turgut Bey'e bir güzel Güneş Taner ve arkadaşları söyleyince; işin içinde parti içi rekabet de var tabii. Turgut Bey açtı bana bir güzel verdi veristirdi," O neydi o bildiri? O generalin bildirisi neydi? Siz niye generallere bildiri yayınlıyorsunuz? Dışişleri'nde hiç asker konuşur mu?" falan diye birtakım şeyler söyledi. "Efendim biz gereğini yaptık. Böyle bir hata oldu ben de çok üzgünüm." Fakat buna rağmen bizimle de danışmadan Londra'da bir açıklama yaptı ve Hora'yı geri çektiğini söyledi Turgut Bey.

"Bir baktım CNN'de Türk generali"

Güneş Taner: Londra'ya geçmeden önce biliyoruz. Londra'da otelde kalıyoruz. Basınla mülakat falan da yapmıyor. Ben sabahleyin erkenden geliyorum, onların dışarıda küçük bir odası var oraya kahvaltılar giriyorlar. Orada televizyon var. Rahmetli yan tarafta yatak odasında yatıyor. Şimdi ben televizyonu seyrederken bir baktım, CNN'de, bir tuğgeneral çıkmış konuşuyor. Allah Allah, ama daha televizyonun sesini açana kadar kayboldu. Allah Allah dedim, bekledim. Biraz sonra tekrar verdi, sesini açtım, Yunanistan'la aradaki gerginliğin bir savaş sebebi olabileceğini söyleyen bir konuşma. Ben bu konuşmayı duyunca şok oldum. Hiç öyle bir şey beklemiyordum. Ondan sonra biraz daha beklemeye başladım.

O sırada, Yunanistan Dışişleri'nden sözcüler ve Yunan büyükelçisinin konuşmaları var. Şimdi bunun üzerine hemen kapıyı açtım ve içeri girdim. Ahmet Özal kalkmış, oturuyor. Dedim, "Turgut Abi bir şey var". "Nedir o?" dedi. "Yahu" dedim, "televizyonda bir general çıktı, Türkiye ile Yunanistan arasındaki Hora'nın gideceği için, şu gün şu saatte gi-

decek, harp sebebidir ve biz buna mukabele ederiz diye bir şey yaptı. Yahu sen buna baksana” dedim. Hemen çıktı. Televizyon olan odaya geçti. Dinledi. Şoke oldu. Hemen telefonla önce Kaya Erdem’i aradı. Kaya Erdem’le konuştu. Arkasından Kenan Evren’i aradı. Ondan bilgi aldı.

Kenan Evren dedi ki: “Ben efendim görevimin başındayım. Buradan gerekli temasları yapacağım.” Yani o ana kadar hükümeti Kaya Erdem’e devretmiş ve Hasan Celal Güzel’in de hükümet sözcüsü olarak bu işlere ileklemediği bir ortamda onların elinden o yetkileri bir nevi aldı. Onun üzerine, tam o sırada baktık BBC falan aşağıda, televizyoncular gelmiş. O sırada tabii Özal’ı kimseyle görüştürmüyorlar. Ben hemen fırladım, gelin yukarı dedim. Hatta bazı arkadaşlarımız buna alındılar, ama adamları zorla içeriye getirdik, o ufak odaya. Özal bunları görünce, “Bunlar ne?” dedi. Dedim ki: “Efendim bir dakika içride sizinle görüşelim.” Dedim ki: “Durum böyle sizin mutlaka bunlarla konuşmanız lazım.” “Peki, ben anlatayım” dedi. Onun üzerine, o gün sabahtan akşama kadar Amerikalıların shuttle diplomasisi dedikleri olaya benzer bir yapı içerisinde bir taraftan CNN’deki izlemeleri takip edip, bir taraftan kendisi bu konuda beyanatlar vermeye başladı. Ve meseleyi yumuşatmanın yollarını aradı ve televizyona yaptığı açıklamalarla da bu yumuşama kendini gösterdi. Nitekim hemen CNN’de Atina’nın ve Amerika’nın buna mukabeleleri gelmeye başladı. O ana kadar bize gelen mesajlarda da, kriptolarda da harbe gidilecek şekilde yükselen bir krizin çıktığını fark etmemiştik. Yani böyle bir şeyden haberimiz yoktu.

Işık Biren: Ege krizinde ben Genelkurmay’da Plan Prensipler başkanıydım. Efendim tabii orada karşılıklı bir egemenlik mücadelesi vardı. Egemenlik mücadelesinin aslı şuydu: burası açık denizdir, ben burda açık denizi serbestçe kullanma hakkını kullanabilirim. Netice itibarıyla, birtakım karşılıklı alarmlar verildi. Yalnız herhangi bir müdahale olmadı. Bizim “rules of engagement” dediğimiz müdahale olayları teşekkül etmedi, ama o olaya karşı her türlü tedbirin alınması gerekiyordu. O tedbirler alındı. Evvela askeri teyakkuzdan başlarsınız, yukarı doğru tırmanarak gider. Bizim siste-

mimiz savunmaya dayalı olduğu için yani defansif bir sistem olduğu için evvela caydırıcılık uygulanır. Yani karşı tarafın herhangi bir akıl dışı harekete girişmesini önleyecek birtakım tedbirler alınır ki aların kademeleri bununla eşdeğerdedir. Aynı zamanda da kendinizi bir baskına, taarruza karşı hazırlamak için gerekli önlemlerdir. Bunlar bazı birliklerin harekete hazır hale getirilmesi, bazı yer değiştirmeler gibi şeylerdir. Tabii bunlar gizli vesikalardır. Yani bunlar her kademe kendinizi savunacak, bir kademe daha ilcriye götürecektir bunlar. Genelde o kadar söylenebilir yani.

Özal'ı karşılama töreni

Erkal Zenger: Kalp ameliyatı olup gelince havaalanında büyük bir karşılama töreni yapıldı; tabii yani bütün bunları hazırlayan bendim. İşte ne olacak, ne bitecek, gazeteciler nerede duracak; gazetecilere bir özel araba yaptık falan. Bunlar da Eskişehirli sanatkâr Mithat Körler'e bir marş besteletip okutmuşlar. "Saygıdeğer başbakanım, yurdumuza hoş geldiniz" falan gibi. Bando çalar gibi, yağcılığın ilk defa bando eşliğinde ve stüdyoda yapılmış şeklini hazırladılar. Bu da bir ilkti Türkiye'de tabii. Sonra işte aldık, getirdik. Zenger'den başka yanında kimse olmayacak dediler. Çünkü mikrop kapma ihtimali var. Mikrop bulaştırma ihtimali olan insanları arabanın dışına çıkardılar. Fakat Ahmet Karacvli dayanamamış, yine önde bizim bir tane ses yayın aracı vardı. Onun arkasına atlamış, eline bir mikrofon almış. Oradan konuşuyordu. Ahmet Karaevli'yi de yağcılıktan sorumlu devlet bakanı seçmiş basın, gazetelerde resimleri çıkmıştı.

"Haystiyetimizle oynatma dedi"

Gündüz Aktan: AT konusunda Özal bir konuşma yaptı. Oradaki konuşmada dedi ki, ben de isterim bunu ama bu sizin şimdi burada söylediğiniz kadar kolay bir şey olmayacak. Yani bu bunu söylemek zor muydu, doğru muydu, kolay mıydı, onu bugün söylemek mümkün değil ama başımıza gelecek her şeyi aşağı yukarı söyledi.

Yani bir Yunanistan faktörü var, dedi, bu bizi bırakmaz,

dedi. Avrupa'da bu insan hakları şeyi var dedi, bunlar, bırakmayacaklar dedi, bunun ucunu. Büyük bir ülkeyiz biz, dedi. Nüfusumuz büyük, hızla büyüyor. Bu adamların nüfusları durmuş durumda. Ondan dolayı, nüfusu büyüyen ülkeye karşı çekingenlikleri var, dedi. Tam, dengeli bir ekonomi değiliz, gelişmiş yönümüz var, gelişmemiz yönümüz var, dedi. Genel düzeyimiz düşük dedi. Fakat şeyi de unutmayın, dedi. Türkiye Müslümandır, bunlar Hıristiyandır dedi. Bunun da dedi, menfi etkisi olacaktır. Meşhur işte, dar ve uzun yol şeyini, o konuşmada söyledi. Ama peki, dedi. Bu yöne doğru gidelim. Şimdi ağustos 1986 talimatını, siz hazırlayın, dedi.

AT ile ilişkilerden sorumlu bir devlet bakanlığı kuruldu. Onun başına sayın Ali Bozer getirildi. Onun yanına Dışişleri Bakanlığı'ndan bir müşavir verildi. Ben de onlara katıldım. Yani bir ayağım Dışişleri'nde, bir ayağım Başbakanlık'ta. Dışişleri'nde evvela genel müdür yardımcısı, sonra genel müdür oldum, Avrupa Birliği işlerinden sorumlu. Başladık dolaşmaya, her tarafı dolaşıyoruz. Gidiyoruz, geliyoruz, ama çok menfi hava. Yani baştan bizi caydırmak için ellerinden geleni yaptılar.

Fazla ayrıntısına girmeyelim. Gittik, başvuruyu yaptık Brüksel'de. O tarihte şimdi çok görüyoruz, her tarafta kameralar filan ama, o tarihte bu kadar çok kamerayı bir arada görmek mümkün değildi. Sarayın önünde yüzlerce kamera, büyük bir sürpriz. Nereden çıkıyor bu adamlar şimdi, günün bu saatinde? Yani müspet bir olay olduğu için meraklarını çekiyor değil, aykırılık var. Düşüncelerine ters gelen bir şey var. Nereden çıktı bu Türkler? Ne hesaplar yapıyorlar? Ama orada sunuşu yaptık. Şampanyalar içildi. Herkesi nasıl kabul ettilerse öyle yaptılar. Belçika dışişleri bakanı zaten aklı başında olgun bir insandı. O çok güzel bir konuşma yaptı. Çok destekleyici bir konuşma. Sayın Bozer çok heyecanlı bir konuşma yaptı.

Bindik, gittik, Fransa'ya. Fransa'da öğlen yemeğinde Dışişleri Bakanlığı'ndaydık. Bizim müracaatımız bu şekilde oldu.

Ali Bozer: Özal'ın AB'ye tam üyelik için müracaatı su götürür diyenler vardı. Benim kanaatim bu işi çok içten istiyordu. Fakat sağlığı çok faal çalışması için müsaade etmedi. O

sıralarda bir baypas ameliyatı geçirdi. Ve Amerika'da uzun bir süre kaldı. Hazırlıkları kurduk, başvuru yapacağız en son. Özal Amerika'dan dönmüştü. Ve Amerika'dan Türkiye'ye direkt gelmesini doktorlar tavsiye etmemişti. O yüzden Londra'da birkaç gün kaldı. Ben orada kendisini ziyaret ettim iki arkadaşımınla. Önce üç beş dakika konuşma imkânımız vardı. Biz de bu müracaatı mutlaka Belçika'nın dönem başkanlığı sırasında yapmak zorundaydık. Yoksa müracaatımızın Konsey'den komisyona geçme ihtimali azalıyor. Bu zaruretle hemen durumu kendisine takdim etme mecburiyeti vardı. Dedim ki: "Efendim durum böyle. Biz müracaatta fayda buluyoruz." Bana tek bir şey söyledi: "Haysiyetimizle oynatma." Bu bana çok ağır geldi. O zaman görevin ne kadar ağır olduğunu bir kere daha hissettim. Ve biz o programa göre başvurumuzu, bütün ülkelerle temas etmek suretiyle yaptık. Çok güzel bir çalışma hazırlamıştık.

Özden Sanberk: Ona yöneltilen eleştiriler oldu. O zaman Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne müracaat etmesi ve bu birlikten ret cevabı alarak işte tekrar İslam dünyasına dönmesi için bir gerekçe hazırlıyor şeklinde görüşler dahi ileri sürülmüştü. Bütün bunların tabii gerçekçi olmadığı ortaya çıktı. Türkiye'yi aslında tamamıyla kendinden, güvenden kaynaklanan ve Türkiye'ye duyduğu güvenden ve Türkiye'nin de kendisine duymasını arzu ettiği bir güvenden kaynaklandığı bir girişimcilikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olacağına inanmıştı. Ama bunu herkesten daha gerçekçi olarak ilk gün söyledi. Uzun ince yol, hepimiz biliyoruz.

Mesut Yılmaz: 1987'deki Avrupa Birliği'ne tam üyelik müracaatı o tarihte bir toplumsal mutabakata, hatta bir Meclis mutabakatına bile dayalı olmayan, Özal'ın kendi inisiyatifiyle başlattığı bir süreçti. Belki en az on sene geç kalmış bir süreçti. Ama netice itibarıyla bugün geriye baktığımızda bütün bu inisiyatiflerin, o tarihte kullanılan bu inisiyatiflerin zaman içerisinde Türkiye'nin lehine olduğunu görüyoruz.

Sekizinci bölüm

Teknokrat Özal'dan politikacı Özal'a

Stiyasî yasaklar ANAP'ı karıştırıyor

Hasan Celal Güzel: Efendim siyasi yasaklar konusu da çok enteresandır. Turgut Bey aslında yasalara taraftar bir insan değildi. Her türlü yasağın karşısındaydı. Ancak bu konuda başta Mehmet Keçeciler, Cahil Aral gibi kimseler olmak üzere, yanına gitmiş, telkinlerde bulunmuşlar. "Kim rakibine böyle imkânlar sağlar ki? Bu politik olarak yanlış bir şey" demişler. Bundan önce beni çağırды, dedi ki, "Biz Hüsamettin Bey'le görüştük. Bizden sen, DYP'den de Mehmet Dülger bir araya geleceksiniz, zaten eski arkadaşsınız. Hemen Anayasa'yı tadil edecek bir teklif hazırlayacaksınız. Biz de bunu geçireceğiz. Anayasa'yı tadil edeceğiz, yasakları da kaldıracamız" dedi. Ben de çok sevindim. Hemen bizim evde oturduk Mehmet Dülger'le. Zaten onun bir hazırlığı vardı ve son haline getirdik ertesi gün götürdük Turgut Bey'e. "Yahu ne çabuk bitirdiniz?" dedi. "Efendim ne olacak, birkaç maddelik bir kanun" dedik. "Peki sen onu bırak da git" dedi. Baktım ki tavrı değişmiş. "Efendim hani hemen çıkaracaktık?" dedim. "Canım Evren Paşa istemiyor" dedi. Ben dedim ki, "O zaman biz Evren Paşa ile görüşürüz, çünkü ben öyle bir hava görmüyorum" dedim. Hem o zaman da diyalogumuz iyiydi. "Ben hemen gider konuşurum." "Canım lüzumu yok" dediyse de ben hemen doğru Köşk'e gittim. Evren Paşa'yı buldum. "Paşam" dedim, "siz istemiyormuşsunuz, buna mâni oluyormuşsunuz, öyle diyorlar" dedim. Küplere

bindi Evren Paşa tam tahmin ettiğim gibi. Böyle olmadığını biliyordum. 12 Eylül havasından çıkmaya çalışıyordu o sırada Paşa. Dedi ki, "Sayın Güzel, getirin hemen inzalarım, veririm size. Beni bahane etmesinler" dedi. Ben de indim, sevinerek. Hâlâ Turgut Bey'in istemediğini, kanaatinin değiştiğini bilmediğim için saf saf. İşte Evren Paşa böyle deyince "Yahu ben sana gitme demedim mi?" dedi. "Ben" dedi, "vazgeçtim bundan." "Efendim niye vazgeçtiniz?" dedim. Buz gibi oldum. "Hem demokratikleşmeden bahsediyoruz, bu konuda da çok güzel şeyler yapıyoruz hem de vazgeçtiğinizi söylüyorsunuz." "Ama bizim arkadaşlar diyorlar ki, insan hiç siyasi rakibini serbest bırakır mı diyorlar" dedi. "Yok biz artık öyle düşünmüyoruz. Referanduma gideceğiz ve halk da bunu affetmek istemeyecek. Neticede bu problem de olmayacak. Affederse halk affetsin" dedi. "Efendim dünyaya ne anlatacağız. Yani bir darbe yönetimi tarafından kendisine yasak konulmuş, yıllarca başbakanlık yapmış insanlar bunlar tek kişi de değil. Bütün suçları bu. Şimdi bunları biz affetmeyi halka bırakıyoruz. Böyle bir şey olur mu?" "Demokratik işte, halk kabul etsin" dedi. Anladım ki Turgut Bey kararını vermiş. Bunun üzerine çok üzüldüm ben gittim. Ertesi gün ANAP'tan, bakanlıktan ve milletvekilliğinden istifamı üç ayrı dilekçe halinde kendisine götürdüm.

Çok şaşırdı. Çok üzüldü. "Kusura bakmayın efendim" dedim. "Ben asla bunu kabul edemem. Bütün ömrüm boyunca demokrasi dedim. Şimdi kalkıp, bir adamın yasaklı olması için propagandaya çıkamam. Sizin ve partimin aleyhine de çalışmam. Bu durumda ANAP'tan ayrılıyorum. ANAP bana bu milletvekilliğini verdi. Milletvekilliğini de bırakıyorum. Bakanlıktan zaten ayrılıyorum." Aldı orada dilekçeleri. Yanında da Güneş Taner vardı. Sonra dedi ki: "Ben senden rica ediyorum. Tamam sen aleyhte çalışma. Lehte de çalışma. Otur bakanlığını yap. Referandumdan sonra görüşürüz bu konuyu tekrar. Buzdolabına kaldıralım." Ben de "Peki" dedim. Ama Güneş Taner acele Ertuğrul Özkök'e yetiştirmiş. O da manşette, "Güzel istifa etti" diye koskocaman bir manşet. Tabii ortalık karıştı. Turgut Bey de üzüldü. Neyse, bu hadiseden sonra ben açıkça tabii propagandaya katılmadım ama herkeşe de benim siyasilerin affından yana olduğumu söyledim.

Mesut Yılmaz: Rahmetli Özal'ın bu siyasî yasakların Türkiye'de daha fazla sürdürülemeyeceğinin, özellikle Konsey'den sonra artık, siyasî yasakları sürdürmenin bizim savunduğumuz fikirlerle de çelişen bir durum arz ettiğinin farkındaydı. Ancak bunun şeklini kafasında araştırıyordu. Ben her zaman Meclis'te bir anayasa değişikliğiyle siyasî yasakların kaldırılması gerektiğini söylüyordum. Bir gün, karar aşamasına geldiğimiz bir gün, rahmetli Özal bizi, partinin merkez karar yönetim kurulunu, o zaman 40 kişiydi, Meclis'te topladı.

Hepimize teker teker görüşümüzü sordu. Benim hatırladığım kadar, arkadaşlarımızın 2/3'ü bir referandum yapılmasına karşı çıktılar. Yani bunun Meclis'te anayasa değişikliğiyle değiştirilmesini istediler. Yaklaşık 13 arkadaşımız da referanduma gidilmesini, halkın böyle bir şeye razı olup olmadığını mutlaka tespitinin yararlı olacağını dile getirdiler. Kurulun 13'ü aleyhte görüş bildirmesine rağmen rahmetli Özal referandumu savunan arkadaşlara katıldı. Ve sonunda merkez karar yönetim kurulunun kararı referandum yönünde çıktı.

Şarik Tara: Bir akşam onu da münakaşa ettik. Referandumu yapma dedim. Ne lüzum var yapmaya, çünkü bu insan haklarının referandumu olmaz, dedim. Sen bunu otur TBMM'den geçir. Büyüklük de sende kalsın dedim. Sen biliyorsun dedi. Ben herkesi tanıdım dedi. Halkın karar vermesi, bizim karar vermemizden daha iyi dedi. Ben ısrar ettim. Hatta orda biraz münakaşa ettik. Ben o akşam terk ettim orasını, dokuz ay da görüşmedik Turgut Bey'le.

Bedrettin Dalan: Valla yani herhalde etrafı yanılttı. Yoksa hakikaten demokrat bir kişiliği vardı. Ama mesela referandum konusunda anlamadığım bir inadı tuttu. Sırf o işle ilgili olarak referandumdan on beş gün evvel Ankara'ya gittim. Yani referandumun Meclis'te onaylandığı günden bir gün evvel. Fenerbahçe-Beşiktaş'ın Başbakanlık Kupası vardı Ankara'da. Eve gittim. Evde işte böyle böyle seninle konuşmam lazım dedim. Orda konuşamadık. Beraberce Hipodrom'a gittik. Maça gittik. Adamcağıza maçı seyrettirmedim. Hatta o günkü filmlerde televizyon kameralarında görülür. Hep konuştum. Konuştuğum şey de şuydu. "Ağabey bu referandu-

mu lütfen yapma, Meclis'te yarın konuşursun. Çık Meclis'te bu yasaklıların hakkını ver, çok demokratik bir davranış olur dedim. O da bana dedi ki, "Hiç ısrar etme, halkın vermediğini ben hiç kimseye vermem" dedi. Oradan ayrıldık. Ve ben İnaç'ın ikinci yarısını seyretmedim. İstanbul'a döndüm. Referandumda kesinlikle yan tutmadım.

Referandumu kıl payı ile karşı taraf kazandı. Turgut Bey çıktı televizyonda: ben de bunun böyle olmasını istiyorum. Değindiği şeyi iki ay önce söyledim. Neden beni kabahatli buldun ki? Yani böyle şeyler oldu aramızda. Bence Turgut Bey'in siyaset hayatında sonun başlangıcı o tarih olmuştur. O konuda hakikaten derin bir görüş ayrılığı olmuştur. Ama bizim aramızda farklılıklar ondan daha öteydi, derindi. Bir kere üniter devlet anlayışıyla laiklik konusunda açılarımız çok farklıydı. Keşke beraber olsaydı, çok güzel şeyler olurdu.

"Rahmetli, Demirel'i cumhurbaşkanı yapacaktı"

Semra Özal: Aslında rahmetli onu Meclis'te kaldırmayı düşündü başta. Fakat dediler ki: Meclis koymadı bu yasağı. Bu yasağı Meclis koymadı, halk koymuş sayılır. Çünkü Anayasa'yı tasdik ederken Konsey'in yaptığı şey: bu yasakları da onaylamış oldu, o şekilde.

Onun için bu Meclis'te kalkmaz. Kalkarsa, Süleyman Bey konular dediler. Yani halkın isteği ile, arzusu ile kalkmasını arzu eder, talep eder dediler. Çeşitli fikirler öne sürüldü o sırada, bu referanduma karar verildi.

Aslında partiyi kurarken de rahmetlinin fikri çok güzeldi. Süleyman Bey'den yardım istedi. Parti kurmak için dedi ki: Biz birlikte parti kuralım. Eğer iktidar olursak ileride Süleyman Bey'i ben cumhurbaşkanı yaparım. Ben başbakan olurum. Çok güzel bir ikili götürürüz. Bütün kafasındaki ilk tasarı buydu. Ama bilmiyorum ya arada laf götürüp getirenler oldu ya terslik oldu, bilemiyorum. Geçti artık ama böyle olsaydı çok güzel olacaktı. Bu referandumda da yanı istenmeden oldu.

O dalaşmamız, çalışmamız yanlıştı aslında. Yapmamak lazımdı. Onların yapılmaması lazımdı, karşı taraf yaptı diye bizinkiler de yaptı, biz de yaptık. Ama onların olmaması lazımdı.

Can Pulak: Özal referandumdan önce her ikisinin de yakın dostu olan eski devlet bakanı Sayın Ekrem Ceyhun aracılığıyla Demirel'e bir haber gönderdi. "Bak Ekrem Bey" dedi. "Süleyman Bey benim ağabeyimdir. O cumhurbaşkanı olsun, ben başbakan olarak kalayım. Memleket de huzura kavuşsun, bizler de huzura kavuşalım. Biz iki yakın dostuz. Bize böyle kavga, itişme, birbirimiz aleyhinde konuşma yakışmaz. Ama bu siyaset, bizi buna mecbur edebilir. Bunlardan da kurtulmuş oluruz. Yapmayalım böyle bir şeyi. Lütfen bu önerimi Süleyman Bey'e götür. Cevabını hararetle bekliyorum" dedi. Sayın Ceyhun da bunu bir görev bildi.

Süleyman Bey'e gitti. Öneriyi anlatmış, akşama doğru cevabı geldi. Demirel, "Benim Özal'ın lütfuna ihtiyacım yok. Ben geleceğim yere kendim gelirim. Beni milletim getirir oraya oturtur" cevabını verdi. İşte bu cevap, iplerin tamamen kopmasına sebebiyet vermişti. Ondaki sonraki olaylar kamuoyunun hafızasındadır. İşte referandum kampanyaları başladı. O, "No No" dönemi oldu. Ve o dönemde merhum Özal'ın da hatırladıkça çok üzüldüğü gelişmeler yaşandı. Ve sonuçta bu iki büyük dost birbirlerinin yanaklarına sarılmadan, birbirlerini kucaklayamadan ayrılıp gittiler.

Ahmet Özal: Süleyman Bey babamın üniversiteden arkadaşı, askerden arkadaşı, daha sonra işte beraber çalışmışlar. Devlet Su İşleri'nde bir tanesi, Elektrik İşleri'nde bir tanesi. Ben o dönemde hatırlıyorum, Süleyman Bey'in evinde küçük bir havuzu vardı, içinde kırmızı balıklar vardı. Ben ilkokulda, Kavaklıdere İlkokulu'ndan yürüyerek eve giderken onun evinden geçerdim, her gün. Her gün geçerdim, muhakkak oraya bir uğurdum.

Havuz vardı bahçede. Balıklarla oynardım. Bir kurabiye yiyip, belki süt içip tekrar eve dönerdim. Yani her gün oraya muhakkak uğurdum. Süleyman Bey, tabii benim çocukluğumu, benim büyümemi bilir. Hatta zaman zaman siyaset artık gündeme gelip de 80'li yıllara, Süleyman Bey'le babamın zaman zaman atışmaları olmuştur. Bu atışmalarda belki aşırıya da kaçılmıştır. Haksızlık da yapılmıştır. Burada kabul etmek lazım; ama o dönemde ben Süleyman Bey'le birkaç defa görüştüm. Süleyman Bey beni çağırdı, hatta ben babama söyledim. Dedim ki Süleyman Bey beni çağır-

yor. 80'li yıllarda, babamın başbakan olduğu dönem.

Bana aynen şunu söylemiştir babam, "Çağırıysa tabii gideceksin, o senin amcandır. Benimle olan kavgası, münakaşası seni ilgilendirmez" dedi. Yani, "Hayır gitmeyeceksin" diye bir laf etmemiştir. Gittimde oradan buradan bazı şeyler konuştuk. Gittim geldim birkaç defa ama, benim Süleyman Bey'le konuştuklarım daha ziyade o günlere ilişkin bazı şeylerdir. O günlerle ilgili kendisinin yanlış gördüğü bazı şeyleri bana ifade etmiştir. Babam bana bazı kendi yanlış gördüğü şeyleri söylemiştir. Yani öyle bazı diyaloglarım vardı ama benim Süleyman Bey'le, babamla ilgili veya siyasetin dışında da görüşmelerim olmuştur.

Rüşdü Saraçoğlu: Bakın ben 3 cumhurbaşkanı, 5 başbakan, ekonomiden sorumlu 8 bakanla çalıştım. 87'de Demirel'in siyasete dönüşü, benim izlenimim, Turgut Bey'i korkuttu. Yani hiç kimseden korkmayan cesur adam, Süleyman Demirel'in siyasete dönmesinden korktu. Siyasete dönmesinden korkunca, kendi orijinal yaklaşımını, hatalarıyla, sevaplarıyla, ama çok geniş bir ufku olan bir insan olduğu da şüphesiz, değişimci bir insan olduğu da şüphesiz, kendi orijinal kimliğini, orijinal yaklaşımlarını bırakıp, bir yerde Süleyman Demirel'i taklit etmeye çalıştı.

Tabii Süleyman Demirel'i taklit edince en iyi yapabileceği şey Süleyman Demirel'in ikinci sınıf bir taklidi olabilirdi. Yani Süleyman Demirel korkusu, Turgut Bey'i biraz Süleyman Demirelleşmeye itti, benim kanaatim.

Demirel çok korktu

Hüsametlin Cindoruk: Sayın Demirel referandumdan önce "Çok korktum ben bundan" dedi, "benim siyaset hayalimin sonu olabilirdi bu" dedi. Ama Özal onu yapmadı, yani Meclis'te kaldırmadı. Bu arada yavaş yavaş, 88'de falan, ciddi bir Demirel fobisi başladı onda. İşin garibi Demirel'de de Özal fobisi vardı. Ama ben her zaman ikisini yan yana Türkiye'nin iyi bir optimali olarak gördüm.

Ondan çok korktuk. Demirel de ben de çok korktuk. Eğer onu yapsaydı, seçimde büyük oy alırdı. Çünkü affetmiş insan durumuna gelirsiniz. Bir otorite de kurmuş olursunuz. Af-

fedebilme otoritesine sahip olmuş olurdu ve büyük bir insanlık örneği vermiş olurdu. Halkın da rağbetini kazanırdı çok.

Referandumdan önce ben Demirel'e gittim dedim ki, "Bunlar, bunu, referandum koşuluyla kabul ediyorlar, ne yapalım?" Demirel bir durdu, düşündü. "Şunu yapmak istiyorlar" dedi, "bizi halka boğdurmak istiyorlar" dedi. "Bu anlamı var bunun. Ama başka şartı yoksa, başka da imkân kalmamışsa, bunu kabul edelim, girelim, mücadele edelim, halkın önüne çıkalım, meydanlarda fikrimizi söyleyelim, halkı sınavalım" dedi. Benim de düşüncem oydu, Demirel'in de düşüncesi oydu. Özal ile Evren bu kendilerinin tasfiye ettiklerini sandıkları liderleri halka tasfiye ettirmek istiyorlardı. Ve bu planları da aşağı yukarı tutmak üzere idi. Demek ki 50-60 bin vatandaşımız bu tarafa kaysaymış, referandum, demokrasi açısından büyük sıkıntı verecek bir noktada biterdi.

Süleyman Demirel: Burada rekabet var. Yani ben şunu söyleyeyim de: 83 seçimleri sonrasında merhum Özal yüzde 45 oy alarak, yüzde 46 hatta... Seçimi tek başına hükümet kuracak şekilde kazandı. Yalnız bu seçim üç partinin sokulduğu, üç partinin sokulmadığı bir seçimdir. Çok eleştirdik biz bunu, şimdi yeniden o döneme dönmek istemiyorum.

1987 seçimlerine giderken bu siyasî haklar, daha doğrusu siyasî yasaklar, Anayasa'nın geçici dördüncü maddesinin kaldırılması bir zaruret haline gelmiştir. Bu zarureti doğuran da biziz. 1986 ara seçimleri ile biz meydanlara çıktık. Ben 85'te mahkemeye gittim. Neden mahkemeye gittim. Ben yasaklıymışım, konuşamazmışım, konuştum. Ve 87 referandumunu bunun neticesidir. Zaten biz o seçimlerde yüzde 25'e yakın oy aldık. Yedi tane milletvekilliğinin dördünü aldık. Ve 87'de referandum, daha doğrusu bu yasaklar sorununun çözülmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bir fiili durum meydana gelmiştir.

Hayır. Hiç kimseye haber göndermedim. Hiç kimseden bir şey istemedim. Yalnız ben size bir şey söyleycim. Eğer bu yasaklar Meclis'te kaldırılsaydı, biz siyasî arenaya dönerdik.

Cengiz Çandar: "Turgut Özal'da Demirel fobisi var mıydı?" diye bir soru sorulursa şayet "Yoktu" diyemem. Yani

benim Turgut Özal'ı tanıdığım, onunla iç politika meselelerini konuştuğum çerçevede buna, yani Demirel fobisi diye kendisi nitelendirmiyordu ama, Demirel fobisi denebilecek bir duruma göndermeler yaptığına ben tanık oldum. Ben kendisine, "Niçin 83-84 yıllarında büyük bir hızla başlamış ve yürütülmüş reformlar 1987 seçimlerinden sonra lavsardı?" diye sormuştum. O, "Bu siyasî hakların iadesi ile birlikte eski politikacıların seçim platformunda sahneye çıkmasından" dedi. Esas olarak Süleyman Demirel kastediliyor tabii ve ismen de zaten söyledi, "Süleyman Bey sahalaraya çıktı" dedi. Dedi ki: "O tarihe kadar iyi gidiyorduk, ondan sonra kır atın huyundan, suyundan, bizim parti de, ANAP da kaptı ve ANAP da bozulmaya başladı." Ben buna şunu da ilave edebilirim. Turgut Özal politikacı değildi. Turgut Özal teknokrattı. Birtakım tasavvurları, projeleri vardı. 1983-87'nin özgün ve istisnai, öyle diyelim, ortamında bunları harekete geçirme imkânı buldu. 87'den sonra eski siyasî oyun kuralları, o oyun kurallarını saptamış olan siyasetçiler ile birlikte geri gelmişti. Süleyman Demirel'le, Alparslan Türkeş'le, Necmettin Erbakan'la, Bülent Ecevit'le. Turgut Özal'ın çok bildiği bir alan da değildi, çok benimsediği bir alan da değildi o.

Erkal Zenger: Bu siyasî yasakların kalkması ile ilgili referandum yapılırken Güneş Taner de ortaya çıktı. Güneş Taner'in hanımı Semra Özal'ın çok yakınıydı. Dolayısıyla Güneş Taner'in de böyle forslu bir yeri oldu bir anda. Ve Amerika'dan da geldiği için. Bizim gibi böyle cambazhaneden gelen insanlara Güneş Taner piposunu üfleyip şöyle, tiksinecek bakıyordu sayın büyüğümüz. Ve kampanyaya biraz renklilikler kattı. O zaman Amerika'da şey modaymış, "No No maybe Yes" diye. Yani birisi ötekisine yalvarınca kız "No No" diyormuş, sonradan belki "Yes" diyormuş. Böyle çok seksi bir şey buldu. Kendisi tişörtüne yazmış, öyle bir "No No". Giydi onu. Erbakan, Çubuk'ta bir toplantı yaptı. Diyor ki: "Sayın Turgut Özal'ın bir müşaviri vardı. 'No No' muydu, 'nonoş' muydu?" Yani hatırlamıyormuş gibi yapıp Güneş Taner'e "nonoş" diyordu.

O siyasî yasaklarda işte öyle bir kampanya oldu. Ve ben daha evvel de söylemiştim. Bu fifty fifty çıkar diye. Kıl payı

Özal kurtardı. Zaten öyle kurtarmasını istiyordu. Ve erken seçimi de ilan etti.

“No No” yazılı tişörtlerin hikâyesi

Güneş Taner: Şöyle bir şey oldu; Sayın Süleyman Demirel, siz biliyorsunuz, Karadeniz’den yanlış hatırlamıyorsam Trabzon mitingine geldiği zaman çıktı konuşmaları sırasında, “Referandum sabahı bunlar gidecek, biz geleceğiz” demeye başladı. O gün biz anladık ki, bu işin içerisinde bu referandum öyle bir noktaya geliyor ki referandumda alınacak olan rakamın arkasından getireceği siyasi baskı, sanki bu referandum onların siyasi yaşağı için değil, bu hükümetin görevden gitmesi için yapılan bir referandum haline dönüştü. Sayın Demirel’in oradaki fevkalade zeki, siyasi manevrasını gördük. Şimdi görünce oturduk tabii ona bir kontr-manevra hazırlamak lazım. Kolay da değil, yani sizin milletvekilleriniz, bakanlarınız kalkıp da bir siyasi yaşağı karşı bir şey de söyleyemezler.

Gün geçtikçe de yara alıyoruz. İşte bana dedi ki: “Sen çalış bir şeyler bul.” O sırada okuyorum, bakıyorum, ediyorum. Kitapları karıştırırken, Amerika’daki siyasi seçimler sırasında işte bu tişörtlerin falan kullanılmasını içeren bir şey gördüm. Aklıma geldi, ya acaba ben burada bir tişört alsam getirsem buraya falan...

O sıralarda Cavit Kavak da Yunanistan’a gidiyordu. “Yahu ne getireyim sana?” dedi. “Böyle bir turuncu tişört bulursan üzerinde ‘No’ yazan falan onu getir” dedim. İki gün sonra getirdi. Hakikaten bir turuncu tişört, üzerinde de “No” yazıyor. Ben rahmetli Özal’ın çalışma odasına girdim. Dedim ki: “Buldum.” “Neyi buldun?” dedi. “Bu işi nasıl yapacağımızı.” “Nasıl yapacağız?” dedi. Anlattım. Bu tişörtü, dedim, partide çok size yakın birisi giyecek, sizin yanınızda giyecek ki işte biz yanımızda durduğu zaman herkes merak edecek. Niye bu adam turuncu bir tişört giymiş, üzerinde “No” yazıyor. Bu dedim haber olacak, soracaklar ve bu çalışmaya başlatacak.” “Neyi çalışmaya başlatacak?” “Biz buna bir şey söyleyeceğiz” dedim. “Süleyman Bey buna cevap verecek” dedim. O cevap verince biz

başka bir şey söyleyeceğiz. Ondan sonra bir sürü mitingler yapacağız ve mitinglerde siz halka şeyi anlatacaksınız; eski günlere dönmek istiyor musunuz diye. Onlar da hayır diye bağırduklarında, dedim, psikolojik bir biçimde insanların beynine yerleşecek.”Çok güzel, muazzam, tamam” dedi. Dedim: “Bunu kime giydireceğiz?” “Yahu bunu kimse giymez.” *

Şu giysin, bu giysin diye isim veriyoruz. O giymez, bu giymez. Bana dedi ki: “Sen giy.” “Olur mu, ben nasıl giyerim bunu? Benim siyasi kariyerimi bilirirsin, ben dedim perişan olurum bundan sonra.” “Hiç merak etme, ben arkadayım. Hiç kimse bir şey yapamaz” dedi. “Sen gel bunu giy” dedi. “Hem bana senden daha yakın kimse yok.” “Peki nasıl yapacağız?” dedi. Ertesi gün Samsun’da bir halka hitap toplantısı var. Dedim, “O zaman ben bunu giyeceğim, uçağın kapısı açıldığı zaman önceden ben çıkacağım” dedim. “Üzerimde tişörtle. Basın anlamayacak” dedim, “üzerimize gelecek.” “E peki” dedi. Şimdi ben hatırlıyorum uçak Samsun Havaalanı’na piste indi, yavaş yavaş geldi durdu. Kapı açıldı. Şimdi ben oturuyorum. “Hadi giymiyor musun?” dedi. “Peki” dedim. Üzerime giydim.

Uçağın kapısına geldim. Kapıda şöyle bir gerildim. Bir anda kameralar çalışmaya başladı, tak tak çekiyorlar. Arkada Özal’a soruyorlar: “Efendim bunu Güneş Bey neden giydi? Ne demek istiyor, ‘No’ ne demek?” “Şimdi görürsünüz” dedi. Biz otobüsün üzerine bindik. Onu unutmuyayım; o sıralar referandumla ilgili TRT de muazzam yayın yapıyor. Tam bizim kontrolümüzde de değil. Her şeyi göstermiyor. Şimdi o turuncuyu gösterebilmek için dar karelerle çekiyorlar. Bütün binaların, miting meydanının yapıldığı yerlerde, yanılmıyorsam 7 km. Sümerbank’tan turuncu bez ısmarlatım. O bezleri keserek binaların arkasından aşağılara sarkıttım. Dolayısıyla kamera çektiği zaman turuncu bir ortamda çekiyor.

O turuncu ortamda rahmetli Özal bana göre çok kısa boylu, benim önümde duruyor. Ben arkasında durduğum zaman üzerimde “No” yazılı halimle tam arkasındayım. Yani Özal’ın bir turuncu rengiyle “Hayır” dediğini artık anlamamak mümkün değil. Şimdi bu yöntem sayesinde bayağı me-

safe aldık. Bana göre siyasî tarihimizde uygulanan en başanlı yöntemlerden bir tanesidir.

Referandum gecesı Özal kurmaylarıyla tartışıyor

Mehmet Keçeciler: Referandumda o sandık kurullarından çıkan neticelerin pek çoğuna ait, elimizde çok sağlam belgeler vardı. Teşkilat başkanlığı olarak veya ANAP olarak itiraz etseydik, çok rahat geri döndürecektik. Ben onu gayet iyi biliyorum. Gece saat 1,5 gibi ben Konut'a telefon açtım. Turgut Bey çıktı. Turgut Bey'e dedim ki, "Beyefendi, elimizde sağlam kanıtlar var, çok cüzi farklarla gidiyor evet-hayır. Biz buna itiraz ettiğimiz takdirde kesin yasaklar kalıyor" dedim. Yani vatandaşın verdiği karar bu istikamette. "Ama" dedim, "sandık kurullarında azınlıkta olduğumuz için, memurların o istikamette düşünenlerine denk geldiğimiz yerlerde hep böyle, mesela 150 hayır, 30 evet; tam ters olmuş, 150 evet, 30 hayır olmuş. Yani itiraz yaptığımızda, neticeler bizim lehimize dönecek. Pek çok seçim kurulundan, daha doğrusu teşkilatlardan ben o belgeleri aldım. Bizim partililerin itirazlarını aldım. Seçim kurulu nezdinde itiraz ettiğimiz anda, neticeyi çevirebiliriz. Turgut Bey biraz düşündükten sonra "Hayır" dedi, "itiraz etmeyeceksiniz" dedi. Öyle deyince ben partiyi kapattım, kaçtım, çünkü teşkilatlar çok sıkı bir şekilde itiraz edelim diyorlar.

Güneş Taner: Özal yattı. Ondan sonra, ben çalışıyorum. Telefon çaldı. Mehmet Keçeciler arıyor, diyor ki: "Rakamlar aşağı yukarı belli oldu. Rakamlar 49,50 küsur ile 50,50 civarında ama falanca yerde bir seçim canlandığında vatandaşlar oylarının yarısını kesmişler mührü turuncuya basmışlar, atmışlar. Öbür tarafı yırtmışlar. Bunlar iptal edilmiş. Bunu" dedi, "eğer itiraz edersek sandıklar hep böyle buradan çıkan oylarla hayıra dönüşür. 50,2 hayır, 49,8 evele kalıyor." "Hemen" dedim ben "itiraz et." Hemen gittim rahmetliyi kaldırdım. Dedim: "Abi müjde." Dedi: "Ne oldu?" "Dur" dedi, "yüzümü yıkayayım." Yüzünü yıkadı geldi. "Anlat bakayım" dedi. Anlatım. "Ne yaptınız?" dedi. Ben dedim: "Müdahale ettim." "Dur" dedi, "bağla" dedi "Mehmet'i." Bağladım Mehmet'i. "Nedir Mehmet?" dedi. Durum böyle. "Evet" dedi,

"müjde, hâkim kabul etti." Referandum sonucu: hayır. Telefonu kapattı, bana dedi ki biraz sonra, "Yahu" dedi, "Güneş bence" dedi, "sen şimdi ara" dedi. "Biz bu itirazı geri çeke- lim". "Aman abi nasıl olur? O kadar çalıştık, olur mu?" "Yok" dedi, "doğru değil" dedi. "Efendim" dedim, "olur mu?"

"Yani kendi elimizle böyle bir şeyi nasıl veririz?" "Yok oğ- lum" dedi. "Biz" dedi, "bunu niye yaptık? Kendimizi müda- faa etmek için yaptık. Biz bu sonuçla zaten bu genel seçim- lerde siler süpürürüz. Burada mesele, insanları siyasi ya- saklı olarak bırakmak değil" dedi. "Zaten Avrupa Birliği'ne" dedi, "bizi bu şekilde almazlar. Bize sıkıntı yaratır. Gel" de- di, "şundan vazgeç." Şimdi dedim ya size daha evvelden be- ni ikna eder, o beni ikna eder. "Ben" dedim, "yapmam. Bana gazetelerde bu kadar ağır yazı yazdılar. Benim aleyhimde bu kadar laflar yaptılar, bu kadar ağır hakaret ettiler. Ben böy- le şey kabullenmiyorum."

Elini dizime koydu. "Yahu Güneş, hatırım için" dedi. "Aman" dedim, "Abi olur mu? Sen başbakansın. Nasıl hatı- rının için olur?" "Yahu gel." "Sen aç telefonu söyle." "Hayır" de- di, "sen söyleyeceksin." E peki. Açtım telefonu, "Mehmet" de- dim, "böyle böyle. Patron dedi ki itirazları geri çekin." Meh- met Keçeciler öbür taraftan inanmıyor. "Olur mu öyle şey?" dedi. "Buraya kadar geldik. Bu kadar uğraştık" falan filan. Dedim: "Veriyorum." Açtı, "Mehmet" dedi, "bak Güneş'i ikna ettim. Bizim yaptığımız doğrudur" dedi. "Yani biz bu kadar gelmişiz, bu kadar hileyle, hurdayla iş yapmayalım" dedi. Oradan Mehmet diyor ki: "Hile hurda değil hakikat bu." "Yahu oğlum" dedi, "bunu anlatmak zordur." Ve dolayısıyla o günkü siyasi yasakların kalkmasındaki en büyük desteği bu hadiseyle Turgut Özal yapmıştır.

Hüsamettin Cindoruk: Sayın Demirel'e gittim dedim ki: "O halloldu." Ertesi gün aşağı yukarı "Emin misin?" dedi. "Emi- nim" dedim ve "ben istifa ediyorum" dedim. "Kesin sonucu bekleyelim" dedi. Tekrar döndüm. Edirne il başkanını yolla- dım şeye, seçim kuruluna. Getirdiği rakamlar bendeki ra- kamlarla birleşince, "evet" kabul oyu çıkıyordu ortaya. O gün istifa ettiğimi açıkladım. Ve Sayın Demirel'e gittim de- dim ki: "Ben istifa ettim, basın toplantısı yaptım." "Acele et- meseydin" dedi. Dedim ki: "Efendim acele etmemin sebebi

şu: 15 gün içinde kongre yapacağız, mecburuz. Siz genel başkan olacaksınız. Adayları tespit edeceğiz. Vc tabii sizin de zamana ihtiyacınız var. Benim acele etmemin sebebi buydu." "Peki" dedi. "Formaliteyc devam et. Sen genel başkan vekili olarak kal" dedi. Ben Mehmet Gönan'ı düşünüyordum: "Mehmet Gönan genel başkan vekili olsun." "Hayır sen kal" dedi. Ben de topladım temsilciler meclisini, beni genel başkan vekili seçtiler.

Mesut Yılmaz: Bu referandum ANAP'ın kuruluşundan itibaren yaşadığı oy erozyonunda çok önemli bir köşebaşı oldu. Hatırlarsanız, bu referandumda ANAP olarak biz 1983 öncesinin bütün olumsuzluklarını bir kampanya şeklinde toplumun önüne getirdiğimiz halde, yüzde 50'lik bir, aşağı yukarı, yüzde 50'lik bir tablo ortaya çıktı.

Bu toplumda çok ciddi bir kutuplaşma, bir karşıtlık ortaya çıkardı.

Ölten Sungurlu: Anlatmakta fayda görüyorum, referandum hadisesinde merkez karar organı toplandı, referandum günü toplandık. Turgut Özal dedi ki, "Referandumdan evet çıkacak. Onun için referandum sonucu ne olursa olsun biz seçim kararı alalım" dedi ve o gün referandum sonuçları çıkmadan önce başkanlık divanı, sonra merkez karar organı toplanıp, seçim kararı aldık. Tabii daha önce bir müzakere yapıldı.

Bunu biz çıkaralım, biz referanduma gitmeyelim, Anayasa'yı değiştirelim, otomatikman eski liderlere siyasi haklarını verelim, dendi. Ama Turgut Özal neyse referandumda direndi. Merkez kararda ne olursa olsun, genel başkanımızın dediği oluyordu ve o istikamette karar çıkmıştı.

Süleyman Demirel: Yasakların referanduma götürülmüş olması ve merhum Özal'ın bu referandumda bizi suçlaması ve bu yasakların devamını savunması, siyasette bizim çok işimize yaramıştır. Bizi incitmiştir ama siyasette bizim çok işimize yaramıştır. O sayede biz bir ay sonra yapılan, aşağı yukarı bir buçuk ay sonra yapılan seçimlerde 83'te yüzde 46 oy almış bulunan partinin oyunu, Turgut Bey'in oyunu yüzde 35'e indirdik. Ve 89'da yapılan ara seçimlerde, yerel seçimlerde ise yüzde 21,75'e indirdik. Ve 91'de de biz birinci parti olarak çıktık ortaya yine.

Kaya Erdem'in Özal'la yolları neden ayrıldı?

Kaya Erdem: 87 içerisinde bahsettiğiniz Özal'ın ameliyat olması, referandum ve ondan sonra Sayın Özal'ın cumhurbaşkanı olma kararını vermiş olması ve bu karara göre birtakım politikalar geliştirmeye başlaması, bence 87'den sonraki ekonomik gelişmelerin yapılamamasına, duraklama devrine girilmesine neden oldu. Biz 83-87 döneminde, ekonominin koordinasyonunu tek elden yapıyorduk ve bu dönemdeki başarının en önemli nedenlerinden biri koordinasyonun tek elden yapılması idi. Halbuki, 88-91 döneminde bu koordinasyon başbakan tarafından sağlanmak istendi.

Ve ekonomiden sorumlu bakan, tek değil, iki üç tane oldu. Bu da koordinasyonu sağlayamadı. Tedbirlerin zamanında alınmasını önledi ve zaten bahsettiğim birinci nedenin de etkisiyle, Türkiye ekonomisi bir duraklama devrine ve hatta gerileme dönemine girmiş oldu.

Ben neden istenmeyen kişi oldum. Bir köşe yazarının ve bu konuyu tahlil eden arkadaşlarımızın görüşlerini belirtmek isterim. Özellikle, Uluç Gürkan o zaman *Günceş* gazetesinde, diyor ki: "Özal cumhurbaşkanlığı kararını verdiği zaman, kendisine rakip olarak Kaya Erdem'i görmüştür. Kaya Erdem'in cumhurbaşkanı olabilme ihtimalini düşünmüştür ve bu bakımdan da bu yönde birtakım tedbirlerin içine girmiştir ve Kaya Erdem'i istifaya kadar götüren kararların nedenleri arasında bu yatmaktadır ve bir ölçüde Kaya Erdem'i yıpratma düşüncesi bu şeylerde rol oynamıştır" diyor. Tabii belki Sayın Özal, ekonomiden sorumlu bir başbakan yardımcısı olarak 88'den sonra da benim devam etmemi, gücü elimde bulundurmamı belki arzu etmemiş olabilir ama ben bu fikirlerin hangisinin doğru olduğu kanaatine kesin varmıyorum.

Yalnız benim bildiğim bütün politikaların cumhurbaşkanı olmasını sağlamak için neler yapılabilir üzerine olduğu kanaatini de muhafaza ediyorum. Mesela, kendisinden sonra yerine kim gelecek, bu konudaki politikaları da o müddet zarfında geliştirmiştir. Verdiği birçok kararlar, ileride kendisinin yerine gelecek olanları belirleme yönünde olduğu kanaatini de taşıyorum. Ben bunu neden söylüyorum. Biliyorsunuz, Horzum komisyonu için Meclis'te bir araştırma ko-

misyonu kuruldu. Bu komisyonun raporunda, banka genel müdürü açık açık, Özal'ın kendisine böyle bir görev verdiği ni, başbakan yardımcısı hakkında bazı dedikodular var. Bunları incelememi istedi diye kendisi komisyona Meclis araştırma komisyonuna resmen imzalı bilgi vermiş. Tabii, bu şunu gösteriyor: Birtakım bu tertiplerin içerisinde bazı kimseler yer almış. Ama bunu Özal gerçekten bu genel müdüre bu tarzda talimat verdi mi, onu bilmiyorum. Ama şunu biliyorum: komisyonun zabıtlarında sayın genel müdürün imzalı, bu ifadesi söz konusu.

Benim hiçbir şeyim, hatta tanımadığımın ötesinde de kendisini mahkemeye veren bakan olarak da, benim imzama mahkemeye verildi. Bu tamamen, tabii bir tertip, asılsız bir şey. Bu gibi konuları yadırgamıyorum, şu var, bakın, demokrasi olan ülkelerde de iktidar mücadelesinde, doğru olmamakla beraber buna benzer hadiseler oluyor. Hatta daha büyükleri oluyor. Çok kabul etmemiz mümkün olmayan, çirkin hadiselerin politik ve iktidar mücadelesi sonucunda bu gibi hadiselerin olduğuna hepimiz şahit oluyoruz. Özal hep onu söylüyorum, yenilikçiydi. Yeni fikirler açtı. Gençleri belirli yerlere getirmeyi istedi. Bu çok güzel bir liderlik vasfıydı. İyi bir fikirdi ve bunun için de böyle yurtdışında okumuş, başarılı olmuş genç arkadaşların gelerek belirli bürokraside kadrolara geçmesini ben de istiyordum, o da istiyordu. Fakat bunu uygun bir şekilde yapmak lazımdı. Doğrudan doğruya tepe noktasına değil, kademe kademe çalıştırarak ona, o noktaya getirilmemesine çalışması lazımdı.

Benim istifama neden olan hadise, tabii, daha sonra da anladığım kadıyla işte cumhurbaşkanlığı seçimleriyle alakalı, politikaların bir sonucu olarak hazırlanan bazı tertipler imiş, bu genel müdürün (Bülent Şemiler; y.n.) basına sızdırmak suretiyle, benim hakkımda asılsız yaptığı iftira, iftiralar. Bunların üzerine ben reaksiyon gösterdim ve o genel müdürün de görevden alınmasını istedim. Benim bu ısrarım üzerine, Özal genel müdürü görevinden aldı. Fakat burada bir yanlışlık yapıldı. Görevinden alınmış olmasına rağmen, o genel müdür, başbakan başyardımcısı yapıldı. Bakan ve başbakan kendisi hakkında övücü, methedici beyanlarda bulundular. Bunlar yanlıştı çünkü karşı tarafta başbakan yar-

dımcısını ve makamını yıpratıyorsunuz. Bu yıpratma belki maksatlıydı ve istencen de oldu. Bu bakımdan ben, devlet anlayışında bunu icap ettirdiği için istifamı verdim. Bu istifa bardağı taşırın bir son damladır.

ABD'den gelecek prenslerin listesi hazırlanıyor

Cüneyt Ülsever: Adnan Kahveci ile beraber hazırladığımız bir proje çerçevesinde Uğurtan Doğan arkadaşımınla Amerika'ya gittim.

Hemen hemen 24-25 gün biz Amerika'da bütün eyaletleri yani ana eyaletleri, bütün eyaletleri dolaşamayız da, dolaşıp orada Türk öğrencilerle temasa geçtik. Konuşmalar yaptık. Sanıyorum 150-200 tane portföy ortaya çıktı. Bunları getirdik rahmetli Kahveci'ye teslim ettik. Yani bu insanlar şu işi yapıyorlar şu adresteler. Türkiye'de çalışmaya razılar. Hatta kamuda çalışmaya razılar diye. Pozitif yönleriyle hareket, Türkiye'nin dışarıya kaybettiği insan sermayesini geriye kazanma hareketiydi. Böyle mi gelişti, o ayrı soru.

Yani meşhur olanlardan yok. Ünlü isimler düşünüyorum, hatırlamıyorum. Bir numaralı prensler ayrı bir kadroydu. Bunlar, benim prens yardımcıları veya ikinci derecede prensler olurlar. Ama sanırım bir 10-15 tane arkadaş geldi. Fakat bunlar bir yıl içinde kamuyu terk ettiler. Kalıcı olmadılar. Sonra, bir yıl sonra, ya yurtdışına tekrar döndüler yahut da burada özel sektörde çalışmaya başladılar.

Prensler hata yaptı mı? Prensler çok hata yaptı. Prenslerin bence sisteme oturtulma şekli yanlıştı. Prensler prens olmadılar, birdenbire kral oldular. Asli görevlere çok büyük yetkilerle getirildiler.

Çünkü prensler paraşütle geldikleri yerde, devlet tecrübesini bilmiyorlardı. Devlet aygıtını tanımıyorlardı. Mesela ben iki yıl sonunda sırtımda bir sürü yara ve berelerle bürokrasiden ayrılırken, en büyük kazancımı, devletin ayıp yerlerini görmüş olmak olarak tarif ederim kendime. Ama bu tecrübe hiç yoktu. Sahte bir idealizm vardı, tecrübe olmadığı için. Yani prensler her şeyi kendilerinin değiştirebileceğini, dünyayı kendilerinin var edebileceklerini düşünüyorlardı. Ve önlerine konacak taşların farkında değillerdi.

Keşke böyle bir proje bürokrasi tecrübesi olan ağabeylerle, evrensellik tecrübesi olan kardeşlerin bir arada hareket etmesi olarak gerçekleşseydi. Ki baştan bunu böyle tanzim etmek bence mümkündü. Bence en büyük hata budur.

Rüşdü Saraçoğlu: Prensler olayında kullanılan bu ifadeyi kendim için her zaman reddettim. Ben Ödemişli Saraç Mehmet Usta'nın soyundan geliyorum. Benim soyumda prenslik filan yoktur.

İnsanları topluca aynı kefeye koymak, son derecede yanlış. O şekilde dışarıdan pek çok kişi geldi, benden sonra da pek çok kişi geldi. Bazıları başarılı oldu, bazıları başarısız oldu.

Bugün Kemal Derviş'i Türk bürokrasisine nasıl getireceksiniz? Bugün Dünya Bankası'nın başkan yardımcısı. Yurtdışındaki en başarılı Türklerden biri, bu sahada çalışan.

Ne olarak getireceksiniz Kemal Derviş'i? Ha, ne yapacaksınız. müsteşar olarak getireceksiniz. Müsteşarlığın altında bir göreve gelmez ki. Ama müktesabatına bakarsanız, müsteşar olarak getiremezsiniz, müsteşar yardımcısı bile yapamazsınız.

Engin Civan, benim tanıdığımda, gayet hoş, sohbeti güzel bir kimseydi. Ben Engin Civan'ı Ercan Kumcu'nun sınıf arkadaşı olması sebebiyle Washington'da tanıdım. Ama geldiği görevlere ben, ahlaki şey olarak söylemiyorum, tecrübesi olarak, gelmemesi gerekiyordu. Bunu Turgut Bey'e de söyledim, kendisine de söyledim. Cevap vermedi, ama, yani belli ki tavsiyem tutmadı.

Emin Çölaşan: Birtakım adamlar Amerika'dan toplandı, ne idüğü belirsiz adamlar. Yuppiler ortaya çıktı, ellerinde çanta. Yani yapılmakta olan birtakım olumlu işler, örneğin ihracata yönelik birtakım atılımlar falan bunların, bu olumsuzlukların hep gölgesinde kaldı. Ne idüğü belirsiz adamlar TC'de devlet bankalarının başına getirildi. İşte onlardan bir kısmı hırsız çıktı; hatta birçoğu hırsız çıktı. Çaldılar, çırptılar, tokatladılar devleti ve şimdi hiçbirinin bakın, ismini falan duymuyoruz. Bir kısmı halen firarda, bir kısmı başka yerlerde. Ve böylece bu işler Türkiye'de toplumun, bütün manevî değerlerini altüst ederek noktalandı.

Ahmet Özal: Rüşdü Saraçoğlu'yla başlamıştır. Rüşdü'yü babam, Türkiye'ye kendisi davet etti. "Gel" dedi, "bak" dedi,

“senin gibi yetişmiş genç insanlara ihtiyacı var Türkiye'nin” dedi. Onun gibi insanlar. Şimdi, tabii ki o dönemlerde bu genç insanların, bakın, sadece yurtdışından gelenler değil, prensler, diye, Bülent Gültekin'ler, Veysel Atasoy. Veysel Atasoy belki de Türkiye'nin en genç bakanlarından bir tanesidir, bakan olduğu dönemde. İsmail Özdağlar bile en genç bakanlarından biriydi. Bir şey dikkatimi çekti benim, babamın istediği, sadece yurtdışından onları getirelim değil, genç insanlara şans tanıyalım, gençleri yetiştirelim, hatalarıyla, sevaplarıyla. On tane genç getirirsin bir iki tane yanlış çıkabilir. Veya on tane iş yapar, dördünü yanlış yapar, altı tane-sini doğru yapar, babam Amerika'ya geldiğinde, bizim oradaki arkadaşlarla yemek yedik birkaç defa. Rüşdü Saraçoğlu, Kemal Derviş vardı. Emre diye bir arkadaşımız vardı. Tahmin ediyorum Bülent Şemiler vardı. Bülent Gültekin, Cengiz İsrail, hepsi vardı. Orada çok kıymetli insanları gördü, onlarla sohbet etti. Rüşdü'ye “Sen gel Türkiye'ye. Gel konuşalım” dedi. Rüşdü Türkiye'ye geldi zaten, Merkez Bankası'nda başladı göreve, daha sonra başkan yardımcısı oldu, daha sonra başkan oldu. Yani babam Türkiye'de, yurtdışında, nerede kıymet varsa, nerede genç varsa onları bir şeye sokmak, devletin hizmetine sokmak istiyordu.

Tabii bu bana mal edildi. Rüşdü'yü ben davet etmedim, ben edemedim de. Öyle bir yetkim de yoktu. Davet etse else ona iş verecek olan davet ederdi, o da Turgut Özal'dı. Ben Rüşdü'ye, gel seni götürüyüm demedim. Diğerleri de ağırlıklı öyle oldu. Bülent Şemiler'e de aynısı oldu. Yani ben hiç kimseye bir görev veremem, artı benim de davetimle olmaz bu işler.

Dokuzuncu bölüm

Paşalar operasyonu

“Davettyeyl alınca”

Hasan Celal Güzel: 1987'nin yaz aylarında Turgut Bey Silahlı Kuvveller bakımından önemli bir sıkıntıyla karşı karşıya geldi. Genelkurmay başkanı ve 12 Eylül'ün kuvvetli ismi Haydar Saltık Paşa'dan sonra MGK genel sekreterliğine gelmiş olan Necdet Üruğ Paşa çok değerli, çok iyi yetişmiş bir generaldi. Son derece disiplinli, ciddi, terbiyeli, sert ama kaliteli bir insandı gerçekten. Turgut Bey onu takdir ederdi.

Bizler de beğenirdik. Ancak 12 Eylül'den gelen bir sertliği, idareye bir uzaktan bakışı, hadi onu söyleyelim, bir tepeden bakışı da vardı. Turgut Bey'le çok hesaplı bir münasebet içindeydi. Son derece resmi bir münasebetti. Asla gereğinden daha fazla veya daha az değildi. Turgut Bey de onun bu halinden şikâyetçi değildi. KKK olarak da Malatyalı bir general vardı. Bu da Necdet Öztörün Paşa'ydı. Necdet Öztörün Paşa aleyhine bir sürü ihbarlar, bir sürü şikâyetler geliyordu. Tanıştıktan sonra Necdet Öztörün Paşa'yı Turgut Bey çok sevdi. “Ya, bu bizim Malatyalı hemşerimiz şikâyet edildiği gibi değilmiş Hasancığım çok tonton bir zat” filan dedi. Sempatik baktı. Öztörün Paşa da 12 Eylül'ün verdiği bir başına buyrukluk eğilimi vardı ama aslında hiçbir saygısızlığını ve nezaketsizliğini görmemiştik. Bir dergide haber çıktı. Genelkurmay başkanlığına, kuvvet komutanlıklarına, kara kuvvetleri komutanlığına gelecek kimselerin şimdiden belirlendiği, 2000 yılına kadar bir program plana bağlandığı söy-

leniyordu. Bu dedikodu hem Silahlı Kuvvetler'in içinde bir huzursuzluk meydana getiriyordu, hem de adeta demokratik sivil idarenin yetkilerine koyulmuş bir ambargo gibiydi.

Bunun kabul edilmesi mümkün değildi. Tahkik ettik. Ortaya maddi bir delil çıkmadı. Ama birçok alametlerden bunun tatbik mevkiine sokulmak istediğini de görüyorduk. Bu huzursuzluk yaz aylarına kadar devam etti. Normal olarak 30 Ağustos'a kadar Necdet Üruğ Paşa'nın genelkurmay başkanı olarak devam etmesi gerekiyordu. Ondan sonra da hak sahibi o sırada kara kuvvetleri komutanı olan Necip Toruntay Paşa'ydı. Fakat Necdet Üruğ Paşa, kendi yerine KKK olarak Öztorun Paşa'yı istiyordu. Ama Öztorun Paşa'nın da aslında süresi onunla beraber doluyordu. Eğer Necdet Üruğ Paşa 30 Ağustos'u beklemeden birkaç ay önce ayrılrsa, istifa etse bu defa Öztorun Paşa'nın genelkurmay başkanı olması mümkün hale geliyordu. Plan buydu. Ve bu plan, alışılmışın dışında bir plandı. Necdet Üruğ Paşa da bunun farkındaydı. Ama bunu çok istiyordu.

Haziranda istifasını getirip Turgut Bey'e verdi. Turgut Bey evvela işin farkına varmadı. Daha sonra millî savunma bakanı olan Zeki Yavuztürk ile ve benimle konuştu. Ben de devlet başkanı ve hükümet sözcüsüydim. Bu planı kendisine anlattık. Son derece huzursuz oldu ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e götürüp anlattı. O da malum ordu menşeli. Kenan Paşa da bundan hoşlanmadı ve bildiğim kadarıyla, Turgut Bey'in bana söylediği kadarıyla genelkurmay başkanının bundan vazgeçmesini istedi. Ama Necdet Paşa kararında ısrarlıydı. Bunu kabul etmedi. Bunun üzerine ikinci bir görüşme yapıldı ve Necdet Paşa tekrar ısrar ettiğini söyledi. "Bu benim yetkimdir. İstifanın kabulü de şarta bağlı değildir. Ben bu şekilde yetkimi kullanıyorum. Çok hastayım yorgunum" falan gibi bahanelerle, inanılması güç mazeretlerle izah etmeye çalıştı. E tehlikeli bir noktaya gelmişti iş ve duyduklarımız artık gerçekleşmeye başlamıştı. Son derece huzursuz hale gelmiştik. Ben her ikisinin de emekliye sevk edilmesi gerektiği kanaatindeydim.

Turgut Bey de yavaş yavaş bu kanaate sahip olmaya başlamıştı. Ama haklı olarak sorumluluk ondaydı ve çok ihtiyatlı olması gerektiğini biliyordu. Millî savunma bakanı da

ondan daha fazla ihtiyatlıydı. Cesur ve iradeli bir insandı ama yine çekingenlikleri vardı. Millî savunma bakanını Turgut Bey ikna etti ve sonunda bu karara varıldı. Ancak şunu söyleyeyim bu karara varılmasında bir davetiyenin çok önemli rolü olmuştur. Necdet Üruğ Paşa 30 Ağustos resepsiyonun davetiyesini ta hazirandan bastırmıştı. Ve bu davetiyeyi hâlâ saklarım. Çünkü ben de davetliydim. İşte Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necdet Üruğ'un genelkurmay başkanlığından ayrılması, yerine KKK olarak Necdet Öztürün'un geçmesi dolayısıyla verilen resepsiyona teşrifimiz rica ediliyordu.

Bunu alıp götürünce Turgut Bey kulaklarına kadar kızardı evvela. Sonra da mosmor kesildi. "İyi haydi bakalım yap-sınlar da görelim bu resepsiyonu!" dedi. Davetiyeyi aldığı gibi randevusu olmamasına rağmen Köşk'e çıktı. Doğru Evren Paşa'ya gösterdi. Evren Paşa çok kızmış ve üzülmüş böyle bir emrivakiye karşı. Bu antidemokratik bir durumdu ve kaidelere de aykırıydı. Bunun üzerine bunun planlaması yapıldı, detayına girmeyelim ve Bakanlar Kurulu kararını ben hazırladım. Her ikisinin de emekliye sevk edilmesi konusunda. Ve hazır bir kararnameye koydum. Yani daha evvel imzalanmış kararnameler vardı bizde; bu da çok tartışma götürür bir şeydir tabii. Ama gene bakanların haberi olmadan yapılmasını istemedi. O gün gece yarısına doğru Bakanlar Kurulu toplantısı yapıldı. Bakanlar Kurulu toplantısında bazı bakanlar itiraz ettiler. Çok fazla korkanlar oldu.

Bu itirazcılardan birisi de Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem'di. Fakat Turgut Bey epeyce onları ikna etmeye çalıştıktan sonra, "Arkadaşlar ben bunu katiyen kabul etmem. Kabul etmemiz demek Türkiye'de yönetimin el değiştirmesiyle aynı manaya gelir. Hiç uzatmayın bunu, hadi bakayım biz bu kararnameye koyduk. Ben de şimdi imzalıyorum" dedi. Kararnameyi de imzaladı. Bana da, "Bunun gereğini yapın" dedi.

Biz de gereğini yaptık. Tabii, Evren Paşa'ya imzalatma meselesi vardı. Çünkü Evren Paşa Necdet Üruğ Paşa'nın yaptığından hoşnut değildi ama onun alınmasını da tasvip etmiyordu. O konuda anlaşmamışlardı. Onun üzerine gece yarısından sonra rahmetli Özal, cumhurbaşkanını ziyarete

gitti. Evvela kabul etmediğini, imzalamak istemediğini, fakat sonradan Özal'ın istifa tehdidi karşısında başka çaresi kalmadığı için de imzaladığını öğrendik.

Şunu hemen söyleyeyim, Turgut Bey ne Necdet Üruğ Paşa'ya ne de Özturun Paşa'ya karşı bir husumet besliyordu. Hatta ikisini de seviyordu. Hele Özturun Paşa için bana birkaç defa, "Ya'hu Torumtay'ı da hiç tanımıyoruz ki, hemşerimizin kellesini yedik, iyi mi oldu şimdi? Çok üzgünüm" falan dediğini hatırlıyorum. Ama o haklı olarak prensiplerin peşindeydi. Ben devlet bakanı ve hükümet sözcüsü olarak basınla da ilgiliydim. Ve basınla çok yakın münasebetlerim vardı. İyi bir münasebet kurduğumuzu da söyleyebilirim o dönemde.

Gazetecilerin sorumlu, yetkili kişilerini gece aradım ve yaptığımız bu işlemi anlattım. Ertesi gün, *Milliyet* gazetesi başta olmak üzere "Sivil Darbe" diye başlıklar vardı. Sonra başka bir resepsiyon yapıldı, 30 Ağustos resepsiyonu. Burada Üruğ Paşa görevi Necip Torumtay Paşa'ya verdi. Davetiye de değişti. O sırada bana duyurarak Üruğ Paşa'nın, "Bazı kimseler gazeteleri aramış, sivil darbe gibi laflar etmişler. Beni esas bu üzdü sayın başbakanım" dediğini hatırlıyorum. Bu tacizi beni hem sevindirdi hem de üzdü. Onu üzdüğüm için üzuldüm. Ama gerçekten yapılması gereken bir şeyin yapılmasından dolayı da sevindim.

Güneş Taner: Temmuz ayı içerisinde Göcek'e gideceğiz. Ameliyat sonrası Turgut Bey dinleniyor, biraz yüzeceğiz. O sıralarda, bu meseleleri kendi aramızda bir konuştuk. Dedik ki, efendim Üruğ erken emekliliğini isteyerek başkasının yerine geçmek için bir şey hazırlıyor. Bu, dedik, normal prosedür içerisindeki bir davranış değil. Bu dedim kendi içerisinden bir davranış. Biraz daha inceleyelim. Daha sonra Ankara'ya döndük, inceledik. Ağustos ayı içerisinde Askeri Şûra daha yapılmamış, o anda neticeler daha belli olmamış. Bir gün bize bir şey geldi, davetiye geldi. Davetiyede de Orgeneral, Genclkurmay Başkanı Necdet Özturun bizi resepsiyona çağırıyor. Oysa daha kararname sevk edilmemiş. Bunu görünce ben gösterdim.

Baktı. "E" dedi, "olmaz." Dedim, oldu. Yani sizin imzanız, dedim, burada şeklen. "Nasıl şeklen?" dedi. Bu davetiye ne

demek dedim. Onun üzerine dedi ki, bu böyle olmaz. Ben bunu cumhurbaşkanıyla konuşayım. Çıktı cumhurbaşkanına anlattı. Tabii cumhurbaşkanın hiç beklemediği bir şey, o da şok hale geldi. Özal orada direndi: "Hayır biz kabul etmiyoruz." Bunun üzerine Öztörün kendisinden randevu istedi, geldi. Ve kendisinin genelkurmay başkanı yapılmasını, bir günlük için bile olsa rica etti. Özal kabul etmedi. Bunun üzerine onun yerine Öztörün'u getirdi.

Kaya Erdem: Benim karşı çıkmam söz konusu değil, aksine bunu Özal'la tartışmak suretiyle politikanın nasıl olması lazım geldiğini beraber tespit ettik. Özal ilk defa olarak bu konuyu benimle görüştü. Kabinede görüşmeden evvel. Hakikaten benim anlayışıma, devlet anlayışıma da sığmayan; Bakanlar Kurulu'nun karar vermeden bir konunun oldubittiye getirilerek, Bakanlar Kurulu karar vermiş tarzında ortaya konulması, benim devlet anlayışıma sığmayan bir konuydu. Bu Bakanlar Kurulu'na karşı da yanlış bir davranıştı. Ve bu yönüyle, bir reaksiyon gösterilmesinin zorunlu olduğu kanaatini taşıyordum. Sonra Özal bunu, başka birkaç arkadaşıyla daha görüştü. Hatta basın toplantısı yapacağı zaman da en son, Tarabya Oteli'nde beraberdik. O görüşmeden sonra aşağıya indi ve basın toplantısı yaptı.

"O gece herkes 'bir şeyler' olacağını bekledi"

Can Pulak: Gerçekten Necdet Üruğ Paşa'yı çok seviyordu. Fakat Öztörün Paşa hakkında aynı şekilde düşünmüyordu. Öztörün Paşa'nın sert bir komutan olduğu söyleniyordu o tarihlerde. Aslında o da çok iyi bir insandı. Öztörün Paşa da çok iyi bir askerdi. O gece, yani operasyonun yapıldığı gece bir tedirginliğe yol açtı. Herkes o gece "bir şeyler" olacağını bekliyordu. Buna bir hareket mi diyelim, tam adını koyamayacağım ama, bir hareket bekleniyordu, bununla ilgili, Ankara'da o gece. Biz beraberdik, sabaha kadar, ben, koruma müdürü ve kendisi.

Saat 2-2,5 civarındaydı. Bilgisayarını kapattı ve yattık. Biz orada oturduk, sabaha kadar, bekledik. Sabahleyin saat 8'de merhum Özal, hiçbir şey olmamış gibi, geldi. Gülerek kahvaltılık masasına oturdu. "Ne diyor gazeteler Can?" dedi.

"Efendim, tabii operasyonu yazıyor hepsi." "Mesele yok, olsun." "Görmek ister misiniz?" dedim. Yo, görmeme gerek yok" dedi. Gazetelere bile bakmadı ve çıktı gitti.

İşık Biren: Özal'ın yaptığı kural bakımından, siyasî tercih bakımından doğruydı. Yani Özal'ın yaptığı doğruydı veya yanlış, değil de, Özal'ın yaptığı kanuna aykırı değildi demek istediğim. Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki teamüller en kıdemli kuvvet komutanlığı yapmış olan kişinin genelkurmay başkanlığına getirilmesidir.

Zeki Yavuztürk: Olan şu, Sayın Özal tahmin ediyorum Öztoran'un genelkurmay başkanı olmasını istemiyordu. Efendim birtakım şayialar vardı, seçim halindeyken Sayın Öztoran'un bir başka partinin başındaki bir komutan lehine, eski bir komutan lehine düşünceleri olmuş denilirdi. Her ikisi de Malatya orijinli olduğu için geçmişten gelen, iyi olmayan ilişki vardı diyenler olmuştur, bir üçüncü ilişki de efendim, bu neden böyle rutinleşiyor efendim, hükümetin de bu bölümde atama hakkı bulunsun diyenler de vardır. Ve tahmin ediyorum gerek 83'te ANAP'ın iktidara gelmesinde veyahut ülkemiz üzerinde yaratılmış olan müspet hava Batı dünyasında, devam ettirilmesi bakımından Silahlı Kuvvetler üzerinde de bu seçilmiş hükümetin tasarrufta bulunabileceğinin bir noktada gösterilmesi düşünülmüş olabilir. Şimdiki düşüncelerimde bu analizleri yapabiliyoruz. Ben cumhurbaşkanıyla da meseleyi konuştum, dolayısıyla atamayı yapıyoruz. Ben Konut'a gittiğimde, tamam, dedi, bir emeklilik meselesi vardır, dedi, sen istersen bir cumhurbaşkanına bir arzda bulun. Ben sayın cumhurbaşkanımıza çıktım, o günkü yurtdışı gezimi anlattıktan sonra kendisi açtı konuyu, böyle böyle bir mesele var, dedi, bir emekli meselesi var, dedi; bu meseleyi de çözelim, dedi. Olmazsa sen bir Öztoran'ın uğra konuyu anlat. Ben cumhurbaşkanlıktan sonra Sayın Öztoran'un gittim emir subayıyla birlikte. Kapıda arkadaşlar karşıladılar. Çıktık, buyrun, dedi, sayın paşa, centilmen dir bana karşı, başından sonuna kadar iyi ilişkilerde olmuşuzdur. Dedim böyle böyle sayın paşam, bu gelişmeler bu şekilde oldu. Bakanlar Kurulu ve başkanımız cumhurbaşkanımızla da bu meseleyi böyle halletmişler; üzülecek bir konu da değildir, devlet görevi bu şekilde değiştirilebiliyor,

siz bunun örneğini göstermekle daha da yücelirsiniz, dedim. Herhangi bir şey söylemedi. Tamam sayın bakanım, dedi, yani rutin meseleler neyse, Emekli Sandığı'nın usulleri neyse ben ondan başka bir şey talep etmem, dedi. Ona göre yapalım, yarın öbür gün devir merasimleri yapılacak, dedi, o merasimleri de gayet güzel yaparız, dedi.

Öztorun herkesin reaksiyonuna benzer bir reaksiyon içerisindeydi; fazla da gergin değildi, kendisine karşı yanlış bir işlem yapıldığı kanaatini hissediyordu, ama söylemedi, öyle bir şey söylemedi. Yani yanlış yapılmıştır böyle olmamalıydı demedi. O merasimde Öztorun uzun bir konuşma yaptı. Hem veda konuşması hem arkadaşlarına yapılması gereken. Silahlı Kuvvetler'de komuta kademesindeki çalışmalarını anlattıktan sonra güzel bir konuşma yaptı ve çok alkışlandı. Daha sonra Torumtay Paşa konuşma yaptı, onun alkışının biraz az olduğunu hissettim. Bunu rahmetliye de söyledim. Alkışlar arasında biraz fark olduğunu ben hissettim. Bunu ben rahmetliye de söylemişimdir; "Alkışlar arasında fark vardı değil mi efendim?" dedim. Bir şey söylemedi, beraber bindik gittik.

"Ürüg Paşa Çankaya'ya çıkınca anladım"

Necip Torumtay: Esasında olaylar öyle gelişti ki, Öztorun Paşa'nın hemen hemen kesinleşmişti terfii. Benimki de belki bir sene daha uzatılacaktı. İşte ertesi sabah bu haber iletildi bana. Gayet tabii biraz hayret ettim. O kadar. Tabii yeni bir sorumluluk, yeni bir görev ve şerefli bir görev. Sevinmemeye imkân yok.

Şimdi esasında şöyle oldu: haziranın sonunda benden evvelki genelkurmay başkanımız Ürüg Paşa'yı karşılamaya gidiyordum, İzmir'den dönüyordu. O sabah Öztorun Paşa kara kuvvetleri komutanı olarak kendisini meydanda karşılamaya gelecekti. Ben de ikinci başkan olarak meydana gidiyordum. Çankaya'dan indim, karşı taraftan arabasının yuvarkanı doğru çıktığını gördüm. Halbuki meydana gitmesi lazımdı. Orada bir gariplik olduğunu hissettim. Çankaya'ya doğru çıkıyordu. Meydana da biraz sonra gelmedi. O günkü *Hürriyet* gazetesi de ilk sinyalleri yani bir değişiklik olacağı

sinyallerini vermişti. Kısmen hissettim bir değişiklik olduğunu. Ondan sonra bildirdiler.

“Aslında Torumtay daha üstündür”

Kenan Evren: Şimdi, Necdet Üruğ genelkurmay başkanı, Necdet Öztorun da kara kuvvetleri komutanı. Necdet Üruğ o sene emekli oluyor, ağustosta. Dört sencesini dolduruyor, emekli olacak. Arkasından da Necdet Öztorun geliyor. Necdet Öztorun'u çok istiyor Necdet Üruğ arkasından gelmesini. Çünkü eskiden beri beraber çalışmışlar, çok iyi arkadaşlar. Ama ağustos bekledi de, ben daha evvel emekli olacağım, dedi. Temmuzda istifasını verdi. “Niye yapıyorsun bunu?” dedim, dedi ki: “Efendim, Yüksek Askeri Şûra toplanacak, terfiler orada konuşulacak. E ben ayrılıyorum artık. Benim de o şûrada bulunmam manasız oluyor. Ben bir an evvel ayrılıyım ki yeni gelen genelkurmay başkanı söz sahibi olsun. İlerde terfilerde, tayinlerde de istediğini yaptırabilirsin. “Valla bana biraz garip geldi” dedim. Ama o ısrarlı oldu, “Peki öyle yap” dedim. Demek ki biraz şüpheli vardı onun ağustosa kadar beklenirse hem o emekli olur, hem de Öztorun emekli olur. Onu bir iki ay öne almak suretiyle ona bu imkânı sağlamak istedi. Ben de Özal ile bunu derinlemesine konuşmadım. Bir ara konuştuk, ses çıkarmadı. Arkasından genelkurmay başkanı olarak Öztorun geliyor dedim, Biz istemeyiz falan demedi. Ben Sivas'ta, yaz çalışmalarını yapıyorum, Necdet Öztorun geliyor bana, vekâlet ediyor ya, genelkurmay başkanı emekli oldu, kara kuvvetleri komutanı olarak o vekâlet ediyor. Bana geliyor, brifing veriyor, yaptığı işler hakkında bilgi veriyor. Özal'dan hiç reaksiyon yok. Herhalde dedim kabullendi bu işi. Yani bunun genelkurmay başkanlığını kabullendi diye değerlendirdim. Aslında Necip Torumtay daha üstündür. Onu ben biliyorum. Sonra ben geldim Sivas'tan, havameydanından gelirken başbakan aradı, “Efendim beraber gidebilir miyiz?” dedi, “Gel yanıma” dedim. Arabaya bindik beraber gidiyoruz, orada açtı konuyu. Dedi ki, “Efendim biz Necdet Öztorun'un genelkurmay başkanı olmasını istemiyoruz” dedi. “Yahu nereden çıkardın bunu şimdi, bu zamana kadar bekledin. Son dakikada söy-

lüyorsun bunu. Yarn görüşürüz seninle" dedim. O arada ben Konsey üyesi arkadaşları topladım. Geldiler, dedim ki böyle bir durum var, ne yapacağız? Necip Torumtay'ı ben de seviyorum. Necdet Üruğ'a da söylemişimdir, demişimdir ki Torumtay, Necdet Özturun'dan bir kademe daha üstündür. Orada arkadaşlar da dedi ki Necip Torumtay daha yakışık alır. Sonra Özal ile konuştuk.

Bu arada, ben buna karar vereceğim sırada, Özal İstanbul'da beyanat verdi. Dedi ki: "Genelkurmay başkanı olmasını Necdet Özturun'un, Bakanlar Kurulu istemedi." Hoppala. Kıyametler koptu işte. Ben çağırdım, "Niye bu beyanattı verdin?" dedim, "biz bu işi halledecektik". "Efendim, öyle bir soru sorulunca benim ağzımdan kaçtı" dedi. "Biz bunu halledecektik. Ben sana illa Necdet Özturun olsun demedim ki" dedim. Çünkü bu yetki zaten Bakanlar Kurulu'nun. Bakanlar Kurulu'ndan geçecek, bana gelecek. Bakanlar Kurulu istemedi demek başka, bir de daha bunun kararı verilmedi demek başka. Onun üzerine aramızda biraz sert konuşmalarım oldu benim kendisine karşı. Ben de dedim Necip Paşa'yı istiyorum. Arkadaşlarla konuştum, onlar da Necip Paşa'yı istiyorlar. Ama sen bunu söylemeseydin çok daha iyi olurdu. Sonra çağırdım Necdet Özturun'u, dedim ki durum böyle. Şimdi onun kabahati şurada olmuş: daha kendisine tebliğ edilmeden davetiye göndermiş. Devir teslim yapılacak ya genelkurmay başkanları arasında devir teslim. Daha kendisine bir şey tebliğ edilmeden davetiye bastırınca tabii bakanların da haberleri olmuş. O zaman onlar harekete geçmişler, biz böyle bir şeye karar vermedik diye. Biraz üzüldü. Üzülecek tabii, üzülmemesi mümkün değil. Ama dedim Necdet durum böyle.

Ertuğrul Özkök: 12 Eylül Özal'ın Çankaya'da Evren'i öpmesiyle bitmiştir. Ama tabii askerlerin etkisi sürdü bir yere kadar. Ama ben Özal'ın o hareketi 12 Eylül'ü bitirmek için sembolik bir şekilde yaptığını zannetmiyorum. Bence Özal'ın askere karşı tek tavrı, Genelkurmay Başkanlığı'nda, Necdet Üruğ ayrıldıktan sonra askerlerin çizdiği o gidişatı bozmasıdır, ki orada bence sivil otoritenin kanıtlanması bakımından önemli bir iş yaptı Özal. O haberi de *Hürriyet* gazetesi vermişti. Erol Simavi Bey yemek yemişti Turgut Özal ile. Orada çitlatır gibi olmuştu. Çünkü artık kesindi, davetiyesi basıl-

mişti yeni genelkurmay başkanının. Erol Bey beni aradı, "Yahu iş galiba olmuyor" dedi. Esen Ünür ile konuştum, o yapmıştı haberi. Tabii çok kritik bir haber bu, Esen endişeli, "ya bu haber yarın yalan çıkarsa" falan diye... O zaman sen yaz haberi, ben de paraf edeyim büro temsilcisi olarak dedim. Yazdık. Ertesi gün 10-11'e kadar inanılmaz zor bir dönem geçirdik. Haber çıktı çünkü, bomba gibi patladı. Öztorun olmuyor diye... Saat 10'a kadar titredik ama, saat 10'da bir haber düştü önümüze. Özal İstanbul'dan Ankara'ya dönüyormuş, Yeşilköy Havaalanı'nda gazetecilere açıklama yaptı. Evet olmayacak falan diye... Ondan sonra biz müthiş bir gece yaşadık, gazetenin üst katında, barında, Esen bir tarafta Ali Baransel ile konuşuyor, ben de Özal ile konuşuyorum. 10 metre mesafede, duyuyor da sesimizi. Baransel diyor ki, bize kararname gelmedi diyor. Özal öbür tarafta diyor ki, gönderdim ben. Esen'in sesini duyuyor telefondan. Çünkü Evren onun engellenmesi için sonuna kadar çok uğraştı. Özal direndi ve onun dediği oldu.

Semra Özal: Şu tişörtle denetleme meselesi. Biz orada kaldığımız zaman, Marmaris'te, akşamüstü inerdik, sahilde, halkla konuşurduk, dondurma yerdik. Yine böyle inerken, birisi geldi yanımıza, dedi ki: "Burada yeni bir askerî kamp yapıldı, çok güzel, ille bir gezin görün." "Tamam" dedik, "dönüşte bir geliriz." Ve dönüşte, bir uğrayalım dedik, söz vermiştik. Gिरerken kampa, orada i görevli birkaç asker tabii selam durmuşlardı. Girdik, oturduk, bir çay içtik, çıktık. Güzel bir kamp. Rahmetli, evden dışarıya çıkmazdı pantolonsuz. Şortla falan hiç çıkmazdı. Tekne kullanırken bile pantolonla kullanırdı. Ama üzerinde kısa kollu yazlık bir tişört vardı ve keten bir pantolon. Şimdi bunu şortla asker teftişi yaptı diye çıkardılar. Bir kere asker teftişi diye bir şey yok. Yazlık kampta böyle askerî alay falan ne gezer? Görevli birkaç askerden başka, hepsi sivil. Sonra rahmetli şortla böyle bir şey yapar mı, yani bu o kadar mantıksız bir şey.

Papandreu ile rakı tokuşturuldu

Can Pulak: Meşhur Davos toplantıları, Türkiye'nin dış platformda ilk olarak boy gösterdiği ve kendisini kanıtladığı

toplantılar olmuştur. Bu toplantılarda, her yıl, kapanış gecesi şenliğini bir ülkeye veriyorlardı. O yıl da süre Türkiye'deydi. Müthiş bir hazırlık yapmıştık. Türkiye'den yiyecek, yiyecek getirtmiştik. Dönerler getirtmiştik, döner ustaları gelmişti. Turizm tanıtması için filmler getirtmiştik. Müthiş bir çalışmaydı. O Davos'un koca salonu, 600 bayrakla süslenmişti. Kuruyemişlerimiz, baklavalarımız, o güzel yiyeceklerimiz, o gün sunulan menü ve o günkü program, yani hâlâ bugün Davos'ta Türklerin yaptığı gece gibi hiçbirimiz yapamadık diye, günümüze kadar söylenmektedir. O geceye Papandreu da gelmişti. Papandreu gelince, şimdi Kanada büyükelçimiz olan Uğur Tanakıncı Bey'le beraber, hemen koştuk, bir kadeh rakı aldık, içine buz koyduk, Papandreu'nun cline verdik. Kadehini kaldırdı. Hatta bazı gazeteci arkadaşlar "Türkiye için mi?" dedi. "Evet Türkiye için" dedi, Papandreu.

Onun üzerine, sıcak ve samimi bir hava oldu. Rahmelli Özal'la Papandreu bir araya geldiler ve bizim o sırada mahalli oyunları oynamakta olan ekibimizle beraber halay çektiler. O kadar güzel bir hava yarattı ki Davos'ta, aşağı yukarı o toplantı ve toplantıdan bir yıl sonra yapılan toplantıda bu dostluk devam etti ve Türkiye için iyi yansımaları sağlandı.

Cem Duna: Davos buluşmasından önce, çok değerli dostum, Gündüz Aktan ile ben ve Özden Sanberk, rol dağılımı yapmıştık. Birimiz Papandreu olurduk, birimiz Özal olurduk vs. ve hangi söylemle karşılaşabileceğimizi, hangi fikirlerle nasıl bir yapı içinde karşılaşabileceğimizi Özal'ın bulunduğu ortamda tartıştık uzun uzun. Yani bir rol dağılımı olurdu bir anda, yani herkes bir görüşü savunurdu. Stratejimizi böyle yapmıştık.

Özal'ın Dışişleri'nin alışageldiği sistemlerin dışında çalıştığı muhakkaktı. Tabiri caizse arada sırada kısa devre temaslara girebilirdi, bunu yapardı ama günün sonunda her zaman Dışişleri'ni yanına almaya çalışırdı. Fakat bazen böyle sıçramalarla bu işi uygulamak gibi pratik çözümler üretmiş bir kişiydi. Bu da gayet tabii söylediğiniz düşüncelerin yer almasına ve kendisi hakkında böyle bir yargılamada bulunulmasına yol açmıştı.

Bizleri danışman olarak almasının nedeni, bir defa anın-

da her konuda bilgi sahibi olmak isterdi. Bizlerin de Dışişleri'yle olan organik bağlantısı, yani Dışişleri'yle olan her konuyu takip etmekte oluşumuz onun için vazgeçilmez bir olaydır. Nitekim, örneğin Houston'a gittiğinde kalp ameliyatı için kendisine ben refakat etmiştim o dönem içinde ve yaptığım esas şey, bütün bu gelişmelerden kendisinin haberdar kılınması ve herhangi bir krize yol açılmadan dış politikanın sükûnetle yönetilmesinde kendisiyle Dışişleri Bakanlığı arasındaki iletişimin sağlanmasıydı.

Irak-İran Savaşı'nda arabuluculuk, belki iddialı bir yaklaşımdı, fakat bu savaşın bölgeye büyük zarar getirdiğine inanıyordu. Dahası Türkiye'nin bu ülke ile olan ekonomik ilişkilerine getirdiği zararın, Türkiye'nin orta ve uzun vadede büyük kaybına yol açtığı inancındaydı. Bunun ilk başında her iki ülkeye de eşit bir yaklaşım sergileyerek Irak ve İran'a çeşitli seyahatler yaptı. İran'a son gittiğimiz zaman Iraklılar kendisinin İran'da olduğunu ve İran'da üst düzey görüşmeler yaptığını bildikleri halde meşhur füzelerini Tahran'a yönlendirdiler ve bizim bulunduğumuz otelin birkaç yüz metre ilerisinde infilak ettirdiler. Dahası görüşmeler yaparken, benim de bulunduğum bir ortamda, İran'da Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda yapılan görüşmede, sarayın bütün camlarının nasıl şangırdadığını hatırlıyorum. Bu rahmetlide çok ciddi bir reaksiyona yol açmıştı, yani bunu Bağdat'ın tesadüfen değil, bilerek yaptığı ve özellikle Bağdat'ın gücünü kanıtlamak istercesine yaptığı görüşündeydi. Nitekim Tahran'dan döndükten sonra Irak'a da bir seyahat yaptı. Orada artık ortaya çıkmıştı ki, Irak nezdinde böyle bir diyalogu sürdürmek mümkün değildi, çünkü rahmetli artık, Saddam Hüseyin'in sadece İran savaşıyla yetinmeyip, bölgede ciddi bir emperyal bir yaklaşıma sahip olduğuna inanmıştı. Dolayısıyla bu Tahran ziyaretindeki söylediğim olay, rahmetli Özal için bir dönüm noktası olmuştu.

Yunan gizli servisinin oyunu

Gündüz Aktan: Atina'ya gideceğiz, bir gün önce, büyükelçilik mensuplarına ait dördü arabaya bomba attı, bu 17 Kasım örgütü. Oraya gittik. Orada toplantımız güzel oldu. Yani ko-

nuşmalar yapıldı, filan. Özal, yani momentum dediğimiz şeyi eline aldı, tuttu, sonuna kadar götürdü. Yalnız şöyle bir şey oldu ki o benim bayağı canımı sıktı. Astil Otel diye bir yer vardır, orda verdiler akşam yemeğini, banliyösü gibi Atina'nın. O yemekte biz konuşmaları İngilizce olarak masalara dağıttık. Fakat önemli olan şu, birisi Yunanca'ya tercüme ediyor. Tutturdular, Yunanca'ya tercüme edilecek bu diye, ama nasıl tercüme edilecek, anında tercüme, yani, rahmetli Özal bir paragraf okuyor, yanında birisi onu tercüme ediyor. Sonradan öğreniyoruz ki o tercüme yapan kişi, istihbarattan birisi ve tercüme filan yapmıyor, son derece uzun bir paragrafı bu kısaca söylüyor ve ne söylediği belli değil. Bir o bizim adamakıllı canımızı sıkmişti.

Hüseyin Aksoy: Türki cumhuriyetleri seyahati esnasında biz Moskova, Ukrayna, Özbekistan ve Kazakistan'a gittik. Daha Sovyetler Birliği dağılmamıştı bizim gittiğimiz zaman. Sultan Nazarbayev'in misafirleri olarak ağırlandık. Bir gün Sultan kendi konutunda, Nazarbayev, Turgut Bey ile yanındakileri, işte koruma müdürü, Dışişleri danışmanı, bizler... Davet etti. Sultan Nazarbayev yemek olarak at eti ikram etti. Sofraya bir at kafası kondu. Atın dilinden koparıyor, bizim bir arkadaşına veriyor, "Al" diyor, "dili olasin" diyor. Gözünden bir parça alıyor, "Al" diyor, "gözü olasin" diyor. Kulağından bir parça koparıyor, "Al" diyor, "başbakanın kulağı olasin" diyor. Yani ilk defa at eti yeme hadisesi oldu.

Amerika'ya giderken, küçük uçakta, beş altı sefer gittik, işte Cengiz Aslan, Aslan'ın hanımı, Turgut Bey, Semra Hanım, koruma müdürü Musa, korumalar, Tevfik Bey olurdu. Zaten 16-17 kişi, fazla da değil. Bazen vakit geçirelim diye oyun oynanırdı. Turgut Bey güzel oynar, fakat bazen muzırlıklar da yapardı. Yok o kâğıt çaldı filan diye. Karşılıklı tatlı münakaşalar yaşanırdı. Hile yaptın derdi, olmadı derdi. Seyahatlerimiz esnasında böyle oyunlar olurdu.

"Bulgarlara, Rumenlere reçete uyguladık"

Işın Çelebi: Karadeniz Ekonomik İşbirliği nasıl doğdu? 90 yılında, tarihini tam hatırlamıyorum şu anda. Abant'ta iki gün süren bir toplantı yapıldı ve orada bu Karadeniz çevre-

si ülkelerinin yaratacağı etki, o zaman, özellikle Bulgaristan ve Romanya, yeni Doğu Bloku kavramının dışına çıkmıştı. Özal, Birleşmiş Milletler'de New York'taki bir toplantıda Jelyu Jelev'le tanıştı ve Jelyu Jelev Türkiye'deki ekonomik reform programının Bulgaristan'da da uygulanmasını talep etti.

Özal Türkiye'ye döndü ve beni ve bizim oluşturduğumuz ekibi Bulgaristan'a gönderdi, biz Bulgaristan'da, altı aya yakın kaldık. IMF yeni gelmeye başlamıştı Bulgaristan'a. Bulgaristan'ın birçok yasa tasarısını, yabancı sermaye yasasını, merkez bankası yasasını, işte birçok mevzuatı hazırladık. 24 Ocak Kararları'nda Türkiye'de yaptığımıza benzer uygulamaları Bulgaristan'da da yaptık. Romanya'yla da o dönemde bir çalışma oldu, Arnavutluk'la bir çalışmamız oldu. Arnavutluk'la çalışığımız çaba çok önemliydi, çünkü bir Müslüman ülke ve Balkanlar'da çok stratejik bir yerdedi. Onun üzerine bir Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri doğdu; bunu daha sistematik bir yapıya oturtalım dendi. Rusya'da ciddi sorunlar başlamıştı, Türkiye'nin de ekonomik gücü bayağı göz kamaştırıcı bir noktadaydı o dönemlerde ve bu konuda bir çalışma yapıldı. Sonra bu Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri gelişti.

Biliyorsunuz banka Selanik'te kuruldu, Yunanistan için içine dahil oldu, Türk cumhuriyetler dahil oldu ve bugün gördüğümüz noktada, ama yeterince etkin çalışmıyor.

Engin Güner: Dış politika konusunda Özal, iyi ilişkilerin ancak iyi ekonomik işbirlikler sayesinde kurulabileceğine inanırdı. Yani kâğıt üzerinde istediğiniz kadar iyi niyet deklarasyonları yapın, bunların ülkelere hiçbir dostluk bağı getirmediğini ancak mesela yapılacak müşterek bir altyapı projesinin ülkeleri birbirine bağlayacağına inanırdı. Bu bakımdan da ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı.

Türkiye'nin Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu üçgeninde çok önemli stratejik bir konumda bulunduğunun bilinci içindeki Özal, özellikle Türk cumhuriyetleri ve Karadeniz etrafındaki ülkelerle kurulacak işbirliği sayesinde Türkiye'nin elinin daha da güçleneceğini ve böylelikle Avrupa Birliği üyeliği yolunda Türkiye'nin çok önemli mesafe alacağına inan-

maktaydı. Yani Avrupa Birliği üyeliği, diğer bir deyişle, oturduğu yerde bekleyerek oluşabilecek bir olay değildi ona göre. Eğer Türkiye ekonomik gücünü artırırsa bu gibi işbirlikleri sayesinde, Avrupa Birliği'ne daha kolay kabul edilebilir, hatta davet edilebilir hale gelebilecekti.

Bu düşüncelerle ve gerçekten de aralarında sorun olan ülkelerin bu sorunları halledebilmek amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesini ortaya attı. Fikrin, ben kendisinden gelmekte olduğuna inanmaktaydım her ne kadar birtakım diplomatlar bunun kendilerinden geldiğini söylemekteyse de, belki böyledir. Ama bunu kuveden fiile çıkaran Özal olmuştur. En azından onu söyleyebilirim. Bu projeye çok büyük önem vermekteydi.

Ve gerçek fikri de aralarında sorun olan ülkelerin ekonomik işbirliği sayesinde bu sorunları halletmelerini sağlamaktı. Bu bakımdandır ki Karadeniz'de direkt kıyası olmasına rağmen mesela Yunanistan'ı davet etmiştir bu birliğe. Halbuki Yunanistan'ın bize çıkardığı güçlükleri bile bile onlarla bir diyalog kurabilmek amacıyla Yunanistan, Arnavutluk da bu birliğe davet edilmişti.

Yalnız tabii bugün şunu da söylemek gerekir. Karadeniz İşbirliği, parlamentosuyla, genel sekreterliğiyle, bankasıyla yürüyen bir teşkilattır. Ancak belki Özal'ın istediği hızla büyüyememiştir, gelişememiştir ama bugün belli bir işlevi yerine getirmektedir. Ama olaya bakışının arkasındaki plan ise tamamen Türkiye'nin clini güçlendirmek ve çevresinde bir dostluk çemberi oluşturmaktır.

"Nazarbayev'i azarladı"

Şerif Egeli: Başbakan ilk gezilerinden itibaren yalnız işadamlarıyla yurtdışı gezilerini yaptı. Çok az bakan yanına alırdı. Aşağı yukarı heyetin yüzde 80'i işadamı olurdu. Çünkü Turgut Bey inanırdı ki onun yaptığı seyahatin asıl amacı o ülkeye ihracat yapabilmek, o ülkeye Türk müteahhidinin, sanayicisinin girebilmesi ve kendisinin onlara yardım ederek, onları o ülkenin işadamlarına veyahut hükümet erkânına daha rahat tanıtırabileceğine inanırdı ve çok efektif olurdu bu seyahatler. Cidden tam bir iş seyahatiydi. Her seya-

hatin sonunda büyük bağlantılar yapılırdı, gerek müteahhitlik olarak, gerek ihracat olarak ve biz şaka cderdik Turgut Bey'le "Siz fareli köyün kavalcısınız" derdik, kavalınızla bizi arkanızda topluyorsunuz ve hepimizi gezdiriyorsunuz ve bu sayede iş yapıyorsunuz bize diye... Cidden çok entere-san seyahatler yaptık, aralarında biraz turistik manada olan seyahatler de vardı, Çin seyahati gibi meşhur, Çin, Hong Kong. Fakat bir de isterdi ki Türkiye'nin işadamı mecburi olarak onun seyahatinde yanında gelsin, dünyayı görsün, tanısin, ne imkânlar olduğunu görsün diye.

Uçakta devamlı konuşurdu efendim. Daha uçak kalkar kalkmaz zaten ön tarafı bırakırdı Turgut Bey arkaya gelirdi. Önce basın kendisine sahip çıkardı, bizden uzak, çünkü basın da hep seyahatlerde olurdu. Onlar da kendi röportajlarını yaparlardı. Ondan sonra Turgut Bey tek tek herkesle konuşurdu ve çoğunun da hangi iş için gittiğini bilirdi Turgut Bey. O kadar takip ederdi.

Zeynel Abidin Erdem: Seyahatlerinde işadamlarını, uzun yol dolayısıyla, uçakta tek tek çağırır, projelerini sorardı. Ve bu projelerin içerisinde aklına yatanı evet sen bunu devam ettir, ben destekleyeceğim derdi. Gidiyoruz, otele yerleşiyoruz, saat 5'te herkesi uyandırıyorlar: "Sayın Özal aşağıda sizi bekliyor." İniyoruz. Büyük bir salonda sormaya başlıyor. Bu 20 kişi, seçtiği 20 tane proje sahibine; yarın saat şu karda müsteşar falan seni yerinde bekliyor, projeni anlatacaksın. Sen öğleden sonra şuraya gideceksin gibi. Daha sonra bizzat takip edip imza serüvenine kadar götürdüğü projeler oldu. Dolayısıyla Özal diğer devlet adamları gibi "günaydın" ile "hoş geldiniz" ve "güle güle"nin yerine imza, eylem ve sonuç adamıydı.

Örneğin bugün Özbekistan'da, Türkmenistan'da, Kazakistan'da ve Azerbaycan'da Türk işadamlarının yatırımları bu şekilde gerçekleşmiştir. Hatta size ben bir anımı söyleyeyim; bir Türk işadamı deri sanayii üzerine Kazakistan'da yaptığı yatırımdan dolayı kendisinden büyük vergi alırlar. Ve Özal Kazakistan Büyük Millet Meclisi'nde hem Kazak işadamları ve milletvekillerine hem Türk işadamları ve götürdüğü heyete hitap ederken aniden hiç beklenmedik program dışı bir eylem yapar. Ve der ki: "Sayın Nazarbayev ve hükü-

met burada oturuyor. Şimdi benim Türk işadamlarının sorunlarını yansıtmak üzere tek tek ayağa kalkıp hikâyelerini anlatmalarını istiyorum." Bu bizim için sürpriz olur ve bir işadamı ayağa kalkar, "Alma-Ata'nın şu tarafında bana verilen arazi dolayısıyla kurduğum tesise bana koydukları vergi bedeli şudur. Dünyanın hiçbir tarafında örneği yoktur. Ve ben haksızlığa uğradım" der. Özal döner Nazarbayev'e söyler. Der ki: "Sevgili Kardeşim, siz daha neredesiniz? Komünizmi bıraktığınızı galiba unuttunuz. Siz artık komünist değilsiniz. Siz artık liberal bir Kazakistan'sınız. Şimdi böyle bir sorunu nasıl çözelim?" Hemen bir refleks gösterdi Nazarbayev ve maliye bakanını yanına çağırdı. Hepimiz oturuyoruz, bunlar kabinenin oturduğu sırada oturuyorlar. Biraz bilgi alışverişinden sonra, döndü: "Ben bunu Bakanlar Kurulu'nda çözeceğim." "Yok" dedi, "bakanların burada. Bana çözüm şeklini ortaya koy, arkadaşlarımı tatmin edeyim. Başka ikinci adamlar da gelsin cesaret etsinler." Nazarbayev emri vaki ile karşı karşıya kaldı.

Tekrar maliye bakanı ve diğer ilgili iki üç bakanı çağırdı. Sahnenin arkasında beş on dakika tartışılar. Sonra geldi Özal'ın önünde mikrofonu aldı ve döndü dedi ki: "Kaldırıyorum." Ve o vergiyi kaldırdı Nazarbayev. Ve o verginin kalkmasından sonra Türkiye yaklaşık 150 milyon dolar yatırım yapan işadamlarını Kazakistan'a taşıdı. İşte Özal buydu. Avustralya'da hepimizi topladı. Yaklaşık 12 saat uçmuşuz. Hepimiz Özal'ın yalacağını düşünüyoruz, herkes bir tarafa yayılmıştı.

Yarım saat içinde hepimizin toplanmasını emretti. Toplandık. "Herkes projesini masaya koysun" dedi. İşte dericisinden tutun, tarım ürünlerince kadar Avustralya'da ilgilenecek olan arkadaşlarımız, bakırcısından tutun, kömürçüsüne kadar. Tek tek ertesi gün yardımı oldu. Tek tek o günkü meclis ve ilgililerle proje bazında konuştu ve sonuç aldı.

Saddam'la yapılan görüşme

Işın Çelebi: İran'la ilişkilerimizi iyi sürdürmenin, Irak'la ilişkilerimizi iyi sürdürmenin ve komşu ülkelerle iyi sürdürmenin yanı sıra Türkiye'nin çok temel, gelecekteki temel

kaynağının su olduğunu rahmetli Özal bize çok açık ifade etmiştir. İşte bu yüzden biz "Barış Suyu" projesini hazırladık. Büyükelçi Necati Utkan'la beraber biz bu "Barış Suyu" projesini hem Katar'a hem Libya'ya hem Irak'a, çeşitli Arap ülkelerine anlattık, çeşitli anlaşmalar yaptık, su müzakerelerinde bulunduk.

Saddam'la görüştüğümüz zaman Necati Utkan ve sonra MİT müsteşarı olan, o zaman Bağdal büyükelçisi olan Sönmez Köksal da vardı. Bu görüşmeleri hep beraber yaptık. Saddam bir kere Türkiye'nin politikasına karşı bir Arap milliyetçiliği politikası güdüyordu. Biz orada çok net biçimde Irak'ın silahlandığını, İran harbinden sonra devam ettiğini gördük ve bir askerî harekette bulunacağını 90 yılında beş aşağı beş yukarı tahmin ettik. Özal'ın da bu konuda çok net görüşleri oldu. Özal'ın Saddam'a daha önceden bir kızgınlığı var mıydı bilmiyorum ama Özal'ın Irak'la da, İran'la da ilişkilerini iyi tutmaya çalıştığını biliyorum.

Şimdi bir kere Özal şunu çok net biçimde ifade etmiştir. Birçok toplantıda ve özel toplantıda Suriye'ye karşı çok kararlı ve net, kuvvetli bir şekilde durulmadığı takdirde, Irak'a karşı da PKK olayı önlenebilir tezine çok net bir şekilde sahipti. Yani üç ayağı vardı kafasında, benim gördüğüm kadarıyla. Bir Güneydoğu'da OHAL Bölge Valiliği uygulamasında daha demokrat bir yapı önemliydi, ama askerî anlamda Irak'ta ve Suriye'de gerekirse sınır ötesi askerî harekât yapabilecek güçte bir yapıya sahip olmanın çok önemli olduğunu ve bu olayların PKK meselesini bitireceğine inanıyordu. Sonra görüyorum ki 90'larda pek çok insan bunlara karşı çıktı ama yıllar sonra Özal'ın söylediği mantığın 96'dan sonra doğru olduğunu görüyoruz ve Özal örnek olarak söyleyeyim, Bulgaristan ve Balkan politikasının tarihi iyi bildiğimiz takdirde geliştirilebileceğini söylerdi. Bulgaristan ilişkisine çok özel önem verirdi ve tarihi iyi bildiğimiz takdirde Balkan politikasında avantaj sağlayacağımızı iddia ederdi.

İsrail-ABD-Türkiye üçgeni fikri ilk defa Özal'ın fikriydi ve ben bunu daha sonra ikinci bakanlığım döneminde, 97-98 döneminde İsrail'de yaptığım anlaşmalarla realize ettim ve gerçekleştirdim.

Bu Özal'ın fikriydi ve bu üçlü ayağın Ortadoğu politika-

sında bir barış sürecinin başlangıcı olacağı tezi vardı. Güçlü olmak, Ortadoğu politikasında, Ortadoğu'ya barışı getirecek en önemli unsur olduğu kanaati vardı Özal'da.

Saddam'la görüşmelerden bir anım var. Söyleyeyim, 90 yılının başıydı. Körfez krizi biliyorsunuz, ağustos ayında oldu. Biz su müzakereleri, karma ekonomi komisyonu toplantılarına gittik ve tabii temel nokta su müzakereleriydi ve Irak'ı petrol bakanı el-Çelebi temsil ediyordu. Soyadı benzerliğimiz var ve orada Özal, Türkiyec'nin başkanlık sistemiyle yürütülmesi gerektiğini hissedip görüyordu ve bugün Türkiye bence başkanlık sistemine dönüşmesi gereken bir noktada. O zaman hükümet bana yetki verdi. Altmış kişilik bir heyet var ve heyetin başkanı benim. Irak heyet başkanı dedi ki, saniyede 700 metreküp su şartına evet demezseniz hiçbir şey görüşmeyiz. Türkiye'nin birçok alacakları var, mal satacak, petrol alıyor. Irak petrol hattı çalışıyor, yani bayağı yoğun ekonomik ilişkileri var. Rahmetli Özal bana dedi ki sen, tam yetkilisin, zaten hükümet adına da yetkiyi almışız. Dedim ki: "500 metreküpten 1 metreküp fazla olmaz." Ben altmış kişilik heyeti masadan çektim. "Müzakerayı yapmıyorum" dedim. Bitti, ben Türkiye'ye geri dönüyorum, ortalık birbirine girdi. Sabah, alt komiteler görüşmeye başladı ve sabaha karşı saat 4'te su konusunu dışarıda bırakmak üzere diğer maddelerini imzaladık. Sabah 4.30-5'ti. Yıldırım Akbulut Bey de geldi, imzaladık. Türkiye'ye döndük. Özal bana dedi ki iyi yapmışsın ve Özal'ın genç insanlara verdiği yetki açısından söylüyorum.

Cem Duna: Rahmetlinin yabancı temaslarında bir özelliği vardı, kim gelirse gelsin, konuşmanın gündemini kendisi tayin ederdi. Ama önceden bir tayin etme şeklinde değil, fakat mesela bir işadamı gelir, onunla politika konuşur, bir politikacı gelir, onunla ekonomi konuşurdu. Bir gün sordum kendisine, dedim yani kendisine: "Bu adam sizle Türkiyec'nin ekonomisi konusunda fikir sahibi olmak üzere gelmiyor, Türkiye'nin dış politikası hakkında fikre sahip olmak için geliyor. Niye kendisine tıtuş ekonomi anlatıyorsunuz?" Bu konuyu, uzun uzun görüşme imkânı bulmuştuk. Türkiye'nin ekonomik boyutunu anlatmakla, Türkiye'nin gerçek ağırlığını sergilemekle ve böyle bir ağırlığı olan ülkenin siya-

sî sorunların üstesinden daha kolay gelebileceği mesajının karşısındaki tarafından çok daha rahatlıkla algılandığını söylemişti ve yanından çıkan yabancıyla konuştuğunuz zaman, hafif böyle sarsılmış vaziyette olduğunu görürdünüz. Çünkü beklemedikleri boyutta bir tartışma yaşamışlar. Beklemedikleri konuları konuşmuşlar ve kendi taleplerini ya da düşüncelerini dile getiremeden düşünecekleri birçok konuyu dağarcıklarına yerleştirerek Turgut Özal'ın yanından ayrılmışlardır.

Oktay Ekşi: Turgut Özal'ın dış politika bilen birisi olduğuna hiçbir zaman inanmadım ben. Turgut Özal cumhurbaşkanı ve başbakan sıfatını taşıyınca dış politikaya elini sokma hakkına sahip bulunduğunu düşünerek her şeyi bence karıştırdı. Daha baştan, başbakan olur olmaz, Dışişleri'ne ait yetkileri bakanlıklar arasında dağıttı. Siz Arabistan'a yakın bir bakansınız kişilik olarak, ilişkileriniz olarak, Arap ülkelerine siz bakın. Siz daha çok Balkanlar dünyasında akrabalarınız, soyunuz sopunuz galiba orayla bağlantılı, siz o ülkelere bakın türünden ancak kabile yaşamında görülecek kriterlerle yetki dağılımı yaptı.

Allah'tan bizim Dışişleri Bakanlığı her türlü dayağı yemesine rağmen kendi iç yapısını, işleyişini koruyabilecek bir geleneğe sahip. Taa Osmanlı'dan kalma bir geleneğe sahip. Osmanlı'dan çok bir şey kalmış değildir ama bunlardan birisi budur.

Ertuğrul Özkök: Dış politikaya Özal'in ayrı bir önem verdiği doğrudur. Ve dış politikaya kendi üslubunu veriyordu çünkü dış politikada dostluklara çok önem veriyordu ve ben de bunun doğru olduğuna inanıyorum. Özal şahsî dostluklar kuran bir insandı. Mesela Chirac ile, Thatcher ile, Bush ile şahsî dostlukları vardı. Kohl ile anlaşıyordu. Dolaşısıyla o dönemde, böyle bir sağ liberal liderler dostlukları vardı kendi aralarında. Ve nitekim Türkiye'de Komünist Partisi'nin, enternasyonal partiler dayanışması konseptinden sonra ilk defa sağ liberal partilerin bir enternasyonal içerisinde buluşması fikrini Türkiye'ye getiren insan Özal'dır. Avrupa Demokratik Birliği'ne girdi, Dünya Demokratik Birliği'ne girdi. Ve ANAP'tır oraya ilk üye olan parti. Şimdi öteki partiler de, mesela DYP, oraya galiba üye.

Gündüz Aktan: Çalışma disiplini konusunda, zamanına pek sahip olamayan bir insandı. Randevularını filan, tam olarak tutamazdı. Kapıda az dışişleri bakanı beklemedi, Avrupalı. Orada biz bayağı bir sıkıntıda olurduk. Adama nasıl idare edeceksiniz, alışmış, böyle kesin bir saatte içeri girecek, yirmi dakika olmuş, dışarıda duruyor. Giderken de öyledir. Yani zamanına tam sahip değildi. Yani Sayın Demirel'in bu bakımdan tam zıddıydı diyebilirim. Bundan dolayı da birtakım sıkıntılar çekilirdi.

"Önce karın doyacak, sonra demokrasi gelecek"

Ekrem Pakdemirli: Şimdi 4 şubatta 1988'de ekonomi yine kızışmaya başladı. Bizim öngördüğümüz enflasyon hedeflerini tutturamıyorduk. Tutturamayışımızın ana sebebi, ben o zaman, Hazine'nin, yani 86'nın sonuna kadar Hazine'nin başındaydım. Her bakanlık bir an önce hükümet programına koyduğu şeyi halletmek istiyor. Mesela o zaman enerji ve tabii kaynaklar bakanı vardı. 85'in sonunda diyor ki ben diyor bütün Türkiye köylerini elektriğe kavuşturacağım. Ağabey, plan böyle söylemiyor. İmkânlar yok, kendisiyle tartışıyoruz. Dışişleriyle ilgili bir tartışmaya giriyoruz, Dışişleri bakanıyla ters düşüyoruz, Enerji bakanıyla ters düşüyoruz, köy hizmetleriyle ters düşüyoruz. Bu harcamalar olunca tabii enflasyon hedefini tutturamıyoruz. Ve bir ara ekonomi kızışmaya başladı, tekrar enflasyon şey yaptı. Ben hatta bir Bakanlar Kurulu toplantısında, o zaman çıkın halka, doğruca söyleyin dedim. "Enflasyon 60 olacak, ne 20 yazıyorsunuz da ondan sonra buna uymuyorsunuz?" dedim. Orada büyük bir tartışma oldu. İşte istikrar tedbirlerini tekrar alalım. Ondan sonra da Türk parasını konvertible hale sokalım, dendi. Şimdi o 88'de aldığımız istikrar tedbirleriyle, 89'da da Türk parasını konvertible hale getirelim ve serbest piyasa ekonomi şartları yürürlüğe girsin dendi. Ve bir daha böyle bir pakete ihtiyaç olmaz, böyle bir ihtiyaç doğmaz, eğer konvertibiliteye geçerse diye karar verdik ve yaptık.

Peki insan hakları, demokrasi, 12 Eylül'ün getirdiği o baskıcı yasalar, bunları konuşmaz mıydık? Bunları da konuşuyorduk ama bizim gücümüz sınırlı. Şimdi eğer insanı-

mızın, halkımızın refah seviyesini yükseltirsek, ikinci isteyeceği şey demokrasidir. Önce karnının doymasını istiyor diyordu. Hakikaten insan davranışı böyle. Yani karnınızı doyurursanız, ondan sonra bir arayış içindedesiniz. Ondan sonra bakiyorsunuz hürriyetti, demokrasiydi falan. Ama açsanız, aç yatıp aç kalktıysanız: "Bana ne benim karnımı kimse doyurmuyor." Birçok yerde de bize bunu söylerdi hep, "Cebimize ne koydun bey, senin aldığın kararlar güzel olsun da, bizim cebimize ne girdi? Bu köye ne girdi onu anlat". Biz de diyorduk ki: "İşte bak 6 dolar 25 sent verdik tütüne, bak dünya kadar para girdi, eskiden hiç bu kadar para girmezdi, 3 dolardı, 2,5 dolardı." Haa bak onu anlıyor, yani orada bizim insan hakları, demokrasi, seçim sistemlerini değiştirmesi hep sekonderdi. Yani önce ekonomiydi, bu bir gerçek. Çünkü diyordu ki aç insana bir şey anlatamazsın. Önce milli geliri yükselteceksin, 1 200 dolar milli geliriniz var, 1 200 dolarla ne yaparsınız ki, gelir dağılımı da eşit değil biliyorsunuz, 200 dolar da alan vardı, 10 000 dolar da yıldı.

Burada bizim tercihlerimizin yanlış olduğunu söyleyenler de oldu, ikisi beraber gidebilir diyenler de olurdu fakat ortada bir gerçek payı vardı.

Oltan Sungurlu: Biz adalet bakanı olduk. 141, 142, 163 gündemde. Ben de korkuyordum. Ben bütün ömrüm boyunca, komünizmden çok korkan, endişe eden birisiydim. Siyasî hayatımı yönlendiren hadise de komünizm korkusuydu, komünizm endişesiydi. Komünizm bizim için Rusya'nın işgali demektir. O sebeple 141-142 kalktığı zaman, korkuları duyuyordum. 163 kalkarsa nasıl olur. Tabii ben o insanlarla tabii bu bakanlığım müddetince çok konuşmuştum. İnsanlarla, bilim adamlarıyla ve dünyayı takip etmişim ve hadiseler hakkında biraz daha farklı düşünmeye başlamıştım. Korkularımı büyük çapta atmıştım ama görüyordum ki Türk insanının hepsi korku içinde, yani herkes, bütün milletvekilleri. Kimisi 141-142 kalkarsa ülkemize komünizm gelecek diye korkuyordu, kimisi 163 kalkarsa ülkemize şeriat gelecek diye korkuyordu ve biz parti içinde grupta toplanırlar yapmaya başladık. Bu toplantıların bir kısım zabıtları vardır. Çok enteresandır. Şu anda yayımlamayı düşünmüyorum, ama tarihin ileri bir döneminde belki de yayımlanır.

Çok geniş zabıtlardır. Ben düşüncelerimi ifade etmiyordum. Çünkü daha evvel bir iki defa oldu. Düşüncemi ifade ettiğimde herkes artık meseleyi bırakıyordu. Acısını benden çıkarmaya çalışıyordu. Yani, sen ne diyorsun?

Ben diyorum, bir şey demiyorum. Siz söyleyin bakalım, evvela. Hayır, sen söyle önce, ne hazırladın? Onu getir bizim önümüze. Ben insanların korkusunu milletvekilleri sayesinde o günlerde çok yaşadım. Ter basıyordu milletvekillerine. Bir kısmı 141-142 kalkacak diye ter basıyordu. Bir kısmı 163 kalkacak diye ter basıyordu. Hepsi tabii ülke için endişe ediyordular. Şahsi bir endişeleri söz konusu değil, ülkemiz elimizden gidecek, rejim elimizden gidecek diye bir endişe vardı.

Tabii 141-142'den korkanlar ülke gidecek diyordu, 163'ten korkanlar rejim gidecek endişesini taşıyorlardı. O korkularla uzun müddet yaşadık. Turgut Özal destek veriyordu. Tabii hiç kimse farkında değildi, Türk Ceza Kanunu'nun 141-142. maddelerinin yanında 140. maddesi vardı. Ülkenin yurtdışında itibarını sarsmak, 141-142'den veya 163'ten ceza yiyenlerin sayısı pek azdı. Ama 140'tan binlerce, on binlerce insan takibattaydı. O da şuydu: biz Türkiye'de siyasi baskı altındayız deyip iş arayan, yani iş bulmak için iltica yollarını arayan binlerce köylü vatandaşımız, Türk Ceza Kanunu'nun 140. maddesi gereği yurda döndüklerinde 5 yıl hapis yeme tehdidiyle karşı karşıyalar ve on binlerce insan dönemiyordu Türkiye'ye. Biz onu da o araya soktuk. Ayrıca 272 sayılı mudur, şu anda tam sayısını hatırlamıyorum, Türkçe'den başka dillerin konuşulmasına ait kanunu da bir yönerge ile ilave ettik.

O çok büyük kavgalara sebep oldu partide, hükümette de oldu. Aslında değişiklikler hazırlandı. Değişiklikler üzerinde de çok büyük kavgalar oldu. Çünkü her bir değişiklik bir taviz verir gibiydi. Halbuki maddenin toptan kalkması çok daha doğru bir tespitti. Nitekim bir önerge ile Meclis'te madde toptan kalktı. O uzunca bir hikâye onun sıkıntısı ama fevkalade zorluk çektük. Özal cumhurbaşkanıydı o tarihte. Tek tek arkadaşlarla görüşüyordu. Parti genel başkanını, başbakanlığı ikna elti. Grup başkan vekilleri imza attılar. Çünkü grup başkan vekilleri imza atmayınca, böyle bir prensip kararımız

vardı baştan beri, bakanlar da evet demiyordu önergelere, yani grubun genel temayülü itibariyle. Bu defa üç grup başkan vekili imza attı, değil ki bir grup başkan vekili. Çok zor attıklarını, inanmadan attıklarını biliyorum. O gün öyle bir havada 141, 142, 163 kalktı.

Halen daha münakaşası yapılan bir husustur. Ama hakikaten ANAP'ın başlattığı demokratik ortam için iyi bir gelişmeydi. Ben bugün hâlâ 141, 142, 163'ün o günkü kadar kalktığına inanmıyorum. Ne demek? O günkü zaman kalkmıştı ve bir baskı aracı olarak kullanılmıyordu. Bugün maddeler olmamasına rağmen insanlar konuşurken 141, 142, 163 var gibi konuşuyorlar, halen birbirlerini suçluyorlar, halen birisi yazı yazarsa o yazıları yazanlar hakkında, suçlamaları bu maddeler varmış gibi gösteriyor. Şimdi, Terörle Mücadele Yasası tabii dengeledi, doğrudur. Bir şey kalkmasın dendi. Nedir o? O da ülkenin bölünmez bütünlüğü aleyhinde propaganda. Yani ona kimse razı olmadı o gün için. Terörün de çok şiddetli olduğu bir dönem. Terörle mücadele konusunda zaten 141-142'deki yalnız bölünmez bütünlük aleyhine propaganda maddesi suç olarak kaldı. Diğerlerinin hepsi kaldırıldı. Biliyorsunuz birçok şık var orada. Tabii o gün için ülkede en hassas mevzu oydu.

Ülkenin bölünmez bütünlüğüydü. Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesine konan zaten bir tek odur. Yani terörle mücadele konusunda terörün tanımı var, terör örgütlerinin tanımı var ama asıl ceza getirici madde, Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesidir. Bugün de Türkiye'de bölünmez bütünlükle ilgili mesele halen bütün hassasiyetini korumakta. Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesi de o meseleyle gündemde, hâlâ, yerini muhafaza etmekte. O ayrı bir mevzu. ANAP dönemine ait değil, onun da son görüşmeleri fevkalade enteresan oldu. O gün 312 pek tatbik edilen bir madde değildir. Çok istisnai olarak tatbik edilen bir maddeydi ama zaman içinde gördük ki 141, 142, 163'ün meydana getirdiği boşluğu, bana sorsanız haksız bir tatbikatla 312 ile dolduruldu. Yani 312 çok maksadı aşarak bir tatbik sahasına kondu. Bugün 312'nin tatbikinde giden aşırılıktan, aslında zaman içerisinde 141, 142, 163'e olan tepkinin bir nevi telafisi haline geldi.

Tabii o günlerdeki asıl kavga; Türkçe'den başka dillerin konuşulması bunların çok önüne geçmişti. Yani bantlar, gazeteler. Kaçak bantlar vardı. Kürtçe bantlar vardı. Kitaplar basılıyordu, kaçak gazeteler basılıyordu, Kürtçe gazeteler ve bayağı rağbetteydi. Biz bu konu çıktıktan sonra o gazeteler basılmaz oldu, o bantlar satılmaz oldu. Ama bir şey yasak olunca herhalde rağbet çok ki, çok satılıyordu.

O Türkiye'de yasakçılara karşı çok iyi bir örnektir. Yani yasak vardı, Kürtçe gazete çıkıyordu, Kürtçe kasetler çıkıyordu. Bugün serbest, pek çıkarana da yok, o işe alaka gösteren de yok.

Emre Kongar: Özal'ın soyut olarak 1982 Anayasası'na göre toplumu biçimlendirme çabaları, yasal düzenlemelerinde somutlaşır. Kamuoyunda Özal'ın özellikle ekonomideki çalışmalarından dolayı liberal bir lider olduğu kanısı yaygındır. Oysa hukuk alanına baktığımızda bir tek uygulaması hariç, 141, 142 ve 163'ü kaldırması hariç, son derece baskıcı bir kişilik sahibi olduğunu, yasaları baskıcı bir şekilde uyguladığını ve yeni yasalar çıkardığını görüyoruz. Bunların en belirgin örneği "Küçükleri Muzır Yayınlardan Koruma Yasası" adı altında çıkan yasadır. Bu yasa basın üzerinde bir Demokles'in kılıcı olmuş, mecmualar, gazeteler hatta kitaplar poşetlere girmiş ve çok ağır cezalarla basın, önemli ölçüde denetim altına alınmak istenmiştir. Ayrıca 141, 142 ve 163'ün kaldırılmaları da özellikle 141 ve 142 açısından, çok fazla bir sonuç vermemiş, çünkü o maddelerin kaldırılmasını telafi etmek için Terörle Mücadele Yasası'na yeni maddeler konmuştur. Örneğin 312 bunlardan bir tanesidir ve hâlâ çok ciddi sorunlar bu konuda yaşanmaktadır.

Rüşdü Saraçoğlu: Sayın Özal yasalara uymazdı, değil, yasalarla, Turgut Bey'in sorunu şuydu. Turgut Bey, çok büyük bir değişimi, çok hızla gerçekleştirmeye çalışıyordu. Ve Türkiye'nin yasaları değiştirmeye yönelik prosedürleri de oldukça uzun. Bence değişimi çabuk gerçekleştirmek için, yasal konularda birtakım, ne demek lazım, birtakım, kestirme yolları şey yaptı. Bunlar doğru değil, tabii, yapılmaması gereken işler.

Ama, diğer taraftan baktığımızda da her şeyi, yasal prosedürüyle yaptığı takdirde hiçbir şey başaramayacaktı. Ha, şu

vardı, elinde özellikle ilk yıllarında, belki ona konsantre olsa, farklı bir noktaya giderdi, ilk yıllarında bu yasal prosedürleri değiştirecek gücü vardı. 83-87 arasında. O zaman, ona ağırlık vermedi.

Yani o eleştiriye ben de bir Türk vatandaşı olarak katılıyorum. Yasalarda kısa devre yapmak çok yanlış bir şey, tehlikeli bir şey.

Hikmet Çetin: ANAP çevreleri daha çok 1992-1995 yılları arasında, biz ekonomiyi istikrarlı bir büyüme haline getirmişlik ama daha sonra gelen hükümet bu kriz politikalar sonucu raydan çıkardı diye eleştiri getiriyorlardı.

Valla ben raydan çıktığımı kabul etmiyorum. Yani, şimdi, enflasyon, diye alınırsa, bir yıl bazen yüzde 22'ye filan suni olarak inmiştir, ama hep yükseklerde gitmiştir. Yani ben bu konuda şu veya bu hükümeti suçlamanın veya bunu dar anlamda şu yaptı, bu yaptı demenin doğru olduğu kanısında değilim. Bu uzun süreli politikaların getirdiği, yanlışlıkların getirdiği bir süreçtir.

Herkesin bunda payı vardır. Onu özellikle belirtmek lazım. Bir kere bugün ekonominin içinde yani ben o tarafa girmek istenirse eğer, ekonominin bugün içinde bulunduğu durum büyük ölçüde borçlanmadan kaynaklanıyor. Borçlanma dönemine ve borçlanmaya o dönemde başlandı. Yani, kendi öz kaynaklarınızdan yatırım yapma, harcama yapma yerine, iç ve dış borçlanmayla, özellikle iç borçlanmayla bunu sürdürme olanağı oldu. Yani siz ben borç alarak elbette ki çok iyi yaşayabilirim.

Rüşdü Saraçoğlu: Merkez Bankası'yla ilgili bir operasyon yapacağına dair, basında birtakım haberler çıkmıştı. Gazeteciler beni aradığında, Özal'a olan güvenim sarsılır, dedim ve öyle bir operasyon olmadı, sonunda. Ama Özal'ın da nereden geldiğini unutmamak lazım. Yani Merkez Bankası'nın bağımsızlığı fikrine, hakikaten inanıyordu.

Arna bir noktada da korkuyordu. Bağımsız olursa hiç laf dinlemez, diye. Dolayısıyla o iki çelişkinin arasında ama Merkez Bankası'nın bağımsız, davranmasını, bağımsız bir para politikası uygulamasının doğru olacağını, 87'de benim kanaatimce görmüştü ve o konuda ben şunu söyleyeyim, Özal'dan Merkez Bankası'na ilişkin bana hemen hemen hiç-

bir talep gelmedi, o çalıştığımız dönemde. Belki bu benim hayır diyeceğim bilindiği içindi, ama hiçbir talep gelmedi.

Şimdi bakın, ben size şunu söyleyeyim. Türkiye'de Özal, farklı bir noktadan söyleyeceğim ama aynı şeye geleceğiz. Özal 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin esasları tamamıyla değiştirdi. Özal döneminde değişti. Fakat 1567 sayılı kanunu değiştirmede. Kanunu yürürlükten kaldırabilirdi.

1567 sayılı kanun csasında, kambiyo mevzuatına ilişkin, hükümete her çeşit düzenleme yetkisi veren bir kanun. Bu kanun ilk defa 1930 yılında, benim dedem Şükrü Saraçoğlu maliye bakanıyken çıkmış ve TC tarihinde bütçe kanunları dışında süreli olarak çıkan ilk kanun, üç yılına çıkmış. Zaman içinde bu kanun uzatılmış, sonunda yanlış hatırlamıyorsam 50'li yıllarda, tam tarihinden emin değilim, sürekli bir kanun haline getirilmiş. Kanuna bakacak olursanız. Kanunun ciddi hiçbir maddesi yok. Gayet kısa bir kanun. Esas itibarıyla kanunun söylediği, hükümetin bu konuda çıkaracağı karamameler ve karamamelere istinaden yapılacak diğer düzenlemelere muhalefet, bu kanuna muhalefet sayılır ve bu kanuna muhalefetin cezası da 5 yıl kadar ağır hapis cezası, para cezası gibi, ağır müeyyideleri olan bir kanun. Bu kanuna göre suç oluşturabilecek düzenlemelerin hepsini Özal, Bakanlar Kurulu kararıyla kaldırdı. Ben o zaman söyledim ki, kanunu niye iptal etmiyorsunuz? Dedi ki böyle bir kanun dedi, ileride lazım olursa, hiçbir hükümet çıkaramaz bu kanunu dedi. Dolayısıyla bir taraftan liberalleşmeye giderken bir taraftan, korkunun tesiriyle birtakım yetkileri elinde tutmayı seven bir niteliği vardı. Belki yaşamış olduklarından dolayı böyle bir niteliği vardı. Yani bu konuda çok şiddetli başka örnekler de verebilirim. Mesela 84 yılında biz ilk Hazine ihale sistemini hazırladık. IMF yıllık toplantılarına gitmeden önce eylül ayında kendisine anlattık sistemi.

Bir tek şey sordu. Bu sisteme geçerse, dedi, faizler ne olur? Dedik ki valla bilmiyoruz. Yani piyasada ne faiz olacak? Yüksek olabilir de, düşebilir de. Bunu bilmek mümkün değil. Şimdilik kalsın, dedi. Faizlerin yükselmesinden korktu. Sonunda 29 Mayıs 1985'te ilk ihale yapıldı. Yani eylül'den mayısa kadar geçen süre sistem askıda kaldı.

Şimdi, tabii biz birçok kişiyle görüşme yaptık ve bu görüşmelerde, haklı olarak da belli Turgut Özal'ın ekonomideki reformlarından başarıyla söz ettiler.

Ekonomide yaptığı hatalar dediğim gibi, bir, bütçe disiplini, yani, harcamalara disiplin getirmeden vergi indirimine gitti. Bu o zamanlar, bütün dünyada da moda olan bu Laffer Curve diye bilinen, vergi oranlarının düşmesi halinde daha yüksek vergi geliri toplanacağına ilişkin bir şey. Bu uzun vadede doğru da olabilir.

Ama kısa vadede vergilerin indirilmesi, doğrudur, ekonomiye bir ivme kazandırdı, büyümek için, fakat vergileri indirdiğiniz zaman hiç olmazsa harcamaları da biraz indirin. O bütçe disiplinine girmeden getirilen reformlar, sonunda uzun vadede reformların kendileri sorunmuş gibi bir izlenim vermeye başladılar.

Piyasa mekanizmasıyla borçlanmak çok güzel. Ama bakan, 1980'den 1999'a kadar, 20 yıl boyunca, bu Hazine'nin internetteki sitesinde var, Hazine her sene geri ödediği anapara kadar borçlanmış, artı onun üzerine de bir şeyler borçlanmış. Dolayısıyla hazine faize karşı, son derece duyarsız. Yani, siz anaparanızı yeniden borç alacağınızı biliyorsanız, ödeyeceğiniz faizi de borç alacağınızı biliyorsanız, üstüne biraz da ilave bir şeyler olmuş, ister yüzde 100 olmuş, umurunuzda bile değil, olmaz.

Kamu harcamalarında disiplini bir kere hiçbir zaman getirmedi. İkinci bir şey de 1989'da sermaye hareketlerinde serbesti getirilirken, getirilen bu serbestinin politikacılar üzerine, serbestinin arzu edildiği şekilde sonuç vermesi için politikacılar üzerine nasıl bir kısıtlama getirdiğinin farkında değildi.

Bunu çok anlatmaya çalıştık. Ama o noktada, Turgut Bey için, konvertibiliteye geçirmek Türkiye'yi onun bir hayaliydi. Benim şahsî kanaatim, Türkiye konvertibiliteye erken geçmiştir, o tarih itibarıyla ve bunu kendisine de söyledik. Ve sonunda dedi, kardeşim bu teknik bir karar değil, bu dedi siyasi bir karar, senin görevin ne bu siyasi kararı teknik olarak uygulamak, dedi.

Yani sermaye hareketlerinin serbest bırakılıp bırakılmaması, politik bir karar dedi. Biz dedi, politika olarak, siyasi-

ler olarak sermaye hareketlerini serbest bırakacağız. Senin de teknik olarak görevin, bu serbestli altına ülkenin bir sıkıntıya girmeden işlerini sürdürmesini sağlamak, dedi. Benim çünkü ona verdiğim argümanlar, teknik argümanlardı.

Ha teknik argümanların ötesinde siyasi argümanlara geçebilirdim, ama o zaman da ben teknik kişiliğimi kaybederdim.

Çünkü, sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasında, o zaman kamuoyundaki genel korku, işte bütün para yurtdışına gider şeklindeydi. Bilakis en büyük tehlike, yurtdışından aşırı miktarda sermaye gelmesidir.

Yurtdışından aşırı miktarda gelen sermaye, kısa vadeli olarak ekonomide çok büyük bir canlanma yaratır. Hazine'nin borçlanmasını kolaylaştırır. Ülkenin döviz sorununu çözer, ancak, en ufak bir olumsuzlukta da bütün bu sermayenin çok kısa bir vadede gidebileceği de bir vakıadır. Dolayısıyla gerçekten bir bütçe disiplini olmaksızın ve bu bütçe disiplininin kalıcı bir hale gelmesi için, gerekli altyapı yapılmadan, sermaye hareketlerini serbest bıraktığınızda o ilk cicim ayları bittikten sonra, ciddi bir döviz kriziyle de karşı karşıya kalırsınız. Bizim söylediğimiz argüman buydu.

Ha, şunu söyleyeyim, hakikaten bana karşı davranışları çok yumuşak, çok sevecendi. Beni, karımı, kızımı hakikaten çok gerçekten, gönülden severdi. Kendisine çok karşı çıktık. O kadar ki, beni Merkez Bankası başkanı olarak atayacağını, kararnameyi Sayın Kenan Evren'e elden götürüp imzalatacağı akşam, bana bu zorunlu tasarruf fikrini açtı. Adnan Kahveci için, "Adnan'ın böyle bir fikri var, ne dersin?" Ben dedim ki, "Son derece de yanlış olur. Sakın" dedim, "böyle bir işe girmeyin. Tasarrufun zorunlusu olmaz. Tasarrufu kesecekseniz, bunun adı vergidir. Bunu dedim vergi olarak kesin. Sonunda da" dedim, "zaten bu iş vergiye dönüşür". Hatta, Coşkun Ulusoy orada, beraberdik, o toplantıda vardı orada. Dışarı çıktık akşamleyin dedi ki, "Yahu akşamleyin, sen çok garip bir adamsın" dedi. "Niye?" dedim. Dedi, "Başbakan seni Merkez Bankası başkanı atayacağını söyledi" dedi. "Arkasından ilk önerisine" dedi, 'Çok yanlış olur' diye cevap verdin" dedi. "Biraz daha politik olmayı öğrenmen lazım se-

nin" dedi. Çok sert tartışmalarımız olurdu, ama bunları, en azından bana karşı hiçbir zaman kişisel olarak görmedi, kişiselleştirmede.

Yıldırım Aktürk: Bakın ilk kabinesi 23 kişiydi. Söyledim, hasiştı, enerji bakanlığını bile korumuyordu. 24 kişiydi. Turgut Bey'in başbakanlıktan ayrılıp cumhurbaşkanlığına çıktığı kabinenin sayısına bakın. 34'tür. 5 tane boş devlet bakanlığı vardır. Kendisini en çok tenkit edenlerden biri benim, dışarıda olduğum halde, bir gün dedim ki: "Abi sana nasıl katlanıyor Evren Paşa?" "Noolmuş?" dedi. Dedim: "5 tane boş devlet bakanlığı ihdas ettin, yani bunu kanunla kuruyorsunuz, bunları niye getirdin, niye doldurmuyorsun?" Sıkıldı. Bu tip çapraz sorular, maalesef, yanındaki arkadaşlar soramaz ya da test edemez oldukları için, ben dışarıdan şey yaptığımda da öyle hep, çuvaldızları ben batırıyorum gibi gözüküyordu. Dedi ki, "Sana zaten hiçbir zaman siyaseti öğretilmedim ki" dedi. "Ne demek?" dedim. "Oğlum" dedi, "boş koltuk bana dolusundan daha çok hizmet veriyor, naber" dedi. Bu grubu okşayarak, bak seni bakan yaparım diyerek, bir nevi terbiyevî pozisyon alarak kullanıyor, aslan terbiyecisinin elindeki kamçı gibi.

Bir misal vcreyim. Teknoloji transferi, bir Adnan Kahveci, iki tane örnek geliyor aklıma, ikisi de medyayla ilişkili. Adnan Kahveci, Libya'ya gidip geldi, Panasonic cep teybini ilk defa Türkiye'ye getiren kişidir. Turgut Bey üzerinde bu kadar pilli, tuşlu piyano gibi radyo büyüklüğünde kasetle önüne gelen ne bileyim, Mehmet Yazar gibi gazetecilere, önlerine atıp, bir de şunu denesenize diyerek alaycı bir tavırla teknoloji transferi yapmıştır.

Türkiye'de devletin içinden biri özel sektöre teknoloji gösteriyor. Ciddi bir misal. Adnan Kahveci, ziraat bakanının odasında oturduğunda, bir televizyon monitörü koydu odasına, herkes, "Sen burada televizyon izleyecek misin?" dedi, CNN'i Türkiye'de ilk seyreden kişidir ve medyadan arkadaşlar gidip, demek sen burada iş görmüyorsun diye televizyonu açıp, CNN'i ilk orada görmüştü. Böylece medya ve özel televizyon hadisesi adım adım gelmiştir. Özünde şunu söylüyorum, Türkiye'de İstanbul'da özel sektörün içinde olma-

yan bir teknolojiyi Ankara'da ileri görüşlü birkaç kişi yurtdışından transfer ederek özel sektöre aşılarmıştır.

“Çağ atladık” sloganı nasıl doğdu?

Ertuğrul Özkök: Erol Simavi ile ilgili bir hatıramı anlatabayım... Biz *Hürriyet*'in bu büyük binalarını yaptırmıştık 1990'ların başında. Ve 1993'te Özal'ın ölümünden sonra burayı açacaktık. Ben Erol Bey'e gittim dedim: “Bir açılış daveti yapalım... Kimleri çağıralım?” “Valla şekerim açılış yapmayalım biz” dedi. “Ama” dedim “rakiplerimiz yapıyor. Biz de bir gösterelim kendimizi” dedim. “Hayır yapmayalım” dedi. “Neden biliyor musun? Çünkü bu binalara birini davet etmek istersek ben Özal'ı davet etmek isterim. Çünkü onun bize verdiği bu zihniyet ile biz bu büyük binaları yapma cesaretini bulduk kendimizde. Şimdi Özal öldü, ben kimi davet edeceğim?” dedi. “Kimi davet edersem edeyim haksızlık olacak. O yüzden boşver sen bunu yapma” dedi. Ve nitekim biz binanın açılış davetini yapmadık. Şimdi Özal tabii bütün Türk sanayicisine, medyasına, işadamına büyük düşünme kavramlarını getirdi. Şimdi doğru, Özal birtakım gazetecilerle daha yakın ilişkiler kuruyordu. Ve onlarla haber ilişki vs. gayet iyiydi. Fakat şu gerçeği tabii görmek lazım. Bu çağ, sadece iş yapmakla insanların kendini anlatabileceği bir çağ değil. İş yapmak kadar, yaptığınız işin anlatılması, pazarlanması çok önemli. Yani dünyanın en güzel işini yapabilirsiniz, bunu pazarlayamazsanız o yaptığınız iş görülüyor. Bu çağ böyle bir çağ. Özal bunu öbür siyasetçilerden daha çabuk kavramış bir insandı. Dolayısıyla, gazetecilerle ilişkilerinde bu pazarlama yöntemlerini iyi kullanan bir insandı. Daha sonra Demirel de aynı şeyi kullandı. Özal, pazarlama kavramını iyi bilen bir insandı. Bakın size bir örnek anlatayım. Bu meşhur “çağ atlama” kavramı vardır. Bu çağ atlama kelimesinin mucidi benim. Daha doğrusu mucidi ben değilim de kökeninde ben varım. Fakat bunun mucidi aslında 1987 yılındaki Ankara'daki Rus büyükelçisidir. Daha doğrusu büyükelçi değil; büyükelçi o sırada gitmişti, onun yerine bakan birinci müsteşarı vardı, müsteşardı. Bir gün bana geldi, ben o sırada *Hürriyet*'in Ankara temsilcisiyim, bana geldi. Rus büyükelçisinde Turgut

Özal'ın yaptıklarına karşı müthiş bir hayranlık vardı. Orada Türkçe konuşuyordu fakat Türkçe'ye tam hâkim değildi. Dedi ki: "Türkiye çağ atladı." Özal ile randevum vardı. Konuşuyorduk, ona Rus müsteşarın dediklerini anlattım, "Efen'im sizin yaptıklarınızla ilgili Rus müsteşarın 'Türkiye çağ alladı' gibi bir deyim kullandı, benim de ilgimi çekti" dedim. Ben çıktım, kapıda Adnan Kahveci vardı, rahmetli Özal'ın yanına giriyordu. Adnan Kahveci girdikten sonra Özal Kahveci'ye demiş ki: "Yahu biraz önce Ertuğrul buradaydı, Rus müsteşar Türkiye için 'çağ atlamak' gibi bir şey kullanmış." Adnan Kahveci de cin gibi bir insandı; şöyle demiş: "Biz bunu seçim propogandasında slogan olarak kullanalım." Ve slogan olarak kullanıldı bu çağ atlamak kavramı. Yani böyle kavramlar üzerinde dans eden, kavramları yakalayıp, onları siyasî pazarlama aracı olarak kullanan çok pratik zekâsı vardı Özal'ın.

Mesut Yılmaz: 1983-87 dönemi zannediyorum, gelecekte Türkiye Cumhuriyeti tarihi değerlendirildiğinde Türkiye'nin nitelik değiştirmesinde, rahmetli Özal'ın "transformasyon" dediği olay da tayin edici bir dönem olmuştur. Bu dönemde Türkiye ilk defa kapalı bir toplumdaki açık bir topluma, kapalı bir ekonomiden açık bir ekonomiye, sadece kendi gündemiyle meşgul olan, kendi içine kapanık bir toplum olmaktan dünya meseleleriyle de ilgilenen, sadece günü değil, geleceği düşünen bir toplum haline yönelmiştir.

Bunda da zannediyorum, ANAP'ın ve ANAP lideri Sayın Özal'ın hayati katkısı olmuştur. Bugün Türkiye'de geldiğimiz noktada artık 1980'lerle karşılaştığımız zaman, bütün siyasî partilerin tanınamıyacak halde olduğunu görürsünüz. O gün özelleştirmeye karşı olan partiler bugün özelleştirmeyi uygulayan partilerdir. O gün bizim fikirlerimize karşı çıkan partiler, bugün bizim fikirlerimizi neredeyse bizden sahiplenme konumundadırlar. Ben ANAP açısından biraz üzücü de olsa, Türkiye açısından sevindirici bir gelişmenin yaşandığına inanıyorum.

"Kafasındaki Türkiye Amerika'ydı"

Güneş Taner: Özal, tam Türkiye'nin veya kendi tabiriyle anlattığı gibi, mozaik'in ürünü olan bir insan. Orta sınıftan

çıkış, köyden kente gelir gibi gelmiş. Bunun faydalarını görmüş. Türkiye'nin, o zamanki devletin imkânlarıyla okumuş ve bu imkânlarla yurtdışına gitmiş. Kendi ülkesindeki ile başka ülkedeki farkları görmüş. Ve tüm bunlar içerisinde tam bir milliyetçi. Ülkesini çok seviyor. Ve kendi ülkesinin bu seviyeye gelebileceğine inanmış. Ve elindeki imkânlar bir gün eline geçerse, devleti yönetmek gibi. O da bunları kullanarak Türkiye'yi yukarıya çekebilmek için çalışma yapmaya azmetmiş. Ama parti kurup da kendisi başbakan seçilinceye kadar bütün çalışmalarında kendisini pek de anlayan olmamış. Dolayısıyla bu ezikliğin, burukluğun içerisinde bir taraftan bilenmiş, bir taraftan bu farklılığı ortaya koyabilmek için insanlarla mücadele etmiş. Zaman zaman çok büyük hüsrana da uğramış. Gerek özel sektörün davranış biçimi, gerekse devletin, yapısı içerisindeki hantallığı ve bütün bunlar içerisinde, kafasında bir devrimci olarak... Yani klasik anlamda bir devrimci değil ama, bir Türk devrimcisi olarak Türkiye'yi kabuk değiştirtmeye adeta hazırlanmış, fırsat bekleyen bir insan.

Kafasındaki Türkiye Amerika'ydı. Çünkü hep şunu söylendi, derdi ki Avrupa'daki insanlar uzun yıllar bir sınıf ayrımıyla karşı karşıya kalmışlar. Amerika'nın farkıysa Amerika'da herkesin eşitliğidir. Amerika'da bir sınıf yoktur. Amerika'da bir fırsat eşitliği vardır. O fırsat eşitliğini yakaladığınız takdirde en fakir insanın, en zengin bir sanayici veya devletin tepe noktasına gelebilme imkânı vardır. Aynı şey Türkiye için de geçerliydi. Türkiye'de de bir sınıf farkı yoktu. Ama Türkiye zaman içerisinde ekonomide daraldığı için devletin üzerine basmasından dolayı insanların önündeki fırsat eşitliği kapanmıştı.

İşte bu devlet engelini diğer insanların önünden kaldırdığı takdirde Türkiye'de yaratacağı fırsat eşitliğiyle Urfa'daki bir çobanın bir ülkede cumhurbaşkanı olabileceği veya Türkiye'nin en zengin kişisi olabileceği, hatta gidip orada multinasyonal bir şirket sahibi olacağına inanırdı.

Rüşdü Saraçoğlu: İdeolojik olarak hem Reagan'a hem Thatcher'e çok yakındı ve o zamanki trendleri, o zamanki dünyadaki genel vizyonu son derece yakalamış bir insandı ve gayet tabiidir ki pek çok bakımdan getirdiği uygulamalar,

Reagan, Thatcher vb. liderlerin görüşlerinin paralelinde uygulamalardır.

Kaba hatlarıyla, mümkün olduğu kadar, halkın yarattığı gelirin, nasıl harcanacağına veya hangi yatırımlara gideceğine halkın karar vermesinden yanaydı. Mümkün olduğu kadar özgürlükleri açmak ve özellikle halkın tasarruflarının serbest bırakılması, tasarrufları istedikleri gibi kullanmaları halinde, bu tasarrufların, devletin planladığı, öngördüğü sektörlere değil, ekonominin kendi dinamikleri içinde ortaya çıkan en verimli sektörlere gideceğine olan inançtan kaynaklanıyor.

Bunun yapılabilmesi için de ekonomideki birtakım katılıkları ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bu katılıkların içinde, döviz-kambiyo rejiminden tutun sendikal ilişkilere kadar, pek çok konu var.

Dalan ile Özal niye kavga ettiler?

Bedrettin Dalan: 86'nın kasım ayıdır. Bizim Turgut Bey ile yaptığımız zaten gazetelerde çıktı. O tarih bence ANAP'ın dönüm noktasıdır. Turgut Bey dikensiz gül bahçesi idare ediyordu. Parti içinde muhalefet yoktu. Türkiye içinde muhalefet yoktu ona karşı. İlk defa sevdiği adam muhalefet ediyor, bir kere bu alışılmamış bir olaydır. Artı aynı tarihlere baktığınızda Turgut Bey'in şey yaptığını görürsünüz. O da o tarihlere kadar üç yıl kesinlikle enflasyonist bir politika götürmedi. Hiçbir popülist hareketi yok. Doğrusu neyse onu yapmıştır. Ekonomik parametrelerin hepsinin doğru olduğunu görürsünüz; 86'nın sonbaharı iç borçların başladığı, enflasyonun arttığı, gelir dağılımının başladığı tarihtir. Onunla çatıştığımız tarihle ekonomik parametrelerin bozulması aynı tarihlerle denk gelir. ANAP hele bir yıl sonraki referandum olayından sonra ekonomide tamamen popülist politikaya geçmiştir. Yüksek enflasyon, yüksek faiz sarmalının başladığı tarih Türkiye'de orta direk diye adlandırdığımız, ısrarla oylarını aldığımız ortadirci yok ettiğimiz tarihtir. O tarihten sonra zaten ANAP orta direktan koptu.

Ama Turgut Bey halka istediğini verseydi ama öyle popülist yaklaşımlarla değil ekonomik parametreleri 83'ten 87'ye

kadar getirdiği gibi devam ettirseydi yine devam ederdi Turgut Bey. Önemli olan ülkenin genel politikasını sağlam tutsaydı hiçbir şey olmazdı.

Son olarak zannediyorum 90 yılının temmuz ayında yine İstanbul orduvinde beraber olduk. Orda ikimiz noktayı koyduk. Adnan Bey'in, Tevfik Bey'in araya girmesiyle bizi buluşturdular, oraya barışmak üzere gittik. Barışamadık, koştuk. Ondan sonra parti kurduk. Ama tekrar ediyorum o barışma konuşmaları benim üs veya bu yere gelme hadisesi değil, bazı temel ilkelerde anlaşamadık ve koştuk.

Ben size şunu söyleyeyim: Turgut Ağabey Süleyman Bey'e her zaman "abi" demiştir, hatta Amerika'da ameliyat olduğu zamanda Süleyman Bey onu telefon ile aradığı zaman son derece heyecanlandı. Süleyman Bey daha o zaman siyaset yasaklıydı. Bizim üniversitenin bir özelliği vardır, bir iki sınıf üstte olduğu zaman biz ona "ağabey" deriz. Dolayısıyla Turgut Bey'e ben hem üniversiteden kalan bir alışkanlık olarak, hem de kişisel bir ağabey-kardeş ilişkisiyle "ağabey" diye hitap ettim. Bu sevgi bağı dolayısıyla dünyanın neresinde olursa olsun karşılaşıp da terbiyesizlik yapmak istemedim. Aynı bir parti kurmuş, bir partinin başkanı olarak, o da işte bir partinin başkanı olarak, öyle bir elektrikli havada ben de karşı karşıya gelmek istemedim doğrusu.

"Özal Chicago ekolünün temsilcisi"

Emre Kongar: Özal'ın ahlak anlayışı da gayet ilginçti, yeni bir etiketle yeni bir ahlak anlayışı topluma sundu. Endüstriyel ahlak adı altında her türlü vefayı, işte yasal tutarlılığı, insanların eski idolojilerini inançlarını reddedebileceklerini öne sürüyordu. Özellikle onun kendisi çok dürüst olan, sonra rahmete kavuşan Adnan Kahveci'yle de bir koordinasyon içinde topluma sunduğu bu anlayış "Ekmeğin neredeyse ahlakın oradadır" biçiminde özetlenebilecek bir anlayıştır. Böylece insanların hangi kökenden, hangi anlayıştan, hangi ideolojiden gelirlerse gelsinler, hangi dürüstlük çerçevesinde kendilerini geliştirmiş olurlarsa olsunlar paranın bulunduğu yere bağlı olmalarının ahlaklı bir durum olduğunu topluma anlatmaya çalıştı. Bu konuda Adnan Kahveci takma

isimlerle gazetelerde yazılar yazdı. Hatta bir defasında benim ahlak anlayışıma dinazor ahlakı olarak saldırdı. Bu çerçevede tabii “Ben Müslümanın zengin olanını severim”, “Benim memurum işini bilir” gibi, hem dinî motifleri de kendi önerdiği paraya dayalı ahlak anlayışına uydurmaya çalıştı, hemde benim memurum işini bilir örneğinde olduğu gibi, devlet çarkındaki yozlaşmayı, rüşveti bir anlamda, en azından ahlaki olarak meşrulaştırmaya çalıştı. Bence Özal’ın Türkiye’ye yaptığı en büyük kötülük Türkiye’deki tutarlı ahlak sistemini çökertmesidir. Bunu yapabilmesinin objektif koşulları da vardı. Çünkü Türkiye’deki ahlak sistemi vefaya dayalı feodal ahlak sisteminden zamana ve ortak iş yapmaya dayalı endüstriyel ahlak sistemine bir geçiş yaşıyordu. Yani gecekonduları kastediyorum. Kırlardaki feodal ahlaaktan kopup gelmiş olan insanlar kentlerdeki, endüstriyel ahlağa henüz intibak edememişlerdi. İşte Özal, bu ahlaki dönüşüm içerisinde, bu geçiş çerçevesinde, birdenbire, para en yüce değerdir; ahlakın ölçüsü para kazanmaktır; para kazandığın yere bağlılık her şeyin üstündedir anlayışıyla hem çok güzel yanları olan, tarihte kalmış olan ve çok güzel yanları olan feodal ahlakı, zaten geride kalmakta olan feodal ahlakı tamamen tahrip etti. Bunun yanında işte ahlak, dürüstlük, çalmamak, işte emeğinle orantılı para kazanma veya teşebbüs gücünle yasal olarak orantılı olarak para kazanma gibi değerleri, hepsini yok etti ve para kazan ne şekilde kazanırsan kazan, bu ahlaklıktır ve Türkiye’ye buna muhtaçtır anlayışını maalesef büyük bir başarıyla yerleştirdi.

Özal’ın Türkiye’de egemen olduğu dönem, dünya konjonktüründe Chicago ekolünün egemen olduğu ve Reaganizm ve Thatcherizm denilen her türlü devlet müdahalesinin, yani bir anlamda Keynesiyen ekonomi anlayışının artık tu kaka edildiği, monoter ekonominin tüm dünyada kabul edildiği ve özel teşebbüsün, denetimsiz özel teşebbüsün vahşi kapitalizme uygun yapısının kalkınma ve gelişme için en geçerli olduğunun kabul edildiği bir dönemdi. Yani Özal’ın Türkiye’deki egemenlik dönemi, iktidar dönemi, dünya konjonktürüyle birebir çakışıyordu. Özal kapitalist gelişmenin ne kadar denetimsiz olursa o kadar hızlı gerçekleşeceğine inanıyordu ki tabii tarih olarak bu doğrudur ama bakıldığı

zaman vahşi kapitalizmin, denetimsiz kapitalizmin her türlü sömürüye açık ve bütün yasaların üzcrinde sadece kaba kuvvete dayalı kapitalizmin o sermaye biriktirme aşamasını yani XIX. yüzyıldaki endüstrileşme aşamasını Türkiye'de uygulamak istiyordu ve çok büyük ölçüde bunu becerdi. Bütün yasaları, Anayasa'yı delerek, bütün ahlak anlayışını altüst ederek bir sermaye birikimine, parasal anlamda bir sermaye birikimine, çünkü fizik üretimde çok fazla bir atılım sağlayamadı ama bir sermaye birikimine yol açtı. Hâlâ Türkiye işte onun getirdiği anlayışın lartışmalarını yaşıyor.

Türkiye'nin cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ideoloji olarak kabul ettiği Batı dünyasıyla birlikte gelişme çizgisinin etkilerini burada görüyoruz. Türkiye'de olup biten her iyi şeyi ve her kötü şeyi Özal'a bağlamak olanaklı değil. Yani, her kötü şeyi Özal'a bağlarsak ona haksızlık etmiş oluruz. Her iyi şeyi ona bağlarsak onu hak etmediği kadar yüceltmiş oluruz. Unutmamak gerek ki dünyanın bir genel gelişme çizgisi içinde Türkiye de bir yerlere gidiyor. Bu çizgiyi iyi saptamak lazım. İşte üç büyük dönüştüm dediğim şey o. Özal ömrü vefa etseydi soğuk savaşın bitiminden sonra bu vahşi kapitalizmi ve kuralsızlığı ne kadar sürdürebilirdi ondan da çok emin değilim, çünkü Sovyetler Birliği ortadan kalktıktan ve soğuk savaş bittikten sonra biliyorsunuz başla Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu olmak kaydıyla bütün dünyada yozlaşmaya, rüşvete her türlü tarikat, ticaret, mafya, devlet ilişkilerine karşı bir savaş açıldı. Çünkü çok büyük ölçüde kaynak kaybı oluyor ve dünyadaki, uluslar arasındaki gelir dağılımı dengesi düzelmüyor, bozuluyor, bu ise işte tek kutuplu hale geldiği görülen ve küreselleşme adıyla işte Amerika'nın liderliğinde olduğu iddia edilen dünyada ilave rahatsızlıklara ve huzursuzluklara neden oluyor. Özal bir dönemin adamıydı.

Onuncu bölüm

Suikastın perde arkası

Suikast sabahı Başbakanlık Konutu

Musa Öztürk: Bir hafta önce biz Yunanistan'a gitmiştik. Yunanistan'dan çarşamba günü geldik. Yani içimde bir evham var, halk dilinde öyle derler ya öyle bir sıkıntı, bir stres var, yani bir şeyler olacak, öyle hissediyorum. Hatta doktor Cengiz Aslan da çok iyi bilir. İki gün uyumadım ben, dedim ki, "Yahu Cengiz Ağabey", benden büyüktür, dedim ki "uyuyamıyorum. Çok gerginim" dedim. Yunanistan'dayız, orada ufak tefek domates momates atmalar gibi hadiseler oldu ama, bunun haricinde başka bir şey olmadı. Hatta bana ilaç verdi uyumam için. Sonra geldik çarşamba günü. Cumartesi günü de ANAP'ın kurultayı var, yani büyük kongresi, o günden itibaren hepsi zabıtlarda vardır. O kongre salonuna giren çıkan, Zenger bilir, giren çıkan her şeyden bizim haberimiz vardı. Neden? Çünkü Zenger bu işi organize ediyordu. Dedim ki: "Zenger, bak, senin işin ayrı, bizim işimiz ayrı. Senin işin haklı olarak şovdur, şudur, budur, tanıtımdır. O sahaya ben karışmam. Ama şu sahaya da kimseyi karıştırmam." Nedir o sahaya güvenlik sahası. Ben iki tane bomba uzmanını, teknik elemanı oraya koydum. Dedim ki topluluğuna dahi girse... Ayrıca dışarda bekleyen grup tim hariç, içeride bu teknik elemanlar bu işlerle ilgileniyor. Çünkü oraya GAP'ın maketini yapmışlardı. Birtakım resimlerde görülür zaten. Buraya ne giriyorsa hepsi bu arkadaşların nezaretinde olacak. Bunların hepsi de zapta geçecek. Ne oldu, ne bitti.

Hatta o günkü Ankara'da hava durumu 26 derece olacak. Onu bile hatırlıyorum. Ezberledim. Böyle şeylere ben ders gibi çalışırdım. Çünkü spor salonu 6 000 kişi alır. O gün pisti de dolduracağız deyince yaklaşık insan vücudunun da ısısı 36 derece olduğuna göre 26 derece Ankara'da sıcaklık, 36 derece de insan vücudunun ısısı olduğuna göre, öbür konu uzmanların hesabıdır. Isının ne kadar olacağını hesaplamak lazım. Aşağı yukarı bir küsur sene önce de baypas ameliyatı olmuş, bu sıcakta konuşması 1 saat 45 dakika filan sürecek çünkü üç defa provası yapıldı, oradan ezberimde. Bu ısı baypas olmuş bir insanı nasıl etkiler? Cengiz Aslan'la da konuştum. İki tane mutlaka vantilatör dediler. Vantilatörün birini de hatta sabahleyin 7'de Başbakanlık'tan söktürdüm, gönderdim. Bizim korumaların vantilatörüydü. Yani her şeyden haberim var. O gün de uyumadım, stres var, gerilim. Bilahare saat 10'a 10 vardı.

Başbakanlık Konutu'ndan çıkıyoruz ama önce bana bir haber geldi. Şimdi Yıldırım Bey'in yanında güvenlikten sorumludur, başkomiser Tahsin var. Onu da bu işlerin başına vermiştim. Bu çocuk beni aradı. Dedi ki, "Efendim" dedi, saat 8.30'dan itibaren, maalesef" dedi, "o güvenlik ağı delindi. Duvar da yıkıldı." Nasıl oldu? Partinin ileri gelenleri geldi. Ne araması taraması? Bizim delegeleri mi aratacaksınız? Baskı yapmışlar ve neticede o devrin içişleri bakanını da etkiliyorlar, aramayı durduruyorlar ve herkes oraya girip çıkmaya başlıyor. Bizim yapmış olduğumuz, bütün o özenle bezenle yapmış olduğumuz, ihtimam gösterdiğimiz hadise bitiyor.

O sinirle eve gittim, söylemesi ayıp bir duş yaptım, geldim gene geri, çünkü bir gün önceden de 10 civarında çıkacağız diye bildiğim için, 10'a 10 kala Konut'tan çıktık. Rahmetliye sordum: "Günaydın efendim, iyi dinlendiniz mi?" "Dinlendim. Sen ne yaptın?" "Ben" dedim, "şu saate kadar uyumadım." Hanımefendisi de şahittir, Semra Hanım, üçümüzüzdük çünkü, arabada bir de şoför var. Dedim, "Şu andan itibaren güvenliğinizden ben mesul değilim" dedim. Semra Hanım sordu. "Ne oldu?" dedi. Dedim ki, "Efendim, biz günlerdir uykusuzuz, toplu iğne girse oradan bizim haberimiz oldu. Ama saat 8.30'daydı, maalesef partililer bu işe müdahale etmişler, efendime söyleyeyim, güvenlik sistemi altüst oldu.

Şimdi bu güvenlikten ben nasıl mesul olayım?" dedim. "Herkes giriyor oraya şimdi dedim. Çünkü oraya X-ray cihazlarından 150 tane adama 4 tane kapı var, açılacak kapılara kadar hepsi tespit edilmişti. Ayrıntılara girmek istemiyorum. Netice olarak her şeyden haberimiz vardı. Ama 8.30'dan itibaren partililer işi şova dökünce güvenlik müvenlik bitiyor. Arkasından maalesef bu hadise oldu. Bu hadise olduğunda sen orada mıydın? Değildim. Onu da izah edeyim. Şimdi içerisi nasıl bir sıcak Soner Bey. Vantilatörleri kuruyoruz, mecburen rahmelliden tarafa verecektim. İyi baksınlar, çekimde gözükür zaten, söylemesi ayıp, ter koltuğumun altından bile fişkırmıştı.

Saat 12.00 sularında, çünkü konuşması aşağı yukarı 12.20'de filan bitecek öğleyin. Bu arada yabancı devletlerden gelen misafirler de var. Onlar için de spor salonunda ayrı bölümler ayrılmış, yemekler filan hazırlandı. Ben hem orayı bir kontrol edeyim, hem de nereye kimin konulacağını bir arkadaşlardan öğreneyim, geleyim, dedim. Çünkü ben refakat edeceğim netice itibarıyla. Gittim, baktım. Hüseyin Ayırdan diye bir arkadaştı. Hâlâ hayattadır, bilir, emeklidir şimdi. "Nasıl?" dedim. "Her şey tamam" dedi. Bir elimi yüzümü yıkadım. Son derece sıcak hava çünkü. Arkadaşlar da çay demlemişler. Bana ayaküstü bir çay iç dediler. Dedim ki ben içmeyeceğim, geri gitmem lazım.

Tam o spor salonunun girişi, o zamana kadar kıyamet koptu, gürültü, patırtı. Yanımda Halil İbrahim Özkan diye, emniyet müdür muaviniydi, onunla beraberdik, fakat bu arada çıkarken, tabii diyeceksin ki boş mu bıraktın. Rahmetli oldu şimdi. Bekir Yırtar diye bir arkadaş, benim yardımcımdı zaten. "Sen şurada biraz dur, ben hemen geleceğim" dedim. Yanında o vardı, arkadaşlar vardı zaten ve nitekim o tarihte Türkiye'de çok büyük yaygaralar koptu. Suudî Arabistan'a o sene hacca gittik biz. Suudî güvenlik görevlileri dedi ki: "On bin kişilik bir salonda, hiç kimseyi öldürmeden suikastçıyı nasıl yakaladınız?" Sağ olsun bizimkiler de, ilgili ilgisiz o tarihte medyada hepsi terör uzmanı oldu, suikastçı oldu. Bu nasıl olurmuş, nasıl girermiş? Adamlar da Suudî Arabistan'a gittiğimizde dediler ki, "Siz bu adamları" dediler, "nasıl herkes, biz eğer on bin kişilik salonda böy-

le bir hadise olsa en aşağı 300 kişiyi öldürürdük biz rahat" dediler. Dedim ki: "Onu Türk medyasıyla çok bilenlere sormak lazım, ben hiçbir şey söylemeyeyim bu konuda." Çünkü 'o konudaki arkadaşların hepsi yetişmiş arkadaşlardı. Şimdi*burada da bir konuyu vurgulamak istiyorum, bu bir ekip harekâtı. Takımın kaptanı bendim ama dişli çok iyi çalışıyordu. Yani arkadaşlarla hep beraber yaptım. Kendim yaptım diye bir şey yok.

Cengiz Aslan: Suikastın olduğu gün, esasında biliyorsunuz, parti seçim günüydü. Zannedersen içişleri bakanı Mustafa Kalemlı, Ankara emniyet müdürü Mehmet Ağar idi, bu sağ koruma müdürüydü ve her şeyde de, seçim esnasında da iyi tedbir alınmıştı. Sonradan edindiğimiz bilgilere göre, fakat bir müddet sonra bu tip parti toplantılarında ister istemez, gerek partililerin ileri gelenleri oraya geldiği için, biraz kaidelere girmek istemiyorlar. Birazcık da bu disiplini biz millet olarak benimseyemiyoruz, yani.

Şimdi şimdi bir büyük markete girilirken aranmadan girilirse soru kaynağı oluyor, niye böyle bir tedbir alınmadı, diye. O zaman, oldukça yadırgatıcıydı bu tip şeyler. Ben tabii o kısmını sonradan, mütalaa ettikleri zaman anlıyorum. Daha önce şöyle bir olay vardı, Semra Hanım'la Turgut Bey beraber gidcekler. Bir yer ayrılmış, daha önce, bu anlatılıyordu, gelip onlara. Bir yer ayrılmış, işte ben nerede duracağım, Musa nerede duracak, hepsi önceden planlanıyordu. Kendilerine kürsünün sağ tarafında belirli bir yer ayrılmış. Kürsünün sağ tarafına çıkıp oturacaklar. Bazı konuşmalar yapılacak.

Sonra Turgut Bey davet edilecek ve konuşmayı yapacak. O, öyle olmadı. Belki o yüzden hayatı kurtuldu. Çünkü, Semra Hanım'ın ateşi çıkmıştı, 38,5 civarında bir ateşi vardı. Hiç ateşi çıkmayan bir insan, kolay kolay ateşi çıkmayan bir insan, hasta, grip olduğu zaman, nezle olduğu zaman öyle kolay kolay ateşi çıktığı zaman fevkalade bir kırıklık hissediyor. Biz de mutlak istirahat, dedik. Aman, işte yarın, Turgut Bey ısrar ediyor. Yarınki toplantıya mutlaka beraber gitmemiz lazım. O ben bu halde gidemem, sen yalnız git, diyor. Ben ateşini düşürdüm. İlaçlar verdim. Geçici olarak, antibiyotikler, ilaçlar, vs. verdim. Biraz öksürüyordu. Bayağı geç kalındı.

Yani gidip konuşma yapılacağı saatte biz hâlâ Konut'taydık. Hanımefendiyi zor ikna etti. Giyinmesini sağladı. "Yalnız" dedi, "gidip orada uzun boylu oturamam, direkt sahneye gidelim ve konuşmanı yap ve hemen ayrılalım, ayakta duracak halim yok" dedi Semra Abla ve hakikaten de hastaydı. Bütün, bu şekilde planlandı, yani gidip o yan koltuklara oturulmayacak, direkt sahneye gidecek. Direkt sahneye gidildi. Hanımefendiye hemen bir sandalye verildi. O sahnenin dibinde, arkasında sandalyeye oturdu. Benim elimde daima taşıdığım tıbbi yardım çantası vardı, onu hanımefendinin yanına koydum. Tabii kürsünün gerisinde hiçbir görüntü olmaması gerektiği için ben sağdaki şeye, oturma yerlerine gittim.

Giriş kapısındaki polisleri kim geri çekti?

Mehmet Açar: Suikast olduğunda ben Ankara emniyet müdürlüğü görevindeydim. Her siyasi parti kongrelerinde aldığımız tedbirler var idi. O dönemde de ANAP kongresinde, parti genel başkanı rahmetli Özal'ın genel başkan olması ve başbakan olması dolayısıyla tedbirlerde tabii daha bir yoğunluk sağlamayı hedef olarak almış idik. Daha önceden emniyet müdür muavini arkadaşlarla, görevli şube müdürü, diğer personelle, kongreden evvel bir nevi antrenman da yaptık Atatürk Spor Salonu'nda.

Tedbirler yerli yerindeydi. Azami şekilde de tedbirler alınmış idi. Nitekim sabah erken saatlerde, çok iyi bir görev bölümü yapılmıştı, emniyet müdür muavinleri arasında, salonun çeşitli yerlerinde, bölünmüştü, arka kapı, ön kapı, yerler, sahne arası salon içi filan gibi. Erken saatte geldik. Tedbirlerin de çok iyi olduğunu da yerinde bizzatıhi gördüm ben. Daha sonrasında sürekli problemler oluyordu kapıda işte. Tedbirler çok sıkı, partililerimiz, sıkıntıya düşüyor muaheze ediliyorlar. İtiliyorlar kakılıyorlar, kapılarda kuyruklar oluyor, filan.

Bunlara aldırış etmedik. Daha sonra rahmetli Özal girdi salona. Fakat bu problemler de sürekli devam edip gidiyor idi. O sırada salonun içine çevik kuvvet koymuş idik. Kürsünün önünde baraj yapmak suretiyle tıpkı bir açık hava mi-

tingi gibi salonun içinde de çevik kuvvet var idi. Bu arada da, ya işte salonda resmî polis görünmesin, bir sürü Avrupalı gelen meslektaşlar var, politikacılar var, onların gözünde polis devlet görüntüsü veriyor.

Büyük bir baskı başladı. Bu sefer o salondaki resmî polisleri çekmek zorunda kaldık. İstemememize rağmen, yapabileceğimiz başka bir şey yok idi. Fakat bunları kimdir, nedir, kimler söyledi, söylemeyi uygun görmüyorum. Çünkü bunların hepsi iyi niyetle yapılmış idi.

İşte bir yerde Avrupalı meslektaşlarına şirin gözükmek, Türkiye'nin imajı zedeleniyor gibi, safiyane bir duygu ama maalesef öyle inanmışlardı. Kapıda da tabii daha sonrasında genel idare kurulu seçimi filan var olduğu için, delegeye filan şirin gözükme hevesinden kaynaklanan, yoksa yani daha sonra birtakım iddialarda olduğu gibi, kastı mahsusuyla yapılmış şeyler değil idi. Bunlardaki tespitim benim böyledir. Ondan sonra Özal'ın konuşması başladı. Salonda anormal bir sıcaklık var idi. Her şey yerli yerinde olunca, biz de beş dakika içinde spor salonu müdürünün odasına geçtik.

Erkal Zenger: Suikasttan önce karar alındı. Milletvekilleri silah getirmeyecekler diye. Yani suikastla ilgili değil de. Kongreye ilgili karar alındı. Milletvekilleri silah getirmeyecek, herkes girişte mutlaka aranacak falan diye. Ben sabah aşağı yukarı 5'e kadar filan kongrenin dekorlarını falan yaptım. Çok da yorulmuştum. 7 gibi eve gittim, yıkandım. Banyoda öyle biraz uyumuşum. Geldim kongreye, saat 10. Özal da 10'da gelecekti. Fakat baktım ki kürsünün üzerine bir masa sehpa koymuşlar. Halbuki Özal'dan sonra Kâzım Oskay filan çıkıyordu. Ve mikrofonu uzatmamız gerekliydi. O saatte bütün salon doluyken kürsüyü deldim, içine bir ayaklı mikrofon sehpa koydum. Zaten o mikrofon sehpa Özal'ın hayatını kurtardı. Kurşun ona vurdu, sekti, yere düştü, bir tanesi. bir tanesi de elini deldi geçti.

Saat 11'e kadar herkes arandı. Veyahut 10 buçuğa kadar, 10'u çeyrek geçeye kadar. Mustafa Taşar ve hayranı olan irikayım adamlar geldi salonun kapısına. Mustafa Taşar aramak için gelen polislere bir bağırmuş, yani ben yoktum. "Siz kim oluyorsunuz ulan, benim arkadaşlarımı arayacak-

sınız!" diye. Polisler de kızdılar. Ondan sonra açan girdi içeri. Yani herkes hurra girdi.

Mustafa Taşar: 1988 kongresi öncesi, salonu hazırlamakla görevli arkadaşlarımız salonu hazırlıyorlar. Emniyet tedbirleri alınıyor. Silah getirilmemesi, tüm delegelere ve misafirlere tebliğ ediliyor. Kapılara kontrol cihazları konuluyor. Polisler gerekli tedbirleri alıyorlar. Fakat bir müddet sonra, salon dolmaya başladıktan sonra dışarıda oluşan müthiş bir kalabalık içeri girememenin verdiği tepkiyi dile getiriyorlar. Ve oradaki görevli arkadaşlarımız, nasıl olsa bunlar bizim partinin elemanlarıdır. Kongre de başlamak üzeredir. Gecikmiştir. Kapıları açalım deyip polislere emir verilince herkes içeri doluyor. Hayır ben emir vermedim. O tarihlerde ben o tür bir emir vermedim. Görevli ben değildim. Bu emir verilince insanlar içeri doluyorlar. O gün ben kongreye misafir olarak kızımı, annemi, babamı da çağırmışım, onlar da kongrelerde. Sayın Özal ve Semra Hanım için bir yer ayırdık. Merkez karar ve kurucuların bulunduğu yerde koltuk. Sayın Özal ve Semra Özal beraber salona girdiler, müthiş bir tezahüratla oturacakları yere geldiler. Arkadaşlar, buyurun oturun dediler. Oturmadılar. Direkt kürsüye çıktı. Yani zaten salon doluydu. Orada oturmaya gerek görmeden kürsüye çıktı.

"Kongreye silahla gelmeyi yasaklamıştık"

Mehmet Keçeciler: Suikast olduğunda ben başkan yardımcısıydım. Ama biz parti içinde çekişiyorduk tabii. Teşkilat başkanlığına bir başka arkadaş gelmişti. O yüzden, benim bir yardımcım vardı, Çankırı Milletvekili İlker Tuncay Bey. Kongre salonunu tanzim etmekle görevlendirilmişti. Neticede, Ankara Emniyet Müdürü Mehmet Ağar Bey bir gün bizi aradı. Kongreden iki gün evvel zannediyorum: "Efendim biz kongreye girenleri arayacağız." Dedim ki: "Yahu zaten partiye girenleri anyorsunuz." Partinin girişine bir X-ray cihazı koymuşlardı, girenler o cihazdan geçerci. Neticede cihazın alarm verdiği kişilerin silahlarını alır polis, yukarıya öyle salardı. "Peki" dedik. İl başkanlarıyla toplantı sırasında ben il başkanlarına söyledim, kongre hakkında bilgi veren genel sekreterimiz Akgün Albayrak da milletvekil-

lerine söyledi ki, partide kongreye tabancayla falan gelmeyin kapıda alacağız diye. Kapıda arama var diye söyledik. Tabii Turgut Bey'e ayrı yer ayırmışlar, biz oraya gittik oturduk önceden. Sağında ben oturacağım, solunda bizim teşkilat başkanı oturacak falan. Semra Hanım ile kendisi için özel ayrı koltuk, büyük koltuk konmuştu. Bizimkiler biraz daha mütevazı idi; iki büyük koltuk oradaydı. Turgut Bey geldi kongre salonuna, bizim ayırdığımız, daha doğrusu bizim arkadaşların, İlker Bey'in ayırdığı yere oturmadan doğru yukarıya çıktı. Yani bizim ayırdığımız yerde olursa, o ateş eden adamlarımızda 3-5 metre mesafe olacaktı. Korumasız, savunmasız olacağız yani. Yukarıya çıkıldı. Suikast oldu. Bir iki dakika tereddüt geçirdik hepimiz. Takır takır takır ateş ediliyordu. Bizim Haydar, "Sen de, eğil sana da çarpacak" falan dedi. Çünkü bizim oralardan ateş ediliyordu. Adamın döndüğünü, takla attığını falan gördüm yani. Fırladım, yukarıya gittim, Zenger konuşmaya başladı. Ona dedim ki: "Aman duruma hâkim ol." Baktım Turgut Bey aşağıda, "Bir şey yok" dedi. Bir mendil sarılmış. Biz de eğildik, Turgut Bey ile birlikte durduk orada. Sonra Turgut Bey kalktı konuşmaya başladı, ben arkaya geçtim, Mehmet Ağar'a dedim ki: "Hani arama yapacaktınız?" "Hiç sorma sayın başkanım, ben size sonra anlatırım" dedi. Sonra sordum, "Bize de emir verdiler" falan dedi. Nitekim o hadise oldu. Bizim delege, hiç kimse öğrenmeden, kendiliğinden o gün İçişleri Bakanı Kalemli'yi sorumlu tuttu. "Kalemli istifa! Kalemli istifa!" diye tempo tutuldu kongre salonunda.

Semra Özal: O kongre günü ben ani rahatsızlandım ve kılmıdayacak halde değildim daha doğrusu. Turgut dedi ki: "Olur mu, sen olmadan nasıl gideriz ? Herkes başka türlü yorumlar." Çeşitli şeyler olur, ille geleceksin... Neyse Doktor Cengiz Aslan yanımızdaydı, o iğne filan yaptı bana. Dedi ki: "Abla gel hemen biter bitmez kalkarız." Ben onların yanında, hatırlarsanız salonda bizim oturmamız için iki koltuk konmuştu, önde ortada. Ve tam o çiçeklerin filan durduğu yer, ortadır orası. Normalde bizim gidip orada oturmamız lazım, o koltuklarda, ondan sonra Turgut'un çıkıp kürsüde konuşması gerekir.

Fakat dedim ki, "Ben o kadar duramıyorum ki, hiç otur-

madan dümdüz gidelim kürsüye, çık konuş, ben de senin arkanda oturayım, arabayı da arkaya alsınlar, hemen çıkalım eve gidelim" dedim. "Peki" dedi. Biz her şeye rağmen oradan geçtik oturmadan hiç. Dümdüz kürsüye rahmetli çıktı konuşmaya. Ben de böyle bir sandalye koydular oturuyorum. Ve düşmemek için de duruyorum, yani böyle zor tutuyorum. Ve o sırada konuşurken, ama daha önce hep diyorum ki ben, çiçekleri salona almayın, dışarıda bırakın. O çelenkleri almayın salona, üstelik her şeye bakın. Dinlemiyor kimse. Bildiğiniz gibi o konuşurken suikast oldu.

Cengiz Aslan: Konuşma başladıktan bir müddet sonra tabanca sesleri duyuldu, herkes yere yattı. Karşılıklı atışmalar, falan. O sırada Hüseyin bana "Gel" diye işaret etti. Bunlar birkaç saniye içinde oluyor. Ben o silah sesleri arasında iki üç basamak atlayarak oraya yetiştim. Yetiştiğimde Turgut Bey kalkmaya çalışıyordu. Hanımefendi onu kaldırmamaya çalışıyordu. Ben de üstüne abandım. Adeta altta bir şey, böyle, kaldırmamaya çalışıyoruz. Aman kalkmayın efendim, silah sesleri bitmedi diyoruz. O sırada sağ elinde başparmak ve işaretparmağının arasında altta bir kurşun giriş deliğinin ve bunun arkasında da bir kurşun çıkış deliğinin olduğunu gördüm ve şakır şakır kanıyordu.

O sırada şeye gitmek istedim. Çantama, sürünerek gitmek istedim. Çünkü daha gürültü devam ediyordu. Galiba böyle anlarda zaman geçmek bilmiyor. Ben ne olur, çıkmayın, kalkmayın, dememe rağmen, dönüp çantamı almak için emekleyerek iki üç adım atmamla birlikte Turgut Bey'in ayağa kalkması bir oldu. O zaman çantaya ulaşmadan hemen yanına geldim. Kanayan elini o sırada elime geçirdiğim bir temiz mendil parçasıyla boğdum, elinin burasını.

Yani o sırada onu boğmak, durdurmak için değil de bir taraftan da elini böyle sıkayım, diye düşünüyordum. Fakat o hiçbirimizi o sırada dinlemiyordu. O psikoloji altında kendisinin sonradan, bütün birkaç defa dinlenen konuşmasını yaptı. Ve hemen arkasından ayrıldık, Konut'a gittik. Ben önce portatif bir röntgen makinesi getirerek, içeride parça vs. kalmış mı diye filmi çektim. Filmde bir şey bulunmadı. Ondan sonra, Kalemli de oradaydı. Biz onu diktik, hem iç, hem dış dikişini diktik, çünkü havadan gelen bir

kurşundu, hatta dikilmemesi gerektiği falan söylendi, sonra. Biz bunun için, yani bu tip suikastlarda neler yapılacağına dair basit kurslara tabi tutulmuştuk, daha önce zaten.

Şunu diktim. Ondan sonra bir zabıt yazıldı. Daha hemen, Turgut Bey'in kanını, elini temizlemeden, hemen birkaç müsteşar ve özel kalem müdürü geldi. Efendim, yakalandı sanık, fakat hakkında -yani şu bürokrasiye bakın-, hakkında işlem yapılabilmesi için bu olan hadisenin doktor raporunun bulunması lazım, dediler. Başbakan herkesin gözü önünde vuruldu. O sırada biz doktor raporu yazdık. Kalemli de ikinci doktor olarak, yani ek olarak, benim imzamanın yanına imza attı. Biz böyle hani var mı, yok mu rapor falan, diye, bu herhalde bir tanesi, İçişleri Bakanlığı müsteşarıydı, hatırladığım kadarıyla, ama Tefvik Bey olduğunu iyi biliyorum.

Başbakanlık müsteşarının da olduğunu iyi biliyorum. Raporu o sırada aldılar. Turgut Bey'in hiç yanından ayrılmadım on beş gün. Seçim sonuçları, belli olduktan sonra, çalışma arkadaşlarıma ilk defa çok gücendiğini, kardeşi de dahil olmak üzere, çalışma arkadaşlarına, kendi listesinin delindiğini duyarak çok gücendiğini, bunları çağırarak da ifade etti. Kimleri tam, çağırdığını şimdi çok iyi hatırlamıyorum, ama bu aralarındaki olan mücadeleyi kendisinin listesinin suikast geçirmiş bir durumda olduğu halde delinmesinin, kendisi tarafından asla affedilmeyeceğini kendilerine bildirdi.

O sırada bakarsanız, kimlerin listeyi deldiği, kimlerin ne yaptığı belli olur herhalde. Ama, ilk Turgut Bey'in bir insana veya insanlara çok gücendiğini ilk orada duydum. Kızmazdı, kötü söz çıkmazdı ağzından, kızdı mı, "kardeşim" dediği zaman bilirdik ki o çok üzgün, sinirli, reaksiyon veriyor. İlk defa o gün çok kırıldığını, çok üzüldüğünü çok açık bir şekilde ifade ettiğini gördük.

Bülent Çapanoğlu: Ben şahsen, protokolde milletvekiliydim, sahneye doğru döndüğümüz zaman, sağ üst ranzalarda seyrediyordum, bütünü salona hâkim bir şekilde takip ediyordum. Saat 12'ye doğru zannediyorum, bir arkadaşım bir şey sordu, başımı sola çevirdim, bir tak tak etti, ne oldu filan dedim, bir baktım Turgut Bey yok oldu. Yani konuşma

kürsüsünde yoktur. Bir iki saniye içersinde her şeyin bittiğini, kısmetin kaderin buraya kadar olduğunu düşündüm. Tabii bu arada korumaların silah sesleri başladı, muazzam bir silah sesi var orada. Ben birden toparladım kendimi, Yusuf Bey aklıma geldi. Dedim ki eğer bu çok planlı bir şeyse, Yusuf Bey'in de başına bir iş gelebilir. O ateş altında, herkes yatmış, sıraların üzerinden atlayarak, bir iki saniyede en önde protokolde Yusuf Bey'in yanına ulaştım. Yusuf Bey yok. Daha tedirgin oldum. Onun üzerine korumasına "Yusuf Bey nerede?" dedim, "Altımda ağabey" dedi. Neyse biraz sonra Yusuf Bey kalktı, tabii çok üzgün bir şekilde, ağlamaklı bir şekilde, "Abim, abim, abim!.." diyor. Zor bir durum tabii. Ben hemen onu orada bırakıp, sahneye gittim, Turgut Bey'in vurulduğu yere. Oraya vardığımda tabii polisler çember almaya çalışıyorlar, ben alttan kendimi attım masanın altına. Tam yüz yüze geldik rahmetli ile. Beni görünce çok bir hoşlandı, yüzünde hoş bir hava oluştu. Tabii tedirginliğimi görünce yüz ifademden, "Korkma korkma, parmağıma değdi kurşun" dedi. "Yara parmağımda, hiçbir şey yok bende" dedi. Bu arada, Semra Hanım sahnede olmasına rağmen nasıl oldu bilemiyorum, Semra Hanım benim arkamda kaldı. Oradan bağıyor, "Turgut bizi düşün, çocukları düşün", o şokla. Dedim ki, "Ya yenge, Allah aşkına, adam orada can derdinde, sen çocukların derdindesin. Lütfen biraz sakın ol da morali bozulmasın" filan gibilerinden söz ettik. Ben o şekilde parmağı gördükten sonra Yusuf Bey'e döndüm, dedim ki: "Hiç merak etmeyin, sapasağlam, kurşun sadece parmağına değmiş." Tabii bunlar, bu hareketler 3 dakika bilemedim 5 dakika içerisinde olan şeyler. Yani Turgut Bey o kurşunu parmaktan yemişti.

Ondan sonra hemen Korkut Özal Bey ile temasımız oldu. Kalp sektesi olduğu için ben hemen telefonla kendisini aradım, "Başkasından duymayın benden duyun, böyle bir hadise oldu, onun için ben de kendisini bizzat gittim gördüm, sıhhati yerindedir" şeklinde bir şey dedim. Bunun üzerinc o da teselli oldu. Arkasından Konut'a gidildi, Konut'ta yarası sarıldı, tekrar döndü. Aa o şeyden sonra biliyorsunuz "Allah'ın verdiği canı kimse alamaz, biz de zaten ona teslim olmuşuzdur" dedi. Bu da doğrudur, yani söylemek için söyle-

memiştir, inandığı için söylemiştir. Öyle bir insandı yani rahmetli Turgut Bey. Ondan sonra, suikast araştırıldı, Kartal Demirağ bulunmuştu. Ben Korkut Bey'e telefona giderken, Mehmet Ağar Bey ile karşılaştım, Ankara emniyet müdürü idi. Ona söylediğim şu oldu. Çünkü Kartal Demirağ'ın üzerine birisinin saldırdığı veya vurmak istediği orada gözüküyordu. Dedim ki: "Bu sana teslim, hayatına bir şey olursa bil ki senin yakandan tutarız." Bu benim suikast hakkındaki anım.

Can Pulak: Tabii hiç beklenmeyen bir olaydı. Herkes şoke oldu. Merhum Özal, kendisine çok güvenen bir insandı. Kartal Demirağ silahını ateşledikten sonra yüzünü bir acı ifadesi kapladı, hafifçe kürsüde eğildi, ama sonra kendisini toparlayıp çıktı ve konuşmasına devam etti. "İleyecanlanmayın" dedi. "Allah'ın verdiği canı Allah'tan başka kimse alamaz" dedi ve Doktor Cengiz Aslan, o dönemde içişleri bakanı olan Mustafa Kalemlî, hemen geldiler, pansuman hazırlıklarına başladılar.

Doktor Aslan pansumanını yaptı ve Turgut Bey, salondan hemen ayrılmayarak kongreyi sürdürdü. Bu suikast olayı çok ilginçtir. Bir defa suikastı planlayan kim, ama, yapan çok profesyonel birisiydi. Çünkü silahını ateşledikten sonra, koruma polislerinin karşı ateşlerini görür görmez, kendisini yere atıp komandoların yaptığı gibi, kıvrılarak aluş menziline çıkarmaya çalıştı. Bu çok eğitim isteyen bir işti. Bunu ancak profesyonel insanlar yapabiliirdi. Nitekim Kartal Demirağ öylesine profesyoneldi ki, büyük bir yara almadan kurtuldu.

Hüsnü Doğan: İşte o gün kongredeydik. Kongrenin önemli bir hazırlığını da yaptığım için günlerin uykusuzluğu, yorgunluğu vardı üzerimde.

Biz bakanlar bir sıra halinde oturuyorduk. Önümüzdeki iki koltuğa da merhum Özal ve hanımı gelecekti, o gün. O gün Özal geç geldi. Çok kalabalık bir kongreydi. Gelince oraya oturmamı. Doğru kürsüye geçti. O konuşma uzun bir konuşmadır. Ben hazırladım o konuşmayı. Bizim önümüzden, biraz uzaklardan bir el havalandı, artık yeter falan gibi laflar etti. İki el ateş edildi. Ondan sonra da "Yatın!" diye bir ses geldi ve kongre salonu bir tarandı. Ben bütün bu olaylar sı-

rasında, yorgunluğun verdiği ve olayın verdiği stresten sandalyemde sadece oturdum. Elimde de bir simit vardı. Sonra koştum. Bir süre sonra, koştum, kürsünün yanına gittim. Rahmetli Özal yerde, eli sarılı fakat, maşallah hiçbir şey yok. Kendisine hiçbir konuşma yapmadan oradan çıkmamız gerektiğini, salona hâkim olmadığımızı söyledim.

Buna rağmen, "Buradan konuşmadan gitmem" dedi ve işte orada o meşhur güzel sözünü söyledi. "Allah'ın verdiği canı sadece yine kendisi alır. Biz kendimizi ona adamışız" diye bir söz etti ve ondan sonra ayrıldık.

Özal'ı ölümden kurtaran tesadüf

Erkal Zenger: Ve Özal konuşurken ben de TRT kamerasının yanında duruyordum. Yani Özal'ın bir metre kadar yanında. Kameraman Rüştü'ye dedim ki: "Biraz görüntü soluk." "Abi" dedi, "ışık gözümü rahatsız ediyor." Elini uzatıyordu, tak tak diye bir ses geldi sol tarafımdan, vızörden gördüm Turgut Özal'ın düştüğünü. Sola döndüm baktım bir adam elinde bir silahla şöyle şöyle ileri doğru elini şey yapıyordu.

İki üç hamle daha ateş etmeye çalıştı. Sonra tabancayı attı oraya döndü. Mikrofon dedim. Mikrofonu aldım. Çünkü herkes o sırada şeylerden atlamaya başlamıştı. Özal'ın korumaları da, çok yanlış bir hareketti, kaldırdılar silahları tavana, gelişigüzel 9 mm tabancalarla böyle gümbür gümbür başladılar ateş etmeye. Onlar ateş ettikçe mikrofon, halk da yere yattığı için. Spor salonunun akustiği çabuk bozulur ve zor bir seslendirmedir. Halk da yattığı için böyle onlar bir ateş ettiği zaman yukarılardan ses böyle "ta ta ta ta" diye geliyordu. Herkeste şey uyandı, tribünlerin yukarısından ateş ediyorlarmış kanısı geldi herkese. Ve herkes ortada atlamaya başladı. Biraz sonra da büyük bir facia olacaktı. Çünkü spor salonunun çıkış kapısı da kilitlenmişti. Orası da dardır.

3 metreye 2 metre bir tüneldir. En az 100 kişi öldü. Anons ettim, "Yatın telaş etmeyin" diye. Ve herkes ben anons ettiğim anda yattı. O sırada da o adam, işte Kartal Demirağ denilen adam yuvarlanarak o meşhur komando dönüşü ile, tribünlere doğru gidiyordu. Bakanlardan birinin

koruması vardı. İki el ateş etti "tak tak" diye. Aynı yerden iki kolundan iki kurşun yan yana onun kurşunuyla vuruldu. Ve ondan sonra işte ateş edenler kesildi. Tabii anons etmeseydim çok büyük bir şey olurdu. Yüzlerce kişi ölürdü.

Özal'ın yanından, işte Özal'ın üstüne, Semra Hanım falan Özal'ın üstüne abanmıştı. Korumalar kaldırdılar, baktılar. Dr. Cengiz Aslan geldi. Elini sardı. Ondan sonra, şurasında bir şey vardı, oraya bir ufak dikiş attılar. Ve elini sardılar. Ben dedim Turgut Bey'e, "Devam edin!" dedim. Özal "Edeyim mi?" dedi. "Edin" dedim. "Bunlar başbakanın hayatında her an olabilecek, vukuat-ı adiyendedir" dedim. Ve Özal devam etti.

"Meslek hayatımın en kötü günü"

Mehmet Açar: Ana kapının girişinde sol tarafla. Hatta yanımda koruma müdürü Musa Öztürk, beden terbiyesi il müdürü Sezai Bağbaşı var idi. Tam böyle soğuk bir şeyler içiyorduk. Demek ki üç dakika olmuştu geleli. Çok büyük, kıyamet gibi bir ses duyuldu. Çıktık kapının önüne, bir insan güruhu şuursuz bir şekilde dışarı çıkıyor. Anormal bir şey olduğunu anladık ve orada biri, "Özal'ı vurdular" deyince aklımız başımızdan gitti tabii. Nasıl jet gibi çıktık oradan, arka taraftan, sahnenin arkasından, Özal'ın yanına ulaştık. İnandır mısınız adeta uçtuk, kanatlandık, diyebilirim. Musa Bey'le beraber, girdik yanına.

Semra Hanım elini tutuyordu. Aşağıdaydı. "Mühim değil" dedi. "Tertibe, iyi bak" dedi. "Adamı muhafaza edin" dedi. Biz o anda hemen kendimizi toparladık. Süratle vaziyete hâkim olduk. Yerli yerine oturdu her şey. Konuşmasına kaldığı yerden devam etti, küçük bir pansumanı müteakip. Ondandan sonra aldık oradan kendilerini. Konvoyla, tedbir içinde Başbakanlık Konutu'na götürdük. Günün o tarafı öyle. Ondandan sonra tabii ben bu konuyu bildirmek için üst amirlerimi aradım. Hiçbirisine ulaşabilme imkânım olmadı. Başbakanlık Konutu'na gittik. Aşağıdaki tedbiri aldıktan sonra. Başbakanlık Konutu'na geldiğimde gene şu an isimlerini vermek istemiyorum. Zamanın bakanları, parti yöneticileri, filan birçoğu kelle avcısı rolündeydi. Bize karşı da biraz kıskanç-

lık vardı. Bizim kaderimiz böyle her zaman, bizim görevden alınmamızı, her şey bitmiş orada onun peşinde koşuyorlar idi. Hatta ben de tavırlı oldum birkaç tanesine orada. Çok önemli değil yani benim için. Özal'a gerçekten bir amir, amir-
rin ötesinde de kalbî bir bağlılığımız, sevgimiz, saygımız vardı. Onun üzüntüsü içerisindeydik biz. İçeriden beni çağır-
dığını söylediler. Yatak odasına gittim. Semra Hanım'la beraber idi. Gerçekten derin bir üzüntü içindeydim.

Konuşurken sesim titriyor idi. Gözümünden de yaş damlıyor idi ama, kendimi sıktım. Geldi, bana, anladı, benim halletiruhiyemin ne olduğunu. "Sen git işine gücüne bak. Kim-
senin lafına kulak asma. Git rahat rahat meselene hâkim ol. Görevine devam et kardeşim" dedi. Elini öptüm ben. Duygu-
lanmışım ben orada. Çıktım. Kelle avcılarını dedikodularıyla baş başa bıraktım. Başbakanlık Konutu'nda. Çıktım. On-
dan sonra konuyla ilgili, rahmetlinin konuyla ilgili tavrı belli olunca, bizim arayıp da bulmakla güçlük çektiğimiz bütün amirlerimiz, olaydan 1-1,5 saat sonra yavaş yavaş ortaya çıktılar.

İşte böyle bir kötü gündü. Yani, meslek hayatımın diyebilirim ki en kötü günüydü.

Mükerrem Taşçıoğlu: Efendim şimdi Allah yardım etti. Onun koltuğunu koymuşlar, koltuğunun arkasında da Bakanlar Kurulu'nun, parti yöneticilerinin oturacağı 40-50 kişilik iskemleler var. Ben de onlardan birindeydim. İki koltuk, Semra Hanım'la kendisi için konmuş. Fakat, Allah rahmet eylesin, geç kalmayı âdet edinmiş bir kimseydi. Şimdi, başka liderlerde de var bu. Bir Evren'de yoktur, dakikasıyla alır, dakikasıyla bırakır. Çok geç kaldı. 1,5 saat öngörülen vakitten sonra kongreye gelebildi.

Sıcak, kalabalık, yani bir işkence. Hiç iyi olmuyor. Bizim için değil. Büyük parti kitlesi var orda, delegesiyle, seyircisiyle diye. Ama o geç kalma kurtardı onu. Geldi, oraya oturamadı. Oraya otursa, o tetiği çeken, hemen karşımızda 10-15 metre bir kule yapmışlar, bütün basın mensubu, televizyoncu arkadaşlar orada, onun dibinde de o çocuk, kalabalığın ortasında. O 15 metreden nişan almak çok kolay. Otursa orada vuracak. Orada oturmaya vakti kalmadı, geç kaldığı için direkt sahneye çıktı. O mesafe oldu 40 metre.

Hanımı, eşi Semra Hanım, sahnenin burasına geçti, o mikrofona geçti. Orda konuşuyordu. Şimdi clindeki zaten sonraki açıklananlardan da biliyoruz eski, demode bir silah, fazla şey değil, tutukluk yapabiliyor. Şimdi 15 metre yerinc 45 metre'ye çıkınca aradaki mesafe, nişan almak zorlaştı. Allah'tan zorlaştı.

Ahmet Özal: Suikast günü ben ordaydım, kongrede. Tabii o bir anda olan bir hadise, yani o anda siz de ne olduğunu anlayamıyorsunuz. Çok telaşlandık, koştuk kürsüye, babam bir anda kaybolunca vuruldu zannettik falan, o da çok kötü bir gündü. Allah korudu o zaman kendisini.

Pat pat sesi duyuldu. Ben bir anda babamın kürsüden yok olduğunu görünce, yukarıdaydım, yukardan aşağı koştum; herkes yerlere yattı, ben onların üzerine basarak kürsüye doğru koşmaya çalıştım. Yerlere yuvarlandık, kapaklandık, falan filan. Ondan sonra yanına vardık, babam iyi, elinden yaralanmış. Ondan sonra, el dikildi falan, acaba kurşunda zehir var mıdır, yok mudur diye kan tahlilleri yapıldı. Çünkü kurşunda zehir olsa, değdiği yerde, zehir kana karıştığı anda ölürsünüz. Onun bile o zamanlar kan testleri yapıldı, zehir var mı yok mu falan diye, onlar kötü günlerdi.

Semra Özal: Kurşun böyle girdi parmağa, tam kaçakçılıkla ilgili konuşma yaparken girdi kurşun burdan, öbürü de mikrofona gelmiş. Mikrofonu saklıyoruz hâlâ. Ben oturdum hemen, bir anda kan gölü oldu her yer. Tabii ben önce anlamadım elinden yaralandığını. Hemen başını aldım, dizime koydum, yüzünü başını filan yokluyorum. "Yok yok, elimde" dedi. O sırada Cengiz, Doktor Cengiz yetişti. Partiden bir iki arkadaşımız, Muzaffer vardı, yetişti. Daha sonra Hüseyin geldi. Sonra bizim şey geldi, içişleri bakanıydı. Doktor Kalemli geldi, hemen götürelim dediler hastaneye götürelim, dikmek lazım. Hayır dedi konuşacağım. Konuşmaya devam edeceğim. Sonra bir mendil, ya ben çıkardım ya kendi cebinden çıkardı yoksa Cengiz'in cebinden mi çıkardım hatırlamıyorum. Bir mendil. Sımsıkı bağladık elini. Kanamasın diye. Tekrar kalktı, konuşmasına devam etti. Ondan sonra işte eve gittik. Doktor Cengiz'le Mustafa Kalemli diktüler, penslediler her iki taraftan elini. Fakat orada esas onun üzüldüğü olay, yani o kurşundan ziyade onu üzen, orada kendi liste-

sine karşı bir liste çıkarıldı. Suikasttan sonra o onu çok üzdü. Çünkü çıkarılanların içinde kendi kuzeni de vardı, dayısının oğlu vardı. Öyle bir grup bir başka değişik liste çıkardılar, tutmadı ama, onu daha çok üzdü.

“Korumalar baraj ateşi açtılar”

Musa Öztürk: Bu ateş açmalar çok eleştiri konusu oldu. Efendim buna baraj ateşi derler, şimdi dikkat edin. Bir Çinli'nin, bir düşünürün bir sözüyle girmek istiyorum bu hadiseye de, şimdi diyorum ya bir Çinli düşünür, “Eğer ilk sene mahsul almak istiyorsanız buğday ekin” diyor; “on sene sonra mahsul almak istiyorsanız” diyor, “meyve ağacı dikiñ”; “ebediyen mahsul almak istiyorsanız eğitime yatırım yapın”. Bunların hepsi eğitimden geçmiş arkadaşlarıdır.

Bu ateşin amacı da baraj ateşidir. İsterseniz, istatistik gibidir. Bunlar yüzde 100 netice vermez, netice yüzde 80'dir. Dikkat edin, suikastlarda suikastçının hedefi nedir? Önce hedefini vurmaktır. Öyle efendime söyleyeyim, birden kendimi yere atayım, falan edeyim, fişman edeyim diye düşünmez. Öncelikle hedefini vurnması için ne gerekirse onu yapması lazım. Çünkü motivasyonunu ona göre ayarlamıştır. Ama öbür tarafta seyirci olan bir insan, böyle bir insan, böyle bir halde ne yapar, kendini yere atar. Netice olarak bu baraj ateşlerinin faydası şu, baraj ateşi yaptın, hedefi iyi görüyorsun, diğerleri hepsi yere yattı, hedef meydana çıkar. Nitekim hedef öyle olmuştur, meydana çıktı hedef. Herkes, on bin kişi bir anda kendini yere attı ama hedef meydana çıktı. Ama bu arada da hedef vurulmuştu. Niye? Yanında yine biz bir tedbir aldık. Şöyle ki, baktım ki iş kontrolden çıkmış, arkadaşlara biz, 150 tane orada başbakanlık korumadan görevli vardı. Onlara dedim ki, kapıların haricinde, şu, rahmetlinin etrafında, ki mitinglerde hep öyle yapardık biz. Sivil arkadaşlar burada, bu civarlarda bulunsunlar, gözünüzü de dört açın diye. Yine öyle çocuklardan birisi, bir bakıyor ki adamın biri işte silahı çekmiş, o da onu vurdu. Çok eleştiri aldık ama bakıyorsun, hiç eğitim görmemiş bir polis, o tarihte terörist üç yerinden vurulmuştur. Birincisi bileğinin şurada, ikincisi omuz başı, ve adalesinden vurulmuştur.

üç tane kurşun vardı vücudunda. Öldürttürmeyen de benim. Ben öldürttürmedim yani. Çünkü hemen aklıma şey geldi, Kennedy suikastı geldi. Orada biliyorsunuz arka arkaya hadiseler cereyan etti. Ben rahmetlinin yanında kaldım, arkadaşlara dedim ki: "Bu adam ölürse mesulü sizsiniz." Çünkü yara öldürücü yara değildi. Kollarından olduğu için. "Başında durun, kimseye de bir şey yaptırmayın" dedim.

Çok enteresan bir suikasttır bu. Ben bu konuya söylemeye mezun değilim. Çünkü nedenine gelince, rahmetli onu anladığım kadarıyla, bir televizyon kanalında izledim ben, Korkut Bey'e neyin ne olduğunu söylemiş. Yani bilebildiğim kadarıyla, şu kadarını söylemeye mezunum, bu organize bir harekettir. Bir organize harekettir. Çok boyutlu da bir harekettir, artı, bu işte çoğu kimselerin de parmağı vardır.

Efendim, silahı kötü bir silah deniyor silah kötü olabilir ama bu adam yetişmiş bir adamdır. 1908 Scott marka, Birinci Cihan Harbi'nde İngilizlerin subaylarına verdikleri bir silahtır. Silahı öyle dizayn etmişler ki, bu sıradan bir çocuk değil, bu ezbere de seçilmiş bir adam da değil. Bunu kabul etmek lazım. Kendi bilmeyebilir. Ama özellikleri olan, meziyetleri olan bir suikastçı. İki tane mermi sağlam çalışıyor, üçüncüye mermi, öyle tabir edilir, ne olacak? Bir iki, işini bitirdi, ondan sonra da kendi vuruldu. Yani bu işi organize eden de çok güzel organize etmiş, kim etmişse, nasıl etmişse. Orada rahmetli üstü kapalı anlattı, "yem borusunu kestiklerim" diye. O televizyon programlarını ve konuşmalarını izlediğiniz zaman, orada neyi kastettiğini iyi anlamak lazım.

Netice olarak bu konu rahmetliye intikal etti sıcağı sıcağına, Konut'tayız. Dedi ki, "Burada tam manasıyla görevini yapan, hiç kimse kusura bakmasın, polis, polis hakkında hiçbir tahkikat açılmayacak. Tahkikat açılacaksa, bu işleri eline yüzüne bulaştıran şovmenler hakkında açılınsın" dedi. "Kapatın bu konuyu kardeşim" dedi. "Polis burada görevini yaptı. Çünkü ben olacakları, sabahleyin, kim hayatta, makam şoförü hayatta, Semra Hanım, hayatta. Sabahleyin benim ne söylediğim arabaya binerken daha, hepsi biliniyor yani. Yani böyle bir sıkıntı, içime doğdu yani. Yani bazen derler ya insana malum olur diye. Öyle bir sıkıntı var. Günlerdir uğraşmışsın, belirli bir noktaya getirmişsin, birileri ge-

liyor, sırf olsun, diye, sırf işgüzarlık olsun diye yapmış olduğun işi altüst ediyorlar. Onun için deminki mesajı verme ihtiyacını duydum.”

Alternatif liste Özal'ı közdünyor

Mustafa Taşar: Özal genel başkan seçildi tabii tekrar. Ertesi gün merkez karar organı seçimi yapılacak. Merkez karar seçiminde de dediğim gibi Keçeciler'le birlikte hareket ediyoruz. Ve rahmetli Alparslan Pehlivanlı'nın bürosunda bir araya geldik akşam suikasttan sonra. Durum muhasebesi yaptık. Suikast oldu ne yapalım, ne edelim? Sonunda öyle bir karara vardık ki, tamam böyle bir üzücü müessif olay olmuştur, ama bir de hayatın gerçekleri, realite var. Yarın kongremiz devam edecek. Bu kongre de, üç yıllık parti yönetimine hâkim olacak bir ekibi getirecek. Biz o zaman dedik ki, bu konuda aldığımız karara devam edelim. Rahmetli Eymen Topbaş, Allah rahmet eylesin, “Evet devam etmemiz lazım” dedi.

Keçeciler, etmeyelim, dedi. Sonra akşam oldu, belirli bir saatten sonra listeyi yapmış Özal, merkez karara kimlerin seçilmesi gerektiğinin listesini. Keçeciler bize haber gönderdi, dedi ki yarın bir ilave liste çıkarma işi yapmayalım. Ama biliyoruz ki herkes liste çıkaracak. Biz Stad Oteli'nde bir karar gâh kurduk. Alparslan rahmetliyi başına koyduk. Ne olur ne olmaz elektrikler kesilir diye bir kamyonun içerisine jeneratöre bağlı fotokopi makinesini koyduk.

Listeyi bilmiyoruz, o listeyi alıp ona göre bir anahtar liste çıkarmamız lazım. On arkadaşta görev verdik; 1. isimden 10. isme kadar okunurken sen yazacaksın. 10'dan 20'ye sen, 20'den 30'a sen yazacaksın. 50'ye kadar. Bunlar birleşecek. Hemen Stad Oteli'ne Alparslan'a gidicek ve Alparslan ne yapacağını biliyor. Onların hemen anahtarını yapıp bize gönderecek. Anahtar için de ilginç bir yöntem oluşturduk. Zincir oluşturduk otelle kongre salonu arasında. Elden ele geçerek gelecek daha süratli. Adamlardan oluşan bir sistem. Liste okundu ama bizim de listeyi basmamız için vakit kazanmamız lazım. Oyların nasıl kullanılacağı konusunda açıklamak için söz istedim divan başkanından. Yarım saat

kadar falan oyların nasıl kullanılacağını anlatarak vakit kazandım. Yani Alparslan'a vakit kazandırdım ki listeyi hazırlayabilsin. Nitekim daha ben konuşmamı bitirmeye yakın bizim ilk ürünler salona girmeye başladı. Tabii başkaları da çıkarılmışlardı aynı listeleri. Bizim liste başarılı oldu orada. Fakat Özal'ın kızgınlığını da üzerimize çektik. Onu biraz tahrik ettiler, duygusallığından yararlandılar. Dedi ki: efendim ben burada can derdindeyken bunlar liste çıkarma derdinde. Ve bizi aforoz etti. Yani Mehmet Keçeciler'e de kızdı. Sonra beni çağırды, "Kim yaptı bu listeyi?" dedi. "Biz yapık efendim." "Niye yaptınız?" dedi. "Hep yaparız bunları bilmez misiniz?" dedim. "Nasıl yaptınız?" dedi. "Siz, son teknolojileri kullanın diye siz bize öğretmediniz mi? Biz de teknolojinin bütün imkânlarını kullandık." "Ne yaptınız anlat bakalım?" dedi. Dedim ki böyle böyle jeneratörlü kamyon bile hazırladık ne olur ne olmaz diye. Stad Otel'i'nde böyle bir karargâh kurduk. Hepsini de ben yaptım dedim. Sorumlusu da benim eğer bir sorumlu anyorsanız. Şuna buna bir sorumluluk atfetmeyin. Bunda da bir şey yok, netice itibariyle bir yarışır. Bu yarış da delegenin teveccühünü kazanmaktır. Anahtar liste çıktı da herkes de ona motamo uydu diye bir şey yok. Ama bu böyle olmuştur. Bir şey demedi; ama bize kınıldığını biliyorum o tarihte.

Bülent Çapanoğlu: Ertesi gün, birinci gün, Turgut Bey gayet sakindi. İkinci gün listelerin hazırlanması gerekiyordu. O arada ben şunu söyledim Yusuf Bey'e, Hüsnü Doğan Bey'e ve Korkut Bey'e: "Allah korusun bu suikast yerini alsaydı, neler olurdu, memleket ne halde kalırdı?" O bakımdan maazallah Turgut Bey'in olmaması durumunda yerine vekâlet edecek kurul merkez karar yönetim kuruludur. O zaman kendinize sadık, güvendiğiniz insanların ağırlıklı oluşturduğu bir merkez karar listesi çıkarın şeklinde bir bilgilendirmem oldu benim. Ve hakikaten Konut'ta o gece merkez karar listesi hazırlandı. Bizi de Nuri Gökalp ile birlikte listeleri bastırnak üzere davet ettiler. Fakat bir de anahtar liste, daha önce de konuşulmuştu, bastırılacaktı. Bir benim o sözümden ve suikast hadisesinin olmasından sonra, anahtar liste pek rağbet görmedi. Buna da en önemli sebep o zaman listeyi rahmetli Eymen Topbaş, Yusuf Özal, Mehmet Keçeci-

ler ve Hüsnü Doğan hazırladı. Ama bu hazırlık içerisinde, bu hazırlığı Turgut Bey'e devamlı götürüp gösteriyorlardı. Liste hakikaten bizim tasvip edeceğimiz, uygun görebileceğimiz bir dengede hazırlanmıştı. Kendisine sadık olanların çoğunluğu oluşturduğu bir bilinçle hazırlanıyordu. Bu listeden sonra anahtar listeye zaten lüzum kalmamıştı. Oradan birisi dedi ki: "Karşı taraftan anahtar bir liste hazırlanırsa o zaman ne olacak?" Onun üzerine dediler ki: "Bülent sen anahtar listeyi ihtiyaten hazırla fakat dağıtma. Eğer karşı taraftan bir liste gelirse -karşı taraftan bir liste derken yanlış anlaşılmasın, başka bir liste hazırlanırsa yani kompozisyonu bozacak bir liste çıkarsa- o zaman sen de elindeki Eymen Bey'e danış ve elindeki dağıt." Bunun üzerine biz listeyi hazırladık. Ve bir liste çıkınca ben rahmetli Eymen Bey'e sordum, "Dağıt Bülent" dedi, dağıttım. Turgut Bey kongreden sonra, bu anahtar listeyi sanki sırf biz çıkarmışız gibi, muazzam bir sertlik gösterdi. Konuta Yusuf Bey ile beni çağırdı, kendisine çok sert sözler söyledi, yani alışık olmadığımız sözler söyledi, spor odasında. Bana da dedi ki: "Sen niye bu işe girdin?" Ben de dedim ki, "Benim kabahatim yoktur, hazırla dediler, dağıt dediler ben de dağıttım" dedim. Fakat zannediyorum liberal kanat bunu büyüttüğü için, o sertlikte bir muameleyle, başkanlık divanında bir değişiklikte liberal kanadı hoş görmeye çalıştı.

Özal'a ateş eden ikinci bir tabanca var mıydı?

Oltan Sungurlu: Kartal Demirağ suikastı olduğunda bu kongrede ben başkanlık divanındaki birisine göre sol taraftaydım. Orada silahlar patladıktan sonra, güvenlik güçleri ateş etmeye başladılar. Onlar sağ tarafa göre ateş ediyorlardı. Yani onu hissediyordum. En sol tarafta emniyet içindeydim. Herkes yatmıştı. Bizim il başkanı, benim de ceketimin eteğinden tutmuş, yatın efendim diyordu. Ben de genel başkanımız vuruldu diye feryat ediyordum, onu hatırlıyorum.

Ve her şeyi çok rahat seyrediyordum, Kartal Demirağ'ı çok rahat seyrediyordum, o taklalarını. Ama o mermilerin rüzgârı mı geliyordu. O mermilerin gittiği yerde insanlar sağa sola devriliyordu. Dolayısıyla orada da mermilerin o isti-

kamete gittiği belli oluyordu. Sonra koştum, kürsüye çıktım. Mizacım itibariyle böyle görüntülere çok girme, genelde şeyim olmadığı için biraz daha yanda durdum. Turgut Bey, işte üzerine Semra Hanım yatmıştı, orada, sonra kaldırıldı. Meşhur konuşmayı yaptı.

Ben bütün o müddetçe kürsüdeydim. Baktım ki emniyetçiler şaşkın, yani en üst düzeydekiler bile böyle bir şaşkın. Ben tuttum, arkadaki idarî odalardan, iki tanesini açtırdım. Polisleri çağırdım. Kim şahitse, dedim. Bakın şahitler varmış, görenler, onları toparlayın dedim, onları buraya. Öteki odaya da, burada savcı ifade alabilir dedim ve nöbetçi cumhuriyet savcısını çağırdım.

Nöbetçi cumhuriyet savcısı gelince o Devlet Güvenlik Mahkemesi savcısına haber verdi. Onlar geldi. İfadeler alınmaya başlandı. Polis de hastaneye gitti. Bu söylediğim işin başlangıcından bir müddet sonra polis de hastaneye gitti. Onlar da Kartal Demirağ'ın hastanede öldürüleceği gerekçesiyle, emniyete almak için oraya gittiler, gitmişler, daha doğrusu. Yani, yok, kalmadı kimse pek. Sonra DGM savcısı geldi, onlar olaya el koydular, ben Köşk'e çıktım. Çıktığımda, böyle bir basamaklı bir oda gibi bir yerde, odaya girmedim ben. Ben, Turgut Bey'e Doktor Aslan pansuman yapmış, bağlamış elini. Turgut Bey'in kardeşi, doktor, hanımı filan indiler, salona. Korkut Bey'le ayaküstü bir şey konuştuk. Sonra bana Turgut Bey dedi ki: "Oltan gel" dedi, "şunu senle bir seyredelim. Çekildik ikimiz bir odaya, o daha evvel seyretmiş, o kadar zaman içinde. O olay anının filmini seyretmiş. Koydu. Tekrar tekrar seyrediyor. İçime fenalık gelecek kadar tekrar etti. Çünkü üçüncü bir ses var orada, yani bir üçüncü ses var, madenî bir ses, silah sesi gibi, bir başka ses gibi. O sesin ne sesi olduğunu çözmeye çalışıyor. Üçüncü bir silah patladı mı, patlamadı mı? Üçüncü, evet. O üçüncü sesi aradı. Onu düşündü. Ben sonra dedim ki efendim, bana fenalık geldi, efendim. O kongrede de benim Portekiz'e gitmem lazım. Portekiz'de yapılacak adalet bakanları toplantısında, dönem başkan yardımcısıyım. Büyük ihtimalle de başkan herhangi bir görev alırsa ben toplantıyı yöneteceğim.

Ama ben bir gün geç gittim. Kongre sebebiyle. Dedim ki, "Efendim, ben gitmeyeyim" dedim, "iptal edin gidişimi." De-

di ki, "Şimdi o zaman yurtdışında, Türkiye'de büyük bir olay var zannedilir" dedi, "aksine sen git."

İki mermi sesi, yani üçüncü tabanca değil, iki mermi sesi de, ikinci bir tabanca var mı? İki mermi sesi var. O üçüncü ses farklı. O sebeple ikinci bir tabanca var mı, diye bakıyor Turgut Bey.

Tabanca Kartal Demirağ'ın, atış yaptığı tabanca, o ne zaman tespit edildi tam bilemiyorum, ikinci mermide dikey kovanı, dikey ve mermiyi dikey. Biliyorsunuz herhalde tabancadaki o arzayı, yani üçüncü atışı yapma şansı yok. Her tecrübe ettiklerinde iki tane atıyor, üçüncüde dikey. Dolayısıyla o zaman tabii biz bu tabancayı Kartal Demirağ'a bir başkasının suikast kastıyla verdiğini, mermi dikilir dikilmez, koruma polislerinin Kartal'ı öldürmesi imkânının doğacağını düşündük biz.

Yani o olay, halen de kafamızda bir şüphedir. Ama hiçbir örgütle, hiçbir yerle irtibat kuramadık. Kartal Demirağ'ın davası devam etti, tevkif edildi, hangi cezaevine gitti vs. Sonra günün birinde, sonra, Ankara'da kapalı cezaevinde yattı, uzun müddet.

Doktor rapor verdi, devamlı güneşten uzak kalması, sağlığı açısından tehlikelidir, diye. Çünkü cildi bembeyaz bir halde gelmiş. Ondan sonra her gün zannediyorum, bir iki saat özel bir yerde, bağımsız, müstakil havalandırma imkânı getirildi. Sağlığı açısından, hayatî bir tehlike olmasın diye. Böylece cezaevi müddetini de tamamladı. Biz o işte bir sonuca varamadık. Başkaları Turgut Bey'in onu bildiğini, çözdüğünü söylediler. Kendisi birilerinden biliyorsunuz bahsetti, ama bunların kim olduğunu, ne olduğunu ne bize açıkladı, ne herhangi bir bilimiz oldu.

Yani hiçbir iz bulamadık, bir örgüt irtibatıyla ilgili ama bu son Susurluk hadisesi ve ondan sonraki olaylar, tabii bizim farklı şeyler olabileceğini, mesela ben o gün için artık örgüt yok, kanaatine varmışım. Ama bu son gelişmeler, bazı örgütlerin meydana çıkışı tekrar meseleyi düşünmemize sebep oldu ve bilhassa o mermilerin, verilen tabancanın, yani suikast tabancasının iki mermiden sonra dikmesi de şüphemizi daha kuvvetlendirdi; elimizde hiçbir müsbet delil yok.

Mehmet Ağar: Arkasında bir Şey yoktu bana göre, tek kişilik bir eylemdi. Çok ince detaylarına kadar, derinlemesine araştırıldı bu. Gerek kullandığı malzeme itibariyle, gerek Şahsın psikolojik durumu itibariyle, gerek Şahsın ondan öncesindeki ve sonrasında hayal itibariyle baktığımız vakit tek kişilik bir eylemdi.

Bugünün Şartlarında biraz benzerlik görüyorum. O zamanlarda da böyle bir sürü af avazeleri yükseliyordu. Bir türlü konuşuluyor, konuşuluyor, çıkmıyor idi. Kendisi de anlattı, böyle hapishanede bu psikolojik rahatsızlık ve bozukluk içinde, üzüntü içinde binlerce insan türedi. Dolayısıyla bu affın çıkmamasının sebebi de dönüp dolaşıp iktidar gücünü elinde bulunduran kişiye odaklandı ve kendisi gibi yüzlerce kişinin daha hapishanelerde var olduğunu, bir de geçmişteki izlediği siyasî çizgiden ötürü, devlet tarafından, kendisine haksızlık yapıldığını, bu cezaları hak etmediği gibi bir psikolojik rahatsızlığın içerisinde olduğunu ifade etmiş idi ki bunların birçoğu, aşağı yukarı doğru ıktı.

Bugün de öyle yani, af çıktı, çıkacak ve insanların sinir sistemi, psikolojik yapıları bozuluyor ve dolayısıyla dışarı çıktıkları anda, adeta o yaŐatılan sıkıntılıların müsebbibi aranmaya baŐlanıyor ve bunun gerekse ideolojik bazı saplantıların, bağnazlıkların, bu tür birtakım etkenlerin bir araya gelmesi sonucu, böyle bir eyleme karar veriyor ve bu eylemde kullandığı silaha, malzemeye, mermilere baktığımızda hakikaten, mermiler dolma mermi, yani.

Orijinal yedi tane, sekiz tane mermiyi bir araya getirememiş. Türkiye gibi Anadolu'da silah bulunması çok zor filan değil, kırsal bölgeye kime gitseniz herkesin evinde iyi bir silah bulurdunuz.

Son dönemlerde tüfek bile bulunmaya başlandı. Kullandığı silah Wembley Scott zannediyorum, İngiliz malı, 1911'lerden filan kalma. Ve silahın bir yeri de kırk. Orada bir kaynakçıya tamir ettiriyor. Bütün bunların teyidi alınmiŐ idi. Gidildi, gezildi hakikaten, eylemden evvel bunları yapmiŐ. Böylesine zayıf iş yapma kapasitesi, kabiliyeti belirli malzemeyle, örgütlü bir işte yola çıkmanın mümkün olmadığını düşünmüş idik. Kaldı ki bu tahkikatın büyük bir yoğunluğunu, bizatihi DGM savcılarını filan da üzerinde durdu-

lar. Söylenen, akla gelen her ihtimal, en ince detayına kadar araştırıldı. Söylenen ve söylenmeyen her şeyin teyidi alınmış idi. Dolayısıyla benim kanaatim odur.

Elbette rahmetli Özal'ın birtakım söylemleri oldu. Kendisi birtakım menfaat gruplarıyla çelişki içerisinde oldu ve ondan dolayı kendisine yönelik bu tür bir hazırlığın olabileceği konusunda kafasında bazı yargılar var idi. Bunları da saygıyla karşılamak lazım. Doğrudur. Türkiye Cumhuriyeti başbakanıdır. Tüm Türkiye Cumhuriyeti başbakanları gibi. Ama Özal gibi çok aktif, her meselenin üzerine giden bir kişiliğin muarızlarının olmaması düşünülemezdi. Kaldı ki daha terörizmin, PKK başta olmak üzere bütün örgütlelerin diri diri ayakta olduğu zamanlardı.

"Davaya müdahil olmamızı istedi"

Bilgin Yazıcıoğlu: İsviçre'den içişleri ve adalete birlikte bakan bir bakan gelmişti. Burada her böyle yabancı bir konuk, üst düzeyde biri geldiği zaman bir dosya hazırlanır, Dışişleri tarafından. Bu dosyayı Sayın Özal'la yine birlikte incelerken dedi ki: "Bak burada paraca dünyanın en büyük para kasaları burada." Medenî bir ülke, sen de biliyorsun ama, karanlık işlerin organize edildiği, birtakım planların olduğu ve onun sonucunun örneğin bizim Türkiye'ye de geldiği imasında bir konuşmamız geçti. Yani o zaman bu Susurluk'tu, şuydu, buydu, paraşüttü, helikopterdi, çetesi, organizeleri o tarihte pek bu kadar detayı yok. Ama benim şahsi kanaatim, o günkü konuşmalar kendisinin, imalı da olsa sözleri ve anlatım tarzı, yani bugünkü diyorum, birkaç sene önceki Susurluk, o zamanki suikastın bir devamıdır.

Kendisi de bu kanaatle idi. Yani illegal güçlerin bazı nedenlerle Türkiye'de odaklandığı menfaat çetelerinin, zaman zaman bürokrasi de katılarak içerisine, bir araya geldikleri durumlar var. Bu durumlar da işte bugün sahneye çıkıyor ve bunları görmüş oluyoruz.

Yani onun kanaati de oydu, anlatım tarzı itibarıyla bir organize suçtur. O zavallı çocuklar da tetikçidir. Nitekim, "Bunu nereden çıkarıyor?" dersiniz bana, bu davaya müdahil olmamızı istemedi. Bizim Türk Ceza Muhakemeleri

Usulü Kanunu'na göre, bizim müdahil olma hakkımız var, mağdur olan taraf olarak. Bırakın Allah'ından bulsun, ne hali varsa görsün, deyip o davanın üzerine gitmedi. Demek o da inandı ki o çocuk bu işin tek başına, kendi başına organize edip yaptığı bir şey değil, bunun perde arkasında başka güçler var.

Uğur Tonik diye bir zatı muhterem, eski savcılardanmış, Yargıtay yardımcılarından. Bir gün çıktı geldi. Bir sene kadar önce. Elinde birtakım yazılar, ki ben onları bulabilirsem size de takdim edeceğim. Geldi, bir telefon bıraktı bana, bir daha geleceğini, birtakım açıklamalar yapacağını söyledi bu suikastla ilgili. Ki bir daha bizi aramadı. Biz de arama lüzumunu görmedik.

Özal beni görevlendirdi, filan diyor. Eğer Özal bir hukukçu görevlendirse, bu işi de yap dese, bunu hem Adalet Bakanlığı yetkilileri hem de biz bilirdik.

"Kartal Demirağ yalnız değildi"

Ahmet Özal: Valla o suikast akşam, tabii bir hengâmeydi, herkes bir şeyler söylüyordu. Babam, video kasedini koyuyordu, o vurulma anını, kasedi, belki bin defa falan tekrar tekrar seyretmiştir. Tek tek, kim nerede, ne yapıyor, nasıl olmuş, nerden, falan hepsini incelemiş. El de sarılı, dikilmiş. Ondan sonra, aradan zaman geçti. Pek babam kimseyle bir şey konuşmadı. Herkes bir şeyler söylüyor tabii, herkes heyecan içinde konuşuyor. O konuşmuyor, kasedi tekrar tekrar seyrediyordu. Aradan zaman geçti, çok zaman geçti. Onunla ilgili çok araştırmalar, incelemeler yapıldı; tahmin ediyorum, devletin o zamanki araştırması İsviçre'lere kadar uzanmıştır.

Sonradan babam bu konuda hiçbir açıklama yapmamayı tercih etti. Ben kendisine sorduğum zaman da yapmamayı tercih etti. Benim görüşüm, her şeyin bir zamanı vardır, diye düşündü. Onun da bir gün devletin arşivlerinde muhakkak bu bilgiler vardır.

Aradan bir zaman geçti. Ben sordum kendisine, "Nedir bu işin aşlı?" diye. Söylemedi hiçbir şey. "Bugün" dedi, "milletimizin bütünlüğü, devletimizin bütünlüğü, her şeyden da-

ha önemli" dedi, "biz yolumuza bakmak zorundayız" dedi. Öyle konuyu kapattı. Zaman gelince tahmin ediyorum, zamanı gelince varsa, önemli şeyler, devletin arşivinde açıklanacaktır, çıkacaktır ortaya. Yani Kartal Demirağ'ın tek başına yaptığı bir iş olarak ben de görmüyorum. Hiçkimse de bunu görmüyor. Öyle basit bir iş değil o.

Valla ben o konuda araştırmaların yapıldığını biliyorum, ama araştırmaların neticelerini bilmiyorum. Onlar devletin arşivlerinde daha sağlam vardır, tahmin ediyorum.

O zamanlar değişik ülkelere kadar ulaştırma uçları aranarak, taranarak dolaştı, yani bazı şeyler var, ama ne araştırdılar, ne yaptılar, bilmiyorum. Sade araştırıldığını biliyorum. Neticeye varıldığını da biliyorum, tahmin ediyorum neticeye de vardılar. Ama onların hepsi, şu anda devletin gizli arşivlerinde duruyordur.

Yok her şeyin bir zamanı var. Zamanı gelince; belki bir neslin geçmesi lazım ki Türkiye'de bazı şeyler otursun yerine. Hakikaten yanlış yapan insanlar olabilir. Her yerde vardır yanlış yapan insanlar. Burada bazı şeyleri sineye çekeceksin. Devletin, milletin, cumhuriyetin bekası her şeyden daha önemlidir.

Kurumlar değil bence, kişiler daha önemli burada. Türkiye cumhuriyet devleti kurumları ve devlet kavramı Türkiye'de her zaman, bu tip hadiselerle müsaade edecek kurumlarımız yoktur. Ama kurumları idare etmeye çalışan, kurumların gücünden yararlanmaya çalışan bazı kendini bilmez kişiler olabilir. Ama kurumlar değildir. Onun için, o kişiler de, tahmin ediyorum, o zaman kaç sene geçti aradan çoğu da elenmiş gitmiştir bile. Öyle tahmin ediyorum.

Erkal Zenger: Gece tatbikat yaptık. Savcı Nusret Demiral aldı götürdü oraya. Kartal Demirağ'ı da getirdiler. Oradan bir, ateş ettiği yerden tabancayı tuttuğu yerden bir ip geçirdiler, kürsüdeki delikten. Özal'ın tam sağ kasığına gliyordu. Yani öldürücü, biliyorsunuz atardamarlar falan orada olduğu için öldürücü bir darbe alabilirdi. Fakat on binde bir ihtimal. On binlerce mermi attılar, o bizim koyduğumuz demire denemek için, Emniyet'te. Bir tanesi yanından mutlaka sekip geçiyordu. O kurşun, Allah'ın bir şeysidir. O kurşun gelip vurdu ve oraya düştü.

Hiçbir şey demiyordu. Zaten, ben kendim karar verdim diyordu. Arkasında da; yani sırf onun öyle bir laf olsun diye. Çünkü arkasında bir ekip olsaydı, arkasında bir kuruluş, bir teşkilat; özellikle yurtdışındaki falan terör örgütleri de bu konuda çok eğitilmişti. Böyle birini gönderemezlerdi. Ve o da oradan, o mesafeden attığı zaman dumanını çıkarırdı.

İçişleri bakanı cazırdayıp duruyordu böyle sağda solda. Ankara emniyet müdürü de Mehmet Ağar'dı. "Efendim" dedi, "zaten emri veren sayın bakandır." Turgut Bey de, "Hemen istifa etsin" dedi.

"Suikastla ilgili dokuz kaset vardı"

Hüseyin Aksoy: Suikast ile ilgili dokuz tane kaset vardı elinde. Ve bu kasetleri teybe koyardı. O teypte de yavaşlatılmış şeyler vardı, düğmeler, yani yavaşlatılır, seyredilir. Turgut Bey aylarca o kasetlerle çok uğraşlı. Semra Hanım çok ikaz etmiştir: "Yeter artık bırak şunları." Onun değerlendirmesini de kendi kendine yapıyordu, kimseyle paylaşmazdı yani. Otururdu, oradaki sahneleri tekrar tekrar defalarca seyretmiştir, günlerce seyretmiştir.

"MİT benimle alakalı yazı imzalamak istiyor"

Kaya Erdem: *Bulvar* gazetesinde iki gün, bu suikastı yapan arkadaşıla bir röportaj çıktı. Ben o röportajda okudum. Kendisine MİT clemanları geliyorlar ve benimle alakalı bir yazı imzalatılmak istiyorlar. O diyor ki, ben diyor, sayın başbakan yardımcısını tanımam, hiç de bilmiyorum, karşılaşmadım. Onun için aslı yok, böyle bir şeyi imza edemem diyor. İsrar ediyorlar ve kendisi o yazıda diyor ki, bana çok rahat edeceğimi, gayet, cezamın da hatta hafifletileceğini söylediler, ben de imza ettim diyor. Bu tabii şunu gösteriyor, birtakım böyle asılsız tertipleri hazırlamak, rapor haline getirmek ve örneğin, cumhurbaşkanlığı seçimine bir ay, iki ay kala basına bunu sızdırmak suretiyle yıpratmak ve eğer böyle bir düşünce varsa kendilerinden rakip olarak ortadan kaldırmak.

Benim Özal'ın yerine geçmem de mümkün değildi, bakın, onun nedenini söyleyeyim. Bir kere parti başkanlığına ben

geçemezdim çünkü merkez karar yönetim kurulu üyesi değildim. Çünkü merkez karar yönetim kurulu toplanır, böyle bir ölüm halinde genel başkanı seçer. Genel başkan için bilahare de kongreye gidilir. Dolayısıyla merkez karar yönetim kurulu üyesi olmamam dolayısıyla, orada, elli kişi arasında benim hiçbir şansım yok. E, o bakımdan bu gerçekle alakalı değil. Bu bir krallık değil ki, o ayrıldığı zaman vârisi ben olayım. Öyle bir şey söz konusu değil ve hatta benim seçilmem mümkün değil. İsteseler de beni, Sayın Özal vefat ettiği takdirde beni seçmeleri mümkün değil. O bakımdan bu tamamen bir senaryo. Yıpratma senaryosunun ötesinde bir şey değil.

Cüneyt Ülsever: Bülent Şemiler ile Kaya Erdem'in kavgasını, ikisi de sağ olduğuna göre Bülent Şemiler'le Kaya Erdem'in kendilerine sormanızı tercih ederim. Ama Bülent Şemiler Kemal Horzum'u Türkiye'ye getirirken bir bankacı rolünün dışına çıkıp adeta emniyet görevlisi, adeta istihbarat elemanı gibi de davrandı. Benim söyleyebileceğim, bu bazı çevreleri çok rahatsız etti.

Yani orada söyleyebileceğim şudur: bakın Bülent Şemiler bir emniyet görevlisi gibi İsviçre'ye gidip bizzat uçakta Kemal Horzum'u, neler yaşadı o kademeleri aşmak için, getirdi. Kemal Horzum bir hafta sonra meydanlarda omuzlarda taşındı. Ama İsviçre Hükûmeti teslim etti.

Suikast konusunda şunu söyleyebilirim. Yani beni hayatta hiçbir şey Kartal Demirağ diye bir vatandaşın X ilinden hareket edip, gelip de bir de Ankara'da başbakanı vurayım ben diye kendi başına hareket ettiğine inandıramaz. Yani ömür boyu böyle bir şeye inanmamı hiç kimse bekleyemez. Muhakkak ve muhakkak ki Kartal Demirağ bir piyon olarak, bir tetikçi olarak görev başındaydı. Onun arkasında, onu bulduğu ilden alıp salonun içine sokacak kadar güçlü ve organize bir yapının olması gerekir.

"Ağabeytımın verdiği ismi DGM'ye bildirdim"

Korkut Özal: Yani o bir isimler buldu. Bana değil, yalnız başkalarına da söyledi. Yalnız kamuoyuna bu ismi söylemedim. Söylemeyi de doğru bulmuyorum. Çünkü delillerine sa-

hip değilim. Delillerine sahip olsam konuşurum. Turgut Bey hangi delillerle o ismi suçluyor? Bilmiyorum.

Bilmediğim bir şeyi de benim, Turgut Bey böyle söyledi diye söylemem, sorumsuzluk oluyor. Bir isim yani, söyledi. Bu var bunun arkasında diye bir isim verdi. O ismi ben Devlet Güvenlik Başsavcılığı'na Ankara'da verdim bu ismi. Dedim ki bakın Turgut Bey, böyle bir hılgı var bende. Ben bunu yalnız verifiye etmemişim. Yalnız bana söyledi. Benden başkalarına da söylemiş. Yalnız ben değil. Böyle bir isim bunun arkasında var, diye. Nasıl buldu, ne yaptı? Bunu da bilmiyorum.

Bu bilgiyi benim üzerime, basın, sordu, aynen sizin sorduğunuz gibi. "Ben" dedim, "bunu size söyleyemem." Söylemem benim değerlerime ters düşüyor. Çünkü ben bir şeyi söylediğim zaman bir suçlama olur. O suçlamanın delillerine sahip olmam lazım. Yani ben hayatımda hiçbir suçlamayı delilsiz yapmadım. Sağlam delillere dayanıyorsa suçlama yapmışımdır ki bu "beraat-ı zimmet asıldır" kuralının uygulamasıdır, yani. Onu ben kendim de uyguluyorum ve gittim. Cumhuriyet Devlet Güvenlik başsavcısı, Ankara'daki, rica etti. Biz de gittik kendisine, dedik, böyle böyle bir şey var. İmzaladım. Onlarda var bu bilgi. Ama ben bu bilgiyi kamuoyuna şey yapmadım. Yalnız Turgut Bey'in orada iki şeyini biliyorum.

Ben dedi, onu durdurdum, dedi. Üzerine de gitmedim. Biliyorsunuz o şeyi de yapanı, geziyor bugün o Kartal şu anda. Bir gün birdenbire, belki o günlerde o bilgiyi aldı. Durdu şöyle, o öyle şey yaptığı zaman aklından bir şey, durdu ve dedi biliyor musun, dedi. Şu işin arkasında şu varmış diye ismi verdi bana. Açık söyleyeyim, ben onun verilmiş şeklinde o kadar bunu ciddiye almadığını, yani küçümsediğini görünce, "Peki ne yaptınız?" dedim. "Yahu" dedi, "üzerine gitmemeye karar verdim" dedi yani kendisi. Çünkü çok şey çıkacak bunun altından yani ortalığı karıştıracak bir şey çıkacak. Yani olan bitmiştir. Yani burada ben bunu şey yap. Yani, bir nevi fedakârlığı, yani fedakârlık dersiniz, bunu yaptım, örttüm, dedi. Şimdi şunu sormadım. Delilin ne, nasıl buldun, nasıl gittin? Ben öyle meraklı da bir adam değilim yani, çok sual sormam. Ondan sonra bir daha bu mevzu üzerine şey

olmadı. Fakat sonra bir iki yerde, isim vermeyeceğim, bir basın mensubu bana dedi ki: "Yahu Turgut Bey, bana bunu söyledi" dedi. Aynı ismi ona vermiş. Bir mesela yakın çalışan bir arkadaş aynı ismi söyledi. Bunların isimleri bende var.

Milliyet gazetesinde bir gün bana böyle sizin gibi sordular. Ben de dedim ki bakın ben bu ismi, bana verdiği ismi bilmiyorum. Ama bu ismi benim kamuoyuna böyle gelişigüzel açıklamaya hakkım yok. Çünkü bu bir insanı suçlama oluyor. Benim bir insanı gelişigüzel suçlama hakkım yok. Ama bu bu bir bilgi olduğu için. Bunu ben yargıya verebilirim. Çünkü bu yargıda bulunması gereken bir bilgi olabilir. Onun için benim bu verebileceğim tek yer, yargıdır, dedim. Bu yazı da yayınlandı. Aynı gün, Cevdet Volkan Bey zannediyorum, Ankara DGM'nin savcısı, beni telefonla aradı. "Sayın Korkut Özal" dedi, "böyle bir şeyinizi okudum. Hakikaten gerçeği yansıtıyor mu?" "Evet." "O zaman ister misiniz?" "Hemen geleyim" dedim. Atladım gittim. Orada oturdum, ifademi verdim. İmzayı attım, geldim. Ondan sonra bana sordularsa, ben, dedim, bunu artık DGM'ye verdim.

Epey sonra oradan nasıl sızdı bilmiyorum. DGM'den alınmışsa onu bilemiyorum. Yani benden, Allah biliyor, çünkü ben manevî sorumluluk hissediyorum. Ben bir insanı gelişigüzel suçlama hakkını kendimde görmüyorum ve onu yapanları da kınıyorum ve sorumlu görüyorum. Yani delili, ispatı olmadan bir insan hakkında onu inkrimine edecek, suçlayacak bir şey yapmayın diyorum, evet.

Mustafa Taşar: Öyle lalları yaydılar ki Kartal Demirağ'ı efendim, Afyon Cezaevi'nden Çanakkale Açık Cezaevi'ne gönderen Alparslan Pehlivanlı veya benmişim gibi bir sürü spekülasyonlar yapıldı. Tabii bütün bunların hepsinin yanlış olduğunu hem kamuoyu hem Sayın Özal yaptığı araştırmalar sonucu öğrendi. Buna göre o suikastı ona kimin yaptırdığını rahmetli Özal biliyordu. Ama bir konuşmasında devletin menfaatleri daha önemlidir gibi bir söz sarf etti. Devletin menfaatleri daha önemlidir bu konularda fazla durmayalım anlamına gelecek bir şey söylediğini hatırlıyorum.

O tarihlerde bütün video bantlarını, hem TRT'ninkini, hem başka kanallarınkini, hem partinin çektiğini çoğalttım. Hâlâ durur bende. İzledim. Ben orada iki tane Kartal Demi-

rağ gibi gördüm. Yani aynı şeyi tişörtü giymiş üzerinde aynı desen olan iki kişi vardı gibi gözüküyor. Ben öyle gördüm. Herhalde emniyet ve yetkililer onların üzerinde yeteri kadar durmuştur.

"Kartal Demirağ'ın Cenevre'deki hesaplarını kim ödedi?"

Mehmet Barlas: Biri öldürüldüğü zaman kim bundan çıkar umar? Bu araştırmalarda varılan nokta hep o oldu. Eski düzenin temsilcileri Özal'dan çok mutsuzlar. O anda Kartal Demirağ adlı kişi onu vurabilseydi çok sevineceklerdi. Vuramadı. Ama 1993'te öldükten sonra gene çok sevindiler. Çünkü onun aksini savunduğu şeyler yeniden iktidar oldu.

Bir başkana dönük, içinde birden fazla kişinin bulunduğu bir cinayet komplosunun arkasında sadece Kartal Demirağ olması mümkün değil, zaten araştırmalar da bunu gösterdi. Kartal Demirağ'ın nerelere gittiği bulundu. Fakat bana Özal'ın ne söylediği, "Yeter" dedi. "Yani ben bununla uğraşırsam Türkiye ne reform yapabilir, ne bir şey yapabilir. Polis müdürü gibi çalışmam lazım" dedi. Kesti ve icraatına devam etti.

Şimdi suikastla ilgili Turgut Özal'ın neler bulunduğunu madde madde bilmiyorum ama bu gazetelerde parça parça çıktı. Yani arkasında çok ünlü isimlerin, sosyeteden çok mu-teber isimlerin, siyaset dünyasında çok adı sayılır isimlerin, emekli yüksek bürokratların falan bulunduğu bir sürü uzanlı çıktı.

Yani bunlar varsayım olsa bile çıktı, bunlar çıktı. Bunları söylemeye mecbur değilim, çünkü elimde Özal'ın anlattıkları dışında resmî belgeler yok. Benim duyduğum kadıyla, Özal Cenevre'de Kartal Demirağ'ın kimlerle yemek yediğini, Kartal Demirağ'ın otel hesabının kimler tarafından ödendiğini biliyordu. Cenevre'de Noga Hilton diye bir Hilton, yanlış hatırlamıyorsam. Yani Kartal Demirağ o otelde kalmış ve oteldeki hesabı birileri ödemiş. Mesela Özal bu noktalara kadar işi araştırmıştı.

Şimdi iki tane devlet var, bir tane derin devlet var. Bizim şüpheyile baktığımız şeyleri biliyor. Herkes her şeyi bilir. O bilen kişiler nerede, onu bilmeyiz...

Mehmet Keçeciler: Kaçakçıların işi diyordu. Şüphelendiği bir insan var ama onu da ben söyleyemem. Hayır, siyasetle falan da alakalı değil.

Birtakım insanlardan süpheleniyorduk. Ama çok uğraşılmasına rağmen Kartal Demirağ itiraf etmedi. Kendisini yönlendiren kişiyi bilmediğini söyledi, çok profesyonelce cinayet işletilmek istenmiş.

Valla onu en iyi Ağar bilebilir, çünkü Ankara emniyet müdürü o idi. Turgut Bey de bağlıydı Ağar'a. Ben hükümette değildim tabii o sırada, partide de değildim. Bir vesile ile Turgut Bey ile görüşürken, Turgut Bey, ekonomik programımızdan dolayı bir grubun kendisine ateş ettirmiş olabileceğini düşündüğünü söyledi. Kesin kanaat ifade etmedi ama.

"İsviçre'den bir kaset alınacaktı"

Semra Özal: Çok, milyonlarca defa izledik. Büyüttürdük Amerika'ya yollattı, ayrıca inceletti. Büyüttürdük çeşitli şekil...

Vallahi FBI'ye yolladı, bir yerlere yolladı. Bazı yerlerini büyüttürdü, ayrıca inceletti.

Vallahi aslında iki kişi daha vardı. Aslında tek kişi değildi. O arada kaçan, o esnada kaçan biri gözüküyordu. Ama onun kim olduğu bulunamadı ve onun tek olmadığından eminim ben. Kendisi buldu bazı neticeler ama açıklamak istemedi. İstemiyordu. Açıklanmasını istemedi ama belliydi çünkü çok uzun bir zincir bu dedi. Halkaları birçok ülkelere kadar uzuyor dedi, uluslararası bir şey dedi. Belki daha sonra açacaktı ama...

İsviçre'ye ilişkin onun detaylarını bilmiyorum Ahmet Selçuk'u yolladı. İsviçre'de ellerinde kaset olduğunu söylemişler, onun karşılığında bir şey istemişler ama o görüşmenin neticesinden bir şey çıkmadı. Gerçi Ahmet Selçuk'u yolladı, ben detayını bilmiyorum onun. Kaset yerine zannediyorum birini istiyorlardı.

Geride kimlerin olabileceğini anyordu rahmetli. Çünkü onun bir tetikçi olduğu belli.

Yani Amerikan başkanını da 150 koruması içinde vurduklar. Bu bir kader meselesi, ama mesela o sırada ben bizim

koruma müdürünü aradım, salonda değildi. Öndeki duran iki koruma vardı, onlar zaten ateş etmeye başladılar. Etrafta vardı korumalar. Yani korumanın da çok iyi olduğu söylenemezdi o gün.

Bu Susurluk filan ortaya çıktıktan sonra, o derin devlet tartışmaları filan, aklınıza bir şey geldi mi dersiniz, gelmedi valla hiç düşünmedim, düşünmek de istemiyorum. Devletle ilgili şeyleri düşünmek istemiyorum artık.

Suikast kasedini Köşk'te de izlemeyi sürdürüyor

Bilgin Yazıcıoğlu: Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, cumhurbaşkanı seçildikten ve cumhurbaşkanlığı sırasında, yalnız kaldığımız geceler, yani ikimiz olurduk, bazen gelir girer çıkarlardı. Bunun bir nedeni de Semra Hanım gittiğim zaman benim ayrılmamamı, yani yanında olmamı, şimdi mesaimiz de daha ziyade gece 23 ve sabah 4 arası oluyordu kendisiyle çalışmalarımız, yatmıyordu. Bu kasetleri kendisi yavaşlatarak, durdurarak, ben göz ucuyla baktığım zaman, birlikte seyrederken, entercesan insanın çehresinde bir gülümseme olur veya şöyle bir gözlerinizi açarsınız, ya işte orası, filan gibi mimiklerle şey edilebilen durumları da oluyordu.

Engin Güner: Çok kısa olarak özelleme gerekirse birtakım çıkar gruplarının yani yem boruları kesilen birtakım insanların böyle bir harekete tevessül etmiş olabilecekleri şeklindeydi. Tabii hemen şunu söylemek istiyorum. Yüzde yüz bir kanaati belki yoktu, benim anladığım oydu. Yani öyle bir şey olsa zaten peşini bırakmazdı. Üstüne gidebilirdi diye düşünüyorum.

İsim olarak yani toparlanan şeylerin, ortaya çıkan delillerin veyahut ipuçlarının belli bir isme doğru gittiği şüpheleri kendisinde vardı.

Bu ismi açıkça telaffuz etmemişti. Ama iş dünyasından, basın dünyasından bir isim etrafında bu yoğunlaşmaktaydı. Ancak söylediğim gibi bu konuda kesin bir hükmü yoktu. Sadece kendi yaptığı araştırmaların böyle bir iz takip ettiği söylenmekteydi.

On birinci bölüm

“Hanedan” hezimetı

“Senin kızın olsa ne yaparsın ?”

Emin Çölaşan: Turgut Özal’la bizim ilişkilerimiz, hiçbir şekilde geçmişte olduğu gibi düşmanlığa dönüşmeden, düzgün bir şekilde gidiyordu, yani bir gazeteci ile ekonomiyi yöneten bir kişi arasındaki ilişki doğrultusunda. Mesela ben *24 Ocak* kitabını yazarken Turgut Özal’ın büyük yardımlarını gördüm. O bana anlattı, ben onları teybe aldım. Dört beş saat anlattı. Yani işin perde arakasını, tabii belli kısımları belki kendine göre biraz çarpıtlı ama, sonradan gördüğüm, kitap yayımlandıktan sonra gelen tepkilerden, büyük ölçüde doğrudu bana anlattıkları. Belki birkaç ufak saptırma olmuş olabilir. Biz bu kitabı da yazdık ve işte 6 kasım 1983 tarihinde hepimiz biliyoruz, seçimler yapıldı ve ANAP iktidar oldu. Artık o aşamada ailesi devreye yavaş yavaş girmeye başladı. Yani Semra Hanım, Ahmet Özal, Efe Özal ve Zeynep.

“Hanedan” diye bir olgu ortaya çıktı.

Hanedan ismini kimin yazdığını ilk kez hatırlamıyorum, bilmiyorum ama kamuoyunun anında benimsediği bir isim oldu. İşte Ahmet Özal devreye girdi, Efe girdi, Zeynep girdi, bunların ticarî ilişkileri girdi ve bunlar çok büyük paralar kazandılar babalarının forsuyla ve Turgut Bey de onlara para kazandırmak için çok ciddi çabalara girişti. Örneğın ilk özel televizyon “Star”. “Star 1” ismiyle galiba kurulmuştu, Uzan ailesiyle ortak, Ahmet’in, tamamen, Anayasa dışı, ya-

sadıı bir olaydır. Ama Turgut Özal başbakan olduğu için bunlar gerekleğti. Daha bir sürü olaylar yaşadık.

Hüseyin Aksoy: Öyle çocuklar Konut'a pek gelmezdi. Herhâlde 1987 yılından sonra falan daha çok gelmeye başladılar. Ahmet Özal Bey Amerika'dan geldi. Yusuf Bozkurt Özal Bey Amerika'dan geldi. Hatta o günlerde altında lastik ayak-kabırlarla filan, hoş bir kıyafetle gelmişti. Sonradan o da Devlet Planlama Teşkilatı'nda göreve başladı. Aileden öyle fazla gelen yoktu. Çünkü Turgut Bey de çok çalışırdı. Öyle bir çalışırdı ki, Semra Hanım bana derdi ki bazen: "Yahu Hüseyin lütfen benim için Turgut Bey'den bir randevu alır mısın?" Aynı salonda oturuyorlar. Ama Turgut Bey, bir okuyacak, bir taraftan telefona bakacak, bir taraftan televizyona bakacak. Yoğun çalışıyordu. Yani yan yana oturmasına rağmen, karşılıklı oturup sohbet etme imkânları dahi yoktu.

Ertuğrul Özkök: ... Ama enteresan bir insandı. Kızıyla ilgili çok büyük eleştiriler yapıyordu. İşte Asım Ekren'le evlendi. Bir gün oturduk sohbet ediyoruz, "Ertuğrul, senin de kızın var, sen olsan ne yaparsın?" dedi. "Efendim bilmiyorum ne yaparım" dedim. "Ama işte o benim çocuğum bu, o ayrı bir insan, ben ne kadar müdahale edebilirim ki? Eğer birisiyle bir aşk yaşıyorsa ben ne kadar müdahale edebilirim?" dedi.

"Beni kimse oğlu bilmezdi"

Ahmet Özal: Babamın başbakan olduğu dönemden kalp ameliyatına kadar olan üç dört yıl içerisinde beni kimse tanımazdı Türkiye'de. Medya da bilmezdi. Hatta zaman zaman iki tane çocuğu vardır; biri Zeynep, biri Efe derlerdi. Ahmet'i kimse bilmezdi. Hatta bir ara acaba Ahmet, Turgut Bey'in birinci eşinden mi, üvey evlat mı, onun için mi annesi yaklaştırmıyor da, ortaya çıkmıyor diye gazetecilerin nüfus kütüklerini araştırdıklarını bilirim. Allah'tan ki Zeynep benden bir yaş büyüktür, ben en büyük olsam orada tehlike var. Onun üzerine ben, hatta bir anımı hiç unutmuyorum; birinci hükümete babam çağırırdı, Ankara'ya gıderdim. Babamla gece görüşürdüm, ertesi sabah erkenden İstanbul'a dönerdim. Hiçbir zaman Ankara'da babamın yanında kalmadım, hiçbir toplantısına gitmedim.

Bir defasında yalnız, uçağı kaçırdım, geç kaldım. Babam yanına çağırıldı, gittim. O zamanlar Sayın Kurtcebe Alptemüçin oturuyorlar Konut'ta, ikisi. Galiba sene 86-87 falan. Babam dedi ki, "İşte Ahmet Bey, benim oğlum" dedi Sayın Kurtcebe Alptemüçin'e. Tanışlık orada. Kurtcebe Alptemüçin "Ha, siz Amerika'da oturuyorsunuz değil mi?" dedi.

Ki ben Türkiyeye döneli üç dört yıl olmuş. Yani onun maliye bakanı bile hâlâ Amerika'da oturan oğlu olarak biliyordu. Benim Türkiyede olduğumun, varlığımdan kimsenin haberi yoktu. Hiçbir bürokratu tanımazdım, hiçbir bakanla bir işim olmadı. Hiçbir milletvekilini tanımazdım. Ankara ile bir ilişkim olmadı benim. Fakat 87 kalp ameliyatından sonra işte o yorgunluk, yardıma ihtiyacı vardı. Etrafındaki insanların babamı üzdüklerini de biliyordum.

Ve ona artık bir yıl, en az iki yıl belki, bir nekahet döneminde yardımcı olmak lazım geldiğini hissettim. Babam da bırakmak istemedi ve Ankara'da yanında kaldım ağırlıklı olarak. Bazı şeyleri filtre etmek, engellemek, rahatsız etmelerini en azından engellemek için, lüzumsuz insanların; söyleyeceğim o.

Korkut Özal: Bu hanedan laflarına gelince, herkes beni ayırdı o işten, siz de ayrı tutuyorsunuz. Çünkü ben o dünyada olmadım, hanedan denilen dünyada, belki Turgut Bey de yoktu o dünyada. Belki Papatyalar vardı, bilmem neler vardı, şu vardı, bu vardı. Turgut Bey de o dünyanın insanı değildir. Yani Turgut Bey bir hanedan fikrinin sempatzanı olamaz. Halktan bir insandır. Siz onun giydiği pijamayı gördünüz mü? Eve gittiğim zaman, çoğu zaman bir eskimiş pijamayla beni karşıladı. Onu sever, giyerdi.

Şöyle spor yapmak için bir pijamadır. Yani o hanedanlık filan hiçbir zaman hayatında olmadı ve ben şunu da söyleyeyim. Bıraktığı mal da ortadadır. Dolayısıyla Turgut Bey'in, yeni bağım orada Turgut Bey'dir, açık söyleyeyim, benim ona bağım, yani babam öldükten sonra baba yerine koyduğum bir insandır ve onu da çok mükemmel yaptığını kabul ediyorum.

Ahmet Özal: Tabii medyayı da biliyoruz, yani işin sansasyonel tarafı prim yapar. Ahmet Özal prensler lafı çıktı. Hanedan lafı çıktı. Normal kabul ediyorum bunları da. Neden?

Çünkü öyle bir insan vardı ki icraat yapan, her şeyi takır takır yapıyor. Hiç kimsenin hayal etmediği şeyleri gerçekleştiren bir insan var.

Ne yaptılar? Yanındakinden dokunduralım. Yok kızı ayırdı, evlendi, yok davulcu diyelim vuralım. Ondan vuralım, bundan vuralım. Çocuğu, oğlu genç Efe, akşamları gezerken arabayla hız yapmış, resimleri çekilmiş; ondan biraz dokunduralım. Bu kadar basit yani; bunu tüm dünyada standart birine bir şey yapmak için; hırsız diyemiyorsun, uğursuz diyemiyorsun, çaldı diyemiyorsun. iş yapamıyor diyemiyorsun. Nereden vuracağız diyorsun, aileden, akrabadan, dosttan; biraz da onlar da gençse ve birkaç hataları da varsa, oh onu büyüt, şöyle bin misli kadar, vur. Bunları yaşadık hepsini. Tabii o zamanlar 28-30 yaşındaydım, şimdi 40'ı geçtiğimiz için, bunları daha iyi değerlendirebiliyorum.

"Asım'ın üzerine baterist yok"

Semra Özal: Pirlanta filan... Benim hayatım boyunca taklığım şeyler aynıdır. Yani bir tektaşım, bir alyansım, bir saatim. Fazla bir şey, hiçbir zaman fazla bir şey takmamışım. Ya bir tane iğne, ya bir kolye. Şimdi bakın herkes iğnesi, kolyesi, küpesi, bilezikleri... Çifter çifter takıyor. Hiçbir zaman ben öyle takmadım. ben bu yaşıma kadar gelmişim. Bu kadar makamlarda bulunmuşum, yani tektaş bugün yeni evlenenler bile istiyor, bir şey söylemek istiyorlardı devamlı. Başka bir şey bulamıyorlardı. Şimdi ben onu hep söylemişimdir, rahmetlinin icraatı ile ilgili ne varsa söyleyeceğiniz, tenkidiniz yapın. Gayet tabii tenkit yapılır. Ama olumlu, yapıcı tenkit yapılır.

Rahmetlinin icraatıyla bir tenkit yapamıyorlardı. Bir kusur bulamıyorlardı. O zaman bana hücum ediyorlardı. Ee! Ben de öyle köşesinde oturan hanım hanımcık bir insan olmadığım için herhalde ben hedef oluyordum. Bir de bizden önceki başbakanların çocukları yoktu. Uzun seneler sonra ilk defa çocuklu biz geldik. Çocuklarımız tabii ki göze battı ki, Ahmet hiç yoktu. Hep Amerikalı'ydı. Benim kızım... Kocasını dışarıdaydı. Libya'da, sonra Arabistan'da kaldılar. Çok sonra geldi. Efe daha yeni, çocuktu, ortaokula başladığı se-

neydi. Fazla bir şey olmamasına rağmen bir şey bulamadıkları zaman hanedanı yakıştırdılar. Hanedanlık bizim hiçbir şeyimiz olmadı aslında. Bunlar o zaman rahmetlinin icraatına kusur bulamadıkları için yakıştırmalardır.

Herkes evlenip ayrılır. Bir olur, iki olur, üç olur neyse. Yani hiç kimse ayrılmak için evlenmez. Zeynep dokuz sene evli kaldı, ilk evliliğinde. Dediğim gibi kaç sene Libya'da, kaç sene Arabistan'da kaldı. Ama neticede olmadı, ayrıldı. Ve onun verdiği bir şçyle belki, dediğim gibi ayrılmak için evlenmez kimse. Ve onun verdiği bir üzgünlük, kırgınlık, onun tesiri ile ikinci evliliğini yaptı Asım'la. Asım çok beyefendi bir çocuktur. Çok iyi bir çocuktur. Ben hâlâ görüşürüm, ilk eşiyile de öyle. O da beyefendi bir insandır. Ama müzisyen olduğu için, davulcu olduğu için çocuğun üstüne gittiler. Ne olur müzisyen? Bugün onun üstüne bir baterist yok aslında. Müzisyen olmakta bir şçy değil, bence güzel bir haslet. Ama dediğim gibi illa her şçye bir kusur bulmaları gerekiyordu, buldular.

Biz çok normal aileyiz ama dediğim gibi bizden öncekilerin çocukları yoktu. Bizim çocukların her şeyi göze battı. Daha önce böyle bir şey olmadığı için çocuk faslı yoktu ortada. Ama bizim çocuklarımızın dediğim gibi her şeyi göze battı. Zeynep ayrıldı ayrıldı, evlendi evlendi, yani bunun üzerine gidecek bir yanı yok. Ama maalesef gittiler.

Ahmet ilk defa ortak "Star" televizyonunu kurduğu zaman korsan diye kıyamet kopardılar. Halbuki Anayasa'ya aykırı tarafı yok. Çünkü yurtdışı üzerinden, Avrupa üzerinden yayın yapıyordu. Ama ondan sonra o diyenlerin hepsi televizyon kurdu. Ahmet oradan ayrıldı. Tekrar borç harç yeni bir televizyon kurdu. O da maalesef onun borç aldığı bankaların bir günde, aynı günde bütün o bankaların batırılması ile altüst oldu işleri Ahmet'in. Ve bugüne kadar çektiği sıkıntılar o yüzdendir Ahmet'in, eğer parası olsaydı, öyle söyledikleri gibi bir şey olsa bu sıkıntıları çekmezdi bu çocuk. Hâlâ borç içinde.

"Annemin başını açtıramam, eşimin başını örttüremem"

Bülent Çapanoğlu: Türban konusunda sıkıntı oluyordu. Bunun çabuk çözülmesi gerektiğini Turgut Bey, annesinin

kabrini ve hocaefendinin (Mehmet Zahit Kolku'nun) kabrini ziyaret etmeye geldiğinde anlattım. Makul bir süre beklememizi istedi. 1988'in eylül ayı olabilir. Bana dedi ki: "Bülent, yakında üniversitelere has kurul toplanacak, müspet bir netice çıkmaz ise bir düşünelim." Çıkmadı, onun üzerine ben kendisine gittim. Öğrenci af tasarısı gelmişti, 1988'in kasımında olması lazım. Ama o aftan başörtülül öğrenciler ifade edemiyorlardı. Onların da istifade edebilmesi için bir ek madde koyulması lazım geldiğini söyledim. O da aynen kabul etti. Hatta metni şöyle olmuştu o zaman hatırlıyorum, Hasan Celal Bey millî eğitim bakanıydı. Biz hazırladığımız metni verdik kendisine. Hasan Bey'e dedik ki: "Götür bunu başbakana ver, biz bunu teklif edeceğiz." Hasan Celal Bey götürdü o teklifi, Turgut Bey kendi eliyle kısaltmış bir kısmını. Dışarıya çıktığında, Hasan Celal Bey tabii kanunun geçmesini millî eğitim bakanı olarak kabul verdi. Hükümet önergelyi destekliyor. Enteresandır, dışarıya çıktığında gazetecilere "Benim haberim yoktu" demiş. Fakat aynı gün kanun geçti, merhum Turgut Bey bir toplantıdaymış, Yıldırım Akbulut Bey geliyor. "Ne o Yıldırım Bey, başörtüsü serbest olmuş." O da "Ya efendim" diyor. Gazeteciler diyor ki: "Haberiniz var mıydı bu tekliften?" "Tabii vardı ya, işte bana getirdiler kısalttım, uzun olmuştu, ben bunu kısalttım" diyor. Yani Turgut Bey buydu. İnandığı şeyi kapalmaz, sonuna kadar götürür. Ve sonuna kadar gitti. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi'nde ikinci veto söz konusu olmuştu, geri gönderme söz konusuydu, bir grup toplantısıydı, 88-89 bütçe görüşmelerinin akşamında, bir haber geldi gazetecilerden. "Kenan Evren başörtü teklifini tekrar veto etmiş" dedi. "Ama" dedi, "şu bilinsin ki iktidarımıza da mal olacağını bilsek, temel insan hak ve hürriyetinin bir gereğidir" dedi. "Eğer Türkiye'de gerçek manada demokrasi ihdas edilecekse, insan haklarına saygı duyulacaksa, bu en tabii haktır. Bunu sonuna kadar biz savunuruz, bu da böyle bilinsin" dedi. Muazzam bir alkış aldı ANAP grubundan. Sonra, enteresandır, gazeteciler demişler ki: "O haber yanlışmış, Evren onu veto etmemiş. Başka bir kanunu veto etmiş." "Neyse" dedi, "biz de böyle ara sıra gazeteciler aracılığıyla yukarıyla konuşuruz." Mesaj verdiği için. O şeyi sağlamış oldu.

“Ben annemin başını açtıramam, karımın başını örttüremem” diyor, yani demokrat bir insan. Ne kimsenin başının örtülmesine, ne de kimsenin başının açılmasına karşı. Herkesin hür iradesiyle olan bir meseledir.

Oltan Sungurlu: Türbanla ilgili kanun çıktı ama onu bizim Adalet Bakanlığı çıkarmadı. Şimdi kim çıkardı, şu an hatırlamıyorum. Yani nereden geldi kanun? Belki Başbakanlık sevk etti. Kılık kıyafetle ilgili, belki Milli Eğitim Bakanlığı sevk etti, onu bilmiyorum. Yani türban meselesi hiçbir gün bizim Adalet Bakanlığı olarak o günlerde meselemiz olmadı, problemimiz olmadı. Zaten Turgut Özal o işi biraz da idari yollarla çözüyordu, rektörlerle çözüyordu. Türban Türkiye’de bir problem değildi. Zaten takanların sayısı da fazla değildi. Rektörler de direktmeyince siyasî simge vasfı da çok gündeme gelmedi. Yani bizim 91’e kadar türbanla ilgili çok büyük problemimiz olmadı. Türbanın serbest bırakılması yönünde bir kanun çıktı, biliyorsunuz. Kanunu Anayasa Mahkemesi iptal etti. Bir defa yeni bir kanun çıkardık, o zamanda da günün şartlarına aykırı olmamak şartıyla veya çağa aykırı olmamak şartıyla kılık kıyafet serbesttir, dendi.

O kanun gitti. Anayasa Mahkemesi iptal etmedi. İşte onun gerekçesi mi geçerlidir, kanun, ana hüküm mü geçerlidir? Halen bugün münakaşası yapılan bir husus. Ama sonuçta yalnız şunu hatırlıyorum. Şu sözünü Turgut Özal’ın hatırlıyorum. Turgut Özal bir gün dedi ki. “Bu başörtülü kızlara yapılan zulmü önlemek benim boynumun borcu olsun” gibi bir söz söyledi. Çok söylemediği ölçüde bir söz. Yani onu bir zulüm olarak gördüğünü ifade etti. Turgut Özal pek o kabil meselelere ülkenin takılmasından yana değildi. Yani o kabil meselelerin, o kabil düşüncelerin hep Türkiye’nin önünde engel olduğunu, Türkiye’nin bu ehemmiyetsiz meselelerle uğraştığını söylerdi. Kendisi ve yakınlarının türban taktığı yoktu, ama takanlara karşı da, aslında benim hatırladığım, türban o zaman başörtüsüne karşı çıktı.

Yani, başörtüsüne karşı çıkılınca, türban, modern, işte Osmanlı döneminde takılırdı, modern bir örtüdür, diye türban çıktı ve üniversiteler, türban takın gclin de bu başörtüsü yasağını böyle aşın diye, bir nevi yol gösterdiler. O zaman YÖK’ün, hatırladığım, bir nevi yol göstermesiyle türban gir-

di. Yani başörtüsü değil de türban. Fakat zamanla öyle bir hale geldi ki, türban siyasî bir simgçye dönüştü. Başörtüsü, bizim eski başörtüsü meşhur hale geldi. Biliyorsunuz, halen de bu münakaşa, böyle şeyler, devam ediyor. Ancak ben bir daha söylüyorum, partide de çok olmadı.

O gün önümüzde, çok büyük bir engel, hep aşıldı onlar, Turgut Bey aştu işin doğrusu. Adalet Bakanlığı'nın da gündemine hiç gelmedi başörtüsü. Yani benim bakanlık yaptığım dönemde gündemimize hiçbir gün gelmedi.

“Özal demokrasiye inanmıyor”

Emre Kongar: Özal'ın liberalleşme politikası da çok ilginçtir. İki sonuç doğurdu, Özal'ın ekonomik liberalleşme politikasından söz ediyorum. Sonuçlardan bir tanesi yıllarca basını ve kamuoyunu işgal eden hayali ihracat olaylarının ortaya çıkmasına yol açmıştı. Çünkü Özal liberalleşme adı altında aslında bugünlerde çok gündemde olan işte mafya, ticaret, siyaset, devlet, tarikat beşgeninin yasallaşmasını, meşrulaştırılmasını sağlamaya çalışıyordu, nitekim yaptı da bunu. Ama tabii yasalar o kadar da esnek olmadığı için çok büyük ölçüde hayali ihracat olayları ortaya çıktı. Başka tabii ciddi yozlaşma belirtileri de hem mahkemelerin önüne geldi hem de kamuoyunun dikkatini çekti. Tabii bu bir sonuçtur. İkinci bir sonuç, daha da ilginçtir, kendisi kendi ailesi de içinde bulunan yakınlarına, yakın çevresine bu liberalleşme veya özelleştirmenin de içinde bulunduğu devleti küçültme politikaları çerçevesinde büyük yararlar sağladı. Bunun en klasik örneklerinden biri, Anayasa'ya aykırı bir biçimde özel bir televizyon kurulmasına destek vermesi ve kendi oğlunu da bu televizyon şirketine ortak etmesidir. Yani bunu iftiharla söylerdi ve Çankaya'da iş bağlardı ve bunu da iftiharla kamuoyunun önünde söylerdi. Gerçekten pervasız, çok cesur bir liderdi ama liberalleşme adı altında hem ekonominin bütün kurallarını, hem Anayasa'yı, hem toplumun ahlak kurallarını çok yozlaştırdı.

Ben Özal'ın ciddi ölçüde demokrasiye inandığını düşünmüyorum. Özal bir felsefe, bir değer, bir ideal olarak demokrasiye inanmıyor. Özal kendi amaçlarını gerçekleştirmeye inanıyor. Kendi amaçları nedir; bir politikacının amaçlarıdır,

bütün politikacıların hayali nedir; kendisini destekleyen bir sınıf yaratmaktır. Tabii özellikle de sermaye sınıfı içerisinde bir sınıf yaratmaktır. Bütün Cumhuriyet döneminde iktidara gelen, çok partili rejim başladıktan sonra iktidara gelen partilerin ve liderlerin kendilerine destek verecek özel aileler, özel kişiler yaratma çabaları içinde olduğunu görüyoruz. Bu aslında fevkalade kabul edilebilir ve anlaşılabilir bir çaba çünkü Cumhuriyet'in kuruluşunda sermaye birikimi olmadığı için zaten Cumhuriyet kapitalizmi geliştirmek, özel teşebbüsü geliştirmek, dolayısıyla, en halk tabiriyle, zengin yaratmak için kurulmuş bir yapı. O halde neden benden olmasın, benim oğlum, benim kızım olmasın, benim arkadaşım olmasın, bana oy desteği sağlayacak bir firma veya insan olmasın anlayışı geliyor. Özal bunun tipik örneklerinden biridir; kendine özgü aile tipleri yaratmıştır, kendine özgü sermaye grupları yaratmıştır; yaratmıştır da, yani öyle lafta kalmamıştır da. Bugün Türkiye'de geleneksel Cumhuriyet'ten gelen büyük kapitalist ailelerin yanında daha birçok yeni zengin ve onların gücüne erişen aileler çıkmıştır ve bu Özal'ın eseridir.

“Özal'ın Marksist tavrı”

Cüneyt Ülsever: Bir akşam rahmetli Adnan Kahveci ile konuşuyorduk. Ben eski Marksist gelenekten geldiğim için, kendisine, “Yahu burada bir yanlış var; aynen Marksistlerin hatası yapıyor” dedim. “Nedir?” dedi. Dedim ki: “Siz ekonomik özgürlükleri bir altyapı kurumu olarak siyasal ve sosyal özgürlükleri kendiliğinden çözecek aletler olarak görüyorsunuz. Ekonomide sorunsal çözülmüşse bu ister istemez kendi doğal sürecinde siyasal ve sosyal özgürlükleri getirir diye bir varsayımımız var. Bana göre Marksizmin en çok yanlış olduğu nokta bu. Aynı hatayı, adeta birer Marksist gibi siz de yapıyorsunuz.”

Rahmetli bana aynen benim lafımı geri çevirdi. Dedi ki: “Cüneyt ilk önce ekonomik meselenin halledilmesi lazım, ekonomik sorunlar çözülmeyene siyasal ve sosyal özgürlükleri vermenin, teslim edilmenin çok büyük bir anlamı yok. Bu adım aşılmadan öbür tarafa geçilemez.”

Hem Kahveci'nin, hem Özal'ın tutumuyla. Kahveci'ye çok referans vermemin nedeni 83-87 yıllarındaki değişimin en

büyük mimarlarından biridir Adnan Kahveci. Her ikisinin mühendislik formasyonu da sosyal ve siyasal olguları matematik bazında ele almaya yarıyordu, yani bir fonksiyonu çözerseniz, o fonksiyonun birinci bilinmez denklemi çıktığında ikincisi de kendiliğinden ortaya çıkar gibi... Sosyal olguların hareket şekillerini algılama konusunda bence ikisi de, hem Turgut Bey hem Kahveci zayıf bir formasyona sahiptiler. Makroekonomideki parasal göstergeler bir mühendise rakamsal olarak çok cazip geliyordu. Halbuki siyasal özgürlük ne demektir, ne işe yarar meselesi çok analitik bir şeydir, yani rakamlarla oturup onu gösteremezsiniz.

Güzel bir anı; bir seçimde bir reklamcı metin yazarı arkadaşı ona götürmüştük. Sonra bir başka seçimde hatırladı onu. "Yahu kulağı küpeli olanı getirsenize bana" dedi. Biz de o arkadaşı tanıyoruz, çılgın reklamcılardan. Yahu bu şimdi ne laf eder, ne yapar diye. Başladılar konuşmaya; biri küpeli öbürü eşofmanlı falan. Turgut Bey bir şey söyledi, dayanamadı, "Yahu saçmalıyorsun" dedi reklamcı. Şimdi etrafta da korumalar var; ben hatırlıyorum korumaların eli böyle gitti. Eyvah!.. Her şeyin sonu mu geliyor?..

Elini tuttu, "Ben saçmalasam dahi başbakanım, dinle beni" dedi. Ondan sonra biz başbakana kaş gözle şey yaptık. Dışarı çıktık, o çocuk gitti. Dedim: "Efendim o bilmez nasıl davranılacağını." "Beni o etkilemiyor ki; oğlanın zehir gibi bir beyni var. Ne söylersem yazıyor okuyorum. A, ben bunu böyle söyledim diyorum" dedi. "Boş ver, ne yaparsa yapsın. Benim için önemli değil" dedi. Şimdi bunlar tabii hiç bürokrasinin alışmadığı, bürokraside genel kabul görmeyen o arkadaşı hatırlıyorum; burada oğlana rica ediyoruz keşke bir kravat taksa. Kravat takıyor ama keşke takmasa. Öyle geliyor falan kravatlar sarkıyor, ip gibi bir şey bulmuş. Ama içinde mesela, güllü gömlekler giymiş. Ama hayır, o onunla ilgilenmiyordu. O arkadaşı beyinsel olarak çok beğenmişti. Beni en iyi kaleme o alıyor diye birkaç tane konuşmasını dahi ona hazırlattı.

Yerel seçim bozgunu

Mustafa Taşar: Bazı hanedan yakıştırmaları, bazı ailevi sebepler ve hepsinden önemlisi enflasyonu indireceğiz deme-

mize rağmen aşağıya indiremeyişiımız ve birçok hizmeti bir anda getirmemizin yanı sıra insanların gelir düzeylerini bir miktar düzeltmiş olmakla birlikte yeni ihtiyaç kapılarını açmış olmamızın getirdiği sıkışıklık insanların hem o layık oldukları ürünlere sahip olmak için satın almalarına hem onların bazılarının değişken masraflarını zaman içinde ödemelerine fırsat verdi, bu da insanların esasında gelirleri artmış olmasına rağmen ihtiyaçlarını karşılayacak bütün malzemelerinde bir anda artmış olmasından dolayı sıkıntıya girdiler.

Bu sıkıntı mutfağa da yansdı tabii ki. Adam buzdolabı aldı, içine et koyamadı. Renkli televizyon aldı taksit taksit ödeyecek. Telefon aldı... Bizim telefonla konuşma adabımız maalesef yoktur. Açarız telefonu yarım saat, "Alo nasılsın? Daha daha nasılsın?" derken bunlar hep para yazar. Bu paralar hep bizim o hükümet döneminde, önce bunların tatlı tatlı zevkini sürerken ay başlarında bunların taksitleri gelince hükümeti sorumlu tuttular.

Hadise bu kadar basit.

Oltan Sungurlu: 1989 seçimlerine gittiğimizde ümit etmediğimiz bir ölçüde partimiz 21.75'e düştü. Herkes partiyi erkenden kapatır gider ve cevap vermek istemez. O sebeple ben bütün parti teşkilatlarına tamim yaptım. Telefonla her yere derhal, aniden: saat 12'ye kadar kimse partiyi boşaltmayacak. Biz seçimleri kaybediyoruz, ama elektrikleri sabaha kadar söndürmeyeceksiniz. Bu bir psikolojik hal, yani ta çocukluk yıllarımdan beri politika yaptığım için onu biliyorum. Seçim kaybedilmeye başlandığı an herkes partileri kapatır, ışıkları söndürür, evine gider, yatar. Halbuki mücadele etmek için moral lazım. Biz o gece en azından ışıklarımızı söndürmemek suretiyle bile olsa, sağ ayakta kalmak zorundaydık. Tabii neşeli görünüyordum, niye neşeli görünüyordum, bilmiyorum.

Bütün yerli ve yabancı basın, ajanslar, televizyoncular oradaydılar. Ha bire soruyorlardı. Sonra bir tanesi dedi ki, "Yani seçimi kaybediyor görünüyorsunuz" dedi. "Çok neşelisiniz" dedi, "hiç üzülüyor musunuz?" Ben de ona dedim ki. "Üzerimden, silindir mi" dedim, "tank mı ne geçiyor, siz de canınız yanıyor mu diye soruyorsunuz..." Yani o günkü neşem tabii ciddi bir neşe değildi ama o şekilde ne-

şeli görünebiliyordum. Olabiliyordum. Çok esprili bir geceydi, o gece. Tabii ilk anda partide kimse kalmadı. Bir iki arkadaş geldi sonra, başkanlık divanı kaldı. Gece saat 12'den sonraydı, Turgut Özal'ın yanına çıktık, istifalarımızı sunduk, kabul etmedi.

"Hezimetin sorumlusu Özal'dır" lafi baş kopardı

Mükerrem Taşçioğlu: Tabii tabii, biz bir 89 yaşadık, yerel seçimlerden sonra büyük hezimete uğradık. Ben o zaman grup başkan vekiliydim. Kaybettiğimiz seçimlerden sonraki ilk grup toplantısı. Bana telefon etti, "Biraz geciktir" dedi "toplantıyı. Kimseye söz verme ben gelene kadar" dedi. Çok menfi havalar esti o milletvekili lojmanlarında gezi ziyaretleri yaptı. Millet, bütün bir düş kırıklığına uğradı. Sarsıntı geçiriyor parti de, rahmetli Özal da, o dalgaları, o menfi dalgaları durdurabilmek, teskin edebilmek, tekrar moral verçbilmek için çok gayret sarf ediyor. "Peki" dedim. Saat 10'da başladık, açtık, yoklamayı uzattık, sonra geldi.

Orada biraz maksadımı aşan bir cümle sarf ettiğimi çok iyi hatırlıyorum. Dedim ki: "Yeni çıktık 89 seçimlerinden, büyük bir hezimete uğradık. Bu işin baş sorumlusu sayın başbakanı kürsüye davet ediyorum." Hasan Celal Güzel, "Abi" dedi, "bu cesaretle lâf eden olmadı şimdiye kadar, gel senin alnından bir öpeyim" dedi. Bunu kendimi bu yaştan sonra bir methedeyim diye anlatmıyorum ama bunları yaşadık.

Barlas Doğu: 89 mahalli seçimlerinde ANAP ilk defa sallandı sallandı, yerine oturdu. Şimdi size magazin olarak, anı olarak bir şey anlatmak istiyorum. Çok üzüldük 89 seçimlerinde alınan neticelerden. 89 seçimlerinin ilk grup toplantısı yapıldı. Eski bakanlardan Mükerrem Taşçioğlu ağabeyimiz o tarihte başkan vekili, grubu yönetiyor. Büyük bir samimiyet içersinde dedi ki, "Seçimi kaybettik, bir hezimet oldu. Seçimde kötü bir netice aldık, ama asıl sorumlu sayın başbakan, buyrun efendim" dedi. Turgut Bey'i artık o tarihte çok iyi tanımuştım. Ayağa kalkmasından, yürürken kollarını sallamasından, yüzünün kararmasından, ne kadar si-

nirlendiğini hissettim. Grup çok çabuk bitti, yirmi dakika sonra Mükerrerem Taşcıoğlu grup başkan vekili değildi. Mükerrerem Taşcıoğlu Bey'i görevden aldılar. O da enteresan bir anıdır.

Cem Duna: Eleştirilere gülerdi genelinde ondan sonra, ta ki 1989 27 marttaki seçimlere kadar. Yani, siyaseten güçlü olduğu dönemde hoşgörüsü sonsuzdu; ama siyaseten güçlü olmadığı dönemde rahmetlinin aynı hoşgörüyü gösterdiğini söyleyebilmek mümkün değil. 1989 yılında seçimlerin ertesinde, partisi kendisine bir liste çıkardı. Neden kaybettik diye. Çeşitli sebepçler, yolsuzluk söylentileri, şunlar bunlar diye.

Diyelim, bunlardan bir tanesi de TRT Genel Müdürü Cem Duna'ydı ve benden dolayı ayrılmamı istedi. Onun üzerine ben kendisine gittim dedim ki, "Ben ayrılırım yani, ben buraya kendim isteyerek gelmedim. Dahası ANAP ve siz bu ülkeye belli bir mesaj vermek istiyorsanız, bu mesajın inandırıcılığı inandırıcı yayın kuruluşlarında yer aldığı takdirde belirli bir düzeyde yansıma yapar. Eğer böyle olmazsa, yani belediye hoparlörü vazifesini görürse Türkiye televizyonu, bu sizin inandırıcılığınıza bir darbe getirir her şeyden önce. Yani ben bağımsız olduğum ölçüde mesajınızın ağırlığı ortaya çıkar" dedim. O da dedi ki, "Yani güzel de, benim hani bu görevi ifa edebilmem, bunu sürdürebilmem, ancak bir siyasi partinin lideri olarak mümkün olur e, siyasi parti de seni buna bir engel olarak görüyorsa, yapacak fazla bir şey kalmıyor" demişti. İlginçtir, Türkiye'de bütün politikacılarda bunu görürsünüz, genelinde, yani kısa vadede sağlayabilecekleri böyle bir istikrar, orta ve uzun vadede o istikrarın bütünüyle ortadan kalkmasına yol açacağından, o an için kendilerini o görevle kendilerini o kadar özdeşleştirmişlerdir ki onu görmek kolay değildir.

Güneş Taner: 89 senesiydi. Bu Uluslararası Para Fonu'nun Türkiye ile ilgili bir raporu basına sızmıştı. Bu sızmadan fevkalade rahatsız oldu. Sağı solu aradı. Sonunda sızan kaynağı buldu. Ve o bürokrat arkadaşımızı derhal görevden almamı istedi. Şimdi ben dedim ki: "Efendim haklısınız yurtiçinde ve yurtdışında bir güven var. Bu yaptığı bençe o kadar önemli bir şey değildir. Bana kalsa ben bütün bu

raporları yayınladım." Ki nitelikim daha sonraki dönemlerde hükümete geldiğim zaman bu Uluslararası Para Fonu raporlarını internetten yayınlamaya başladım.

Hiç de dünyanın sonu gelmedi. Şimdi bundan dolayı bir arkadaşımızı değiştiremeyiz. "Değişecek kardeşim!" "Efendim" dedim, "katlanacaksınız. Siz bu arkadaşımızı buraya getirdiğiniz zaman ben buna tepki göstermişim. Bana rağmen getirdiniz bunu." "E tamam, yanlış yapmışız. Değiştir kardeşim!" "Efendim değiştirmeyelim." "Yahu kardeşim ben sana söylüyorum, değiştir!" "Efendim kalsın, faydası var." "Yahu ben sana değiştir dedim." "Efendim o zaman beni de affedin." "Yahu ne alakası var bunun?" "Efendim bunun şöyle alakası yok ama burada bir yanlış var. Biz şimdi bir noktaya kızdık. Bu kızdığımız zaman da değiştiriyoruz. Şimdi, bu o kadar da önemli değil" gibi... Şimdi geçmişe dönüyorum düşünüyorum da ben o zaman doğrusunu yaptım. Çünkü devlet yönetiminde bu gibi ani düşüncelerle insanlar değiştirilmemeliydi. Öte taraftan; belki değiştirseydik yerine daha başarılı bir arkadaş koyardık, belki durum daha da iyi olabilirdi...

On ikinci bölüm

Namaz kılan cumhurbaşkanı

Özal'ın isteği ANAP'ı böldü

Ahmet Özal: Cumhurbaşkanı olacağını söylemedi bana. Aynen şunu dedi, "Ne yapayım, senin fikrin ne?" diye sordüğünü biliyorum. Birkaç defa sordu, hep sordu, ama hiç fikir beyan etmemiştir. Ağzı aramıştır, insanları yoklamıştır, bir olayım demiştir, bir olmayayım demiştir. Hep böyle fikirler topladı, kendi kararını kendi verdi. Bence verdiği karar çok kimse yanlış bulmasına rağmen ben çok doğru buluyorum. Çok doğru buluyorum.

Peki kararını nasıl öğrendim. Yurtdışındaydım. Seyahatten döndüm. Ankara'da oturduk. Adaylığımı koymadan birkaç gün önce. "Ben" dedi, "Türkiye'de ekonomi konusunda yapılabileceklerin çoğunu yaptım. Devam edilmesi gereken, tamamlanması gereken işler var. Ama cumhurbaşkanlığı makamında insan hakları, demokrasi ve anayasa ve sivil anayasa ile ilgili daha etkin olacağımı düşünüyorum" dedi. "Şimdi Türkiye'de sivil anayasa yazmanın zamanı gelmiştir. Anayasa değişikliği olmadan, sivil demokratik bir anayasa olmadan, artık bazı şeylerin önünü açamayız" dedi. Özelleştirme diyorsun, pat diye Anayasa Mahkemesi çıkıyor. Demek ki anayasa, siyasî partiler kanunu, seçim kanunu, hepsi bunların değişmesi lazım. Belki başkanlık modeli Türkiye için en güclü modeldi. Onlara inandığı için cumhurbaşkanı oldu, onları yapmak zorunda olduğunu hissedirdi. Çünkü şunu söylerdi; 80 öncesinden sonra çok iyi bir yere geldi

Türkiye, ama zannetmeyin ki derdi Türkiye bunu korur, öyle hızlı geri gider ki aklınız durur derdi. "Artık her şey bitmiş değil, daha bitmedi, daha çok yapılacak iş var, bunlar bitmeden zannetmeyin ki yırttı Türkiye. Hayır. Türkiye geri gider" dedi. Babamın açıklaması şuydu. İhtilaller... 12 Mart, 12 Eylül, 27 Mayıs... Bunların hepsi ödemeler dengesindeki döviz krizinden olmuştur, hemen akabinde olmuştur bunlar. Cari ödemeler dengesi açıklarıdır. Cari ödemeler dengesi açıkları, hesaplanan işte 2000 yılı için nedir? 2,5 milyar dolar. Şu anda 3 milyar doları geçti. Yani belki bir yıl içerisinde 9-10 milyar dolar cari ödemeler dengesi açığı ne demektir biliyor musunuz? Türkiye'de büyük bir patlama olur ileride. Bütün bunlar, koalisyon hükümetleriyle, mevcut anayasa ile falan filan, bunları aşamazsınız. Yani kökten bir çözüm lazım Türkiye'ye. O da anayasadan başlar ona inanıyordu.

Semra Özal: Kendisi de zaten son günlere kadar kararsızdı. Devamlı, yani münakaşa değil de daha doğrusu, o fikir üzerinde yorum yaptık, tartıştık, yorum yaptık. Kendisi istedi. Bazı sebeplerden istediğini açıkladı. Bir kere ben muhalefete düşmem dedi. Muhalefette olmam dedi. Fakat son seçimlerde belediyede aldığı neticeleri biliyorsunuz. O ona bir işaret gibi geldi. Sonra dedi ki insanlar ne kadar ağzı ile kuş tutsa, iyi hizmet verse, ne olursa olsun, eskir dedi. Bıkılır insanların yüzünden, eskir, bıılır. Ve bu belediye seçimlerinin de neticesi hoş değil. Yani bir daha ki seçimlerde ne olacağı belli değil dedi. Ben de bu kadar bu memlekete hizmet etmişim, bu şeyi yapmışım, bu imkânım varken, bunu kullanmalıyım herhalde dedi. Sonra bir de dünyaya karşı artık demokratik kura içerisinde Meclis'in seçtiği bir sivil cumhurbaşkanı olsun dedi.

Bundan sonra ne olur, ne olmaz bilmiyorum ama kaç defadır, dedi, hep asker gelmiş, ihtilalle veya öyle böyle ama hep asker cumhurbaşkanı gelmiş. İlk defa dedi bırak Meclis kendi kuralları içerisinde seçsin, bir sivil cumhurbaşkanı çıksın ortaya, bu da dünyaya karşı güzel bir şey, jest dedi, bütün bunların neticesinde karar verdi. Seçildi. Gittik Köşk'te, ilk mesela salon katında, misafirlerin ağırlandığı yerde, bir de holde tuvaletler vardı. Ben o holden geçerken

ilk o dikkatimi çekti. Açtığım zaman, ilk yapıldığı zamanki alaturka tuvaletleri gördüm. Korkunç bir şeydi yani o manzara. Ve ilk işim hemen orayı yıktırıp doğru düzgün, temiz bir şey yaptırmak oldu. Mutfağı, mutfak öyle çok cskiydi. Mutfağın yenilenmesini istedim. Ve yukarıda da elektrik telleri sallanıyordu ortada. Her an yangın çıkabilirdi. O elektrik tesisatının doğru dürüst borular içerisine aldırıp yenilenmesini istedim. Onun dışında Atatürk'ün kullandığı yatak odası ve banyosu, o bir bölüm var. Onu zannediyorum kimse kullanmamış ve metruk bir vaziyetleydi. Ben orayı, merak ettim, gezmek istedim. Banyodaki taşlara bastığımız zaman mantar gibi ayağınız çöküyordu. Yani bütün çürümüş her tarafı. Kullanılmaz bir haldeydi. Ben üzüldüm orada, çok üzüldüm. Dedim ki burası tamir olsun, yapılsın burayı ben kendim kullanacağım. Orayı tamir ettirdik, banyoyu filan. Ve orada kaldık biz orayı kullandık kendimiz. Mesela biz Başbakanlık Konutu'na da gittiğimiz zaman Atatürk'ün kullandığı eşyaları aradım, tabakları filan, hepsi parça parça dağılmış. Kimisi personel elinde, kimisi orada, ben bütün onun kullandığı eşyaları toplayıp bir vitrin yapıp koymuştum ortaya.

Bilmiyorum benim Atatürk'e karşı çok özel bir sevgim, saygım var. Bir başka benim için o. Orada da onun yaptırdığı, kaldığı daireyi düzeltip, yaptırıp orada yaşamak benim için çok önemliydi. Onun dışında bir şey yapmadık. Ben kendi eşyalarımı yine götürdüm ve aldım tekrar.

Cüneyt Ülsever: Benim yerleşik kanaatim odur ki rahmetli Özal cumhurbaşkanlığına yükselmedi, cumhurbaşkanlığına kaçtı. Neden böyle söylüyorum; bir kere cumhurbaşkanlığı bizdeki tarifi gereği Turgut Bey'in karakteri ile hiç uyuşmayan bir makam. Yani bizde cumhurbaşkanlığı yürütmenin, icraatın makamı değil. Turgut Bey ise kendini, projelerle var etmeye çalışan, projelerle tarif etmeye çalışan bir kişiydi.

Elinde böyle bir imkân varken bu imkânı bırakıp kendisini daha pasif bir göreve seçtirmesi veya seçilmesi bence bir kere Turgut Bey'in karakter analizine çok uyan bir şey değil. Ha başkanlık sistemi, cfendim başkanlık sisteminde rahmetli samimi olsaydı, yine elindeki en büyük alet hükümet

olacaktı. Yani bu konuda yapılacak olan anayasal ve kanunî değişiklikleri yapmak için en doğru makam yine hükümetti. Yani hükümetle kalabilir, hükümeti devam ettirebilir, gerekli anayasal ve kanunî değişiklikleri yapıp başkanlık sistemini getirip seçim ilan edip, o seçime de katılabirdi.

Ama böyle bir enerjisi artık 87'ler-88'ler sonrasında kalmamıştı. Uzun yıllar iktidar olmanın getirdiğı yorgunluk, yıpranmışlık vardı. Ama bence daha ötesi, ailesi ve çevresi hakkında çıkan doğru yanlış dedikodular ve bunu muhalefetin doğru kullanması, kendi açılarından güçlü kullanmaları her geçen gün ona altındaki halinin kaymakta olduğı duygusunu veriyordu.

Böyle bir ortamda, Turgut Bey sayın Evren'den boşalan makama; bence suda yüzen bir adamın... Yüksek bir yere asılırsınız ama o yüksek olduğı için değil, sizi sudan kurtaracağı için asılırsınız. Bence cumhurbaşkanlığına öyle geldi.

Mükerrem Taşçıoğlu: Tabii benim gibi birkaç arkadaş cumhurbaşkanı olmasını istemedik, ama kendisine bunu çok saygılı bir şekilde ifade ettik. Cumhurbaşkanlığını ilan edeceği gündən bir gün evvel genişletilmiş bir merkez toplantısı yaptı partide, hatta yanımda da Güneş Taner oturuyordu, o da söz almak istedi, "Senle hep konuşuyoruz, sen dur" dedi, "Mükerrem söylersin." Dedim ki: "Efendim siz kararı vermişsiniz." Soruyor ya gideyim mi, gilmeyeyim mi diye, bunun önüne geçemeyeceğiz ama gönlüm razı değil, zor olacak bundan sonrası diye.

Mehmet Keçeciler: Ben prensip itibariyle Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne çıkmasına karşıydım, çünkü her ne kadar 1982 Anayasası'nda cumhurbaşkanına parlamenter sisteme aykırı yetkiler de verilmiş olsa, biz netice itibariyle parlamenter sistemle yönetilen bir ülkedydik. Ve bu sistemde aslanan başbakandı. Ve cumhurbaşkanlığı daha ziyade sembolik bir makamdı. Ve cumhurbaşkanlığına içimizden bir arkadaşı, kendisinin tasvip edeceği, partimize ve kendisine hiç ihanet etmeyecek bir arkadaşı belirleyip, onu seçebilirdik.

Güneş Taner: Semra Hanım kendisinin cumhurbaşkanı olmasını hiç istemedi. Ben cumhurbaşkanı olmasını istedim. Sürekli bu konuda, kendisini ikna edebilmek için çeşit-

li şekillerde anlatmaya çalıştım. Sebebi basitti, dedim ki bu parti beş senedir iktidarda. Kurucususunuz. Başbakanısınız. Yapacağınız büyük hamleleri yaptınız. Bu parti eğer rüş-tünü ispat edecekse sızsiz ayakta durmasını bilmesi lazım. Zaten duramayacaksa yanlıştır. Yani illa bir insanın yaşa-mıyla olması doğru değildir. Oysa cumhurbaşkanlığı bizim Anayasamız'ın verdiği yetkilerle, ki çoğu insan bunu anla-maz, bizim Anayasamız cumhurbaşkanına çok büyük yetki-ler vermiştir. Bu yetkiler içerisinde Türkiye'deki önemli üç kaleden bir tanesidir.

Bir tanesi başbakanlıktır. Bir tanesi cumhurbaşkanlığıdır. Bir tanesi Meclis başkanlığıdır. O da Meclis'in çalışmasını yönetmek açısından çok önemlidir. Özal'ın, devletin başına geçerek bu dengeler içerisinde burada Türkiye'nin ufuklarını açıp vizyonu olan insanlarla paylaşarak Türkiye'deki önemli olan beş gücün bir araya gelip çalışmasını temin etmesi açısından da önemliydi. Bunların bir tanesi asker, diğ-erleri siyasetçi, özel sektör, bürokrasi ve basın.

Bu beş güç genellikle birbirine karşıdır. Birbirleriyle devamlı olarak mücadele ederler. Ve bu mücadele Türkiye'nin bir şekilde ilerlemesini sağlar. Halbuki bir cumhurbaşkanı bunların başında bir koordinasyon sağladığı zaman bunların arasında kavga etmeyi engelleyip de bunları bir yumruk gibi sıkabilse Türkiye'ye çok büyük bir ivme kazandırabilirdi. Ve Özal'ı, bunu yapabileceğine tahmin ediyorum, ikna ettik.

Kenan Evren: Cumhurbaşkanlığından ayrılma zamanım yaklaşıyor benim. Cumhurbaşkanı kim olacak? Tabii ki ANAP içerisinde biri olacak, çünkü 290'a yakın milletvekili var. Ama Özal böyle bir kendi partisi içerisinde yoklama yapıyor, haberini aldım. İşte cumhurbaşkanı kim olsun, altı yedi tane isim vermiş, bunlardan hangisini tasvip edersiniz diye. Pardon, başbakan kim olsun diyeydi bu. Cumhurbaşkanı için kendisine karar verdiği anlaşılıyor. Yaklaştığı bir sırada, tam tarihi aklımda değil, "Özal" dedim "ben anlıyorum ki sen cumhurbaşkanlığına soyunuyorsun." "Efendim galiba öyle olacak" dedi. "Bence hata yapıyorsun" dedim. "Çünkü bu partiyi sen kurdun, bu senin evladın. Sen şimdi bunu bırakıp cumhurbaşkanlığına geçeceksin, partin başsız

kalacak ben sana söyleyeyim. Ve cumhurbaşkanlığında zaten bir yetkin de olmayacak" dedim. "Ben senin yerinde olсам bunu kabul etmem" dedim. Hatta bazı isimler verdim, "Bunlar cumhurbaşkanı olabilir" dedim.

"Ali Bozer" dedim, "Kaya Erdem" dedim, aklımda kaldığı kadarıyla.

Süleyman Demirel: Yüzde 21,75 oyu. 21,75'le oturulur muydu Çankaya'da? Onun için karşı çıktım. Ben, sadece ben değil, Türkiye karşı çıkmalıydı? Oturuluyorsa mesele yok. Ben, 1989 yerel seçimlerde oy, 21,75 değil mi? Ondan karşı çıktım. Sadece ben karşı çıkacak değildim, herkes karşı çıkmalıydı... Ve tek partinin oyuna dayanarak çıktı. 290 tane milletvekili yüzde 35 oyla, 290 milletvekili. Ve buradan ekseriyet çıkarmak gayet tabii kolaydı. Başka parti girmedi seçimlere, kimse girmedi. Meclis'te tek partinin oyları ile seçildi. Bunlar o günkü iddialardı. Burada yine kimseyi incitmek istemiyorum. Ama bir belge hazırlıyorsunuz, beni töhmet altında bırakıyorsunuz, karşı çıktım diye. Niye mi karşı çıktım; 21,75 ile Çankaya'ya çıkılmamalıydı, diyorum. Ve ben yine şunu söylüyorum. Çankaya'ya kim çıkacaksa milletin çoğunluğu ile çıkmalı. Eğer millet seçerse iki turlu seçmeli ve yüzde 50'nin üstünde çıkmalı. Yoksa Meclis seçmeye devam ederse Meclis'in çoğunluğu ile çıkmalı. Bir şey söyleyeyim usul bakımından, hukuki bakımdan bir hata yoktur Çankaya'ya çıkışında. Yalnız işin özüne indiğiniz zaman 21,75 oydur işte.

Şarkı Tara: Çankaya'ya çıkmasına ben de muhaliftim. Çünkü öyle başbakanları çok yetiştiremiyoruz biz. Bana sorsanız, başkalarının çıkmasına da muhalifim. Yani bir başbakanlık Türkiye'de çok mühim, tabii çok şerefli bir mevki cumhurbaşkanı olmak, devleti temsil etmek... Ama devlet başkanı iş yapmıyor, başbakan iş yapıyor, bütün icraat onun elinde; ben onun Çankaya'ya çıkmasında Türkiye'nin menfaatine olarak fayda görmüyordum.

Mesut Yılmaz: Rahmetli Özal'la fikir ayrılığımızın temelinde rahmetli Özal'ın cumhurbaşkanı olma tercihi yatar. Bu konuyu bir defa rahmetli Özal'la benim aramda, Başbakanlık Konutu'nda uzun bir görüşmeye konu oldu. Rahmetli Özal bana cumhurbaşkanı olması gerektiği konusundaki argü-

manlarını ifade etti. Bence bütün bu argümanların karşısında Türkiye’de anayasal sistem içerisinde cumhurbaşkanlığı’nın tayin edici bir makam olmadığını, bizim sistemimizde asıl ağırlığın hükümette, başbakanda, dolayısıyla olduğunu, kendisinin cumhurbaşkanı olması halinde sistemi değiştirecek, yani cumhurbaşkanının konumunu başkana dönüştürecek bir siyasi ağırlığımızın mevcut olmadığını, Türkiye’nin siyasi bir belirsizliğe, çekişme dönemine atılacağını, ANAP’ta bir liderlik meselesinin ortaya çıkacağını, ANAP’taki hiç kimsenin rahmetli Özal’ın bıraktığı boşluğu doldurmaya yeterli olamayacağını, dolayısıyla cumhurbaşkanı olma tercihinin Türkiye’yi bir siyasi belirsizliğe sürükleyeceğini ifade ettim.

Üzülerek görüyorum ki benim argümanlarım haklı çıktı.

Çankaya Köşkü’nde ilk günler

Hüseyin Aksoy: Cumhurbaşkanı seçildikten sonra hemen Köşk’e gidilmedi. Boya badana işlemleri yapıncaya kadar Konut’ta kaldık. Oraya Konut’tan fazla eşya gitmedi. Bir makam masası vardı, o masa da Ruslardan kalmaydı, o gitti. Dört tane araba gitti. Ondan başka Konut’tan çok fazla da eşyanın gittiğini hatırlamıyorum.

Tabii dosyalar, arşivler filan gitti. Semra Hanım dekorasyon işleriyle uğraşır. Ama biz, inanır mısınız, Cumhurbaşkanlığı deposundan sandalyeleri çıkarıp kullandığımız olurdu. Dışarıdan anormal bir eşya da alınmadı. Mevcut eşyalar kullanıldı. Yatak odasını kendisi almıştı, karyola filan. Ufak tefek bazı yenilikler yapıldı, aşırı büyük bir şey yapılmadı ama. Bir Cumhurbaşkanlığı hizmet binası vardır. Sayın Evren Paşa zamanında temli atılmış, yıllarca sürmüş, bizim zamanımızda inşaat sürdü. Sayın Demirel zamanında bitti. Orada enteresan bir anım var. Daha inşaat halindeydi, ilk defa gidiyoruz. O kabul salonunda bir sürü direk gördük biz. Büyük bir salon, ben yadırgadım, dedim ki: “Niye bu kadar çok direk var?” Turgut Bey de o zaman, ilk defa o zaman gitti. Proje müellifi dedi ki, “Bizim Türk insanı böyle kokteyllerde filan hep bir yere dayanmak ister, direkler onun içindir” dedi. Yani ben pes dedim artık hiçbir şey söylemiyorum ben. Yani orada cumhurbaşkanı bir konuşma yapacak, oradaki

direklerden millet birbirini göremeyecek. Yerebatan Sarayı gibi bir haldeydi. Ondan sonra ne oldu, ne yapıldı bilmiyorum ve hiç de gitmedim.

Kaya Toperi: Cumhurbaşkanlığı'na geçtik. Cumhurbaşkanı makamına girdi. Telefonla bir yeri araması gerekti. Telefonu aldı. Birisi çıktı. "Kim var telefonda?" Baktık santral. "Alo çıkmak, bana falan yeri bağla" diyorsunuz. O santraldan bağlıyor. "Yahu böyle şey olur mu?" dedi. "Yahu çocuklar şuradan bir faks çekin" dediler. Faks makinesi yok. "Efendim" dedim, bizim basın bürosunda teleks varmış onu kullanalım isterseniz." "Yahu teleks olur mu?" dedi. Başbakanlık'tan Hüseyin Aksoy yanında bir portatif faks makinesi getirmişti. Onunla faks çektik. Ondan sonra işte hemen cumhurbaşkanı talimat verdi Kemal Yamak Paşa'ya, genel sekreteri. Araştırıldı. Opus diye bir telefon sistemi kuruldu. Hatta o ara basında, "Özal telefonla bakanları dinletiyor" diye haberler çıktı. Çünkü böyle bir modern sistemdi. Çünkü Köşk'te bir yığın insan çalışıyor.

Hepimizin işi telefonla. Telefon artık bugün su kadar hayati öneme haiz bir şey. Hatta arkadaşları çağırırım basında: nasıl bir telefon. Normal bir telefonda. Mesela dedikodular çıktı. Kendine özel daire inşa ediyor diye. Cumhurbaşkanlığı katında banyo kırıldı. Mimar Ragıp Buluç'tan bunu öğrenebilirsiniz. O yaptı. Mütevazı bir banyo yapıldı. Jakuzili banyo yapılıyor oldu. Yıllardır badana yapılmamış, oturma salonunun duvarları kazınmıştı. Hatta ben gittim bakım 1933 tarihli gazeteler yapıştırılmıştı duvara. Yani o zamandan, 33'te son badana görmüş Allah bilir.

E bunlara siz yeni bir telefon sistemi getiriyorsunuz. Artık teknoloji ilerlemiş, bilgisayar her tarafa yayılmış. Mesela ben de basın-yayının haber bilgisayarını cumhurbaşkanının makamına bağladım. Cumhurbaşkanı basın-yayının şeyinden devamlı haberleri izliyordu. Sonra yetmemeye başladı basın-yayının, Reuter'in servisini aldık, oraya koyduk. Ve bunu da Reuter bize bir jest olarak verdi.

Biz de bu arada basın merkezinde bilgisayar sistemimizi kurduk. Ve bütün bunları yaparken de muhtelif kuruluşlardan, özel sektördeki dostlarımızdan yardımlar vasıtasıyla. Çünkü Köşk'ün bütçesinde yeterli ödenek yoktu. Onun için

ne imkânlar varsa bu imkânları kullanarak Köşk'ü çalışılabilir hale getirdik. Biliyorsunuz açacak telefonu cumhurbaşkanı "Alo! Oğlum bana Başbakan Akbulut'u bağla" diyecek. O da bağlayacak. Adam dinlemiyor mu, dinliyor mu ne olduğu belli değil. Hiç olmazsa bu sistemi kurduk. Açıyordu telefonu başbakanla konuşuyordu, bakanlarla konuşuyordu, bizle konuşuyordu, biz dışarıyla konuşuyorduk...

Hatta, "Efendim" dedim, "bu yaştan sonra ne işime yarar bilgisayar?" dedim. Elime cetvelle vurarak bana bilgisayar öğretmişti. Bugün dua ediyorum kendisine.

Mesela yanlış tuşa bastığım vakit, "Oraya basılmaz geri zekâlı şuraya bas" derdi. "Dikkat et" derdi, "buradan gireceksin, bu entere basacaksın, buradan çıkarsın." Bilmem control zed tuşuna bas! Buna basma! Çok ve hatta benim yavaş yavaş öğrendiğimi görünce pek de keyiflendi. Bir gün hatta benim ofise gelmişti, dolaşıyordu arada bir, benim bilgisayarda yazdığımı görünce, "Ha gördün mü bak adam oluyorsun demişti" bana.

Kenan Evren: Köşk'te tasarruf tedbirleri, en ince noktasına kadar tatbik edilirdi. Ben geziye gittiğim zaman, yurtiçine veya yurtdışına gittiğim zaman, kaloriferler söndürülürdü. Benim Köşk'ün kaloriferi yanmazdı. Oradaki lojmanlara haftada üç gün sıcak su verirdik. Benim kızım geldi, dedi ki: "Baba haftada üç gün sıcak su veriliyor." Ben dedim ki: "Sen buraya gelmeden önce kiradayken akıyor muydu sıcak suyun her gün?" Tasarruf tedbirlerine sonuna kadar riayet ederdik. Yani bu fena bir şey değil ki. Ondan sonra ne hale geldiğini biliyorsunuz. O zamanın bütçesi 2-3 milyar, çalışanların sayısı 300'e yakındı, 1 000 küsur kişiye çıktı. Onun için, bu tenkit edilecek değil, takdir edilecek bir konu.

Engin Güner: Köşk'e gelince çok şaşırım, yani ben orda, Fransa'da çok uzun süre kaldığım için, işte Élysée Sarayı'yla falan mukayese ediyorum, acaba ordaki durum nedir, onları biraz biliyorum. İşte yüzlerce insanın çalıştığını, danışmanların çalıştığını vs. Gelince çok büyük bir düş kırıklığına uğradım. Çünkü tam klasik bir devlet dairesi konumundaydı. Herkes belli bir saatte geliyor, akşamüstü belli bir saatte gidiyor. Aynı devlet dairesindeki gibi büyük bir karmaşa içinde herkes servis araçlarına hücum ediyor ve gidiyor-

du. Tabii bu bir Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nde çok yadırganacak bir durumdu. Yani ben Cumhurbaşkanlığı deyince 24 saat çalışan, çok daha modern çalışma imkânlarına sahip bir yer olarak hayal etmekteydim. O zaman telefonlarımızda kilit vardı, yani dışarıya telefon edilmesin gibilerden, kilitler konmuştu. Bu durum beni son derece şaşırttı. Tabii şunu da unutmamak lazım, asker kökenli bir cumhurbaşkanı vardı. Özal, Celal Bayar'dan sonra, ikinci sivil cumhurbaşkanı olarak görevi devralmaktaydı. O bakımdan da işin bir nezaketi ve hassasiyeti vardı. O geçişi uyum içinde yapmak gerektiğine inanmaktaydık. Ama o mevcut haliyle de Özal gibi bir kimsenin çalışması mümkün değildi, hemen o kilitler söküldü atıldı ilk ağızda, bilgisayar sistemleri kuruldu. Son derece modern telefon santralı, yeniden Köşk'e mahsus bir santral getirildi. En son, o zamanda gereken son haberleşme tekniklerine sahip olduk ve biz orada 24 saat esasında çalışmak üzere bir kadrolaşmaya gittik.

Özal'ın Köşk'teki günlük çalışma temposu başbakanlıktan ve parti genel başkanlığından geldikten sonra eski durumuna göre biraz daha düşük bir tempoydu denebilir. Normal de budur. Ama buna rağmen çok yoğun bir programı vardı. Gündüz normal mesai saatleri diyebileceğimiz saatler ise, ne bileyim, 9'dan itibaren saat 7'ye kadar, 19'a kadar normal kabulleri, ziyaretleri, açılışları vs. gibi şeyleri olurdu. Ama Özal onun dışında asıl çalışmasını gece yarısı yapardı, yani saat 22'den, 23'ten sonra. Asıl mesaisini, düşünmesi gerekenleri, ciddi konuları o zaman görüşürdü ve bu bakanları, ilgili bakanları, genel müdürleri aramak suretiyle saat 3'e, 4'e kadar sürerdi. Dolayısıyla Özal çok az uyuyan bir kimseydi. Sabah da çok erken, namazla birlikte kalkar, ondan sonra istirahat eder, sporunu yapar ve saat 8 gibi kahvaltıya gelirdi ve kahvaltıda da hemen karşısında bizleri bulurdu. Günlük olayları konuşurduk, bir iki danışman olarak biz yanında olurduk. Programı açıklanırdı, yapacağı konuşmalar görüşülür veya son şekli verilirdi. Bu şekilde bir çalışma temposu vardı ve çok yoğundu, yani Özal'ı alışılmışın dışında bir cumhurbaşkanı olarak kabul etmek lazım. Özal hiçbir zaman fazla protokoler bir cumhurbaşkanı değildi. Öyle şeylere de kesinlikle önem vermezdi. Ama tabii devletin

belirli bir protokolü vardı, Köşk'ün bir protokolü vardı. O söylenenlere de uyardı. Ama aslında alışılmamışın dışında bir cumhurbaşkanıydı ve bunu da dış politikaya ve ekonomiye çok büyük ağırlık vermek suretiyle göstermekteydi. Bu bakımdan yoğun bir temposu vardı.

Rahmetli Özal, tabii ki inanmış bir kimseydi ve o zamanı kadar alışılmamış bir tam cumhurbaşkanıydı. Buna din faktörünü ilave etmek mümkündür. Tabii ki inanmış bir kişi olarak namazlarını kılardı Köşk'te, fakat hiçbir zaman aşikâr bir biçimde yapmazdı kimseye. Biz 24 saat yanında olan kimselerdik. En ufak, hiçbirimize bu konuda en ufak bir telkini veyahut sen de geliyor musun, gidiyor musun diye bir şey söylememiştir. Bu çok enteresandır. Hatta dışarıya da gitmiş olmamak için, bu işi gözlerden uzak yapabilmek için, Muhafız Alayı'nın camiine gider, orda askerlerle birlikte kılardı cuma namazlarını. Namaz kıldığını da kesinlikle belli etmezdi. Mesela Okluk Koyu'ndayken hep bilgisayarının başındaydı. Beni de yanına oturtur, kimi bulursa onu oturturdu. 24 saat diyebileceğim bir süreci bilgisayarının başında geçirirdi. Fakat zaman zaman ortadan kaybolurdu. Hiçbir şey söylemeden, bir 10-15 dakika sonra geri gelirdi. Yani bunları hiç kimseye belli etmeden yapardı. Güzel tarafı da oydu. Yani hiçbir zaman bunu ön plana çıkarmamıştı ama yani Köşk'te de böyle namaz falan kılan bir cumhurbaşkanı Özal'la birlikte olmuştu.

Sektöz ANAP'lı liderlikte anlaşamıyor

Oltan Sungurlu: İşte o Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne çıkacağı ara dönemde beni çağırdı. Zannediyorum ilk beni çağırmış. Bana partide yeni genel başkanı nasıl seçmesi lazım geldiğini ifade etti. Ben bu top bana gelebilir düşüncesiyle düşüncelerimi samimi olarak ifade ettim. Dedim ki: "Sayın genel başkanım, şu anda kamuoyunda size büyük bir tepki var, haksız bir tepki var. Cumhurbaşkanı olduğunuzda da her gün kamuoyu önüne çıkarsanız, bugün size tepki gösterenlerin bu tepkisi devam edecek, onun için ben bir müddet, sizin söylediğinizin aksine, en azından birkaç ay, kendinizi özletmenizi tavsiye ederim, televizyonlara çıkmamak sure-

tiyle özletmenizi tavsiye ederim." Yine hatırımda kalan, söylediklerimden; "Sayın genel başkanım" dedim, "şu anda kim partide başbakan olsa hükümeti kurarken size sormadan hükümet kurmaz. Ama ola ki siz sakın o başbakan tayin ettiğiniz kimsenin cebine Bakanlar Kurulu listesini koymayın, kamuoyu önünde küçük düşürmeyin" dedim, "kimi tayin etmeniz, size sorar". Böyle bir şey dedim, "yanlış olur". Yine söylediğim bir başka şey, dedim ki: "Efendim, başbakanı hemen atamayınız. Hemen kongreyi yapalım, sonra başbakan atayınız. Zaman var, müsait. Çünkü başbakanı atarsanız, o takdirde kongreye gittiğimizde, ANAP iktidardan düşmesin, elimizdeki başbakanlığı kaybetmeyelim diye herkes başbakana oy verir. İstese de başbakana oy verir, istemese de başbakana oy verir, genel başkan olarak, bir yarış olmaz. Ondan sonra da kerhen oy verdikleri için, başbakan olan arkadaş, ne kadar başarılı olursa olsun, parti tabanına, kamuoyuna kendini kabul ettiremez." "Ama" dedi, "kongreden daha kolay geçmez mi?" "Kongreden daha kolay geçer efendim, ben de onu söylüyorum, kongreden muhakkak geçer ama hiçbir zaman seçilmiş bir genel başkan olmaz, atanılmış bir genel başkan olur. Bu da ona güç vermez." Ben buna benzer görüşlerimi söyledim. "Ne yapmam lazım?" dedi. Dedim ki, saydım on isim, "Şu arkadaşları da çağırın, fikirlerini alın" dedim. Yani benden başka dokuz kişiyi daha saydım. Bu saydıklarımın aşağısı yukarı... Mesut Bey'in çağırıp, görüşünü aldığını gazetelerden okudum. Başka kimleri çağırıyor bilmiyorum ama çok kimseyi çağırmadı. Aksine sekiz kişi tayin etti. Bu sekiz kişinin zannediyorum sekizi de benim söylediğim isimlerdir. Belki sekizi değil de yedisi. Benim söylediklerimden birkaç kişiyi çağırmadı. Yani görüşünü almasını tavsiye ettiğim isimlerden, ki bunlardan Kaya Erdem var, Safa Giray var, yani benim görüşünü almasını tavsiye ettiğim isimlerden çağırmadıkları bunlar var.

Aksine sekiz kişiyi çağırıyor ve dedi ki: "Bu sekiz kişinin içinden birisi genel başkan olacak." Görüş istedi. Ben daha evvel de kendisine söylemiştim.

Sekizimizi topladı efendim. Başbakanlık Konutu'nda topladı. Aşağı salonda. Üç defa toplandığımız için yeri karıştırabilirim. Ama orada toplandığımız oldu, yani, Başbakanlık

Konutu'nun alt katında, yemek salonunun yanındaki kabul salonunda toplandık. O toplantıda, ben dedim ki, daha önce de söylemiştim. "Bu partide genel başkanlığı kendi gücüyle alacak biri varsa çıkar alır, ama siz destek vermeden kimse almayacağına, siz karşı çıktığınız zaman kimse alamayacağına göre ben böyle yarışa girmem" demiştim. "Daha evvel size bu husustaki düşüncemi söyledim" dedim. Cengiz Tuncer Bey Allah rahmet eylesin, o da o istikamette bir şey söyledi. Ali Bozcer Bey, "Ben yaşıyım, ben bu işi yapamam" dedi. "Sırayla söylemiyorum. Herkesin söylediğini söylemeye çalışıyorum. Mesut Bey, Keçeciler'e ve Pakdemirli'ye muhalefet etti. Onlara karşı benim, çekincem var" dedi. "Diğer arkadaşlar uygundur ama onlara ben razı değilim" dedi. "Keçeciler de, ben de Mesut Bey'e razı değilim" dedi. "Güneş Bey de, Keçeciler muhafazakâr kanattan, Mesut Bey liberal kanattan, uçlar" dedi. "Onlar onun için ikisi de olamaz" dedi.

İkinci gün tekrar toplandık. Özal yarın, dedi gelin de şu saatte bir daha konuşalım. Biz o saatte geldik. Geldi, dedi ki, "Çok yorgunum" dedi, "fevkalade yorgunum, siz kendi aranızda bir konuşun bakalım" dedi, "ne fikir çıkacak ortaya?" Konuşma başladı.

Hatırladığım, Pakdemirli, Keçeciler ve Mesut Bey yine böyle bölündüler, ihtilaf çıktı aralarında. Hüsnü dedi ki: "Bu şartlarda ne konuşacağız?" Dağıldık, hiç toplantı olmadı gibi bir şey. Zaten ne konuşacağımızı da bilmiyordum. Üçüncü gün için dedi ki yarın... Zaten Turgut Bey bize, siz bir konuşun, yarın gece tekrar toplanır bu işi bitiririz, bugün çok yorgunum. Yarınki gece gittik. Dedi ki, "Arkadaşlar, şimdi bu sekiz arkadaşın birisi başbakan olacak, genel başkan olacak" dedi. "Ancak benim hepinizden bir ricam var. Hepiniz başbakan olursanız olunuz, diğer yedi tanesi yılbaşına kadar bu hükümette olacak, istifa etmeyecek" dedi. Sordu. Hepimiz "Peki" dedik.

Meclis'e gittiğimizde bu sekiz kişiden birisinin başbakan olmadığını, Yıldırım Bey'in atandığını ve o gün Meclis'e bildirileceğini, atama yazısının okunacağını öğrendik. O günkü hadise de ondan ibaret.

Ben bir şey daha söyleyeyim. Şimdi hani dedim ki biz sekiz arkadaş konuşuyoruz, şu şöyle dedi, bu böyle dedi,

Güneş Taner eğildi, dedi ki işte, "Bunlar muhafazakâr, bunlar da aşırı liberal, bunlardan olmaz efendim" dedi. Sonra eğildi benim kulağıma dedi ki, "Ali Bozer yaşlıyım diyor, olmuyor" dedi. "Onlar muhafazakâr, onlar da liberal, olmuyor" dedi. "Ben de" dedi, "bu kavgayı yaptım" dedi. "Benden de olmaz. Cengiz Tuncer'le size kaldı bu iş" dedi. O zamanlar Güneş Taner, Özal'ın evinde yatıyordu. Yani bu olaylar olduğu zaman eşiyle beraber Özal'ın evinde yatıyordu ve daha sonra da Cengiz Tuncer'in Başbakanlık kararnamesinin yazıldığı duyuldu. Aşağı yukarı o gün rahmetli Cengiz Tuncer, neredeyse tebrikleri kabul ediyordu. Yani böyle bir geçmiş de var ama bunun tabii ne kadar sağlıklı olduğunu bilemiyorum.

Güneş Taner: Şimdi, ilk etapta milletvekilleri arasında bir yoklama yaptı. Bu yoklamada isimler aldı. Bu isimleri aldıktan sonra dedi ki, "Bu parti içerisinde büyük hizmet veren, çalısını meydana getiren, omurgasını kuran arkadaşlarımızın ismini açıklayacağım" dedi. On sekiz kişiyi açıkladı. "Bunların arasından başbakanı seçmeyi düşünüyorum" dedi. Daha sonra, bu on sekiz kişiyi açıkladıktan sonra bunu sekize indirdi. Sonra bizi Başbakanlık Konutu'na çağırıldı.

Ali Bozer, Hüsnü Doğan, Oltan Sungurlu, Mesut Yılmaz, Cengiz Tuncer, Mehmet Keçeciler, ben, bir kişi daha var... Biz kendi aramızda oturduk, uzun uzun konuştuk, tartıştık. Bir türlü neticeye gelemiyoruz. Sonra ben bunu bir elemantasyon yoluyla yapma şeyinde yaptım. Dedim ki: "Keçeciler'in imajı kötü, olmasın. Ondan sonra, Ali Bozer zaten siyaseti bırakacağını ve bundan yorulduğunu açıklıyor. O da olmasın. Mesut Yılmaz da Keçeciler gibi öbür bir kesimin şeyi olarak öne çıktı. O da olmasın." Onun üzerinc Mesut Bey dedi ki: "Yahu sen kendin için her şeyi hazırlıyorsun. Herkesi teker teker dışarıda bırakıyorsun." "Yo" dedim, "benim için bir kişinin itiraz etmesi yeterli. Gördüğüm kadarıyla sen itiraz ediyorsun, ben de olmayayım" dedim. "Geriye kim kalıyor?" dedim. "İşte Oltan Sungurlu'yla, Cengiz Tuncer. İkisinden biri olsun" dedim. Sonra çok büyük kavga çıktı, reaksiyon.

Herkes kendi kafasından bir şey söyledi işte. Hüsnü Doğan'a dedim ki: "Sen ailedensin, hanedansın ondan olmaz."

Matrak bir şeydi. Tahmin ediyorum buna benzer şeyler papaların seçiminde de, kardinaller kendi aralarında bir yere gidip konuştuklarında da olur. Tabii daha sonra dışarı çıkar çıkmaz bilemiyorum ama... Sonunda görüldü ki, kendi aramızdan birisini bu şekilde seçmemiz mümkün değil. Yani hiçbir kişi, sekiz kişi, hiçbir şekilde bir kişi veya iki kişinin üzerinde bölünemiyor.

Turgut Bey de yukarıda kış kış gülüyordu bunlara. Takip ediyordu. Sonra hiç kimsenin tahmin etmediği gibi, önce Cengiz Tuncer'i yapmayı düşündü. Kararnamesini yazdırdı. Fakat daha sonra, Cengiz Tuncer'e daha ulaşmadan bu, Yıldırım Akbulut'unkini yazdırıp Yıldırım Akbulut'a tebliğ etti. Yıldırım Akbulut kendisine mazbatayı vermek için gelmişti. O sırada dedi ki: "Seni görevlendirdim."

Hüsnü Doğan: Özal, kendisinden sonra ANAP'ın başına kim geçecek, diye, önce on sekiz arkadaşımızın ismini ortaya koydu. Parti grubunda bir anket yaptı. Daha sonra bu on sekiz kişiyi sekize indirdi. Ben her iki listede de varım ve bizi hatta bir gün Başbakanlık'ta bir odaya kapattı. Dedi ki, "Amanızda birisini seçin, aranızda kabul ettiğiniz kimseyi ben başbakan yapacağım" dedi. Orada benim dışımda Mesut Bey vardı. Ali Bozer vardı. Cengiz Tuncer, Oltan Sungurlu, Ekrem Pakdemirli, Mehmet Keçeciler, Güneş Taner toplam sekiz kişiydik. Tabii bu sekiz kişi bir nevi de ikiye bölünmüştü, biri liberal cephe, biri muhafazakâr cephe olarak da 4-4 de dengelemişti orayı da, o listeyi. Tabii böyle bir sekiz kişinin arasından başbakan çıkarması mümkün değildir.

İçimizde, siz başa geçin, biz sizi destekleyelim, diye olması mümkün değildir. Belki Özal o günleri o şekilde oyaladı, zaman kazandı. Bir zaman kazanma, oyalama olarak düşünüyorum. Zaten belki o, Sayın Akbulut'u daha önceden de planlamış olabilirdi ki planlamıştı onu. Akbulut'un Meclis başkanlığı için ısrar etti, ta önceden planladığını gösteriyor bu. Tabii, aslında Özal, herhangi birini gösterebilirdi. Ayrı konu, ama sekiz veya on sekiz çıkarması doğru olmadı. Çünkü ondan sonra o sekiz veya on sekizden her biri kendisini değişik noktada görmeye başladı ve parti bakımından iyi olmadı. Yani ben onu doğru bir davranış olarak görmüyorum.

“Sanki kardinaller papayı seçiyor”

Mesut Yılmaz: Özal'ın niyeti bizi baş başa bırakıp bizim aramızda varacağımız bir uzlaşmayı kendisine bildirmemizdi. Hatta bunu kardinallerin papa seçimine benzetmişti. Burda bir uzlaşma olana kadar bu toplantı devam edecek, siz uzlaştığınız zaman bana bildireceksiniz, işte o zamanda duman çıkacak falan demişti. Ama daha biz yönetimde anlaşamadık, yani, çünkü rahmetli Özal bizim uzlaşmamız halinde, ki uzlaşmamız mümkün değildi çünkü en azından mesela Güneş Taner arkadaşımız oradaki uzlaşmayı engellemek misyonuyla bulunuyordu, uzlaşmamız halinde kendisinin bulacağı çözüme hepimizin razı olacağımızın sözünü bizden istiyordu. Bence bu baştan hazırlanmış bir senaryoydu.

Ben bu senaryoya ortak olmak istemedim.

Mehmet Keçeciler: On sekiz Türk büyüğü indi geldi aşağıya sekiz Türk büyüğüne. Başbakanlık Konutu'nda toplandık ve orada hepimizin bir kişi lehine feragat etmesi halinde o kişiyi başbakan olarak tayin edeceğini söyledi. Biz orada anlaşamadık. Uyum sağlayamayınca, gece vakti telefonla bana Yıldırım Akbulut'un ismini danıştı. Ben kendisine bunun olabileceğini söyledim. Başka çarem de yoktu zaten.

Neticede Turgut Bey'in verdiği karara Hasan Celal Güzel uymadı ve aday oldu. Yani ben, Hüsnü Bey ve Adnan Kahveci'nin biraz daha özelliğimiz vardı. O biraz da Ekrem Pakdemirli'de var. Biz Sayın Özal'a itiraz etme imtiyazına sahiptik. Biz itiraz ederdik ama neticede Turgut Bey bilirdi ki biz itiraz ederiz ama Turgut Bey'in sonunda aldığı karara biz uyarız. Yani onu bilirdi.

Mesut Yılmaz: Sayın Akbulut o güne kadar ki arayışları içerisinde hiç ismi geçmeyen birisiydi. Meclis başkanı olduğu için daha önce bu anketlere de konu olmamıştı. Rahmetli Özal'ın gerek o görüşme sırasındaki tavrı, gerekse Sayın Akbulut'u atama konusundaki tercihi cumhurbaşkanı olarak aynı zamanda hükümet yetkililerini de kullanma konusundaki bir düşüncesinin ürünüydü. Sistem buna cevaz vermiyordu. Bu ancak partide bu konuda tam bir mutabakatın, tam bir bialın söz konusu olması halinde hayata geçirilebilirdi. Ben bu konudaki endişelerimi cumhurbaşkanı olduktan sonra Sayın Özal'a söyledim. Bu şekilde işlerin yü-

rümeyeceğini, sorumluluk taşıyan insanların aynı zamanda yetkilerini de mutlaka kullanmaları gerektiğini ifade ettim. Rahmetli Özal benden bir süre sabırlı olmamı, bir süre bu duruma devam etmemi rica etti. Ben de devam ettim.

Ama daha sonra tekrar sorunlar ortaya çıkmaya başladı. Bu sefer tekrar kendisiyle görüştüğümde, daha önceki endişelerimin artarak devam ettiğini, böyle bir kurumda sorumluluk almak istemediğimi söyledim ve dışişleri bakanlığı görevimden istifa ettim.

“Mesut Yılmaz’la Atina’da anlaşıp el sıkıştık”

Mustafa Taşar: Benim bu sekiz Türk büyüğünün hepsiyle de ayrı ayrı görüşmelerim oluyordu onlar toplantılarını yaptıktan sonra. Ama Sayın Mesut Yılmaz’la beraberdim. Sayın Mesut Yılmaz’a 12 temmuz 1989’da Yunanistan’a yaptığımız, Başbakan Turgut Özal, Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ve ben milletvekili olarak katılmıştım oraya. O gezide bir akşam Sayın Mesut Yılmaz’la uzun uzun bir görüşme oldu. Bu konuşmanın sonunda siyasette birlikte hareket etmeye karar aldık, Yunanistan’da. Ve ben onun genel başkan olması için çalışacağıma söz verdim ona. Böylece o ilişkimiz başladı. Biz tabii Mesut Yılmaz Bey’in olmasını istiyoruz fakat o kongrede olması mümkün değil, öyle gözüküyor. Ancak Özal işaret ederse, yani o sekizden biri olarak çıkarsa mümkün. Onun da mümkün olmayacağını anlayınca ben Ünal Yaşar arkadaşımız var, Gaziantep milletvekilimiz, Meclis’teki odamda milletvekili albümünü çıkardım. “Ünal gel şuradan bir başbakan bulalım” dedim. “Anlamadım” dedi, “ne bulacağız?” “Başbakan bulacağız” dedim. Bizim albümden tek tek bakıyorum. Baka baka, derken Akbulut’ta karar kıldım. “Akbulut olur mu?” dedim. Ünal, “Olabilir” dedi. Biz kendi kendimize konuşuyoruz. Yani öyle bir şey değil. Akbulut’la randevu istedim. Gittim Yıldırım Akbulut Bey’in yanına. Dedim ki: “Ben düşündüm taşındım, yokladım. Siz acaba başbakan olsanız nasıl olur?” “Nereden çıkardın yahu bunu şimdi?” dedi. “Yok, siz başbakanlık yapabilir misiniz, yapamaz mısınız?” dedim. “Yaparam da nereden çıktı?” dedi. “Biz oturduk düşündük. Eğer sen buna evet dersen, ben gidip Özal’la konuşacağım”

dedim. "Allah Allah!.. Peki bir görüş bakalım" dedi.

Kalktım gittim rahmetlinin yanına. Girdim içeriye. "Gel bakalım" dedi. "Bir teklifim var size." "Nedir?" dedi. "Bir genel başkan adayı teklif edeceğim" dedim. Önce bir durakladı böyle. "İsterseniz söylemeyeyim gideyim efendim" dedim. "Yok yok otur bakalım" dedi. Oturduk.

"Kimi teklif ediyorsun?" dedi. "Yıldırım Akbulut'u teklif ediyorum" dedim. İlk cevabı "Meclis başkanlığı ne olacak?" oldu. "Meclis başkanlığı kolay efendim, bir arkadaş koyarız oraya sonra." "Gerekçen ne?" dedi. "Partinin içindeki herkesin Yıldırım Bey'e desteği var, daha yeni de seçildi Meclis başkanı, arkasında böyle bir destek var, yanlış bakmazlar."

Ben çıktım gittim Yıldırım Bey'in yanına. Dedim ki benim ölçülerime göre bu iş tamam, sen sesini çıkarmadan sana teklif getireceği zamanı bekle. Aradan birkaç gün geçti. Hasan Celal Bey o zaman aday. Gittim dedim ki Sayın Özal'a tekrar: "Bu kongre yapılmadan önce hükümet kurulmalı ve güvenoyu almalı. Ondan sonra kongreye girmeliyiz. Yoksa kongreyi zora sokabiliriz." "Yahu olur mu? Arkadaşlar, kabine kurulursa bakan olmayan arkadaşlar kızar, üzülür, danırlırlar. Daha tersi olabilir diye düşünüyorlar" dedi. "Efendim arkadaşlarınız yanlış düşünüyorlar." "Senin gerekçen ne?" dedi. "Benim gerekçem şu: takvim yetiyor mu? Takvim yeter efendim. Baktım inceledim. Gerekçem şudur Hasan Celal ve arkadaşları bu kurulan hükümete güvenoyu verirlerse bir gün sonra büyük kongre salonunda delegeye diyemezler ki: biz kongrede bu arkadaşlara güvenoyu verdik ama siz bunları devirin. Delegelerim bunların peşinden gitmez. İkincisi Hasan Celal ve arkadaşları bu hükümete güvenoyu vermezlerse ertesi gün büyük kongre delegelerinden kendi partisinin hükümetine güvenoyu vermemiş bir kişi olarak genel başkan adaylığında başarılı olması mümkün olamaz" dedim. Birdenbire fırladı. Yanaklarımdan öptü, bir buradan, bir buradan. "Hiç aklıma gelmemişti bu. Çok teşekkür ederim" dedi. "Sağ olun efendim" dedim. Gittim. Sayın Akbulut'u arıyorum. Evdeymiş, evine gittim. Meclis'teki lojmanlar binasına.

"Hayırdır, niye evdesiniz?" dedim. "Özal telefon etti bir şey hazırlıyorum." "Hükümetin ne zaman güvenoyu alacağını falan mı takvimini çıkarıyorsunuz?" dedim. "Evet, nereden bi-

liyORSUnuz?" dedi. "Ben teklif ettim biraz önce, oradan geliyorum" dedim. Ve nitekim hükümet kuruldu. Cumartesi günü güvenoyu aldı. Pazar günü de kongreyi aldık. Böyle bir süreç geçti. Sonra en önemli noktalardan bir tanesi, ben 12 Temmuz 89'da Sayın Mesut Yılmaz'la beraber olacağımı söyledim biraz önce.

9 Kasım hükümet kuruluşudur. 8 Kasım günü Sayın Akbulut'la tekrar bir görüşmem oldu. O görüşmemde açık ve net bir şekilde, "Burayı, genel başkanlık makamını bir sene sonra Mesut Yılmaz'a bırakmak zorundasınız" dedim. O da hiç cevap vermedi. Belki de demiştir ki, "Bu ne söylüyor? Daha biz başbakan, genel başkan olmadan bir sene sonra burayı bırakmamızı söylüyor" demiştir.

"Başbakan olduğumu merdivenleri çıkarken öğrendim"

Yıldırım Akbulut: Yemin edeceği zaman ben Meclis başkanı olarak kendisini karşıladım, merasim kıtasını selamladıktan sonra alıp merdivenlerden çıkarken kendisine kongreye güvenoyu alınıp gidilecekse bugün Bakanlar Kurulu açıklanacak, dedim. O zaman, dedi ki bakanlar kurulunu sen açıklayacaksın. Yani, o merdivenlerin üzerinde benim başbakan olduğumu söyledi. Biz yemin merasimini bu duygular içerisinde, daha doğrusu, yemin ederken, biz onun yanında o duygular içerisinde durduk.

Ben o merdivenlerden çıkarken, onu öğrendim. Yani orada bana söyledi. Kendisi yemine gitti. Biz de bu arada çalışmalarını yaptık. Onun için çok fazla Bakanlar Kurulu'nda değişiklik yapmadık, yapamadık. Vaktimiz de yok. Geldik saat 15'te Bakanlar Kurulu listesini açıkladık. Onun için de çok tenkit ettiler, şöyle dediler. Neticede ne dediler, işte efendim cumhurbaşkanının yönetiminde bir Bakanlar Kurulu filan denli. Bakanlar Kurulu, ille hepsinin değişmesi diye bir şart yok. Üç beş arkadaş değiştirdik. Böylece de yolumuza devam ettik.

"Cengiz Tuncer başbakan olacaktı"

Semra Özal: Akbulut'un başbakan olduğunu o anda duydum. Bu bana çok büyük bir sürprizdir. Devir teslim töreni

yapıldı, bitti, odaya geldik. Akbulut'u tebrik etti, kâğıdı verdi, imzaladı. Ben de şaşırdım. Akbulut'a da zaten merdivende söylemiş, onun da haberi yokmuş. Ona nasıl karar verdi, ne zaman, onu hiç bilmiyorum.

Valla ben başka birini bekliyordum, Cengiz Tuncer'i bekliyordum. Söylemedi sebebini bana da. "Öyle uygun gördüm ben" dedi.

Yıldırım Akbulut: Şimdi içişleri bakanlığı döneminde ve Meclis başkanlığı döneminde iyi bir diyalog kurduk ama Körfez politikası konusunda düşüncelerimiz farklıydı. Sonra Zonguldak'taki maden işçileri meselesi vardı. Evet, orada da anlaşılmadık. Malum, Zonguldak'ta hareket başladı. Günlerce Zonguldak'ta devam etti. Bilahare de "Ankara'ya geleceğiz" diye birtakım malum sloganlarla yürüyüş başladı. Şimdi, mesuliyeti yüklenen insanların düşünce tarzı daha değişik olur. Mesuliyeti olmayanların, bir başka türlü olur. Ben o zaman şunu düşündüm. Bu yürüyüş esnasında, polisle veya jandarmayla o toplum, herhangi bir sürtüşmeye girdiğinde, bir çatışma olduğunda bir kişinin burnu kanasa, ben "Bu niçin oldu?" sorusunu kendi kendime sorarım. Her şeyden önce vicdanen rahat etmem lazım. Niçin oldu? Bu toplu hareket, daha da önlenemez bir boyuta gelebilir. Bunun tedbirini almalıyım. Bu bana düşen bir görevdir.

Ben başbakanım. Hatta ben bunu, Bakanlar Kurulu'nda gündeme getirdim. Bu hareket devam ediyor, biz hükümet olarak, varsın, devam etsin canım, istediklerini yapsınlar ve yahut hiçbir şey yapamazlar, hiçbir şey olmaz, gibi mi davranalım, yoksa hayır, biz bunu önleyelim, önleyici tedbirleri alalım, gayret sarf edelim, nasıl yapalım? Bunu gündeme getirdim Bakanlar Kurulu'nda. Arkadaşların hepsi dediler ki bunu önleyelim. Nasıl önleyelim? Paramız var mı? Yani bu toplu sözleşmede, tabii biraz pazarlık sonucu ödemeler yapılacak, evet, dediler. Bu işten sorumlu bakan, şimdi ismi lazım değil, var, dedi, benim param. Ben para bulurum. Onun üzerine gittim, rahmetli oldu. Şemsi Denizer ve arkadaşlarıyla oturdum, konuştum. Çok kızdı o zaman, sayın cumhurbaşkanımız, rahmetli Özal. Dediğim gibi, yani ekonomiyi hakikaten çığırından çıkardı mı bizim o yapmış olduğumuz ödemeler? Hayır çığırından filan çıkarmadı. 90 senesin-

de Türkiye'nin büyüme hızı 9,8'dir. Benim başbakanlığım döneminde enflasyon 49-52 civarındadır. Körfez Savaşı'na rağmen 52-56 civarındadır. Hem 9,8'dir büyümesi, enflasyon yüzde 56'dır, en yükseğini söyleyelim, 10 senedir uğraşıyorlar, iki senedir bu tedbirler alınıyor. Henüz enflasyon yüzde 56'ya inmedi.

Niye kızıyor? Onu bilmem niye kızıyor. Şimdi onun belki kızış sebepleri başkadır, ben onları yorumlamak istemem. 89'da mahallî seçimler yapıldı, değil mi. Mahallî seçimlerden evvel, Sayın Özal, o zaman da işçi ve memurun bir beklentisi vardı. Ücretlerine zam yapılınsın diye, seçim arifesinde dedi ki, vallahi dedi, ben veremem, ekonomi dedi, buna müsait değil. Biz de o zaman milletvekili ve bakan olarak dedik ki, ha, bak işte tüh. Biz seçimi kaybedeceğiz. Şimdi mahallî seçimler mart ayında mı oluyor. Mart ayında. O zaman memur ve işçinin istediği yüzde 60 civarında bir zamdı. Aradan 6 ay mı geçti Bu sefer Sayın Özal yüzde 160 zam verdi. Şimdi kayıtlara bakın, onu ona göre doğrulayın.

Bu üç ay içinde mi bu ekonomi düzeldi. Şimdi bunların sebepleri bizce malum. Bunları anlatmama gerek yok. Ama bu söylediklerim kayıtlı olduğu içindir. Şimdi onların sebeplerini ben biliyorum. Takip eden herkes de bilir onun sebebini. Seçimden sonra Köşk gündeme gelmiştir çünkü.

Semra Özal'ın il başkanlığı ortalığı karıştırıyor

Oltan Sungurlu: Niye Semra Özal il başkanı oluyor? Valla o zaman Mesut Bey'in genel başkanlık seçimi için deniyordu, tabii. Ben, sordum, tabii, cumhurbaşkanımıza: "Semra Hanım genel başkan olmak niyetinde mi?" "Hayır, katiyen böyle bir şey söz konusu değil" dedi. O zaman iki şey vardı. Birisi kendisi genel başkan olmak istiyor diyorlar Semra Hanım için. İkincisi Mesut Bey'i desteklediği için İstanbul il kongresini alması lazım deniyordu.

Şunu söyleyeyim. İstanbul il başkanlığını, İstanbul delegesini temin etmedikçe Türkiye'de kolay kolay bir partinin hâkim olması mümkün değil. Bir başka gözlemimi söyleyeyim. Semra Hanım İstanbul il başkanlığından istifa ettiği gün, istifasından önce, büyük çapta İstanbul milletvekilleri

Semra Hanım'ın yanındaydılar. Yani o anda Mesut Bey'le Semra Hanım'da bir sürtüşme vardı. Semra Hanım'ın yanındaydılar. İstifa ettiği anda gücü kayboldu ve o milletvekilleri derhal Mesut Bey'in yanında toplandılar. İstanbul il başkanlığının gücünü ifade için söylüyorum.

Belki de Turgut Bey, Semra Hanım'ı zorlamıştır, İstanbul il başkanlığı vasıtasıyla cumhurbaşkanı olduktan sonra da ANAP'ta gücünün devam etmesini istemiş olabilir, onun için bilemiyorum, tabii. Orada o kendi içi meseleleri.

Mesut Yılmaz: Ben karşıydım tabii ki. O zaman Eymen Topbaş arkadaşımız İstanbul il başkanlığını yürütüyordu. Kendisi ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Kendisinin görevden alındığı, yerine Semra Özal Hanımefendi'nin atandığı konusundaki tebligat da kendisine hasta yatağında yapıldı. Bu da birtakım üzücü gelişmelere ve parti içerisinde tepkilere neden oldu. Hatta biliyorsunuz rahmetli Özal'ın en yakınlarından olan Hüsnü Doğan gibi bazı arkadaşlarımız bu olaya karşı açık tepki aldılar. Hatta Sayın Doğan'ın millî savunma bakanlığından azline kadar giden bir olay yaşandı.

Hüsnü Doğan: Biliyorsunuz, ben millî savunma bakanıyken, eşini İstanbul il başkanı yapmak istedi. Ben bunu istemedim ve istemediğimi açıkça ortaya koydum. Orada, aramızda çok sert şeyler geçti. Basına çıkıp beyanat vermeden evvel, kendisine, yüzüne karşı cumhurbaşkanına çıktım, söyledim. Dedim, bu yaptığınız doğru değil.

O zaman dediğim şeydu. Hukukî bir sıkıntı olmayabilir, ama Türkiye'nin siyasi gelenekleri bakımından siyaseten, hanımınızı siyasete sokmanız doğru değil. Hele hele siz cumhurbaşkanımanız. Bir il başkanı olarak girmesi doğru değil. O zaman tabii yeterince ortaya çıkmayan bir durum daha vardı. İstanbul il başkanımız, rahmetli Eymen Topbaş'tı. Özal'ın çok yakın arkadaşıydı. Benim çok yakın dostumdu. O sırada da kanserle mücadele veriyordu. İşin tabii o hissi tarafı da benim için çok önemliydi. Öyle bir sert mücadele de aramızda geçti.

Korkut Özal: Semra Hanım'ın Turgut Bey üzerinde büyük etkisi olduğu herkesçe biliniyor. Yani kendisi de bunun farkına sonradan vardı, ama geç vardı. Onun il başkanlığına çı-

kışı, partiyi, dolayısıyla kendini bitirdi. Yani Semra Hanım'ı il başkanlığına getirenler, onu kama gibi kullanarak, Turgut Bey'in partideki gücünü bitirdiler. Yani asıl onun adamlarını tasfiye ettiler ve ondan sonra Köşk'te Turgut Bey yalnız kaldı. O yılları ben çok iyi biliyorum, kendi kurduğu parti ona destek olmadı.

"İl başkanı olmamı rahmetli istedi"

Semra Özal: Şimdi İstanbul il başkanlığı hikâyesine gelelim; ben demin de anlattığım gibi, parti kuruluşunda en çok eziyet çeken, emeği olan benim. Ve rahmetlinin bütün ısrarına rağmen de kurucu olmadım, çünkü ben politika sevmiyorum. Politika yapmak istemiyorum. Benim derneklerim, vakıflarım, o çalışmalarım, hastanelerim bana yetiyor. Ben onlarla keyif alıyorum dedim. Ve girmedim, kurucu dahi olmadım.

Ancak, İstanbul'da il başkanının rahatsızlığı vardı, sonra kaybettik; yeni bir başkan seçilecek. Büyük bir kargaşa var. Ve orada partimizin felsefesine uymayacak bazı muhafazakârların işi ele aldığını duydu. Rahmetli bana dedi ki, bunlarla kimse baş edemez. Sen gideceksin. Hiç istemediğim halde, hiç sevmediğim halde, sen dedi. Oraya gidip, aday olup da girmezsen, öbürlerinin eline geçer ve biz İstanbul'u kaybederiz. Çünkü partide, seçimlerde İstanbul ne derse netice o olur. Böyle bir şey kaybedemeyiz, gideceksin, dedi. İl başkanı oldum. Ve çok büyük mücadelelerle aldım o başkanlığı.

Ondan sonra Mesut Yılmaz televizyonda bir konuşma yaptı. Böyle bir durumda herhangi bir yerden ayrılan bir insan için, sevseniz de, sevmeseniz de, başarılı olsun olmasın, ki benim hakikaten o seçimde aldığım o neticeyi hiçbir parti almadı ve alamaz. Ve öyle bir durumda teşekkür eder ayrılan için, hizmetinden dolayı teşekkür ederiz der. Ayrıldı der. Bu öyle demedi. Parti için hayırlı olmuştur dedi.

Sonra kalktı bir yerde, işte ben öyle demedim, yanlış yorumlanmış, filan dedi. Ama maalesef. Bu ayrıca usul, kaide-nin dışında bir de nezaket kurallarını aşan bir şey, vefasızlığı bir tarafa bırakın.

İl başkanlığına aday olup, kazanmamı hata olarak görmüyorsunuz. Neden görmüyorsunuz? Sevmediğim halde o işi yaptım ama iyi bir netice aldım. Çünkü partinin istikbali için İstanbul'u kurtardım. Ona inanıyorum.

On üçüncü bölüm

Kırmızı telefon susmak bilmiyor

Özal Bush'u uyarıyor

Güneş Taner: Üç ay evvel Bush'la yaptığımız toplantıda kendisine söyledi. Dedi ki: "Irak'a dikkat edin, bunlar Kuveyt'i işgal edecekler. Ben" dedi, "bu şeyi çok iyi tanırım, Saddam'ı. Bu adam iyi bir insan değildir. Çok katı yüreklidir ve kimseden korkusu yoktur. Hatta pire için de yorgan yakar. Bu bizim başımıza bölgede büyük sıkıntı yaratacaktır. Ben hatırlarım, hem bölgeyi iyi tanırım. Bizim, zaman zaman Türkmen soydaşlarımızı astırmıştır. Yani ben kendisine çok ricacı olmama rağmen, yardımcı olmamıştır. Hatta İran'a bir ziyaretim sırasında Tahran'ı bombaladı. Yani bombalar, füzeler benim bulunduğum elçiliğin 300-400 metre ötesine düştü. Çok zararlı bir insan. Siz bu adama dikkat edin."

Bush bunu ciddiye almadı. Daha ziyade tahmin ediyorum kendilerine gelen bilgilerde Saddam'ın Kuveyt'e bütün bu dünya baskısına rağmen bir harekât yapılabileceğini gösterir onlarda bir bilgi yoktu. Biz döndüğümüzde Bush telefon etti. "Hayır ben CIA'ya sordurdum, böyle bir harekât beklenmiyor. Yok böyle bir şey" dedi. Böyle bir şey yok dedikten sonra kalkıp Kuveyt'e girince Saddam, Özal kalktı, "Ben demiştim" dedi.

Kaya Toperi: Ocak 1990'da Washington'daydık. Beyaz Saray'da Bush-Özal görüşmesinden sonra iki taraf yemek yedi. Öğlen yemeği yeniyordu. Bir tarafta Bush ve ekibi, bir

tarafıta Özal ve ekibi. Bush dedi ki: "Bu Kaddafi çok azıttı. Ona bir ders vermek lazım." Özal dedi ki, "Vallahi siz Kaddafi'nin işini bitirdiniz. Onun kolunu kanadını kırdınız. Ondan bir zarar gelmez ama, Ortadoğu'da bir adam var, Saddam Hüseyin diye, bu ilerde hem sizin hem bizim başımıza büyük sorun açabilir" dedi. "Bakin orada Nüzhet Kandemir var Washington büyükelçimiz. Büyükelçi Kandemir benim eski Irak büyükelçim" dedi. Kandemir anlattı. Beni gösterdi: "Toperi de, benim eski Kuveyt büyükelçimdi." Ben Kuveyt açısından Saddam'ın nasıl görüldüğünü anlattım. Aradan zaman geçti. Derken temmuz ayna gelindi. Irak Kuveyt sınırına asker yığmaya başladı. Tedirgin olduk. Bütün herkes tedirgin oldu. O sırada Araplar arasında görüşmeler var. Arap Birliği toplantıya çağırılıyor. Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar herkes birbiriyle görüşmeye başlıyor. Ve Özal-Bush telefon diplomasisi de orada başladı ilk, gelişmiş şekilde. Bush dedi ki, "Vallahi bana Hüsnü Mübarek garanti verdi. 'Çekcek askerlerini' dedi. Kaldı ki bizim Bağdat'taki büyükelçiliğimizin gönderdiği istihbarat raporları da tamamen bunun aksinde, çekileceğini gösteriyor" dedi. "Vallahi ben onu bilmem, benim danışmanlarım" dedi, ki buna ben de dahilim, "Saddam'ın Kuveyt'i işgal edeceği yolunda; eğer işgal ederse bunun sonuçları çok vahim olur" dedi. Bayağı ısrarlı konuşma oldu. Hatta dedi ki Özal: "Ben tatile gideceğim." "Yok sen keyfine bak, tatile git." Bu galiba 27 temmuzda bu telefon görüşmesi oldu. Hatta bize de 1 ağustosta Özal dedi ki, "Gelin kısa bir tatil yapalım" dedi. Özal Okluk'a gitti. Ben de izin aldım. Benim evim Bodrum'daydı. Ama dedi ki: "Aman, gözün kulağın BBC'de olsun. Gerçi bizim Dışişleri Bakanlığı'ndan telgraflar gelir ama radyolar bunu daha evvel verirler." Nitekim 2 ağustos sabahı BBC saat 7 haberlerinde Irak'ın Kuveyt topraklarına girdiğini söyledi.

Ben hemen Okluk Koyu'nu aradım. Özal da beni arıyormuş. "Derhal" dedi, "Ankara'ya dönüyoruz. Ben Millî Güvenlik Kurulu'nu toplantıya çağırttım. Hemen gelebiliyorsan Dalaman Havaalanı'na gel. Gelemiyorsan doğru Ankara'ya gel" dedi. Ve o hemen Ankara'ya döndü. Biliyorsunuz 2 ağustosta da MGK toplandı. Ve ondan sonraki gelişmeler

devam etti. Ben de o akşam Ankara'ya geldim. Özal'a iltihak ettim.

"Kuveyt işgalını Özal'a ben söyledim"

Şerif Egeli: Şimdi efendim, şöyle bir anımı anlatayım size. Ben Irak Kuveyt'i işgal etmeden iki gün evveline kadar Bağdat'taydım, işimden dolayı. Bana oradaki yakın arkadaşım, üst seviyede biri, gelip gece otelime, yarın sabah gitmen lazım senin, dedi. Yok, dedim, işim bitmedi. Hayır, dedi gitmen lazım, yoksa hiç gidemeyeceksin. Peki dedim, bir şey oluyor galiba, benim, biliyorsunuz, Turgut Bey'e bir mesaj götürmem lazım mı? Kendisine söyleyin dedi, bazı şeyler olacak, onun da tahmin edeceği gibi dedi. Zaten bu Kuveyt'le kavgaları, münakaşaları her tarafta konuşuluyordu.

Ben o sabah Bağdat'tan döndüm. İstanbul'a ve doğru Ankara'ya gittim, Köşk'e. Sayın cumhurbaşkanının yanına çıktım ve dedim ki, bir hadise oluyor, Irak büyük bir ihtimalle Kuveyt'i işgal edecek.

Sen bekle biraz, dedi, içeri geçti. Sayın Bush'u aramış içeriden, bana anlattığı, kendisine demiş ki çok güvendiğim, Irak'ı çok iyi bilen biri bana bu haberi getirdi. Ne oluyor, bir haber vermediniz? Sayın Bush da hiçbir şey olmuyor, biz kontrol ediyoruz, demiş. Fakat iki gün sonra oldu işgal. İşgal olduktan sonra kendisini aramış Sayın Bush ve demiş ki, senin istihbaratın bizim istihbaratımızdan daha iyi demiş.

"Savaş sırasında sürekli CNN'i izliyorduk"

Hüsni Doğan: Körfez krizi iki safhadır. Bir, kriz safhası, Saddam'ın körfezi işgali ettiği dönem. İkincisi de savaş dönemi. 2 ağustos 1990 günü Saddam Kuveyt'i işgal etti ve orayı Irak'ın 19. vilayeti olarak ilan etti. Ben o zaman devlet bakanıydım. Sonra Safa Giray savunma bakanlığından istifa etti. Ben 28-29 ekim gecesi, savunma bakanı oldum. Tabii kriz, artık savaşa dönüşme havasına girmişti. Genelkurmay'da belirli günlerde brifingimiz vardı. Ocak ayının ilk günleriydi tahmin ediyorum, ben hiç unutmam, bir gün Sayın Doğan Güreş ile işte o brifinglerin birinden çıktık. Ben o

zaman tahminimle dedim ki, Amerika ya yarın sabah ya yarın akşam başlar bu işe. Bütün hazırlığı yaptı çünkü o sırada. O gün biraz erken yattım. Gece 12'yi biraz geçte telefon çaldı. "Sayın cumhurbaşkanı sizi Köşk'e çağırıyor" dediler. Ben'de o günlerin kritikliğini dikkate alarak bir "çek" ettim telefon oradan mı geliyor. Telefon doğru. Ben de hiç makam arabasını çağırılmadan, kendi özel arabamla Köşk'e gittim. Beş kişi toplantı yaptık: Sayın Özal, Sayın Akbulut, Doğan Güreş Paşa, ben savunma bakanı ve dışişleri bakanı. Kendisi bize özelle şunu söyledi. Birkaç dakika önce kendisini George Bush'un aradığını, iki saat sonra harekâtın başlayacağı haberini verdi. Ve biz o zaman haritayı önümüze açtık. CNN zaten açıktı. Canlı yayın yaptı o sırada. Haritayı önümüze koyduk. Tabii zor bir şeydi. Yani ben o zaman, Amerika'nın Irak'ta neler yapabileceğini tahmin ediyorum.

Tabii gerginlik var. Savaş başlıyor. Dünyanın en büyük gücü, bir yere önemli bir hücum yapacak, savaş açacak. Taş taş üstünde bırakmayacağını da biliyorduk. Tabii o zaman şuna üzüldüm, Irak gibi Ortadoğu'da büyük imkânları olan, hem suyu hem petrolü olan aşağı yukarı tek ülkedir Irak, güzel toprakları vardır. Petrol ve gaz yatakları vardır, Dicle'si, Fırat'ı vardır. O ülke çok daha iyi yönetilse idi, Irak bugün çok farklı bir yerde olurdu.

Kaya Toperi: Öyle bir panik havası yoktu bizde. Ama devamlı bir temas trafiği başladı. Her an cumhurbaşkanı genelkurmay başkanıyla, başbakanla, dışişleri bakanıyla, MİT müsteşarı ve ilgililerle temas ediyordu. Devamlı temasların yanı sıra sık sık bir araya geliniyor. Hatta bir nevi bir kriz masası gibi bir şey kuruldu. Milli savunma bakanı, dışişleri bakanı, başbakan, genelkurmay başkanının içinde bulunduğu. Bunlar bir araya geliyorlardı. Sık sık görüşülüyor, gelen haberler değerlendiriliyordu.

Bir defa neredeyse 24 saate yakın çalışma durumundasınız. Devamlı izliyorsunuz gelişmeleri. Ve Özal, Bush'la konuşuyor, Mitterrand'la konuşuyor, Thatcher ile konuşuyor, Rafsancani ile konuşuyor, Hafız Esad'la konuşuyor, Hüsnü Mübarek ile konuşuyor.

Nihayet cumhurbaşkanı icranın başı olarak bu görevi üstlendi. Kaldı ki Özal'ın bu liderlerle bir şahsî dostluğu var.

E Şimdi siz bir Şahsî dostunuzla konuşmak başka veya Başbakan Akbulut'un Irak başbakanı ile konuşması... Birbirini tanımayan iki insanın konuşması farklı olur.

Özal bu kriz sırasında bu ilişkilerinden faydalandı. Bunu ileri sũrerek gŕrŐŐ belirtti. Ne dũŐnũyor bu liderler? Ve dũŐŐnebiliyor musunuz bũtũn bu ũlkeler Saddam Hũseyin'in karşısında birleşmiş durumda. Yani ona cephe almış durumda. Bir tek Filistin lideri ile ũrdũn, tabii o hemsınır olduğu işin birtakım sorunları nedeniyle fazla Şekilde Saddam'ın karşısına Őıkamadı. Ve mesela bu Şeyden sonra, 5 ağustosta Taha Yasin Ramazan geldi Ankara'ya.

Cumhurbaşkanı kabul etti. AŞağı yukarı 1,5 saatten fazla sũrdũ gŕrŐŐmeler. Taha Yasin Ramazan Tũrkiye'nin bu BM'nin ambargo kararı karşısında tavrı almasını, Tũrk-Irak dostluğundan bahsetti. Őŕyle yakınız, bŕyle yakınız, bŕyle dostuz. Dost-kardeş edebiyatını anlattı. Ve dedi ki hatta, "Kaldı ki, Kuveyt Basra vilayetinin bir kazasıydı" dedi. Özal dedi ki, "Ben Saddam Hũseyin'i severim. Benim biraderime benim selamlarımı sevgilerimi sŕyleyin. Bu asırda kimseye bunu yedirmezler" dedi. "Saddam Hũseyin'e sŕyleyin, biraderim bir an cvvel Kuveyt'ten Çekilsin, eğer Őekilmek işin de hani bŕyle bir zevahiri kurtaracak bir Şey istiyorsa ben Tũrkiye olarak ona her tũrlũ yardımı yapmaya da hazırım. Yoksa bundan Şok zararlı Çıkacak. Sadece kendisi değil Irak halkı bundan Şok bũyũk zarar gŕrecektir. Ancak bir de Şunu sŕileyeyim" dedi, "siz Kuveyt'in Basra'nın bir kazası olduğunu sŕylediniz. Unutmayın ki Irak da Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vilayeti idi. Onun işin hiÇ tarihi karıştırma-yalım" dedi.

"Orgeneral Torumtay'a katılmıyorum"

Yıldırım Akbulut: Orada bir savaş olsun istemedik. Ve savaş olmaması işin her tũrlũ Çaba sarf edildi. Tũrkiye olarak, barış yoluyla halledilsin istendi. Hatta ambargolar vs'ler bunun işin ortaya geldi, gũndeme geldi. Ama bir tũrlũ muvaffak olunamadı. Saddam Kuveyt'i işgal etti. Zaten BM kararlarına gŕre o işgal son bulacaktı. O oradan Çıkacaktı. Bu savaş olmadan olsun istendi.

Biz havaalanlarımızın kullanımını verdik. Ha Türkiye olarak bir iştirakimiz olacak mıydı? Hayır olmayacaktı. Olmasına da gerek yoktu ve şunu da ifade edeyim. Ama Torumtay Paşa açıkladı. İşte girersek çıkamayız gibi laflar etti. Yine de katılmıyorum. Yani, girersek çıkamayız gibi laflara.

Ben Türk ordusunun ne zaman gireceğini, ne zaman çıkacağını gayet iyi bildiğime inanıyorum. Çıkamayacaksa çıkmaz, çıkacaksa çıkar, o kararı verir. Ama yani, girersek çıkamayız, bir aczin ifadesi gibi geldi bana. Ben onu katiyen kabullenmedim. Hâlâ da kabullenmiyorum. Şimdi böyle bilgiler, böyle düşünceler sonucunda bizim zaten yapacak başka bir işimiz yoktu. Yani öyle çok önemli bir şey yoktu. Önemli olan neydi?

Acaba Irak bize bir tecavüzde bulunabilir mi? Makul veya normal düşündüğümüzde, böyle bir harekette bulunmazdı. Güneyde bir cephesi var. Şimdi bizle de öyle bir cephe açılması düşünülemezdi. Makul değildi. Ama buna rağmen olur mu? Olursa biz neler yapabiliriz. Olma ihtimali azdır ama oldu farz edelim, o zaman ona göre tedbirlerin alınması lazım geldiği bilinen ve her gün üzerinde görüşülen konulardı bunlar, o tarihlerde. Genelkurmayımız da bunu takip ediyordu. Biz ilgili bakanlıklar olarak takip ediyorduk. Her türlü lojistik destek hazırlıklarımız vardı.

“Önce Genelkurmay’a danışmak gerekirdi”

Necip Torumtay: Körfez krizinde Saddam’ın Kuveyt’e girmesi, sürpriz oldu. Tabii orda bir şeyler oluyordu. Olaylar oluyordu, sinsi bir biçimde geliyordu. Fakat böyle aniden işgal harekâtı olacağını beklemiyordum.

Türkiye her zaman, her şeye hazır olmak durumunda. Tarihi boyunca zaten öyle olmuştur. Tabii toplantılar yapıldı. Sorular geldi. Türkiye’nin tutumu ne olacak? Tabii bu esasında hükümet, daha sonra TBMM tarafından konuşulacak. Ama ilk reaksiyon olarak Özal şahsi yorumunu yapıyor. Hemen bizim hatırıma gelen şu oldu. Türkiye savunma, yani millî siyasetini devam ettirecek mi bu durumda? Veya hudut ötesi bir harekât düşünülecek mi? Ki Amerika’nın böyle bir projesi yoktu belki bilmiyorum. Ama olayla-

rın gelişmesinde Türkiye'ye gelen, yönetime gelen bazı üst mevkide bazı şahıslar bundan bahsetmişler. Bana da bir ziyarette soruldu, senatör tarafından. Ama resmî bir duyum almamıştım.

Günler, haftalar geçti. Gelişen duruma göre yorumlar yapıldı. Sık sık bahsedilmiş olan, "bir koyup üç almak" deyimleri kullanıldı. Ama kesin bir karar kasımın sonuna kadar, hemen hemen verilmedi. Ben defalarca şunu hatırlattım, bir karar vermek lazımsa hemen vermek lazım. Çünkü eğer hudut ötesi bir harekât olacaksa bunun bir hazırlık süresi vardır. En azından bir kısmî seferberlik veya genel seferberlik, bir de bizim güney ordusu, 2. Ordu o gün de öyleydi, bugün de kısmen öyle, çok geniş bir cepheyi nispeten sınırlı, yani kısıtlı kuvvetlerle tutar. Eğer bir sınırötesi harekât yapılıcaksa o zamanki mevcudu en azından 100 000'e falan çıkarmak gerekirdi. Çok tahminî olarak. Bu da tabii zaman gerektiriyor. Bu da birliklerin Türkiye'nin başka bir yerinden oraya intikalini gerektirir.

Ve ben defalarca şunu da söyledim, tabii önemli bir konu, savuma tertibi, ülkenin savunma stratejisine göre savunma tertibi almış bir birliğin taarruz düzensine geçmesi için çok büyük hareketler, yer değiştirmeler gerekmektedir. Trakya'dan, 3. Ordu bölgesinden, Doğu'dan tümenlerin oraya takviye olarak gelmesi lazım. Bunların yerleştirilmesi, bunların binlerce ton mühimmatının oraya sevk edilmesi lazım ve misal olarak şunu söylemişimdir, Amerikalıların Ortadoğu'ya müdahale edecek bir ordusu vardır yıllardan beri. 60'lı yılların başında kurulmuştur. 30 seneden beri buna hazırlanmışlardır. İşte bunlardan bir tanesi de Körfez Savaşı'nın olduğu bölgedir. Bu kadar hazır olmalarına rağmen Amerikalılar 6 ayda kuvvetlerini oraya intikal ettirip, zorlukla o zamanı kullanabildiler. Yani dolayısıyla böyle bir karar verilecekse bunun bir an evvel verilmesi öncrisini ben defalarca yaptım.

Eğer Türkiye sınırötesi bir harekât yapacaksa, hele bir bölgeyi işgal edecekse bu evvela hükümet tarafından incelenir. Tabii hükümet bunu incelerken sık sık danışacağı kimse vardır, genelkurmay başkanı gibi. Çünkü böyle bir karar verildiği vakit bunu yürütecek olan genelkurmay başkanı-

dır. Silahlı Kuvvetler'dir. Silahlı Kuvvetler'in görüşünü alır, elindeki malzemeyi, işte teçhizatı, neye ihtiyacı varsa onları inceler. Ondan sonra hükümet "tamam ben bunu yapabiliyim" dedikten sonra iş bitmez, doğru TBMM'ye gider, oradan onayını alır. Tabii o aşamaya geldiği vakit de yine TBMM'de bir tarafta da genelkurmay başkanı yakın karargâhıyla oturur, çünkü milletvekillerinden birçok sorular gelecektir. Nasıl kuvvetiniz kâfi mi? Silahlarımız yeterli mi? Bunun gibi birçok sorular. Orada da bunlar görüşüldükten sonra savaş kararı veyahutta siyaseti ortaya çıkmış olur. Bu çok önemli ve uzun bir süreçtir.

Mesut Yılmaz: Meclis'te gizli oturum yapıldı. O toplantıda Sayın Demirel uzun bir konuşma yaptı. Hükümet adına yapılan konuşmalar da bu konuda getirilen karar taslağını yürekten savunan konuşmalar değildi. Yani hükümet biraz gönülsüz bu işe girmişti. Turgut Özal'ın telkiniyle girmişti. Meclis'ten çıkan karar hükümete bu konuda hiçbir inisiyatif tanımayan ve Türkiye'nin herhangi bir tecevüze maruz kalması halinde yurtdışında askeri harekâta bulunabileceği gibi zaten karara da ihtiyaç göstermeyen bir durumun tes-cili oldu.

Rahmetli Özal'ın istediği bir karar değildi. Hükümete bu konuda Körfez krizine aktif katılımı sağlamaya yeterli bir karar da değildi. Fevkalade sulandırılarak kuruldan çıktı. Rahmetli Özal'ın beklediği gelişmelere olanak sağlamadı.

Orijinal şekliyle karar Türkiye'nin yurtdışına asker göndermesine imkân sağlamayı hedefleyen bir karardı. Ama çıkan kararda getirilen rezervler hükümete bu imkânı vermedi.

Güneş Taner: Şimdi Körfez'de çok önemli bir hadise vardır. Özal, Yıldırım Akbulut'a Meclis'e bir kararname, asker göndermek için kararname sevk etmesini ister. Bu kararname Bakanlar Kurulu'na gelir. Kararnameyi Bakanlar Kurulu'nda Yıldırım Akbulut açıklar. Kararname imzaya açılır. İmzalarsak Meclis'e geçecektir. O arada herkes tabii bekliyor. Ben söz alırım. Ve neden bunun doğru olmadığını, neden yapılmaması gerektiğini söylerim. Halbuki olana kadar herkes beni Özal'ın sözcüsü olarak bildiği için, şaşkın bir vaziyettedir. Ve orada oyunu ben bozuyorum. O zaman bunu

Yıldırım Akbulut'tan zannediyor. Ondan sonra Yıldırım Akbulut'a çok kızıyor.

Irak operasyonu başlı başına farklı bir olaydır. Bir kere gelişmesi şöyledir. Biz Özal'la beraber Okluk'tayız. Sabah saat 4 civarlarında korumalar beni uyandırdılar, dediler ki böyle böyle efendim Ankara'dan bir telefon var. Açtım Dışişleri'nden arıyorlar. Dediler ki, Irak Kuveyt'e girmiş. "Tamam" dedim, "ben haber vereceğim cumhurbaşkanına." Televizyonu açtım, CNN harekâtı gösteriyor. İçeriye girdim uyuyor. Yataktan uyandırdım. "Ne var?" dedi. "Acil bir durum var, Irak Kuveyt'e girmiş..."

Saat sabah 4. Bush'la konuşma başladı. Ben size söylemiştim, bak, böyle girdi. Evet işte ne yapmamız lazım, ne etmemiz? O sıralarda onlar bir şok yaşıyor, Amerikalılar. Ondan sonra biz kendi aramızda konuştuk ve boruhattını kapama kararını aldık.

Şunu unutmayın bir kere: Iraklılar Türkiye'ye o günkü rakamlarla yanılmıyorsam 1,5 milyar veya 2 milyara yakın bir borç para takmışlar. Irak'a yapmış olduğumuz ihracattan dolayı. Ve bu para ödemede hiç de yardımcı olmuyorlar. İşte biz heyetler gönderiyoruz, bakanlar gönderiyoruz. Acaba bunun bir kısmını petrolle alabilir miyiz falan diye, hiç orali da olmuyor. Yani bu garip bir adam. Şimdi Özal dedi ki, "Böyle bir operasyon olunca bu ambargo mutlaka konulacak." Ki konuldu ambargo hemen. "Bu ambargo içerisinde biz buradan çekeceğimiz petrolü ne kadar kullanabiliriz? Buradan dışarı ihracat yapılmayacağına göre. Ancak kendi ihtiyacımız olanı kullanabiliriz. Yani biz bunları zorlarsak" dedi, "gelirler, Mersin'e bizim önümüze ambargo koyarlar" dedi. "O zaman en iyisi, onlar bize yaptıracağına biz yapalım. Dolayısıyla da inisiyatifi ele alalım." Onun üzerine açtı Bush'a ve dedi: "Türkiye boruhattını kapatmıştır."

Bush tabii şaşırıldı. Tabii fevkalade memnun oldu, böyle bir şey beklemiyordu. Çünkü o ana kadar, gerek Almanya olsun, gerek Fransa olsun Irak'la olan ilişkilerinden dolayı Irak'a karşı bu kadar büyük bir baskı uygulanmasını, hele bir harekâtın yapılmasını kesinlikle istemiyorlardı.

Engin Güner: Hatırlayacaksınız, Körfez Savaşı'nın çıktığı gece 16 ocağı 17 ocağa bağlayan gecedir.

Evimde genelde yabancı kanalları izlerdim, haber açısından. O gece Fransız televizyonunu izledim ve o kadar ayan beyan şeyler edindim ki, içimden bu gece kesin bu iş olacak kanaati geldi ve hemen cumhurbaşkanına telefon açtım. Böyle böyle dedim. Bence bu gece bu iş olacak, dedim. Bakalım, falan dedi, kapadı telefonu. Saat 24.00 gibiydi. Yanlış hatırlamıyorsam, gece yarısı evimdeydim. Köşk'teki lojmanlarda oturmaktaydım. Baktım, Özal arıyor, direkt kendisi, hemen gel, dedi. Kalktım, gittim. Yani genelde gidirdik, öyle şey değildi, onun için pek yadırgamadım. Fakat tam ben Köşk'e girdiğimde baktım ki yukarıdan aşağıya doğru inmekte, hemen bir fevkaladelik olduğunu anladım. Engin, dedi. Senin dediğin çıktı, dedi. Başkan Bush aradı, dedi. Biraz önce haber verdi ve bu konuda çok dikkatli olmamız gerektiğini, çünkü pilotlarının hayatının tehlikede olduğunu söyledi, dedi. Hemen başbakana, dışişleri, milli savunma bakanı, genelkurmay başkanına haber verdik. Ben aradım kendilerini. Tabii Köşk'ün kapısında sürekli gazeteciler bulunmaktaydı. O bakımdan, hepsinden arka kapıdan girmelerini rica ettim. Hemen geldiler, orada Özal'ın makam odasında bir kriz masası oluşturulmuş oldu. Ben haber kaynaklarının başına geçtim. Ondan sonra CNN'i zaten herkes gibi açtık. Biraz sonra da gerçekten harekât başladı.

Tabii orada çok acil bir durumdu. Birtakım teknik olaylar söz konusuydu. Amerikalılarla sürekli konuşuldu. Harekât hakkında bilgi alındı. Bunun üzerine harekât izlenmeye başlandı. O gece tabii sabaha kadar, sürekli olarak çok hareketli bir gece geçirildi ve ilk başlardaki kanaat biliyorsunuz, bu işin, Bağdat bir anda gündüz gibi aydınlandı saldırı sonucunda ve bu işin çok çabuk biteceği kanaati vardı. Ancak sabah olduğunda durumun hiç de öyle olmadığı, hatta onu izleyen günlerde bu olayın bayağı vakit alabileceği gerçeği ortaya çıktı. Bu da gösteriyor ki Amerika Irak'ı, Saddam'ı ciddiye almakta belki de haklıydı. Gerçekten de olay hemen bir iki gün içinde bitirilebilecek bir olay gibi görünmüyordu.

ABD Başkanı Bush, Özal'la diyaloglarını anlatıyor

George Bush: Özal güçlü lider. Çok açık sözlü. Özal ile birlikteyken hep yerimin nerede olduğunu bilmişimdir. Ve tabii

ki kendini Türkiye'ye adanmış bir lider. Bununla beraber, ben-
ce Özal çok geniş perspektife sahip, global düşüncübilin bir
insandı. Gerçekten de, geriye dönüp Türkiye'nin gelişimine
bakıldığında, tarih bu gelişmelere ve Özal'a büyük ölçüde
hak verecek. Bu, sadece Çöl Fırtınası Harekâtı'ndaki sadık
desteğinden dolayı değil, aynı zamanda Türkiye'de liderliği-
le başardığı işlerden dolayı olacak; özelleştirme, reformlar vs.

Özal bana ilk uyarıyı yaptığı zamanı hatırlamıyorum ama
Saddam'ı sevmezdi, beni hep uyarırdı. Bir delilik yapabilece-
ğini hep söylerdi. Neticede, işgalin başladığı ilk dakikalardan
itibaren, Özal ile ben çok yakın çalıştık. Ve o, Mübarek ve
bölgedeki diğer liderle ilgili bana son derece yardımcı oldu.

Savaşın saat kaçta başlayacağını da bilmiyordum. Diğer
bir deyişle, bazı Arap liderleri -bunların içinde Ürdün Kralı
Hüseyin, Mübarek, es-Salih (Yemen) bulunuyordu- bize,
Saddam Hüseyin'in onlara Kuveyt'i işgal etmeyeceğini söyle-
diğini belirtmişti. Ama ağustosun 1'inde ve 2'sinde yardım-
cım Scowcraft bana geldi ve hazırlık yaptığını söyledi. Sad-
dam'ın tam bir yalancı olduğunu anladık. Saddam gerçekte-
n de Kuveyt'i işgal etti. Bu noktadan sonra Özal ile çok aktif
telefon görüşmeleri yapmaya başladık.

Bana şöyle dedi: "Sert olmalısın, güçlü olmalısın. Bu
adamla taviz verme yoluna gidemezsin." Olay daha da kızış-
tığında, "Onu yeneceksin ve o sonunda kaçacak" dedi ve
haklı çıktı. Yanlış olduğu tek yer -aynı zamanda benim de
yanlış olduğum tek yer- şuydu: ikimiz de onu yenmemizle
birlikte Saddam'ın yıkılacağını ve yok olacağını düşünmüştük.
Bütün Arap liderleri ve Mübarek ve Özal ve Mitterrand,
hepsi bana Saddam'ın süresinin yakında dolacağını ve yok
olacağını söylüyordu. Onlar da, ben de yanılmışız. Aynı za-
manda Özal da...

Güneş Taner: Bush saldırından, yanılmıyorsa saldırıdan
6 veya 7 saat evvel Özal'ı arayarak saldırının olacağını bil-
dirdi. Özal'a bildirdiği gibi koalisyon ortakları olan Fransa
cumhurbaşkanı, İngiltere başbakanı, Almanya başbakanı
ve Rusya'ya...

Özal bekliyordu. Beklediği için, "Tamam" dedi. Mutlu oldu.

George Bush: Biz başlangıçta sorunu barışçı yollardan
çözmeye uğraşıyorduk. Özal buna inanmıyordu. "Barışçı çö-

zümleler başarılı olmayacak. Saddam'ın bir Arap çözümü istediğini sanmıyorum. Bence o, koalisyon güçlerini yenebileceğini düşünüyor." Bu Özal'ın bana söylediği idi. Ben de ona şöyle dedim: "Bizi yenemez. En azından ordumuz böyle düşünmüyor." Ama kendi ülkemizde böyle düşünen birçok vatandaşımız vardı. Basından birçok insan, çok şüpheliydi. Biz hep barışçı çözümleri denemeye çalıştık. Özal da bize bu diplomaside yardımcı olmaya çalıştı. Sonuç olarak söyleyebilirim ki, Özal "Yapmanız gereken ne varsa yapmanız lazım" diyecek kadar güçlü bir liderdi. Özal şunu ima ediyordu; eğer Saddam barışçı çözümleri istemiyorsa ve çekilmiyorsa, o zaman sizin savaşçı kazanmanız lazım.

Özal Saddam'ın güçten anladığını tekrarlıyordu. Askeri harekattan yanaydı. Bu bana çok yardımcı oldu, sonunda karar verdik. "Bu böyle devam etmeyecek" dedik. 6 ağustosta karar aldık. Bütün kriz boyunca Özal harikaydı.

Türkiye Batı'nın çok sadık bir dostu. Türkiye gerçek anlamda bir Avrupa gücü. Ve zannediyorum, Türkiye yaklaşık 30 ülkeden oluşmuş bir koalisyondan dışlanmış olmayı istemezdi.

Tam zamanını hatırlamıyorum ama onun da bizim neler yapacağımızı bilmesi gerektiğini düşündüğümü hatırlıyorum. Amerikan Devleti, Turgut Özal ile konuşmaktan dolayı, çok yüksek telefon faturaları ödedi. Onu sık sık arıyordum, çünkü ondan güzel fikirler alıyordum. Çok güçlü fikirlere sahipti. Bana "Saddam'ı az kayıp ile çabucak yeneceksiniz. Onunla savaşmanız gerekebileceğinin farkına varmanız lazım" diyen ilk liderlerden biriydi.

Eğer Bağdat'a girmiş olsaydık, koalisyon dağılırdı, hemen parçalanırdı. Ve Türkiye'nin Bağdat'a girerken, bizimle yola devam edebileceğine de inanmamıştım. Bağdat'a girmeye hazır hiçbir Türk veya Amerikan gücü görmedim. Bizim misyonumuz vardı. Misyon Saddam'ı öldürmek değildi. Misyon, Amerika'yı Arap topraklarını işgal eden ülke konumuna sokmak değildi. Misyon, kavgayı, çatışmayı bitirmektir. Biz bunu barışçı yollarla çözmeye çabaladık. Ama olmadı.

Işık Biren: Ben şimdi Amerika'da CNN televizyonunu dinlerdim. Orada Bush çıkardı. Yanına genelkurmay başkanını alırdı. Öbür yanına dışişleri bakanını, bir yanına savunma

bakanını alırdı. Basın toplantısında eğer konu kendi detaylı bilgi seviyesini aşıyorsa döncr işte buyrun siz konuşun, böyle bir hava vardı.

Bizde pek olmadı bunlar. Bizde biraz tabii Türkiye'nin itibarı çok arttı. Ben dışarda da Turgut Bey'le beraber Amerika'ya gidişlerimde o zaman Amerikan-Türk Konseyi'nde faaliyet gösteriyordum. İş hayalındaydım. Amerika'da büyük itibarı vardı Turgut Bey'in. Özellikle bu Körfez Harekâtı'ndan sonra Türkiye gündemin baş maddesini oluşturdu, yani Türkiye önemli bir müttefik sıfatıyla gündemin başına çıkmıştı. Yani Amerikan kamuoyu için söylüyorum.

"Özal bir seferinde Bush'a kızdı"

Kaya Toperi: Bir defasında dedi ki Bush'a, "Sizde bu Vietnam sendromu gibi Saddam sendromu var" dedi. "Nihayet Saddam bir Üçüncü Dünya ülkesidir. Siz Amerika'dasınız. Sizin üstün teknolojiniz karşısında, Mısır'ın, Irak'ın, değil 100 gün, 100 saat dayanacak gücü yoktur. Bakın size daha evvel anlattık, biz de Irak'ın gücünü anlattık. Irak'ın eti ne, budu ne? Zaten ambargodan da epey etkilendiler. Ve bu savaş olduğu vakit öyle 100 gün sürecek bir savaş değil. 2 günde, bilemediniz 3 günde biter bu savaş" dedi.

Ha Türkiye'nin asker göndermesi konusu söz konusu olduğu vakit de Türkiye'nin sembolik olarak Suudi Arabistan'daki BM gücüne bir katkıda bulunabileceğini söyledi. Yani Türkiye oraya 5-6 kişilik veya 8 kişilik bir manga gönderebilir. Veya oraya 2 tane uzman gönderebilir. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri Kore Savaşı'ndan beri aktif bir savaşta bulunmamıştır. Hem hiç olmazsa bizim Silahlı Kuvvetlerimiz'e de bir tecrübe kazanımı da olabilir ve bu sayede Türkiye'nin ileride bir barış masasında da yeri olabilir. Söz sahibi olabilir diye düşünmüştür. Nitekim işte Yunanistan gemi gönderdi. Kimisi hastane gönderdi. Türkiye bir şey göndermedi. Ama yani biz illaki Irak'a saldıralım, herhangi bir şekilde Irak'a saldırmak veya savaşa girmek diye bir düşüncesi olduğunu sanmıyorum.

Şerif Egeli: Biz kendisine Irak-Türkiye sınırının kapanmasının Türkiye için zararlı olacağını, Türkiye'nin yalnız Irak'a

değil tüm Ortadoğu'ya ihracatının duracağını, çünkü Türk kamyonlarının bir tek yolu olduğunu, Ortadoğu'ya ulaşmak için, bunun da Irak yolu olduğunu defalarca izah ettik. Bana hep bu hususta kızardı, sen, derdi, Saddam Hüseyin'i tutuyorsun, sen derdi uzak politikayı görmüyorsun, hep günlük Türkiye'nin ekonomisini düşünüyorsun. Efendim ben ihracatçıyım, bunu düşünmem lazım, diye ve bunun alçındeydi ve Turgut Bey'e çok ısrar ederdik efendim ki aynı Ürdün'ün yaptığı gibi, Birleşmiş Milletler'den izin alıp, Türkiye'nin ihtiyacı kadar petrolü Irak'tan alıp, karşılığında Irak'ın ihtiyacı olan ve Birleşmiş Milletler'in izin verceği malları Türkiye üzerinden Irak'a satmamızı, fakat buna da itiraz ederdi.

Engin Güner: Amerikan başkanı ile telefon görüşmeleri o kadar sıklaşmıştı ki artık ben Beyaz Saray'ın telefon numarasını ezbere bilmekteydim ve derhal aradığımızda Başkan Bush hemen çoğunlukla karşımıza çıkmaktaydı. Eğer bir seyahatte veya toplantıdaysa hemen 20 dakika, en fazla yarım saat içinde duruma göre bizi geri aramaktaydı. Bu bakımdan böyle bir yakın ilişki kurulmuştu. Hatta bir seferinde uçağıyla seyahat ederken bile Okluk Koyu'ndan kendisiyle görüşmüştük.

Özal Musul-Kerkük'ü istiyor muydu?

Necip Torumtay: O zamanki Meclis başkanı Sayın Cindoruk, diğer üst makam sahipleri de bunu biliyorlardı. Biz de bu kriz masası toplantılarında daha ziyade bunu görüşürdük. Rahmetli Özal konuyu açardı, ısrar ederdi, Musul'un ta ne zamandan beri bizim toprağımızda bulunduğunu, yakın geçmişteki olaylarını hatırlatırdı ve önemini söyler, üzerinde dururdu. Ve tabii ben de sorumlu olarak, yani böyle bir karar verildiği takdirde Silahlı Kuvvetler'in komutanı olarak, en sorumlu kimse olarak bu konuyu gayet iyi incelemiş ve kendisine gerekli cevapları vermiştim.

Örneğin, ilk önemli husus şu: Türkiye Musul'u eğer işgal ederse Iraklıların Kuveyt'i işgal etmiş olması durumuna düşerdi BM anlaşmasının karşısında. Neden ABD başla olmak üzere bütün BM ülkeleri karar verdi Irak'a taarruz et-

meye. Çünkü BM antlaşmasında böyle bir kayıt vardır. Eğer silah zoruyla bir ülke işgal edilirse BM buna karşı gereken kararları verir diye. Şimdi Kuveyt'i işgal etti diye Irak'a bunu yapıyoruz, biz gidiyoruz Irak'ın toprağını işgal ediyoruz. Bir defa siyasî bakımdan bu olacak bir şey değil. BM zaten buna müsaade etmez. Kaldı ki eğer böyle bir şeye girişilseydi, bir az cvvel söylediğim gibi, seferberliğin yapılması, kuvvetlerin indirilmesi zaman alırdı. Ve 100 000'e yakın, ortalama bir kuvvete ihtiyaç vardı. Bir de şu var, eğer böyle bir şey yapılırdı, o sırada tarih 1990, Sovyetler daha dağılmamış. Doğu Anadolu'da, Trakya'da bir Sovyet tehdidi var. Gayet ciddi bir tehdit var.

Ben her iki ordu bölgesinden tümenleri alıyorum. Musul'a getiriyorum. Sırtımı Sovyetler'e dönmüş olurdum. Artı, eğer orasını işgal etseydim, 4 milyona yakın bir ülkeyi işgal edecektim. Onların bir kısmı o sıralarda PKK'nın yaptığını o topraklarda bana yapacaktı. Bir de hemen yakın gerideki PKK tehdidi ile uğraşmak zorunda kalacaktım.

Bu konu açıldığı vakit ben Genelkurmay'da, Kara Kuvvetleri'nde özellikle bunun hesabını yaptırardım. Ne kadar malzemeye ihtiyaç var? Ne kadar zaman alır? Bunları gayet tabii konuştuk ve durum budur dedik. Yapılabilir bu. Ama bir zaman ister, ama hükümetin bunu inceleyip TBMM'ye götürmesi lazım. Kişisel olarak yapılacak iş değil. Çünkü genelkurmay başkanının bir savaş kararıyla ilgili yetkileri bellidir. Yani bu cumhurbaşkanı tarafından verilecek bir emir değil. Ama hazırlık emri olarak verilebilir. Ancak bunu dahi yaparken Bakanlar Kurulu'nun genelkurmay başkanının da bulunduğu bu kurulu toplaması gerekirdi. Yani kişisel temaslarla bu iş olacak şey değildi.

Türk askeri yapabilir miydi bunu? Gayet tabii yapabiliirdi. Hiç şüphe yok. Yani 3 ay, işte ne kadar sürecekse kuvvet toplandıktan sonra, hazırlığını yaptıktan sonra gayet tabii deler geçerdi. Ama zayıyla olurdu.

Eğer Türkiye taarruz etseydi, alınırdı. Ama karşımızda bizim, kuzeye dönük 7 Irak tümeni vardı. Türkiye kuzeyden taarruz edip bizi arkamızdan vurmasın diye orada hazırlık yapmıştı. Dolayısıyla karşımızda hazırda yakın 7 tümen vardı. Onları ezip geçmemiz lazımdı, hem de dağlık arazide. Ga-

yet tabii bu zayıatla olurdu. Zayıat hesabı çok zordur. Amerika mesela bu taaruza başlarken Körfez'de, uzmanların yaptığı hesaba göre 20 000 civarında ceset torbası lazım lafini kullandılar.

Faturasını söylemedik. Zaten zayıatlı olacağı belli. Savaş zayıatsız olmaz. Ama yeter ki savaş, uğruna can feda etmeye değsin. O sırada Türkiye'nin bir numaralı sorunu bu değildi. Ama buna rağmen Türkiye stratejik konumu ile yaptığı, yapabildiği desteklerle çok büyük fedakârlıkta bulundu.

Bush'la aralarında geçen konuşmaları bilmiyorum. Artıları bize pek söylemedi. Ama hevesliydi, hatta televizyonda defalarca şunu söyledi. Biz bu savaş bittiği vakit pastadan bir pay almalıyız. Evvela 1/3 dendi, daha sonra bir gün birkaç soru üzerine galiba kızdı, bir koyup 3 almak değil, bir koyup 20 alınız gibi bir deyim kullandı.

MGK'de sadece kasımın sonuna doğru bir defa görüşüldü. Esasında çok ayrıntılı görüşülmesi gereken bir konuydu. Çok kısa konuşuldu ve bir sonuca varılmadı.

Ali Bozer: Özal'ın dış politikaya müdahale etme temayülü vardı. Bunu çok objektif bir şekilde söylemem gerek. Dışişleri bakanı olduğum sürede bana hiçbir müdahalede bulunmamıştır. En önemli mesele bizim zamanımızda Körfez krizi idi. Bu mesele sırasında bir kriz komitesi kurulmuştu. Özal'ın başkanlığında, başbakan, genelkurmay başkanı, dışişleri bakanı, millî savunma bakanı. Biz sık sık buluşur, durum değerlendirmesi yapardık. Her türlü fikri Sayın Özal açardı. Yani onun ısrarla üzerinde durduğu konu, müdahale için TBMM'den onay alma konusudur. Ve hiçbir karar vermiş değildir, bazen karadan gitmek istemiştir, bazen havadan vs. Fakat sonunda o kriz komitesi Özal'ın da tamamen mutabakatıyla BM kararının ne bir adım gerisinde kalalım, ne bir adım ilerisine gidelim şeklinde olmuştur. Buna bağlı olarak yetki meselesi; ben yetki verilmesi taraftarı değildim. Çünkü biz büyük bir ekseriyete sahiptik. Ve istediğimiz zaman Meclis'i toplayabilirdik. Bunun yanında da Özal'la vaki telefon konuşmalarında Bush'a karşı, arkada Meclis var diyebilme olanağının olması lazımdı. Bu konu birkaç kez tartışıldı. Benim gibi düşünen arkadaşlar da vardı, yalnız ben değildim. Nihayet, Sayın Keçeciler'in sünnet düğününde çağır-

dı beni yanına "Gel bak sana anlatayım bunu, niçin istiyorum." "Biliyorum" dedim, "siz de benim fikrimi biliyorsunuz. Ama burada bir kriz komitesi var. Siz kararı verin. Ben dışişleri bakanı olarak gerekeni yaparım." Kararı verdiler, ben de taktiğimi yaptım. O zaman Erdal İnönü fiilen politikadaydı ve başkandı. "Dışişleri bakanının bütün halinden, bunun taraftar olmadığı her halinden bellidir" dedi. Yani demek ki ben tam içime sindirememişim. İşte belki bu örnekler size, benim dönümime taalluk olduğu sürece, Özal'ın ne derece kolektif çalıştığına örnek olabilir.

Cengiz Aslan: Körfez Savaşı esnasında hemen hemen tamamen yanında idim. Heyecanlı bir ortam yaşanıyordu. Sanki Turgut Bey'in, Irak'ın bir parçasını almak istiyormuş gibi intibainın etrafta dolaştığı sıralarda, kendisine böyle bir şeyin olup olmadığı, kafasında böyle bir şeyin olup olmadığını açıkça sordum. Bana çok sert bir şekilde bakıp, dedi ki, "Türkiye'nin bir daha Enver Paşa'lara tahammülü yoktur. Böyle bir maceraya ülkemi atacağımı mı zannediyorsun?" dedi ve başka hiçbir şey konuşmadı.

"Peki", ben ısrar ettim, "peki efendim nedir bu işte?" Dedim ki, "Eğer bir gün bu Irak hadisesi bittiğinde oturup Irak'ı parçalara ayırmaya kalkarlarsa, bizim söz sahibi olacak bir pozisyonda olmamız lazım. Ayrıca bu çok modern savaşı, bir alayımızın hiç olmazsa yerinde Mısır gibi izlemesini istedim. İstedğim bundan ibaretti" dedi. "Bir, herhangi bir hadise esnasında Irak'a girip giremeyeceğimizi askerlerimize sordüğüm zaman, göğsümü kabarttılar. Gözüm yaşlarla doldu. Emredin, derhal gireriz, ama başımıza şu şu şu felaketler gelir, dediler, hak verdim. O zamanki askerî malzemenin durumunu bana anlattılar ve bundan sonra benim en büyük gayretim, böyle durumlarda Türkiye emrivakilerde kalırsa, en iyi şekilde askerimizin teçhizatlandırılması gerektiğine kani oldum ve benim vazifem bundan ibarettir" dedi.

"Yoksa ben orada, orayı alacağım, Allah, Türkiye'ye bir karış toprak nasip etmesin. Ama 1 400 metrenin ötesinde de sınır olmaz, düz sahalara inmemiz lazım" dedi. "Devamlı olarak Sayın Bush'a bunu söylüyorum" dedi, Hatta CNN'de bütün dünyaya söyledi.

Sınırı müdafaa edilebilir bir zemine çekme isteği vardı

kendisinde. Irak'ın aleyhimize büyüdüğü kanaatindeydi. Aleyhimize silah topladığı kanaatindeydi. Helic o kimyasal gazla oluşan büyük katliamdan sonra, Türk sınırlarına olan hücumdan sonra, orada bizim daha güçlenmemiz gerektiğini, Türkiye'nin daha caydırıcı olması gerektiğini düşünürdü sadece.

"Keşke subaylarımız bu tecrübeden yararlınsa"

Engin Güner: Özal teknolojiye çok meraklı bir kimseydi. Bu Körfez Savaşı'ndan da belli bir ölçüde etkilenmişti. Her şeyin adeta masa başında gerçekleştiriliyor olmasından, düğmelere basılması suretiyle gerçekleşmesinden ve bu hareketin ayrıntıları tabii bize sürekli bildirilmekteydi, ne şekilde olduğu. Mesela bir bombardıman filosu çok çeşitli uçaklardan oluşmaktaydı. Sadece bombardıman uçaklarını, koruyucu uçaklar dışında, avcı uçakları dışında. Ne bileyim, bütün istihbarat yapan uçaklar, tanker uçakları vs. Böyle bir grup olarak gidilmekteydi. Tabii bunun bir de yerle haberleşmesi var. Bütün bunlar, çok teknolojik bir savaşın olduğunu göstermekteydi. Özal'ın o noktada söylediği, yani keşke bizim subaylarımız da böyle bir tecrübe içinde olsalar ve bu deneyimlerden yararlanabilseler, şeklinde bir ifadedir. Yoksa illa biz de harbe girelim şeklinde değil.

Musul'a girilim vs gibi şeyleri yoktu. Ama eğer olaylar gerektiriyorsa bunu yapmaktan kaçınmayacak yapısı vardı Özal'ın muhakkak ki. Biliyorsunuz bir de onun ikinci, insanları böyle bir düşünceye sevk eden ikinci bir yönü de şudur: bir olayı ortaya atardı, olup olamayacağını görmek için, gelen tepkilere göre kararını verirdi. Bu biraz da öyle bir olaydır. Yani Musul meselesini ortaya atmıştır. Ama nitekim devletin her kademesinden bunun aleyhinde tepki alınca, öyle bir olaydan zaten aklında varsa bile vazgeçmiştir.

Yıldırım Akbulut: Şimdi Körfez konusunda şöyle bir tavır takındı rahmetli. Körfez Savaşı'nda yaptığımız, yani hükümet olarak yaptığımız Birleşmiş Milletler kararlarına uygun hareket etmektir. BM kararı neydi? Bu Saddam'ın Kuveyt'i işgali nedeniyle başlatılan savaşa üye ülkelerin katılımını sağlamak, diye özetleyelim. Ama nasıl bir katılımını sağla-

mak? Herkesin herhalde uygun gördüğü bir tarzda katılımını sağlamak. Bizim katılımımız ne olabilirdi? Bir birlik gönderebilirdik, fiilen savaşırdık. Deniz Kuvvetleri'nden bir kuvvet gönderebilir, öyle katılabilirdik. Fiilen cephe açmak suretiyle katılabilirdik. Veyahut, havaalanlarımızdan bir kısmının kullanımını sağlayabilirdik.

İşte bizim yaptığımız, yani hükümet olarak yaptığımız, havaalanlarının kullanımını bu güce, çokuluslu güce açmak, katılımımız bu.

Sayın Özal bir cephe açmak, bizim güneyden Irak'ın kuzeyine girmek gibi, böyle bir izlenim veren sözleri oldu kamuoyuna. İşte Musul'u alsak, Kerkük'ü alsak, falan. İşte biz bir cephe açsak gibi. Ama bak şunları söylemek lazım. Bunlar muhtelif yerlerde, muhtelif zamanlarda basına intikal eden sözler. Kendi aramızda bana deseniz ki bu hususta, biz de cephe açalım diye bir konuşmanız ikimizin arasında oldu mu? Ama bu sözleri, bu düşünceleri Özal ortaya attı mı. Evet. Şimdi ben başbakan olarak, hükümet olarak katıyen böyle bir şey yapmayacağımızı türlü vesilelerle söyledik. Kamuoyuna da söyledik, kendisine de söyledik: bir cephe açmamız katıyen mümkün değildir.

Böyle yüzümüze değil de basın yoluyla söylenen laflar oldu. Hatta korkaklar lafı geçti galiba. Kuzey Irak'tan göç edenler, sınırı geçtiler. Kendisi de yurtdışındaydı o sırada. Biz, kendisi geliyor, birlikte bir karar alalım düşüncesiyle hareket etmiş olmamıza rağmen, o iner inmez bizi korkaklıkla, ne yapacağımızı bilmemekle itham etti.

Amerikalılar Saddam'dan neden korkuyordu?

Güneş Taner: Şimdi unutmayın, Türkiye'nin gerek İran'la gerek Irak'la asırlardır aralarında çeşitli şeyler geçmiştir. En son hadise, hatırlarsanız Peşmergelerin gazla bombalanması da ve oradan kaçan 500 000'i aşkın mültecinin Türkiye'ye gelmesi de Özal'ı çok rahatsız etmişti. Yani o hareket, Saddam Hüseyin'in hiçbir insanî değeri olmadığını ve elindeki bu imkânları yarın bir gün başkalarına karşı da kullanabileceğini, yani tam bir despot havası içerisinde hareket edeceğini. Eline imkân geçtiği takdirde Türkiye'ye karşı da bunu kul-

lanmaktan kaçınmayacağı konusunda bir fikri sabit olmuştu. Buna biz inanıyorduk. Özal'ın kafasında Saddam'ı tasfiye etmek vardı. Saddam'ın durdurulması gerekiyordu, önce yok olmasından ziyade. Yani Saddam'ın elindeki imkânlar için. Bu arada Saddam'ın Amerika'da yaptığımız çeşitli toplantılarda, ki bu toplantıların içerisinde o zamanki Amerikan Genelkurmay Başkanı Powell da vardı. Powell, Amerikalıların bu konuda yapmış olduğu harekât planını, haritalarıyla birlikte gelip Özal'a özel brifingde anlattı. Yani harekâtın nasıl yapılacağını, hangi unsurların kullanılacağını, hem şemsiyesinin nasıl gerçekleşeceğini, kaç kişinin nerede konuşlandırılacağını... Ve bu konuda Özal'dan bilgi aldılar.

İşte bu harekâttan yaklaşık bir ay evvel. Askerî harekâttan bir ay evvel. Şimdi tahmin ediyorum yani bir sürü görüşmeleri vardır. Bu görüşmelerin zabıtları Semra Hanım'da vardır. Çünkü bunlar özel görüşmelerdi. Görüşmelerin hemen hepsinde ben de varım. Yanında beraber dinliyoruz, arıyoruz. Konuşmalarda şahidim, hadiselerde. Amerikalılar Saddam'ın elindeki askerî gücün bir envanterini gayet iyi çıkarmışlardı. Fakat Saddam'ın fevkalade delice hareket edebileceğini, özellikle biyolojik silahları kullanmasından korkuları vardı. Ve bu biyolojik silahların komşu ülkelerle, İsrail başta olmak üzere Türkiye'de de kullanılabileceği korkusu yaygındı. Hatta bir harekâtı, kara harekâtını gerçekleştirecek olan Amerikan birlikleri üzerinde de böyle bir şeyin yapılacağı yaygındı.

Zeynel Abidin Erdem: Sayın Özal Körfez politikasını bizim düşüncelerimizin dışında bir noktaya taşıyordu. Ve daha evvel de söylendiği gibi Kuzey Irak'taki birtakım düşüncelerini uygulama noktasına taşıdı. Ancak sanıyorum o Irak toprakları üzerinde bir iddia değildi; Kuzey Irak'ta konuşlandırılmış ve Suriye tarafından desteklenen şark kuvvetlerini bir daha kafalarını kaldıramayacak bir noktaya getirip, belli bir güçle oraya ağırlığımızı hissettirip, toplu bir hareket yapıp ondan sonra geri dönme düşüncesindeydi.

Ancak Birleşik Devletler'de bazı basın organları hadiseden sonra planın Kerkük'e kadar inmek ve orada kalmak gibi bir plan olduğunu yazdılar, tartıştılar. Aslında eğer o idiyse biz zaman içinde böyle bir fikrin Türkiye'ye bir şey getire-

meyeceğini ve orada bir bataktan çıkamayacağımızı kendi danışmanları ve bazen bize değer verip sorduğu için söylediğimiz oldu. O bir bataktı. Oraya girdiğiniz zaman çıkamayacaktınız. Çıkmamanız da Arap Birliği'ni, Irak'ı karşınıza alıp, bu kadar zamanında menfaal gördüğünüz ve dostluk edinmiş, savaş içerisinde tek arkanızda gördüğünüz ülkeye düşman olmaktı.

“Büyük ihtimalle ilk kez duyacaksınız...”

Celal Talabani: Biliyor musunuz size bir şey söyleyeceğim. Büyük ihtimalle ilk defa duyuyorsunuz. Bir keresinde Suudi Arabistan'da Irak delegeleri ile birlikteydik. Prens el-Emir Abdullah tarafından kabul edildik. Prens Abdullah Kuveyt'te Irak'a karşı açılan savaştan önce Özal'ın onları ziyaret ettiğini söyledi ve Türk askerini Kuzey Irak'taki liberasyon için yollayabileceğini önerdiğini söyledi. Ama prens, Özal'ın bu bölgeyi ele geçirmesinden korktuğunu söyledi, Musul vilayetini yani. Biz de bundan dolayı “Yo hayır istemiyoruz” dedik. Ama Özal daha sonra bana orduyu yollamaktan bahsetmedi. Ama o her zaman Irak'taki Kürtleri ve Türkmenleri korumaya hazırdı, çünkü hem Türkmenlerin hem de Kürtlerin korunmaya muhtaç olduğunu düşünüyordu.

O zamanlarda düşünmüyordu zaten. Kürdistan'a ordu yollamayı düşünmüyordu, buna hazır değildi. Onun söylemesine göre Türkiye'ye gidebilecek olan göçmen dalgaları büyük bir tehlike oluşturabilirdi. Bu göçmen dalgasını önlemek için, eğer Kürtler saldırıya uğrarsa onları korumak adına orduyu yollamaya hazırdı.

Biz sadece Irak bile sorduğunda Türkiye'nin bizim koruyuculuğumuzu üstlenmesini istedik ve biz Türkiye'ye bizi korumasında bağımlı olmak istedik. Daha uzaktaki Avrupa ülkelerinde koruma arayana kadar neden Türkiye olmasın dedik. Çünkü biz Türkiye ile kardeşiz, geçmişte bağlarımız oldu, asırlarca birlikte yaşadık. Bizde Kürtler ve Türkmenler aynı bölgede yaşar. Biz hep Özal'ı bizi koruması için razı etmeye çalıştık.

Yıldırım Akbulut: Biz Meclis'ten yetkiyi aldık. Askerin yabancı topraklara girebilmesi hususunun da bir yetkiye tabi

olması gerektiği konusunda aykırı fikirdeydik. Biz kendi askerimizin hudut dışı, yabancı topraklara girmesi müsaadesini Meclis'ten aldık. Ama, hangi şartla aldık, hangi şartla girecektik? Bize bir tecavüz vukuunda girecektik. O şartla bu yetkiyi aldık.

Ama yabancı askerın bizim topraklarımızdan, bizim üslerimizden kalkıp da Irak'a gitmesi hususunda alınmış bir yetki yoktu. Orada bir boşluk vardı. Bu yetkinin de Meclis'ten alınması lazımdı. Rahmetli diyordu ki hayır, siz hükümet olarak bunu yapabilirsiniz. Ben de diyordum ki hayır, Meclis'ten almamız lazım. Hatta bunun için toplamış olduğum bir Bakanlar Kurulu toplantısına, biz davet etmemiştik. Kendisi bu toplantıyı öğrendi ve geldi başkanlık etti. İddia etti ki böyle bir yetki için tekrar Meclis'e gitmenize gerek yok. Mevcut yetki buna kâfidir. Siz, Bakanlar Kurulu olarak bunu çıkarabilirsiniz, bunu yapabilirsiniz. Ben de hayır, bu hususun Meclis'e gitmesi lazım, Meclis'ten bir karar almamız lazım, diye iddia ettim ve Meclis'e gittik. Tekrar o kararı aldık. O zamanlar da çok laflar söylendi.

"Özal masada yer kapmak istiyordu"

Engin Güner: Körfez krizi sırasında, Özal tabii ki önce tarihi hatırlamakla işe başladı. Birçok kitap istetti ve özellikle Lozan görüşmelerini inceledi. Musul-Kerkük meselesini inceledi ve Irak'ın eskisi gibi sürmeyeceğini, bir değişiklikler olacağını hissetmekteydi. Bu bakımdan da Türkiye'nin, eğer ileride orada bir masa kurulacaksa, o masada ABD'nin yanında yalnız İngiltere, Fransa'nın değil, Türkiye'nin de onlarla birlikte yer alması gerektiği kanaatindeydi. Çünkü Irak'taki gelişmeler Türkiye'yi direkt olarak ilgilendirmekteydi. Özal böyle bir aktif politikayı bu amaçla istemişti. Ancak bu aktif politika, devletin diğer kademelerinden gereken desteği görmemişti. Bunun bir macera olacağı kanaati, gerek askerî kanatta, gerekse diğer üst düzey yetkililerde mevcuttu. Özal bu konuda yalnız kalmaktaydı. Dolayısıyla bu Özal'ın aktif dış politika izlemesi bazı sıkıntılar yaratmıştı ve istifalara neden olmuştu. Bunlardan biri de o zamanki genelkurmay başkanı Necip Torumtay Paşa'nın istifası olayı-

dır. Özal tabii ki askerî kanattan böyle bir aktif dış politika için destek beklemekteydi. Ancak bunun doğru olmayacağı kendisine ihtar edilmekteydi. Bu bakımdan da sanıyorum ki Torumtay Paşa Özal'dan gelen baskılar karşısında istifasını vermek zorunda kaldı.

Tabii Torumtay Paşa'nın istifası kendi kararı olduğu için bunun ayrıntularını bilmem mümkün değildir. Ancak bu Özal'ın aktif dış politikasına olduğu kadar. Özal'ın bu konuda itiraz kabul etmeyen kendi tavırlarını ortaya koyma uygulamalarının da bu istifaya yol açtığı düşünülebilir.

İstifayı duyunca Turgut Özal'ın fazla etkilendiğini söyleyemem. Fazla şaşırmadı. Zaten bunun gibi bir iki istifa daha oldu o dönemde biliyorsunuz. Yani bazı engellerin kalktığı şeklinde yorumluyordu, kendi açısından.

Hüsni Doğan: Sadece Torumtay istifa etmedi orada, Giray da istifa etti. Yani Safa Bey ekimde istifa etti. Torumtay da ben savunma bakanıyken istifa etti. O zamanlarda bir NATO toplantısı için Brüksel'deydim. Orada haberini aldım. Tabii bunun gerisindeki ana neden onlara göre Özal'ın fazla inisiyatif alması. İkincisi de Kuzey Irak konusunda Özal'dan farklı düşünceleriydi. Yani bunun gerisinde bin bir neden sayılabilir; işte çalışma tarzı vs. denebilir ama neticede şunu söyleyeyim. Oradan bugüne kalan net değerlendirmesi şudur: Özal Kuzey Irak'a girilmesini istiyordu, Akbulut istemiyordu, Genelkurmay da istemiyordu. Özal Kuzey Irak'a girilmesinde başarılı olmadı. Neticede oraya ne tümen kaydırmalarını yapabildik, ne de Kuzey Irak'a girebildik. Tabii zaman kimi haklı çıkardı onu göreceğiz. Daha o meseleler bitmedi.

Yıldırım Akbulut: Sayın Torumtay bizi şöyle tenkit ederek istifa etti. İşte güneyde savaş var ama bir savaş talimatı veya bir talimat hükümetten almadık. Yani basitleştirirsek ne yapacağımı bilemiyorum. Bir talimat almadık. Halbuki biz talimatı verdik ona.

Bir genelkurmay başkanı neye bakar, hepimiz kanunlara bakarız ve yetkilcrimize bakarız. Cumhurbaşkanı'nın yetkisi nedir? Başbakanın yetkisi nedir? Genelkurmay başkanının yetkisi nedir, görevi nedir? Bir cumhurbaşkanı'nın bir genelkurmay başkanına, başbakana veyahut hükümete böyle bir konuda siz şöyle yapın veya böyle yapın deme yetkisi yoktur.

Hiçbir yerde yazmaz bu. Yani bir savaş hakkında cumhurbaşkanının bir yetkisi yoktur?

Başkomutanlık meselesi ayrıdır. Başkomutanlık meselesi, Meclis'i temsilen bir başkomutanlık meselesidir. Bir emir müessesesi değildir. Genelkurmay başkanı, başbakana bağlıdır. Savaş izni verecek olan merci, TBMM'dir. Bunu uygulayacak olan da hükûmettir. Şimdi o halde cumhurbaşkanı şöyle demiştir, cumhurbaşkanı böyle demiştir. İşte zaten, Özal'la aramızda ayrılık sebepleri bu. Cumhurbaşkanı söylemiştir, söylüyordu. İşte şöyle yapılsın, böyle yapılsın, falan olsun, filan olsun. Ama cumhurbaşkanının bir sorumluluğu yoktur. Sorumluluğu olmayan bir kişinin sözleridir. Sorumluluğu taşıyan başbakandır, hükûmettir. Ben sorumluluğu taşıyan bir kimseyim. Onun herhangi bir sorumluluğu söz konusu değildir. Savaş kararını verecek olan Meclis'tir, uygulayacak olan hükûmettir ve dolayısıyla Genelkurmay'dır. Cumhurbaşkanının herhangi bir dahli olamaz.

Torumtay istifasının perde arkasını anlatıyor

Necip Torumtay: Benim prensiplerime ve devlet anlayışıma uymadığı için. Yani devlet hizmetinde kademeler vardır. Sorumluluk yukarıdan aşağı doğru intikal eder. Kademeleri atlayamazsınız. Sonra bir karar verme mekanizması vardır. O mekanizmayı tam kullanmak lazım. Biz ordu olarak buna özellikle önem veririz, bu çok demokratik bir şeydir, tutumdur. Alt kademelerden gelen önerileri inceleriz. Ta en yüksek makama gidinceye kadar. Ondan sonra genelkurmay başkanı kararını verir. Bu yapılmadı, kademe atlandı.

Emir-komuta kademesi mesela, askeri bir karar verilecek. Gayet tabii cumhurbaşkanı, aynı zamanda savaş çıktığı vakit TBMM adına başkomutanlığı temsil eder. Ama savaşta evvel cumhurbaşkanıdır, savaşla ilgili bir yetkisi yoktur. Buna rağmen genelkurmay başkanını atlayarak gidip teker teker milletvekilleriyle, bakanlarla konuşması ve kendi kendine bir karar oluşturması kademe atlamasıdır. Ondan sonra en sonda, ben ayrılmadan iki gün evvel bir direktif geldi. Benim beklediğim direktif geldi. O direktifte de usul dışı şeyler vardı. En başında direktifte imza yoktu.

Hükümet direktifi, siyaset direktifi. Silahlı Kuvvetler'e gelecek dönem için yapılması gereken şeylerdi. Yani yalnız Silahlı Kuvvetler'e değil, bütün bakanlıklara. Meclis'in onayından geçen, cumhurbaşkanının onayından geçen bir direktif. Ama sadece müsteşarın yerine koyduğu bir imza vardı.

Hayır sadece Özal'ın değil, bütün Bakanlar Kurulu'nun imzası olması gerekiyordu. Bunun için de Bakanlar Kurulu'nun bunu görüşmesi lazımdı. Öyle bir görüşme olmadı. Çünkü ben de davet edilmiş değildim. Bakanlar Kurulu'nun bu kararları vermesi için birçok sorular olacaktı. Nasıl olacak bu, nerden taarruz, nereye gideceğiz? Bunların cevabını verecek bir tek kişi var: Genelkurmay; işi yapacak olan müessesenin başındaki zaten genelkurmay başkanıdır. Aynı zamanda Silahlı Kuvvetler komutanıdır.

Musul-Kerkük'ü de içine alıyor muydu? Ayrıntıya inmem. Bu bir direktifti. Tabii hâlâ şu an gizli olan bir direktifti. Ama o direktif her şeyi kapsıyordu. Bütün teker teker, bütün bakanların imzalarının olması gerekiyordu. İmza haneleri boştu, bir kişi böyle hayatî bir direktifi imzasız getiremezdi.

İstifamı kimseyle konuşmadım. Sadece ikinci başkanla konuştum. Kararımı verdikten sonra evimde konuyu açtım. Ama ilk reaksiyonum o direktif bana geldiği vakit oldu. Bakım imzalar yok ve bir de daha evvel konuşulanların dışında bazı değişiklikler vardı. Bunlardan Genelkurmay'ın haberi yoktu.

Benim için bitti dedim.

İki sene değil, dokuz ay sürem kalmıştı. Akşamüzeri, pazartesi günü idi. 3 aralık pazartesi günü. Öğleden sonra kararımı verdim. Yazılı olarak üst makamlara, Cumhurbaşkanlığı'na, Başbakanlık'a ve basına yolladım. Ondan sonra karargâhta yapmam gereken bazı işler vardı. Onları yaptım. Saat 4,5-5 civarlarında başbakan beni davet etti. "Neden ayrılıyorsun?" diye sordu. Ondan 1-1,5 saat sonra da cumhurbaşkanı davet etti. Köşk'e çıktım, oradaki son konuşmalarımı yaptım ve veda ettim.

Başbakan sebebini sordu. Kendisine kısaca anlattım o şeyi, direktifin durumunu. Ondan sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz diye onlar konuşuldu. Cumhurbaşkanı tabii

çok üzgündü. "Vazgeçemez misiniz?" dedi. Mümkün değil, kararımı verdim, vazgeçilecek bir karar değil. "Size bir merasim yapalım" dedi. "Teşekkür ederim, yapıldı" dedim. "Küçük bir merasimle ayrıldım" dedim. Ve eve geldim. Elbisemi çıkardım, öptüm, astım askısına. Daha sonra Genelkurmay'a verilmek üzere. Diğer bir elbisemi de evde muhafaza ettim. O kadar.

"Bir koyup üç alma" sözü aslında kime aitti?

Cengiz Aslan: Hatta unutamadığım bir şey var, Bush'la beraber resmi var, "Bak bu kim?" dedi bana. Sanki ben kim olduğumu bilmiyormuşum gibi "Bak, Bush ve ben" dedi resmi göstererek. Halbuki her iki şahsı da ben tanıyordum.

Telefon konuşmalarında akıl aldığını, hatta harekâtı etkilediğini, ona cesaret verdiğini, Bush'a "Tamam sen buraya gir, bu işi halledersiniz. Irak'ta şu çelişkiler var" diye. Bunu çok keyifle, zevkle anlattı. O dönem itibariyle, herhalde gizli olmaması lazım, bir ufak anım da şudur. Cumhurbaşkanlığının sonunda, Birleşmiş Milletler genel sekreteri olabilir miyim diye, bence bir soru vardı kafasında. Yani bu harekâtın sonunda, Körfez'in halledilmesi durumunda; yani hem Irak zor durumda bırakılacak, hem rolünü oynayıp sonradan banıştıran, bir araya getiren kişi olacak. Sanırım sekreteryaya da o tarihlerde, cumhurbaşkanlığının bitiş tarihine yakın bir tarihte boşalıyordu. Bana BM genel sekreterliğini söyledi mi, yani bana böyle bir cümle söyledi mi? Hayır. Ama bazı şey hissedersiniz ya; böyle bir şeyin kafasında olduğunu düşünüyorum.

Ertuğrul Özkök: Mesele direkt Özal'ın söylediği bir laf değildir. Burada da Özal'a haksızlık yapıldığını düşünüyorum. "Bir koyup üç alma" meselesi *Hürriyet*'te çıktı. Ve benim yazımda çıktı o da. Ama onu bize anlatan Özal değildi. Onu bize anlatan Demirel'di. Demirel ile yemeğe gittik biz, kendisi dedi ki, "Yahu Turgut Bey orada burada 'Çok iyi fırsattır bu, bir koyup üç alacağız' diyor" dedi. Biz de bunu yazdık. Tabii Demirel ona atfen söylediği için de orada kaldı, onun üzerinde. Ondan sonra, yazdık, Özal kaç kere söyledi bana "Ben böyle bir şey söylemedim" diye... Ve o laf yapıp kaldı ona.

Ama ben size söyleyeyim, düşüncesi oydu yine... Yani Türkiyc'nin bundan çok yararlı çıkacağı düşüncesini taşıyordu. Ama Türk basınına yansıyan tarafıyla, kimse Özal'ın ağzından bu lafı kamusal olarak söylenecek şekliyle duymadı. Kamusal bir tek şey vardır, *Hürriyet*'le çıkan, Demirel'in bize söylediği bir laftır...

Cengiz Çandar: Turgut Özal'ı tarihte yerli yerine ve doğru bir yere oturtabilmek için Körfez krizi ve Körfez Savaşı sırasında izlediği tutumu çok iyi bilmek ve değerlendirmek gerekir kanısındayım. Ve maalesef Turgut Özal en yanlış ve haksız nitelendirmelere ve değerlendirmelere bu dönemdeki rolüyle ilgili olarak tabii tutuluyor. Bu arada Turgut Özal'ın uğradığı haksızlıklar derken, iki noktanın altını çizmeden geçmeyeceğim, ona izafe edilen iki tane cümle var. Ve halen Türkiye'de bugün en basit bir aksaklıkta ister gazetede köşe yazarları olsun, ister kamuoyundaki herhangi bir kişi olsun, derhal Turgut Özal'a iki noktada gönderme yapıyorlar. Bir, "Anayasa bir kere delinmekle bir şey olmaz". Bir de, Körfez krizi ve savaşına ilişkin olarak "bir koyup üç almak".

İkisinin de bakın arşivlere, herkes çıksın baksın, Turgut Özal'ın ağzında böyle şeyler yoktur, bu iki cümle söylenmemiştir. Bu Turgut Özal'ın üzerinde adeta silinmez ve çıkarılmaz bir etiket olarak yapışmış durmaktadır. Bu "Anayasa bir kere delinirse bir şey olmaz" lafının kendisine ait olmadığını iki kez Senegal'e giderken uçakta içlerinde benim de bulunduğum bir grup gazeteciye adeta yalvararak söyledi. Dedi ki: "Ben böyle bir şey söylemedim." O mesela şudur. İşte bu 1987 yılında referandum konusu tartışılırken bunu nasıl yapacağız, işte parti grup başkan vekillerini topladık tartışıyoruz, o sırada başbakan bir formül ortaya atıyor, o sırada Cumhuriyet Halk Partisi grup başkan vekili, yanılmıyorsa Hikmet Çetin, diyor ki: "Bu sizin dediğiniz, 'Anayasa bir kez delinirse bir şey olmaz' anlamına geliyor." Şimdi böyle bir cümlesi yok Turgut Özal'ın.

Havaalanında bekleyen 500 milyon mark

Rüşdü Saraçoğlu: Körfez krizi sırasında sıcak savaşın başlamasıyla birlikte bankalardan çok büyük miktarda para,

mevduatın yaklaşık yüzde 12'si, döviz mevduatının yaklaşık yüzde 14'ü aşağı yukarı 5 gün gibi bir süre içinde çekildi. Bunu biz, ve kendisi şimdi görevde, hatırlayacaktır. Selçuk Demiralp banka kambiyo genel müdürü. Merkez Bankası'na bir kararname taslağıyla geldi, mevduat çekilişine kısıtlama getiren.

Biz dedik ki katiyen olmaz. Çok daha büyük bir panik çıkar. Oturduk, konuştuk. Sonunda ikna oldular. Böyle bir kararname çıkmadı. O şoku Türkiye hiçbir kısıtlama getirmeksizin allattı. Ben gayet iyi hatırlıyorum, Türkiye'de vatantaş döviz hesabını çektiği zaman, bankadan, banknot istiyor. Şimdi, banknot, Türkiye'de yabancı para dolar banknotu, mark banknotu, Türkiye'de basılan bir şey değil.

Bunu dışarıdan alıp getirmek zorundayız. Döviziniz olsa bile -ki Merkez Bankası'nın döviz vardı-, banknotu tedarik etmek başlı başına bir olay. Bu çekilişlerin olduğu sırada, bir gece 500 milyon mark banknot getiriyorduk Almanya'dan, iki tane özel uçak tuttuk. Bu uçaklar kalktı. Sabahleyin de vereceğiz. Yani satışını yapmışız, ertesi sabah banknotları teslim etmek üzere bankalara. Uçaklar kalktı. İstanbul Havaalanı sisten dolayı kapalı, Ankara kapalı, İzmir kapalı.

Bir tek inebilecekleri yer Antalya gözükyor. Biz hazırlık yaptık. Antalya'da zırhlıları gönderdik. Uçaklardan paralar alınacak, geceleyin İstanbul'a kadar getirilecek. Merkez Bankası'nın birtakım kuralları vardır. Uçaklarda grup nakillerinde Merkez Bankası güvenlik personelinin refakat etmesi lazım. Almanya'daki Merkez Bankası temsilciliğindeki arkadaşlara ben dedim ki, hepinizi ben, dedim, güvenlik görevlisi olarak görevlendiriyorum. Bu uçaklara, dedim, bineceksiniz.

Her bir grup üç kişi mi gerektiriyor, bir uçağa üçünüz, bir uçağa üçünüz bineceksiniz. Türkiye'ye kadar geleceksiniz. Gümrükten, pasaporttan geçmeden aynı uçaklarla geri döneceksiniz. Antalya'da hazırlıklarımızı yaptık. Nasıl yapacağız diye saat böyle gece 1,5 filan. Ben hâlâ bankadayım. Diğer arkadaşlarım da bankada. İstanbul'da o sırada sis açıldı. Uçakları biz o zaman İstanbul'a yönlendirdik. Uçaklar İstanbul'a indi, fakat İstanbul'da hazırlığımız yok. Biz hazırlığı Antalya'da yapmışız. İstanbul şubesi müdürünü kaldırdık, ele-

manları uyandırdık, şubeye gidin, diye. Onlar şoförleri topladılar. Şubenin zırhlıları çıktı. Bunlar havaalanına gidene kadar bu iş, uçaklar gelmiş. Havaalanında, apronda torbalar içinde yarım milyar mark duruyor. Etrafta bir tane polis yok.

Neyse bizi zırhlılar alıp getirdiler, sabahleyin dağıttık. Merkez Bankası'ndaki işle ilgili en stresli gecem o geceydi.

“Saddam bize daha önce yardım etmişti”

Zeynel Abidin Erdem: Saddam Hüseyin'den nefret etmiyordu. Fakat Saddam Hüseyin adına yapılan dedikoduları ciddi bir izleme alıyordu. Aslında Türkiye Saddam Hüseyin'e borçludur. 1974 yılında Türkiye Kıbrıs'a girerken tek arkamızda Irak, gerek benzin gerekse döviz vermeye hazır olan ülkedir.

Bunu Türkiye'nin unutmaması gerekir. Ancak zaman içinde aradakiler, olayı bozdu. Saddam Hüseyin'le Özal'ın alıp veremediği olmadığı gibi zaman zaman dostluk mesajlarını da; gerek bakanlar gerek o zaman başbakan olan Yıldırım Akbulut götürüp getirmiştir. Ve düzgün mesajlar almıştır. Dolayısıyla Ortadoğu'da bizim çıkarımız, dostluğumuz olan dil ve din birliğimizin müşterek olduğu Irak, onu dost tutmak ve dost edinmek zorunluluğu yaşıyorum. Ve Ortadoğulu bir, daha doğrusu Güneydoğulu bir insan olarak Türkiye'nin o mıntıkadaki çıkarlarının Ortadoğu'da Irak tarafından korunabileceği inancına sahibim.

Çünkü Iraklıların yüzde 80'i eğitim görmüş insanlardan oluşur. Eğitim, okuyanların yüzde 60'ı da doktora yapmış insanlardır. Ben ticaret yaptığım 35 yıllık süreç içindeki fazla yanlış görmediğim ülkelerden birisi Irak'tır. Örneğin komşu ülkelerin herhangi bir ile siz ticaret yaparsanız ne sıkıntılar yaşayacağınızı bir Allah bilir.

Hayatımda ilk defa bir ülkenin dışardaki eylemlerini ve faaliyetlerini sürdürecektüccarına, kendi bankasından zengin olmalarına rağmen 10'ar bin dolar verip, haysiyetinizi ve Irak mesajını ve Irak'ın büyüklüğünü yansıttın, harcaydın, gelin diyen bir ülke gördüm. Suudi Arabistan bile vermiyor çıkarken, bu kadar zengin olmasına rağmen, tüccarına para. Irak gibi bir ülke o fakirlikte veriyordu. Savaş içerisindeyken

tüccarları TR'den emir aldık, ticaret yapacağız diyen ülke konumundaydı. Onun için ben şu fırsatı sizin kanalınızla yakalamışken, bu konsensüse bu Ortadoğu olayına Irak'ın bir dostluk ve Irak'tan istifade edilir bir ülke olduğu anlayışınızı paylaşmamızı istiyorum.

Ve dost, müttefik Birleşik Devletler'in, Amerika'nın bu işi Türkiye ile çözebileceğine inanıyorum. İsrail'in desteği ile meselenin halledilebileceğine inanıyorum. Artık Irak kapılarını açmış, demokrasi ile düzgün barışmış ve Türkiye'nin menfaatlerini ticarî alanda koruyan bir ülke konumunda olduğunu görüyorum.

Işın Çelebi: Rahmetli Özal sınırların, özellikle Doğu ve Güneydoğu'daki sınırların, zor ve belirsiz olması nedeniyle, dağların üzerinden geçmesi nedeniyle, mutlaka Türkiye'nin bir tampon bölge oluşturması, bir güvenlik bölgesi oluşturması gerektiğine inanıyordu ve Körfez krizinden sonra böyle bir bölgenin oluşturulması, Türkiye'nin uzun dönemdeki güvenliği açısından gerekli olduğunu söylüyordu ve belli bir Körfez krizinden sonra, bu bölgeyi oluşturmak için harekete geçme düşüncesindeydi.

O zaman Bush bir bayram günü, hatırlıyorum, aradı. Böyle bir hareketin tek başına Türkiye tarafından yapılması konusunda düşüncelerini söyledi. Bunu NATO içinde, halledelim, Çekiç Güç veya Çevik Güç ismini koyarız, dendi. Böyle bir hareketle birlikte yapılmamasının yararlı olduğunu söyledi. Rahmetli Özal, o zaman bunun NATO çerçevesinde olabileceğini belirtti.

Ama şunu da söylemeyi ihmal etmedi. Türkiye bir dönem sonra bu tür hareketleri kendi başına yapabilecek bir güçte, bir hareket kabiliyetinde ve dinamizmde olmalıdır. Bunu sağlamalıyız, bu şart, demiştir ve nitekim yıllar sonra böyle bir hareket kabiliyetine Türkiye kavuştu.

Efe'ye kız isteniyor

Mesut Yılmaz: Rahmetli Özal Körfez politikası sırasında kendi kafasında geliştirdiği politikayı uygulama imkânını bulamadı. Önce biliyorsunuz o zamanki genelkurmay başkanı olan Sayın Necip Torumtay'ın bu konuda bir tepkisi ol-

du. Genelkurmay başkanının istifası yaşandı arkasından. Meclis'i bu konuda karar almaya ikna konusunda Sayın Özal zorluklar yaşadı. Bizi gruplar halinde davet etti, Meclis'te cumhurbaşkanına ayrılan odada bizimle toplantılar yaptı. Orada, o görüşmelerden sonra arkadaşlarımızın büyük çoğunluğunda konunun Türkiye açısından bir macera olacağı, bunun ne gibi sonuçlar doğuracağı konusunda ciddi endişeler söz konusu oldu. O zamanki başbakan Sayın Akbulut da Rahmetli Özal'la mutabık değildi. Meclis'ten çıkan karar Turgut Özal'ın istediği karar olmadı. Yani Türkiye'nin aktif katılımına izin veren bir karar olmadı.

Engin Güner: Körfez krizi tabii bütün hızıyla sürerken bu arada şahsî birtakım olaylar da yaşanıyordu. Bunlardan ilginç olan bir tanesi de Özal'ın oğlu Efe'ye kız istenmesi olayıdır. O kargaşa içinde İzmir'e gidildi. Hep beraber kız evine gittik. Çok büyük bir salonda oturuyoruz. Biz evin diğer mensuplarıyla değil, L şeklindeki salonun bir ucundayız. Özal, Semra Hanım, Alparslan Bey ve eşi ve Ahmet diğer salonda konuşuyorlar. Benim şahsî bir anım vardı. Ben de şimdiki eşimi istemeye yalnız başıma gitmiştim. O zaman talebeydim. Üniversite son sınıftaydım. Epey uzun görüşmeler oldu.

Saat 11 olmuş hâlâ havadan sudan konuşuluyor. Konuşmadan duyuyoruz tabii, içerde Özal anlatıyor işte, ekonomiden bahsediyor, siyasetten bahsediyor, bir türlü konuya girilmiyor. Bir ara Japonya lafları duydum Özal'dan, hemen bana bu çağrışımı yaptırdı. Bir kâğıt çıkardım, artık kızı isteyin diye yazdım. Ahmet'e verdim, Ahmet de babasına verdi. Bir kahkaha attı okuyunca kâğıdı ve ondan sonra konuya girdiler. Efe'ye o şekilde kız istenmiş oldu. Ama asıl önemli olan bu noktada, çıktığında bize söylediğidir. Şimdi dedi ki, bakın, dedi. Çok beyefendi bir insan dedi. Ama başına gelecekleri bilmiyor, dedi. Herkes kendisiyle uğraşmaya başlayacak dedi. İşleri büyük ihtimalle bozulacaktır, dedi vs. Gerçekten de ileride söyledikleri gibi olaylar oldu.

Cehennem topunun menzili hesaplanıyor

George Bush: Biz Irak liderinin kendi halkına karşı olan acımasızlığını hafife almışız. Kötü bir insan olduğunu biliyor-

duk. Kuveyt halkını nasıl harcadığını daha yeni görmüştük. Ama bu kadar ileri gideceğini hiç düşünmemiştik. İktidarda kalmak için bu kadar acımasızlaşacağını düşünmemiştik.

Türkiye stratejik açıdan o kadar önemliydi ki... Savaş başladıktan sonra da, aynı önemini korudu. Yani tabii zannediyorum başka bir yol mümkündü, ama Özal olmasaydı ne olurdu, onu düşünmek istemiyorum.

Körfez Savaşı, zaten iyi olan ilişkileri daha da güçlendirdi. Buraya gelip, Kıbrıs sorunu hakkında Türklerle konuştuğumu hatırlıyorum. Ve orada çok yakınlaştık. Özal da çok iyiydi orada. Kısacası, yeni bir ilişki yaratıldı diyemem. Ama diyebilirim ki, saygıya dayalı bir ilişki daha da güçlendi. Zaten biliyorsunuz, soğuk savaş süresince, Türkiye NATO'nun çok önemli bir üyesiydi. Tam şurada, ön sınırdı. Benim ülkemde birçok insan Sovyet tehdidini tamamen kavrayamamıştı. Ama zannediyorum, Özal bunu anlamıştı.

Engin Güner: Bir gün Köşk'teki makam odasında otururken, Engin, dedi. İkimiz yalnızdık. Şu cehennem topunun bir hesabını yapalım, dedi. Bakalım, dedi, ne kadar uzaklığa atabilir bu, dedi. Tabii şimdi tam hatırlamıyorum, o zamanki gazete haberleri vs. Şu formülü hatırlıyorsun tabii, dedi. Ben de valla hiç hatırlamıyorum. Atsa atsa 400 km falan atıyor demek ki, dedi. Bunu bir de dedi, biz askerlere inceleyelim, dedi. O zaman Hüsnü Doğan savunma bakanıydı, onu aradı, bir hesaplattır askerlere dedi. Yusuf Özal'ı aradı. Siz de hesaplayın dedi. Fakat iki gün sonra Genelkurmay'dan cevap geldi ve öne sürülen rakam aşağı yukarı tam tamına Özal'ın bulduğu rakamdı.

Oktay Ekşi: Eğer Turgut Özal'ın talep ettiği stratejik işbirliği gerçekleşmiş olsaydı Türkiye Körfez Harekâtı sırasında doğrudan doğruya kan gölünün ortasına düşecekti.

Türkiye ABD ile sadece İsrail'in çıkarları için evlatlarını orada heba edecekti. Ne kazanacaktı? Ama ne kaybedeceğini, Ortadoğu'daki dengeleri kendi aleyhine yeniden bozacağını ifade etmek çok doğru ve isabetli bir husus olur. Turgut Özal'ın Körfez Harekâtı sırasında George Bush'la olan ilişkisi kendisinin bu konularda ne kadar verici, hayal içinde bir kişilik sahibi olmasına rağmen, ne kadar verici olduğunu ortaya koyar.

Turgut Özal bir koyup beş alma, bir koyup üç alma sevdisıyla yola çıktı. Türkiye'ye milyarlarca dolar aktacaktı. En sonunda yanılmıyorsam ite kaka 3 milyar dolarlık bir kaynak sağlamaya muvaffak oldu ki, onu da 6-10 milyar dolar diye bir süre esti, savurdu. O 3 milyar dolar aktıysa, ki akli zannediyorum, o kaynak da bildiğim kadarıyla çarçur edildi. Turgut Özal bir seçilmiş padişah kişiliğince sahip kişiydi. Keyfiliği yasallaştırma meraklısıydı. Yasalardan, kurallardan hiç hazzetmeyen bir kişiliğe sahipti. O yüzden, ağzından çıkanın kural olduğu seçilmiş padişahlık kimliğini benimsiyordu.

Özal Clinton'dan ne istedi?

Şerif Egeli: Beraber Florida'daydık. Hem tatil için, hem Florida'yı görmek istiyordu Turgut Bey. Oradan da devamlı Sayın Clinton'dan bir randevu almaya çalışıyordu Washington'da. En son gün haber geldi, Sayın Clinton'un kendisini kabul edeceğini ve hiç unutmuyorum, giderken son akşam Sayın Nüzhet Kandemir de oradaydı. Tekrar münakaşa ortaya çıktı ve ben dedim ki: "Efendim lütfen Sayın Clinton'dan da izin alın, söyleyin ki biz çok zarar ediyoruz, bu Türk-Irak meselesini Ürdün protokolü gibi kuralım diye." "Hayır hayır, hiç öyle bir şey söylemem, tam tersini söyleyeceğim" dedi.

Kendisi Washington'a gitti. Benim de işlerim vardı New York'a gittim. Bana New York'a ondan sonra Washington'dan, sefaretimizden telefon ettiler, dediler ki: "Scnin yüzünden hepimiz zor duruma düştük." "Niye?" dedim. "Çünkü" dediler, "Sayın Clinton'ın karşısına geldiğinde ilk işi, 'Ben Irak'la sınırımı açacağım, biz çok zarar ediyoruz, bizim onlarla çalışmamız lazım, petrol ithal edip mal vermemez kızım' diye söyledi" dediler. "Bizim halbuki hazırladığımız şey diğer senaryoydu. Sen kandırdın herhalde" dediler, "dün akşam." Dedim ben kandırmadım. Turgut Bey'i kimse kandıramaz. Kendi inandığını, her zaman, kendi doğru bulduğunu yapar, diye. Tahmin ediyorum ki sabaha kadar düşündü, Şerif haklıydı, dedi.

3 milyar doları zaten Bush zamanında almıştık. O 3 milyar dolar da Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten alınan bir para-

dir. O para da zaten hiçbir zaman Türkiye'ye gelmedi. Amerika'da kaldı F-16 uçaklarımızın imalatının bedeli olarak, oradaki Amerika'dan bu parçaları veren müesseselere ödendi.

Zararımız oldu, efendim, çok zararımız oldu. Evet, hep bunun münakaşasını yapardık.

Şöyle efendim, bizim aşağı yukarı, Irak-Kuveyt Harbi'nden önce Ortadoğu'ya 5 milyar dolara yakın bir müteahhitlik hizmetimiz vardı orada, kontratlarımız vardı. Bugün Ortadoğu'ya ihracatımız 2 milyar dolara düşmüş vaziyette. Müteahhitlik sifıra düşmüş vaziyette. Ürdün'deki birkaç ufak proje, Irak boruhattının projesi, hem yolun kapanması, kamyonların gidememesi, aynı zamanda, zengin Ortadoğu ülkelerinden Suudi Arabistan, Kuveyt gibi, bütün paranın Amerika tarafından emilmesi, oradaki yatırımlar için para kalmaması hiçbir şekilde. Ama ihracatımızın durmasının sebebi tamamıyla kamyonlarımızın Ortadoğu'ya ulaşmaması, Irak'tan geçememelerinden dolayı. Bunu 10 senelik bir süreye yayarsanız, her sene 3 milyar dolar kaybettiğinizi düşünürseniz, en aşağı Türkiye bu yüzden 30 milyar dolar kaybetti. Bir de sınırının kapanmasından dolayı, orada kamyonculukla geçinen binlerce aile, işsiz kaldığında bence terörün de en büyük sebebi o Irak sınırının kapanması oldu. Bir de üstüne o kadar da para harcadık o terörü halledilemek için.

On dördüncü bölüm

Özal'ın Kürt sorununa bakışı

Özal'ı Kürtlere yakınlaştıran olay neydi?

Cengiz Çandar: Halepçe katliamı Turgut Bey'i çok etkilemişti ve Türkiye'nin Kürt politikasındaki asıl değişim, 1988'de Halepçe katliamı üzerine Türkiye sınırlarına yığılan Peşmergelere içeri alınması kararı olarak görüldü. Körfez krizi ya da daha doğrusu Körfez Savaşı ile birlikte Türkiye'nin Kürt politikasında Turgut Özal'la bir değişim olduğu referansı yapıldığı her vakit, özel konuşmalarımızda her defa söyledi: "Hayır değildir, Türkiye'nin Kürt politikasında yarın tarihi yazılacaksa bu politikanın en sorumlu mevkiinde olan kişi olarak ben söylüyorum, değişim tarihi 1988 yılında Halepçe katliamından kaçan Peşmergelere kapıları açmamızdır. Ve bu hiç kolay olmadı. Askerler buna şiddetle karşı çıktılar. Ve ben bütün sorumluluğu alarak, bütün ikna gücümü kullanarak, o kapıları açtırdım."

Biliyorsunuz Peşmergeler Diyarbakır'da, orda burda yerleştirildiler. Ondan sonra da peyderpey bir dönem sonra durdular. Fakat, Türkiye'nin Cumhuriyet tarihindeki bilinegelen, geleneksel Kürt algılaması ve politikasının, o buzun kırılma tarihini 1988 Halepçe katliamı ertesinde Türkiye sınırlarının Peşmergelere açılması olarak görür ve o kararı veren kişi olarak da kendi isminin altına çizer.

Körfez'de Turgut Özal'ın izlediği politika için şu söylenebilir. Ya da ben en azından o politikanın nasıl biçimlendiğini, neden biçimlendiğini bire bir gözlemlemiş, Turgut Özal'la an ve an, o dönemde, çok özel bire bir konuşmalar yapmış biri-

si olarak en azından ben şöyle söyleyeyim. Turgut Özal'ın izlediği Körfez politikası popüler değildi. Fakal doğru bir politikaydı. Doğru politikalar her zaman popüler olmuyor. Popüler politikalar da her zaman doğru olmuyor.

Eylül ortalarında Amerika'ya geldi Turgut Özal, daha savaş yok o sırada, kriz işte başlayalı bir ay filan olmuş, ilk Amerika ziyareti.-o meşhur işte Ali Bozer sorunu çıktı, o ziyaret. O da benim başımın altından çıktı, çünkü o meşhur Oval Ofis'te en son ben çıktım odadan. Çıkarken baktım James Baker oturuyor, köşede de Brand Scowcraft dolaşiyor odanın köşesinde, Ulusal Güvenlik baş danışmanı. Çıktıktan sonra odada baş başa yapılacağı zannediliyor görüşmenin, gazeteci arkadaşlara dedim ki "Yahu içerde Baker ile Scowcraft var". "Yahu ciddi mi söylüyorsun?" falan. "Valla gördüm işte en son ben çıktım" dedim. Onun üzerine: "Bizden kim var?.." İşte bir Turgut Özal var, bir de Dışişleri'nden yanılmıyorsam bir görevli, o kadar başka kimse yoktu içerde. Hemen laf yayıldı, ben yazmamıştım, ama Ali Bozer'i almadılar, halbuki Amerikalılar Baker'ı soktu diye olay öyle patladı.

O Amerika ziyaretinde ben o sırada hararetle destekleyen yazılar yazıyorum Turgut Özal'ı, o sebeble bana bir sempatisi oluşmuş, sağda solda da "Beni koca basından bir kişi anlıyor, hatta iki hafta sonra atmaya düşündüğüm adımları yazıyor, bir de niye atmıyor o adımları diye eleştiriyor" diye konuşuyor.

İşte ortak bir tanıdığımız da benim o sırada Amerika'da olduğumu söylemiş. Amerika'da görünce beni çağırdı. Konuşma sırasında ben de dedim ki ve o ilişkiler daha sonra benim onla son iki yılında bir danışmanlık ilişkisi şekline dönüşmesinde onun teklifi üzerinde rol oynadı o süreç. O konuşma esnasında ben Turgut Bey'e dedim ki, "Efendim siz bir sürü eleştiri alıyorsunuz, işte Mısır ile Ürdün... Amerikalılar onların borcunu, kendi alacaklarını sildiler, e bu kadar Amerika'ya müzahir politika izliyorsunuz, Türkiye'nin borçlarını niye sildirmiyorsunuz, yani Bush ile bu kadar yakınlığımız oluştu, niye bunu yapmıyorsunuz?" dedim. "Yahu sen deli misin?" dedi bana. "Hayrola niye?" Eee dedi ki, "Borç silirmek bataklıkçılıktır, önemli olan borcunu ödeyebilir du-

rumda bir ülke olman dolayısıyla borç alabilme kapasiten-
dir. Bütün uluslararası kredi merkezleri borç sildirirsen se-
ni bataklı görürler, bu borçlarını ödeyemeyen bir ülke, zayıf
bir ülke görüntüsü vermiş olursun, öyle görürler seni. Ben
Türkiye'yi dünyanın birinci ligine çıkarmaya çalışırken, Tür-
kiye'nin adını Mısır ve Ürdün'le beraber niye andırayım. Mı-
sır ile Ürdün düzeyine düşürmüş olurum Türkiye'yi bu ta-
lepte bulunursam. Biz borcumuzu öduyoruz, mesele değil.
Ve Türkiye'yi asla Mısır ve Ürdün'le aynı lige düşürmemek
lazım" dedi. Bu eleştiriye karşı verdiği cevap buydu. Şimdi
Körfez Savaşı sırasında Türkiye'nin birtakım ekonomik za-
rarlara uğradığı tartışma götürmez, fakat o dönemde oyna-
dığı politika nedeniyle sahip olduğu imkânlar ve kazandığı
ekonomik değer hiç bu hesaplara da sokulmuyor.

Özal federasyon istedi mi?

Barlas Doğu: Bu Kürt federasyonunu masaya yatırma konu-
susu. Özal bir Rusya seyahati öncesi havaalanında federas-
yon konusunu masaya yatırmak gerek gibi bir şey söyledi.
Ve bir anda gündem değişti. Ortalık allak bullak oldu. Dö-
nüşünde yine bire bir konuşmalarımızda dedim ki: "Efen-
dim, sizin söylediğiniz bu söz, siz Rusya'ya gittiginizde, çok
geniş yansıdı. Çok yankılandı." Dedi ki: "Bak ben Antalya'ya,
Göcek'e, İzmir'e gidiyorum. Batı kesiminde vatandaş ile ko-
nuşuyorum. Nerelisiniz, şuralıyım. Ne yapıyorsunuz? İşte,
sebze satıyorum, vs. Peki dönecek misiniz geriye? Yok beyim
niye dönclim, biz gelmişiz bir kere buraya yerleştik. Şimdi
ben bu doğu kökenli arkadaşlara, Türkiye'nin batısında bu
kadar güzel işler yapıp, para kazandıktan sonra, refaha criş-
tikten sonra, buyrun memleketinize gidin biz federasyon ku-
racağız, siz oradan artık vize alarak ya da pasaport kullana-
rak bu federasyona gideceksiniz desem, bunu kabul ederler
mi? Bu mümkün değil. Ben bunun olmayacağını bildiğim
için, açık söylüyorum, burada mı kalırsınız, ya da Hakkâ-
ri'ye mi gidersiniz?"

Buradaki fikri rahmetlinin, esasen hiç kimsenin bir daha
batıya gelip de, iyi şartlarda yaşayıp da hele para kazandı-
ktan sonra, çocuğunu çocuğunu Avrupa'ya gönderip, Türki-

ye'nin en iyi okullarında okuttuktan sonra, buraları terk edip bir federasyon kurup, o kalkınmada geri bölgelere gidip, yeriden oturacaklarını kabul etmediği içindi. Yoksa söylendiği gibi federasyon yanlısı asla değildi. Bunu ben bire bir kendisinden duydum, çok yanlış yorumlandı o tarihlerde.

Can Pulak: Biliyorsunuz bir ara kapıları açtık, sınırlardan içeriye Kürtleri kabul ettik. Bu tamamen insanî duygularla olmuştur. Aksi halde o insanlar orada heder edilecekti. O insanlar orada kurşuna dizileceklerdi. Çok zor bir karardı. Ama bunu merhum Özal verdi. Onun Kürtçülük, Türkçülük gibi bir görüşü yoktu. Yani Türk vatandaşı vardı. Çok üzülürdü, böyle Türkiye'yi bölecek olan ifadelerden. Kendisinin söylemediği bir söz ona mal edildi. Güya federasyondan bahsetmiş. Bu siyaset sahasında, basın dünyasında çok uzun kullanıldı bu laf.

Hiçbir zaman merhum Özal böyle bir federasyon fikrini bırakın ifade etmeyi, aklından bile geçirmedi. Bu konuda, tanıklık yapabilecek olan iki üç kişi var, mesela birisi Cengiz Aslan'dır. Çok uzun şekilde bu konudaki görüşlerini ona anlatmıştır zaman zaman. Ben de zaman zaman dinlemiştir. Bir ülkede tokluk varsa, iş varsa, hayat varsa o ülkede insanları bölücü olmaya zorlarsanız olmazlar, derdi.

Ama bir ülkede haksızlık varsa, adaletsizlik varsa, iş yoksa, ekme yoksa, orada her şey olabilir, derdi. Onun için bizim politikamız şu olmalıdır. Bütün görüşleri birleştiren bir sloganla yola çıktı Özal, biliyorsunuz. Hatta ellerini birbirine kavuşturarak halkı selamlıyordu. Bunda muvaffak da olmuştu. Kürt'ü, Laz'ı, Çerkez'i, sağcısı, solcusu, ilericisi, gericisi, komünisti, faşisti, herkes onun yaptığı bu insanlık kulvarından, çok büyük bir güçle yürüyerek geçtiler. El ele, kol kola. Dünün kavgacıları birbirlerine sarılarak o kulvarda yürüdüler.

Rahmetli Özal bunu başardı. Elbette ki Kürtçülük gibi bir sorun Özal döneminde meydana çıkmış, o dönemde yeşermiş, o dönemde gelişmiş bir şey değildi. Zaten olaya bakış açısı da herkes gibiydi. Yani ne oldu? Türkiye'de komünistler vardı, solcular vardı, öyle düşünen insanlar vardı. Sonra ne oldu? Komünizm dünyada çökünce bunlar işsiz kaldılar.

İşsiz kalınca yeni bir şeye sarılmak gerekti. Bu Kürtçülüğe sarılındı. Bunu tahrik edip kaşımaya başladılar. Oradaki zavallı halkın hiçbir günahı, hiçbir suçu yokken, bunun cezaresini çekiyor derdi.

Ertuğrul Özkök: Özal bir kere şuna inanıyordu, Türkiye'nin bir Kürt sorunu olduğuna inanıyordu. Bunu, içinde ilk defa kabullenmiş siyasetçi oydu. Çünkü Türkiye uzun yıllar içinde böyle bir sorunu barındırdığını inkâr ederek yaşadı. Sonunda anladı bunu, çok dramatik bir şekilde, PKK gibi bir terörle anladı. Özal ile ilgili orada tabii bazı yanlış şeyler de vardır. Ve bu yanlış anlaşılmalarda benim de payım olduğu için ben zaman zaman çok üzülüyorum. Mesela şu meşhur federasyon meselesi. "Özal federasyon istedi" diye ben köşe yazılarında, şurada burada, bir sürü yerde görüyorum. Hayır. Özal hiçbir zaman federasyon istemedi. Özal'ın federasyonla ilgili şeyi, benimle yaptığı bir mülakatta ortaya çıktı. Özal şunu söyledi: "Federasyon dahil her şeyi konuşmamız lazım." Şimdi bu lafı söyleyince hemen birtakım insanlar Özal düşmanlığı şeyinde bunu bahane bilip üzerine atladılar. O şunu söyledi. Benim yazımda çıktığı için çok iyi biliyorum ben bunu. Dedi ki, "Biz federasyonun niye olamayacağını anlatmamız lazım bunlara. Onlar durmadan federasyon isteyerek anlatıyorlar dertlerini, ama biz bunu tabu haline getirdiğimiz için, federasyon kelimesini ağzımıza alamadığımız için, neden federasyonun olamayacağını dahi anlatamıyoruz insanlara" dedi. "O yüzden federasyon dahil her şeyi konuşmamız lazım bizim" dedi. Şimdi bu sözle federasyon istemek arasında dağlar kadar farklar var. Bu tabii, Özal'ın ağzına tıkdı bu cümle... Şimdi, Özal bunun yine liberal bir ortamda, serbestçe konuşulan ve düşünülen bir ortamda çözülebileceğini düşünüyordu. O yüzden, cumhurbaşkanlığı döneminde HEP milletvekillerini davet etti Çankaya'ya. Orada Abdullah Öcalan'a da dolaylı bir mesaj gönderdi "durdursun bu kanı" diye. Ama gönderdiği mesaj şuydu: "Kendi durdurmazsa bu durdurulur." Boşu boşuna sarf etmesin diye. Bunu ben yazdım ertesi gün. Fakat orada "mesaj" lafı çok rahatsız etti onu da. Ertesi gün telefon etti, "Ben böyle bir mesaj falan göndermedim" dedi, "düzelt" dedi. Ben düzelttim ama olay doğruydu yani. Özal pragmatik bir insandı.

Ortada kan varsa, bu kanı en pratik bir şekilde nasıl çözebilirsek o şekilde çözmekten yanaydı. Halbuki Türkiye’de devlet kavramında, devletin kabullenmeyeceği bazı sembolik adımlar olduğuna inanıyoruz biz. Yani “devlet şunu yapmaz, devlet bunu yapmaz” diye. Halbuki bu duygular zaman zaman rahat rahat tartışılması gereken duygulardır.

Celal Talabani: O Türkiye’de bir reform yaratmak istiyordu, bir federe Türkiye kurmak istiyordu ama bunu etnik ya da milliyete göre yapmak istemiyordu. O kafasında bir Almanya, bir ABD kuruyordu. 30, 70 ya da 80 vilayet yerine bir sürü devlet kurmayı istiyordu. Örneğin 15-20 tane eyalet düşünüyordu. Her eyaletin kendi hükümeti ve parlamentosu olacaktı. O Türkiye ekonomisini bölmek istemedi. Ama coğrafi olarak en iyi yolun bu şekilde bir federe devlet olduğunu düşünmüştür. Ve Özal’a göre bu Türkiye’nin gelişimini hızlandıracak ve ekonomik ve sosyal gelişimini ilerletecektir.

Ben bunun farkındaydım. O Anadolu Ajansı’na federasyon hakkında konuşurken ben Almanya’da sizin büyük elçinizi evinde ziyaret ediyordum. Dışarı çıktığımda gazetecileri bilirsiniz sordular: “Bay Talabani sizin Özal’ın federasyon düşüncesi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?” Ben de “Harika bir fikir, destekliyorum” dedim. Daha sonra Dışişleri Bakanlığı sözcüsü “Talabani Özal’ın ne demek istediğini anlamadı” dedi. Daha sonra Türkiye’ye geldiğimde Özal bana, “Sen ne demek istediğimi dışişleri bakanımdan daha iyi anladsın” dedi.

Kaya Toperi: Talabani-Barzani federasyon istediler? Türkiye’ye bağlanmak istediler. Özal da hayır dedi böyle bir şeye. Özal aptal değil ki böyle bir şeyi kabul etsin.

Mesut Yılmaz: Aslında Kürt konusundan filan bağımsız olarak rahmetli Özal tabu tanımayan, yasak tanımayan bir kafa yapısına sahipti. Her konunun tartışılmasını istiyordu. Bizim siyasi geleneğimiz içerisinde, tarih anlayışımız içerisinde tabu sayılan, yasak sayılan konuların dahi açıkça konuşabileceğini, düşünce özgürlüğünün bunun için gerekli olduğunu, bu konuların tartışılması halinde ortaya çıkacak zararın, bunların tartışılmamasından doğacak zarardan her zaman daha az olacağını savunurdu. Belki bu konuda-

ki yaklaşımıyla onu Türkiye'deki gerçek bir devrimci saymak bile mümkün.

Özal HEP'lileri gizlice Köşk'e davet ediyor

Cüneyt Canver: HEP olayı yürürken Özal'a daha da yakınlıklaştık. Artık bizim bir ara ağabeyimiz konumuna geldi. Çünkü Özal'ın argümanı şuydu: "Ben HEP'i desteklersem SHP bundan pay alamayacak, SHP küçülecek. Bu da ANAP'ın işine yarayacak." Doğrusu Özal'ın o sırada çıkarı buydu. Bizim çıkarımız da kendimizi SHP'lilere kabul ettirip, kanıtlayıp, tekrar SHP'ye dönmekti. İşte bu meşhur Hazine yardımı bizim girişimlerimizle sağlandı. Hatta İstanbul'dan Diyarbakır'a kadar özgürlük yürüyüşü yaptığımızda da bize Ankara'da çok iyi davranılmasının sebebi Özal'dı. Orhan Taşanlar, daha sonra vali oldu, yanına yanaştı dedi ki: "Sayın Canver sizin Özal ile bu diyalogunuz olmasaydı, sizi burada böyle yürütmezdik." Çünkü Meclis'e doğru yürüyorduk. Yani o dönemde Özal bizim hamimizdi. Sıkça bizi telefonla arardı, konuşurduk vs.

Hatta Selim Sırrı Tarcan Spor Salonu, ki bizim tüzel kişiliğimiz yoktu o an, kimse bize o salonu vermez tüzel kişiliğimiz olmadığı için. Yine Özal'ın aracılığıyla orayı kiralamıştık. Sonra orada görkemli bir toplantı yaptık. Özal ile HEP'in son derece iyi moral bağları vardı. Yine biz Özal'ın cumhurbaşkanlığı seçiminde, Özal'a katkı sağlamak için bütün muhalefet genel kurulu terk ettiği halde HEP olarak biz terk etmemiştik. Özal'ın cumhurbaşkanı olmasının lehinde oy kullandık.

Turgut Bey, Güneydoğulu milletvekillerine her zaman sempati ile baktı. Zaten Özal'a bir karşıtlık yoktu. Yıldırım Akbulut başbakandı. Onunla da aynı şekilde diyalogumuz sürüyordu, Hazine yardımı alabilmek için. Ama Yıldırım Akbulut'a talimatı veren Özal oldu. Özal'ı ikna eden biz olduk. Gerekçemizi de şöyle sunduk: "Biz parti olarak güçlenirsek, sizin rakibiniz değiliz, sonuç olarak SHP ile mücadele edeceğiz." Bir anlamda bu SHP'ye kötülük gibiydi ama bizim kendimizi korumak için buna şiddetlice ihtiyacımız vardı. Ve bu ihtiyacımızı orada özel ilişkilerimizi kullanarak kullandık. Söylediğim gibi, sadece ANAP'a zarar olmayacak bunla-

rn gibi biraz da dar gerekçelerle değil, bir legal Kürt hareketinin -ki biz Kürt değildik ama o hareketin içindeydik- daha yararlı olacağını düşündük. Ve milletin kendisini Parlamento'da hissedince terörün bu anlamda daha da güçsüzleşeceğini varsayıyordu, öyle hissettirmişti bize o da.

Cengiz Çandar Özal'la ilişkisini anlatıyor

Cengiz Çandar: Savaş çıktıktan bir süre sonra bu Irak muhalefeti ile temaslar yapmak, onları tanımak gerekiyordu; ne diyorlar, nasıl bir yeni Irak tasavvur ediyorlar, onları tespit edeceğiz, yazı dizisi yapacağız. Tabii Irak muhalefeti dediğiniz zaman onun bel kemiğinde silahlı mücadele tecrübesi olan, muhalefet geleneği olan Kürtler. Mesut Barzani ve Celal Talabani ile de görüşmek icap edecek, izlerini bulmak lazım. Turgut Özal'ı aradım, dedim ki efendim ben böyle bir yazı dizisi için birtakım dış merkezlere gideceğim, sizinle konuşmaya ihtiyacım var dedim. Bana dedi ki: "Ben seni çağıracağım." "Eee nasıl çağıracaksınız?" dedim, "Ben sana haber iletirim" dedi. Şimdi ne zaman, nasıl, oyalıyor mu?.. Cumhurbaşkanı, bir şey de bilemiyorsun. İki saat sonra filan gece yarısı bir telefon geldi Çankaya Köşkü'nden, iki gün sonrası için sayın cumhurbaşkanı bekliyor, saat 12 filan öğleyin. İlk defa cumhurbaşkanının makamına gidiyorum, Köşk'e... Şubat 1991 olması lazım. Girdik, Kaya Toperi de girdi, "Efendim ben de bulunabilirim değil mi?" dedi. "Hayır baş başa görüşeceğiz" dedi.

Turgut Bey Türkçe deyimle geyik muhabbetinden pek fazla hoşlanmazdı. Hızlı ve sonuca gidici şekilde doğrudan girerdi konuya. Daha sonra ANAP'tan Eskişehir milletvekilliği yapan o sıradaki yardımcılarında Hüseyin Aksoy'u çağırıldı, dedi "Haritaları getir". Dedi ki bana: "Sen kimleri göreceksin?" Dedim ki: "Irak muhalefetini göreceğim, Talabani'yi de, Barzani'yi de görmeye çalışacağım ve onları görmeden böyle bir yazı dizisi olmaz zaten, yani bir şekilde izlerini bulup göreceğim onları." Yayı haritayı, bütün bölge haritası, "Sana bir şey soracağım, Irak'ta ne kadar Türkmen var?" dedi. Dedim ki: "Valla bilmiyorum. Bilinmez, bilinmesi de mümkün değil bunun, çünkü Irak nüfus sayımlarında bu-

güne kadar ne kadar olmuş ise Türkmen diye benim bildiğim kayda geçmiyorlar zaten, Arap diye kayda geçiyorlar. Bağdat'ta da var bir sürü mesela." "Yani bir milyon var mıdır, 500 000 midir, 1,5 milyon var mıdır?" dedi. "Valla bilemiyorum, ne söylesem yalan" dedim. "Şunun için soruyorum: Türkiye'nin elinde, bizim elimizde Türkmen kartı, Irak'ın geleceği için söz sahibi olmaya yeter mi?" dedi. Ben hemen hissettim lafın nereye gideceğini. Irak halkları da var ya kafamızda, "Yetmez efendim" dedim. "Hatta o zaman, bak biz laik bir ülkeyiz, Batılı bir ülkeyiz fakat bu bölgenin geleneksel Sünnî merkezi biziz, Şii merkezi de İran'dır. İran ile ilişkileri çok dikkatli tutmak lazımdır ama bir gizli rekabet de bütün tarih boyunca vardı, şimdi de var. Bu Irak meselesi şudur. Bu Irak İngilizler tarafından sunî olarak yaratılmış bir yer. Üç Osmanlı vilayetinin birbirine eklenmesiyle oluşturulmuş bir yer. Osmanlı'nın bir idarî mantığı varmış, Basra vilayeti nüfus nedir, çoğunluğu Şii Arap. Bağdat vilayeti çoğunluğu Sünnî Arap. Bir de Musul vilayeti, çoğunluk Kürt, bir miktar Türkmen ve bir miktar Hıristiyan unsur. Ve bu üç vilayet İstanbul'a bağlı, merkeze. Yani Musul ile Basra Bağdat'a filan bağlı değiller, Bağdat merkez filan değil, merkez İstanbul, üçü birden bağlı.

Bu Irak oluşurken Birinci Dünya Savaşı sonrasında üç Osmanlı vilayeti tamamıyla demografik, etnik ve mezhebi nedenlerle öyle dizayn edilmiş. Üç Osmanlı vilayetinden bir devlet yaratmaya kalktı İngilizler. Yalnız Musul vilayeti üzerinde ihtilaf vardı ve Lozan'da çözüme bağlanmamış tek yerdir Musul. Biz Musul'da ısrar ettik ve İsmet Paşa elini iyi oynayamadığı için, İngilizlerin blöfünü yediği için, kendisi blöf yapamadığı için kaybedilmiş orası" dedi. "Siz bunu nerden çıkarıyorsunuz?" dedim. "Ben cumhurbaşkanıyım, Köşk'e geldikten sonra bütün belgeleri okudum burada. Benim kanaatim İsmet Paşa'nın korkaklığı ve beceriksizliğinden gitmiş. İngilizlerin savaşı olacak filan hali yok o sırada. Yani çıta-yı yükseltseydi kaybetmezdik biz Lozan'da."

Ve devam etti: "Fakat bu sunî bir yapı olduğu için Irak ve bu sunî yapı çok kuvvetli bir merkezi sunî diktatörlük, sunî Arap diktatörlüğü zeminine oturmuş. Bu Körfez Savaşı'nda yiyeceği darbeler nedeniyle merkezi iktidar zayıflayacağı için

bir boşluk doğabilir. Bu objektif bir vaka, yani senin benim irademden bağımsız. Dolayısıyla Irak eski Irak olmayacak artık. Merkezi yapısı fena halde darbe yemiş ve bu nedenle de ya Saddam yıkılır ya da ciddi bir iktidar boşluğu doğar. Bu iktidar boşluğu doğduğu takdirde ya da bir boşluk doğduğu takdirde, tıpkı fiziki bilimlerde olduğu gibi siyasette de boşluklar dolar. Boşluklar ilanihaye boşluk halinde durmaz. Ben doldurmazsam o boşluğu Türkiye olarak nasıl olsa biri doldurur ve benim aleyhime güvenlik sonuçları yaratacak şekilde doldurur. En basitinden İran doldurabilir ya da bir başkası doldurabilir. Ve en azından orayı İran'a, Suriye'ye kapatmam lazım, onlar doldurmasın eğer parçalanacaksa.

Veya ikinci şık da şu. Irak parçalanmadı, fakat yeni bir iktidar yapısına kavuşacak, yani eski Irak olmaktan çıkacak. Irak parçalanmasa dahi, yeni Irak'ın nasıl bir Irak olacağını benim de tayin etmem lazım, çünkü benim komşum, güvenlik meselelerim var. Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmam lazım. Şimdi Irak'ın parçalanması halinde veya bütünlüğünü koruyarak yenilenmesi halinde her iki halde de benim Türkiye olarak söz sahibi olmak için, bu sınavın geçtiği bu dönemde devrede olmam lazım, aktif olmam lazım ki söz sahibi olayım."

Bu bana naklettiği Turgut Özal'ın Körfez krizi ve Körfez Savaşı sırasındaki yaklaşımının ve izlediği veya izlemek istediği siyasetin parametreleridir. Bunları anlamadan Turgut Özal'ı çarpmıha germenin bir anlamı yoktur. Burdan yola çıkarak Türkmen meselesine tekrar döndüğümüzde, peki Irak'ın geleceğinde nasıl söz sahibi olacaksınız siz, sırf masaya oturup, Amerika'ya dönüp ikide bir bakın haritada ben burda duruyorum, ey sevgili Amerika beni gözet demekle olacak iş mi bu? Çünkü Amerika'nın bir sürü müttefiki var, İsrail var, Araplar var, Avrupalılar var. Bir sürü denge üstünde oynuyor o da. Irak'ın kendi bünyesi içinde Türkiye'nin bire bir temasta olabileceği unsurlar lazım. Türkmenler bakımından dağınıklıklarından başka bir sorun yok. Türkmenlerin anavatan olarak bakacağı, göreceği yer ve kafasını çevirip destek vereceği yer zaten Türkiye. Fakat Turgut Bey dedi ki Türkmen kartı tck başına yetmez. Ecc ne kartı kaldı? Şii Arap kartına Türkiye'nin uzanmasının belki tarihi da-

yanakları belki olabilir ama, pratik olarak mümkün değil, coğrafi olarak da mümkün değil, kültürel olarak da Şii Arap kartına çok daha seri yönelebilecek İran var.

Kürt kartı kalıyor, yani Irak Kürtlerinden bahsediyoruz. Dedim ki: "Güzel de, şimdi bu nasıl olacak? Yani biz Türkiye'de bunca zamandır Kürt yok tanımlamasıyla kendimizi eğitmiş ve buna alıştırmışız. Siz Irak'ta Kürtlerin varlığından bahsedecek bir politik adım adacaksanız, adama dönüp derler ki c kardeşim bu Kürtler Türkiye - Irak sınırına dikilen 49 no'lu taş 79 no'lu taşın bir metre ötesinde bitiyor, saf kan Türkler başlıyor, orada olur mu?" "Eee canım elbette var bizde de" dedi. "Eee bizde de elbette var diyorsanız, o zaman gerek Irak, gerek Türkiye'ye ilişkin devletin Kürt politikasında bir dönüşüm başlıyor, bir değişiklik başlıyor anlamına gelir" dedim. "Elbette başka çaresi var mı? Yani Körfez Savaşı ile birlikte uluslararası ve bölgesel statüko ortadan kalkmıştır. Tarihi geriye çeviremeyiz, 1 ağustos 1990 gününe gitmeyecek bu tarih, 2 ağustos 1990 gününden dönmeye başlayan bir tarih tekerleği ve onun ortaya çıkarttığı gerçekler var. Bu gerçeklere göre politika yapacağız. Ben bunda söz sahibi olmak istiyorsam nasıl söz sahibi olacağım? Oradaki Kürtlerle benim bir irtibatımın olması lazım."

Bana dedi ki: "Bu adamları gördüğün zaman, bırak ilk önce onlar konuşsun, fakat sen benim kafamdan geçenleri bilerek onlara şunları söyle: Siz Irak Kürtleri tarihî olarak bizim bir parçamızsınız. İran Kürtleri öyle değil, yüzyıllarca Osmanlı idaresi altında işte sınır yoktu Irak-Türkiye filan diye. Yani Irak Kürtleri, Türkiye Kürtleri diye bir kavram da yoktu. Yani bizim tarihimiz beraber, aynı dindeniz, aynı mezhepteniz hatta büyük ölçüde. İran'a bel bağlamayın, İran sizi terk etti, 1975'te terk etti, daha sonra da terk etti. İran sizi terk eder, sizin çıkarınız bizimle beraber olmanızdır ve Türkiye nerden baksanız Batılı bir ülkedir, Batılı kurumlarda var olan, temsil edilen bir ülkedir. Avrupa Konseyi'nde var, Avrupa Birliği'ne başvurusu var, NATO üyesi, OECD üyesi. Halepçe'de kalliama muhattap olan, maruz kalan, ona hedef olan sizdiniz, en iyi biz savunuruz sizi uluslararası planda da. Yalnız bizdeki teröre arka plan olmayacaksınız, işte PKK meselesi, hatta PKK'yı makasa almak var."

Londra'da ben buldum Celal Talabani'yi, çok çatışmalı bir saatlik konuşma oldu. O toplantıda Ahmet Çelebi'nin şu anda Irak Ulusal Konseyi diye bir muhalefet grupları, şemsiye örgütünün liderliğini yapıyor o Arap, onun evinde yapıldı görüşme, izini bulduk. Muhsin Dizayi vardı bir de, o da Barzani Irak-İran sınırına İran tarafında dağdaymış o sırada Talabani onu da çağırılmış, Cumhurbaşkanı'dan şifahi bir mesaj, o da bulunsun diye, Muhsin Dizayi şu anda Ankara'daki Kürdistan Demokrat Partisi Temsilcisi Safin Dizayi'nin babası.

Tabii burda şu var, şifahi bir mesaj gidiyor, telkin anlamında gidiyor. Ama hiçbir bağlayıcılığı yok Turgut Özal'ın açısından, çünkü ben netice itibariyle bir yazı dizisi yazmak amacıyla Talabani'yi buluyorum, bu amaçla konuşurken cumhurbaşkanı ile konuştum, meselelere böyle bakıyor diye anlatıyorum, bir bağlayıcılığı yok.

İşte Türkiye bizi bugüne kadar göz ardı etti, bu bölgede şu kadar Kürt yaşıyor, bu kadar Kürt yaşadığını görmeyen bir ülke nasıl bölgede tutunabilir? Bu duyduğumuz şeyler olumlu yönde birtakım işaretler gösteriyor ama dünya o kadar süratli değişiyor ki çok geç kalabilirsiniz. Bu hiç kimse için iyi olmaz, siz Saddam ile anlaşip bizi yok etmeye çalıştınız vs. Sonra dedi ki, "Bu duyduklarına çok memnun oldum, cumhurbaşkanı tek dil konuşuyor sizin" dedi. "Anladım, ne demek yani şimdi bu?" dedim. "Bu sabah, dün gece geldi Türkiye'den; Kâmuran Karadayı, *el-Hayat* gazetesinin Kürt kökenli yazarı. O sizin cumhurbaşkanınızla mülakat yapmış, sabah telefonda bana anlattı, sizin burda bana söylediklerinizin aşağı yukarı aynısını söyledi o da. Demek ki siz ne zaman görmüştünüz kendisini, cumhurbaşkanı?" dedi. "İşte 10-15 gün önce." "Dil aynı dil yani. Bundan çok memnum oldum" falan. Tam çıkarken kapıda koluma girdi ve dedi ki, "Bir ricam var sayın cumhurbaşkanına: Bir Irak muhalefet heyeti davet etsin, Mesut Barzani ile ben de katılayım, bir de ikimizi ayrı davet etsin. İlki açık ziyaret" dedi. Ben de dedim ki: "Böyle bir şeyi konuşmaya mezun değilim, bunun adı geçmedi ama elçiye zeval olmaz. Söylerim dönünce." Dedi ki: "O kadar hassas bir konu ki bu Türkiye'de sayın cumhurbaşkanının başını belaya sokmayalım."

Eğer açık davet edecekse başımız üstüne, biz zil takıp oynayarak, dans ederek geliriz.”

“İşte körün istediği bir göz, Allah vermiş iki göz hesabı, ne olacak yani” dedi falan. “Ben bunu bilmiyorum, sadece kendisine naklederim” dedim. Aradım. Dedi ki: “Ben İstanbul’a geleceğim, görüşürüz.” Harbiye’de görüştük, Harbiye Ordu-evi’nde. Kaya Toperi de vardı görüşmede. Ben naklettim bunu. Şöyle bir an durdu. “Görüselim, ikisiyle” dedi. Hatta Kaya Toperi’ye talimat verdi. “Sen falancayla görüş. Yurtdışında bir yerde görüşün” dedi.

Daha sonra o formül ortadan kalkmış, Talabani ve Muhsin Dizayi Türkiye’ye geliyorlar. Mart 10-11 civarı. Türkiye’ye geliyorlar, Eski Ankara Palas, şimdi Dışişleri’nin konuk evinde misafir ediliyorlar. Daha sonra Türk basınında MİT’le görüştüler filan diye çıktı. MİT’le falan görüşmediler. Ya da Turgut Özal’la görüştüler diye çıktı. Turgut Özal’la da görüşmediler. Cenk Duatepe Dışişleri Bakanlığı İstihbarat Dairesi başkanıydı ve Tuğay Özçeri Dışişleri Bakanlığı müsteşarı, o iki kişiyle görüştüler. Bunlar geldi, Celal Talbani ve Muhsin Dizayi, fakat bu ilk temas Türkiye Devleti’nin Irak Kürt liderleriyle ilk teması.

İlk gelişinde görüşmemişti, Talabani ve Muhsin Dizayi’yle Turgut Özal. Mart ayıydı o. 91 yılının mart ayı. Aynı yılın mayıs ayında Celal Talabani beni aradı, telefonla. Sosyalist Enternasyonal toplantısına, haziran ayında geleceğini söyledi ve dedi ki, “İş yürümüyor. Yani Türkiye’de demokrasiye girince yani Dışişleri’nin şu kademesi, bu kademesi. Birtakım şeyler söyledik, birtakım taleplerde bulunduk. Onlar da bizden bulundu. Fakat iki ay oldu hiçbir tanesinde ilerleme yok. Bu çok yukardan bir otoriteyle yönlendirse bu ilişki bir anlam kazanır, bir de aleniyete kavuşursa, artık. Biz Türkiye’ye geldik, sayın cumhurbaşkanı lütfedip bizi kabul ederse iyi olur” dedi. Ben Turgut Bey’i aradım. Dedim ki: “Çok önemli bir mesele var. Sizle bir görüşmem lazım.” Çırağan Oteli’nde kalıyor. Randevu verdi, gittik. Randevu verdiğini unutmuş, başkalarıyla randevuları varmış falan. “Önemli mi?” dedi. “Önemli efendim” dedim.

Ne yapacağız? “Sen benle cuma namazına gel” dedi. Cuma günü o gün. “Arabada konuşuruz. Gidiş geliş süresini o

amaçla kullanırız" dedi. Beykoz Camii'ne gitmeyi kararlaştırmış, ki yol uzun, işte gitmesi gelmesi 15-20 dakikadan 40-45 dakika tutar, işte konuşuruz yolda. Yola çıktık, ben dedim ki: "Efendim, Talabani telefon etti." Dizimi tuttu. "Bunu sonra konuşuruz" dedi. "Konuşulacak bir şey, teknik bir şey. Adam dedi ki..." dedim. "Bunu sonra konuşuruz" dedi tekrar. "Efendim anlamadınız. Ben siyasi bir şey konuşmayacağım. Bir tarih falan. Yani siz..." Gene dizimi tuttu. Sağ elinin işaretparmağıyla yaver oturuyor, binbaşı. Onu işaret ediyor, göz kaş hareketi yapıyor, bunu sonra konuşuruz diyor. "Peki" dedim ben.

O zaman da çok şaşırılmışım. Başyaver de değil, bir yaver. İyi de bir insan. Şimdi bu konu da o kadar hassasmış ki anlaşılan. Devlet başkanı, kendi yaverinin, Anayasa'ya göre de başkomutan, binbaşı rütbesi taşıyan yaverinin bulunduğu yerde, adam da bir şey yapmıyor, oturuyor orda, öne bakıyor işte. Kürtlü bir konuşma yapamıyor. Talabani'yle ilgili, işte adam şu gün gelsin mi, gelmesin mi, randevu verecek mi, vermeyecek mi, bunu sonra konuşuruz diye eliyle de işaret ediyor. Üniforma var önümüzde, olmaz yani diyor. Daha sonra, sonra konuşuruz dediği bir vesilede dedim ki, böyle böyle... Dedi ki, "Bu Sosyalist Enternasyonal'e geliyor. Hele bakalım Erdal Bey onu kabul edecek mi? Erdal Bey kabul etsin, ondan sonra bakarız vaziyete" dedi. O sırada 91 yılının haziran ayı falan bu. Mayıs, haziran. Daha 91 seçimleri olmamış, yani Erdal İnönü muhalefette.

Ve Erdal Bey, Talabani'yle, ev sahibi partinin genel başkanı sıfatıyla ikili bir görüşme yapmış. İlk gün daha, birinci günü Sosyalist Enternasyonal'in, İşte Turgut Bey'e bunu bildirdik. Dedik ki: "Kabul etti." "İyi o zaman" dedi. Perşembe günü, şu saatte bekliyorum dedi, Ankara'ya gelsin, dedi. Ve ilk görüşme Ankara'da oldu.

O görüşmeden önce Talabani Hilton Oteli'nde kalıyor, beni aradı. *Sabah* gazetesindeyim o sırada, şimdi olduğu gibi. Tam karşısında Hilton Oteli'nin. "Bir gelir misin?" Bunlar yarım saat sonra Köşk'e çıkacaklar, Talabani heyetli. Bir baktım bu, dizleri, elleri, sesi titriyor, heyecandan. Ne konuşacağız, ne yapacağız? Dedim ki: "Sen nasıl adamsın? Ne var yani? Alışmadığın şey mi? Kaç yılın siyasetçisisin. Bun-

ca yıldır Brejnev'in, Cemal Abdünnasır'ın karşısına çıktın. Kral Hüseyin'le ahabıplığın var. Gidiyorsun, sarayda kalıyorsun, Amman'da. Hafız Esad'ı bilmem kaç kere gördün. Rafsancanî'nin huzuruna bilmem şu kadar çıktın. Saddam'la bu kadar beraber oldun. Hiç mi cumhurbaşkanı görmedin hayatında, bu neyin nesi yani?" "Bunu siz asla anlayamazsınız. Bu çok tarihî bir an. Bir Iraklı Kürt liderinin Türkiye cumhurbaşkanı tarafından kabul edilecek olması nedir, siz bunu anlayamazsınız. Bu ne Mao'ya benzer, ne Nasır'a benzer, ne Rafsancanî'ye benzer, ne Kral Hüseyin'e benzer. Türk cumhurbaşkanı bu, ben de Kürt'üm" dedi.

Şimdi bu ilişkiler, gerek Mesut Barzanî'yle, gerek Talabani'yle, gerekse Türkmen siyasî unsurlarıyla muntazam bir şekilde devam edegeldi, Turgut Özal'ın yaşam süresi boyunca. Onlardan bir tanesinin, yani bu ilişkilerin bu işlerliğinin izdüşümlerinden biri Abdullah Öcalan'ın ateşkesce zorlanması oldu, sanıyorum. Talabani ile daha yakın bir tarihte, bir yıl önce Amerika'dayken ben, o da Amerika'dayken karşılaştık. Sohbet ederken Turgut Özal'ın her konuşmada kendisine Türkiye'de bu meselenin ele alınabilmesi ve bir şekilde çözümü doğrultusunda mesafe alınabilmesi için temel şartın kan dökümünün durması, silahların susması olduğunu ve PKK'nın terörden vazgeçmesi, terörü durdurması gerektiğini söylediğini anlattı ve bu lafları her seferinde Abdullah Öcalan'a söylüyormuş. Aynı şekilde, aynı içerikte Eşref Bitlis'le konuşmaları olmuş Talabani'nin. Eşref Bitlis'le bu meselenin çözümü için bunların silahları durdurması, kesmesi falan. Talabani de kendisi sormuş, demiş ki: "Ben bunu size atfen, yani jandarına genel komutanınıza söyleyeyim." "Söyle." Talabani'nin anlattığı bu. Doğru mudur, değil midir ben bunu bilemem.

Yalnız Turgut Özal'la benim konuşmalarında hiçbir zaman Talabani'yi Abdullah Öcalan'a yönelik bir mesaj taşıyıcı olarak kullandığına dair, kendisinden Öcalan'a söylenmek üzere talepleri olduğuna dair hiçbir şey işitmedim. Turgut Özal bu konuda son derecede dikkatliydi. PKK'yla görüşüyor, dolaylı yoldan bile olsa görüşüyor görüntüsü verecek hiçbir şey yapmadı. Türkiye'nin devlet kavramının ciddiyeti konusunda, çok kişiye garip gelebilir ama şimdi söyleyece-

ğim, son derece hassastı. Bunu da şuradan biliyorum. Bu ateşkes ilanı söz konusu olduğu zaman, 16 mart 1993 tarihinde, ölümünden nerdeyse bir ay öncedir, işte o basın toplantısında bulunan kişilerden biri bendim, Beyrut'tan da kendisini aradım. Dedi ki: "Senin izlenimlerini duymaya ihtiyacım var." Ben de dedim: "Lütfen, basına yansıyacak şeylere çok fazla bākmayın. İç tüketim için söylenmiş birtakım sözler de oraya girebilir. Ben size arz edeceğim." "Seni bekleyeceğim, gelir gelmez beni ara" dedi. Gelince aradım, çağırıldı. Ertesi gün de Milli Güvenlik Kurulu toplantısı var. Bir cuma gecesi idi, Ramazan günüydü. 1993 yılının 18-19 mart gecesi olması lazım. Ben işte Köşk'e iftar saatinde gittim. Sabah 4-4,5'ta çıktım. Herkes de müthiş şeyler konuştuk zannediyor. İşin bu kısmı 10-15 dakika falan sürdü. Gerisi ordan, burdan sohbet ettik biz. Çünkü Turgut Bey'in kafasında bir modalite vardı, Kürt sorununun çözümüne ilişkin. Ben onu görünce fazla da Abdullah Öcalan hakkında konuşmaya gerek duymadım. O yüzden başka yönlere gitti konuşma. Fakat ben kendisine şunu sordum, dedim ki: "Saat 10'da, yani yaklaşık 5-6 saat sonra nerdeyse iki saat uyuyup kalkacaksınız, Milli Güvenlik Kurulu toplantısı var. Ne yapacaksınız orda? Ne diyeceksiniz yani?" Ve bayram tatili başlıyor o gün, arife günü. Hem nevrüz, hem Ramazan Bayramı denk geldiği bir zaman.

Vallahi şunu söyleyeceğim dedi. Bu konuyu konuşmayacağım bile, açmayacağım bile dedi. Diyeceğim ki dedi. önümüz bayram tatili. Herkes yatsın, üstüne bir düşün-sün, bayramı geçirsin. Bakalım bir şiddet durumu olacak mı? Ondan sonra bakarız meseleye. Yani şunun için dedi, ben devletim dedi. Hemen bir tepki verirsem ya PKK'yı kendi seviyeme çıkarılmış olurum ya da ben onların seviyesine inmiş olurum dedi. Buradaki mesele şudur: PKK inisiyatif almış durumda. Bu inisiyatifi vermemek lazım dedi. Bizim devlet olarak bu sorunun çözümü doğrultusunda bir inisiyatif almamız lazım dedi. Bunu da hemen yapmamak lazım dedi. Yani adam iki gün önce ateşkes ilan ediyor. Türkiye cumhurbaşkanı, başbakanı, ilgili bakanları, kuvvet komutanları, Genelkurmay'ı bir araya geliyor, hemen tepki veriyor. Ne oluyoruz yahu dedi. Yani bu devletin görüntüsünü

koruma konusunda titiz bir adamdı. Ve PKK ve Abdullah Öcalan ile endirekt temaslar kurduğu yalandır. Böyle bir şey olmamıştır. Bunu ben bire bir biliyorum. Yani ben gidip görüştüğüm zaman o ateşkes ilanı toplantısında, ki o tek görüşmem de odur, tamamıyla kendi inisiyatifimle nakledilmek üzere oldu. Ama onun benden talebi üzerine olan bir şey değildi. Onu da sıkıntıya sokmamak için zaten ben de önceden söyleyemedim. Ben bir görüşeyim, size gelip bildiririm falan demedim.

Turgut Özal'a naklettiğim aynı izlenimleri birkaç saat arayla, o zamanlar dışişleri bakanı olan Hikmet Çetin'e ve müsteşarı Özden Sanberk'e de aktardım. Hikmet Çetin muhalif partidendi. Şu önemli bir husustur, Turgut Bey'in kafası Kürt sorununun çözümü konusuna ciddi olarak takılmıştı, Türkiye'deki Kürt sorununa. Ve sorun çözülmediği takdirde Türkiye'nin XXI. yüzyılda yapması gereken ve yapabileceği sıçramayı yapamayacağı kanaatindeydi. Belki de en tarihi diyalog anlarından biri benim için onunla ilişkide ve Kürt konusuyla ilişkin olarak ölümünden hemen önceki son konuşmamızdır. O meşhur Orta Asya ziyaretine ben Türkmenistan ayağında katıldım. Aşkabad'da dahil oldum. Çünkü o sırada bu ateşkesin süresi bitiyordu. Ve Türkiye'den yine büyük bir gazeteci tehacümü vardı Bar-Elyas kasabasına, Lübnan'ın Bekaa bölgesine. İlkinde kimler yoksa, onların hepsi, Türk basınının büyük isimlerinin hepsi aktı. HEP miydi, DEP miydi, HADEP miydi neydi, biz de karıştırdık. Artık, işte onun liderleri Ahmet Türk falan bir grup milletvekili de gittiler, o basın toplantısına. O sırada cumhurbaşkanı Orta Asya ziyaretine çıkmıştı, Celal Talabani ile bir telefon konuşmasında, kendisine dedim ki, Türk Devleti'nin hazmetmediği iki husus var. İki şey. Bir, süre koyması, iki, şart koyması. Devlet şartı sevmiyor, anlaşılabilir bir şey. Bir de süre koyması. Şimdi ilki bir ay süreyle ateşkes ilanıydı. Şartsız ve süresiz uzatsın. Yani açıklamasını öyle yapacaksa yapsın ki işlerin ele alınması imkânı doğsun. Celal Talabani beni geri aradı. Sayın cumhurbaşkanına söyle kefil değilim, bu adama kefil olamayız biz. Ama benim anladığım çok kuvvetli izlerim odur ki öbür gün, bir basın toplantısı düzenleyecek ve şartsız ve süresiz olarak ateşkesin devam ettiğini

söyleyecek. Kalktık, Aşkabad'a gittik. Oradan ertesi gün Bakü'ye geçiliyor. Programın yoğunluğu, bazı kişilerin gayretkeşliği nedeniyle, ben ve Turgut Bey arasında bir türlü bire bir, baş başa kalabileceğimiz bir durum oluşmuyor. Gayret iyi hâatırlyyorum. 15 nisan 1993 perşembe günü Türkiye'ye dönüyoruz. Uçağın en önünde ayrı bir bölümde Turgut Özal cam tarafında, solunda Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin, onların hizasındaki iki koltukta Semra Özal ve aile dostları ANAP milletvekili Leyla Yeniay Köseoğlu oturuyor.

Hatırlamıyorum kimdi ama biri cumhurbaşkanı çağırıyor dedi, önc gittim. Hikmet Çetin yerini bana verdi. Dedi ki, "Ben biraz arkadaşlarla sohbet edeyim arkada, gel otur" dedi. Oturduk, "Nedir durum?" dedi. Dedim ki böyle, böyle. "Bilgiyi nakledecektim size, denk gelmedi ama şartsız, süresiz olarak ateşkes uzayacakmış yarı. Basın toplantısı yapacakmış." Dedi ki, "Yahu ben sana bir şey söyleyeyim mi. Bu dangalakların yüzünden çok önemli bir fırsat kaçırılacak. Ve korkarım terör geri dönerse çok kanlı bir şekilde geri dönecek, bir daha geri dönerse" dedi. Turgut Bey dangalaklar tabirini arada bir kullanır, duruma göre de değişir o. Dedim ki: "Kim bu dangalaklar efendim?" O da dedi ki, hükümet. Verdikleri demeçlere bak yahu, yepyeni bir durum var ortada, onlar ikide bir Türk adaletine gelsinler, Türk adaletinin kucağına kendilerini bıraksınlar, mesele hallolur. Göremiyorlar meselenin ne olduğunu. Bu meseleler böyle çözülür mü? Adamlar durmuş, bir aydır bir şey yapmıyor. Bir süre daha yapmayacaklar herhalde. İkide birde gelin adalete teslim olun, bitsin bu iş. Adalet size gerekeni yapar demekle vakit kaybedilir mi? Böyle çözülür mü bu mesele?" dedi. Ve ekledi, "Benim kafamda bir çözüm yolu var. O geçende bahsettiğim çözüm yolunu bir karanameyle Anayasa Mahkemesi'ne gitmeyecek türden bir karaname usulü var" dedi. "Hükümet bunu çıkarabilir. Öyle bir şey deneyebiliriz. Yalnız bu Süleyman benden gelecek her şeyi sırf benden geliyor diye, bu işin çözümünün şerefi bana ait olmasın diye onun da önünü keser" dedi.

Ben de "Peki bu askerler ne düşünüyor, ben onu bilmiyorum. Cephede olan onlar olduğu için en sıcak onlar hissediyordur. Hükümetten daha duyarlı olabilirler. Bu işin çözü-

münde" dedim. Özal da, "Hiç şüphelen olmasın" dedi. "Bu Süleyman Bey'in askerlerden bir endişesi yok mu?" dedim. "Korkudan donuna doldurur. Bak korku insanî bir şeydir, insan korkabilir de, bunu belli eder. Belli edince de bunu da kullanırlar, gayet kolay, oynatırlar böyle" dedi. Ben de, "Efendim siz askerleri bunun bir çözüm yolu olduğu doğrultusunda ikna edersiniz, onlar da Süleyman Bey'e söyleser bir hükümet kararı şeklinde çıkıp, şerefi size ait olmayıp hükümette ait olsa ne olacak? Önemli olan meselenin hallolması bir şekilde, kan akmaması ülkede" dedim. Özal, "Şimdi Ankara'ya dönünce bakacağım bir vaziyete, düşüneceğim. Yalnız eğer bir iki ay içinde bu meselenin hallolması yönünde bu hükümet hiçbir atılım yapmazsa, hiç anlamlı bir hazırlık içinde bulunmazsa, her şeyi göze alıp bu benim millette, vatanıma karşı borcumdur. Bir ay kadar bir süre sonra çıkıp bu böyle çözülür, şöyle çözülür ve çözümlidir diye çıkıp bunu yapacağım, bu benim borcumdur" dedi.

Özal Talabani ve Barzani'yle nasıl buluştu

Kaya Toperi: *El-Hayat* gazetesinin, Londra'da yayınlanan *el-Hayat* gazetesinin, muhabiri Kâmuran Karadayı diye biri cumhurbaşkanından mülakat talebinde bulunmuştu. Cumhurbaşkanı buna Harbiye Orduevi'nde mülakat verdi. Aşağı yukarı mülakat bir saat sürdü. Bitti mülakat, işte konuşulurken Türkiye'deki Kürtler vs'den bahsediliyor. Dedi ki Özal, "Vallahi Türkiye bir mini Amerika'dır. Türkiye'de mesela Bosna'dan fazla Boşnak vardır. Türkiye'de Arnavut, Arap, Kürt, Çeçen, Çerkez vardır. Ve Türkiye öyle karışmıştır ki biz kim ne bilmeyiz. Hatta benim babaannem Pötürgeli. Pötürge'de Kürtler var. Belki benim babaannem bile Kürt olabilir" dedi. Ondan sonra Kâmuran Karadayı gitti. Bana telefon etti. "Senle acele görüşebilir miyim?" diye. Geldi bana. Dedi ki, "Talabani ile Barzani sayın cumhurbaşkanıyla görüşmek istiyorlar. Bunu sağlayabilir misiniz?" dedi. Ben de "Bunu sayın cumhurbaşkanına arz ederim. Ama cumhurbaşkanının kendilerini kabulü ne derece mümkün olur, olamaz bilemem" dedim. Nitekim cumhurbaşkanına arz ettim. Efendim böyle böyle, "Talabani ve Barzani gelip görüşmek istiyorlar-

miş" dedim. Dedi ki, "İyi olur; ama yöntem bu değil. Sen bir dışişleri bakanıyla da bir konuş, ekip oluşturun" dedi. "Dışişleri Bakanlığı, Emniyet, Genelkurmay, İstihbarat, MİT. Onlar bir şey bulsunlar; sen de bulun hatta." "Efendim benim bulunmam doğru olmaz; çünkü ben bir Cumhurbaşkanı yetkilisiyim şimdi" dedim. "Doğru doğru sen bulunma" dedi. Nitekim Dışişleri Bakanlığı'ndan arkadaşlar işte diğer kuruluşlardan arkadaşlar, Talabani geldi, Barzani gelmedi, onun sağ kolu Muhsin Dizayi geldi. Bizim yetkililerle görüştüler. Ha bundan sonra Özal bunlarla, ilk defa Irak muhalefet grubu geldi Türkiye'ye. O çerçevede görüştü. Talabani ile de görüştü, sonra Barzani ile de görüştü.

Özal bunlarla görüştü diye bir politikacımız vatan haini olduğunu söyledi. Sonra Talabani'nin de bana söylediği şey; o kişi demiş ki tek başıma da kalsam arkanızdayım sizin demiş. Talabani ile Barzani ile ben de görüştüm. Hatta bir defasında bu PKK'ya karşı faaliyetlerde işbirliği yapmak üzere Olağanüstü Hal Valisi Çetinkaya'yla beraber ben Barzani'nin karargâhına da gitim. Hatta karargâhtan döndüğüm gün, bizim erleri bırakmışlardı. Hatta herkes dedi ki: Toperi gitti, konuştu. Halbuki bizim haberimiz dahi yok bırakıldığından. Ben başka bir konuyu görüştüm... Nasıl işbirliği yapabiliriz PKK'ya karşı faaliyetlerimizde... Yani Barzani daha samimiydi Talabani'ye oranla. Daha dürüsttü. Barzani'den de aldığım birtakım öğütler var benim de. Babası çok severdi Türkleri. Severmiş. Ve her zaman da Türklere karşı büyük bir şey yapmak isteyen havalardaydı. Gerçi Talabani de istiyordu, ama o ne kadar güvenilir, güvenilmez bilemem. Bunlarla görüşüldü. Mesela bir defasında Talabani, Barzani ile konuşurken, hatta o görüşmede Murat Özçelik arkadaşım da vardı özel kalem müdürü. Talabani dedi ki, "Biz Kuzey Irak'ta özerk bir bölge kursak. Türkiye'ye ilthak etsek, Türkiye'nin bir parçası olsak. Siz bizim abimizsiniz?" dedi.

Özal dedi ki, "Evet, siz Türkiye olmadan yaşayamazsınız. Sizin dış dünyayla tek bağlantınız Türkiye. Fakat hiçbir zaman ilave toprak düşüncesi yok Türkiye'nin. İlave toprak ilave sorun demektir. Benim size tavsiyem Irak hudutları içinde, mütecanis, demokratik bir Irak içinde kuzeydeki Türkmenlerin de hakkını gözeterek öyle bir sistem kurmaya

gidiniz. Biz size ekonomik yardımı yaparız. Elektriğinizi, suyunuzu veririz. Televizyon yayını yaparız. Sizin beslenmenize yardım ederiz. Ama siz özerk, bağımsız, millî bütünlüğü olan bir Irak içinde kalmaya bakın” dedi.

Beraber. Hatta Talabani veya Barzani her Amerika'ya gitmeden evvel bizi ararlardı. Ya Dışişleri Bakanlığı'nu veyahut da beni. Amca derlerdi Özal'a. "Amca Bush'a söylesin de bizim heyeli kabul etsin." Hatta Özal da "Bunlar geliyor, bunlarla konuşun. Bunlar benim vatandaşlarımla soydaşları" şeklinde bunlardan bahsedirdi. Ve her zaman son derece dürüst davranmıştır Özal bunlara karşı.

Bunlar mesela, Londra'ya gitmeleri gerek, geliyorlardı. Kimisinin sağlık için vize sorunları olduğu için pasaportları yok, bunların geçişlerinin sağlanmasını istiyorlardı. Ya bana veyahut da Dışişleri Bakanlığı'ndaki arkadaşlara başvuruyorlardı. Daha çok temasları benle olduğu için bana, ben de Dışişleri Bakanlığı'nın mensubuyum. Ben de Bakanlık'ta bunu yetkililere intikal ettiriyordum. Onlar temasa geçiyorlardı bunlarla. Nitekim sonraları temasları onlar devam et' irdiler.

Türk pasaportu mu verilmişti?

Vallahi bir pasaport verildiği lafı dolaştı ama onu da cumhurbaşkanı vermez. Dışişleri Bakanlığı verir o pasaportları. Hariciye'de gizlice buluştular. Zaten kimse yoktu. Cumhurbaşkanı, Talabani, Barzani, ben, Murat. Beş kişiydik. Düşüncelerini söyledi. İşte ne yapmak lazım? Özerk, hür demokratik, bağımsız Irak sınırları üzerinde... Ve her zaman Türkmenlerin haklarının korunmasını ısrarla vurgulardı.

PKK konusunda nasıl bize yardımcı olabilirler? Ne yapabiliriz? Ne yapabilirler? Mesela bunlar ilk geldiklerinde PKK kamplarının yerlerini falan gösterdiler, anlattılar. Bu Türkiye, İran, Irak üçgeni var. O vadide İran kamplarının yerlerini söylediler. Mesela güneyde bir Talabani'nin kabilesi var, Barzani'nin kabilesi var. Bir de Brodos kabilesi var. Mesela Brodos kabilesinin ikili oynayabileceği, onları anlattılar bize. O güneydeki karargâhların, güçlerin olduğu yerleri anlattılar. Irak'tan ne türlü silah yardımı gördüklerini anlatıyorlardı. Ve nasıl işbirliği yapabiliriz? Nereye karakol kuralım beraber?

Mesela onlara birtakım telsiz cihazları, silah verilmesini istiyorlardı. Şunu yaparsanız, nitekim bunlar artık ayrıntıların Özal'la konuşmazlar bunlar. Ancak ana fikirlerini söylüyorlardı. Bizim yetkili makamlarımız da bunlarla temasa geçiyordu. Gerek Jandarma Komutanlığı gerekse Olağanüstü Hal Valiliği veyahut da oradaki valimiz.

Bunlarla görüşmesi askerî konular değildi. Ama nitekim bu askerî konularda askerlerle görüştüler tabii. Yani bu kararların yerlerini, bilmem PKK'nın birliklerinin olduğu yerleri falan anlatırken bunu askerlere anlattılar, bize anlatmadılar. Bize bu konuda yardıma hazır olduklarını söyleyince biz bunları yetkililerimizle görüştük. Peki burada bir politika, Amerika ile bir politika farklılığı var. Amerika bağımsız bir Kürdistan taraftarı olmadı. Amerika Türkiye'yi bu konuda şüphelendirecek, daha doğrusu Türkiye'yi rahatsız edecek bir tutumdan ısrarla kaçınmıştır. Özellikle Bush döneminde, Clinton döneminde de. Hiçbir zaman bunlarla görüşürken de Amerika'nın tek endişesi Saddam'ın devrilmesi yoksa Amerika da biliyor ki Türkiye'nin oluru olmadan, Türkiye'nin onayı olmadan hiçbir şekilde Kuzey Irak'ta herhangi bir oluşum olamaz. Ne olursa olsun bu Türkiye'ye bağımlı bir şey.

Talabanî Özal'la görüşmesini anlatıyor

Celal Talabanî: Onunla (Özal'la) ilk tanışmam, burada İstanbul'da basit ve küçük bir ofisteydi. Kaya Toperi de vardı. İlk izlenimim, onun çok akıllı, düz, çekici ve ileri görüşlü biri olduğuydu. Ve çok kısa bir sürede arkadaş olabileceğiniz türden bir insandı. Onunla hemen ilişki kurabiliyorsunuz ve onunla dobra dobra konuşmak hiç zor değildi. Çok dikkatli dinliyordu.

Bence o yeni bir Türkiye inşa etmeyi hayal ediyordu. Sadece serbest pazara dayanan ve devlet tekelinden bağımsız bir Türkiye değil, aynı zamanda Avrupa demokrasisi tarzında demokratik bir Türkiye ve yeni bir toplum yaratmak. Ayrıca Türkiye'nin büyük bir güç olarak Ortadoğuda, Asya'da ve Avrupa Birliği'nde önemli bir rol oynaması gerektiğini hayal ediyordu.

İlk olarak, Irak Kürtlerine destek olmayı ve Türkiye'nin diğer ülkeler gibi en az Amerika ya da İngiltere gibi olması gerektiğine inandığını duyunca ilgimi çekmişti. Irak Kürtlerine destek olmak, problemlerini çözmelerine ve ülkelerini kurmalarına yardım etmek, Başta Türkiye olmakla birlikte diğer ülkelerle olan sorunlarını çözmek ve Türk kamuoyuna nasıl iyi bir izlenim bırakacakları konusunda yardımcı olmak istiyordu. Aynı zamanda Irak'taki, Kürdistan'daki sorunlarımızı ve Türkiye'ye Avrupa'ya ve diğer ülkelere geçişimizi kolaylaştırmaya hazır olduğunu söylüyordu.

Sanırım bizi ilk önce karşıladı; oradaki insanların durumunu sordu. Irak'taki Kürtlerin lideri kim diye sordu. İlişki nedir? Oradaki Kürtlerle Türkmenlerin ilişkisi nasıldır diye sordu. Kürtler Türkiye hakkında neler düşünüyor diye sordu ve bana ilk belirttiğinde, hatırlıyorum, bana Moskova'ya uçarken uçaktaki bir gazetecinin "Talabani'nin Türkiye'ye geleceği doğru mu?" diye sorduğunu söyledi. O da geldi ve gitti demiş.

Bir sonraki gün birçok gazetenin manşetinde bu vardı. Dedi ki: "Süleyman Demirel ve Sayın Ecevit tarafından Türkiye'ye ihanet etmekle, Kürdistan'ın bağımsızlığını isteyen ve partisinin adı Kürdistan olan bir Kürt lideri davet etmekle, Türkiye'yi bölmeye çalışmakla suçlandım." Sonra da dedi ki: "Mahkemeye gittim, 25 milyon veya bunun gibi bir şey aldım." Ben de dedim ki: "Sayın başkan, bence bana makamımı vermelisiniz." Ve o çok çok kibardı. Gerçekten.

Türkiye'nin Kürt sorunuyla demokratik bir şekilde uğraşması gerektiğini anlıyordu. Irak'taki insanlarımızı ve ayrıca Türkmenlere karşı da sempatisi vardı. Irak'taki ve dünyanın başka yerlerindeki Kürtlerin Türkiye'nin ilgisini çekebilmeleri için Türkiye tarafından benimsenmeleri gerektiğini anlıyordu. Türkiye'yi İran, Suriye ve Irak'taki Kürtlerin merkezi haline getirmek, onları birbirleriyle ve Türkiye'yle bağlamak için.

Evet Kürtlere onların babası gibi olduğuna dair bir izlenim vermek istiyordu. Onlara yardım etmek, hizmet etmek ve ilgilerini Türkiye'ye doğru yönlendirmek istiyordu. Yani Osmanlıvari bir görüşü vardı. Türkiye'nin Ortadoğu insanları, özellikle de Kürtler için yeni bir merkez olabileceğini düşünüyordu.

Yani Kürtleri Suriye, İran ve Irak'ın etkisinden kurtarıp Türkiye'ye doğru yönlendirmek istedi.

Örneğin Özal Irak'taki Kürtlerin yükselişine karşı değildi. Ve hatta bir keresinde Türkiye'de bir federasyon kurulması hakkında bile bir şeyler demişti.

Sayın Demirel seçimi kazandığı günün gecesi odasını hazırlamakla meşguldü. Beni evine götürmek üzere otelc Sayın İlnur Çevik'i yolladı. Kimse beni görmesin diye ön kapıyı kullanmadık arka kapıdan çıktık. Ben tabii ki Sayın İlnur Çevik'i takip ettim. Sayın Erçil Kazaz da bizimleydi. Evine ulaştığımızda evinin şu ünlü restoranın hemen yakınında olduğunu gördüm. Evinin tam karşısında ünlü bir restoran vardı. Orada bir sürü gazeteci gördüm. Yolun karşısına geçtik ve eve girdik. Bizi içeri aldı, çok kıbardı. Bana Türkiye'deki Kürtler hakkında yeni bir proje uygulayacaklarını söyledi, Kürtlerin varlığını, Kürt milletini ve dilini kabul ettiklerini söyledi. Ve bana "Öcalan ile ilgili ne yapabilirsin?" diye sordu. Ben de, "Sayın Demirel benim Öcalan ile ilişkilerim var ama sizin için ne yapabilirim bilemiyorum. Siz benim ne yapmamı istiyorsunuz?" dedim. O da "Ben direkt onunla müzakere etmek istemiyorum ama bir dost olarak, tarafsız olarak ona savaşı durdurmasını söyleyebilirsiniz, bize bölgede reform yapma fırsatı vermesini isteyebilirsiniz" dedi. Ben onun öğütünü aklımda bulundurarak oradan ayrıldım ve geri Irak'a gittim.

Sayın Barzanî dedi ki: "Ona savaşı durdurmasını söyle. Bu saçmalık da ne? Kürtler Türkleri öldürmek istiyor, Türkler de Kürtleri. Bu ne Kürtler ne de Türkler için iyi bir çözümdür." Oraya gittiğim günün gecesi Öcalan beni görmeye geldi. Ona "Savaşı durdurup barış yapmaya hazır mısınız?" dedim. O da "Evet" dedi. Ben de "Nasıl?" diye sordum. O da "Sen nasıl istersen, ben istekliyim zaten" dedi. Ben Ankara'ya telefon açıp Erçil Kazaz'a söyledim. O da Sayın Kaya Toperi'ye söyledi ve Kaya Toperi de Cumhurbaşkanı Özal'a söyledi. Özal bana Kaya Toperi aracılığıyla haber yollayıp Öcalan'a bunu kapalı kapılar ardında değil medya önünde de açıklamasını söylememi istedi. Ben bir basın toplantısı hazırladım ve Öcalan da "Ben savaşı durduruyorum. Şu nevrüz dönemini barış içinde savaşmadan kan dökmeden geçirece-

ğiz. Ve biz herhangi bir politik çözüm için de hazırız" dedi. Ve daha sonra Özal'ı arayıp arzusunun yerine geldiğini söyledim. Özal çok memnun oldu ve beni tebrik etti ve dedi ki "Bu delinin üstüne gitmeye devam et." Özal Öcalan'a deli derdi hep, "Bu delinin savaşmaya başlamaması için üstüne git" diyordu bana. Ben Amerika'ya gittim, daha sonra Londra'ya ve sonra da Türkiye'ye geldim. Hem Londra'da hem de Amerika'da bana doğru yolda yürüdüğümü söylediler ve Türkiye'deki bu barışı sağlamamda onların da tüm destekleriyle arkamda olduklarını söylediler. Ben oradan Türkiye'ye geçtim. Ben bu binada, bu odada değil ama bu VIP'te Sayın Mesut Yılmaz ile görüştim. O dönemlerde daha başbakan değildi, istifa etmişti ve seçimlerde de kaybetmişti; o dönemde Sayın Demirel başbakanı. Sayın Yılmaz, "Nevruz barış içinde geçti, hiç kan akmadı bu sizin sayenizde oldu, size saygı duyuyoruz" dedi. Ben Ankara'ya gittim, orada Sayın Başkan Demirel tarafından kabul edildim. Sayın Demirel "Sayın Talabani, siz özgür, tarafsız bir kişisiniz ama biz teröristlerle müzakere yapmayacağız" dedi. Ben de "Ben aracılık yapmıyorum, buraya sadece size onunla savaşı durdurması hakkında konuştuğumu ve onun da bunu kabul ettiğini söylemeye geldim. Ben size o bana ne diyorsa onu söylüyorum. Ben uzlaştırmaya çalışmıyorum. Ben uzlaştırıcı değilim. Ben bu baş ağrısını istemiyorum zaten, ben size sadece o bana ne diyorsa onu söylüyorum" dedim.

Öcalan'ın hayır hiçbir şartı yoktu. Ve ben Özal ile görüşüp de bu haberi verdiğimde Özal "Celal bu çok iyi bir başlangıç ama Öcalan sadece 22 günlüğüne atışkes yaptı" dedi. Ben de bu konuyla ilgili bir şey bilmediğimi söyledim. O da "Git ve onunla konuş. zamanı uzatmaya çalış" dedi. Ben de "Tamam gideceğim ama benimle birlikte Parlamento'dan birkaç Kürt bakan da yollayın" dedim ve Ahmet Türk de içinde olmak üzere birkaç kişiyi daha önerdim. Özal da "Tamam git ve onları bana gönder" dedi. Ben de onlarla gidip konuştum ve Özal onların gitmesine izin verdi. Ben gittim ve onlar da benimle geldiler, hep birlikte Lübnan'a Öcalan'ı görmeye gittik ve onu ikna etmeyi başardık. Ve bu sefer de yeni bir basın konferansı düzenlendi, ben, Öcalan, Kemal Burkay, Sayın Ahmet Türk ve diğerleri oradaydı. Ve

bu tablo Türk televizyonlarında defalarca yayınlanmıştı. Bir sürü Türk gazeteci oradaydı ve Öcalan da ateşkes süresini uzattığını ve barışçıl çözüme daha fazla şans tanıdığını açıkladı. Özal da Asya'daki gezisinden döndüğü zaman asker rütbeli kişilerle ve parti elemanlarıyla bu konu hakkında konuşacağını söyledi. Ve bana da bu Öcalan ile konuşup bu zaman zarfında herhangi bir şiddet gösterisinden uzak durmasını sağlamamı istedi. Ben de Öcalan ile konuştum ve daha sonra Hicaz'da Irak delegeleri ile hacca gittim. Diyarbakır bölgesinde 30 ya da 20 Türk askerine kim olduğunu bilmediğim kişiler tarafından yapılan saldırı sırasında ben Hicaz'daydım. Öcalan'ı arayıp olayı protesto ettim ve dedim ki "Sen ne yapıyorsun? Bu saldırı da ne? Bu saçma sapan davranışın ne demek oluyor? Bir yandan bize barışçıl bir çözüm istediğinizi söylerken diğer bir yandan da böyle bir suç işliyorsun. Bu ne demek oluyor?" Öcalan da "Habercim yok" dedi, "bu cinayet bölge komandoları tarafından işlenmiştir" dedi. Ben de "Eğer dediğin doğruysa bunu anons et, bu yapılanın bir suç olduğunu ve yapanın da mahkûm edileceğini söyleyen yazılı bir metin yayınla. Ve suçu işleyenin teslim olmasını söyle ve onu mahkemeye yolla, cezasını çeksin" dedim. O da "Peki, tamam yapacağım" dedi. Arna bunun yerine devrimsel nitelikli olayı desteklediğini belirten bir yazı yayınladı. Ve bu olaydan sonra da ben elimi ayağımı bu adamdan çektim.

Kürtçe dil yasağı nasıl kalktı?

Hüsni Doğan: Bana göre önemli bir olay var, o da şu. Biz 1983'te iktidara gelmeden iki ay önce, askerî dönemde, Kürtçe'nin konuşulmasını yasaklayan bir kanun çıktı. Kürtçe konuşulmasını ve yayın yapılmasını yasaklayan bir kanun çıktı. Aslında, gayet tabii devletin resmî dili Türkçe'dir. Böyle bir ihtiyaç Cumhuriyet'ten beri hiç duyulmamıştı, yoktu böyle bir şey.

Yani insanların anadillerini konuşmaları gayet tabiiydi ve öyle olmuştu. Ama biz iktidara gelmeden iki ay önce bu değişiklik yapıldı. Ve bu konunun tatbikatı da sanki bizim çıkardığımızmış gibi 1990'a kadar devam etti. O dönemde bu-

nun gerisinde bir adım atmamız zordu. Bunun teminatı olarak da o zaman Sayın Kenan Evren Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanıydı. Özal 1989 sonunda cumhurbaşkanı oldu. O zaman özellikle demokratikleşme konusunda önemli gördüğüm bazı çalışmalar başlattı. Bunlar arasında işte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, işkence ile ilgili çeşitli hükümler vs. ve bir de Kürtçe meselesi vardı.

Hatırlıyorum bir gün, haziran ayıydı. Ben o zaman kabinede devlet bakanıydım, Sayın Akbulut başbakan. Sayın Özal bizi Çankaya'da topladı. Bu Kürtçe yasağı ile ilgili gelişmeyi anlattıktan sonra dedi ki, "Medenî ülkelerde böyle yasaklar olmaz! Kimsenin anadilinde konuşmasını engelleyemezsiniz. Ben gerekli bütün hazırlığı yaptım. Gelin bunu burada konuşalım. Bir kanun tasarısı olarak Meclis'e sevk edelim" dedi.

Bunun üzerine çeşitli görüşler ortaya çıktı. Bazı arkadaşlar bu işin tamamen aleyhinde olduklarını ifade ettiler. Şu konuşmaların geçtiğini hatırlıyorum. Haaa, bu görüşmenin yapıldığı sırada bir de Kürtçe gazete yayınlanıyordu; zannediyorum 80 000 civarında tirajı vardı. Kasetlerle 100 000 civarında satılıyordu. Bir arkadaş sordu, bakanlardan bir tanesi, "Efendim, gazete çıkarmak, kaset çıkarmak serbest mi olacak?" dedi. "Evet" dedi, "yasakları kaldırıyoruz." Öbürleri yani, kanundışı, illegal olarak çıkıyordu. Başka bir arkadaşın şöyle dediğini hatırlıyorum: "Efendim gazinolarda Kürtçe gazel çekmek serbest mi?"

Özal, "Gayet tabii serbest. Niye olmasın?" dedi. Çünkü orada Rusça da, Rumca da, her dilden söylenir, gazinolarda. "Niye bunu merak ettin?" dedi. "Efendim, millet kafayı da çekiyor orada, korkarım birilerini de vururlar" dedi. Onun üzerine Özal biraz sinirlendi. Ve dedi ki, "Ben bütün dünyayı gezdim. Ortadoğu'yu da, Türkî cumhuriyetleri de biliyorum. Hepsini biliyorum. Burası bir mozaiktir. Yani milliyetçiliği doğru dürüst anlayalım. Ve bu düşüncelerinizden vazgeçin" dedi. Ve uzun müzakerelerden sonra, bu kabul edildi. İtiraz edenler de imza attılar.

Sonra Özal, Meclis'te odası vardı. Meclis'teki odasına gitti. Aşağı yukarı bir on beş gün de burada çalıştı. Teker teker, grup grup. Çünkü ANAP'tan da büyük itirazlar vardı o za-

man. Neticede o yasağı kaldırdık. Yasak kaldırılınca ne oldu biliyor musunuz? Kürtçe kasetler iki satar oldu.

Özden Sanberk: Özal'ın Kürt sorununa bakışından çok şunu söylemek istiyorum. Türkiye'nin Kuzey Irak'ta, tabii Irak'ın toprak bütünlüğünü zedelemeyen, Kuzey Irak'ta bir varlığı olması lazım geldiğine inanıyordu. Çünkü gerek Kuzey Irak, gerek Nahçıvan, Azerbaycan, Gürcistan, hatta Ermenistan, bunlar bizim etrafımızda bir nevi, yani arka bahçe sözünü ben ondan duymadım ama ondan sonra çok kullanıldı bu söz. Bunlar bizim güvenliğimiz için, bizim ekonomimizi, hatta kendi güvenlikleri için bu bölgeler son derece önemli cepler bizim için. Ama bunlar bağımsız ülkeler her biri. Kuzey Irak değil. Kuzey Irak tabiatıyla Irak'ın toprak bütünlüğü içinde kalan bir parça. Ama orada yaşayan halkın içinde Türkmenler var. Orada yaşayan halkın içinde bizim Kürt kökenli vatandaşlarımızın etnik bakımdan irtibatı olduğu insanlar var.

Özal'ın gizli planı

Bülent Çapanoğlu: Merhum Turgut Bey Cumhurbaşkanı olduktan sonra -9 kasımda Köşk'e çıktı- 7 kasımda Konut'a Malatya heyeti gelmişti, Malatya heyeti ile birlikte ziyaret ettik. Heyet gittikten sonra Malatya milletvekilleri kalsın dedi. O sıralarda da Hasan Celal Bey adaylığını deklare etmiş, buna da Turgut bozulmuştu; konuşmamızın 1,5-2 saati hemen hemen Hasan Celal Bey üzerine oldu. Yani bundan biraz rahatsız olduğunu, bilhassa müsteşar olduğu dönemlerde bakanlar arası koordinasyonu sağlamakta güçlendiğini, kararname beklediğini, yani değişiklik teklifleri verdiğini, işleri yavaşlatıldığını, biraz müşteki şeklinde anlatmaya başladı. "Hatta bunun için hayatımda kimseye bir makam sözü vermedim, ilk defa verdiğim söz odur. Hasan Celal Bey'dir" dedi. O da şuymuş; 86 ara seçimlerinde demiş ki: "Hasan seni Antep'ten çok istiyorlar, Antep'te de bir boşluk var, eğer istifa eder, Antep'ten aday olur, kazanırsan söz veriyorum seni bakan yapacağım." Ve onun üzerine güya, Hasan Celal Bey müsteşarlıktan istifa edip seçime girmiş, seçimden sonra da bakan olmuştu.

Ben şöyle diyorum: Turgut Bey'in Yıldırım Akbulut Bey'i tayin ederken ulaşmak istediği hedef, 1-1,5 sene içerisinde bir Anayasa değişikliği yaptırarak "cumhurbaşkanı halk seçsin"i sağlayacaktı. Bununla yetinmeyecek, bunun müspet çıkacağı kesindi, kamuoyu yoklamalarından bu çıkıyordu, milletvekili seçimlerini de erkene alıracaktı. Dolayısıyla hem cumhurbaşkanlığı hem milletvekili seçimlerinde kendisinin ve ANAP'ın seçim propagandasını yürütecekti. Böylelikle de kendisini cumhurbaşkanı, ANAP'ı iktidar yapacaktı. Buna varmak için, öyle bir kimseyi başbakanlığa atmalıydı ki, partiyi bölünme olmadan yönlendirmeliydi. Buna en uygun isim Yıldırım Akbulut çıkıyordu. Eğer Mesut Yılmaz veya Hasan Celal veya liberallerden birisini tercih etseydi bunun aksine, o zaman biliyordu ki, muhafazakârlar seçse liberaller 40-50 kişi, liberallerden seçse muhafazakârlardan 40-50 kişi partiden kopacak. Bu ise, kafasında tasarladığı anayasa değişikliği için lazım olan 270 milletvekilinin aşağıya düşmesiydi.

Bu plan şöyle bozuldu. Turgut Özal'ın bir hesabı da, üçüncü ANAP büyük olağan kongresini normal süresinde değil, bilahare yaptırmayı düşünüyordu. Yani cumhurbaşkanlığı referandumu ve milletvekili seçimi yapıldıktan sonra, aynen 87'de yaptığı gibi yapmak istiyordu. Bu planın bozulmasındaki asıl sebep, Mesut Bey'in kongre olmadan anayasa değişikliğine sıcak bakmayacağını sinyallerinin alınması oldu. Merkez kararda zannediyorum, Mesut Yılmaz Bey ile Hasan Celal Bey'in işbirliği ile kongre kararı alındı. Nisanın sonu veya mayısın başlarında. Yıldırım Bey'in de bu biraz işinde geldiği için, o da buna olumlu baktı. Ve Turgut Bey'e rağmen zamanında kongre yapıldı, Turgut Bey'in ertelemesi suya düştü. Turgut Bey buna mâni olamayınca, bu sefer bu kongrede tarafsızlık rolünü oynadı. Yani ne muhafazakâr kesime ne de liberal kesime ağırlığını koymadı. Tarafsız görüntüsü verdi ki, kongreden sonra, kazanan veya kaybeden kendisine kızıp kopmasın. Onun asıl hedefi 270'i muhafaza etmektir. O bakımdan kongrede Turgut Bey, hakikaten tarafsız kaldı. Kendisini ziyaret eden Mesut Bey'in adamlarına onu destekleyin dedi, Yıldırım Bey'in adamlarına da Yıldırım Bey'i destekleyin dedi. Turgut Bey için Mesut Bey seçilmiş,

Hasan Celal seçilmiş, önemli değil, çünkü o sistemi değiştirecek. İşte bu noktada birinci sebep bu oldu. Fakat Turgut Bey bu kadar larc davranmasına rağmen, ANAP içinde bunlara mâni olanları anlatıyorum, Mesut Bey maalesef anayasa değişikliğinin kongreden sonra olabileceğini ima etmesine rağmen, Meclis tatile girer girmez derhal bir erken seçim kararı aldı. Erken seçim kararı alması demek, 270'in de bitmesi, ANAP'ın da bitmesi, Turgut Bey'in olmadığı bir şeyde olmaması ve bunu gören muhalefet de bir nevi, yani Turgut Bey'in bu düşüncesini keşfeden muhalefet, can havliyle bir erken seçime zorluyordu. 270'e ihtiyacı olduğu için, hep milletvekilleriyle irtibata geçti. Zaten görüşmeler oluyordu. O sıralarda 8-10 tane HEP partisinin milletvekili vardı. HEP milletvekillerini Çankaya'ya davet etmiş, görüşmüşler, Güncydoğ'u'dan gelen gruplarla Turgut Bey devamlı görüşme yapıyor, Bu arada Terörle Mücadele Kanunu'nun tasarıda olmasına rağmen, yani hükümetten gelen tasarıda olmamasına rağmen, Kürtçe'nin serbestçe konuşulabileceğine dair önergeyi bizzat kendisi Meclis'e gelip Bülent Akarcalı'ya imzalattırıp ve önerge şeklinde, görüşme sırasında verip, kabul etmişti. Bu da toplum barışı için geçerli olan bir şeydir. Turgut Bey'e göre, ikinci değişim planının başlangıcıydı bu. Son hedefine de varabilseydi. Türkiye'nin bugün çok daha ayrı bir yerde olma ihtimali vardı. Buna engel olan, dış ve iç güç odaklar da bu arada kamuoyu oluşturmaya çalıştılar.

On beşinci bölüm

ANAP'ta yol ayrımı

ANAP'ın çatırdamaya başladığı günler

Hasan Celal Güzel: Ben adaylığımı koydum, istemediği halde. Aslında Yıldırım Akbulut'la değil Turgut Özal'la kapıştım. Yıldırım Akbulut bir semboldü sadece. Arkasında Özal vardı.

Cumhurbaşkanı sıfatıyla bile delegeleri çağırdı, tek tek kulis yaptı rahmetli. Birçok antidemokratik iş de olmadı. Ve çok fazla fark da olmadı arada, ben de kaybettim. İstemedi. İstememesinin sebebi uzun uzun düşünülebilir. Beni sevmediğinden değildi. Ama öyle zannediyorum bir müddet daha işi kendisi götürmek istiyordu. Birtakım başka çekingenlikleri de olabilir. Ama esas sebep buydu. Yani Turgut Bey bir müddet sonra bu sivil, demokrat ve ademimerkeziyetçi havasından daha merkeziyetçi olmaya doğru gitmişti. Herkes yapacağını ona soruyordu. Dolayısıyla artık şube müdürlüğünü de, bakanlığını da o yapar hale gelmişti. Başbakanlığı da o yapar hale gelmişti. Cumhurbaşkanı olduktan sonra da öyle birisini istedi ki her şey gene kendi yetkisinde olsun ve kendisine itiraz edilmesin.

Bence ana sebep buydu. Efendim mücadelelerden sene-ler sonra Dr. Cengiz Aslan'la birbirimize rastladık. Görüş-tüm. Dedi ki, "Tontonu hiç özlemiyor musun?" dedi. Tabii temasımız da kesildi bir müddet, son döneminde. Dedim ki "Özlemez olur muyum, çok özledim." "Niye gelmiyorsun o zaman?" dedi. "İyi ya sen yakınımızsın ikimizin de. Bana randevu al da gideyim." Çünkü ben kendiliğimden gitmek

istememedim.” Çünkü kendimi haklı ve mağdur gördüğüm için dedim.

Tamam, dedi ve hakikaten de bizi sonradan temas ettirdi. Cengiz'in sayesinde tekrar telefonla konuştuk. İşte gidip geleyim de görüşelim dedi. Son görüşmeyi de yapamadık, maalesef vefat etti. Efendim o sırada Cengiz'in anlattığı bir anekdot vardır. Bana kızarak, bak sen bu kadar kalktın ihtilafa girdin onunla, soğudu aranız, halbuki o seni ne kadar seviyordu şeklinde bir şey anlatır. Kendisinden sorulabilir gene. Onun anlattığına göre, Semra Hanım'ı da yanından çıkardıktan sonra baypas ameliyatından önce Cengiz'i çağır-mış demiş ki sana benim çok önemli bir vasiyetim var, bu belli olmaz, 8-10 saatlik bir ameliyattır. Eğer ben bu ameliyattan kalkamazsam, onu yaparsın ama sağlığıma kavuşur-sam da kimseye söylemezsin demiş.

Tabii aradan sahneler geçtiği için bana söylemişti o zaman Cengiz Bey. Ben de kaç sene sonra şimdi size anlatıyorum. Demiş ki “Eğer ben ölürsem yerime Hasan Celal Güzel'i yetiştirdim. Bu vasiyetim var sana, gül herkese de söyle. Başka kimse aramasınlar, ortalık kanşmasın. Parti bölünmesin” demiş. Ve Cengiz bana bunu söyleyerk dedi ki, bak seni bu kadar seven, takdir eden bir insana işte sen bir sürü şey et-tin. Aranı bozdun, filan dedi. Ama Cengiz dikkat et bir ayrın-tı var. Ben ölürsem Hasan gelsin diyor. Yaşarsam değil. Gerçekten öyle kendisi, yaşarken beni pek düşünmüyordu ama öldükten sonra gelmemi isterdi.

Erkal Zenger: Şimdi, Akbulut'la bir açılışa gittik. Şehrin içinde konuşacaklar. Fakat Melih Gökçek de o zaman şey müdürüydü. Sosyal Sigortalar bilmem ne kurumu genel müdürüydü. Melih Gökçek aldı, Bor'un içinden oraya götürdü. Halk da orada bekliyor. Halk da, bir kilometre falan yürüdü o sıcakta. Müthiş sinirlenmiş. Ben ne yapsam hiç al-dırmıyor. Böyle bir karış surat halkta. Bir gazeteci vardı bi-zim. Gazeteciye dedim ki, Rıdvan'a aynen benziyor. Sakalı böyle, saçlarını perçem kesmiş. “Sen, ver şeylerini” fotoğraf makinelerini koyduk. Sevgili Borlular eskiden annesi, babası burada öğretmenlik yaptığı için bugün milli sahaların yıldız futbolcusu, Fenerbahçe'nin medar-ı iftihar, şeytan namıyla maruf futbolcumuz Rıdvan aramızda dedim. Rıdvan

da müthiş forsluydu. Bir anda kalabalık coştı. "Rıdvan" diye yıkılıyor geçiyor böyle. Akbulut'a da şeyi anlatıyorlardı, Zonguldak yürüyüşünü. Akbulut şöyle baktı, "Allah Allah şişmanlamış yahu" dedi. Yani bu fıkra değil. Sahici bu.

Yıldırım Akbulut: Artık birbirimize olan güvenimiz sarsılmıştı. Artık Özal, benim, genel başkan olmamı, dolayısıyla başbakan olmamı istemiyordu. Ama bunu sağlayıp, sağlayamayacağından endişesi vardı. Sağlayamayabilirdi. O nedenle de kongreye bir hafta-on gün kalana kadar da pek açık hareket etmedi. Sadece hanımı marifetiyle o düzenlemeleri yaptı. Ama bir hafta-on gün kala onunla da bir sonuç alınamayacağı anlaşılınca, bu sefer, bilhassa kendisi sahaya indi, tabiri caizse. Valla niye istedi, niye istemedi, bilemem.

Tabii orada, politik olarak, kongreyi kaybetmemde benim de hatam var. Daha doğrusu şu gelişmeleri gördükten sonra onun hata olduğuna ben, inandım. Yani, şöyle diyeyim, daha anlaşılın. Ben, iki tane teşkilatı feshetseydim. İki tane il başkanına seni milletvekili yapacağım, deseydim. Bir iki milletvekili arkadaşına seni bakan yapacağım deseydim, Özal'ın o gayretlerine rağmen seçimi kaybetmezdim. Ama ben bunları o tarihlerde, bir ilke meselesi sayıyordum, yani Türkiye'yi idareye talip olan birisinin yapacağı davranışlar olarak kabul etmiyordum, edemiyordum. Ama şimdi bakıyorum, neler neler yapıyor, biz o zaman bunları yapsaydık, şimdi yapılanların yanında solda sıfır kalırdı bizim yaptığımız iş, pek de ilkesiz hareket etmiş sayılmazdık, diye düşünüyorum, belki kendimi teselli ediyorum.

91 kongresinde taraflar keskinleşiyor

Mehmet Keçeciler: Turgut Özal bana göre Yılmaz'dan yanaydı. Son dakikada Mesut Bey'den yana oldu. Onu hissettirmemeye gayret etti. Eşi ve çocukları Mesut Bey'in daha başarılı olacağına, partiyi daha iyi yerlere götürceğine kani olmuşlardı ve Turgut Bey de bundan etkilendi.

Mustafa Taşar: Sayın Özal bir kısım arkadaşlarına Akbulut'u, bir kısım arkadaşlarına Mesut Yılmaz'ı desteklemelerini söyledi. Buradaki amacı da şuydu: seçilecek her kim olur-

sa olsun limitte bir oyla seçilsin ki benim cumhurbaşkanı olarak idaremin altında bulunsun.

Bu 91 kongresinde listeler verildi, okunuyor. Sayın Mesut Yılmaz'ı kürsüye davet ettiler, konuşmak üzere, Sayın Mesut Yılmaz kürsüye çıktı. Delegeyi selamlayıp konuşmaya başlayacağı sırada Kemal Zeybek gitti, müdahale ediyor oradan. Yani ben konuşmak istiyorum, bilme ne diyor. Parmağıyla böyle işaret yapıyor yukarıya. Bu parmağı böyle görünce aklıma bir şey geldi. Hemen o anda bir enstantane. Rahmetli Calp, Halkçı Parti'nin genel başkanı, Özal'la yaptığı bir açık oturumda Özal diyor ki: "Köprünün gelirlerini satacağım. Onunla da başka yatırımlar yapacağım." Rahmetli Calp diyor ki, sattırmam. O aklıma geldi. O sattırmam lafı Halkçı Parti'nin o kadar oy almasını sağlayan tek işarettir bana göre.

O aklıma gelince bu müdahalenin sonucunda hareketimize bir zarar geleceği düşüncesi bende oluştu. Tribünlerden atlardım, koşarak yanına ulaştım. O delegeleri selamlıyordu. Önüne geçtim. Ve öyle bir olay oluştu. Ben orada psikolojik olarak eğer Zeybek Sayın Mesut Yılmaz'ı aşağı indirip de kendisi konuşmaya başlasaydı Sayın Mesut Yılmaz'ın liderlik imajında zedelenme olurdu. O zedelenme de bizim o kongreyi kaybetmemize sebebiyet verirdi ki, bunun yanlış olduğunu düşünerek, hoş olmasa da o kongre ortamında gerekli olan psikolojik bir eylemi yapma durumunda kaldım.

Yani o orada şarttı bizim onu kazanmamız için. Ama birçok insan yahu bu ne biçim iş, burada böyle yapıyor falan gibi düşünmüş olabilir. Ama ben daima realitelerden hareket eden bir insan olduğum için onun orada yapılması gerektiğine inanıyorum.

Oltan Sungurlu: 91'de biz kongreyi kaybettikten sonra, Başbakanlık Konutu'nda toplandık. Yıldırım Bey'e istifasını sunması lazım geldiğini ifade ettik. O da beni, bir iki arkadaş daha vardı, tam hatırlamıyorum, aldı, birlikte Cumhurbaşkanlığı Köşküne gittik, randevu aldı, gitti istifasını sundu. Turgut Bey bize bu bir parti içi çekişmedir, arkadaşları teskin edin diyor, 80-90 arkadaşın, ANAP'tan veya milletvekilliğinden istifa dilekçesi vermişler. Yıldırım Bey'e. Ben öyle bir şeye yine girmedim. Turgut Bey de onu duymuş. İşte siz bunları önleyin, dedi. Ben dedi, çağırayım da arkadaş-

ları konuşun. Tabii ben de kongreyi kaybetmiş olmanın hırslısıyla, ben de, arkadaşlarımızla konuşuruz efendim, dedim. 91 kongresinde öyle bir karşılıklı taraf olduk.

Ama kısa bir müddet sonra, 92 yazında, beni çağırdı, dedi şu tarihte, cumartesi günü saat 12'de veya 1'de sizi, yazın gittiği yerde, Okluk'ta bekliyorum, dedi. Ben telefon açtım, o gün gelmesem, dedim. Çünkü ben o gün birkaç kişinin daha gidebileceğini, böyle bir saat verdiğine göre hiç istemediğim insanlarla bir araya gelebileceğimi düşündüm. Gitmek istemedim. Kongreden de zaten böyle bir şeyimiz vardı, havamız vardı. Yok, dedi, hayır, Oltan ben seni cumartesi günü o saatte istiyorum, dedi. Keçeciler gelecek, Hüsnü gelecek, dedi, sen de gel, Yusuf Bozkurt gelecek, dedi.

Ben kalktım, gittim. Çok sıcak bir gün. Gittim. O söylenen saatte Okluk'u buldum. İlk defa gidiyorum. Saat 1'de, Keçeciler gelmedi, Hüsnü Bey oradaydı. İbrahim Özdemir oradaydı, Mehmet Altınsoy oradaydı, yine bir hanım milletvekili arkadaş vardı. Semra Hanım oradaydılar, filan. Ama biz Turgut Bey, ben, yani erkekler, diyeyim, oturduk. Saat 12'de zannediyorum, oturdu. Saat 6'ya kadar bana anlattı. Ben kendisine dedim ki: "Efendim. ANAP eski ANAP değil. Eskiden partiyi siz yönetiyordunuz, biz yönetiyorduk. Ama şu anda parti, büyük çapta basın tarafından yönlendiriliyor. Dolayısıyla sizin Mesut Bey'e karşı bu kongreyi alma şansınız yok. Kesin olarak bu kongreyi Mesut Bey alır. Ama ben sizin yanınızda olurum." "Otur" dedi, oturdum, bir saat daha beni ikna etmeye çalıştı. Oldu 7 saat. Dedim ki efendim ben sizin yanınızda olurum, dedim ama bir teşkilatımla görüşmem lazım. Ben sizin yanınızda olurum, ama sonuç değişmez, dedim. Bunun için de esef etmem, dedim. Yani bu kongreyi kaybetmekten de, sizin yanınızda olmuş olmaktan da esef etmem. Hiç endişeniz olmasın. Oradan ayrıldım. Sonra gittim teşkilatımla görüştüm. Teşkilatım komple benden çok hırslı, Turgut Bey tarafındalar, yani Mesut bir önceki kongreyi kaybetmiş olduğumuz için böyle bir şeydeler. O dönüştürten sonra Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde buluşmaya başladık. Bu buluşmalarda geceleri buluşuyorduk. Arka kapıdan, bir yerden, bilmem kaç numaralı kapıdan, askerî taraftan giriyorduk.

Ben, Hüsnü Bey, Yusuf, İbrahim Özdemir, dördümüz, bir de Mehmet Altınsoy. Daha sonraki tarihlerde Keçeciler iştirak etti. Sonra, Yıldırım Bey iştirak etti. Yedi kişi olduk. Kongreden iki gün önce, 92 kongresi zannediyorum, iki gün önce son toplantımızda, kaybedeceğimizi ben biliyorum, tabii, o da biliyor. Hayırlısı olsun, efendim, dedim. Kaybetmiş olmak, kazanmış olmak mühim değil. Biz bu işten dolayı bir pişmanlık içinde olmayacağız, dedim ve orada iki gün, kongreden sonra iki gün toplanmamaya, bir araya gelmemeye, 48 saat herkesin düşünmesi yolunda bir karara vardık ve o gece ayrıldı. Kongreye göre, çok rahatlıkla, büyük farkla kongreyi kaybettik.

Semra Özal: Peki Mesut Yılmaz'ı niye desteklediniz? Herkes bunu soruyor. Peki o günlerdeki şeyi bir hatırlayalım. Sade ben mi destekledim? Bütün kamuoyu o zaman Mesut'u istedi. Bütün partililer de, partisizler de, bütün kamuoyunda da herkes Mesut'u böyle bir balon gibi şişirdiler ve o olmaz ise olmaz gibi bir havaya getirdiler. Ben de bakıyordum böyle ağır işte, lisanı var, okumuş filan ve iyi bir aileden gelme. O yüzden ben de destekledim.

Yani dışarıdan de istiyorlardı, içeriden de istiyorlardı. Turgut Bey hariç, o istemedi. Vallahi o şöyle diyordu. Korkak diyordu. Çekingen ve korkak buluyordu.

Turgut Bey devamlı, sonradan pişman olma, dikkat et diyordu. Hep bana bunu söyledi. Ben de diyordum ki, yalnız ben değil, bak bu kadar insan, herkes mi yanılıyor, herkes mi yanlış düşünüyor. Parti içinden parti dışından herkes aynı şeyi istiyor. Ama dedi rahmetli iyi hatırla, yani şu Amerika'da Ermeni hikâyesi oylanacağı zaman ben konuştum, neticeyi biliyorum, söylediğim halde istifa etti. Çünkü menfi çıkacağını düşünüyordu dedi. Bu kadar ürkek ve çekingen, halbuki bir dışişleri bakanı öyle kritik bir noktada, ne olursa olsun, istifa etmemesi gerekirken bu kadar önemli bir yerde istifa etti. Kaçtı. İşte bunun gibi birçok şeyi var. Ben güvenmiyorum iyi bir lider olacağına, inanamıyorum dedi.

Vallahi ben de herkes gibi istiyorum dedim.

Ekrem Pakdemirli: Parti içinde ihtilafımız oldu. 91'de rahmetli Özal yani kurmuş olduğu partiden elini tam çekemedi. Ama orada işte Anayasa var, zinde kuvveller var, üniversite

var, basın var. Yani partiden elini çekmen lazım. Mesut Yılmaz'ın seçilmesi için cndirekt de olsa tavır koydu. Eşi vasıtasıyla, çocukları vasıtasıyla, kendisi de konuştu. Hatta bu bilinmez, perşembe gecesi bana telefon etti. Yanlış yapma sakın, Mesut'la beraber ol sen dedi. Ama bazı arkadaşlara da Yıldırım Bey'in yanına git demiş.

Niye böyle yapıyor? Şimdi hesaplar çeşitli geliyordu kendisine diyorlardı ki. Yıldırım Bey yüzde yüz kazanırdı. Bir kısmı da diyordu ki: belki alabilir Mesut Bey. Yıldırım Bey alırsa yanında hiç ben de "Abi sen karışma bu işlere" dedim. Ama mesaj alınmıştı yani. Ben hep rahmetliyi çok fazla sevdiğim için hep onu sansasyonların ve tenkililerin dışında tutmaya çalışıyordum. Yani tenkit edilebilir bir şeyi kalmasın, hep istediğim oydu. Onlar "Karışma bırak kendi halinde dursun". Bir iki gün evvel de, yanılmıyorsam salı gecesi, evindeydik, dedi ki: "Yahu Ekrem bak, sen pratik bir insan-sın, ben de pratik bir insanım ama şöyle bir düşündüm ki; bana ne diyorlardı? Takunyalı diyorlardı. Ben cumhurbaşkanıyım, başbakanın muhafazakâr olması mümkün değil, olursa sıkıntılara yol açar. Başbakanın liberal bir kimse olması lazım." Bize mesaj veriyor, sen aday olma, filanca aday olmasın şeklinde. Ve kafasına koymuştu Mesut Bey kazanacaktı. Böylelikle ben sonra Sayın Akbulut ile konuştum, "Turgut Bey sizi desteklemiyor, siz çekilin" dedim ama ikna edemedim. "Ben bir oy alsam da varım, beni de destekliyor" dedi. Ama esas mesele şuydu: devletin tepesinde hep muhafazakâr olamaz, Türkiye'nin yapısı budur. Tesadüfen ben muhafazakâr olarak cumhurbaşkanıyım, başbakanın liberal bir kimse olması lazım. Bu bana bayağı mantıklı geldi, doğru dedim Türkiye'nin şartları, gerçekleri bu, gerçekçi olmak lazım. Türkiye'de bir İzmir, bir İstanbul, bir Ankara var ki bu üçü zaten Türkiye'nin yarısı demek.

Buralarda da muhafazakâr insan yok mu, var tabii. Ama liberal insanlar da var. Onun için Turgut Bey bu düşünce-sinde haklıydı. Bizim zinde kuvvetler hazır değildi hepsini muhafazakâr görmesi yönünden. Böyle konuşmalarımız vardı.

Mesut Yılmaz: Daha sonra 1991 Mayıs'ında ANAP büyük kongresinde adaylığımı koyacağımı açıklarken yaptığım ba-

sın açıklamasında eğer seçildiğim takdirde yetkilerini tam olarak kullanan bir parti başkanı ve başbakan olacağımı ve bu yetkilerimi kimseyle paylaşmayacağımı çok açıkça ifade ettim. Sanıyorum rahmetli Özal benim o tarihteki bu sözlerimi adaylık havası içerisinde söylenmiş geçici sözler olarak değerlendirdi. Seçilmem halinde kendisiyle ilişkilerimin farklı olacağını düşündü. Ama benim aynı şekilde hareket ettiğimi görünce de aramızda ilişkiler koptu.

Mesut Yılmaz'la Özal'ın arası neden açıldı?

Cengiz Çandar: Mesut Yılmaz ile farklılığını birkaç özel konuşmasında konu başlığı gibi ifade edilirse kulaklarımla duyduğum şeyleri söyleyeyim. Ama yani niye öyle düşünüyordu bunlar ayrıca konuşulması gereken şeyler. Bir: Mesut Yılmaz'ı kendi siyaset okulundan saymıyordu. Öyle görmüyordu onu. Kendisine parti kuruluşu sırasında belli çevrelerce empoze edilmiş bir isim olarak biliyordu. Öyle değerlendirmişti. Yani kendi doğal kadrolarından biri değildi Mesut Yılmaz onun için. Mesut Yılmaz parti genel başkanlığı mücadelesini açtığı zaman da hiçbir yakınlığı yoktu Mesut Yılmaz'a. Bunun sebeplerini de bir konuşmamızda sıraladı. Kendisine bir yerde unutamayacağı bir kazık attığını söyledi. Biri, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen dalgasıyla ilgili tahminleri ondan aldığını, dışişleri bakanı olduğu için. Ondan aldığı bilgiler üzerine belli bir politik tutum takındı. Ondan sonra Mesut Yılmaz'ın kendisine verdiği bilgilerin çok üzerinde bir göçmen akını olunca kapıları kapatmak zorunda kaldıklarını, Mesut Yılmaz'ın sahneden çekilip faturayı kendi üstüne çıkartmaya kalktığını söyledi. Gensoru verildi hükümete karşı ve tam gensorunun görüşüleceği gün, bir dış gezi icat etti ve kaçtı. Beni gensoruyla baş başa bıraktı, dedi. İkincisi, James Baker'la kavga etti. Oklahoma'da, ben o toplantıyı da izlemiştim. Tam o sırada Ermeni tasarısı görüşülecekti ve bu Ermeni tasarısı çıkacak zannetti Senato'dan ve bakanlıktan istifa etti. Halbuki çıkmadı o. Zoru görünce kaçan ve faturayı başkası üzerine çıkarttıran birisine devlet sorumluluğu verilmez. Bu adamın devlet sorumluluğu taşıması mümkün değil, desiseye çok iyi çalışır kafası di-

yordu. Fakat insanî konular söz konusu olduğu zaman, işte Kürt meselesi falan hemen ortadan yok olur. Ve o seçildiği kongreden önce ben birtakım perde arkası bilgilere sahibim o konuda, hiçbir yakınlık duymuyordu Mesut Yılmaz'a, fakat kongre günü ailesine, karısına ve büyük oğluna, peki ne haliniz varsa görün dedi. Yani en azından Mesut Yılmaz'a itirazı olduğunu deklare etmeyerek karısının ve oğlunun Mesut Yılmaz Bey'e çalışması sanki onun onayıyla izlenimi verilmesine göz yummuş oldu.

Mesut Yılmaz: Sayın cumhurbaşkanı hükümetin genel politikası gibi dış politikayı da Köşk'ten yönetmek eğilimindediydi. Ben bu şartlar altında göreve devam etmeyeceğimi söyledim ve ayrıldım. Burada büyük kongre öncesinde rahmetli Özal'la aramızın açılmasına neden olan bir olay yaşadık. Biliyorsunuz rahmetli Özal'ın eşi o sıralar İstanbul il başkanımızdı. Aynı zamanda da partinin Merkez Karar Yönetim Kurulu üyesiydi. Seçim öncesinde aday tespitine nihaî karar vereceğimiz, Merkez Karar Yönetim Kurulu toplantısından önce kendisi bana bir zarf verdi ve bu zarftaki isimlerin aynen aday olarak tespit edilmesini istediğini ifade etti. Ben o zarfı hiç kale almadım, hiç açmadım bile. Merkez Karar Yönetim Kurulu'nda adaylıkları görüştük. Farklı bir liste ortaya çıktı. Bunun üzerine kendisi toplantıyı terk etti. Akşamleyin de rahmetli Özal beni evden aradı ve bana bu aldığımız kararlarla mutabık olmadığını, bunun kendisine karşı alınmış bir karar olduğunu söyledi. Ben de bu kurulumuzun takdiridir dedim. Böylece aramızdaki soğukluk dönemi başladı.

Buna rağmen seçimlerden iki gün önce kendisi beni aradı. Kampanyanın çok iyi gittiğini, kendisinin sezgilerine göre Anavatan Partisi'nin bu seçimlerde yüzde 45'ten yüksek oy alacağını, şimdiye kadarki en yüksek oy oranını yakalayacağını söyledi. Ben kendisine durumun tam böyle olmadığını, beklentilerimin farklı olduğunu, çok başa baş bir seçim olacağını ifade ettim. Nitekim seçim sonuçlarında üç puanlık bir farkla iktidarı Doğru Yol Partisi'ne kaptırdık. Seçimlerden sonra da uzun bir süre kendisiyle bir temasımız olmadı. Ben ana muhalefet partisi başkanı olarak siyaseti sürdürürken bir gün beni Marmaris'teki yazlık eve davet etti. Oraya

gittim. Orada baş başa, uzun bir görüşmemiz oldu. O görüşmeden önce bizim partililerle İstanbul'da yaptığımız bir yemekli toplantıda Sayın Semra Özal çıkıp, rahmetli Özal'ın bizim savunduğumuz bazı fikirlerle mutabık olmadığını, arkadaşlarımızdan farklı davranmalarını beklediğini falan söyledi. Bu kadar nahış hadiselerden sonra o görüşmenin de kritik bir görüşme olacağı açıktı.

Nitekim o görüşmede rahmetli Özal'la geçmişe doğru bir değerlendirmeye yaptık. Kendisinin cumhurbaşkanı olma tercihten o güne kadar gelişen olayları değerlendirdik. Onun bana atfettiği bazı hatalar, yanlışlar dile getirildi. Ama ben bu konuda daha önce yaptığım hatırlatmaları kendisine dile getirdim. Daha sonra o görüşmelerimizle ilgili olarak basında farklı birtakım spekülasyonlar çıktı. Rahmetli Özal bunlardan da çok rahatsız oldu. Ve ondan sonra ilişkilerimiz bir daha hiçbir zaman eski şekline dönmedi.

DYP-SHP hükümeti kıtının evinde kuruldu?

Hüsamet Cindoruk: Uğur Mumcu bana telefon etti. Emin Çölaşan'ın evinde buluştuk Uğur Mumcu ile. Hikmet Çetin'i de çağırılmış o. Bu iki parti arasındaki rekabeti de ortadan kaldıran bir barış hareketi kuralım. Bu hükümet ortaya çıkarsa Türkiye'ye istikrar gelir. Uğur'un fikirlerini biliyorsunuz... Ben Demirel'e sordum. Hikmet, Erdal Bey'e sordu. Her ikisi de olabilir dediler. Zaten ben gitmeden Demirel'in fikrini almıştım. Bir protokol hazırladık. Çok da iyi bir protokoldü. Ve protokol çerçevesinde partiler, art niyet taşımadan hükümet kurdular. Yani ben de olayın şahidiyim. Benim de hep idealimde olan bir şeydir. Çok da kesin bir Meclis desteği elde etmişli. Tabii Özal'ın bundan rahatsız olduğu açık. Bunu hafife de alıyordu. Biraz alay ediyordu. "Bir Ecevit eksik" falan diyordu.

Ama hükümetin çalışmasını zorlaştırmak için gösterdiği gayret, hükümet biçimine yönelik değildi. Demirel fobisiydi. Demirel'e karşı olan rahatsızlıktı. Demirel'in kararnamelelerini reddediyordu. Hatta dikkat ederseniz, Erdal Bey'in gönderdiği kararnameleler daha çabuk çıkıyordu. Yani SHP kandaşının kararnameleleri daha çabuk çıkıyordu. Orada başka bir

duygu daha vardı. Eski tabiriyle tahaffuz işi, koruma hissi; kendi adamlarını korumaya çalışıyordu. Görevden alınsa bile, mümkün merteye geç alınmasını sağlamak istiyordu.

Tabii Demirel ile Özal'ı mukayese etmek aslında kolay bir iş. Demirel köklü siyasetçi. 1965'ten bu yana, çok badi-reler yaşamış. Dayanıklı bir siyasetçi. Özal bir kere dayanıklı bir siyasetçi değil. Demirel'in kendisine sunduğu, bir tabak içindeki kıymetli bir yemeği afiyetle yiyen bir devlet adamı. Ama ben ona bir devlet adamı diyemiyorum; bir işadamı. Hadiseleri hep devlet adamı açısından değil de, işadamı, iş hayatı açısından değerlendiriyor. İş hayatına da çok yatkın, iş hayatında da bulunmuş bir süre. Pratik bir adam. Ama mesela Suriye meselesinde, Irak meselesinde olduğu gibi, oportünizmi çok dikkatli bir şekilde takip ediyor. Devlet hayatının uzun devrelerini dikkate almıyor. Devletten ziyade kendi başarısını öne alıyor. Ya da orada petrol varsa, devleti ya da askeri sıkıntıya sokup petrolü almaya çalışıyor. E sonra petrolü aldıktan sonra ne olacak? Demirel müdebbir bir devlet adamıydı. Yani biri işadamıdır, biri devlet adamıdır. Her ikisinin özelliklerinden birisi, cesaretli karar verişleridir. Ama Demirel'in kararları cesur olsa da mutlaka bir incelemeye, bir mantığa dayanır. Özal biraz deli yürektir. Nitekim yaptığı işlerin bir kısmı da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ama buna karşı, daima bir şey yapmak isteyen, çalışan bir Cumhurbaşkanıydı. Ne zaman görsen bir dosya üzerinde, bir şey üzerinde çalışıyor olurdu. Ama Demirel'de sistematik vardır. Mesela Demirel 17-18 dosya ile cumhurbaşkanlığı yaptı. Ve cumhurbaşkanlığı yaparken, dikkat ederseniz, enerjiden başlayarak turizme kadar her alanda gayret gösterdi. Demirel'in bir bütünlüğü var. Özal bir gelgeç siyaset adamı. Dediğim gibi, şansın, ihtilalin, darbenin, muvazaanın sonucu, çok meşru gerekçelere dayalı değil siyasetteki iktidarı. Demirel'in ki meşru seçimlerle kazanılmış, ihtilallerle, hapisanelerle mücadele edilmiş bir hayat, bir devlet adamı Demirel. Ama Demirel dönemi devam ediyor. Özal dönemi ise Demirel döneminin içinde bir parsel olarak kaldı. Ben tarafım, söylediklerimde taraf olabilirim. Ama benim tahminim, siyaset bilimciler, tarihçiler değerlendirmeyi bu yönde yapacaklardır. Bir de

Sayın Demirel birtakım sıkıntılara girmiştir, hakkında dedikodular çıkmıştır. Ama bunlar dikkat ederseniz, şahsiyle hiç ilgili olmamıştır; çevresinde, akrabalarında, orada kalmıştır. Demirel madde adamı değildir. Ama aynı şeyi rahmetli Sayın Özal için söylemek çok zor. Ailesi ile, kendisiyle, çevresiyle, kendi zenginlerini yaratmak isteyen ve bunları yaratırken de devlet imkânlarının pastasının bölüşülmesinde hiçbir sakınca görmeyen bir siyaset çizgisi çizmiştir. "Benim memurum işini bilir"; milletvekillerine, "Yazihanelerinizi kapatmayın, dükkânlarınızı açık tutun" demiştir. Ticaret ile siyaseti beraber taşımak mümkündür inancını taşıyan, biraz da Batı'da zaman zaman örnekleri gözükken, oportünizmi, popülizmi temel yapan siyasetçi tipidir.

Devlete hizmeti olmuş mudur? Olmuştur. Ama kıyaslama yaptığınız zaman, Demirel'in bilhassa son cumhurbaşkanlığı dönemindeki dinginliği, ağırlığı, darbe önleyişleri tarih tarafından çok daha iyi değerlendirilecektir. Zaten bence Demirel dediğiniz zaman mesceleğe yine Turgut Bey girer. Çünkü Demirel ve Turgut Bey çok da farklı değiller. Özal Demirel'in eseridir. Demirel'in ortaya çıkardığı, deminden beri de söylediğim gerekçelerle, ortaya saldıdığı bir kişi. Buna askerler, darbeciler sahip çıktılar. Ve Demirel'in elinden aldılar. Ama Demirel yine şapkasını alıp, iktidara geldi gitti. Benim son olarak söyleyeceğim şey şu: bugün, Demirel hadisesini, kurum olarak niteliğini bitirmiş gözüküyoruz. Ama Demirel tipi siyasetçiler ne zaman, nerede tekrar ayağa kalkar belli olmaz. Turgut Bey'in ayağa kalkması mümkün değil artık.

Size bir anı: Demirel ile biz, Turgut Bey'in bir resepsiyonuna katıldık Cumhurbaşkanı iken. Nazmiye Hanım gelmedi yalnız. Evet. Bir resepsiyona beraber gittik. Nazmiye Hanım gelmedi. Nazmiye Hanım boykotunu sürdürüyordu Çankaya'ya. Nazmiye Hanım tam Osmanlı kadınıdır. Çok değer verdiğim bir insandır. Bizim hasletlerimizin hepsini içinde toplar. Sayın Demirel, Özal'a ne diyordu? "Turgut" diyordu. Demirel o bakımdan çok terbiyelidir. "Turgut Bey" diyordu, "Turgut" diyordu zaman zaman. Başkalarını yanında "Turgut Bey" diyordu. O da ona, "Süleyman Bey", bazen de "Süleyman Ağabey" diyordu. Benle konuşmalarında. Bazen "Demirel" diyordu. O da ona saygısızlık etmiyordu açıkça. Ama

“Allah selamet versin” parantezini açtıktan sonra pek çok kusura yüklüyordu Sayın Demirel’e. Onu çok muhafazakâr ve statükocu buluyordu. Kendisini çok reformist buluyordu. Tabii ben tartışmak istemiyordum. Meclis başkanı niye araya girsin. Benim ona söylediğim bir söz vardı. O sözümü tutmuşumdur. “Sizin muvafakat etmediğiniz hiçbir kanunu, karar nemeyi imzalamam siz yokken. Müsterih olun” diyordum. O sözümü tuttuğum için de bana hep teşekkür etmiştir.

Hikmet Çetin: Emin Çölaşan tabii Planlama’da bizimle tanışan bir arkadaşımızdı. Ailece tanyorum. Emin’in evine bir akşam işte ben gittim. Sayın Cindoruk da biliyorduk, zaten Emin’in evinde, beraber olduk.

Orada işte ne olabilir filan diye konuşurken, yani, pekâlâ DYP-SHP koalisyonu olabileceği üzerinde durduk. Bunun Türkiye’de aslında büyük bir adım olacağını, bir yumuşama getireceğini düşündük. Toplum artık kavga istemiyor. Ve işte bu iki köklü parti, yani demin anlatmaya çalıştığım CHP-DP’den başlayan düşüncenin bir araya gelmesi şeklinde böyle bir görüş alışverişi oldu. Bir değerlendirme oldu. Ben de onu Sayın İnönü’ye aktardım, böyle bir şey oldu, diye. Bizim bu arkadaşlardan bazıları, karşıydı böyle bir koalisyona.

Emin Çölaşan: 1991 yılında seçimler yapılmıştı. SHP ve DYP koalisyon hükümeti kurulacaktı. Bu çok normaldi. Hüsamet Cindoruk benim halamın oğlu, DYP’nin ikinci adamı konumunda. SHP’nin ikinci adamı, Hikmet Çetin, “abi” dediğimiz insan, yakınımız. Her zaman görüştüğümüz DPT’den beri tanıdığım bir kimse. Uğur’la biz konuştuk. Uğur Mumcu’yla, dedik ki: “Yahu arkadaş biz bir devreye girelim de bu ikisini bir buluşturalım. Ve ondan sonra bunlar bir koalisyon hükümeti kursunlar Türkiye’de. Artık bu ANAP dönemi sona erdirilsin.” Ben Hüsamet Abi’ye telefon açtım, dedim: “Abi, Hikmet Çetin’ le uygun gördük biz, bizim evde bir buluşsak. Şöyle eşli, hanımlarımızla bir çay kahve içsek.” Tabii ona söyledim şeyi. “Vallahi ben gelirim” dedi Hüsamet Abi, “ama bizim yukarıya bir danışmam lazım” dedi. Biraz sonra telefon açtı, tamam, yukardan onay çıkmış. Onun onayını alınca Hikmet Çetin’ e açtık telefon, dedik böyle Hüsamet Abi de gelecek. Ona bir şey söyleme-lik, Hikmet Abi’ye. “Eşli, hanımlı bizim evde bir gece çay iç-

meye gelir misiniz?” “Vallahi gelirim” dedi. Ondan sonra geldiler. Hanımlar sonra ayrıldılar, yani şey olarak ayrı bir bölüme geçtiler. Harem selamlık kuruldu. Biz işte Uğur ile giriştik bunlara, Uğur Mumcu ile. Dedik arkadaş, artık bu işin zamanı geldi. Gidin partilerinizi ayarlayın ve birbirinizle bir koalisyon hükümeti kurun. Bunun başka çaresi yok. Yani Türkiye'nin kurtuluşu için bu gereklidir. İkisi de doğru dedi, Hikmet Abi de doğru buldu bu görüşü. Ondan sonra bizden saat bir buçuk iki civarıydı sanırım ayrıldılar. Hikmet Çetin doğrudan doğruya Erdal İnönü'ye gitmiş. Hüsamet'in Abi de doğrudan doğruya gecenin o saatinde Süleyman Demirel'e gitmiş. Biri demiş ki, efendim DYP olumlu bakıyor böyle bir öneri var. Öbürü demiş ki, efendim SHP uygun bakıyor. Ve böylece iki partinin yetkilileri bir iki gün sonra bir araya geldiler ve o koalisyonun çatısını bizim evde oluşturmuş olduk.

Özal, Demirel'e küsüp toplantıyı terk ediyor

Hikmet Çetin: Hükümet-Köşk ilişkileri aslında başlangıçta biraz gergin başladı, çünkü Sayın Demirel de, Sayın İnönü de Özal'ın birçok politikalarını eleştirerek ve ciddi şekilde eleştirerek, işte Körfez politikası, müdahale politikası, cumhurbaşkanı olarak kendisini icraatın içinde bulma politikası nedeniyle hep karşı çıktı.

Yani bir nevi yarı başkanlık yapıyor diye karşı çıkılmıştı ve o nedenle de biraz soğuk başladı aslında. Sayın Demirel başbakan olarak bana, her konuda cumhurbaşkanına bilgi vermeme söylemişti. Kendisine ben başbakan olarak bilgi verdiğim zaman bunun benim tarafımdan cumhurbaşkanına da götürülmesi ve iletilmesini söylemiştir.

Devletin geleneği, Anayasa'nın gereği ne ise yapılmaya çalışıldı ve uyuldu, buna, tabii zaman zaman, bir iki tane problem çıktı. Bunlardan bir tanesi, benim çok sıkıntı çektiğim bir olaydı, dışişleri bakanı olarak. O da Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin zirve toplantısı, İstanbul'da yapılacaktı. Karadeniz Ekonomik İşbirliği düşünce olarak vardı ama ben dışişleri bakanı olarak bunu yaşama geçirdim. İstanbul'da zirve yapılacak 11 hükümet ve devlet başkanının katılacağı zirve. Şimdi zirvede bir sıkıntı çıktı. Sıkıntı da şu: Türkiye'yi kim

temsil edecek? Dışişleri bakanı olarak benim, bir çözüm bulmam gerekir. Başbakanla cumhurbaşkanı arasında bir nevi arabulucu görevim oldu.

Sonunda şöyle bir şey yapmaya karar verdik. Sayın Özal İstanbul'daydı. Toplantıdan bir iki gün önceydi. Ben hazırlıkları yürütüyordum Dolmabahçe Sarayı'nda ve arkasından Çırağan Otelinde. Gece beni çağırdı. Sordu, nasıl olacak? Yani benim rolüm nedir, başbakanın nedir, diye. Ben de bunu mutlaka aşacağımızı, kendisini de mutlaka Cumhurbaşkanımız olarak, artı, bu kuruluşun fikrini ortaya atan kişi olarak da ayrıca, yani manevî olarak da bir borcumuzdur, mutlaka kendisinin de bulunacağını, bir çözüm bulabileceğimizi, iki kişinin, hem başbakan hem cumhurbaşkanının katılmasında bir sakınca olmayacağını, bunun örneği kendi zamanında oldu. Israrla ben ne yapacağım, dedi. Efendim merak etmeyin, ben, mutlaka buna bir çözüm buluruz, dedim. Sayın Demirel de işte çözüm, bulun, dedi. Yani ben de geleyim, o da gelsin. Yani ikimiz de bulunalım, dedi. Yani gerekirse Türkiye'den iki kişi parafe eder. Ama bir tedirginliği vardı. Ben, mutlaka kendilerinin bulunacağını söyledim. Ertesi günü, işte toplantıdan bir gün önce, sabahleyin ben, sayın başbakanla konuştum, yani meseleyi çözdük.

İkisi beraber katılacaklar, hem cumhurbaşkanı, hem başbakan. Hem ev sahibi ülkeyiz de. Çok da onore edici olur, çok da büyük destek olur. Sabahleyin ben kendisini aradım. Ayrıldı dediler. İstanbul'dan ayrıldı, güneye gitti. Marmaris'teki o yazlık yerine gitti, dediler. Biraz bana sürpriz oldu. Yani bir nevi böyle bir tepki olarak gittiğini anladım. Öğleden sonra da o gün toplantı başlayacak, ama kendisi İstanbul dışındaydı. Ulaşmaya çalıştım, telefon ettim bir iki defa.

Yani işte istirahatte dediler, denizde dediler falan, ulaşamadım ve gelmedi o toplantıya. Başbakan olarak Sayın Demirel toplantıyı yönetti, götürdü, bitti. Sonra ben gördüğümde efendim, yani size ulaşmaya çalıştım.

Ben bu işi çözmüştüm. Ama siz telefona çıkmadınız, ulaşamadım size, dedim. Evet, dedi, çıkmadım, dedi. Çünkü telefona çıksaydım, seni kıramazdım, dedi. Gelmek zorunda kalabilirdim dedi. Ama işte oldu, bitti, dedi. Öyle oldu. Yani

ciddi bir problem çıkmadı aslında. Devletin gereği, Anayasa'nın gereği yapıldı.

Örneğin elçi kararnamelerinde öyle oldu, vali kararnamelerinde öyle oldu. Yani hep onlar kendisine götürüldü. Kendisine bilgi verildi. Her seferinde sayın başbakan, örneğin ben ilk büyükelçi kararnamesini hazırladığımda dışişleri bakanı olarak, kararnameye son şeklini vermeden önce sayın cumhurbaşkanının onayını almam gerektiğini söyledi. Tabii o sırada, kamuoyunda, medyada, "Dışişleri'ni kim yönetiyor?" tartışmaları yapıyor.

İşte cumhurbaşkanı mı yönetiyor, dışişleri bakanı mı, hükümet mi, diye. Nitekim kararnamede, yani o da geçmiş bir olay, bir iki itirazı oldu. O itirazları ben kabul etmedim. Yani gerekçelerimi de söyledim. İsme girmek istemiyorum, ama yani, birkaç itirazı oldu. Fakat öyle bir noktaya geldi ki, yani, dışişleri bakanı, hükümet, kendi kararnamesini çıkaramayacak, böyle basına da yazılıyor, bu.

Ve o kararname, benim sunduğum şekliyle öyle bekledi. Sayın Demirel de, yani bunun, cumhurbaşkanının mutlaka onayının gerektiğini, onun için benim çözmem gerektiğini söyledi. Yani aradan bir iki ay da geçti aslında. Öyle duruyor. Yine aslında bir hoş tarafı olduğu için söyleyeyim. Bir gün Çankaya'da bir yabancı büyükelçi kabulünden sonra beni de bazen oturtuyordu, kal diyordu ve o sıralarda da çok rahat bir kişiydi, zaten. Herkes gittiğinde o cumhurbaşkanı, ben başka bir partinin dışişleri bakanı filan gibi değil. O planlamacı yıllarında, işte beraber gidip Bulvar'da kebab yediğimiz, beraber öğle yemekleri yediğimiz Özal-Hikmet gibi oluyorduk ve her şey çok rahat konuşuluyordu. Hiçbir şekilde bir formalite yoktu.

Zaten sevmezdi formaliteyi, şekilciliği sevmezdi. Laf lafı açarken bana televizyonun karşısında kaç kanalın Türkiye'de seyredileceğini gösteriyordu. O arada işte benim dışişleri bakanlığımla ilgili belki benim hak etmediğim övücü şeyler söyledi. Senin, dedi, her bakanlığı çok iyi yapacağını biliyorum ama, dışişleri bakanlığını, doğrusu, beni de mahcup edecek şekilde, gayet iyi filan diye söylerken, "Efendim benim hiç hatırım yok mu?" dedim. "Olmaz olur mu" dedi, "herkesten fazla hatırım var" dedi. "Benim hatırım için bu ka-

rarnameyi imzalamaz mısınız?” dedim. “Gönder imzalayayım” dedi. Çok da hoş bir şeydi aslında. Ben de şaşırđım. Dışarı çıkınca özel kaleme dedim ki, hemen kararnameyi götürün, Sayın cumhurbaşkanı imzalayacak dedim. Ve imzaladı kararnameyi, yani benim orijinal olarak sunduğum şekliyle. Yani bunu şunun için anlatıyorum. Yani böyle bir rahat ilişkisi olan bir kişiydi.

“Fikir kimindi?” tartışması

Murat Özçelik: Karadeniz Ekonomik İşbirliği konusunda da hatırlarsanız Şükrü Elekdağ Bey ile rahmetli Özal arasında birtakım tartışmalar ortaya çıkmıştı. Ve Şükrü Elekdağ, bu fikir benim fikrimdi Özal aldı ve kendi projem şeklinde sundu biçiminde galiba bunları ortaya koymuştu. Şimdi şöyle söyleyeyim; bizdeki çalışma yöntemine baktığımızda yani bu rahmetli Özal’ın dâhi olduğunu iddia etmiyorum. Özelliklerini, yeteneklerini, zekâsını bütün bu şeyleri söyledim. Özel bir insandı. Bunda hiçbir tereddüt göstermiyor. Ama bilgi alma seviyesinde ya da o süreç içerisinde siz tabii ki Şükrü Elekdağ bir Washington büyükelçisi, velev ki o dönemde, kendisinin ortaya attığı güzel bir fikri, Dışişleri Bakanlığı da yağurduktan sonra Özal’ın önüne koyabilir.

Ama bu projeyi kuvveden fiile geçirme erki, bir büyükelçinin elinde değildi malumunuz. Yani onu bir devlet politikası haline getirip de projeyi yürürlüğe sokmakta başlıca etken şüphesiz Özal’dı. Ve bunda da ben hiçbir zaman Şükrü Elekdağ’ın hani bu fikri şu kadar ya da bu kadar olgunlaşmış bir şekliyle Dışişleri üzerinden kendisine koymuş olmasından bir, ne bileyim alındığını veyahut da bir şey söylediğini de hatırlamıyorum. Ama bence bürokrat olarak bizlerin bilmesi gereken, evet güzel fikirlerle ortaya çıkmak harika bir olaydır, ama onun üst kademelerde kabulü ve ileriye götürülmesiyle ilgili önemli katkıyı da takdir etmek gerekir diye düşünüyorum. Karadeniz Ekonomik İşbirliği’ni ciddiyetle ele alıp ortaya koyan Özal’dı.

O zirve sırasında da, yani bu Karadeniz Ekonomik İşbirliği’nin imzalandığı zirve sırasında da oradaydım. Burada Sayın Demirel’le yaşanmış konular malumdur. Yani hangi-

miz bunu imzalayacağız ya da birlikte bunu parafe edelim mi, olayında maalesef galiba iç siyasi dürtüler hâkim oldu. Bunda siyaseten, hukuken, başbakanın mı yetkisi dahilindeydi ? Yürütme erki olarak başbakanın yetkisi dahilindeydi belki ama söylemek istediğim böyle bir projeye hakikaten önayak olmuş ve o seviyeye gelmesini sağlamış bir insana belki o dönemde bir jest yapılması uygun olabilirdi. Ve ne yazık ki belli bir zamana kadar bekledi. Sayın Demirel'le birlikte onu imzalayabilir miyiz diye. Ancak o zamana kadar ne yazık ki haber gelmedi. Ve ayrıldı oradan. Bundan Sayın Demirel'in de üzüntü duyduğunu zannediyorum o dönemde. Çünkü akabinde, biz Okluk Koyu'na varmıştık ne yazık ki girişimde bulunuldu. Ama olmadı.

1992 kongresi ipleri koparıyor

Fevzi Kahraman: Ben o tarihe kadar Turgut Bey'in Yılmaz'ın seçildiği büyük kongrede ailesiyle birlikte aldığı tablodan dolayı, Turgut Bey ile yaklaşık sekiz ay kadar, telefon görüşmeleri dahil, hiç görüşme yapmadık. Ama bir gece ben İzmir'e gitmiştim. Turgut Bey, gece saat 1,5 idi ben eve geldiğimde, evden dediler ki Turgut Bey aradı. "Turgut Bey aramaz bizi" diye düşündüm. Neyse "Bir numara verdi" dediler, "Kaçta gelirse gelsin arasın" demiş. Ben aradım, telefonun ucunda Turgut Bey'in kendisi. Hal hatır sorduktan sonra: "Ne yapıyorsun İzmir'de?" Ben de dedim ki: "Partili arkadaşların durumunu değerlendiriyoruz. Biz artık partiyi noktaladık." Onu söyleyince, dedi ki: "Acele etmeyin ben bir şeyler düşünüyorum." "Hayırdır efendim ne düşünüyorsunuz?" dedim. "Bir olağanüstü kongre düşünüyorum" dedi. Cumhurbaşkanı bu. Ben de gayriihtiyari, rahat düşüncemi söylerim, dedim. "Efendim affedersiniz, treni kaçırdınız." "Ne diyorsun sen?" dedi. "Bundan sonra değiştiremezsiniz" dedim, "kendiniz de aday olsanız değiştiremezsiniz." "Olur mu öyle şey, partiyi ben kurdum yahu. O insanların hepsini siyaset sahnesine ben çıkardım. Onların hepsinin elinden ben tuttum. Nasıl bana böyle bir vefasızlık yaparlar?" dedi. "Bugüne kadar nasıl yaptılarsa bundan sonra da ayrınsını yaparlar efendim" dedim. "Sen" dedi, "cumartesi günü Harbi-

ye Orduevi'ne gel, ben orada olacağım, bir görüşelim bu meseleyi" dedi. Gittik 1,5 saat kadar görüştük, benden sonra da hatta Mehmet Barlas girdi, gazeteciymi biliyorsunuz. Olağanüstü kongreye bu sebeple karar verdi, yani partiyi tekrar ele geçirme arzusunda, kendisini dinleyen birini genel başkanlığa getirme arzusunda. Görünen bu. Fakat biz farklı noktada, genç Çırağan Oteli'nde görüştüğümüzde "Kimi düşünüyorsunuz?" diye sorduğumuzda, "Keçeciler"i dedi bana. Oysa Keçeciler imza da vermiyordu kongre için. Olağanüstü kongrenin toplanması için 260 imza gerekiyordu, delegeden alınması lazımdı. Delege veya milletvekili, Özal'ın en yakınlarına gidiyorduk, hiçbirisi imza vermiyordu. Şimdi ağıt yakıyorlar, tabii Özal cevap verecek durumda değil, vefat etti. "Ben Özal'ın talebesiyim, ben ondan ders gördüm" diyenlerin hepsi imza vermekten imtina ettiler. Özal'ı en çok üzen olaylardan bir tansı de budur. Elinden tutup bakan yaptığı, partinin bilmem neresine getirdiği insanlar; bir imza talebinde bulundu Özal, o zaman Mehmet Altınsoy yürütüyordu bu imza kampanyasını, ben Ege'den sorumluydum, İzmir'in milletvekilleri, kime gittiysek imza vermedi. Eski, yeni, hiçbirisi imza vermedi. Dolayısıyla da imza olmayınca kongre toplanmıyor. O zaman partinin genel sekreteri, şimdi herhalde Sayın Taşar'dır bilemiyorum, Taşar, imzayı topluyoruz, 300 imza yolluyoruz; ertesi gün kimisine belediye meclis üyeliği vaat ediliyor, kimisine belediye başkanlığı, kimisinc milletvekilliği vaat ediliyor, imzalarını tekrar noterden geri alıyorlar. Böyle zor bir ortamda toplandı kongre. Hele Keçeciler'le hiç kongre kazanılmaz. Kendisine söyledim, "Keçeciler ile hiç kongre kazanılır mı, bunu niye koydunuz?" diye. Cevabı şu oldu, oradan anlıyorum, ikinci projesi var, "Önemli değil kaybedersek de, benim başka projem var" dedi. Ve neticede kaybettik.

Burada izin verirseniz bir anımı anlatayım. Çankaya Köşkü devletın en üst makamı. Orada siyaset yapılmaması lazım, herkes için, öyle söylenir, ama iki kişi orada çok güzel siyaset yaptı. Birisi 8. cumhurbaşkanı, öteki de 9. cumhurbaşkanı. Neden biliyorum? Ben il başkanı sıfatı ile Çankaya'ya girdim, mesai dışı, gece Turgut Bey ile konuşulduğu için biliyorum. 60'a yakın il başkanı davet edildi, bunlardan

45 tanesi kongreden bir gün önce Çankaya'da idi. Turgut Bey'in konuşmalarını çok dikkatle dinliyorum, gece saat 3'e kadar konuştular hanımıyla birlikte; il başkanlarına çorba içirdiler. İşin doğrusu hiçbir şey anlamadım. Hanımının konuşmalarından bir şeyler anladım ama Turgut Bey'in konuşmalarından hiçbir şey anlamadım. Kimi desteklediği anlaşılamıyor pek. "Sonra klasik olarak fotoğraf çektirilmeye çağrılıyor il başkanları. Aile ile birlikte resim çektiriliyor. Semra Hanım, Turgut Bey, ortasında da biz duruyoruz. Belli klasik bir resim anlayışı. Turgut Bey kulağıma eğildi, "İzmir yanlış yapmayacak değil mi Fevzi?" dedi. "Biz yanlış yapmayacağız efendim ama siz yanlış yapacaksınız galiba" dedim. "Ne olduğunu anlayamadığım bir imaj çiziyorsunuz ama yanlış yapılacak, bundan ülke kaybedecek, sizin kafanızdaki 83'le 87 arasındaki ülke olmayacak anladığım kadarıyla, farklı bir tablo geliyor" dedim. Ayrıldık, neticede kongre öbür türlü tecelli etti. Sayın Yılmaz kazandı. Kazandı, ama nereye geldi parti, gönül istiyor ki keşke haksız çıksaydık. Yani yanlış söylemiş olsaydık. Ama şu andaki siyasi tabloyu da görüyorsunuz.

Oltan Sungurlu: 92 kongresini kaybettik. Köşk'te toplandık. Siyasette bir arada olmak istediğim istemediğim, bir yığın insan orada, ağlıyor, sızlıyor, bağıyor... Turgut Bey herkesin görüşlerini sordu, benim de sordu. Ben şunları söyledim kendisine, dedim ki efendim, işte biz 8 ay, bir sene veya 1,5 sene önce bir kongre yaptık. Mesut Yılmaz Bey genel başkan seçildi. Mesut Bey kötü bir insandı, siz niye 7 sene bunu bakan seçtiniz. Biz 7 sene boyunca Mesut Bey'i bakanımız olarak methettik. Geçen kongrede biz karşısındaydık. Siz Mesut Bey'i genel başkan olmak için desteklediniz. Bizim o zaman istifa etmek isteyen arkadaşlarımız oldu. Kongre kaybedilmekle istifa yanlıştır, dediniz. Şimdi bizim 7 sene bakanlığımızı yapan kurucu bir arkadaşımız, tekrar kongre kazanmış, sizin de daha dün desteklediğiniz bir arkadaş. Bir gün sırf kaybettiğimiz için istifa, benim düşünebileceğim bir şey değil.

İki biz ANAP'lı olarak vatandaşın ANAP için oy aldık. Şimdi bize, kongreyi kaybettik diye istifa ettiğimizde kimse'nin evet demesi mümkün değildir. Biz politikayı vatandaşla

birlikte yapıyoruz. Ankara'daki kongre havasına göre politika söz konusu olamaz. Eğer bir mücadelemiz varsa, bir yanlışlığımız varsa, parti içinde devam ederiz.

Unuttum şimdi, çok daha uzun konuştuk. Hatta biraz da kızgındım, çünkü yani böyle bir topluluk olmayacaktı. Böyle bir şey beklemiyordum. Herhalde sıcaktı. Birçok arkadaş ceketini çıkarmıştı. Ve hem kongre kaybetmenin teri içinde de ceketlerini çıkarmışlardı. İzin vermişti. O da çıkarmıştı hatırladığıma göre. Herkesi dinledi ve orada ittifakla istifa etmeye karar alındı. Şükrü Yürür Bey, dedi ki efendim, ben teşkilatımla görüşmek zorundayım, dedi. Ben hayır, istifa etmeyeceğim, dedim. Yanlış buluyorum. Çıkarken dedi ki, Oltan dedi, sen orada rahat etmezsin, dedi. Gülerüzlü, çok sevecen bir tavırla sen orada rahat etmezsin, dedi. Senin yerin benim yanımda.

Hiçbir şey demedim, çıktım.

16 milletvekili ANAP'tan ayrılıyor

Mehmet Keçeciler: Rahmetli Özal bu meseleyi çok ısrarla gündeme getirdi. Benim şahitlerim var, hâlâ hayatta, mesele Mehmet Perçin, mesela Talat İçöz Bey. Bu arkadaşları bana gönderdi ve devamlı kendisini desteklememizi söyledi. İmza kampanyalarına girişildi. Birçok arkadaş bu işin içerisinde düştü. Ncticedc belli bir yere gelip olağanüstü kongreyi toparlayamamışlardı. Turgut Bey en son bana "Telefon etmem artık, Mehmet bana bir gelsin" diye iki arkadaşı gönderdi, ben gittim. "Mehmet, yani bu partide iki kişi kalsam, biri sen olursun diye düşünürdüm. Ben yanılmışım" dedi. "Yok" dedim, "yanılmadınız. Ben sizin yanınızdayım. Ama yanlış yapıyorsunuz. Bu mesele böyle çözülmez. Siz çıksanız aday olarak, yine çözülmez. Bu meselede yalnızsınız. Seçtiniz, üç sene sabredeceksiniz. Bir dahaki kongrede düşüneceksiniz. Olağanüstü kongreye götürüp de... Mağlup olmayın." "Hayır" dedi, "ben o zaman istifa ediyorum. Karşısına aday olarak kendim çıkacağım." "Ama senden beklemezdim bunu" filan dedi. Dedim ki, "Bak şu pencereden atla diyorsunuz atacağım. Ne istiyorsunuz benden, aday olmamı mı? Çözümü yok" dedim. "Kongrenin neticesi mümkün değil,

kendiniz aday olsanız da mümkün değil. Ben sizin teşkilat başkanımı. Bana inanmıyorsunuz da bu etrafınızdaki arkadaşlara niye inanıyorsunuz?" dedim. "Ben hâlâ bu teşkilatı en iyi tanıyan insanım. Bu arkadaşların dedikleri yanlıştır. Bu kongre kazanılmaz. Bu kongreye girilmez. Bekleyin, sabredin." "Hayır ben artık kararımı verdim" dedi. "Peki" dedim, "istediğinizi yapın." Biliyordum yani gözü karadır, istediğini de yapardı. Ve netice oraya doğru gidiyordu, cumhurbaşkanlığından istifa edip partiye tekrar geri dönecekti. Kaydolacaktı, kongreyi toplayacaktı. Ben Turgut Bey'in dediğini yaptım, "Pekâlâ, bu kongreyi toplayalım" dedim. Bu karar verince zaten, bizim getireceğimiz imzalarla imzaların tamamlanacağını hissedince Mesut Bey kendisi topladı kongreyi. Ve benim öngördüğüm gibi neticelendi. Kongrede bile açıklanmadı bizim adaylığımız daha, biz kongreyi terk ettik. Öyle bir atmosfer meydana getirmişlerdi ki ben konuşma imkânı bile bulamadım. Çok hayırlı şeyler söyleyecektim ama maalesef arkadaşlar telaşlandılar birden, bir de benim adaylığımdan dolayı. Yine de Yıldırım Bey'in divan başkanlığı için bir seçim yaptık. Neticede kongreden ayrıldık, partiden de ayrıldık, 16 kişi.

O gece istifa edin dedi bize. Yanlış olacağını söyledim partiden istifanın. Bazı arkadaşlar istifa etmediler ama biz 16 kişi istifa ettik, partiden ayrıldık ve beş alı ay bağımsız kaldık. Kendisi veya yakını tarafından, ANAP'ta çalışan bir başkası tarafından tutturulamayacağını, bunun mümkün olmadığını söyledim. "İleride olabilir ama şimdi buna müsait değil" dedim. Siyasete eğer hizmet etmek istiyorsa, piyasadaki bazı arkadaşları birleştirmek gerektiğini, mesela Hasan Celal Güzel'i, Aydın Menderes'i, Muhsin Yazıcıoğlu'nu bir araya getirmesi gerektiğini, onlarla birlikte bir siyasi faaliyet başlatırsa belki ANAP'ta daha bir hareketlenme olabileceğini söyledim. Bunu arkadaşlarla konuştu, ama bu arkadaşlar yanaşmadılar. Çok sert şeyler söylediler Özal'a. Cumhurbaşkanı iken konuştu onlarla. Bunun olmayacağını gördük. Ve neticede ben kendisinden ANAP'a dönmek için izin istedim. İlk müracaatımı da vermedi. Aradan bir ay geçtikten sonra, işte o son seyahatine gitmeden evvel, bir yurtdışı seyahatine çıkacaktı. İlk görüşmemizde Abdülkadir Bey de

vardı. Orada vermediği izin, daha sonra baş başa görüştüm. Aradan 1-1,5 ay geçti. Bizim arkadaşlar da farklı şeyler söylemeye başlamışlardı. Kendi içimizde 16 arkadaş görüş ayrılığına düşmüştük. Ben, yeni bir parti kurmanın faydalı olmadığını, bağımsızlar grubu olarak kalmamız gerektiğini ve parti faaliyetinin çok ciddi manada sıkıntı getireceğini söylemiştim arkadaşlara. Neticede arkadaşlar, Yıldırım Bey, Yusuf Bey ve benim üçlü bir idareyle partiyi yönetmemiz gerektiğini veya bu grupları yönetmemiz gerektiğini söylediler. Ben, böyle bir idarenin olmayacağını, benim inançlarıma ters düşüğünü, üç kişi olarak çıkarken bir kişiyi lider tayin etmek gerektiğini, böyle bir tavsiyenin bizim inanç sistemimizde olduğunu, dolayısıyla böyle üçlü bir yönetim tarzının başarıya ulaşmayacağını düşündüm ve arkadaşlarla birlikte olamayacağımızı söyledim. "Ama" dedim, "madem yola beraber çıktık. Yola beraber çıktığımız insanları yarı yolda bırakmam. İşte şu aya kadar müsaade, o aya kadar partiyi kurarsanız, beni de kurucu üye yazarsınız. Partiyi kuramazsanız, ondan sonra ben serbestim" dedim. "Kendi siyasi hayatıru kendim tayin ederim" dedim. O benim dediğim tarihe kadar kuramayacaklarını biliyordum. Kuramadılar da zaten. Dediğim tarih de iki ay filandı. İki ay evvel oldu bunlar. Öyle birdenbire de sıkboğaz etmiş değilim yani. Neticede rahmetli Özal ile iki kere görüştüm. İkincisinde "Doğru, haklısın, ben senin görüşlerine katılıyorum. Serbestsin sen artık Mehmet" dedi. "Onların bu işi pek yapamayacaklarını ben de biliyorum" dedi. "Ama ısrar ediyorlar bakalım ne olacak" dedi. Neticede ben rahmetli Özal'dan izin alarak partiye döndüm.

Fevzi Kahraman: O akşam saat 8.30'da, o kongre faaliyetini yürüten Sayın Mehmet Altınsoy da başta olmak üzere, 24 kişiyi Köşk'e çağırmişlar. Bana da haber geldi, ben de katıldım. Bir baktım kimisi eski milletvekili, kimisi bakan. Hatta başbakan da vardı, Yıldırım Akbulut. İçinde örgütten bir tek ben varım. Yani örgütten gelen birisi... O gün örgütte hiçbir sıfatım da yok, eski İzmir il başkanuyım ama kongre delegesiyim. Turgut Bey başladı konuşmaya, "Arkadaşlar yeni bir şey yapacağız" falan deyince, Oltan Sungurlu kalktı, fevkalade dürüstçe davrandı. "Sayın cumhurbaşkanı" dedi, "ben

sizi severim. İmza dediniz, verdim. Kongrede çalışın dediniz, çalıştım. Şimdi yeni bir şeye girişiyorsunuz galiba, çok affedersiniz, ben çıkayım ondan sonra konuşun, çünkü ben sizin yeni organizasyonunuzun içinde olmayı düşünmüyorum.” O çıktı, gitti. Geriye bir arkadaş kaldı, şimdi ANAP'ta o, o dedi ki, “Sayın cumhurbaşkanım, siz ne dersiniz başımın üstüne; yeni parti de dersiniz başımın üstüne, ama örgüte sormadan bir şey söyleyemem, siz ne dersiniz ben kabul ediyorum” dedi, çıktı gitti. Ondan sonra ne dediyse hiç kabul etmedi. Başka bir arkadaş toplantıda da yoktu, o toplantıda karar verildi, bir sürü müzakere yapıldı, yeni parti kurulacak. Ben bunu ilk defa mesele buraya gelmiş olduğu için söylemiş olayım, Turgut Bey, “İsterseniz, şimdi inebilirim, isterseniz seçime yakın inebilirim, isterseniz seçimden sonra inebilirim. Bu üç alternatiften hangisini uygun görürseniz ben ona göre hareket ederim. Benim fikrimi sorarsanız, seçimden sonra inmem en uygunudur. Bir ekip halinde götürün bu işi ve seçime böyle girelim. Ben yepyeni isimler bulacağım. Ben size isim konusunda yardımcı olacağım. Hiç profesyonel veya bizim eski arkadaşlardan kafa yormayın. Yeni isimler bulacağım” dedi. Ben o tarihte hatırlıyorum, birçok gazeteci arkadaş, akademisyen insanlar da Turgut Bey ile temas halindeler. Asaf Savaş Akat'tan tutun, Cengiz Çandar'ına, ondan Barlas'ına, ondan Fehmi Kuru'suna kadar birçok insan temas halindeydi. O noktalarda tink-tank yaptı anladığım kadarıyla. Neticede, “Hiç üzülmeyin, ben size genç, dinamik, iyi yetişmiş isimler bulacağım. İkinci değişim programını hazırlıyorum, altyapısını da kurdum, burada da epey tecrübe kazandım, Çankaya'dan Türkiye daha farklı görünüyor -demin de söylediğim gibi-. O sebeple çok iyi sonuç alacağız, ben 5 yıl daha bu milletten isteyeceğim” dedi Turgut Bey. O şekilde toplantı kapatıldı, ama bir şeye karar verildi orada. Dendi ki: “Milletvekilleri istifa etsinler.” Bu, Turgut Bey'in kararı değil, kendi aramızdaki konuşmada. Ertesi gün de işte eski milletvekilleri istifa etsinler, ondan sonra örgüt istifa etsin; böyle bir takvim yapıldı. E kim istifa edecek? Aranıyor, işte 19 kişi çıktı istifa eden. Aşağı yukarı, eskisi yenisi; 120 yeni olduğuna göre, 292 de eski, 300 kusura milletvekili sıfatını taşıyan kişilerin içinde Turgut Bey

için istifa eden 19 kişi çıktı, partiden istifa eden. Herkesin bir gerekçesi çıktı, ertesi gün basın toplantısında. Birisi hanımı rahatsızlandı gelemedi, öbürü, efendim çocuğunu doktora yetiştirdi. Bunların her biri Turgut Bey'e sanki bir ok gibi saplandı. Çok üzüldü. Yani "Benim elinden tutup getirdiğim insanlar 'imza' diyorum gelmiyorlar, 'istifa' diyorum gelmiyorlar. Bu ne vefadır böyle? Böyle şey olur mu? Siyaset bu mu?" diye çok hayıflandığını biliyorum. Neticede ondan sonra yeni parti kurma projesi daha ciddi bir şekilde, daha sık sık işlenmeye başladı. Ankara'nın bir semti, ben pek bilmem, orada bir büro tutuldu, Hüsnü Doğan'ın koordinasyonunda çalışmalar yürütüldü birkaç ay. Orada da değişik ihtilaflar, her yerde her organizasyonda çıkıyor, işte "ben teşkilat yardımcısı mı olacağım", "sen başkan yardımcısı mı olacaksın" gibi birtakım ihtilaflar oluyor.

Partinin adı falan yok. Geçici olarak, tahmin ediyorum, Turgut Bey'in kafasındaki, Hüsnü Bey ile bu işi götürmek. Hüsnü Bey ile götürme eğiliminde davranışlar sergiliyor. Bundan birisi alınıyor. Kim o? Sayın Akbulut alınıyor. "Neden bu iş Hüsnü Bey ile devam ettiriliyor da benimle değil?" gibi haklı olarak geçmişte genel başkanlığını yapmış, alınıyor. Öbür tarafta hakikaten çalışan insanlar var ve çalışan insanlar da "bunlarla belki olmayabilir, şöyle yapalım" gibi kendilerini empoze eden bir davranış sergiliyorlar.

Hüseyin Aksoy: Olağanüstü kongre için çalışmalar yapıldı. Bir de benim yıllardan beri süren bir rahatsızlığım var, kornea rahatsızlığı. Bu nedenle ben evde yatıyorum. Gözüm bantlı. Köşk'ten arkadaşlardan birisi beni aradı. "Hüseyin" dedi, "biz istifa ediyoruz." Turgut Bey de dedi ki: "Hüseyin'in istifası benim cebimde." Ben zaten rahatsızım, yatıyorum karanlık odada, boş kâğıdı imzaladım gönderdim. Dedim: "Siz beni nasıl istifa ettirmek istiyorsanız ettirin, ister milletvekilliğinden, ister partiden. Neticede ben boş kâğıda imzalarayarak partiden istifa etmiş oldum." Sonra beni aldılar götürdüler, bizzat benim getirmem gerekiyordu. Tabii kongre esnasında da bir oylamaya katıldım ve ertesi günü de tedavi olmak için Amerika'ya uçtum.

Mükerrem Taşçıoğlu: Ama bir şey söyleyeyim, ben şimdi ikisinin de ağabeyiyim, rahat konuşuyorum. Yaşasaydı da

bir parti kursaydı, Anavatan biterdi, çünkü ANAP ikiye ayrılırdı. Çünkü ayrılmadan evvel yarı yarıya indiğini gördük, bir de öyle bir ayrılma olsaydı, dörtte bir barajı geçemezdi.

• **Hüsnü Doğan:** Ben Özal ile ilgili bakımdan şunu söylerim, yani Özal siyasete girmeye karar vermişti. O önemli bence. Durum şu: ANAP iktidarı kaybetti. DYP-SHP hükümeti kuruldu, yani Demirel-İnönü hükümeti. Ve Demirel ilk günden başlayarak Özal'a karşı çok sert bir politika izledi. Hatta hatırlarsınız, baypas yasaları diye, Özal'ın yetkilerini azaltacak birtakım kanun tasarıları geçti. Ve Özal için acı günler başladı. Ve Özal gibi aktif bir insan da, kafasında bir yığın proje olan insan da, hiçbir şey olmadığını görünce, yavaş yavaş siyaseti düşünmeye başladı. Bizim aramızdaki küskünlük şubat olayından sonra, üç ay sonra yumuşadı, ondan sonra biraz daha yumuşadı. Özal vefat edinceye kadar geçen dönemde de o siyasi parti kurma çalışmalarını ben sürdürdüm arkadaşlarla beraber. İşin hazırlanmasında, yapılmasında ben vardım. Ve bana göre, kendisi siyasete dönmeye kararlıydı.

Özal şu noktaya gelmişti. Birincisi, Özal yukarıdayken, kendi dediklerini yapması mümkün olmuyordu. İkincisi, Özal sorumluluk hissi yüksek olan bir insandı. Gerek ANAP'ın kurulmasında, gerek bu değişimden dolayı parti kurulmasındaki hedefi şuydu: Cenab-ı Hak'tan bir beş yıl daha istiyorum. Eğer bu beş yılda tekrar iktidar olabilirsem, bu 80'li yıllarda yaptıklarımın üzerine koyacağım epey şeyler var. Ve bunların Türkiye'de yapılması lazım. Bunun adına da İkinci Değişim Programı dedi. Hatta vefatından evvel Türkiye'nin çeşitli yerlerinde konferanslar verdi. Ve bu konferanslarda Türkiye'nin neler yapması lazım geldiğini ortaya koydu. Bu yeni kurulacak parti de ANAP'ın bir adım ilcrisinde, bu yeni yapılacakları da içine alan, yani ekonomide, sağlıkta, devlet idaresinde daha büyük gelişmeleri öngören bir partiydi. Artı, başkanlık sistemini öngören bir partiydi, ki bugün ben şahsen bu düşüncelerin tamamıyla geçerli olduğuna kaniyim. Yani Türkiye'ye koalisyon modelleriyle çok büyük reformlar yaptıramayacağımızı, istikrarın devam ettirilceğini sanmıyorum. Bugün, geçici bir istikrar var gibi görünmesine rağmen, ben bunları kalıcı ve çok büyük işleri yapabilecek gibi görmüyorum. Onun için, Özal aşağı yukarı

vefatına kadar bu düşüncesini muhafaza etti. En son bir hatıramı size nakledeyim: 15 nisan 1993 günü Orta Asya gezisinden döndü. Perşembe günüydü, öğlen 2 sularıydı. Kendisini resmî rical karşıladı. Ben de arkadaşlarımla beraber, kalabalık bir heyetle, 80-100 kişi, karşıladık. Ben heyetin başındaydım. Resmî heyetten sonra bizim gruba geldi. İlk defa olarak Özal'ın rengini bu kadar kötü gördüm. Bembeyaz bir renk gelmişti. O durumunu kötü görünce, âdettir öpülür biliyorsunuz, ben elini bastırdım öpmemesi için, o anladı, yanağımı şöyle okşadı. Onun sebebi de öbür arkadaşları da öpmek zorunda kalmasın, yorulmasın diye yapmıştım. Ertesi gün Özal'ı aradım, 16 nisan akşamı, saat 6 civarıydı. Yoktu, bir sergi açmaya gitmişti; Çevre Sokak'ta bir resim sergisiydi. Hemen 7,5'ta gelir gelmez beni aradı. Dedim: "Artık bir oturup bu işleri bitirmemiz lazım." Ertesi gün için, saat akşam 5'c randevulaştık. Bana son söylediği şeydu: "Hüsnü arlık bu işi bir bitirelim." Yani onun tek anlamı şeydu: "Partiyi artık kuralım." Belli bir tarihte, 15-20 gün sonra kendisi de orayı bırakıp inecekti.

Doğru, yani kendisi vefat etmeden binayı tuttum ben. Binayı tuttum. O binadan sonra yeni parti olarak belirli bir süre devam etti, Yusuf Bozkurt Özal ile beraber kurduk 1993'ün ekiminde kurduk. Tabii başlangıç noktasına dönmüş olmasının sebebi de, Özal'ın siyasetten ayrılmış olması, ANAP'ı kapırmış olması. Tabii siyasete dönmesi; ya partiye dönecekti, ya parti kuracaktı. Partiyi dönmesi mümkün olmadığına göre, parti kuracaktı.

"Kafasındaki genel başkan Ali Coşkun'du"

Bülent Çapanoğlu: Parti kuruluşuna geldiği zaman, Turgut Bey birçok kesimle görüştü ama bu arada Aydın Menderes ile de görüşmeler yapıyordu. Aydın Bey, enteresandır, 93 ocağında Turgut Bey ile paralel düşündüğünü, düşüncelelerinde yaklaşım olduğunu ifade etmesine rağmen, Türk cumhuriyetleri gezisine çıkmadan, zannediyorum martın sonu veya nisanın başıydı, Yusuf Bey'i, Ali Coşkun Bey'i, Aydın Bey'i, Hüsnü Bey'i davet etmiş ve Aydın Bey'e demiş ki, "Bu işler ben lider olacağım demekle olmaz, bir heyet seçilsin 80-

100 kişilik, o heyet kimi seçerse o olsun" demişler. Aydın Bey buna itiraz etmiş. Onun üzerine yine de bırakmamış Aydın Bey'i, demiş ki: "Ben Türk cumhuriyetleri gezisine gidiyorum, dönüşümüzde bir daha görüşelim, o zamana kadar olgunlaştırın meseleyi." Turgut Bey döndüğünün bir gün öncesi, Aydın Bey tuttu dedi ki: "Biz Turgut Bey ile temel meselelerde farklı düşünüyoruz." Çünkü Turgut Bey kafasında Ali Coşkun Bey'i bu oluşumun başına getirmeyi düşünüyordu. Zannediyorum Aydın Bey bunu belki fark etti, belki fark etmedi, belki kendi karar vereceği için, bu beyanatı vererekten bu işin olmayacağını ortaya attı. Zaten ertesi gün de rahmetli oldu Turgut Bey.

Engin Güner: Özal, kurucusu olduğu Anavatan Partisi'nin genel başkanı Mesut Yılmaz ile birtakım sürtüşmeler, anlaşmazlıklar yaşamıştı. Ve sonuçta Mesut Yılmaz liderliğindeki bir ANAP'ın arkasında olmayacağını açıkça ifade etmiştir. Hatta biz bir ara partiden istifa etmiştik 16 arkadaş olarak, Özal'ın bu açıklamaları üzerine. Ciddi bir parti kurma hazırlığı vardı. Yani, aslında Özal cumhurbaşkanı olduğuna pek memnun değildi, mutlu değildi.

Çünkü Cumhurbaşkanlığı makamında, başbakanken yapabildiği şeyleri yapamamaktaydı. Bunun sıkıntısını belli bir ölçüde yaşamaktaydı. Ve aktif politikadan biraz uzak kalmış gibi kendisini hissetmekteydi. Daha doğrusu, Anavatan Partisi'nin artık eskisi gibi etkili olmadığını görmekte ve buna üzülmekteydi.

Halbuki Anavatan Partisi onun için Türkiye'de belli şeyleri değiştirmenin bir aracıydı. Bu bakımdan kanaati de, siyasi partilerin sadece hizmet için birer araç olduğunu, dolayısıyla yeni bir siyasi partiyi kurarak aynı hizmetleri halka yapabileceği şeklindeydi.

Bu bakımdan siyasete dönmeyi tabii çok ciddi olarak düşündü. Yalnız o süre içinde önemli olan konu zamanlama konusuydu. Yani bunu en uygun zamanda yapma fikri vardı. Tabii siyasetteki realitelerin de farkındaydı. Bunun için bu zamanlamayı çok iyi yapmak gerektiğini biliyordu.

Zaten o zaman belli bir parti kurdurdu biliyorsunuz. Yeni Parti adı altında. Ancak ölümünden hemen önceki dönemde çok ciddi olarak inmek ve bir partinin başına geçmek

veyahut bir parti kurmak kanaati kendisinde vardı. Bu çok kuvvetli bir şekilde hissedilmekteydi, çünkü artık ANAP'ın görevini tamamladığı ve bundan sonra fazla etkili olamayacağı kanaatindeydi. Bunun için yepyeni bir hareketin gerekliliğine inanmaktaydı.

Kaya Toperi: Vallahi yani bu tip konuları pek bizle tartışmazdı ama öyle bir hava vardı. Hatta yani ölümünden evvel, rahmetli cumartesi günü vefat etti, biz perşembe günü Orta Asya'dan geldik. Cuma günü sabahleyin Anayasa Mahkemesi'nde bir yemin töreni vardı, oraya gittik. Akşamleyin bir Bulgar heykeltıraşının sergisine uğradık. Cumartesi günü Cumhurbaşkanlığı Basket Kupası vardı. Pazar günü İstanbul'a geçilecekti. İstanbul'dan sonra Kayseri, Denizli, Manisa... Konuşurken arkadaşlardan birisi, "Yahu dedi, "ben de tayin olmuşum derneğe gidiyorum". "Sen o kadar heveslenme, seni patron bırakmayabilir." "Yahu nasıl bırakmaz?" "Yok, kafasında bazı şeyler var, bak Denizli, Manisa'yı bekle!" dedi. "Orada bir şeyler söyleyecek muhakkak öyle geliyor bana" dedi. Ve edindiğim izlenim; ya Denizli'de, ya Manisa'da... O Ege'yi severdi ve umumiyetle hep İzmir'e de giderdi. İzmir'deki halkın reaksiyonundan Türkiye'nin genel havasını çıkarmaya çalışırdı. Ve ben duyduğum Denizli veya Manisa'da politikaya dönme arzusunu beyan edecekti.

"Güneş Taner'den şikâyetçiydi"

Hüsamettin Cindoruk: Cumhurbaşkanlığı olduktan sonra Turgut Bey partisiyle alakasını kesmemeye çalıştı, bu bilinen bir şey. Eşini il başkanı yapmaya varan ve partiyi elde tutmaya çalışan bir cumhurbaşkanı. Gerisini tanzim etmeye çalışan bir cumhurbaşkanı. Ama yapamadı bunu. Parti elinden kaçtı. 91'de ben Meclis başkanı olunca, cumhurbaşkanı vekâletini ben sık sık elime aldım. Bir de âdettir, her ay başbakan ve Meclis başkanı cumhurbaşkanına konuşmalar yapar. O konuşmaların 10 dakikası Parlamento çalışmalarıdır. Gerisi sohbettir. Benim o sohbetlerden edindiğim, canlı izlenim şu: ANAP ile bir husumet içindeydi Özal. Nasıl Demirel'e ve DYP'ye varsa bir husumet... Ve ye-

ni bir parti kurma çalışmaları yapıyordu. Kesinlikle... Program çalışmalarından bana bahisler okuyordu. Orada söylediği şu olmuştu: özellikle Güneş Taner'i çok suçluyordu. Ekonomiden sorumlu bakan diye... İsimler takıyordu o zata. Önun yanlışlarıyla ekonomi sıkıntıya girdi ve Süleyman Bey seçimi kazandı. Eğer o yanlışları yapmasalardı, beni dinleslerdi, ekonomi politikalarını değiştirmeselerdi, Demirel bu başarıyı elde edemezdi diyordu. Ve suçlamasını o noktaya ulaştırmıştı ki, Mesut Yılmaz'a, ona, buna, arkadaşlarına, onları bana çekiştirebiliyordu. Yani karşı partiden bir adama. Kendisiyle kavga eden, hakkında 18 dava açtığı bir adama... İnanıyorum ki, vefat etmeseydi, 94'te kesinlikle aşağı inecekti. Zaman zaman Esenboğa Havaalanı'nda, yeni partisinin kurucuları, il teşkilatlarının üyeleri, gelip kendisinden talimat alıyorlar, elini öpüyorlardı. Hatta birkaç kere ben ve Doğan Güreş odayı terk ettik. Çünkü baktık ki siyaset konuşuluyor, yazılı programlar gidip geliyor. Sonra o parti kuruldu biliyorsunuz, Yeni Parti adında, ama Turgut Bey olmayınca da tutmadı parti. Ama o partinin programını tutup bir araştırmacı incelerse, orada Turgut Bey'in parmak izlerini görecekler; kendi tabiriyle yeni vizyonunu görecekler.

Güneş Taner: Ben size bir tek hadise anlatacağım. Yanılmıyorsam şubat ayıydı. Yani ölümünden 2,5 ay evvel. Bir gün beni telefonla aradı. Dedi ki: "Bir istişare yapmam lazım" dedi, "sen bir ayarla. Yarın akşam İstanbul'a geleceğim". Onun üzerine Mehmet Barlas'ın evinde Rauf Tamer, ben, Mehmet Barlas, Ali Koçman... İsmen çağırdı, bir araya geldik. Oturduk konuştuk. Döndü bize açtı. Dedi, "Böyle, ben siyasete geri dönmeyi düşünüyorum. Etrafımda bir sürü arkadaşlarım da bana bu konuda baskılar yapıyorlar. Siz benim en eski arkadaşlarımsınız. Ne diyorsunuz?" dedi. Rahmetli Ali Koçman dedi ki, "Önce bakan konuşsun" dedi bana. Onun üzerine ben dedim ki: "Efendim bence çok büyük hata yaparsınız. Zaten epeydir basında çok görüşülüyor, tartışılıyor. Bürokrasiden de ben bir sürü telefon alıyorum. Aman patrona söyle, böyle bir şey yapmasın. Siz, dedim, Türkiye'de artık akıl kişi oldunuz. Devletin tepesinde oturuyorsunuz. Bu yaştan sonra başkalarının sizi bu şekil-

de sürüklemesiyle siyasete girmeniz doğru olmaz. Sizi ne kadar sevdiğimi, saydığımı bilirsiniz. Sizin için elimden geleni yaparım. Ama böyle bir harekette bulunursanız” dedim, “ben sizin yanınızda yer almam. Ben Türkiye’yi bırakır giderim. Siyaseti de bırakırım. Bu yaptığınız yanlışır. Çünkü neticede sizi tekrar” dedim, “bu halinizle artık siz” dedim, “genç değilsiniz, yaşlandınız. Bir otobüsün tepesinde” dedim, “kollarımın arasında ölmenizi istemiyorum. Bu sizi geçti. Hatta” dedim, “bizi bile geçti. Siz” dedim, “bu işi yapmamanız lazım.” Diğer arkadaşlarım da aşağı yukarı bu gibi laflar ettiler.

Bunun üzerine rahmetli döndü, dedi ki, “Size teşekkür ediyorum. Eski dostluk bu günler içindir. İşte görüyorum haklısınız, Türkiye’de üç tane önemli kalcden bir tanesi Cumhurbaşkanlığı’dır. Ben burada zamanımı tamamlamam lazım. Ondan sonra da tabii siyasi olarak, Türkiye’nin gidişatıyla ilgili olarak, şunlara bunlara akıl verebiliriz. Yol gösterebiliriz ama artık benim bilfiil yapabileceğim bir iş değildir” dedi. Bize teşekkür etti. O hadiseden yaklaşık bir buçuk ay sonra da, işte nisan ayında vefat etti biliyorsunuz.

“19 Mayıs’ta Köşk’ten ayrılacaktı”

Ahmet Özal: Bana söylediği 19 Mayıs’ta, bir ay sonra, 19 Mayıs Bayramı konuşmasını yapıp, istifa ediyordu, Köşk’ten ayrılıyordu. “Çünkü mecburum” dedi. “Türkiye’nin gidişatı iyi değil” dedi. “Ben tekrar aşağı inmek zorundayım” dedi. Ben çok karşı çıktım, çünkü o sıhhat, o yaş, o yorgunluk, tekrardan o mücadeleye girme, insanlar senin yaptıklarını nasıl anlayacaklar, anladıklarından emin misin? Çünkü kendisinin bana bir lafı vardır ölümünden önce söylediği “Ben öldükten beş on yıl sonra insanlar beni anlayacaklar.” Yedi yıl oldu, e şimdi çok farklı bir yerde olduğu günden veya ölüm gününden on beş gün önceki bazı insanların düşüncelerini alsaydınız, aynı insanlara bugün sorun “Ah Özal keşke ölmeseydi” diyen çok insan biliyorum hen bugün. Çünkü bazı şeyleri insanlar kaybettikten sonra değerini anlıyor, doğrudur. Şimdi dünyanın gidişatına bakıyorsun, o insanın söylediği her şeyin doğru olduğunu görüyorsun. Ve

bugün birçok elde ettiğimiz şeylerin de sebebi ve arkasında o vardır Türkiye için.

Kardeşi Korkut Özal'a genel başkanlık öneriyor

Semra Özal: “ANAP artık benim kurduğum ANAP değil” dedi, “yeni parti kuranım ve bütün Türkiye de benim arkamdan gelir” dedi.

Ben karşı çıktım. “Ben yanında yokum artık” dedim, “otobüs tepelerinde falan bu işi tekrar yapamayız, geçti artık” dedim. “Sen bilirsin, sen olmazsan olma, ben gideceğim” falan dedi, o gece bayağı bir münakaşa ettik. Ama kararlıydı, o kesin.

“Memleketi çok kötü günlere götürüyorlar” dedi. “Bu yaptıkları işler çok ters ve yanlış” dedi. Onun için inmek istiyordu.

Korkut Özal: Bize vasiyeti oldu. Efendim o şöyle oldu. Ramazandı. Ramazanlar o zaman oraya geliyordu. Şimdi. Artık ramazan kasım-aralık bu sene. Ramazanda başbakanken baktı, çok kalabalıktı. Şey yapamıyordu. Bir araya gelemiyorduk. Halbuki biz aile olarak ramazanlarda umumiyetle bir arada olmaya çalışırız. Özellikle bazı geceler.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra buna, “Yahu” dedim, “ağabeyimizsin, ailemizin büyüğüsün. Cumhurbaşkanı oldun diye niye bizi bir iftara filan davet etmiyorsun?” dedim. Bunun üzerine ben dedi şeye çağırayım. Ondan bir sene evvel, yani 91’de. Ankara’da o zaman Köşk’te, güzel bir iftar yaptı. Bizim çocuklar, kendi çocukları. Ondan sonraki sene ki, pardon o 92’de oldu. Bu 93 oluyor. 93 öldüğü senedir. Ve 6 mart gibi kalmış aklımda. 6 mart, kendi vefatı, 17 nisandır. Bizi iftara davet etti. Ama çok geniş tuttu bu iftarı, orada. Yani benim çocuklarımı ve dünürlerimi, yani, onların ve kendi çocuklarını, Yusuf’un çocuklarını, böyle bir 60-70 kişi olduk.

Güzel bir yemek oldu. Ondan sonra, işte beni bir kenara çekti. Bu ne zamandı biliyor musunuz? Artık ANAP’tan ümidini kesmiş, elinden kaçmış. Onlar orayı ele geçirmişler. Ve bu yeni bir kuruluşu arıyor. Ve dedi ki ağabeyim bana rahmetli, ben böyle bir şey kurmayı düşünüyordum, bunun ba-

şına niye geçmiyorsun? Geç bunun başına dedi. Yani, yeni bir siyasî hareketin, tarih, 1993'ün mart ayının başı.

"Ağabey" dedim, "benim bunu bir istişare etmem lazım, yani bu kolay bir karar değil. Ben sana hemen, ilk fırsatta bildiririm" dedim. Bir veya iki hafta sonra, o daha şeye gitmemişti. Orta Asya seyahatine gidecekti. Ben Ankara'da, yine ramazandı. Köşk'e. Ağabey, dedim, şeyi yok, konjonktürü yok. Yani bu siyasî hareket, şu anda konjonktürü görünmüyor. Yani bu başarığa gitmez. Yani ben bunu tavsiye etmiyorum ve sen de yapabildiğin kadar cumhurbaşkanlığı yap ve orada noktayı koy. Ömrün yeterse sonuna kadar, diye böyle bir konuşmamız oldu. Biraz üzüldüğünü zannediyorum, benim kabul etmememden dolayı, çünkü o mücadeleci bir insandı ve buradan bir şey çıktı. Yusuf'la Hüsnü yürüttü. Ve biliyorsunuz. İşte o Yeni Parti olarak, işte bir şeye girdi ama netice olmadı, yani, evet.

Oğlu Ahmet Özal'a vasiyeti

Ahmet Özal: Vefatından önce, galiba bir ay filan önceydi, o bütün amcamları, çocukları, torunları, bizleri, hepimizi çok büyük bir yemeğe topladı. Bu benim konuşmam, daha sonra, evde, Cumhurbaşkanlığı Köşkünde oldu. O yemek ondan galiba bir hafta öncedir.

Şimdi o büyük bir yemektir, o yemek sadece bir aile yemeğiydi, bütün aileyi topladı. Zaten ailenin en büyüğü babamdır; amcam iki yaş küçüktür babamdan; işte amcalar, çocuklar, torunlar, herkes. Ondan sonra da yukarıda benle konuştuğu şeyler de var, ama başkalarıyla da konuştuğu şeyler var, yemekten sonra, teker teker. Yani, sanki o gün de hissettim, ben. O zaten, o Cumhurbaşkanlığı Köşkünde o bana bu konuşmayı yaptı. Arkada aklıma geldi o yemek, o konuşmalar, yani, ısrar etti o yemek üzerine de yani, çok ısrarlı bir insan değildir. İlle de olacak o yemek diye ısrar etti.

Sanki bir veda yemeği gibi. Ben gidiyorum artık, bunu da biliyorum gibi, ama çok huzurlu, çok rahat, çok kendinden emin, bilinçli. Tabii o zamanlar anlamadığımız bazı şeyler vardı.

Şaşırdım ben, babamla hiç bugüne kadar böyle bir konuşma yapmamıştım. Yani, ben ölürsem diye başladığı bir konuşma olmadı o güne kadar. Hep güzel şeyler, ama bu çok ciddi bir konuşmaydı, ısrarlı bir konuşmaydı. Ben itiraz edince bazı şeylere bana kızdı. Yani çok nel, bu böyle olacak, budur, gibi çok kararlı bir konuşmaydı. Saat sabah 5'te, 5 buçukta falan konuşmamız bitti babamla.

Evet, Harbiye'deki çok daha önemli bir konuşmaydı, o en son yaptığı konuşma bana. Benimle ilgili, Türkiye'yle ilgili, olacaklarla ilgili çok müthiş bir konuşmaydı yaptığı. Harbiye'deki daha kısa bir konuşmaydı ama Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde ölümünden 12 gün önceki konuşma, bazı şeyler vardı ki bugün bile söylemem mümkün değil, belki ilerde ama tahmin ediyorum, ben onun etkisinden uzun süre kurtulamadım. Hâlâ da kelime kelime söylediklerini takip ediyorum, hepsi de çıkıyor.

Bazı şeyler vardı ama, daha detaylı vasiyet olarak bu benim vasiyetimdir dediği ölümünden 12 gün önce bana söylediği bazı şeyler var. Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde, ölümünden 12 gün önce.

Ölümünden 12 gün önce beni Ankara'ya çağırды, Türk cumhuriyetleri seyahatine hemen çıkmadan önce beni Ankara'ya çağırды. Çok önemliydi. Annem yoktu, Singapur'daydı galiba. Sabah saat 5'e kadar oturtturdu beni. Oturduk beraber. Pijamalarını giydi, oturdu. Türkiye için çok üzülüyorum, dedi. Türkiye'nin bazı insanları bu ülkeye, dedi çok büyük zarar verecekler, veriyorlar da dedi. İyi görmüyorum gidişatı, dedi. Benim yapmaya çalıştıklarımı bazı insanlar anlamıyorlar dedi. Bayağı üzgündü, yani Türkiye için çok üzüldüğünü hissettim. Ben de dedim ki babacığım, sen elinden geleni yapın, sen yorulma artık, hadi bak geç oldu, sen yat dedim. Yatmadı. Eğer, dedi bana bir şey olursa, dedi, senin siyasete girmeni istiyorum, dedi. Baba dedim ne olacak. Eğer ben ölürsem, dedi. Baba, dedim Allah gecinden versin, niye böyle konuşuyorsun? Ben, dedim, bir defa siyaseti sevmiyorum, siyasete girmek istemiyorum. O zaman bana kızdı.

Ben de dedi, bu kadar yıl boşuna yanıma seni yanımda dolaştırmadım, mecbursun, bir gün girmek zorundasın. İsrar etti. Bazı şeyler daha söyledi bana orada. Onları daha

sonra söylerim, bugün söyleyemem. Ama Türkiye'nin geleceği ile ilgili aynen şunları söyledi: "Bir gün gelecek Türkiye'yi yine IMF'ye muhtaç edecekler" dedi. Olacakları tek tek saydı sanki ve tek tek takip ettim, ölümünden bugüne her şey de tıkr tıkr aynen dediği gibi devam ediyor.

"Sayın Özal beni gazeteci yapın"

Cüneyt Canver: Milletvekilliğim bittikten sonra Turgut Özal'ı aradım tekrar, "Sayın cumhurbaşkanım" dedim "sizden bir ricam var. Efendim ben medya dünyasına girmek istiyorum. Ahmet Özal'a söyleseniz acaba beni Kanal 6'ya alır mı?" "Yahu sen televizyondan ne anlarsın Cüneyt?" dedi. "Hatırlar mısınız" dedim, "bir zamanlar siz başbakandınız ben muhalefet milletvekilliği yapmıştım." "Evet evet" dedi. "Şimdi mesela Demirel başbakan, ben size yaptıklarımı ona da yaparım siz merak etmeyin. Ama bunu televizyon aracılığı ile yaparım hiç merak etmeyin" dedim. Öyle bir şirinlik yapmışım Özal'a. O da kahkaha atmıştı. Üç gün sonra da Ahmet Özal beni aradı. Ve benim gazetecilik scrüvenim böylece başlamış oldu. Rahmetli Özal'ın yardımlarıyla.

Engin Güner: Özal'ın çok sevdiği yerlerden biri de Okluk Koyu'ydu, orda küçük bir evi vardı. O çok büyük spekülasyonlara yol açmış olan evi bir görseniz, iki üç tane küçük odası olan bir evdir ki biri de büro gibi kullanılıyordu. Ama orayı çok severdi, doğayı çok severdi ve uzun yürüyüşleri meşhurdu Özal'ın ve oraya gelen herkesi, hemen hemen bütün misafirleri yüzdürürdü. Yüzdüremediği bir tek bendim. Ben, derdim, sizin sahil muhafızınız olayım. Sahilde yüzerdim, açılmazdım. Çünkü bir yüzmeye başladı mı üç dört saallik yüzüşler yani bir koydan öbürüne yüzer, yavaş yavaş etrafındakilerle konuşur, siyaset konuşur, ekonomi konuşur. Bir gün de, hükümet yeniydi, Dışişleri Bakanı Safa Giray, şimdi önemli mevkilere geldiler. Yanlarında bir iki hariciye mensubuyla geldiler, hepsi takım elbiseler, gayet ciddi giyinmişler. Geldiler helikopterle, indiler. Bizler sürekli olarak şortla gziyorduk, Özal da öyle. Bu çok ciddi havayı görünce Özal, size dedi, birer mayo bulalım, dedi. Hemen birer mayo bulduk, soyundular, giyindiler ve

Kıbrıs konusu o günlerde çok önem arz etmekteydi. Özal'ın kafasında bir dörtlü konferans fikri vardı. Denктаş da bir ara gelmişti. Onunla da Okluk'ta bu konuları görüşmüştü uzun uzun.

Dışişleri bakanıyla da tabii ağırlıklı olarak Kıbrıs'ı konuşacaktı. Ondan sonra yüzmeye başladılar. Ben de sahil den izliyorum. Tabii ilk başlarda iyi gitti. Kıbrıs konusunu açtı. Tatlı tatlı, yavaş yavaş yüzerken falan. Bir müddet sonra bir baktım, Safa Bey'den gluk gluk sesler geliyor. Hemen, alışkın değil herhalde uzun mesafe yüzmeye. Hemen korumalar sandala aldılar. Kıbrıs konusu orada bir anlamda, kısa kesilmiş oldu. Ama mesajlarını da vermişti hükümete.

Cem Karaca'nın Semra Özal'dan ricası

Cem Karaca: Annemin rahatsızlanması üzerine annemi işte SSK'li olduğu için SSK'ye gönderdik. SSK International'a gönderdi. Sonra birtakım, işte bürokratik engellerden dolayı işte o hastane ona bakabilirmiş de o hastane ona bakamazmış falan filan gibilerden. Ben de dedim artık şimdi kadıncağız 80 yaşına o hastaneden al, o hastaneye götür. O hastaneden al, o hastaneye götür. Kalsın dedim International'da dedim. Ve bayağı ciddi bir faturayla karşı karşıya kaldım. Ve annemin naaşını bana teslim etmekten imtina ediyor saygıdeğer International Hospital yetkilileri. Açtım, Köşk'e telefonu, dedim Semra Hanımefendi durum böyle böyle.

Siz merak etmeyin dedi. Ve telefon kapandı ve ondan sonra ben annemin naaşını alabildim. Yani şimdi bunu bir hannedan dediler, şu dediler, bu dediler, falan filan.

Bunu artısına mı yazmak lazım, eksisine mi yazmak lazım, bunu sevgili seyircilerimizin takdirine bırakıyorum. Çünkü Toto Karaca, ömrünün bir 60 küsur senesini Türk tiyatro sahnesine vermiş bir kadın. Bu kadın, hastane köşelerinde naaşı dahi alınamayacak bir hale gelmişse ve bu konuda Köşk devreye girip birtakım olumlu şeyler yapıyorsa bu çok önemli. Turgut Bey vallahi açardı telefonu akşamın bir saatinde mesela, gecenin bir vaktinde zırr telefon çalar; Turgut Bey. "Oğlum nasılsın, ne yapıyorsun, ne âlemdesin?"

Keyfin ne âlemdede? Var mı bu yakınlarında bir konserin? Ankara'da?" diye böyle...

Yani şimdi bunu, demin sanki söylediklerimle çelişmiş gibi oluyor. Yani samimiyet, ahbablık falan filan ama bunu bir başbakanın, cumhurbaşkanının ağzından duymak e laf aramızda insana onur veriyor, gurur veriyor. Şu oldu, bütün cumhurbaşkanlığı döneminde Çankaya'da yaptığı kokteyllere beni davet etti. Protokol listesinde adım vardı. Sonra vefat edince, Sayın Süleyman Demirel cumhurbaşkanı oldular. Protokol listesinde adım olduğu için ilkinde çağrıldım. Ondan sonra da bir daha nanay gülüm nanay. Bu da sanıyorum ince bir nüans.

Özal'ın yemek düşkünlüğü

Cengiz Aslan: Boğazını seviyordu. Belki de o yüzden çok iyi anlaşıyoruz. Ben de boğazını seven bir doktorum. Ama çok, diyeteye aykırı şeyler yemiyordu. Yani işte, çok yağlı, çok şey, fakat alıştırmayı seviyordu, kuruyemişi, elinin altında hep bir şeyler olsun.

Onu çok seviyordu ve son zamanlarda cumhurbaşkanlığında kompütüre aşırı derecede düşkün olmuştu. Beş altı değişik çeşit kompütürü vardı. Devamlı o sıralarda clinin altında böyle birtakım şeyleri de olsun istiyordu arada sırada yiyeceği. Mümkün olduğu kadar bunların az besleyicisini, az kalori yapanını buldurmaya çalışıyorduk. Bana da şu tezi kabul ettirmeye çalışıyordu. Beynin yegâne gıdası şekerdir. Onun için canım tatlı çekiyor, kafamı çalıştırmak için takılıyordu. Kompütürle ilgili söylediği bütün kehanetler çıkıyor.

Eşime kompütür öğrenmesini, on sene önce öğrenmesini, mutlaka öğrenmesini istediğini hatırlıyorum. Efendim ne yapacağız biz bundan sonra, falan gibi değil. İleride, dünyada medeniyetin seviyesi, okuma yazma bilenlerin oranıyla anılmayacak artık. İleride kompütür kullananların oranıyla anılacak bu o kadar önemlidir ve bu ilerisi çok yakın gelecek, diye söylerdi. İşte bu internetin dünyaya hâkim olacağını, dünyada çok büyük bir rol oynayacağını, hatta gazetelerin artık yavaş yavaş sadece bu internet yoluyla olacağını, bası-

lı basının ileride istikbalinin gerileyeceğini, hâlâ basılacağını geleneksel bir şekilde ama, internetin, bu konuda bütün hâkimiyeti ele geçireceğini, ama değişen bir şeyin olmayacağını, böylece daha çok, gazetelerde yazılanların ise daha çok okunabilir olacağını söylerdi.

Ticaretin internet kanalıyla olacağını söylerdi. Hatta Hasan Arat, hiç unutmuyorum. Bir Hollanda hikâyesini Turgut Bey bizzat kendi anlatmıştı. Hollanda ekibi "Biz ilerde internete geçeceğiz, sizle nasıl anlaşacağız?" dediğinde, "Biz internete çoktan geçtik" diye onlara cevap verdi, diye Turgut Bey söylemişti. Çok keyiflenmişti o zaman, hemen hemen ilk önce geçenlerden biriydik zannedersen o devrede Avrupa'da. Söyleyecek çok şey var, ama aklıma gelenler bunlar...

Hüseyin Aksoy: Turgut Bey yemeği severdi. Bizim kavgalarımızdan biri de Turgut Bey'in yemek konusuydu. Biz mümkün olduğu kadar Turgut Bey'e, bilhassa seyahatlerde yemek yerdirmezdik. Bana da çoğu zaman çok kızmıştır, "Her şeye karışyorsun, çok müdahale ediyorsun" diye. Ama biz ona rağmen müdahalemizi yapardık.

Şark Tara: Turgut Bey, kararlı insandı, rejim yapıyorum derdi ve yine kararlı insandı, yemek yerim derdi yerd. Yine bir gün bizde sıkı bir rejim yemeği vardı. O sabah terasa çıktı. Bir köşede fındık vardı, hepsini bitirdi. Bir defa da yan yana oturuyor, yemek yiyoruz. Kendi yemeğini hızlı yerd. Biz mühendisler hızlı yeriz, ama o hepimizden hızlı yerd. Bakım çatalıyla benim tabağımdan alıyor. "Yahu insaf yahu, benim yemeğime niye dokunuyorsun?" Gülerdi. Turgut Bey, arkadaş olarak da çok iyiydi, çok güzel briç oynardı.

Cüneyt Canver: Ben bir gün Uğur Mumcu'ya HEP olayını anlatmak için gittim. "Bunu yazacağım" dedi Mumcu. Konuştuktan sonra dedi ki: "Özal'a söyle, bize güvenmez, bize *Pravda* diyor, bize sempati duymuyor, Ercan Vuralhan yatak odasına ilişkin sırları Cavit Çağlar'a para karşılığı satıyor." Ben de bunu gittim Turgut Özal'a söyledim. Özal'ın o zamanki hafif yıkılmış vaziyetini hiç unutmayacağım. Şöyle söyledi: "Cüneyt, ben onu zırlı araçlar alımda üzerine gelindiğinde ne kadar korumuştum değil mi?" O zaman siyasette vefanın, sürekli dostluk ve düşmanlığın

olmadığı ortaya çıkmıştı. Gerçekten Ercan Vuralhan için az şey yapmamıştı Özal.

Özal'a Semra Hanım'ın etkisi

Ertuğrul Özkök: Semra Hanım tabii enteresan bir kişiliktir. Semra Hanım'a bence kamuoyunda çok haksız eleştiriler de yapılmıştır. Bence Semra Hanım'ın yanlışı 90'ların başında siyasete girme yanlışıdır. Onun dışında ben Semra Hanım'ın Özal'ın yanında çok büyük yanlışı olduğunu inanmıyorum. Tam aksine, Turgut Bey'i birçok yerde doğru yola getiren, yaptığı yanlışı düzelten bir işlev görmüştür. Mesela laiklik konusundaki Turgut Bey'in gidebilecekken başka yerlere gitmesini engelleyen önemli rolü vardır Semra Hanım'ın. Ben o bakımdan Semra Hanım'ın fonksiyonunu negatif olarak görmedim. Daha çok pozitifdir.

Şerif Egel: Semra Hanım inandığı zaman çok yardımcı olurdu hepimize. Bakın çalıştığım şirkette Irak'a İskenderun üzerinden yaptığımız bir ihracatta, ki bu ihracat Kuveyt savasından önceydi ve kritik bir çelik malzemeydi. Bunun gidip iznini Planlama'dan ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan almıştık. Herkes tarafından bilinen bir işti. Fakat o zaman Türkiye'nin Irak'la anlaşması çerçevesinde, Merkez Bankası üzerinden, ancak Türk mallarını Irak'a satabiliyorduk. Yabancı malı satma imkânımız yoktu. Bu dediğim mal, özelliğinden dolayı çeliğin, dışardan geliyordu ve Irak'ın ihtiyacı vardı ve bunu da biz gittik, Planlama'ya ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na anlattık. Başka büyük işle beraber olduğu için tek bu işin ithal olarak gelip gitmesine izin verdiler bize.

Biz malları getirip gönderirken İskenderun'daki bir gümrük memuru, bunlar kaçakçılık yapıyor, dışardan hakkı olmadan mal ithal edip Irak'a Merkez Bankası anlaşmasıyla gönderiyorlar, diye hakkımızda soruşturma açıyor şirketin ve geliyorlar İstanbul'a ifademizi almak için üç tane vesaikleri yapan arkadaşımızdan bu ifadeleri alıyorlar ve bu arkadaşlarımızı amme davası açarak İskenderun'da mahkemeye verdiler. Mahkeme günü ben de onlarla İskenderun'a gittim. Oradaki sayın hâkim hiçbir ifadeyi dinlemeden hapse atılmalarına karar verdi, bir dahaki seferki mahkemeye kadar

ve üç ay sonraya bir gün verdi. Yani üç ay, üç tane çocuk hapiste kalacaktı İskenderun'da. Tabii aileleri perişan oldu, hepsi başımızda. Hiçbir şekilde halledemeyince Turgut Bey'e gittim. Turgut Bey o zaman politik olarak çok meşguldü, git sayın Kaya Erdem'le konuş dedi.

Fakat Semra Hanım hadiseyi gördü, benim ne kadar üzüldüğümü gördü. Beni de çok severdi Semra Hanım, "Şerif" dedi, "sen akşam eve gel" dedi, "ben Turgut Bey'i hiçbir yere bırakmıyorum, karşılıklı birer köfte veririm size oturur yersiniz, bu işi halledersiniz" dedi ve cidden gece her şeyi yasak etti Turgut Bey'e. Beraber oturduk ufak masanın köşesinde, mutfakta Turgut Bey'le yemek yerken, Semra Hanım dedi ki, "Bu iş hallolacak Turgut" dedi ve Turgut Bey'le oturup nasıl halledeceğimize karar verdik. Ona göre yazılarını yazdık, hepsini yaptık ve iş halloldu sonunda. Arkadaşları kurtarabildik hapisten ama Semra Hanım'ın buradaki yardımı ve etkinliğini hayatımda unutamam.

ABD'ye şükran mektubu olayı

Bilgin Yazıcıoğlu: Şükran mektubu davası var. *Sabah* gazetesi yazmış. Güya Özal yardımlarından dolayı ABD elçisi Hupe'ye teşekkür mektubu yazıyor filan. Rahmetli Muammer Yaşar Bostancı da var davada, gazetenin sahibi Dinç Bilgin var, şahsiyeti var. O davaya bayağı canı sıkılmıştı. Açtı ama, ona rağmen merhametli tarafı, dava devam etmekteyken, Muammer Yaşar Bostancı öldü.

Beni hemen çağırttı. Duymuş haberini, hem ailesinden başsağlığı dile, hem davadan derhal, kendisini azat et, çıkar. Yani biz ölü insanla uğraşmayız, bu bize yakışmaz, dinen de caiz değildir dedi. Benim kafa yapım itibariyle değil dedi. Sonra biz kazandık onu ve bir hayli yüklü tazminat da sayın Dinç Bilgin'den alındı.

Özel televizyonlar kıtının eseri?

Erol Aksoy: Türkiye'de ilk bir özel televizyon vardı: Star TV. Orada biliyorsunuz, Uzan ailesiyle Ahmet Özal ortaktı. Bir de TRT vardı. Biz grup olarak 92-93'te çok para kazanıyor-

duk, çok vergi ödüyorduk ve bankacılıkta ben belki de yanılmışım, şahsen bir doyma gelmişli, yeni şeyler yapmak istiyordum, şahsen. Yeni bazı teşebbüslere girmek, yeni konularda kendimi tatmin etmek istiyordum. O zamanlar bir TRT vardı, bir de Star vardı. Star'ın tutumu biraz agresifti. Zannedirim, birçok kişiye o zamana göre hücumlar oluyor, hak-sızlıklar yapılıyor diye düşünmüştüm. Bana bir proje geldi, sektörel bir çalışma yaptık. Şöyle düşündüm, bankacıydım ama 30-40 bankayla rekabet ediyordum. Halbuki televizyona baktığımızda bir TRT, bir de özel sektör televizyonu vardı. Bir Ziraat Bankası ve bir tek özel banka gibi, ikinci bir özel bankaya muhakkak yer vardı. Onun için bu sektörde ikinci bir özel televizyona yer olacağını düşündüm. Bankacı olduğum için de pek haberlere ve politikaya girmek istemedim. Hatta onun içindir ki, ismini Show olarak seçtik, show yani entertainment, yani eğlence; bir ailenin akşam televizyonun önünde buluşması gibi ve her kesim insana, kadınlar, çocuklar, emekliler, erkekler, bekârlarda başarılı olacak bir televizyon modeli geliştirdik. Hatta hatırlarsanız, Show TV'nin haberleri fotoğraf gibi şipşak gelip giderdi. Şu anda Cine-5'le uyguladığımız metot. Politikaya karışmadan sadece bir show televizyonu olmak istedik. O zaman da en büyük iki grup, basın grubu, yani, *Hürriyet* gazetesi ve *Sabah* gazetesi ortak olmayı kabul ettiler. Benim grubum yüzde 60, yüzde 20 *Hürriyet*, yüzde 20 *Sabah* olarak başladık. Böyle bir ortaklık, tabii işin başında muvaffakiyet getirmeye adaydı. Nitekim daha Show TV yayına başlamadan bir ay önce çoluk çocuğa "Hangi televizyonu en çok seviyorsun?" dediğimizde, bazıları Show TV diyordu, daha hiç görmeden, bu bakımdan bir avantajla başladık.

Özal'a Kemer'de suikast girişimi

Zeynel Abidin Erdem: 1992 tarihinde biz Sayın Özal'la Antalya mıntukasında bugün Türkiye'nin iftihar kaynağı olan, ve döviz getiren bir büyük otelin açılışına gittik. Yanımızda Ercan Vuralhan, Barlas Doğu ve birçok milletvekili vardı. Barlas Doğu dedi ki: "Yahu beyler, burada otelde karşılayacağımıza Sayın Özal'ı gidip askerî havaalanından alalım."

Bende de o zaman bir araba vardı, Antalya'ya götürmüştüm. Çok hızlı bir şekilde, kesilmiş olan yollara rağmen, atlattıktan sonra Sayın Özal'ı Askeri havaalanında karşıladık, herkesten evvel. Öpüştük, konuştuk, ondan sonra tekrar Barlas Doğu bir fikir daha ortaya attı. Dedi ki: "Beyler şimdi gidelim otelin kapısında da önce biz karşılayalım." Çok sevdiğimiz ve çok da içimize sindirdiğimiz bir davranıştı bu. Sayın Özal'a yağ olsun veya herhangi bir şey olsun diye değil. Liyakatı dolayısıyla biz bu sevgi dolu hareketi yapıyorduk. Yine bütün yasaklara rağmen arabaya ben, Barlas Doğu, Ercan Vuralhan'la bindik.

Açılışı yapılacak olan otelin yoluna düştük. Fakat yolda bir sürprizle karşı karşıya kaldık. Eğer izin verirsiniz onu Barlas Doğu tüm çıplaklığı ile anlatsın ve Türkiye'nin gelişmiş bir cumhurbaşkanının bazı şeyleri de sakladığını, memleket ve milletin aklının karışmaması için bazı şeylerin de konuşulmaması gerektiğini bugün Barlas Doğu'nun izahıyla görmüş olalım.

Barlas Doğu: Havaalanına karşılamaya gittik. Zeynel Bey oradan bir Tofaş ürünü bir araba kiralamıştı. Biz havameydanına herkesten evvel gittik, oradaki küçük seremoniyi düzenledik. Karşıladık ama onlardan önce çıkık. tekrar büyük bir süratle, Zeynel kullanıyor, yanında galiba Ercan Vuralhan var, ben de arkada oturuyorum. Büyük bir süratle geçiyoruz. Belek civarında bir yerde ben bir adam gördüm. Yol da da jandarmalar var. Diyelim ki her 500 metrede bir jandarma var, tüfekli. Cumhurbaşkanı gelecek. Araziye doğru silahıyla dönmüş, yola arkasını vermiş, araziden gelecek bir hareket olur mu diye böyle bir tedbir düşünmüşler. İki sıra yolda. Çok da hızlı gidiyoruz. Bir ara yolun ortasında bir adam gördüm. Elinde ceketi böyle sarılı duruyor gibime geldi. 140 ile geçtik adamın yandan. Zeynel'e dedim: "Yolda silahlı bir adam var." Acı bir fren. Hemen ordan döndük, aynı yoldan geriye doğru döndük. Yolumuzun üzerinde bir jandarma astsubayını da yanımıza aldık. Büyük bir süratle tekrar aşağı doğru geçerken, adam yoldan karşı tarafa atladı ve çahlara doğru girmeye başladı. Hemen araba ile önüne indi Zeynel. Acaba jandarmayı yanımıza mı aldık, sonradan mı aldık onda bir tereddütüm var. Ama benim üzerimde iki si-

lah var. Arabadan indik, adamı silah ile esir aldık. Ellerini kaldırdı, elbisesine sardığı şey bir tüfekti. Ellerini kaldırdı, üzerini aradık, bir de tabanca var üzerinde. Hüviyetini aldık. Evet bir avcı. Ama öyle bir tatil gününde erken saatte av yapmak olası değil. Neyin nesidir biz tereddütte kaldık. Jandarma astsubayına teslim ettik. Ruhsatını aldık, hüviyetini aldık, Ankaralıymış. Ankara'da oturduğu yeri tespit ettik falan. Ama adamı yine avcı kimliğinde mütalaa edip, jandarmaya teslim ettik ve otele döndük. Hemen duyuldu bu. Turgut Bey duydu, "Ne yaptınız?" dedi. "Efendim işte böyle böyle yaptık" dedim. "Barlas ne yapmışsa iyi yapmıştır" dedi. Güldük geçtik. Aradan on gün falan geçti. Ankara'da o adreste, bir grup terörist yakalandı. Çok kuvvetle muhtemel, bizim o gün tespit ettiğimiz kişi de bir terörist idi. Terörist dediniz, rahmetli Özal'ın vurulduğu kongre geldi aklıma. O da enteresan bir anıdır.

Cengiz Aslan: Özal'ın rutin kan tahlilleri Düzen Laboratuvarı'nda Prof. Yahya Laleli tarafından yapılırdı. Prof. Yahya Laleli çok kıymetli bir biyokimya hocamız ve ağabeyimizdi. Ankara'da çok güzel bir laboratuvarı vardı ve o sıralarda yeni PSA diye bir test yapılmaya başlanmıştı. Biz normal çekapların içine PSA'yı da dahil etmiştik. Bu arada PSA'sının hafif yükseldiğini tespit ettik. Birtakım tetkikler yapıldı; Türkiye'de ultrasonografi falan, bunu açıklayacak bir bulgu, bu PSA'nın yükselmesini açıklayacak bir bulgu bulunamadı. Yine biz dışarıyla temas ettik. Bu PSA yüksekliğinin daha henüz o sıralarda tam bu oranlar, free PSA'lar falan çıkmamıştı. Kesin olarak neyin ne olduğu söylenemiyordu. Böyle ortalama bir şeyden bahsediliyordu. Bu ne tam hiçbir şey yok, ne bir şey var denilen bir ölçüdeydi, PSA'sı. Sonradan ya da o sırada Marmara Üniversitesi'nin dekanı olan Atıf Bey diye bir arkadaşımız bu konuyla en çok ilgilendi.

O da bize bir başka kanaldan da, başka yerlerde de, Houston'da Dr. Scardino ile temasa geçmemizin uygun olacağını söylediler. Bu konunun öncülerinden biriydi. Dr. Scardino ile Dibeki direkt temasa geçti. Biz oraya gittiğimizde biyopsi yapıldı ve biyopside henüz çok ilerlememiş bir safhada prostat kanseri olduğu anlaşıldı. Ve prostat kanseri teş-

hisinden sonra da kendisine birtakım tedavi önerileri, işte, radikal prostatektomi, ilaç tedavisi, şua tedavisi vs. tavsiye edildi.

'O avantajları, dezavantajları dinledikten sonra radikal prostatektomiye karar verildi. Ve bu ameliyatı oldu. Bu ameliyat büyük, ağır, bir ameliyat. Bu ameliyatı olduktan sonra çok büyük bir şanssızlık, bacaklarında, bacaklarına masaj yapsın diye uygulanan bir alet, lenfanjit meydana getirdi. O lenfanjitten dolayı çok sıkıntılı günleri oldu. Yüksek ateşler. O lenfanjite bağlı, epey ağırlı sıkıntılı durumlar oldu. Bana o zaman günlerden bir gün dedi ki, yani hepimiz işte bir gün gideceğiz falan ama, Allah inşallah bana ani bir ölüm nasip eder.

Böyle ıstıraplar çekerek yaşamak çok zor. Vakti saati gelince, ani bir ölümden daha iyisi yoktur gibi aramızda ilk defa ve son defa bir konuşma geçmiştir, öyle. Sonra döndük.

Çatlı Özal'ın yemeğinde!

Kaya Toperi: Şimdi Özal, bu yurtdışı gezilerine büyük önem verirdi. Her defasında, işadamlarını, geniş sayıda işadamlarını da götürürdü. Şimdi, evvela uçak kalkar. Cumhurbaşkanı, eşi otururlar. Sonra kalkar, dolaşır Özal. Herkesle sohbet eder, herkese takılır. İşadamlarını dinler, onların ne gibi sorunları var? İşte basınla konuşur. Tabii hemen bizim gazeteciler, ellerinde teypler, hemen orada manşeti kurtarmaya bakarlar. Yani... Özal da her defasında ilginç bir şeyler söyler, efendim, ne bilciyim, Gap TV 10 dakika Kürtçe yayın yapsa ne olur diye bir laf eder. Süleyman Demirel'e bir göndermede bulunur veya düşündüğü bir şeyi söyler.

Hemen basın alır onu, şey eder, ondan sonra, biz, gittiğimiz yere merkezden bütün gazeteler gelir. Onları okur, pek keyiflenir. Aa, bak Güneri bunu yazmış, Ertuğrul Özkök bunu yazmış, bilmem şu şunu yazmış, bazen, onları telefonla arar. Bir defasında şimdi, basınla konuşmayı çok severdi. Telefonu açtı, Ertuğrul'a bir şeyler söylüyor. Efendim, dedim, bu background olsun, dedim. Ertuğrul bak, dedi, Kaya background olsun, diyor, dedi. Yani, onu da söyleyemez. Mesela bir gün TRT Genel Müdürü Kerim Aydın Erdem'e

kızmış, çağır bana dedi. Kerim Aydın Erdem geldi, oturuyoruz, konuştuk falan.

Bak dedi, Kaya sana ne diyecek, dedi. Efendim, ben dedim, tabii söylenmesi gereken şeyi söyledim. Bu gezilerde hakikaten yorulmazdı. Devlet başkanlarıyla konuşur, işadamlarını toplar, dertlerini dinler, orada anında çözüm bulmaya çalışırdı. Çok da şey de vardı, enteresan şeyler de olurdu. Şimdi, gittiğimiz, hele bu son Orta Asya gezisinde, bize büyük ikramlarda bulunuyorlar. En çok şeyde, Kazakistan'da, at eli, at başı gibi şeyler veriyor. Biz iyi kötü kaytarabiliyoruz. O kaytaramıyor, yemek yiyor. Her şeyde, bize kızılıyordu bize, siz niye yemiyorsunuz, adamlar bak bu kadar masraf etmişler, emek vermişler, ayıp oluyor. Efendim, biz hastayız falan diyorduk. Fakat bir defasında, olmayacak bir eti bana koydurttu. İşte öyle hınzır tarafları vardı. İşte ben, aldım, ne yapayım? Yanımda da bir bakan oturuyor. Şöyle böyle, çat pat anlaşıyoruz. İlk günler zor oluyordu. Fakat sonra yavaş yavaş anlaşıyorduk. Kazakistan'dayız, birisi bana ne iş yaptığımı sordu, anlattım ben, Türkçe, İngilizce filan baktı. "Ha, sen baş akılcı" dedi. Enteresan, tabii ben o eti ne yaptım, yaptım yere düşürdüm. Ve öylece onu idare ettik. Ve hiç şey etmezdi. Kendisi böyle, merakla yerdi. Şimdi, Türkmenistan'dayız. Türkmenbaşı bir yemek verdi. Sırf Cumhurbaşkanlığı heyetleri, böyle U masa, sanatçının biri geliyor, biri gidiyor. Biri geliyor, saz çalıyor. Bizim İbrahim Tatlıses gibi söyleyenleri var. Ondan sonra Türkmenbaşı bakanı çağırdı, onun bakanı... Özal da beni çağırdı. "Kalkın, oynayın" dedi, "yoksa ben oynayacağım" dedi, Özal. Ben kalktım bakanla şöyle biraz oynadım. Sonunda Türkmen dansçı kızlar geldi. Altı tane kız geldi, altı kişiyi dansa kaldırdılar. Biri de beni dansa kaldırdı. Ben de başladım Türkmen kıza uyup onun gibi oynayıp şarkı söylemeye. Bir ara baktım, Özal'la Türkmenbaşı kahkahalarla gülüyorlar. Sonra beni çağırdı Özal, "Ne dedi biliyor musun?" dedi. "Ne dedi efendim?" dedim. "Sordu" dedi, "bu senin başdansçın mı?" diye." "Hayır, baş akılcım dedim" dedi. Kahkahalarla güldük. Bu tarafları da var. Çok şakacıydı rahmetli. Yani, bambaşka bir insandı. Hep diyorsunuz ya, sevgi veren, sevecen bir insandı. Hani, boş bulunup bir şey söylersiniz, o hiç at-

lamazdı. Mesela bir akşam telefon etti. Saat yarım filan, ben de bir yerden gelmişim. Telefon çaldı, açtum. Kendi evimdeyim, daha lojmanda değilim. "Ne yapıyorsun?" dedi. "Otobüs bekliyorum" dedim. "Yahu" dedi, "sana kaç defa dedim, oradan otobüs geçmez, diye. Atla bir taksiye köşeye gel" dedi. Atlayıp köşeye gittik. Bir defasında da, tatlı anılar da vardı. Bu Afrodisyas'tayız. Rahmetli Kenan Erim o şeyi açacak. Ben de o ara BBC televizyonu gelmiş, mülakat ayarladım, rahmetliyle. Makyaj yaptılar, tarak aradı. Ben hep tarak bulundururum yanımda, "Kaya, tarağını versene?" dedi. Verdim, saçını taradı. Döndü Semra Hanım, "Niye Kaya Bey'in tarağını kullandın?" dedi. "En temizi onunkidir" dedi. Yani böyle tarafları da vardır, çok şeker tarafları da vardır, tabii.

Azerbaycan'a ilk gittiğimizde, yani Elçibey zamanında bir yemek verildi orada. Bayağı bir kalabalık yemektir; sanki arkalarda bir yerlerde ben Abdullah Çatlı'yı gördüm. Daha sonra bir arkadaşla da, ismini hatırlamıyorum, galiba Cengiz Aslan'la konuştuk. "Yahu oradaki Abdullah Çatlı değil mi?" diye birbirimizle konuştuk. Öyle bir izlenim edindik. Orada onu görmüş olabiliriz. Enteresan bir grup vardı. Hatta orada Elçibey'in en çok sevdiği şarkı "Çırpınırdı Karadeniz", onu hep beraber ayakta söyledik, milli marş gibi. Ve adamın gözlerinden yaşlar geliyordu.

Çatlı danışmanı gibi bir şeydi zaten Elçibey'in o tarihlerde.

Abramowitchz'den Özal'a uyarı

Murat Özçelik: Ocak ayında 93. vefatından birkaç ay önce, Clinton'u ziyaret etmek üzere geldiğinde Carnegie Vakfı'nda konuşacaktı. Carnegie Vakfı'nın başkanı da eski Ankara büyükelçisi Abramowitchz'di. Şimdi Abramowitchz ertesi sabah yapacağı sabah kahvaltısında çok önemli senatörler, kongre üyeleri, NSC yani Milli Güvenlik Konseyi'nden insanlar. Çok elit bir tabakayı çağırmıştı, davet etmişti. Çünkü onun bölgeye ilişkin tahlillerini, değerlendirmelerini dinlemek üzere. Şimdi, akşam büyükelçi, akşamüzeri diyeyim, beni aradı. "Murat" dedi ve cumhurbaşkanı da gelmişti Washington'a, "Murat cumhurbaşkanının yarın yapacağı konuşmayı bana faksladılar ve faksı gördüm. Bu faksta, bu

metinde Özal'ın kendi tahliliyle ilgili hiçbir şey yok. Bence sadece bürokratik bir metin hazırlanmış. Bu metin herkes tarafından burada bilinen, hiçbir özelliği olmayan Özal'ın katkısını getirmeyecek bir metin" dedi. "Yani eğer Özal gelip de yarın bu metni okuyacaksa, ne olur bir şey yapılabilir mi? Okumasa bunu..." Şimdi o akşam görmeyecektim zaten Özal'ı. Dedim ki, "Vallahi bu saatten sonra benim, hele Cumhurbaşkanlığı'ndan ayrılıp Washington'a geldikten sonra böyle bir şeyi o kademeyi geçerek yapabilmem mümkün değil" dedim. "Pek bir şey olacağını zannetmiyorum ama eğer kendisini görürsem ifade ederim, söylerim" dedim. Öyle dedik ve kapattık. Sabahleyin Carnegie'da o hakikaten seçkin kişilerin davetli olduğu kahvaltıda tanıtıldıktan sonra sıra Özal'ın konuşmaya geçmesine geldi. Yerinden kalktı ve kürsüye doğru yürürken, burada tabii bir şeyden dolayı da mutluluk duyuyorum, kürsüye doğru yürürken kalktım doğru yürüdüm yanına hafifçe eğildim ve dedim ki, "Sayın cumhurbaşkanım lütfen elinizdeki metni okumayın. İrticalen konuşun" dedim ve geçtim. Bilirsiniz kartlara yazılırdı hani, kartlardan okurlardı. Söylediğim yerle kürsü arasında diyelim ki on beş adımlık mesafe var.

Oraya çıktı. O başlangıç nezaket cümlelerini okudu. Onu bir kenara koydu. Ve herhalde Balkanlar'da Bosna-Hersek üzerindeki izahatında Bogomillerden başlayarak, Osmanlılarla Avrupalılar arasındaki fay hattının ortaya nasıl çıkışıyla ilgili tahlilini koyduğunda; işte sonra Abramowitchz tahliliydi. Söylemek istediğim şu: bu insan tüm diğer kuruluşların kendisine verdiği bilgileri ciddi bir elemenden geçirip ileriye doğru ne yapıları ortaya koyan ve onun inisiyatifinde olmaktan çekinmeyen bir insandı. Dış politikayı da bu çerçevede yürüttüğünü zannediyorum. Onu biliyorum.

George Bush: Türkiye'nin bir Avrupa Birliği üyesi olması lazım ve inanıyorum ki olacak. Ve zaten bu Özal'ın da öngördüğü bir şeydi. Bence siz Avrupa Birliği'ne aitsiniz. Eski cumhurbaşkanınız Demirel de bana bu yönde atılan adımlardan bahsedince umutlandım. Bence olan şudur: insanlar gördü ki, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bile, Türkiye Batı için stratejik anlamda çok önemli bir ülkedir. Şu noktada, Rusya'nın bir hegemonya arayışı içinde olduğunu

sanmıyorum. Ama bence Çöl Fırtınası Harekâtı'ndaki sadık desteği nedeniyle, Türkiye'nin şu anda çok daha güçlü bir sesi var bu konuda. Ve ben burada, ülke için birçok şeyler yapan Turgut Özal'ın hakkının verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bence Demirel de çok iyiydi. Ama konumuz Özal, ve bence kendisi tarihe "güçlü ve sert, çetin lider" olarak geçecektir. Size şunu söyleycim; bizim Yüce Mahkeme'mizde bir söz vardır: "Büyük milletler, büyük insanlar gibi, sözlerini tutmalıdırlar; onur sözlerini." Özal'ın sözü çok iyiydi. "Şunu yapacağım" diyordu ve yapıyordu. "Şunu şunu arayacağım" diyordu ve arıyordu. Neticede, ben sadece Özal'a inanan biri olmakla kalmıyorum, ben ülkenize ve ülkenizin dünyadaki önemine de inanıyorum.

Özden Sanberk: Dış politikayı gayet iyi biliyordu. Fakat dış politikada büyük bir pragmatik yaklaşım içerisinde ama belli bir strateji içerisinde hareket etti. Hiçbir zaman stratejik olmayan bir adım attığını hatırlamıyorum. Çünkü kafasında bir dış politika, Türkiye'nin dünyadaki yeri mevcuttu...

Tabii dış politikada hiçbir şey yapmadan oturursanız, aslında riskli olan budur. Olayların üzerinize gelmesini önlemeniz mümkün değil, dünya dönmeye devam ediyor. Yani Sovyetler Birliği'nin dağılmasının sebebi Türkiye değil, Körfez krizinin ortaya çıkmasının sebebi Türkiye değil. Ama bunlar oldu. Şimdi bunların nasıl yönetileceği, yani kriz yönetimi yahut kriz olmadan önce olabileceği düşüncesiyle neler yapılabilir, onun planlarını yapmak gerekir. Tabii onun gözünde, Ortadoğu'da Türkiye'den başka dört önemli ülke vardı. Bunların bir tanesi İsrail, bir tanesi İran, bir diğeri Suudi Arabistan, diğeri de Mısır'dı. Bu dört ülkeyle Türkiye'nin ilişkilerinin iyi olmasının bölgede Türkiye'nin ekonomik ve siyasi bakımdan çok kazançlı kılacağı görüşü kendisine hâkimdi. Dünyada tabii, dünya ülkelerini de bir sıralamaya tabi tutardı... Mesela Japonya onun gözünde çok önemliydi. Bu arada tabii Çin, biliyorsunuz o dönemde hem Japonya'yla hem de Çin'le hem ekonomik ilişkilerimiz, hem yatırım ilişkilerimiz, hem de ticaretimiz epey geliştirdi. Amerika Birleşik Devletleri'nin zaten dünyada süper güç olarak önemli bir yeri vardır, bir de Avrupa'da Almanya üzerinde çok durmuştur. Almanya'yla ilişkilerimizin olabilecek en iyi seviyeye gel-

mesi mümkün olmadan Türkiye'nin Avrupa'yla ilişkilerinin, özellikle Avrupa Birliği'yle ilişkilerinin iyileştirilmesini çok zor görmüştür.

Ali Bozer istifasının perde arkasını anlatıyor

Ali Bozer: Cumhurbaşkanı ile bir dışişleri bakanı çok sık temaslarda bulunur. Benim de bu kontekst içinde rahmetli Özal ile sıkça temasım oluyordu. Bir seferinde bana dedi ki: "Sen New York'a gidiyorsun. Ben de o sırada Washington'da olacağım. Sen New York programını öyle hazırla ki Washington'a da gelebilesin ve Bush'u beraber görelim." "Tabii" dedim. Başka bir gün bana dedi ki: "Ben Bush ile ikili görüşmek istiyorum. Sen sizinkilere söyle Amerikan büyükelçileriyle bir temasta bulunsunlar, bakalım Bush bunu nasıl karşılayacak?" Biz de bu talimatı yerine getirdik ve çok olumlu bir cevap geldi. Ben de Sayın Özal'a Başkan Bush'un kendisini resmî toplantılardan evvel bir süre baş başa görebileceğini ilettim. Bir parantez açacağım; o zaman "telefon diplomasisi" diye bahsedilen hususlar, tenkitler, şimdiyle mukayese edin, şimdi bunlar diplomasiinin temel unsurları haline geldi bunlar. O zaman bu kadar dar bir yaklaşım vardı. En son ben Amerika'ya gidiyorum, veda etmeye gittim. "Programı yaptın değil mi?" dedi, "Washington'a geliyorsun?" "Geleceğim" dedim. Gittik, New York'ta konuşmamızı yaptık, ikili temaslarımızın bir kısmını yaptık. Ondan sonra Washington'a gittim. Ben programı şöyle biliyorum. On beş-yirmi dakika iki başkan konuşacaklar, sonra da heyetleri çağıracaklar. Antrsambr yapmak kadar normal bir şey yoktu. Fakat bu biraz uzadı. Uzadıkça ben de rahatsız oldum. O arada sonradan öğreniyoruz -bunun doğru olup olmadığını, gerçeğin ne şekilde olduğunu hâlâ bilmiyorum-, bir kısmı diyor ki Bush, Baker'i çağırdı. Bir kısmı diyor ki Baker daha evvel geldi. Şu veya bu, ama Baker'in orada mevcut olduğu muhakkak. Tabii Özal'ın buna karşılık beni de davet etmesinde isabet vardı. Ama bu Özal'ın olduğu kadar orada not tutan arkadaşların da göreviydi. İkaz edeceklerdi. Etmemişler. Toplantı bitince ben basından keyfiyetin böyle olduğunu öğrendim. Sonra Özal buna dedi ki: "Yahu nasıl olsa beraber

yemeğe de gideceğiz.” Ama bu beni üzdü. Burada Özal’ın fevkalade iyi niyetli olduğuna samimiyetle inanıyorum. Ama bir de insanların kendi prestijlerini, manevi şahsiyetlerini koruma mecburiyetleri vardır. Basın da öyle yazıyor ki, beni rencide ediyor. Ben ona rağmen görevde kalmak durumunda olsam, derlerdi ki ben “Efendim bu adam öyle bir adam ki ne yapılırsa yapılsın kabul ediyor”. Ben de böyle bir damga yemek istemedim. Onun için orada istifa etmedim, New York’a döndüm, bazı görüşmelerim daha vardı. Bazı yayın organları bunu eleştirdi. Bu eleştiren kişilerin devlet işlerine tam manasıyla aşına olduklarını sanmıyorum. Döndüm, toplantılar iki üç gün sürdü, geldim, daha valizimi açmadan Sayın Başbakan Akbulut’a telefon ettim. “Ben İstanbul’a gidiyorum” dedim. “Olmaz efendim, sizi görmem lazım.” Dedim ki açıkça: “Ben şu şu şu sebeplerden dolayı istifa etmek istiyorum.” “Dur Allah aşkına, başımıza iş çıkarma şimdi” dedi. Fevkalade beni caydırıcı bir nitelikte konuştu. “Hayır efendim” dedim. O zaman, “Ben gideyim İstanbul’a, döneyim, sonra konuşalım” dedi. “Peki” dedim. Fakat o iki günü dahi bekleyemedim. Hemen ertesi günü telefon ettim kendisine: “Ben rahatsızım kusura bakmayın, ben istifayı size de takdim ediyorum hemen, Özal’a da vereceğim.” Beni hemen çağırdı, kırk beş dakika konuştuk. “Sen yanlış yorumluyorsun” dedi. Ama bana işin nasıl cereyan ettiğini söylemedi. Yani acaba Baker eskiden beri var mıydı, yok muydu ben de sormadım. “Ben sizin bu husustaki samimiyetinize inanıyorum. Fakat ben kendi şahsiyetimi korumak zorundayım.” dedim. Benim yaşım da o zamanda biraz ilerlemişti. Bu konjekt içinde kendisiyle ayrıldık.

Kaya Toperi: Şimdi bakın, o da enteresan. Ali Bozer Bey de çok saygı duyduğum, çok değerli bir dışişleri bakanıydı. İşte politikacı. Özal-Bush görüşmesi olacak, Washington’dayız ve Özal ile Bush baş başa görüşecekler. Biz de içeride, Ali Bey, Baker, büyükelçi hepimiz oturuyoruz, ayakta sohbet ediyoruz. Bir ara bir şey oldu, Baker çıktı. Sonra yemeğe geçilirken, Özal, Bush ve Baker geldiler.

Hatta Özal’ın söylediği: “Yahu” dedi, “biz otururken” dedi, “Baker geldi, bir şey söyledi, o da oturdu, ben de ‘Şimdi niye oturdu?’ diyemedim” dedi. Hakikaten ben de şimdi kendimi

onun yerine koyup, "Yahu bir dakika siz oturun, ben de benim dışişleri bakanımı çağırayım" diyebilir miydi, diyemez miydi bilemem, ama demek zor bunu. Bir nevi komplo oldu, yani. Çünkü bir şey söylemeye geliyor. "Otur" diyor, Bush ona.

Onu ama basın çok istismar etti, hep herkes Ali Bozer'e saldırdı. Özal'a saldırdılar.

Yani bu tip şeyler oluyor. Mesela benzer bir şey daha oldu. Biz, Clinton'la görüşüyoruz, hatta randevuyu Cumhurbaşkanlığı olarak biz sağladık, yani, başka bir kurumun yardımını pek görmedik. Ve randevumuz, dediler yarım saat vakti var, şeyin, Clinton'un, Stefanopulos geldi tam yarım saat sonra. Saati gösterdi, boşver, bize biraz daha kahve getir, dedi. Toplantı bir saat sürdü.

"Galatasaray Tanju'yu satmakla akıllılık yaptı"

Işın Çelebi: Şimdi Fransa'da haziran 91'de Batı Avrupa Birliği toplantısına gittik. Rahmetli Özal orada konuşma yaptı. Biz de yanındaydık. Özal, sohbeti çok hoş bir insandı. Dünyayı takip eden ve dünyada olup biteni tartışmayı çok seven bir insandı ve Paris'te öğlene doğru otelde bir faks geldi. Dedi ki bana: "Tanju Galatasaray'dan Fenerbahçe'ye transfer olmuş." Benim çok koyu Galatasaraylı olduğumu biliyor. Kendisi de koyu Fenerbahçeli. Ben tabii çok üzül-düm. Dedi ki, "Üzülme, üzülme" dedi, "Galatasaray burada daha çok akıllılık etmiş" dedi. Sonra, yıllar sonra baktık, geriye döndüğümüzde Özal'ın görüşleri açısından çok da yanlış olmadığını görüyorum. Ama burada Tanju'ya haksızlık etmeyeyim. Tanju da Fenerbahçe'ye çok hizmet etti. Çok da saygı duyduğumuz bir futbolcu. Onu da antreparantez belirtmek istiyoruz.

Zeynel Abidin Erdem: Avustralya'dan döndük. Önce Malezya'da bir konaklama yaptık. Malezya'da çok büyük ilgi gördü Sayın Özal ve işadamlarımız. Birçoğu da orda ufak tefek bağlantı yaptılar. Arkadan Pakistan'a indik. Pakistan'da da çok büyük bir alaka gördük. Ardından Türkiye'ye on iki saatlik bir uçuş yapmak üzere uçağa bindik. Ben de rahmetli Ziya Kalkavan Bey'in yanında oturuyorum. Arkalarda 15-16 veya 20. sırada hatırlamıyorum. Pilot anons etti, "Sayın cumhur-

başkanım, sayın konuklarımız, sayın bakanlarımız, on beş dakika sonra Ankara Havaalanı'na inmiş olacağız. Şu kadar uçtuk, bu kadar kaldık, bu kadar hizmet verdik, teşekkür ederim. Sayın cumhurbaşkanına da hayırlı inişler" dedi. İki üç dakika zaman geçti. Uçakta büyük bir patlama, hostes, havada, böyle, uçtu. Tabaklar, çanaklar bardaklar, havalar da, insanlar koltuklara vurdu, büyük bir gürültü ve yaklaşık 600 metre bir düşüş oldu. Tabii kesinlikle hepimiz gittik zannettik. Tabii Özal'ın o zamanki refleksini merak ediyoruz.

Hostes yerinden kaldırıldı. Doktor Cengiz Bey muayene etti. Özal mikrofonu aldı, "Korktunuz mu? Bu bir kader olabilir" dedi, "ama bütün başarılarınızı bu uçak taşıyamadı, çok iyi bir geziydi. Onun için" dedi, "zorlandı Türkiye'ye girerken, hadi geçmiş olsun" dedi. Kapattı mikrofonu, cesurdu ve sonra aramızda dolaştı, tek tek uğradı, herkesin hatırını sordu. Hostese ve yaralanan arkadaşlara geçmiş olsun dileklerinde bulundu. En arkaya gitti. Bütün hosteslere, "Bu hizmetinizden dolayı kızım hepinize ayrı teşekkür ederim" dedi. Hepsini kucakladı. İnsanlara haklarını, manevî haklarını verirdi. Sonra Ankara Havaalanı'na girdiğimiz zaman çok güzel bir konuşma yapıtı ve bu konuşma Türkiye'ye getirdiklerini içeriyordu. Arkadan dedi ki: "Bundan sonraki yolumuz daha uzun." Böyle güzellikler yaşadık.

Ahmet Çalık: 93 yılı gelmişti. Bizim temel atma aşamasına gelmiştik. Orta Asya'ya bir gezi yapacaklarını ve bu gezide bütün Orta Asya Türkî devletleri gezeceğini ve oraları hayatlayken ben, ömrüm vefa etmişken, bir kez daha her tarafı gezmek istiyorum demişti.

Ne kadar uçak ihtiyacı olursa tahsis ederiz, demişti ve belirli bir sayıda genç işadamları arkadaşlarımız da bu geziye katılmıştı. Hatırladığım kadarıyla iki büyük uçakla gidilmişti ve işadamları bakımından önemli, ufuk açıcı bir gezi olmuştu. Kendileri de o gezide çok detaylı gezdiler. İşte Türkmenistan'da Merv şehrini, Sultan Sencer'in yattığı şehri ziyaret ettiler.

Bunun dışında da Orta Asya'da Buhara'yı, Semerkand'ı, Türkistan'ı ve bütün şehirleri gezdi. Tabii çok, bizim için büyük bir anı ve bu gezisinde, Sayın cumhurbaşkanımız, rahmetli, hürmetli Türkmenbaşı ile beraber ilk

fabrikamızın temel atma töreni gerçekleşti. O bizim açımızdan çok önemli bir anı.

Şimdi şöyle söyleyeyim, tabii ki Türkmenistan'daki yaptığımız işlerde Sayın Özal'ın, bütün Türk işadamlarının desteğini, başta Sayın Saparmurad Türkmenbaşı cumhurbaşkanı olmak üzere, Türkmen halkının büyük sevgisini ve yakınlığını gördük ve 250'ye yakın Türk insanına Türkmenistan vatandaşlığı verildi. Yani biz kendimizi hiçbir zaman orada bir yabancı gibi hissetmedik ve bunun neticesinde de orada çeşitli yatırımlar gerçekleştirdik. İşte bizim rahmelli cumhurbaşkanımızın temel attığı ilk fabrika bir işti. Avrupa Yatırım Bankası yüzde 20 hisse senedi olarak ortak oldu. Ve bugün o fabrikanın ürünleri dünyanın her bir tarafına Türkmen pamuğundan konfeksiyon olarak, dünyanın Woolmark dahil, dünyanın en büyük mağazalarına ihraç olmakta. Bunların yapımında en son Sapar Murat Türkmenbaşı Tekstil Kompleksi adındaki büyük bir komplekse tamamen finansmanı, Japonya ve Japoneksim'den sağlandı ve bu kurulan fabrika da bütün ürünlerini yine Amerika, Avrupa, hatta şimdi önümüzdeki günlerde Japonya pazarına ihraç edecek. Yani finansman yurtdışından, makineler yurtdışından, yatırım Türkmenistan'da ve bütün ürünleri şeye gitmekte, gelişmiş ülkelere.

“Özal, İslam Kerimov'u hiç sevmedi”

Cengiz Çandar: Türkî cumhuriyetlerle ilişkisinde bir bilgi İslam Kerimov, Özbekistan cumhurbaşkanını hiç hazzetmedi. O adamı sevemedi bir türlü. Ve komünist eskisi, diktatör tipli olarak görüyordu. Diğerleriyle ilişkilerinin zaten çok daha başındaydı. Türkî cumhuriyetlerle ilişkide Ebulfez Elçibey'e çok sempati duyuyordu. Uçakta o son diyalogumda benim, uçak Ankara pistindeydi, ben yerimden kalktım, o indi, uçak bizi İstanbul'a götürdü. İki gün sonra Turgut Özal öldü zaten. O son diyalogda Azerbaycan için özellikle Elçibey için Türkiye'ye çok yakın, çok bağlı bir adam. Bu adam giderse ki altını oyuyorlar, biz yalnız Azerbaycan'ı kaybetmeyiz, Azerbaycan Türkiye'nin Orta Asya'ya rampasıdır, geçit kapısıdır, Orta Asya bağlarımızı da kaybedebiliriz dedi. Tür-

kı cumhuriyetlere bakış açısındaki en önemli husus, Türkiye ile Türk dünyası arasındaki o jeostratejik, yani enerji, dünyanın ileri gelen 10-15 ülkesinden biri yapmak isteşindeki kozlardan biri. Türkı cumhuriyetleri bir dünya pazarlarına taşıyıcı lokomotif olarak Türkiye'nin kullanabileceğı geniş bir jeopolitik alan olarak görüyordu. Aynı şekilde Türkiye'nin Asya ile bağlantısı açısından geçiş alanı olarak görüyordu. Çünkü Turgut Özal sürekli kestirim yapmayı severdi. Ve dünya ticaret hacmi rakamlarına bakarak, 2000'li yılların ortalarına doğru dünya ticaret hacminde Asya'nın aslan payını tutacağını görüp, Türkiye'nin Avrupalılığı kadar, Asyalılık yanını da bir koz olarak kullanıp coğrafi olarak ve kültürel ve iktisadi olarak Türkı cumhuriyetler üzerinden o Asya koridoruna ve o alana, Türkiye'yi odaklamak istiyordu.

Gündüz Aktan: Avrupalılar Özal'ı nasıl gördüğünü oturup söylemezler. Nasıl görmüş olabileceğini biz tahmin edebiliriz. Herhalde, yani, Türklere baktıklarında kendi zihinlerinde uyanan bir imaj var ya ikili. Bunların, akıllı, modern, girişken bir yönleri var, ama bunların bir de Şarklı yönleri var, görüntüleri dahil olmak üzere. Anlatabiliyor muyum? Sanıyorum ki Özal'da da bunu buldular. Batılılar, özellikle Avrupalılar, insanlara dokunmaktan kaçınırlar. Clinton bunlara bir istisnadır. Hele yani Fransızlar, İngilizler, Almanlar... Şimdi bunlarla toplantı olduğu zaman Özal, hepimizin yaptığı gibi mesela kolundan tutabilir bir adamın. Bunlar hemen irkilirler, bundan. Sanıyorum ki bunu Şarklı bir jest olarak düşünüyorlar.

Saate uymamasını Şarklı bir şey diye düşünüyorlar. Türkiye'yi anlatmasını, biraz fazla kendini anlatıyor, diye düşünüyorlar. Fakat, öte yandan bunun keskin bir yönü olduğunu, kararını verdikten sonra, gözü kara, oraya doğru gidebileceğini kendilerinin türünde bir kültür sahibi olmamakla birlikte, biraz dinden gelen, belli derinliği de olan bir kültürü, bunların kültür saymakta zorlanacakları bir kültürü olduğunu, herhalde hissediyorlardı. Ama sonuç olarak şunu söyleyeceğim. Övgülerinden çok da sevmedikleri gibi bir izlenim edindim. Yani kendinden görmedikleri bir izlenim edindim.

Amerikalılarla daha rahat anlaşıyordu. Çünkü kendisi-

nin de Amerikalılara çok büyük saygısı vardı ve Avrupa'yı küçük görüyordu Özal. Yani Avrupa'nın bu izlediği politika-nın, İngilizler farklı, çıkar yol olmayacağını, küreselleşme o dönemde başlamıştı. Küreselleşmeye bunların uyamayacağını, Amerika'nın veya Anglosaksonların her zaman bunla-rın önünde gideceğini, çünkü, bir şeyi yapmaya karar verdiklerinde sonuna kadar gidebildiklerini, Avrupa'nın bunu yapamadığını görüyordu. Bundan dolayı Avrupa'yı küçüm-süyor, Amerika'yı da takdir ediyordu.

Tabii bu duygular, karşı taraftan da hissediliyor. Dolayısıyla Amerika'nın da kendisine bir sempatisi var. Zaten çok sayıda Amerikalı arkadaşı da vardı. Yani arkadaş olarak, arkadaş vardı. Gerçek arkadaşları. Onun için Amerikalılar da ona karşı. Tabii bunun sonucunda George Bush'un cenaze-sine gelmesi beklenirdi. Gelmemiş olması, tabii işte Ameri-kalılarda da demek ki tam bir karşılıklı sevgi uyanmadığını gösterebilir bize.

Hikmet Çetin'i korkutan sözler

Hikmet Çetin: Bir akşam, Özbekistan'da böyle bir sohbet sırasında otururken, bir iki tane de basından arkadaşımız vardı. Böyle gece geç vakitti.

Dedi ki, "Türkiye'nin iki sorunu var" dedi. "Bunlar çözülmeden" dedi, "Türkiye'nin önü açılmaz" dedi. "İştice dışişleri bakanı olarak, Hikmet bunları bilir" dedi. Orada basından örneğin Fehmi Kuru arkadaşımız, "Nedir bunlar?" dedi. "İşte bir tanesi Kıbrıs'tır" dedi. "Bir tanesi de Güneydoğu ya da Kürt konusu, ne dersiniz deyin. Bu iki konu" dedi, "çözülmeden, Türkiye'nin önü açılmaz" dedi.

O sırada, "Nasıl?" dediler. Saat gece geç vakitti. Belki de anlatacaktı. Ben de tabii dışişleri bakanı olarak böyle bir tartışmaya girmek istemedim, bir şeyler söylemem gerekebilir, diye, "Galiba vakit gecikti" dedim. "Siz, yorulduunuz" dedim. "Doğru, doğru" dedi ve kalktı, bir şey söylemedi.

Ayrıntularını söylemedi. Vefat edince, halen o gazeteci arkadaşlar beni gördüklerinde, işte bırakmadın, diyorlar, sistem de ediyorlar, yani anlatacaktı, bunun nasıl çözüleceği konusunda.

Olmadı ama bilinen şeylerdi aslında bir anlamda ama bunların çözülmesi gerektiğini söylüyordu. Yani şekil bakımından olmasa bile, mutlaka çözülmek gerektiğini söylüyordu.

İşte ben kendisine, işte Kıbrıs'ı sizin zamanınızda çözmediniz, diye, yani Türkiye çok güçlüydü, dedi, kendisi o zaman yani Körfez bunalımı sırasında, özellikle Amerika nezdinde, Bush nezdinde. Çok prestiji vardı. Olmadı, dedi. Benim, dedi, bazı düşüncelerimi dedi, hükümete uygulatamadık, dedi tam olarak.

İşte biliyorsunuz o dördü bir çözüm öneriyordu. Yani Türkiye, Yunanistan, KKTC, Güney Kıbrıs'ın birlikte oturarak bu işi çözmelerini istiyordu. Tabii Türkiye'nin bilinen ve devam eden görüşü, işte bu daha çok, iki tarafın konusudur. Doğrudan Türkiye ve Yunanistan taraf değildir görüşüne biraz ters bir görüştü. Ama o öyle çözülebileceğini düşünüyordu. Ve Amerika'nın o dönemde Körfez krizindeki destek nedeniyle Türkiye'ye çok yardımcı olabileceğini düşünüyor idi ama yapamadı, dedi.

Bush ve Özal İtmuzünde ne konuştular

Engin Güner: Camp David'e geldiğimizde çok kötü bir hava vardı. Yağmurlu, sisli, adeta göz gözü görmeyen bir hava vardı. Orada hepimize ayrı ayrı birer ev verildi, dağ evi tipinde, ahşap, gayet güzel döşenmiş evlerdi bunlar. Akşam yemeğe davet etti Başkan Bush bizi kendi evinde, oraya gittik.

Orada tam bir aile atmosferi içinde yemek yendi. Başkan Bush'un kızı vardı, eşi vardı, General Scowcraft vardı, Özal, Semra Hanım ve ben vardık. Orada çok samimi bir ortamda akşam yemeği yendi, konuşuldu.

Orada dikkatimi çeken bir husus oldu. Bütün gece boyunca muhakkak ki rahatsız edilmemesini falan söylemiştir ama Başkan Bush'a sadece bir tek telefon geldi. O da bir senatörden. O da Özal'ı tanıyan bir senatördü, selam söyledi. O da ona söyledi. Onun dışında hiçbir telefon gelmedi. Bizde öyle bir şey düşünemiyorum. Yüzlerce telefon gelir.

Yemekte daha çok tabii Türkiye konuşuldu. Özel şeyler konuşuldu. Çocuklar vesaire, öyle çok samimi bir havada geçti ondan sonra bir film seyredildi.

Çocuklarla derken belki şey yapıyorum ama şimdi tabii tam hatırlamıyorum detayları ama eşler de olduğu için tabii her şeyden konuşuyorlardı. Ama daha çok dediğim gibi tabii Türkiye konuşuldu; Türkiye'nin önemi, stratejik önemi, nasıl ilerde çok büyük bir ülke haline geleceği daha çok tabii bunlar konuşuldu. Ondan sonra ertesi gün resmî bir toplantı yapıldı, sonra Beyaz Saray'a geçilerek orada bir basın toplantısıyla bu noktalanmış oldu.

Tabii Camp David'i ziyaretin önemi şudur: o zaman Türkiye ve Amerika arasında bir stratejik işbirliği konsepti geliştirilmiş oldu. Bugün de bu strateji yürürlüktedir ve önemli bir toplantı olmuştur.

Ve Özal'ın hem zekâsından hem de vizyonundan ve bu yakın davranışlarından o da etkilenmişti. O kadar etkilenmişti ki kendisini Camp David'de ağırlamıştı. Bildiğiniz gibi Camp David sadece çok önemli, Amerika tarafından çok önemli görülen devlet başkanlarının ağırlandığı yazlık bir yer diyelim. Veyahut dinlenme yeri daha doğrusu, çünkü dağlık bir arazide. Ve Camp David'e Özal ile birlikte gittik. Ben de kendisiyle birlikte gidenlerden biriyim. Çok kısıtlı bir kadro gidiyor oraya. Gazeteciler kesinlikle giremiyor. Biz işte tabii cumhurbaşkanı, eşi, özel doktoru, eşi, başyaveri, koruma müdürü ve ben Camp David'e gittik. Bir yirmi dört saat Camp David'de geçirdik. Aslında Camp David'e gidişimiz de biraz olaylı oldu, çünkü hava muhalefeti dolayısıyla helikopter, Andrews Havaalanı'ndan kalkan helikopter, Camp David'e inemedi.

Yolda bir havaalanına indik. Ve bizi Camp David'de beklemekte olan Bushlar da o havaalanına telaşla koşmuşlar. Bizi, koşarak adeta yetişip karşılayabildiler. Ondan sonra orada her iki başkan yol boyunca konuşmaya karar verdiler o zamanki Körfez Savaşı konusunu. Başkan Bush, yanındaki o zamanki Ulusal Güvenlik Danışmanı General Scowcraft ve ben, dördümüz, başkanlık limuzinine bindik. Ve 45-50 dakika süren yol boyunca Körfez'in değerlendirmesi yapıldı. Ve önemli konuşmalar cereyan etti.

Orada özellikle Bush, tabii hep notlarını aldım ben bunların, General Scowcraft da aynı şekilde not aldı, Türkiye'ye çok medyun olduğunu Özal'a özellikle çok teşekkür ettiğini

söyledi. Körfez konusunda değerli değerlendirmelerde bulunduğunu ve Amerika'ya yol gösterdiğini söyledi. Ondan sonraki gelişmeler konuşuldu. 91 martı sonu oluyor, dolayısıyla hemen birkaç hafta sonra da zaten büyük göç olayı başlayacaktı. Oradaki gelişmeler ve ileride neler olabileceği konuları konuşuldu.

Tabii buradaki en enteresan konulardan biri de bizim aklımıza takılmış olan acaba Amerika niye sonuna kadar gitmedi, Bağdat'a yürümedi sorusuydu. Gerçi o soru soruldu ama ona tatminkâr bir cevap aldığımızı söyleyemem.

Hepimizin bildiği birtakım gerekçelerle Amerikan kamuoyu, Amerikan askerleri olarak zayıf verilmemesi, Vietnam sonrası Amerikan kamuoyunun bu konularda çok hassas olduğu, Saddam'ın demokratik bir biçimde devrilmesinin daha doğru olacağı gibi birtakım gerekçeler söylendi ama bu, o konudaki şüpheleri bizim kafamızda tamamen gidermedi.

Cengiz Aslan: Camp David, Körfez Savaşı'ndan sonra Turgut Bey'in yönlendirici mahiyette olan düşünceleri ve tavrının bir cins teşekkürü mahiyetinde bir geziydi. Çok arkadaşça, çok samimi bir şekilde orada ağırlamak için davet ediliyordu. Ondan önce de Gorbacov tarafından Kremlin Sarayı'nda ağırlandı. Hemen bir ay içinde, aynı ay içinde neredeyse Camp David'e intikal etti. Ortadoğu'nun geleceği hakkında Sayın Bush'la çok samimi konuşmalar yaptığını biliyorum. Ama teferruatı hakkında bir bilgim yok. Ortadoğu'nun geleceği hakkında Turgut Bey'in birtakım endişeleri vardı. O konuda tahmin ediyorum, onlara, bir nevi danışmanlık yapıyordu. Yanlış bir adımın atılmaması açısından.

Hangi Özal?

Cengiz Çandar: Turgut Özal bir kere Cumhurbaşkanlığı makamını terk etmeye kararlıydı ve bu ikinci değişim programı dediği ve bir vesile ile söylediğim bir Cumhurbaşkanı Turgut Özal var, bir de Cumhurbaşkanı olana kadarki Turgut Özal var, cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'la yenilenmiş. Turgut Özal plan ve projelerini bir siyasi parti ya da bir siyasi hareketle gündeme getirecekti ve onun ciddi çalışmaları içindeydi. Ve hemen inmeyecekti ama seçimlere yakın

bir vakit kala, fakat cumhurbaşkanlığı süresi dolmadan önce kesinlikle inecekti. Bunları biz defalarca kendisiyle konuştuk. Kadro politikası ne olacak, ne edilecek. Hatta ben kendisine bu işadamları camiası filan bu sizin ilgi alanınızdır, bizim anladığımız işler değil. İşte TÜSİAD filan deyince, biraz küfürlü bir edayla boşver TÜSİAD'ı gibilerinden bir el hareketi yaptı, lafi da söyledi. Ben çok şaşırdım. "Niye öyle diyorsunuz?" dedim. "Bunlardan bir şey çıkmaz, TÜSİAD'dan falan; genç işadamlarına yönelmek doğrudur" dedi. "Genç işadamlarına bakalım" dedi. Yani TÜSİAD'ın o ekibi yerine onların ikinci kuşağı ve Anadolu'daki yeni ivmeyi ele almak lazım diye konuştu.

TÜSİAD'ı kaypak ve muhafazakâr saydığı bir anda kafamda canlandı. Mesut Yılmaz'a ilişkin olarak bir gün gülererek Okluk Koyu'nda şunları söyledi, gülererek de değil ciddi, ben gülmüştüm tersine. "Ben ondan (Mesut Yılmaz'dan) nerdeyse 20-25 yaş büyüğüm ama ben ondan çok daha radikal ve devrimci bir adamım. O benim yanımda çok daha tutucu ve muhafazakâr bir adamdır" dedi. "Benden genç olacak, ben ondan görüş, zihin, ruh olarak çok daha gençim" dedi. Mesut Yılmaz ile bir de böyle kuşak farkına rağmen bir zihniyet ve içgüdüsel radikallik farkı da vardı, bunun farkındaydı o.

Fakat Cumhurbaşkanı Turgut Özal farklı bir Turgut Özal'dır. Hukukun değerini, kendisine yapılan haksızlıkları gördüğü vakit ve aynı zamanda ekonomik reformları hukuk olmadan, onların hukukî çerçeve içine sığdırılması söz konusu olmadan çok sağlam bir şekilde yerleşmeyeceğini de fark etmeye başladı. Ve çok da okuyordu. 141 ve 142'nin, Türk Ceza Kanunu'nun meşhur maddeleri, 163'ün kaldırılması doğrudan doğruya Turgut Özal'ın eseridir. O bakımdan insan hakları ve hukuk konusunda cumhurbaşkanlığı döneminde farklı bir Turgut Özal'ı gördüğümüzü söylemek durumundayız. Bir önemli husus Turgut Özal'ın kişiliği ve karakteri ile ilgilidir: Turgut Özal kuramcı, teorisyen filan değildi, pratik adamıydı Turgut Özal ve yolda yürürken öğreniyordu bazı şeyleri. Yalnız öğreniyordu, öğrendiği şeyi de hemen uyguluyordu, uygulayıcı olduğu için. Yani ben filanca tarihte böyle demiştim ya da bilmem kaç sene falan tu-

tumda ısrar ettim, ben bu görüşümü, tutumumu değiştirmem demiyordu.

Emre Kongar: Özal'ın yaptığı en önemli atılımlardan biri, olumsuz anlamda söylüyorum, devletin İslamlaştırılması idi, bunu kendisi de bir iki defa çok net bir biçimde ifade etmişti. Bugüne kadar toplumdaki hep İslamî eğilimlere destek veriliyor, oysa asıl sorun devlet yapısında devletin İslamlaştırılması gerekiyor dersi. Kendi liderliği döneminde yani özellikle başbakanlık döneminde ama sonra cumhurbaşkanlığına çıktıktan sonra da devletin İslam'a bakışını önemli ölçüde değiştirdi. Bu tabii ılımlı İslam çerçevesinde Suudi Arabistan gibi şeriat rejimi olan bir ülkede tabii olumlu bir adım sayılabilir, ama Türkiye Cumhuriyeti gibi laik ilkelere göre düzenlenmiş bir ülkede, herhangi bir dinî anlayışın ılımlısının bile olması siyasete girdiği takdirde, devlete girdiği takdirde kesinlikle bir geri adımdır. Bu çerçevede Özal Türk siyasetine ılımlı İslam'ı terim olarak da, eylem olarak da sokmuş bir liderdir ve bir şeriat devletinde ileri bir adım sayılabilecek bu atılım, laik bir devlette fevkaledede önemli bir ölçüde gerilemeyi getirmiştir.

Emin Çölaşan: Turgut Özal bir şeriatçı mıydı, laik bir insan mıydı? Turgut Özal dindar bir insandı, onda hiçbir kuşku yok. Peki dindar bir insan paraya nasıl bu kadar düşküncüdü? Turgut Özal'ın beyanları vardır, 1983 seçimlerine girmeden önce; ben bir orta direğir. Malvarlığını açıklamıştır. Bir ev veyahut iki ev. Bir veya iki tane araba. Böyle eski model Amerikan arabaları. Çok az bir para. Çok az bir altın. Kendisi açıklamıştır bunları. Şimdi bir baktığınız zaman Özal ailesi bugün trilyonlarla oynamaktadır. Peki bu para nereden gelmiştir? Bunları teraziye koyduğunuz zaman tabii ki olumsuz... Bir Papatyalar olayı yaşanmıştır TC'de. Handedan olayı yaşanmıştır. Yalaka bir takım türetilmiştir. Bazı gazeteciler kuryesi olarak kullanılmıştır resmen. Yani gazetecinin ahlaksızlığıdır; bir başbakana, cumhurbaşkanına, yahut bir başkasına gazeteci kuryelik yapamaz. Gidip de Talabani ile, Turgut Özal beni size gönderdi, selamları var; şöyle şöyle diyor... Ondan sonra tekrar kalkıp, gelip, efendim böyle böyle diye kuryelik yapamaz. Köşk gazetecileri türetilmiştir. Medyadaki yozlaşma Turgut Özal'la başlamıştır. Ama

şunu da söylemek gerekir açıkça: demek biz de yozlaşmaya uygunmuşuz medya olarak. Yani biz de bir şey bekliyormuşuz. İşte o alevi de Turgut Özal parlattığı zaman biz de yozlaşmışızdır.

Ben Turgut Özal dönemini ağır biçimde eleştiren bir gazeteciydim ve bunu da size çok açıklıkla söylüyorum, içimden gelerek yapıyordum. Yani ben Turgut Özal döneminde ANAP iktidarı ile yakınlaşmış olsaydım ben de köşeyi dönerdim onlardan pek çoğu gibi. Ağır eleştiriler getirdim bunlara. Hepsi belgeliydi, somut olaylardan kaynaklanan şeylerdi.

Mehmet Barlas: Özal bir sentez; hatta çok bilinen deyimiyse Özal Malatya-Amerika sentezi. O sentezi, içindeki öğelere baktığınız zaman bir kere Anadolu yarattı. Babası Anadolu'da devlet memurluğu yapan, annesi öğretmenlik yapan ebeveynler. Özal bir kere onlardan temel bir kültür almış. İkincisi Özal bir Cumhuriyet çocuğu. Cumhuriyet'ten iki yıl sonra doğmuş, Cumhuriyet çocuğu. Cumhuriyet'in bütün öğretilerini almış. Laikliği, modern denilen çağdaş eğitimi... O kadar ki namaz kılmayı, o muhafazakâr çevreye rağmen namaz kılmayı Teknik Üniversite'deyken, öğrenciyken ilk defa öğrenmiş.

Ama sonra toplumdaki diğer öğeler de devreye girince Özal'da farklı bir kişilik oluşmuş. O sentez genişlemeye başlamış. Mesela bana anlattığı zaman, "Biliyor musun annemle babamın başına ne gelmiş? Bir Cumhuriyet Bayramı'nda zorla dans bile etmişler" diye anlatmıştı. O bizim modern diye gördüğümüz Özal Cumhuriyet Bayramı'nda annesi ile babasının başına geleni zorla dans bile etmişler diye anlatırdı.

Sonra devlete girmiş, Teknik Üniversite'den sonra. O dönemin bütün fırtınalarını Teknik Üniversite'de yaşamış. Yani İkinci Dünya Savaşı'nın bitimini, işle Fevzi Çakmak olayını, Çok partiye geçişi yaşamış. Sonra Amerika'ya gitmiş, eğitim görmüş. Teknik Üniversite'den sonra. Elektrik Etüt İdaresi'nde devleti öğrenmiş. Devlette, halkla devlet ilişkilerini sonrada çalışarak GAP'ın ön hazırlıkları yapılırken görmüş. Sonra 1960'ta müteahhitlerle karşı karşıya gelmiş. Mesela Keban Projesi. Keban Barajı Projesi'ni anlatırken karşısına birtakım müteahhitler gelmiş. Müteahhitlerden birisi de Süleyman Demirel, Morrison Şirketi'nin temsilcisi, Galiba Sü-

leyman Demirel'le kesişip aralarının ilk açıldığı nokta; Süleyman Demirel Morrison Şirketi'nin temsilcisi olarak Keban Barajı için ihaleye giriyor ve Özal da onu reddediyor, pahalı buluyor fiyatını. Onu görmüş; yabancı müteahhitlerle, devleti bu tarafında otururken pazarlık etmeyi öğrenmiş.

Sonra özel sektöre geçmiş 1970'li yıllarda. MESS'in genel sekreteri olmuş, özel sektörün ne olduğunu görmüş. Devlet Planlama müsteşarı olmuş, devleti bir daha görmüş. Arkasından bakıyorsunuz, Sabancılar'da çalışmış, daha önce Koçlar'da çalışmış. Yani Anadolu, Amerika, Ankara, İstanbul, büyük sermaye, devlet sermayesi, yerel özellikler, bütün akımlar, bütün bunların hepsi Özal sentezini yaratmış. Dünyayı çok iyi bilen, ülkesini çok iyi bilen, cin gibi de bir adam olduğu için, açık noktaların nerede olduğunu, Türkiye'de neyin neyi durdurduğunu, hangi barajı açtığı zaman neyin hareket edebileceğini, neyin rüşvetle, neyin yasayla döndüğünü, devletin ve özel sektörün her konumunda bulunarak öğrenmiş.

Bir de Amerika'yı gördüğü zaman, bakmış ki orada bu işler geride kalmış, çok farklı yollar var. Benim, mesela Özal'da en etkilendiğim nokta Özal'ı Amerika'da ameliyat için gittiği sırada bir langirt dükkânında çocuk oyunlarını oynarken gördüm. "Ne yapıyorsun?" dedim. Dedi ki "Bunlar hepsi bilgisayar. Bu çocuklar gelip burada oynuyor, bizim çocuklar da bunu oynamazsa bu bilgisayar çağını yakalayamaz" dedi. "Bu dükkânda hep çocuk görüyorum, geldim bakıyorum" dedi. Sonra döndü, Türkiye'de birdenbire bilgisayar ithalatına yöneldi ve bütün elektronik ithalatında gümrük sıfıra indi. Onun orada aldığı dersten. Bizim çocuklar da kullansın diye.

Şöyle bir Türkiye hayal ediyordu, kentli nüfusu çok fazla olan bir Türkiye. Özal'ın gözündeki Türkiye'de İstanbul'un nüfusu 25 milyon olduğu zaman, işte Ankara 10 milyonlara dayandığı zaman, İzmir 7-8 milyon olduğu zaman, Trakya-Adapazarı-Bursa üçgeni hiç olmazsa 30-35 milyona geldiği zaman Türkiye'nin bir kere Güneydoğu sorunundan kurtulacağına, geri kalmışlık sorunundan kurtulacağına inanıyordu. Biliyordu ki bütün bu bölücü terörizm, az gelişmişlik, bölgesel sosyal adaletsizlik aslında kırsal kesimdeki insanla-

rın fazla olmasına bağlı. Bir kere diyordu ki şehirler büyümlü. İkincisi Türkiye'de devletin değil milletin zengin olduğu bir modele inanıyordu. İnanmıyordu ki Türkiye'de devlet çok zengin olursa, vergileri toplar, haraçları toplar. Devlet çok büyüsün vatandaş giderek küçülür diyordu.

Özal'ın gözündeki Türkiye vatandaşın zengin olması yoluyla devletin güçleneceği bir Türkiye'di. Özal'ın gene hayal ettiği bir Türkiye, devlet küçük olmalıydı. Devletin yetkileri azaldıkça ve admimerkeziyet çoğaldıkça, yani merkezin yerel üzerindeki etkisi azaldıkça Türkiye daha ileri olacaktı. Türkiye'de insanın önündeki, yani teşebbüs gücünün önündeki bütün engellerin kalkmasına inanıyordu. Ve bütün bunun modeli tabii Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'ydı, bunu da görmüştü. Ve Türkiye'de devletçi modelin Türkiye'yi çarpıtmasına, tek partili rejimden kalan o çok sesliliği reddetmiş alışkanlıkların Türkiye'nin geri kalmışlığına sebep olacağına inanıyordu. Ve bir hayal etti, Türkiye Amerika gibi Türkiye'di. Yani Avrupa'yı da küçük görüyordu aslında. Amerika gibi bir Türkiye'di.

Cengiz Çandar: Turgut Özal bir sağ siyasi akımdan geliyor, Demokrat Parti akımından geliyor. Dinci bir akımdan gelmiyor, onun altını çizmek lazım. Eylemci de bir kişiliği var. Bu benim 68 kuşağından bir sol eylemci olmamdan ötürü çok hoşlanırdı, bizlerin o tarihte ne yaptığı ve neyi yaptığını. Sohbet etmeyi, konuşmayı. Bir de iddiacı, rekabetçi bir tavrı vardı. İşte, bana işgalleri, boykotları falan anlattırdıktan sonra, ben de biliyor musun Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesinin elebaşlarından biriyim. Tabii rekabetin diğer unsuru Süleyman Demirel'in o taraklarda bezi yoktu, o sırada. Eylemci bir kimliği yoktu bu adamın demeye getirirdi. Orda bilc rekabet unsuru vardı.

Orta Asya gezisinde parti kurmayı konuştuk

Fevzi Kahraman: Bir Balkan gezisi oldu. Bu gezide biz yine Özal ile zaman zaman yalnız kaldığımızda yeni kuracağımız partiyi, gene bu teşkilat meselesini tartıştık. Zagreb üzerinde uçuyorduk hiç unutmam, gene sordu "Örgütlenme ne sahfada?" diye. Ben de dedim ki, "Efendim bir tereddüt var,

yani size belki kimse sormaz, cesaret edemez, ama biz bir taraftan gazeteciliğimize verin, bir taraftan gençliğimize verin, bir taraftan da böyle işte patavatsızlığımıza verin” dedim. “siz hakikaten Köşk'ten inecek misiniz? Yoksa böyle şey mi yapıyorsunuz, yani kamuoyunda 'gelsin, gitsin', bu tartışılın mı istiyorsunuz? Hakikaten inecek misiniz?” dedim. Bana söylediği şu: “Devletin başıyım ben. Ben inmeden, bugün ineceğim diye ilan edersem, işte filan ay ineceğim, inanın bana dersem, bu doğru olmaz. Devleti felç ederiz. Dolayısıyla ben ineceğim saatte ineceğim. Hepsi bu kadar. Bir an önce kurun bu örgütü” dedi. Ayrıldık oradan.

Ondan sonra Orta Asya gezisi başladı. Çalışma sürüyor yine. Özbekistan'da, Özbekistan devlet başkanı Kerimov ile bir resmi toplantıya katılmışlardı. Biz de gazeteci arkadaşlar ile dışarıda bekliyoruz. Ben gazeteci sıfatıyla gittim o toplantıya zaten. Kerimov ile birlikte heyetlerin önünde geliyorlar. Şimdi burada da Türkiye'de parti kurulması düşünülmü mü? Beni gördü uzaktan, işaret etti parmağıyla, gittim yanına, “Ne oluyor örgüt?” dedi. Yanında Kerimov, şimdi orada yürürken örgütü anlatacağız! “Müsait bir zamanınızda arz edeyim efendim” dedim. “Epey gelişme var” dedim o kadar. “İyi, görüşelim bakalım” dedi.

Özbekistan'a gitmişiz, parti konuşuyoruz orada yani. Özel bir görüşmemiz olamadı bizim. Ama sürekli mesaj geliyor, görüşmek istiyor diye. En son Azerbaycan'da Kaya Toperi Bey beni aradı. 12'de çıkmıştı yemekten. Kaya Bey dedi ki: “Turgut Bey sizi bekliyor. Bir yere gideceğiz” dedi, “neresi olduğunu bilemiyorum ben.” Kaya bey şu anda hayatta, biliyordur bu söylediklerimi eğer unutmamışsa. Beni birisiyle buluşturdu. “İşte bunlar parti kurmaya çalışıyorlar, biz bunları birleştireceğiz” dedi Kaya Bey. “Yani bunları Mesut Bey ile birleştirmemiz lazım, anlat buna” dedi, yani o adam bana anlatacak, “kurmayın bu işi” diye, kimse o, ismini de bilmiyorum, Çankaya'da görevli galiba. Bana işte: “Kurmayın, bir tek senin tabanın varmış, diğerleri o kadar hevesli değil, kurmayın bu partiyi.” Sanki ben itelemişim gibi bir durum da oldu, dedim benimle alakalı değil bu iş, yani “parti kuralım” diyorlar, bana da “yardımcı olur musun” diyorlar, ben de Ege'de sınırlı olmak üzere yardımcı olmaya çalışıyorum, hepsi bu.

Ertesi gün Ankara'ya yola çıkmıştık, 15 nisan perşembe. Herkes de işte uçakta geziyor, onlara merhaba diyor, bunlara merhaba diyor, geçti yerine oturdu, ben de dedim herhalde Ankara'da oturup konuşacağız.

15 nisan perşembe işte Azerbaycan'dan çıktık, Türkiye sınırına da girmiştik. Özel Kalem Müdürü Sayın Volkan Bozkır Bey geldi, "Cumhurbaşkanı seni emrediyor" dedi. Gittim yanına, hanımefendi yanında oturuyordu, ben geldiğimde Semra Hanım yan koltuğa geçti. Başka da kimse yok. Oturduk yan yana, "Ne oluyor bu örgüt meselesi, hâlâ sonuçlanmadı mı?" dedi. Tabii bana Ege'yi soruyor, her tarafı soracak hal yok. Ben de bunun üzerine dedim ki, "Efendim, 11 gündür bu gezide müşahede ettiğim bir şey var, izin verirsiniz bunları aktarmak istiyorum" dedim. Ve kendisine, "Bürokratların, gazetecilerin, işadamlarının ve siyasetçilerin parti kurulmaması lazım geldiğini, Turgut Bey'in inmeyeceğini ve netice itibariyle de partisinin tutmayacağını ve en önemlisi de sizin Mesut Bey ile aranızdaki kırgınlık izale edilecek, sizi barıştıracığı söyleniyor. Benim 11 gündür burada edindiğim izlenim bu" dedim. "Bunların içerisinde sizin bürokratlarınızdan da söyleyen oldu, Kaya Bey de hatta böyle düşünüyor" dedim. Turgut Bey'den ilk defa, tabiri caizse, kendi hatasını da söyleyebilen bir şeyle karşılaştım. Bana döndü, dedi ki, "Bak benim üç tane hatam oldu" dedi. Tahmin ediyorum saat 14.00 civarı falan uçakta. "Birincisi, bu siyasi yasaklar meselesini kamuoyuna referandumla götürmemek lazımdı. Bu meseleyi ben Meclis'te çözmek lazımdı. Yanlış bir iş yaptım" dedi. "İkinci, Semra Hanım'ın il başkanlığı konusunda fazla ileri gittik. O konuda fazla direnmek lazımdı. O da bir hata oldu" dedi. "Üçüncüsü, ben bu zatı tanımadım. Ben insan tanıdığuma çok inanırım, iyi analiz ettiğime çok iyi güvenirdim" dedi. "Bu zatı ben tanımadım" dedi. "Onun için kim kimle barışacaksa barışsın kim kimle birleşecekse birleşsin, ben asla ne barışırm, ne birleşirim, bir an önce kurun partiyi" dedi. "Ben ikinci değişim programını hayata geçirip vatandaşın bir beş yıl daha isteyeceğini. Tahmin edemezsiniz, vatandaş bizi ikinci kez iktidara getirecek" dedi. "Ekonomideki altyapı reformlarını gerçekleştirdik. Bir de üst sistemde çok ciddi anlamda değişiklikler yapma-

mız lazım. Bu reformlar o zaman işe yarayacak. O yüzden bir an önce kurun bu partiyi, bu partiyle bu değişikliği gerçekleştireceğiz” dedi. Bizim uçak Esenboğa Havaalanı'na vardı, ondan sonra da bir daha karşılaşmak nasip olmadı.

Hayatındaki en üzüntülü sene

Cengiz Aslan: 17 nisandan önce Turgut Bey'in belki hayatındaki en üzüntülü sene, öldüğü senedir. Bu gerek Türkiye'deki siyasî kanadın kendisine davranış şekline dolaylı olarak, o sırada cumhurbaşkanıydı; gerek kendi partisi ve gerekse Süleyman Bey'in tutumu ve partisinin tutumu Turgut Bey'i ileri derecede üzüyordu.

O müteessir vaziyette, yani o üzüntülü anlarında, özellikle kafasını Bosna'ya ve Azerbaycan'a teksif etmişti. Azerbaycan'da bir kan dökülüyordu. Bosna'da ayrı bir kan dökülüyordu ve kendisinin bunun çözümünde bir misyonu olduğuna inanıyordu yahut bir şeyle yapabileceğine inanıyordu. Onun için zannederseniz ilk önce İslam Konferansı'nı, bazı isimleri söylemekte şeyim olabilir. İslam Konferansı'nı toplamak için, İslam ülkelerinde bir olağanüstü toplantı istedi. Senegal'e gittik.

O sıralarda oldukça yorgundu. Senegal'e gittik. Gene üzüldü, yani İslam dünyasının, bu iki İslam ülkesinin içinde akan kandan dolayı, hiç ilgilenmediklerini ve aldırış etmediklerini söyledi. İştirak düzeyinin de çok düşük olduğunu söyledi ve fevkalade üzüldüğünü söyledi. Oradan döndük, hemen arkasından Amerika'ya gittik. Amerika'da Clinton yeni seçilmişti ve ondan bir randevu alındı.

Kendisi Clinton'la görüşeceği süre içinde bir boş günümüz vardı. Amerika'da oldukça yorucu temaslar olduktan sonra o birkaç gün içinde Houston'a gidip bir bakırmamız gerektiğini söyledim. O sırada bacaklarında ödem vardı, birtakım sıkıntılar vardı. Gittik, yapılan non invazif tekliflerde, daha önce yapılan bir baypas damarının tıkanmakta olduğunu söylediler Dr. Muhammet Attar ve talyumu yapan doktor.

Ve mutlaka bir anjiyografi olması gerektiğini söylediler ve şubat ayıydı, yani 17 nisana gelmeden önceki şubat ayında. Onlara reaksiyon vererek dedi ki, “Benim mutlaka Mr. Pre-

sident'le görüşmem lazım. Azerbaycan ve Bosna'da kan akıyor. Kendisi yeni başkan olmuştur. Bu meselelerin önemini ve buradaki hadisenin önemini, kendisine anlatmam lazım. Balkanlar'ın ve Kafkaslar'ın ne kadar önemli bir alan olduğunu ve dünya sulhu için ne kadar önemli olduğunu anlatmam lazım" dedi ve anjiyografi olmayı reddetti.

İlaçlarını muntazam alacağını, perhiz yapacağını söyledi. O sırada bacak damarlarında da tıkanmalar başladığını tespit ettik. Yani yavaş yavaş bacak damarlarında tıkanma, belli bir süre sonra yürümekte sıkıntısı oluyordu, ağrısı oluyordu. Çok fazla değildi ama. Onun için birtakım ilaçlar aldı. Ve o sırada Sayın Bush'u şeyde ziyaret etti. Seçimi kaybetmiş, Houston'daki evinde ziyaret etti. Bir öğlen yemeğine davet etti. Kendisiyle çok samimi bir ortam içinde, bir nevi geçmiş olsun gezisiydi. İçinde, samimi bir öğlen yemeği yendi.

O zaman çok, Sayın Bush'un çok üzüntülü, sıkıntılı olduğunu, seçimi kaybetmekten dolayı çok üzüntülü olduğunu ve kendisinin Amerika'nın geleceği için biriktirdiği bütün imkânların Clinton'a yarayacağını ifade ediyordu. Benim şahit olduğum bir sözüydü bu. Oradan Washington'a döndük ve Sayın Clinton'la görüşmeleri oldu ve Senegal'in hemen arkasından bu gezisi oldu. Oradan Türkiye'ye döndük. Döner dönmez Balkanlar'da bir gezi yapmaya karar verdi.

Ve o kadar yorucu bir 8 günlük gezi oldu ki o, önce zannedersen Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya ve Arnavutluk'u ziyaret ettik. Böyle bir 8 günde, 4 ülkeyi ziyaret ettik. Gene bu Bosna olayı ve orada olması akla gelen olaylardan dolayıldı bu gezi. Oradan döner dönmez Orta Asya turuna çıktık. Orada hedeflenen, Azerbaycan'a bir arka çıkmasıydı, Orta Asya devletlerinin. Orta Asya gezisi de oldukça yorucu bir geziydi, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'dan oluşan böyle büyük bir geziydi. Türkmenistan'da ciddi olarak yorgun olduğunu gördük.

Yapı olarak şikâyet etmeyen, bir şikâyetinin veya bir arzının olduğunu söylediğiniz zaman, buna fevkalade reaksiyon veren bir insandı. Yani kendisine asla, sen hastasın, dediğiniz zaman, hayır hasta değilim, derdi. Efendim bacağınız şişti, o şiş mühim değil, o çok su içtim de ondan, ben şimdi

bir idrar söktürücü alırım şişmiş kalmaz. Efendim bu şundan... Yani rahatsız olduğunu kabul etmek istemezdi.

Hiç şikâyet ettiğini görmedim. Hayatında hiç başının ağrındığını bilmiyorum. Kendisi de hayret ederdi, Semra Hanım'ın, benim başım ağrındığı zaman, "Allah Allah, benim hiç başım ağrmaz" derdi. Şey, böyle bir şikâyeti olan bir insan değildi hasta olarak. Biz, Türkmenistan'da çok yorgun olduğunu fark ettik. Can'dan yardım istedim. Can Pulak benim en iyi arkadaşlarımdan biriydi. Ne yapalım, yani, Merv diye bir şehre de gitmemiz lazım ve oldukça yorgun.

Lütfen bu Merv gezisini iptal ettirelim, dedik. Biz bunu kendisine söylediğimiz zaman, bizim siyasetten anlamadığımızı, boşuna bu işlere burnumuzu sokmamamız gerektiğini, biraz böyle sert bir üslupla, yani kendisine ısrar edeceğimizi anladığı zaman biraz sert bir üslupla bizi püskürttü. Sonra biz böyle bir kenara çekilip sessiz oturunca gene çağırttı. "Peki peki Merv'e gitmeyeceğim" dedi, "istirahat edeceğim" dedi. "Hakikaten yorgunum" dedi. Sonra birkaç saat geçtikten sonra tekrar bizi çağırıldı ve dedi ki, "Buraya gitmemiz gerekiyormuş" dedi, "programı mutlaka kısacaklar" dedi.

Orada siyaseten gidilmesi gereken bir durum olduğunu anlatmaya çalıştı ve, "Programı çok kısaltacağız. Türkmenistan cumhurbaşkanı da gerekli olan her türlü rahatımı sağlayacak, ama buraya gideceğiz" dedi. Fakat kısaltacağız falan, diye. Yapacak bir şey yok, gene gittik, oraya da gittik. Hakikaten programı kısaltmışlardı. Ama onun arkasından Azerbaycan'a gitti. Azerbaycan, onun üzüntülerinin doruğa çıktığı bir yerdi. Azerbaycan'da çok üzüldü durumlarına.

Gayret ümillerini kaybettüklerini, millet olarak bir depresyon içinde olduklarını, silkinmeleri gerektiğini, yani böyle bir duygunun içinde olmadıklarını. Bir sürü şeyler konuştu, işte göç edenler, büyük bir nüfus hareketi vardı o sırada, Azerbaycan'ın çok zor durumda olduğu zamanlardı.

Ben hatırlamıyorum. Yani ben birtakım insanlar görüyorum ama benimle özellikle tanıştırılmıyorlar, onun için daha çok Turgut Bey'in arkasında ve gerisinde duruyorum, görmüş olabilirim, ama bu, Abdullah Çatlı'yı diye hatırlanacak bir hatıram yok. Ama, Azerbaycan'da son günümüzde yine bir yorgunluk ve şey mücadelesi oldu. Artık, safımıza Semra

Hanım da katılmıştı. Büyük bir reaksiyon da o verdi: "Yeter artık bu kadar, gece saat 10 olmuş, yemek sofrada bekliyor." Hâlâ Azerbaycan'da son gecemiz. Kabulleri devam ediyor. Bunun üzerine, "Ben istediğimi yaparım" dedi, "beni durduramazsınız" dedi.

Ben, son iki randevuyu, sayın cumhurbaşkanı artık kabul etmiyor diye gönderdim. "Bitti" dediler. Anladı, sesini çıkarmadı. Oturduk sofraya. Biz üstüne böyle "yorma, etme" diye gittikçe, o son konuşmalarımızdan biri. Onu ben, yani madem böyle bir belgesel yapıyor, söylemeyi bir şey görüyorum. Dedi ki "Benim üstüme fazla gilmeyin" dedi. "Ben nisan'da ayrılırım, bir başka parti kurarım. Ve siyasi mücadeleye sıfırdan başlarım, Türkiye'nin kötüye gittiğini görürsem" dedi. "Siz efendim, ne yapıyorsunuz? Sakın ha, aman. Biz ekimde Houston'a gideceğiz, bakacağız..." "Ya kısmet, bakalım" dedi. Sonra bu bizim yoruldun, diye ona ısrar etmemiz karşısında onun da devamlı ben yorgun değilim, iyiyim mücadelesi karşısında tekrar gönlümüzü almak için işle erken yatacağım, şimdi gayet güzel uykumu uyuyacağım, falan, eve de gidince birtakım, biraz dinlenirim falan dedi. Sonra öğrendik ki hemen aradan bir cumartesi-pazar gidecek, pazartesi günü gene yurtiçi seyahati başlayacak. Zannedersen Balıkesir, Konya taraflarına falan gidecekti.

Biz, artık üstüne gitmedik, yani ne olacak bundan sonra? El altından etraftakilere, acaba bu gezinin iptali mümkün mü? Çok yorgun, üst üste böyle üç dört gezi oldu filan diye, kendi kendimize çırpınıyorduk. Döndük. Döndükten sonra kendisiyle vedalaştık.

"Anayasa'yı bir kez delmekle bir şey olmaz" sözü kime aitti?

Hikmet Çetin: Son geziye ilişkin, yani son gezide şunu gördüm, aslında, çok kiloluydu ve tabii Orta Asya'nın konukseverliği çok olağanüstü boyutlardaydı. Yani orada kendinizi kontrol etmezseniz yemekler konusunda, farkında olmadan, çok olumsuzluklar olabilir. Ben o gezide zaman zaman yakınında olduğumda müdahale de etmeye çalıştım. Yani çok fazla yemek yeniyor, diye ve hepsini dolaştık, çünkü.

Giderek fazla kilo aldığımı hissediyordum. Yani rahatsızlık olacak şekilde, buna rağmen yemeklerden vazgeçmiyordu. Ve yemekler de belirli bir yaşın ve belirli bir durumda olanların fazla yememesi gereken et yemekleri çoğunluklu. Ve rahatsızlık olacağı belliydi. Nitekim Türkmenistan'da Merv çok önemli bir kent. Yani Türk tarihinde önemli bir yer. Hatta Türklerin çıktığı yer olarak da görülür. Benim tabii dışişleri bakanı olarak oralara daha önce çok gittiğim için hepsinin cumhurbaşkanlarıyla kardeşçe ilişkilerim, yakın ilişkim var.

Yaver geldi buna dedi ki, "Kendisi" dedi "söyleyemez" dedi, "doktorla filan da konuştular, bana söylediler. Kendisi söylemez" dedi. "Acaba siz, Sayın Niyazov'a söyley misiniz yani bu Merv seyahati ağır olur. Kendisi söylemez ama acaba siz bunu acaba programdan çıkartabilir misiniz?" diye bana söylediler. Ben de Sayın Cumhurbaşkanı Niyazov'la görüştüm. Dedim ki, "Efendim, böyle böyle yani, söyleyemiyor, ama, yani çok yorucu oluyor, acaba Merv'i programdan çıkarabilir misiniz?" dedim. "Olur" dedi.

O akşam aslında biz, devlet konukevinde yemeğe gidecektik, iki cumhurbaşkanı... Beni de çağırıldılar yanlarına, yani, "Sen de gel bizimle beraber, dağ kısmında yemeğe gidiyoruz". Orada biz arabadayken, Niyazov dedi ki, "Hikmet bana söyledi" dedi. "Tabii, olmayabilir ama, yalnız şunu söyleyeyim" dedi, "çok büyük bir hazırlık var orada" dedi. "Çok büyük bir hazırlık yapıldı, sizin için" dedi. "Gideyim, gideyim o zaman" dedi.

"Efendim" dedim, "yani şey yapmayın, çok yorucu olur." Hava da sıcak. Nisan ayı ama hava da oldukça sıcaktı. Fakat Niyazov öyle çok çekici biçimde oranın hazırlıklı olduğunu söyleyince, gidelim, dedi. Ve nitekim, bütün insanlar sokaktaydı, hakikaten. Yani ben hiç öyle oralarda alışkın olmadığımız bir şekilde, bayraklarla, ama tabii çok yorucu oldu, hakikaten ve işte çadırlarda yemekler, sadece bir çadırda olsa, neyse, birkaç yerde yemek yendi, dolaşıldı, sıcaktı. Ve yorucu oldu. Yani onun için o seyahat çok yorucuydu. İşte Buhara'ya gidildi, Merv'e gidildi. Türkistan'a gidildi. Ahmed Yesevîye...

Yani benim için 60'lı yıllardan beri tanıdığım, birlikte ça-

lıştığım, çalışmadığım, beraber çalıştığım yıllar vardı. Ama hoş bir geziydi. Dediğim gibi çok rahat bir kişiliği vardı. Ben de işte Planlama yıllarından beri tanıdığım için, şöyle bir rahatlığı vardı. "Hiçbir şeyi ben acaba söylersem ne der?" diye insanın aklına bir şey gelmezdi. Her şey söylenebilir. Bu dediğiniz yanlıştır, denebilirdi. Cumhurbaşkanıydı kendisi, İslam Konferansı'na gidiyorduk Dakar'a.

Yolda hep, bilgisayarın başındadır, hep. Basını çağırır, arkadan, işte, "Gelin siz bakın bilgisayarda bunu gördünüz mü?" diye. Ben de oturuyorum ön kısımda. Arkadaşlar hep arkada. Bir ara basını çağırdı, ben de orada oturuyorum. Dedi ki: "Arkadaşlar, 'Anayasa, bir defa çiğnenmekle bir şey olmaz' lafına karşı beni ilk defa eleştiren kimdir biliyor musunuz?" Kimisi "Demirel" dedi, kimisi şey dedi filan. Bu böyle meraklıydı, soru sorup, onların bilmemesi ve kendisinin sonunda söylemesi, genel, her şeyde vardı. Yani küçük şeylerde de yapardı.

Herkcs bir isim söyledi. "Yok hiçbiriniz bilemediniz, Hikmet söylemiş" dedi. Bana döndü, ben de şaşırıdım. Dedi, sen grup başkan vekiliyken, dedi. SHP'de bir konuşmada, ben dedi basını tarattırdım, dedi. İlk defa baktım, dedi, bütün her şeyi tarattırdım, ben köşkte dedi, bunu, gülerek söylüyor, bunu işte bir eleştiri filan diye değil, ama. İşte bakın ben biliyorum, siz bilmiyorsunuz, şeklinde yapıyordu.

Orta Asya gezisi ölümü yakınlaştırıyor

Metin Yalman: Seyahat müthişti. Ayın 4'ünde başladı, 15'inde Ankara'da noktalandı. 217 kişilik bir ekip vardı, 63 kişilik bir resmiyet, 35 kişilik bir gazeteci grubu ve işadamları. Aslında bütün seyahatler neşeli... Uçağa bindikten sonra herkes kendi ortamında, kendi âleminde olur ama, Özal'ın gelişiyile o herkesin elini sıkarken, gazeteciler haber almak isterdi, işadamları kendini öne atıp kendisini tanıtmak isterdi. Resmî heyettekiler de tabii büyük bir saygıyla yapılacak işler konusunda Özal'dan gelen soruları beklerlerdi. Şimdi biz Ankara'dan çıktık 4 nisan günü, ilk durağımız Özbekistan oldu. Pazar günüydü... İşte 15.00 sularında Özbekistan'da olduk. Özbekistan'da tabii bu iş kalmadı. Özbe-

kistan'dan Kırgızistan'a, Kırgızistan'dan Kazakistan'a, Kazakistan'dan Türkmenistan'a, Türkmenistan'dan Azerbaycan'a gelindi. O dolu dolu günlerdi ve bu doluluğu da şöyleydi: temasları heyetleri kabul etmek, parlamentolarda konuşmak, ilgili ülkelerin parlamentolarında konuşmak, ikili ilişkiler konusunda ikili görüşmeler yapması hem gazeteciler için haber kaynağı fazlaydı hem de biz yanında, beraberinde çalışanlar için yorgunluk bir hayli fazlaydı; biz basın işini götürürken bizim bir de dezavantajımız vardı, gündüzün arkasından gece de çalışarak Türkiye'den gelen birtakım haberleri, gazeteleri kendisine sabahleyin verme görevimiz vardı. Dolayısıyla gece de çalışıyorduk ama o da geceyi gündüze kaılmıştı. O geceyi gündüze katarak yoluna öyle devam ediyordu, tabii bu büyük bir yorgunluktu.

O yorgunluğunu Bakü'ye geldiğimiz gece ben işte Türkiye ile ilgili birtakım haberleri kendisine götürdüğümde, gazeteleri götürdüğümde yorgunluk gözlerinden okunuyordu, suratından okunuyordu. Ama Özal'ın enteresan bir özelliği vardı. Özal hiçbir zaman yorgunum demezdi. Mesala kendisine fazla kâğıt verdiğimizde, biz öyle tabir ederiz, okunacak şey verdiğimizde çok fazla verdiniz diye çevresindeki insanlar söylediği zaman, "Yok yok bırak çocuklar işini yapıyor, ben onları okuyacağım; ben istiyorum onları!" derdi. İlginç kişiliği vardı.

Tabii seyahat sırasında her tarafta yemek, her gece yemek var ve bu yemeklerde de Türk cumhuriyetlerinin cumhurbaşkanları, misafirlerini iyi ağırlayabilmek için müthiş ikramlarda bulundular. Ne bileyim bir Türkmenistan'da, bir Özbekistan'da, bir Kazakistan'da kendilerine has en özel yemekler, sayın Özal'ın masasına konuyordu. Tabii onları da reddetme imkânı yoktu. Özal hepsinden belirli noktada, belirli miktarda yemek mecburiyetindeydi.

Obur değildi. Ölçülü yemek yedi fakat iştahlıydı. Mesela gecenin belirli bir saatinde ki -biz tanık olmuşuzdur-, gece çalışmayı çok severdi; yemek yerine önüne gelen ekmeği bir nevi böyle lokma lokma alır, midesinin asidini bastırmak için yedi, ama oburlukla ilgili herhangi bir şeyini görmedim.

Yüz ifadeleri Bakü'deki son gecesinde yorgun gözüküyordu, gözleri yorgun bakıyordu. Bir de tabii Özal'ın bir özelliği

var; Özal iki ameliyat geçirmişti. birisi baypas, diğeri prostat. Hatta prostat ameliyatından sonra yakın çevresine ve bizlerin yanında söylediği laf şuydu: "Üzerimden sanki tren geçti." O yorgunluk, o ameliyat yorgunluğu da üzerindeydi. Onu da taşıyordu rahmetli Özal...

Tabii yorgunluğu zirvedeydi, kendisi yorgun olduğunu ifade etmiyordu ama yüz hatlarından, gözlerinden yorgun olduğu belliydi. Her haliyle hareketleri yorgunluğunu ifade ediyordu, anlatıyordu. İşte o gece ben yatmadan önce kendisine Türkiye'den gelen haber özetlerini sundum; birtakım gazeteleri tabloit olarak biz kendisine sunardık. Onları götürdüm, "Var mı önemli bir şey?" diye sordu. Yakınındakiler dediler ki: "Çok geldi mi?" "Yok çok değil" dedi. "Bu sefer hepsine bakacağım" dedi. "Yarın Ankara'ya gidiyoruz" dedi. Dedim ki: "İsterseniz ben size birtakım şeyleri özetleyeyim." "İyi olur" dedi. Özetledim, aldık kâğıtları ve önündeki işte fındık, fıstık cinsinden şeyler vardı. Bana ikram etti. Kendisi aldı, oradan suya yöneldi. Sanırım madensuyuydu. Ondan içti, iyi geceler dedik ve ayrıldık. Sonra bir gezi işte ertesi gün Ankara'da noktalandı.

Şerif Egeli: Çok yoruldu Orta Asya gezisinde. Çok severdi Orta Asya liderleri Turgut Bey'i. Cidden yani, hem Kazakistan, hem Özbekistan, hem Azerbaycan'da, Türkmenistan'da cidden çok severlerdi ve Turgut Bey geldiğinde aşırı bir ihtimam gösterip, her yeri göstermeye kalktılar. Yani sabahın 7'sinden gecenin 11'ine kadar program vardı. O türbeye git, buraya git, o konuşmaya git, toplantıya git, orada konuş diye. Bu arada da hep yemek yeniyor. Tabii Turgut Bey'in yanında kontrol olmadığı zaman, anlattığım gibi her şeyi yiyor. Hem yoruldu, hem kilo aldı o seyahatte. Bayağı yorgundu dönerken, yani benim bıraktığımda.

Zeynel Abidin Erdem: Bir fabrikanın açılışından döndük ben ayakkabımı çıkardım ve dedim ki: "Efendim bakınız tırnağım battı. Siz kendinize haksızlık yapıyorsunuz. Bunu daha çok yumuşak ve rahat yapabiliirdik. Dört saat gibi bir zaman orada ayakta kalma iki saat gibi bir konuşma sizin böyle mosmor olan boynunuz ve simsiyah olan bu vücudunuza yazık oluyor. Siz, bize lazımsınız." Sayın Özal çok az azarladı. "Ben ne yaptığımı bilirim" dedi. "Bunları sürdürmek zo-

rundayım ve sürdüreceğim de. Bu neye mal olursa olsun, olması gerçeken şeyleri yapıyorum” dedi; “Türk milletinin bu morale, bu ölçülere ve bu değerlere ihtiyacı var. Bunlar Türk'tür. Bunları biz arkamızdan bir yere götürmek zorundayız. Biz bunlarla bir köprü kurup geçmişteki kaybettiğimiz 70 senenin acısını kapatmak zorundayız.”

İşte Özal gerimizde kalan bu kadar Türk'ü Türk'le endekse edip, Türk'le aynı platformun, şu günkü Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerindeki insanlarla fikir, dil, din ve yatırım ortaklığına çekmeye çalışıyordu. Nitekim alfabenin o gün alınan karar bu güne uygulanamıyor. Latin alfabesine geçiş ve Türkçe'ye, ana Türkçe'ye geçiş kararı alınmıştı bütün bu platformlarda. Nerede alındı? Özbekistan'da, Türkmenistan'da, Kazakistan'da ve Azarbaycan'da. Nerde o? Devam ettiremedik? Neden ettiremedik?

Manevi bir destekle biz bu işi sürdürme imkânına sahibtik. Düşünebiliyor musunuz dünyada hiç kimsenin kabul etmediği beş Türkî cumhuriyeti bir saat içinde Dışişleri Bakanlığı kanalıyla bütün dünyaya kabul ettiğini ilan eden tek Türkiye'dir.

Bu bir cesarettir. Bu bir özveridir. Ve bu bir savaştır. Sosyal ve siyasal bir savaştır. Karşınızda dev bir Rusya var. Fikrini belki alamadığınız bir Amerika var ve size karşı sürekli burayı kapıyorlar. Dünyanın yüzde 60 enerjisinin ayakları altında olan Türkî cumhuriyetleri Türkiye kapıyor. Onun için PKK'yı yaratın. Onun için Alevi-Sünnî savaşı çıkarın, Türkiye'yi batırın. Bu köprü bizim elimizde olmalı, Türklerin eline geçmemeli diyen Batı var.

Siz bunlara rağmen kalkıyorsunuz. Ve Türk milleti olarak tek başınıza bir dev komünizmin çöküşünün arkasında kalan Kazakistan'ı, Özbekistan'ı, Türkmenistan'ı, Azerbaycan'ı ve Tacikistan'ı kabul ediyorsunuz. Bu hiç görülmuş bir şey değildir. Bakın Kıbrıs'ı hiç kimseye kabul ettiremedik Pakistan'dan başka. Ne oldu? Ama hemen Türkiye'nin arkasında birçok büyük devlet; cvet haklısınız bunlar bağımsızca yaşaması gereken ülkelerdir diye aylar sonra kabul etmeye başladılar. İşte böyle bir cesaret, böyle bir yürek ister.

Ahmed Yesevî türbesine Sayın Özal gitti. Ve orada Sayın Servet Kabaklı'nın hep anlattığı enteresan bir hadise var.

Toprak alıyorlar; biliyorsunuz bu türbeden toprak alınır ve kutsal olarak kabul edilir. Hissettiği iddiasındalar. Özal'ın ikinci bir seyahate, buraya gelemeyeceği hususunda yakınlarına söylediği ve hissettirdiği bir olay var. Ve Servet Kabaklı'ya ve yakınlarına diyor ki: "Daha fazla toprak alın. Çok yakında bana lazım olabilir." Bu çok önemlidir.

Bunu hissettirmek de önemli. Ama ben şunu söyleyeyim; Özal ölümden korkmayan davranış biçimini hiç kimseye bağlı olarak kılmayan, toplumsal ve ortaklığa, ülkenin kalkınmasına dayalı ve tarihe mal olacak eylemler içerisinde yürüten insandı.

Yani ben kişisel olarak popülist iki kelime söyleyeyim de işin içinden çıkayım, yok. Özal, Aşkabad'da Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına girişini aynen şu şekilde yansıttı: "Hemen askerî kuvvetlerimiz oraya birkaç tane roket, birkaç top güllesi atсын. Ve burada olduğumuzu belirlesinler." Buradaki siyasiler güldü, artı alay ettiler. Fakat sonra alay edilecek duruma düştük, Azerbaycan'ın yüzde 20'sini Ermenistan işgal etti.

Bu, Türkiye'nin aczidir. Bu kadar büyük bir Türkiye düne kadar bir Ermenistan'ın hareketini durduramadı. Ve işte durduramadığınız için petrol boruhattını, gaz boruhattını, demiryolunuzu, karayolunuzu yapamazsınız. Risksiz bir ülke yönetilemez. Risksiz bir yaşam düşünülemez, ölümü göze almış bir asker üniforma giyip sürdüremez hayatını sürdüremez. Özal bütün bunların bileşkesinin içinde bir adamdı. Onun için ben rahmetle anıyorum ve bu programı hazırladığınız için sizlere minnettarım.

"Yemekle hiç alakası yok"

Semra Özal: Bu gezi onun için çok önemliydi. Balkanlar'dan sonra Türkî devletlerin hepsine gittik, aşağı yukarı 13 gün falan sürdü o seyahatimiz. Ama orada çok yoruldu. Çok sıcaktı. Ve devamlı oradan oraya, oradan oraya gidiyorduk. Bazen ben yalvarıyordum, "Ne olur bir saat dinlen" diye, ama dinlemedi hiç. "Yemek yedi" deniliyordu, hayır yemiyordu, o sıcaktan yemiyordu fazla. Çok yağlı geldi yemekler, devamlı salata ve sebze yiyordu. Yemekle alakası yok. Ama

çok fazla yoruldu orada. Bir de çok üzülmüyordu, mesela o Azerbaycan'daki katliamlar falan onu çok üzüyordu. Çok yoruldu ve üzüldü.

Evet. Kendi cebinden para çıkardı, hiç para, anahtar taşımayan insan, kendisi cebinden para çıkardı, bir dua edip adak yaktı ve söylemedi ne olduğunu.

Gene orada Ahmed Yesevi'nin zannediyorum, Servet, gazeteci, oradan toprak alıyordu, kayınvalidemin mezarına götürmek istemiş. "Ne yapıyorsun?" dedi, "Bunu alıyorum, annenizin mezarı için." Turgut dedi ki: "Sen biraz fazla al, lazım olacak." Bazı şeyleri insan düşündüğü zaman çok garip geliyor.

Son birkaç ay içinde her gün defalarca bana "Hakkını helal et" diyordu, ki hiç konuşmadığı bir şeydi o zamana kadar. O seyahate giderken, bir gece evvel çıkmadan, çocukları çağdı orduevine. Onlarla uzun uzun konuştu, adeta vasiyet gibi. Hatta ben kızdım, "Sırası mı, şimdi bunların zamanı mı?" diye. "Hayır hayır" dedi. Sonra beni aldı, çocuklarla epey bir konuştuktan sonra beni aldı. "Ben onlara gerekli şeyleri söyledim, sen onlara sahip olacaksın" falan dedi. Vasiyet gibi yani. Ben çok kızdım o gün, çok rahatsız oldum. "Hayır hayır... Bunları çok ciddi dinleyin" dedi. Bütün bunları düşününce insan bir garip oluyor. Bilmiyorum, hisseder mi yapılan bir şey... Tesadüf mü?.. Bunu anlamak, bilmek mümkün değil.

Turgut Özal ağlıyor

Fevzi Kahraman: Bu Balkan gezisi ve Orta Asya gezisi, benim Turgut Bey'i daha iyi tanımama neden olan iki gezidir. Oradan isterseniz iki hatıra nakledeyim. Turgut Bey sadece ekonomist, sadece siyasetçi değil, birçok yönleri olan birisi. Hatta o yönleri tartışılan birisi. Turgut Bey anladığım kadarıyla ülkenin tarihini, dinî yapısını çok iyi araştırmış birisi olsa gerek. Balkan gezisinde bir tekkeye uğranıldı. Ondan önce bir kiliseye uğranıldı, Hıristiyanlar tarafından çok kutsal sayılan ve İsa'nın havarilerinden birinin ilk defa dünyada yaptığı kilise o. Sabah oraya uğranıldı, gezi programında o vardı. Ondan sonra Ohri'deki tekkeye gidildi. Şimdi hatır-

latırsam siz de hatırlayacaksınız, *Hürriyet*'in manşeti "Özal paşaları tekkeye soktu" gibi bir manşet vardı. İşte o Tekke ve Zaviyeler Kanunu'nu da dikkate alarak çıkarılmış bir manşetti. Bence fevkalade bir başlıktı. Tekkeye girdi, tekkenin ileri gelenleriyle oturdu konuştu, bağdaş kurarak, bir cumhurbaşkanı. Şimdi bizde genel olarak böyle siyah elbisenin içine girince, bu tip işlere hem yaklaşmazlar hem de farklı tavır sergilerler. Turgut Bey'e baktık bir tekke şeysi gibi, nesi deniyorsa artık ona, oturdu bağdaş kurdu, çay içti, o kadar sade bir davranış içerisinde. Dışarı çıktık, tekkenin şeyhine dedi ki "Burada bu tekkeyi kuran 400 yıl önce bu tekkeyi kuran zatın kabri olması lazım, nerede?" dedi Devlet Bakanı Şerif Ercan, o da katılıyordu geziye, onunla birlikte ben de, gazetecilik merakıyla olsun, Turgut Bey'in bu şey açısından, çok sade; bir cumhurbaşkanı gibi davranmaması açısından olsun, çok hoşuma gitti. Tekrar arkasından ben de yürüdüm. Başka kimse yoktu galiba, dört kişiydik, bir de koruması Musa Bey. Bir yere götürdüler bizi. Yakında bir bina. Ve tekkenin şeyhi, ilk 400 yıl önce gelmiş olan şeyhinin başında dua etti Turgut Bey. Ağlamaya başladı. O beni çok etkilemişti. Yani çok şey bir insan değildim ama çok etkilemişti beni. Ağlamaya başladı, gözlerinden yaş dökülüyor. Bitti, elimizi yüzümüze sürdük. Döndü dedi ki, "Burada bir Osmanlı sancağı olacakmış nerede?" dedi. O da çok etkilemişti beni. O zat da böyle eskimiş, yıpranmış, tozlu topraklı bir yerden bir sancak çıkardılar. Benim için önce görmenin özelliği var, ilk görmenin özelliği var; ben ilk defa bir Osmanlı sancağı görüyorum. Turgut Bey için onu bilme özelliği var, benim yönümden. O da yetmemiş gibi Turgut Bey o tozlu topraklı, böyle lime lime olmuş, parça parça, onu gözlüklerini çıkardı, ağlamış haliyle onu yüzüne gözüne, ağlamış haliyle sürmeye başladı. Ve düşünüyorum tabii, bir cumhurbaşkanı. Kendi kendime dedim ki, "Biz hep siyasi cenahından baktık bu kişiye, hep işte enflasyon, hayali ihracat, o cennahtan baktık. Galiba dedik insanî olarak bir hata yaptık" diye, çok burkulmuştum ben.

218. sayfa ile ilgili bir açıklama

3.9.2001

Rüşdü Saracoğlu'nun anlatımına yer verilen bölümünde, bu kişinin 6 Kasım 1983 seçiminin hemen ertesinde yapılan çalışmalar sırasında ismimi de zikrederek, Kambiyo Mevzuatını hazırlama çalışmalarında yazılımı kısaltma yerine küçük harfli bir daktilo bularak, sık satır aralıkları ile 50 sayfalık bir metin ortaya çıkarttığımı, sanki o tarihlerde kendisi etkili bir konumdaymış ve yapılan çalışmalarda bir rol üstlenmiş gibi bana bir takım telkinlerde bulunduğu ve bir nevi talimatlar verdiği izlenimini verecek ifadeler kullandığını hayretler içerisinde ve üzüntü ile okudum.

6 Kasım 1983 seçimlerinden, ilk Özal Hükümeti kurulana kadar geçen yaklaşık 40 günlük süre içerisinde, bizzat Özal'ın ve Erdem'in davetleri ile hemen her akşam, sabah saatlerine kadar süren ve bana doğrudan verilen Kambiyo Rejimini serbestiyet esasına dayalı reform niteliğinde olmak üzere yeniden hazırlama görevi ve başkaca konularda çok sayıda çalışma toplantılarına katıldım. Yapılacak işleri belirleme ve tasarımlarını oluşturma niteliğindeki bu toplantılara Rüşdü Saracoğlu'nun aktif bir şekilde katıldığını görmedim.

1983 yılı sonlarında Kambiyo Rejimi ile ilgili ne tasarım ve ne de yazılım çalışmalarında, ya da başkaca herhangi bir konuda kendisi ile hiçbir görüşmem olmadı. bana doğrudan veya dolaylı bir fikir beyan etmedi, benim çalışmalarında Döviz Rejiminin oluşturulmasına kesinlikle bir katkıda bulunmadı. Ayrıca küçük harfli daktilo ile yazılmış 50 sayfalık bir metin de hiç olmadı. Tamamen benim tarafımdan kaleme alınmış 18 sayfalık metin doğrudan uygulamaya konuldu.

Bu çalışmalar sırasında beraber çalıştığımız çok değerli iki arkadaşım ile yazılan daktilo eden hanım arkadaş ve bunların hepsini çok yakından izleyen Sayın Kaya Erdem halen hayattadırlar.

Kendilerini her başarılı hizmette katkıları varmış gibi sayarak, başarılarından pay alma dürtüsü ile geçmişi yaralayan ve gerçekleri saptıranlar için üzüntü duyuyorum.

Saygılarımla
Aytekin TECE
T.C. Merkez Bankası
Banka Meclisi Üyesi

On altıncı bölüm

Ölüm saati

Son günü Köşk'te neler oldu?

Musa Öztürk: Perşembe gününe döneceğiz. Sabah 8'de beni çağırttırdı. "Ne gördün, ne yaptın onu anlat bakalım" dedi, "bu on iki gün zarfında?" Biraz sonra da Elçibey'le görüşecek 9.30'da. Sonra da biz hareket edip geleceğiz basın toplantısından. Perşembe günü, döndük. Cuma günü de öğleden sonra bir heykeltıraşın sergisi vardı. Bu Cinnah Caddesi tarafında, Çankaya'da. Oraya gitti, sonra ben bilahare geldim, ben gitmedim oraya. Karşılıdım kendisini, akşam 9.30 gibiydi işte. Dedim ki: "Efendim yarınki programınız: Galatasaray ve Botaş basketbol takımlarının Cumhurbaşkanlığı final maçı var, spor salonunda." Arkasından da, ben Beşiktaşlıyım, Bursa'yla burada ceza maçı var. Bursa'nın cezasından dolayı burada oynanıyor maç. Dedim ki: "O maça da gidebilir miyiz?" "Gideriz." "Bize bir emriniz var mı?" Yanımda da Coşkun diye şimdi özel sektörde çalışıyor, bir arkadaşımız var. Fizik tedavi ve rehabilitasyon uzmanı. Dedim ki: "Coşkun'u sabahleyin kaçta emrediyorsunuz?" "Coşkun 11'de gelsin" dedi, "12'ye doğru çıkarız" dedi.

Kaya Toperi: Cuma günü Bulgar heykeltıraşların sergisinden çıktık. Umumiyetle, "Gel sana bilgisayarda bir şeyler göstereyim" derdi. "Yahu çocuklar ben yorgunum, erken yatacağım bugün." Hatta dedi ki bana, "Sen de şişmanlamışsın" dedi, "yarın kahvaltıya gel, beraber rejime başlayalım senle" dedi. "Emredersiniz sayın cumhurbaşkanım" dedim.

Zaten öğleden sonra da işte Cumhurbaşkanlığı Kupası'na gidilecek. Hatta bilgisayarlar da geldi, "Çocuklar siz de gidin, bu akşam biraz yorgunum" dedi. Biz ayrıldık.

Metin Yalman: Özal'ın vefat ettiği gün cumartesi, işte o gün sadece ben kendisiyle beraberdim. Birtakım gazete haberlerini, yani önceden akşam kendisi Türkiye'de çıkan bütün gazeteleri -taşra kalıbı dediğimiz kalıptır- taşraya giden bütün gazeteleri okurdu. İsterdi, gelmesini isterdi, o da saat bazen 1'i filan bulurdu, 1,5'u bulduğu da olurdu, genellikle yarımda tamamlanırdı. Yarımda kendisine verirdik hepsini. Gazetelcri verdik, onlara baktı, sonra telefon etti: "Gazetelerden eksikğin yok değil mi?" dedi. "Evet" dedim, "yok efendim eksikğim." "Tamam" dedi. Birbirimize iyi geceler diledik. Çünkü ilginç bir başka konuyu atlıyorum, ilginç bir tarafı vardı; kendisi ayaktayken biz de ayaktaydık, ben de ayaktaydım...

Semra Özal: Sabah kalktık. Ben kalktım daha erken, biraz sonra o da kalktı, dedim: "Yahu daha erken, sen biraz daha dinlen." "Yok yok" dedi, "çok da iyi dinlendim" dedi. Tıraş oldu, duşunu yaptı, ben de o sırada onun kahvaltısını hazırladım. "Hazır hadi gel" dedim. O gün de öğleden sonra İstanbul'a gidecektik. Yatak odasından oturma odasına yemeğe geleceğiz. Arada, ortada ufak bir oda var, orada hem sağlık şeyleri duruyordu, müdahale edecek aletler, bir de yürüme bandı vardı onun. Oradan gelirken, konuşa konuşa geliyoruz, "Bana hangi elbisemi hazırladın? Aman rahat olsun, çocuklara gideceğiz" diyordu. Konuşuyorduk, sonra dedi ki: "Biraz yürüyeyim, öyle geleyim." Banda çıktı sonra "Yok yok" dedi, "şimdi duş yaptım, terlemeyeyim" dedi, indi. Konuşuyoruz, arkamda duruyordu, ben de, "Tamam istediğini hazırladım zaten" dedim. Böyle omzumda gürültü oldu, döndüm, düşmüş bir anda. Baktım yani gitmişti o anda, düştüğünde gitmişti. Tabii ben bağırdım, doktorları çağırdım, götürdüler, ama düştüğü anda gitmişti. Sonra bunu çok konuştuk doktorlarla, Houston'da, "yaygın tıkanma" diyorlar, baypas olalı epey de vakit geçmişti, gerçi kontrolleri yapılıyordu, ama "Olabiliyor böyle şeyler" dediler. Kemal Sunal'ın da durumu aynı, "yaygın tıkanma". Yaygın tıkanma şu demek, aynı anda bütün damarlar tıkanıyor. Ve olduğu için düşüyor, yani düştükten sonra olmuyor. Önceden bir şey

hissetmiyor. Onu hemen götürdüler. Ben arabayla takip ettim. Elektroşoklar falan yapıldı, ama zaten çoktan ölmüştü.

Metin Yalman: O gün, cumartesiydi günlerden; gecenin yorgunluğunu ben de üzerimden atmaya çalışıyordum; gece saat 02.30 filan civarında yatmışım. O da işte saat 14.00 civarında sanıyorum o gece yatak odasına çekildiğini ifade atmışlerdi. Bana sabahleyin evde rahat bir şekilde buraya gitmek için evde hazırlanırken telefon geldi. Dedilerki: "Cumhurbaşkanı Özal hastalandı." "Hayrola Cem!" dedim, "Ciddi misiniz? Geliyorum" dedim. Atladım büroya doğru. Büroya geldim, "Nerden duydunuz" dedim "Özal'ın rahatsızlandığını, hastalandığını?" "Efendim ambulanslar geldi kendisini götürüyorlar şimdi" dedi. İlk olaya müdahale eden, yani rahatsızlandığında ilk onu şey yapan yaveri Remzi Yarbay, o şey yapıyor denizci yaveri işte, ambulans geliyor ambulansla GATA'ya gitmek üzere cumhurbaşkanı yola çıkarılıyor. Büroya geldim dediler ki, yola çıktı. Nereye? GATA'ya gidiyor! Tabii arkadan biz de o telaş içinde çıktık, GATA istikametine doğru. Sonra telsizlerden öğrendik ki cumhurbaşkanını Hacettepe'ye yönlendirmişler. Hacettepe'nin acilinden hatta direkt alıyorlar ve entercesan bir şeydir, Turgut Özal oradaki doktorlar onu ifade ediyordu bize, pratisyen doktorlar, nöbetçi doktorlar, "Özal geldi, dalga mı geçiyorsunuz, Özal buraya niye gelsin?" şeklinde. Aslında acil deyince çocuk acilinin oraya, yukarıya götürmüşler, ondan sonra aşağı acile gidiyor. Tabii acilden hemen alınıp yukarıdaki sedye üzerinde yoğun bakım, Kalp Damar Cerrahî'sinin yoğun bakımına kendisi çıkarıldı ve bir anda hastane ana baba gününe döndü. Ne kadar doktor, nöbetçi doktor varsa, ne kadar dışarıdan gelen varsa, Yüksel Bozer, Kalp Damar Cerrahî'de. Karşı tarafa bakıyoruz Özal'a devamlı kalp masajı yapılıyor. Elleriyle devamlı bastırıyorlar, birisi bırakıyor, öteki alıyor. Devamlı bir kalp masajı içinde Özal'ı geri döndürmeye çalışıyorlardı.

Şok gelir gelmez yapıldı, fakat şokun arkasından sonra kalp masajıyla, yani şoktan geri dönmeyince kalp masajıyla döndürmeye çalışıyorlar. Şoka da cevap vermedi, kardiyoversiyon dediğimiz olaya da cevap vermedi Özal. Ardından herkes toplandı, fakat o başındaki doktor çocuklar hiç ümitleri-

ni kesmediler, devamlı kalp masajı yapmaya devam ettiler. Uzun süre devam edildi, yani ben size şunu söyleyeyim yarım saat, kırk beş dakika, hatta bir saat kadar devam etti. Yani o, zaman dilimini hatırlayamıyorum o anda kırk beş dakika filan devam etti, dönebilir mi? Aslında dönse de tabii beyin fonksiyonlarını yitirmişti. Aynı, sen hatırlarsın Apriyal vardı; bitkisel hâyat yaşayan -bir röntgen mütehassısı-, ona dönecekti rahmetli Özal, onun durumuna gelecekti. Fakat buna rağmen çalıştılar cansiperane çalıştılar. Artık Özal'ın geri dönmeyeceği anlaşılmıştı. Özal bütün yorgunluğunu, bütün her şeyini, o yattığı sedye üzerindeki hastane sedyesi üzerinde bütün yorgunluğunu bırakıp büyük bir dinlenmeye geçmişti. Tabii herkes üzüldü ve bu arada "Ne yapacağız, ne yapmalıyız?" sorusu kafalarda belirdi, "Kime ne haber vereceğiz, basına nasıl söyleyeceğiz?" Bu arada benim soğukkanlı tarafım tuttu -ben birtakım konularda soğukkanlıyım- döndüm dedim ki: "Bunu basına açıklamak zorundayız, ama basına açıklamadan evvel bunu başbakana bildirmek zorundayız." Başbakan da sanırım bir scyahatte. Dedik ki: "Başbakana bildirelim." Birisi görevlendirildi, başbakana Özal'ın hasta olduğu ve hayata veda ettiği, Sayın Süleyman Demirel'e -o zaman başbakandı-, ona ifade edildi. O da sanıyorum gezisini yarıda bırakmış. Biz bunu alınca bu haberi alınca ne yapmalıyız? Kaya'ya da dedim ki, Kaya Toperi'ye "Sayın Toperi -ben Kaya Abi diye hitap ederdim kendisine-, Kaya Abi sen sözcüsün, hayatının en zor işini yapacaksın, hayatında hiç yapmadığın bir sözcülük yapacaksın; git basına açıkla" dedim. "Ne diyeceğiz?" dedi. "Sen biliyorsun söyleyeceklerini" dedim. Ayrıca servisin kapısına çıktık. Kaya'nın arkasındaydım; Sayın Cumhurbaşkanımız Özal'ı kaybettiğimizi ifade etti. Tabii orada bekleyenler arasında büyük bir şey oldu. Gazeteciler de bekliyordu, onların üzerinde de bir şok tesiri yaptı. Çünkü herkes Özal buraya geldi, öncecek, iyileşecek yaklaşımı içerisindeydi, ama o şey, o durum sona ermişti. Artık dönmesi mümkün değildi Özal'ın...

Kaya Toperi: Öğleden sonra Cumhurbaşkanlığı'ndan o maça gideceğim, ama bir de futbol maçı var stadyumda. Beşiktaş-Bursaspor maçı var. Ona yetişeyim istiyorum. Bizim Musa Bey'i aradım, koruma müdürü, "Yahu acaba bana bi-

risi şeref tribününde bir yer ayarlayabilir mi?" diye. Dedi ki santraldaki arkadaş, "Efendim sayın cumhurbaşkanımızı şimdi hastaneye kaldırdık" dedi. "Çekap mı?" dedim. "Hayır efendim daha ciddi; GATA'ya gidiyoruz" dedi. Ben hemen arabaya atladım. Yolda işte polis şey etti. Güzergâhın değiştiği, Hacettepe'ye gidildiği söylendi. Biz de Hacettepe'ye girdik. Hatta önümden Semra Hanım girmiş. Semra Hanım oturdu böyle. Şöyle göz göze geldik. Başını salladı Semra Hanım. Ben doğru yukarıya çıktım o yoğun bakım yerine. İşte herkes orada, doktorlar bir köşede üzerinde çalışıyorlar. Bir ara bizim doktor Hilmi Bey çıktı. "Hilmi Bey nasıl sayın cumhurbaşkanı?" dedim. "Simsiyah. Nasıl olsun abi?" dedi, gitti. Yani işin kötü olduğunu anladım. Dua ediyoruz falan, sonra hayati belirtilerinin artık olmadığı anlaşıldı.

İçeride insanlar var. Mesela Fikret Küpeli Paşa geldi. Hikmet Çetin geldi. Sonra ben genel sekreteri Kemal Paşa'ya haber göndermiştim o geldi. Ve başbakana haber gönderildi. Ben dedim ki: "Ölen cumhurbaşkanı. Bir yerde kamuoyunu hazırlamamız lazım. Ben çıkayım bir şey söyleyeyim." "Yok" dediler, "başbakanı bekleyelim" dediler. Ben yine onları dinledim, aşağı indim. Basına dedim ki, "Sayın cumhurbaşkanımız nabızı sifıra yakın, çok ağır vaziyette hastaneye getirilmiştir. Durumunda herhangi bir değişme yoktur. Tıbbın bütün imkânları kullanılıyor. Başında uzmanlar var. Daha sonra size tekrar durumu anlatacağım" dedim.

İçeri gidip yüzümü yıkıyorum, ağlıyorum. Biraz sonra bir daha çıktım. Dedim ki: "Durum vahametini artırarak devam ediyor." Çünkü orada, yukarıda ölüm raporu hazırlanıyor. Çünkü nihayet ölen cumhurbaşkanı, Özal gibi bir cumhurbaşkanı. Ben kamuoyunu hazırlamak yükümlülüğünde hissettim kendimi. Sorumluluğu kendi üzerime aldım. Sonunda da işte vefatını bildirdik. Sonra da işte Ali Bozer'le beraber ben açıklamayı yaptım, Ali Bozer değil pardon, Yüksel Bozer, üniversite rektörü, kardiyolog profesör, o da tıbbi raporu okudu.

İçeride herkes oturuyor, başbakanın gelmesi bekleniyor. Hatta ya bir köşede doktorlar Özal'ın üzerinde çalışıyorlar; yani çalışıyorlar. Öyle gördüm. Öbür tarafta bir karnarda bekliyor herkes ayakta. Yani bir garip durumdu. Ve

anladığım kadarıyla Köşk'teyken herhalde vefat etmiş.

Semra Hanım bitkin zaten. Göz gözc geldik, şöyle bir başını indirdi. Tevekkülle bekliyordu kadıncağz, ne yapsın.

• Başbakan geldiğinde ben içerdeydim. Yani geldi, doğru yukarıya çıktı. İşte herhalde Semra Hanım'la görüştü. Sonra enteresan sahneler oldu, ölümünden sonra. İşte o akşam Köşk'te Semra Hanım oturuyor, herkes başsağlığı, taziyete gelenler var. Biz de yukarıdaydık. Çok duygulandım. Doğan Güreş Paşa geldi. Selam verdi Semra Hanım'a, yanında komutanlar da vardı. "Cumhurbaşkanımız buradan sonra bizim sorumluluğumuz altında, siz merak etmeyin" dediler. Cenaze töreniyle ilgili. Sonra Süleyman Bey'le Erdal Bey geldiler. Hatta Erdal Bey önden geldi, Süleyman Bey'in gelmesini bekledi. Beraber yukarı çıktılar. İşte Süleyman Bey, Semra Hanım'a sarıldı. Nazmiye Hanım Semra Hanım'a sarıldı. Erdal Bey de işte ellerini sıktılar.

İşte bir yığın insanlar gelip gidiyor. Semra Hanım orada boş boş bakıyordu. Bir de en duygulandığım şey de, uçakla rahmetli Özal'ın naaşını İstanbul'a götürüyoruz. Uçak kalktı. İşte hepimiz gidiyoruz, sırayla nöbet tutuyoruz sayın cumhurbaşkanının naaşının başında. Bir ara baktım, sağda bir F-16 uçuyor. Bir de solda F-16 uçuyor. Onun en çok övündüğü şeydi, her devlet, yabancı devlet başkanı geldiği vakit TAİ'ye götürürdü. Bir de, en keyiflendiği şey, helikopterle Kemer üzerindeki otelleri göstermekti yabancılara.

Süleyman Demirel: Ben Aydın'da nutuk veriyordum, Aydın'da halka hitap ediyordum. 17 nisan günü ve arabanın üzerinde iken bu haber geldi. Ama kalp krizi geçirmiş diye. Konuşmayı kısaca kestim. Vilayete gittik. Valinin odasına gittim, oradan Bozer'i aradım. Yüksel Bozer'i. Profesör, Hacettepe'nin rektörüydü. Ona sordum, "Durumu nedir?" diye. İşte dedi, "Çalışıyoruz da, uğraşıyoruz da" dedi. "Hocam, ben başbakanım, cumhurbaşkanının sağlığı başbakandan sorulur, sen bana söyle nedir durum?" "Maalesef" dedi, "kaybettik" dedi. Ha! Laf bu. Hemen oradan İzmir Havaalanı'na gittik, helikopterlerimiz vardı. Havaalanından uçağa bindik, geldik Ankara'ya. Doğru şeye gittim. Orada da aşağı yukarı aynı bilgileri verdiler. Fevkalade üzüldüm ve gayet tabii ki... Kuran-ı Kerim'de diyor ki: "Ölümü herkes tadacak-

tur." Ama ölüm herkes için bir emrihaktır ve çok üzüldüm. Bugün de çok üzgünüm. İnsanlar birbiri ile didişir, itişir, kakışır; şu olur, bu olur ama, işte dünyanın sonu o.

Ben geliyorum, siyaset öncesinden geliyorum. Siyasetten geliyorum. Fakat bir elim Turgut Özal'da. Onu da beraberimde getiriyorum. Nereye kadar getiriyorum. Başbakanlık müsteşarlığına kadar. Sonra, sonra bir devir, yeni devir geliyor o devirde de ben gidiyorum dört duvar arasına, "Bu arkadaş bu işi yapsın" diyorum. Bunları Türk kamuoyu ne kadar iyi bilirse o kadar iyi olur. Hikâye budur. Hikâyenin aslı faslı budur, benimle Sayın Özal arasındaki meselelerde başka bir şahide gerek yoktur. Ben size her şeyi olduğu gibi söyledim.

Musa Öztürk: En son cuma günüydü. Zaten biz bir gün önce, perşembe günü Azerbaycan'dan gelmiştik. Hatta sabah beni çağtırtırdı. Bu bölgelerle ilgili ne yapılması icap ediyor, daha önce söylemişti, şimdi bir bak bakalım ne oluyor, ne bitiyor. Yani senin bakış açın, çünkü bir de insanların fikirlerine son derecc önem veren, onun için gururu kibiri olmayan, kompleksi olmayan, kendisine itimadı olan değişik bir zattı. Allah nur içinde yatırsın diyorum, özellikle de söylüyorum.

Biz de o saatte sözleştik. Kalktım, işte üzerimi falan giyindim. Çocuklarla da 12-13 gündür görüşmemiştim. Hanıma dedim ki çocukları da kaldır, kahvaltıyı hep beraber yapalım. Biraz sonra baktım bizim santraldan Erdal diye bir arkadaş var, başkomiserdir, o santrala bakar. Çok da yetenekli bir çocuk. Ağlayarak o arıyor. Dedi ki efendim böyle böyle, beyefendi fenalaştı. Saat 10 veya 10'u 5 geçe. Devamlı da bu tip hadiseler için biz bir "şok ün" bekletirdik, üst katta.

Geldim, baktım, şok timdeki arkadaşlar, şimdi hayatta, Kadir diye, başkomiserdir, göz göze geldik. Yani gözle anlaşıyorduk daha doğrusu biz. Maalesef dedi. Yani biz Hacettepe'ye aslında rahmetlinin cenazesini götürdük. Yani efendime söyleyeyim, yok GATA'ya gidecekmiş de, yolda şu olmuş da, falan olmuş da, fişman olmuş da, bunların hepsi halkı alıştırmak için, birdenbire paniğe kapılmamak için, yani zaman kazanmak için kullanılan taktiklerdi. İşin aslında rahmetli saat sanırım 10'u 5 geçe sabahleyin, biraz jimnastik yapmış. İşte kahve söylemiş, kahveyi getiren kızcağız, ha-

nimefendi de salonda gazete okuyor o an için, efendim diyor, kahvesini götürüyüm. Götür diyor, daha önce söylemiş çünkü bana kahve getirin diye, filan saatte diye. Kapıyı açıyor, açamıyor tabii. Kız biraz kapıyı zorlayınca bakıyor ki rahmetli kapının arkasına düşmüş. Üzerinde eşofmanlarıyla birlikte. Hatta spor ayakkabısının birini çözmüş, birini çözememiş, o şekilde düşmüş ve vefat etmiş.

Şok ekibe haber veriyorlar. Şok ekip kapıda bekliyor zaten. Ambulans çağırılıyor. Bakıyorlar çocuklar, çünkü ilkyardım plan kurslarını bilen arkadaşlardı. Hepsi bakıyor nabzına falan, başında da Kadir diye bir arkadaş vardı, şimdi, şu an başkomiser Başbakanlık'ta yine, onunla göz göze geldik. Daha böyle şeyler sorulmuyor bir an için. Çoğu şeyi biz korumada gözle anlaşırdık. Maalesef dedi. Yani biz aslında cenazesi gitti rahmetlinin şeye, Hacettepe'ye.

Cengiz Aslan: Çünkü yüzde 90 pazartesi günü yurtiçi gezisi vardı. Ben cumartesi eve dönüp, işte, üstümü başımı derleyip toparlayıp, pazar günü tekrar oraya avdet etmek üzere kendisinden ayrıldım. Cuma günü, zannedersen, cvde istirahat edeceğim dediği halde, kalkmış epey bir merdiven çıkarak, Ankara'nın dik yokuşunda bir sergiyi ziyaret etmiş, Bulgar asıllı yahut Türk asıllı bir Bulgaristan sanatçısının yaptığı sergiyi, Bulgaristan'daki seyahatimizde 1-1, 5 ay önce onun Türkiye'deki yaptığı sergiyi açacağına söz vermişti.

O sözünde durmak için oraya kadar tırmanmış. Araba çıkmıyordu oraya, merdiven çıkmış, yorulmuş, falan. Orada sergiyi açmış ve gelmiş. Gerisini ben bir cumartesi günü telefon açtığında Semra Abla'dan Turgut Bey'in vefat ettiğini öğrendim. Yani, aradan bir 36 saat geçmişti. Hemen uçağa bindim, gittim.

Bir ani ölüm, istediği gibi bir ani ölüm, hiç zannedildiği gibi kendini yormamış, çünkü şeye baktım, yürüme makinesinde 600 metre yürümüş. Daha önce düş almış, tıraş olmuş. Kendini çok iyi hissettiğini söylemiş hanımefendiye. Kahvaltı beraber yapacaklar, şimdi ben yürüyeceğim, terleyeceğim tekrar, diye, yürümekten vazgeçmiş. Beraberce yatak odalarından kahvaltı odalarına geçmek üzere yürürken birden bir gürültü duydum, diyor.

Döndüm ve arkamı döndüğümde Turgut'un yerde oldu-

ğunu gördüm diyor. Yanına geldiğimde vefat etmişti. Yapa-
cak hiçbir şey yoktu, diyor. O sırada bir panik yaşanıyor,
hastaneye gidiliyor, hastanede tabii, kalbi durmuş bile olsa
15-20 dakika önce, "Acaba tekrar bir şeyler yapabilir miyiz?"
diye, gerekli olan bütün müdahaleler yapılıyor.

Bu, bizim işte, ani ölüm, diye Türkçe'ye çevireceğimiz, ya-
hut eskilerin dcymiyle kalp sektesi, sekteikalp falan diye
isimlendirilen, daha çok bir aritmik devrede aniden kalbin
durması olayı. Olan olay, bunu, dört beş dakika içinde kal-
bi çalıştırmadığınız takdirde arkadan beyin ölümü başlıyor.

Dolayısıyla, böyle bir ani kalp durmasıyla, Sayın Turgut
Özal'ı kaybetmişiz.

Babasının karaciğerinin rahatsız olduğunu biliyorum,
ama dedesinin kalp hastası olduğuna dair bir bilgim yok.
Kalımsal değil. Ben, bu vesileyle bir mesaj vermek istiyorum,
eğer Turgut Bey sigara içmeseydi, daha Türkiye'ye çok
uzun yıllar hizmet ederdi. Bence bütün damarsal problemlerinin
birinci sebebi sigaraydı.

1980'e kadar iyi bir sigara içicisiydi. Günde üç paket fi-
lar . Kendisinde öğrendiğim bu. Bana her zaman derdi ki:
"Şimdi sigara paketini alsam, dün içiyormuşum gibi yeniden
sigaraya başlarım." Sigarayı çok sevdiğini ve günde iki üç
paketten fazla içtiğini kendisinden öğrendim. "1980'de ilk
enfarktüsü geçirdikten sonra, sebebin bu olduğuna kanaat
getirdiğim için, kendi irademle aniden bıraktım" dedi.

Ben en azından şöyle ümit ediyordum. Biz ekimci kadar
dayanırız. Ekimde gider doğru dürüst bir çekaptan geçeriz.
Muhtemelen ikinci bir baypas ameliyatı bahis konusu olur,
diye düşünüyordum ve o sırada bacak damarlarına da mü-
dahale edilmesi gerekir, diye düşünüyordum. Edilecek diye
düşünüyordum. Bunu kendisiyle konuştuk. İlk başbakan
olduğu zaman, defibrilatör aldım yanıma. Defibrilatörü al-
mak istediğimizi söyleyince, ama dedi Kenan Paşa'ya da bir
tane alın, şimdi bende defibrilatör, onun ekibinde olmaması
olmaz, bir portal defibrilatör aldık, Siemens marka. Bir tane
de Sayın Kenan Evren'e götürüp hediye ettik. Yani Turgut
Bey tarafından hediye edilen bir aleti götürdük, verdik. Tur-
gut Bey'le bununla ilgili boş zamanlarında, bir suikast oldu-
ğu zaman, işte kalbi ani durursa neler yapacağımızı, merak-

lı olduğu için uzun uzun konuşurduk. Ondan sonra, "Peki üç beş dakika geçerse ne olur?" derdi. İşte, "Beyin ölümü olur" filan derdik. "İnşallah bunları kullanmaya Allah bizi muhtaç etmez" derdi. Yanında yoktum ölümü esnasında.

Mesut Yılmaz: Ölümünü öğrendiğimde ben Mersin'deydim. Mersin'de bir parti toplantısı yapıyordum. Miting sırasında konuşma yaparken bana not geldi. Rahmetli Özal'ın bir kalp krizi geçirdiği ve hastaneye kaldırıldığı notu geldi. Mitingi hemen kestim, yola çıktık. Daha Adana'ya gelmeden, Adana Havaalanı'na gelmeden yolda vefat haberi geldi. Ankara'ya döner dönmez hastaneye gittim. Hastanede ziyaret ettim. Sonra Köşk'e gittik. Köşk'te biz gittiğimiz sırada Sayın Süleyman Demirel, Sayın Erdal İnönü, başbakan ve başbakan yardımcısı, Semra Hanım oradaydılar. Bir süre orada kaldım. Ondan sonra da cenaze töreni oldu.

Ahmet Özal: Yani gözlemleyebildiğim kadarıyla bir yorgunlukları vardı. Ama ben, o gün Houston'daydım. Houston'da duyduğum zaman şok oldum, çünkü böyle bir şeyi hiç beklemiyorduk. Fakat oradaki bir anım şu. Babam Houston hastanesinde ameliyat geçiriyordu. Aynı katta, rahmetli de ameliyat olmuş. O gün haberi alan hemşirelerin, beş altısının ağladığını gördüm. "Ne ağlıyorsunuz?" diye sordüğümüzde, Özal'ın vefat ettiğini duyduklarını söylediler. Daha önce ona hizmet etmişler. Tabii çok üzüldük. Aşağı indüğümüzde Filistinlilerden bir grup, orada, hastanede tedavi görenler ağlıyordu. "Siz niye ağlıyorsunuz?" dedik. "O" dediler, "bütün İslam dünyasına da ışık tutan, örnek bir yönetim tarzı getiren, büyük bir liderdi." Tabii bunlar bizleri çok duygulandırdı.

Hüseyin Aksoy: Şimdi Eskişehir'deyim, bir telefon geldi bana. Dedi ki Turgut Bey rahatsız. Ben hemen arabaya bindim, şoför vardı ilk defa, ben hep kendim kullanırdım, ben Ankara'ya gittim ama hiç radyoyu falan da açmadım. Milletvekiliği lojmanlarına girdim, baktım bayrak yarıya inmiş. Allah Allah dedim bayrağı doğru düzgün asamamışlar herhalde. Ona yorumladım. Eve girdim. Hanım falan böyle bir üzgün. Hanımı aldım, doğru Köşk'e gittim. Daha bir şeyden haberim yok. Dediler ki Hacettepe'ye gitti. Hacettepe'ye gittim, bütün millet toplanmış oraya, orada tamam dedim Turgut Bey rah-

metli oldu. Gittim cenazesinin başına, beyaz bir örtüyle örtülmüş, bayağı da şişti. Yüzünü açtım, bir öptüm. Sonra ben kafamda bazı olaylar yaşadım, çünkü Turgut Bey sabah kalktığı zaman ilk önce egzersizini yapar, ondan sonra tıraşını olur, banyosunu yapar, namazını kılar, yatak odasından öyle çıkar, gelir kahvaltısını yapar. Fakat cenazesine baktığımda tıraşının kokusunu aldım. Yani bu olay, yaşantısının normal akışına ters bir olay. Ben kendi kendime olayı şöyle tarifledim. Turgut Bey sabahleyin kalkıyor. Türkî cumhuriyetlerinden gelmiş, çok yorgun. Sabah kalkıyor, çok yorgun, egzersis yapmak istiyor ama yorgun olduğu için yapmıyor, direkt tıraşını oluyor, banyosunu yapıyor, çünkü o günün programı da var. Egzersiz ve banyodan sonra, banyo da insana rahatlık verir bilirsiniz, banyodan sonra egzersis yapmaya başlıyor. Egzersiz yapıyor, yoruluyor, 1 700 metrelik falan bir yürüyüşü var. Yürüyüşü bittikten sonra, yürüyüş bandının yerden yüksekliği takriben 20-25 santimetre gibi. Ayakkabısının birini çözüyor, birisini çözemeden yüzükoyun düşüyor. Tabii çözerken çömeliyor ya, o esnada diyorum ki ben göbek baskı yapıyor, kalbe baskı yapıyor. O esnada bir kriz geliyor. Yani ben olayı böyle yorumladım. Bütün bunlardan sonra hep kendi kendime "Ayrılmasaydım iyi olurdu" dedim, bunları çok yaşadım kendi kendime, biraz da affetmiyorum o yönden kendimi.

Engin Güner: Özal'ın ölüm haberini ben Amman'dayken, Ürdün'deyken öğrendim. O da çok ilginçtir, bir Avrupa Konseyi heyeti ile bir Ortadoğu sorununu çözüme amacıyla Arap ülkelerine ve İsrail'e bir gezi düzenlenmişti. O yabancı heyeteki tek Türk parlamenter bendim.

Ve Ürdün'de Kralı ziyaret için beklediğimiz bir sırada, o gün bavullarımızı yapacağız, çünkü ordan Şam'a hareket edilecek Amman'dan. Ve Şam'a hareket etmeden önce de krala ziyarette bulunacaktık. O amaçla sabah bavullarımızı yapıyoruz. İçimden çok garip bir his, saat 9.30 gibiydi, çok yakınım birini kaybettiğim şeyini aldım, mesajını diyeyim.

Çok garip, hayatımda ilk defa böyle bir şey oluyor. Ve duvarlar ettim falan. Aşağıya indim. Sabah çok erken olmasına rağmen, lobide yanımda bir elçilik mensubu vardı sanıyorum, lobide böyle uyuklayakalmışım, hiç âdetim değildir.

Gözlerimi bir ara bir açtım, bir baktım, o zaman Pangalos da bizim heyetleydi, meşhur eski Yunan dışişleri bakanı Pangalos.

Her zaman Avrupa Konseyinde kendisiyle tartışırdık. Türk-Yunan meselesi konusunda. Üstüme doğru o iri cüsesiyle geliyor. Ve "Engin" dedi, "Üzgünüm ama söylemek zorundayım: Özal öldü" dedi. Bu çok direktti, bende büyük bir acıya neden oldu. Kendisi gidene kadar belli etmemeye çalıştım. Ondan sonra da büyükelçiliğe gittim hemen büyükelçimizle birlikte, o zaman büyükelçi İrtem Çelik'ti.

Kendisiyle birlikte haberleri izledik, Türkiye'deki televizyonları izledik. Ve ben o gün arabayla Şam'a, Şam'dan Halep'e geldim, ertesi gün de Köşk'e ulaşabildim. Böyle acı bir biçimde öğrenmiş oldum.

Cengiz Aslan: Yatak odasında, ani kalp durmasının halledilebileceği bir tıbbî tedbir, çok zor. Bundan ders alarak, başımıza gelen hadiselerden ders alarak Sayın Süleyman Demirel için çok özel tedbirler aldık. Çok şükür onun başına böyle bir şey gelmedi ama kalp durduktan sonra onu beş on dakika içinde yatak odasına varıp, tekrar çalıştırmak yüzde 100 olası bir şey de değil.

İstatistiklere göre, yaklaşık olarak, zannederseniz Amerika'da o zaman bir kardiyalog arkadaşın yaptığı istatistiğe göre 300 000 ani ölüm vakasının olduğu, bunların yüzde 30'unun bizzat hastanelerde kurtarılmadığı, hastanelerde olduğu halde kurtarılmadığı, kurtarılanların bir kısmının beynsel olarak özürü hale geldiğini, ama bir kısmının da tamamen kurtarıldığını biliyoruz. Oldukça problemliler, damarsal açıdan oldukça problemliydi. Yeniden hayata döndürülebilir miydi? Bu süre beyninin yaşaması için kâfi olur muydu, olmaz mıydı? Bunu söylemek çok güç.

Ama yatak odasında bir ani ölümün anında yetişilerek tekrar canlandırılmasının olması oldukça güç. Bu tip insanların şikâyetleri başlayıp, birkaç saatlik bir zaman verirlerse insana, bırakın birkaç saati yarım saat, "Ay fena oluyorum, ben fena oluyorum" gibi bir fenalık belirtisi, verir de en az arada bir yarım saat zaman olursa, o zaman geç kalmak, müdahale etmek, etmemek gibi bir şey imkânı doğuyor.

Evet, yok, çok iyiydim, diyor bilakis. Yani bu kalp sekte-

leri kendini belli ederek keşke olsa, o zaman müdahale imkânı doğuyor. İyiyim diyor, gayet iyi hissettim diyor. Hatta yorulmak istemiyor, yeniden terleyip, yeniden duş alıp gelmiş olacak diye yorulmak istemiyor. Aniden bir aritmi geliyor. Tık diye duruyor kalp... Şey... Yani, kendisi ekimde Houston'a gidebilseydi, bütün bunlar ne kadar uzardı, ne kadar olurdu? Bilmiyorum...

Semra Özal: Canan Yaka sık sık gelirdi bize. Yine bir gece oturuyoruz. Rahmetli onun dizinin dibinde oturuyor, ona "baba", bana da "anne" derdi. Ben de böyle oturuyorum. Konuşuyoruz. Bana diyor ki "Yahu anne, bir 40 yıl olsa da, sizin evliliğinizi Çırağan'da yeniden yapsak..." filan. Konuşuyoruz. Turgut döndü kitaptan başını kaldırdı, "Siz 39 yılı bulun da 40'ınız kusur kalsın" dedi. "Niye öyle söylüyorsun?" dedim. "Öyle" dedi, kafasını salladı, devam etti okumasına. Ve hakikaten bulamadık 39'u. Nişanlandığımız gün toprağa verdik, evlendiğimiz gün de 40'lık mevlidi okuduk. Tarihler maalesef çok acı benim için.

Yemeği severdi. Ancak kalp ameliyatından sonra çok dikkat ediyorduk. Zaten üst katta bir servis mutfağı vardı, ben orayı kendimize göre hazırladım. Kendim yapıyordum yemeklerini... Gezilerde de mümkün olduğu kadar dikkat ediyorduk yemcisine içmesine.

Ahmet Özal: Valla onunla ilgili birkaç televizyon programında çağırdılar, konuştum. O zaman şunu soyledim. Televizyonda yapılan kamuoyu araştırmalarında, Özal'ın ölümünün doğal olduğuna yüzde 93'ü Türkiye'nin inanmıyor diye çıktı. Yani 10 kişiden 9 kişi öldürüldüğüne inanıyor, bir kişi doğal olduğuna inanıyorsa, diye farz ederek, o araştırma için ben şunu söylemişim. O zaman dedim ki yani bir şey var veya yok, hiç önemli değil bu saatten sonra, kamu vicdanı daha önemli hale geliyor, olup olmamasından ziyade. O zaman kurarsın bir araştırma komisyonu, araştırsın sonuna kadar, kamu vicdanını rahatlatmak için neticeyi de açıklarsın. Var veya yok, netice ne çıkarsa çıksın. Çıkıyorsa hiçbir şey, doğal bir vefat ise, onu da raporlarla açıklarsın, en azından Türkiye'deki bu halin vicdanını rahatlattırsın. Turgut Özal bugün Türkiye'nin yüzde 80'i-90'ı tarafından sevilen, aranan bir insandır.

Kamuda böyle bir inanç var. Siz sokağa çıkın, bir vatandaşla sorun: "Sence Özal öldü mü öldürüldü mü?" "Öldürüldü" diyor insanlar.

Hastanede yapacakları hiçbir şey yoktu bana göre. Annemin anlattığına göre, yapacak hiçbir şey yoktu... Zaten annem diyor ki hastaneye varmadan önce vefat etmişti. Evde vefat etmişti. Yani hastanede kimsenin eksik, fazla yapabilecekleri bir şey yoktu. O hale gelen hadise doğal mıydı, doğal değil miydi? Onu bilmiyorum, onu hiç kimse bilemez. Onu Allah bilir. Fakat bu kadar tartışılıyor, aradan 7 yıl geçmesine rağmen, bunun bir araştırılmaması... Bir cumhurbaşkanıydı Türkiye'nin yani en azından... Bunun o dönemde Meclis'te sığacağı sığacağına bir komisyon kurulup bunun araştırılması lazımdı. Herkes bunu es geçti, hiç kimse bunu yapmadı. En azından şu halkın vicdanını rahatlatmak için bu yapılabilirdi; yapmadılar. Yok farz ettiler. Ve bu 7 yıl konuşulan şey bence 70 yıl daha konuşulmaya devam edilecektir.